નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

પઞ્ચપકરણ-અટ્ઠકથા

ધાતુકથા-અટ્ઠકથા

અટ્ઠારસહિ ભેદેહિ, વિભઙ્ગં મારભઞ્જનો;
દેસયિત્વા મહાવીરો, યં તસ્સેવ અનન્તરં.

અદેસયિ ધાતુકથં, ધાતુભેદપ્પકાસનો;
તસ્સત્થં દીપયિસ્સામિ, તં સુણાથ સમાહિતાતિ.

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. નયમાતિકાવણ્ણના

૧. **સઙ્ગહો અસઙ્ગહો**તિઆદીનઞ્હિ વસેન ઇદં પકરણં ચુદ્દસવિધેન વિભત્તન્તિ વુત્તં. તં સબ્બમ્પિ ઉદ્દેસનિદ્દેસતો દ્વિધા ઠિતં. તત્થ માતિકા **ઉદ્દેસો**. સા પઞ્ચવિધા – નયમાતિકા, અબ્ભન્તરમાતિકા, નયમુખમાતિકા, લક્ખણમાતિકા, બાહિરમાતિકાતિ. તત્થ **સઙ્ગહો અસઙ્ગહો…પે॰… વિપ્પયુત્તેન સઙ્ગહિતં અસઙ્ગહિતન્તિ** – અયં ચુદ્દસહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા **નયમાતિકા** નામ. અયઞ્હિ ઇમિના સઙ્ગહાદિકેન નયેન ધાતુકથા ધમ્મા વિભત્તાતિ દસ્સેતું ઠપિતત્તા નયમાતિકાતિ વુચ્ચતિ. એતેસં પદાનં મૂલભૂતત્તા **મૂલમાતિકા**તિપિ વત્તું વટ્ટતિ.

૨. અબ્ભન્તરમાતિકાવણ્ણના

૨. **પઞ્ચક્ખન્ધા …પે॰… મનસિકારો**તિ અયં પઞ્ચવીસાધિકેન પદસતેન નિક્ખિત્તા **અબ્ભન્તરમાતિકા** નામ. અયઞ્હિ ''સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકા''તિ એવં અવત્વા સઙ્ગહાદિના નયેન વિભજિતબ્બે ખન્ધાદિધમ્મે સરૂપતો દસ્સેત્વા ધાતુકથાય અબ્ભન્તરેયેવ ઠપિતત્તા અબ્ભન્તરમાતિકાતિ વુચ્ચતિ. ખન્ધાદિપદાનં ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકાય અસઙ્ગહિતત્તા **પકિણ્ણકમાતિકા**તિપિ વત્તું વટ્ટતિ.

૩. નયમુખમાતિકાવણ્ણના

૩. **તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો; ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો**તિ અયં ચતૂહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા **નયમુખમાતિકા** નામ. અયઞ્હિ સબ્બેસુપિ પઞ્ચક્ખન્ધાદીસુ ચેવ કુસલત્તિકાદીસુ ચ માતિકાધમ્મેસુ, તીહિ ખન્ધાયતનધાતુપદેહેવ સઙ્ગહો ચ અસઙ્ગહો ચ યોજેતબ્બો. તથા ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ સમ્પયોગો ચ વિપ્પયોગો ચ. એતાનિ ઇમેસં સઙ્ગહાસઙ્ગહાદીનં નયાનં મુખાનીતિ દસ્સેતું ઠપિતત્તા નયમુખમાતિકાતિ વુચ્ચતિ.

૪. લક્ખણમાતિકાવણ્ણના

૪. **સભાગો , વિસભાગો**તિ અયં દ્વીહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા **લક્ખણમાતિકા** નામ. અયઞ્હિ સભાગલક્ખણેહિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહનયો, વિસભાગલક્ખણેહિ અસઙ્ગહનયો, તથા સમ્પયોગવિપ્પયોગનયો યોજેતબ્બોતિ સભાગવિસભાગલક્ખણવસેન સઙ્ગહાદિલક્ખણં દસ્સેતું ઠપિતત્તા લક્ખણમાતિકાતિ વુચ્ચતિ.

૫. બાહિરમાતિકાવણ્ણના

૫. **સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકા**તિ અયં છસટ્ઠિ તિકપદાનિ, દ્વે ચ દુકપદસતાનિ સઙ્ખિપિત્વા નિક્ખિત્તા **બાહિરમાતિકા** નામ. અયઞ્હિ ''પઞ્ચક્ખન્ધા…પે॰… મનસિકારો''તિ એવં ધાતુકથાય અબ્ભન્તરે અવત્વા ''સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી''તિ એવં ધાતુકથાય માતિકતો બહિ ઠપિતત્તા બાહિરમાતિકાતિ વુચ્ચતિ.

એવં માતિકાય પઞ્ચધા ઠિતભાવં વિદિત્વા ઇદાનિ 'સઙ્ગહો અસઙ્ગહો'તિઆદીસુ સઙ્ગહો તાવ જાતિસઞ્જાતિકિરિયાગણનવસેન ચતુબ્બિધો. તત્થ – ''સબ્બે ખત્તિયા આગચ્છન્તુ, સબ્બે બ્રાહ્મણા, સબ્બે વેસ્સા, સબ્બે સુદ્દા આગચ્છન્તુ'', ''યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાચા, યો ચ સમ્માકમ્મન્તો, યો ચ સમ્માઆજીવો, ઇમે

ધમ્મા સીલક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ અયં **જાતિસઙ્ગહો** નામ. ''એકજાતિકા આગચ્છન્તૂ''તિ વુત્તટ્ઠાને વિય હિ ઇધ સબ્બેપિ જાતિયા એકસઙ્ગહં ગતા. ''સબ્બે કોસલકા આગચ્છન્તુ, સબ્બે માગધકા, સબ્બે ભારુકચ્છકા આગચ્છન્તુ'', ''યો ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાયામો; યા ચ સમ્માસતિ, યો ચ સમ્માસમાધિ, ઇમે ધમ્મા સમાધિક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં **સઞ્જાતિસઙ્ગહો** નામ. ''એકટ્ઠાને જાતા સંવટ્ટા આગચ્છન્તૂ''તિ વુત્તટ્ઠાને વિય હિ ઇધ સબ્બેપિ સઞ્જાતિઠાનેન નિવુત્થોકાસેન એકસઙ્ગહં ગતા. ''સબ્બે હત્થારોહા આગચ્છન્તુ, સબ્બે અસ્સારોહા, સબ્બે રથિકા આગચ્છન્તુ'', ''યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માદિટ્ઠિ, યો ચ સમ્માસઙ્કપ્પો, ઇમે ધમ્મા પઞ્ઞાક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં **કિરિયાસઙ્ગહો** નામ. સબ્બેવ હેતે અત્તનો કિરિયાકરણેન એકસઙ્ગહં ગતા. ''ચક્ખાયતનં કતમક્ખન્ધગણનં ગચ્છતીતિ? રૂપક્ખન્ધગણનં ગચ્છતી''તિ. હઞ્ચિ ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધગણનં ગચ્છતિ, તેન વત રે વત્તબ્બે – 'ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિત''ન્તિ (કથા॰ ૪૭૧), અયં **ગણનસઙ્ગહો** નામ. અયમિધ અધિપ્પેતો. તપ્પટિપક્ખેન અસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. તેસં વિકપ્પતો સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતાદીનિ. એકુપ્પાદેકનિરોધએકવત્થુકએકારમ્મણતાવસેન સમ્પયોગો, તપ્પટિપક્ખતો વિપ્પયોગો. તેસં વિકપ્પતો સમ્પયુત્તેન વિપ્પયુત્તાદીનિ. તદુભયસંસગ્ગવિકપ્પતો સઙ્ગહિતેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્તન્તિઆદીનિ. પઞ્ચક્ખન્ધાતિઆદીનિ પન ખન્ધવિભઙ્ગાદીસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ. **ફસ્સા**દયો પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તસબ્બચિત્તુપ્પાદસાધારણતો વુત્તાતિ.

માતિકાવણ્ણના.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. પઠમનયો સઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના

૧. ખન્ધપદવણ્ણના

૬. ઇદાનિ પઞ્ચક્ખન્ધાદિવસેન નિક્ખિત્તમાતિકં ‘સઙ્ગહો અસઙ્ગહો’તિઆદીહિ નયમાતિકાપદેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા દસ્સેતું **રૂપક્ખન્ધો કતિહિ ખન્ધેહી**તિઆદિના નયેન નિદ્દેસવારો આરદ્ધો. તત્થ યસ્મા ‘‘સઙ્ગહો અસઙ્ગહોતિઆદિકાય નયમાતિકાય ‘‘તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો’’તિ નયમુખમાતિકા ઠપિતા, તસ્મા રૂપક્ખન્ધાદીનં સઙ્ગહં દસ્સેતું **કતિહિ ખન્ધેહિ કતિહાયતનેહિ કતિહિ ધાતૂહી**તિ તીણિ ખન્ધાયતનધાતુપદાનેવ ઉદ્ધટાનિ. ‘ચત્તારિ સચ્ચાની’તિઆદીસુ એકમ્પિ ન પરામટ્ઠં. યસ્મા ચ ‘‘સભાગો વિસભાગો’’તિ એવં લક્ખણમાતિકા ઠપિતા, તસ્મા ઇમસ્સ પઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જને **રૂપક્ખન્ધો એકેન ખન્ધેના**તિઆદિ વુત્તં. સભાગા હિ તસ્સ એતે ખન્ધાદયોતિ. તત્થ **એકેન ખન્ધેના**તિ રૂપક્ખન્ધેનેવ. યઞ્હિ કિઞ્ચિ રૂપં રૂપક્ખન્ધસભાગત્તા રૂપક્ખન્ધોત્વેવ સઙ્ગહં ગચ્છતીતિ રૂપક્ખન્ધેનેવ ગણિતં, તં રૂપક્ખન્ધેનેવ પરિચ્છિન્નં. **એકાદસહાયતનેહી**તિ મનાયતનવજ્જેહિ. સબ્બોપિ હિ રૂપક્ખન્ધો દસાયતનાનિ ધમ્માયતનેકદેસો ચ હોતિ, તસ્મા એકાદસહાયતનેહિ ગણિતો , પરિચ્છિન્નો. **એકાદસહિ ધાતૂહી**તિ સત્તવિઞ્ઞાણધાતુવજ્જાહિ એકાદસહિ એતાસુ હિ અપરિયાપન્નં રૂપં નામ નત્થિ.

અસઙ્ગહનયનિદ્દેસે **કતિહિ અસઙ્ગહિતો**તિ સઙ્ખેપેનેવ પુચ્છા કતા. વિસ્સજ્જને પનસ્સ યસ્મા રૂપક્ખન્ધસ્સ વિસભાગા ચત્તારો અરૂપક્ખન્ધા, એકં મનાયતનં, સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો; તસ્મા **ચતૂહિ ખન્ધેહી**તિઆદિ વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ સઙ્ગહાસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પન ખન્ધનિદ્દેસે – ‘‘રૂપક્ખન્ધો કતિહિ ખન્ધેહી’’તિઆદિમ્હિ તાવ એકમૂલકે સઙ્ગહનયે સરૂપેનેવ દસ્સિતા પઞ્ચ પુચ્છા, પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ. અસઙ્ગહનયે સઙ્ખેપેન દસ્સિતા પઞ્ચ પુચ્છા, પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ. ઇમિના ઉપાયેન દુકમૂલકાદીસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાનિ. રૂપક્ખન્ધમૂલકાયેવ ચેત્થ દુકતિકચતુક્કા દસ્સિતા. પઞ્ચકે પન ‘‘રૂપક્ખન્ધો ચ...પે॰... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ચા’’તિ એવં ભેદતો ચ, ‘‘પઞ્ચક્ખન્ધા કતિહિ ખન્ધેહી’’તિ એવં અભેદતો ચાતિ દ્વિધા પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ કતાનિ. એવં પાળિનયો વેદિતબ્બોતિ.

૨. આયતનપદાદિવણ્ણના

૨૨. આયતનપદનિદ્દેસાદીસુ આયતનપદનિદ્દેસે તાવ **ચક્ખાયતનં એકેન ખન્ધેના**તિ એકેન રૂપક્ખન્ધેનેવ, એકેન ચક્ખાયતનેનેવ એકાય ચક્ખુધાતુયાવ સઙ્ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. **સોતાયતના**દીસુપિ ઇમિનાવ નયેન સઙ્ગહાસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. **અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા**તિ એત્થ પન યસ્મા અસઙ્ખતં ધમ્માયતનં નામ નિબ્બાનં, તઞ્ચ ખન્ધસઙ્ગહં ન ગચ્છતિ; તસ્મા ‘ખન્ધતો ઠપેત્વા’તિ વુત્તં. **ચતૂહિ ખન્ધેહી**તિ રૂપવેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ. નિબ્બાનવજ્જઞ્હિ ધમ્માયતનં એતેહિ સઙ્ગહિતં. વિઞ્ઞાણક્ખન્ધેન પન ઠપેત્વા ધમ્માયતનધમ્મધાતુયો સેસાયતનધાતૂહિ ચ તં ન સઙ્ગય્હતિ. તેન વુત્તં – ‘‘એકેન ખન્ધેન, એકાદસહાયતનેહિ, સત્તરસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિત’’ન્તિ. યથા ચ તે હેટ્ઠા રૂપક્ખન્ધમૂલકા, એવમિધાપિ ચક્ખાયતનમૂલકાવ નયા વેદિતબ્બા. દુકમત્તમેવ પન પાળિયં દસ્સેત્વા ‘‘દ્વાદસાયતનાની’’તિ અભેદતોવ પુચ્છાવિસ્સજ્જનં કતં. ધાતુનિદ્દેસેપિ એસેવ નયો.

૪૦. સચ્ચનિદ્દેસે – સબ્બેપિ દુકતિકચતુક્કા પાળિયં દસ્સિતા. યસ્મા ચ દુકતિકેસુ સમુદયસચ્ચસદિસમેવ મગ્ગસચ્ચેપિ વિસ્સજ્જનં, તસ્મા તં સમુદયાનન્તરં વુત્તં.

૫૦. ઇન્દ્રિયનિદ્દેસે – **જીવિતિન્દ્રિયં દ્વીહિ ખન્ધેહી**તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયં રૂપક્ખન્ધેન, અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં સઙ્ખારક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતં. સેસં વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં. પાળિવવત્થાનં પનેત્થ આયતનધાતુનિદ્દેસસદિસમેવ.

૬. પટિચ્ચસમુપ્પાદવણ્ણના

૬૧. પટિચ્ચસમુપ્પાદનિદ્દેસે – ‘‘અવિજ્જા કતિહિ ખન્ધેહી’’તિ પુચ્છં અનારભિત્વા **અવિજ્જા એકેન ખન્ધેના**તિ એવં વિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતં. તત્થ **સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ**ન્તિ પટિસન્ધિયં પવત્તે ચ સબ્બમ્પિ વિપાકવિઞ્ઞાણં. તેનેવાહ – ‘‘સત્તહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિત’’ન્તિ. નામરૂપમ્પિ પટિસન્ધિપવત્તિવસેનેવ વેદિતબ્બં. તેનેવેત્થ સળાયતનમ્પિ સઙ્ગહેત્વા એકાદસહાયતનેહિ સઙ્ગહો દસ્સિતો. **ફસ્સા**દીસુ ખન્ધભેદો વેદિતબ્બો. અઞ્ઞેનેવ હિ એકેન ખન્ધેન ફસ્સો સઙ્ગહિતો, અઞ્ઞેન વેદના, તણ્હાઉપાદાનકમ્મભવા પન સઙ્ખારક્ખન્ધેનેવ સઙ્ગહિતા. ભવપદઞ્ચેત્થ કમ્મભવાદીનં વસેન એકાદસધા વિભત્તં. તત્થ કમ્મભવો ફસ્સાદીહિ સદિસવિસજ્જનત્તા તેહિ સદ્ધિં એકતો દસ્સિતો. ઉપપત્તિભવકામભવસઞ્ઞાભવપઞ્ચવોકારભવા અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસવિસ્સજ્જનત્તા એકતો દસ્સિતા. યસ્મા ચેતે ઉપાદિન્નકધમ્માવ તસ્મા ‘‘એકાદસહાયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહી’’તિ વુત્તં. સદ્દાયતનઞ્હિ અનુપાદિન્નં, તં એત્થ ન ગહિતં.

૬૮. રૂપભવનિદ્દેસે – **પઞ્ચહાયતનેહી**તિ ચક્ખુસોતમનરૂપધમ્માયતનેહિ. **અટ્ઠહિ ધાતૂહી**તિ ચક્ખુસોતચક્ખુવિઞ્ઞાણસોતવિઞ્ઞાણરૂપધમ્મમનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂહિ. અરૂપભવાદયોપિ તયો સદિસવિસ્સજ્જનત્તાવ એકતો દસ્સિતા. તથા અસઞ્ઞાભવએકવોકારભવા. તત્થ **દ્વીહાયતનેહી**તિ રૂપાયતનધમ્માયતનેહિ. ધાતૂસુપિ એસેવ નયો. એકતલવાસિકાનઞ્હિ સેસબ્રહ્માનં ચક્ખુસબ્ભાવતો તસ્સારમ્મણત્તા તત્થ રૂપાયતનં ઉદ્ધટં.

૭૧. **જાતિ દ્વીહિ ખન્ધેહી**તિ રૂપજાતિ રૂપક્ખન્ધેન, અરૂપજાતિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન. જરામરણેસુપિ એસેવ નયો. સોકાદીસુપિ **એકેન ખન્ધેના**તિ સોકદુક્ખદોમનસ્સાનિ વેદનાક્ખન્ધેન, પરિદેવો રૂપક્ખન્ધેન, ઉપાયાસાદયો સઙ્ખારક્ખન્ધેનાતિ એવં ખન્ધવિસેસો વેદિતબ્બો.

૭૩. **ઇદ્ધિપાદો દ્વીહી**તિ સઙ્ખારવિઞ્ઞાણક્ખન્ધેહિ, મનાયતનધમ્માયતનેહિ, ધમ્મધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂહિ ચ. **ઝાનં દ્વીહી**તિ વેદનાક્ખન્ધસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ. અપ્પમઞ્ઞાદયો સદિસવિસ્સજ્જનત્તા એકતો નિદ્દિટ્ઠા. ચિત્તં પન ચેતનાનન્તરં નિક્ખિત્તમ્પિ અસદિસવિસ્સજ્જનત્તા પચ્છા ગહિતં. તત્થ અપ્પમઞ્ઞાદીસુ **એકેન ખન્ધેના**તિ વેદના વેદનાક્ખન્ધેન, સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધેન, સેસા સઙ્ખારક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતાતિ એવં ખન્ધવિસેસો વેદિતબ્બો.

૭. તિકપદવણ્ણના

૭૭. એવં અબ્ભન્તરમાતિકાય સઙ્ગહં દસ્સેત્વા ઇદાનિ બાહિરમાતિકાય સઙ્ગહં દસ્સેતું **કુસલા ધમ્મા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ વેદનાત્તિકે **તીહિ ધાતૂહી**તિ કાયવિઞ્ઞાણમનોવિઞ્ઞાણધમ્મધાતૂહિ. **સત્તહિ ધાતૂહી**તિ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતૂહિ ચેવ મનોધાતુધમ્મધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂહિ ચ. વિપાકત્તિકે **અટ્ઠહિ ધાતૂહી**તિ

કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા સદ્ધિં તાહિયેવ. વિપાકધમ્મધમ્મા પન સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકેહિ સદ્ધિં સદિસવિસ્સજ્જનત્તા એકતો ગહિતા. યથા ચેતે, એવં સબ્બતિકદુકપદેસુ યં યં પદં યેન યેન પદેન સદ્ધિં સદિસવિસ્સજ્જનં હોતિ, તં તં ઉપ્પટિપાટિયાપિ તેન તેન સદ્ધિં ગહેત્વા વિસ્સજ્જિતં. તત્થ વુત્તાનુસારેનેવ સઙ્ગહાસઙ્ગહનયો વેદિતબ્બોતિ.

સઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના.

૨. દુતિયનયો સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૧. ઇદાનિ સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **ચક્ખાયતનેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્રિદં લક્ખણં – ઇમસ્મિઞ્હિ વારે યં ખન્ધપદેન સઙ્ગહિતં હુત્વા આયતનધાતુપદેહિ અસઙ્ગહિતં, ખન્ધાયતનપદેહિ વા સઙ્ગહિતં હુત્વા ધાતુપદેન અસઙ્ગહિતં, તસ્સ ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં પન રૂપક્ખન્ધાદીસુ ન યુજ્જતિ. રૂપક્ખન્ધેન હિ રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો. સો ચ અટ્ઠેકાદસહિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતો નામ નત્થિ. વેદનાક્ખન્ધેન ચ વેદનાક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો. સોપિ ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ અસઙ્ગહિતો નામ નત્થિ. એવં અસઙ્ગહિતતાય અભાવતો એતાનિ અઞ્ઞાનિ ચ એવરૂપાનિ મનાયતનધમ્માયતનાદીનિ પદાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પદાનિ રૂપેકદેસં અરૂપેન અસમ્મિસ્સં, વિઞ્ઞાણેકદેસઞ્ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. પરિયોસાને ચ –

‘‘દસાયતના સત્તરસ ધાતુયો,
સત્તિન્દ્રિયા અસઞ્ઞાભવો એકવોકારભવો;
પરિદેવો સનિદસ્સનસપ્પટિઘં,
અનિદસ્સનં પુનદેવ સપ્પટિઘં ઉપાદા’’તિ.

એવં **ઉદ્દાનગાથાય** દસ્સિતાનેવ. તસ્મા તેસં વસેનેવ સઙ્ગહાસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. પઞ્હવસેન હિ ઇમસ્મિં વારે આયતનધાતુવસેનેવ સદિસવિસ્સજ્જને વીસતિ ધમ્મે સમોધાનેત્વા એકો પઞ્હો કતો, સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો સમોધાનેત્વા એકો, સત્તિન્દ્રિયાનિ સમોધાનેત્વા એકો, દ્વે ભવે સમોધાનેત્વા એકો, પરિદેવેન ચ સનિદસ્સનસપ્પટિઘેહિ ચ એકો, અનિદસ્સનસપ્પટિઘેહિ એકો, સનિદસ્સનેહિ એકો, સપ્પટિઘેહિ ચ ઉપાદાધમ્મેહિ ચ એકોતિ અટ્ઠ પઞ્હા કતા. તેસુ ખન્ધાદિવિભાગો એવં વેદિતબ્બો સેય્યથિદં – પઠમપઞ્હે તાવ **ચતૂહિ ખન્ધેહી**તિ અરૂપક્ખન્ધેહિ, **દ્વીહાયતનેહી**તિ ચક્ખાયતનાદીસુ એકેકેન સદ્ધિં મનાયતનેન, **અટ્ઠહિ ધાતૂહી**તિ ચક્ખુધાતુઆદીસુ એકેકાય સદ્ધિં સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ.

તત્રાયં નયો – ચક્ખાયતનેન હિ ખન્ધસઙ્ગહેન રૂપક્ખન્ધો સઙ્ગહિતો. તસ્મિં સઙ્ગહિતે રૂપક્ખન્ધે આયતનસઙ્ગહેન ચક્ખાયતનમેવેકં સઙ્ગહિતં. સેસાનિ દસ આયતનાનિ અસઙ્ગહિતાનિ. ધાતુસઙ્ગહેનપિ તેન ચક્ખુધાતુયેવેકા સઙ્ગહિતા. સેસા દસ ધાતુયો અસઙ્ગહિતા. ઇતિ યાનિ તેન અસઙ્ગહિતાનિ દસાયતનાનિ, તાનિ ચક્ખાયતનમનાયતનેહિ દ્વીહિ અસઙ્ગહિતાનિ. યાપિ તેન અસઙ્ગહિતા દસ ધાતુયો, તા ચક્ખુધાતુયા ચેવ સત્તહિ ચ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ અસઙ્ગહિતાતિ. રૂપાયતનાદીસુપિ એસેવ નયો.

૧૭૨. દુતિયપઞ્હે – યસ્મા યાય કાયચિ વિઞ્ઞાણધાતુયા સઙ્ગહિતો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો મનાયતનેન અસઙ્ગહિતો નામ નત્થિ, તસ્મા **આયતનસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા**તિ વુત્તં. એત્થ પન **ચતૂહિ ખન્ધેહી**તિ રૂપાદીહિ ચતૂહિ.

એકાદસહાયતનેહીતિ મનાયતનવજ્જેહિ. **દ્વાદસહિ ધાતૂહી**તિ યથાનુરૂપા છ વિઞ્ઞાણધાતુયો અપનેત્વા સેસાહિ દ્વાદસહિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયેવ સઙ્ગહિતા, ઇતરા અસઙ્ગહિતા. સોતવિઞ્ઞાણધાતુઆદીસુપિ એસેવ નયો.

૧૭૩. તતિયપઞ્હે – ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં વિસ્સજ્જનં ચક્ખાયતનાદિસદિસમેવ. ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયેસુ પન ધમ્માયતનેન સદ્ધિં દ્વે આયતનાનિ, ધમ્મધાતુયા ચ સદ્ધિં અટ્ઠ ધાતુયો વેદિતબ્બા.

૧૭૪. ચતુત્થપઞ્હે – **તીહાયતનેહી**તિ રૂપાયતનધમ્માયતનમનાયતનેહિ. તેસુ હિ ભવેસુ રૂપાયતનધમ્માયતનવસેન દ્વેવ આયતનાનિ તેહિ સઙ્ગહિતાનિ . સેસાનિ નવ રૂપાયતનાનિ તેહેવ ચ દ્વીહિ, મનાયતનેન ચાતિ તીહિ અસઙ્ગહિતાનિ નામ હોન્તિ. **નવહિ ધાતૂહી**તિ રૂપધાતુધમ્મધાતૂહિ સદ્ધિં સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ.

૧૭૫. પઞ્ચમપઞ્હે – **દ્વીહાયતનેહી**તિ પઠમપદં સન્ધાય સદ્દાયતનમનાયતનેહિ. દુતિયપદં સન્ધાય રૂપાયતનમનાયતનેહિ. ધાતુયોપિ તેસંયેવ એકેકેન સદ્ધિં સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો વેદિતબ્બા.

૧૭૬. છટ્ઠપઞ્હે – **દસહાયતનેહી**તિ રૂપાયતનધમ્માયતનવજ્જેહિ. **સોળસહિ ધાતૂહી**તિ રૂપધાતુધમ્મધાતુવજ્જેહેવ. કથં? અનિદસ્સનસપ્પટિઘા હિ ધમ્મા નામ નવ ઓળારિકાયતનાનિ. તેહિ ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતે રૂપક્ખન્ધે, આયતનસઙ્ગહેન તાનેવ નવાયતનાનિ સઙ્ગહિતાનિ. રૂપાયતનધમ્માયતનાનિ અસઙ્ગહિતાનિ. ધાતુસઙ્ગહેનપિ તા એવ નવ ધાતુયો સઙ્ગહિતા. રૂપધાતુધમ્મધાતુયો અસઙ્ગહિતા. ઇતિ યાનિ તેહિ અસઙ્ગહિતાનિ દ્વે આયતનાનિ , તાનિ રૂપાયતનવજ્જેહિ નવહિ ઓળારિકાયતનેહિ, મનાયતનેન ચાતિ દસહિ અસઙ્ગહિતાનિ. યાપિ તેહિ અસઙ્ગહિતા દ્વે ધાતુયો, તા રૂપધાતુવજ્જાહિ નવહિ ઓળારિકધાતૂહિ, સત્તહિ ચ વિઞ્ઞાણધાતૂહીતિ સોળસહિ અસઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

૧૭૭. સત્તમપઞ્હે – **દ્વીહાયતનેહી**તિ રૂપાયતનમનાયતનેહિ. **અટ્ઠહિ ધાતૂહી**તિ રૂપધાતુયા સદ્ધિં સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ.

૧૭૮. અટ્ઠમપઞ્હે – **એકાદસહાયતનેહી**તિ સપ્પટિઘધમ્મે સન્ધાય ધમ્માયતનવજ્જેહિ, ઉપાદાધમ્મે સન્ધાય ફોટ્ઠબ્બાયતનવજ્જેહિ. ધાતૂસુપિ એસેવ નયો. અત્થયોજના પનેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ.

સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

૩. તતિયનયો અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૯. ઇદાનિ અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **વેદનાક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્રિદં લક્ખણં – ઇમસ્મિઞ્હિ વારે યં ખન્ધપદેન અસઙ્ગહિતં હુત્વા આયતનધાતુપદેહિ સઙ્ગહિતં, તસ્સ ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં પન રૂપક્ખન્ધવિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદીસુ ન યુજ્જતિ. રૂપક્ખન્ધેન હિ ચત્તારો ખન્ધા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. તેસુ તેન એકધમ્મોપિ આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતો નામ નત્થિ. નનુ ચ વેદનાદયો ધમ્માયતનેન સઙ્ગહિતાતિ? સઙ્ગહિતા. ન પન રૂપક્ખન્ધોવ ધમ્માયતનં, રૂપક્ખન્ધતો હિ સુખુમરૂપમત્તં ધમ્માયતનં ભજતિ. તસ્મા યે ધમ્માયતનેન સઙ્ગહિતા, ન તે રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતા નામ. વિઞ્ઞાણક્ખન્ધેનપિ ઇતરે ચત્તારો ખન્ધા

અસઙ્ગહિતા. તેસુ તેન એકોપિ આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતો નામ નત્થિ. એવં સઙ્ગહિતતાય અભાવતો એતાનિ અઞ્ઞાનિ ચ એવરૂપાનિ ચક્ખાયતનાદીનિ પદાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પદાનિ વિઞ્ઞાણેન વા ઓળારિકરૂપેન વા અસમ્મિસ્સં ધમ્માયતનેકદેસં દીપેન્તિ, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘તયો ખન્ધા તથા સચ્ચા, ઇન્દ્રિયાનિ ચ સોળસ;
પદાનિ પચ્ચયાકારે, ચુદ્દસૂપરિ ચુદ્દસ.

‘‘સમતિંસ પદા હોન્તિ, ગોચ્છકેસુ દસસ્વથ;
દુવે ચૂળન્તરદુકા, અટ્ઠ હોન્તિ મહન્તરા’’તિ.

એતેસુ પન પદેસુ સદિસવિસ્સજ્જનાનિ પદાનિ એકતો કત્વા સબ્બેપિ દ્વાદસ પઞ્હા વુત્તા. તેસુ એવં ખન્ધવિભાગો વેદિતબ્બો. આયતનધાતૂસુ પન ભેદો નત્થિ. તત્થ પઠમપઞ્હે તાવ – **તીહિ ખન્ધેહી**તિ રૂપસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ. આયતનધાતુયો પન ધમ્માયતનધમ્મધાતુવસેન વેદિતબ્બા.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધેન હિ નિબ્બાનઞ્ચ સુખુમરૂપસઞ્ઞાસઙ્ખારા ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા હુત્વા આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. તેસુ નિબ્બાનં ખન્ધસઙ્ગહં ન ગચ્છતિ, સેસા રૂપસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. આયતનધાતુસઙ્ગહં પન નિબ્બાનમ્પિ ગચ્છતેવ. તેન વુત્તં – ‘‘અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા તીહિ ખન્ધેહિ, એકેનાયતનેન, એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતા’’તિ. સઞ્ઞાક્ખન્ધપક્ખે પનેત્થ સઞ્ઞં અપનેત્વા વેદનાય સદ્ધિં તયો ખન્ધા સઙ્ખારાદીસુ સઙ્ખારક્ખન્ધં અપનેત્વા રૂપવેદનાસઞ્ઞાવસેન તયો ખન્ધા વેદિતબ્બા.

૧૮૦. દુતિયે – **ચતૂહિ ખન્ધેહી**તિ વિઞ્ઞાણવજ્જેહિ. તે હિ નિરોધેન ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા હુત્વા આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા.

૧૮૧. તતિયે – **દ્વીહી**તિ વેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ. રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયેન હિ વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણક્ખન્ધા ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. તેસુ પન વેદનાસઞ્ઞાવ આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. તેન વુત્તં – ‘‘વેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહી’’તિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ ખન્ધભેદો વેદિતબ્બો. ઇતો પરઞ્હિ ખન્ધાનં નામમત્તમેવ વક્ખામ.

૧૮૨. ચતુત્થે – **તીહિ ખન્ધેહી**તિ ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયેસુ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ, વેદનાપઞ્ચકે રૂપસઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ; સદ્ધિન્દ્રિયાદીસુ ફસ્સપરિયોસાનેસુ રૂપવેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ. વેદનાય વેદનાક્ખન્ધસદિસોવ તણ્હુપાદાનકમ્મભવેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધસદિસોવ વિનિચ્છયો.

૧૮૩. પઞ્ચમે – જાતિજરામરણેસુ જીવિતિન્દ્રિયસદિસોવ. ઝાનેન પન નિબ્બાનં સુખુમરૂપં સઞ્ઞા ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા હુત્વા આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. તસ્મા તં સન્ધાય રૂપક્ખન્ધસઞ્ઞાક્ખન્ધાનં વસેન દ્વે ખન્ધા વેદિતબ્બા.

૧૮૪. છટ્ઠે – સોકાદિત્તયે વેદનાય સદિસો. ઉપાયાસાદીસુ સઙ્ખારસદિસો. પુન વેદનાય વેદનાક્ખન્ધસદિસો, સઞ્ઞાય સઞ્ઞાક્ખન્ધસદિસો, ચેતનાદીસુ સઙ્ખારક્ખન્ધસદિસો વિનિચ્છયો. ઇમિના ઉપાયેન સત્તમપઞ્હાદીસુપિ સઙ્ગહાસઙ્ગહો વેદિતબ્બોતિ.

અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

૪. ચતુત્થનયો સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૧. ઇદાનિ સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **સમુદયસચ્ચેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યં ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહિતેન ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહિતં, પુન તસ્સેવ ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં ખન્ધાયતનધાતૂસુ એકમ્પિ સકલકોટ્ઠાસં ગહેત્વા ઠિતપદેસુ ન યુજ્જતિ. સકલેન હિ ખન્ધાદિપદેન અઞ્ઞં ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહિતં નામ નત્થિ, યં અત્તનો સઙ્ગાહકં સઙ્ગણ્હિત્વા પુન તેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છેય્ય. તસ્મા તથારૂપાનિ પદાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પદાનિ સઙ્ખારેકદેસં વા અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ – વેદનેકદેસં વા સુખુમરૂપં વા સદ્દેકદેસં વા, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘દ્વે સચ્ચા પન્નરસિન્દ્રિયા, એકાદસ પટિચ્ચપદા;
ઉદ્ધં પુન એકાદસ, ગોચ્છકપદમેત્થ તિંસવિધ’’ન્તિ.

પઞ્હા પનેત્થ દ્વેયેવ હોન્તિ. તત્થ યં પુચ્છાય ઉદ્ધટં પદં, તદેવ યેહિ ધમ્મેહિ ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહિતં, તે ધમ્મે સન્ધાય સબ્બત્થ **એકેન ખન્ધેના**તિઆદિ વુત્તં. તત્રાયં નયો – સમુદયસચ્ચેન હિ તણ્હાવજ્જા સેસા સઙ્ખારા ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. પુન તેહિ તણ્હાવ સઙ્ગહિતા. સા તણ્હા પુન સઙ્ખારેહેવ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતાતિ. એસેવ નયો સબ્બત્થ. અરૂપધમ્મપુચ્છાસુ પનેત્થ સઙ્ખારક્ખન્ધો વા વેદનાક્ખન્ધો વા એકો ખન્ધો નામ. રૂપધમ્મપુચ્છાસુ રૂપક્ખન્ધો. પરિદેવપુચ્છાય સદ્દાયતનં એકં આયતનં નામ. સદ્દધાતુ એકા ધાતુ નામ, સેસટ્ઠાનેસુ ધમ્માયતનધમ્મધાતુવસેનેવ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

૫. પઞ્ચમનયો અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૩. ઇદાનિ અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યં ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતેન ખન્ધાદિવસેન અસઙ્ગહિતં, પુન તસ્સેવ ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં પઞ્ચક્ખન્ધગ્ગાહકેસુ દુક્ખસચ્ચાદીસુ વિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં સુખુમરૂપગ્ગાહકેસુ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાદીસુ ચ પદેસુ ન યુજ્જતિ. તાદિસેન હિ પદેન નિબ્બાનં ખન્ધસઙ્ગહમત્તં ન ગચ્છેય્ય. સેસા ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતધમ્મા નામ નત્થિ. તસ્મા તથારૂપાનિ પદાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પઞ્ચક્ખન્ધે વિઞ્ઞાણઞ્ચ સુખુમરૂપેન સદ્ધિં એકતો ન દીપેન્તિ, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘સબ્બે ખન્ધા તથાયતનધાતુયો સચ્ચતો તયો;
ઇન્દ્રિયાનિપિ સબ્બાનિ, તેવીસતિ પટિચ્ચતો.

‘‘પરતો સોળસ પદા, તેચત્તાલીસકં તિકે;
ગોચ્છકે સત્તતિ દ્વે ચ, સત્ત ચૂળન્તરે પદા.

‘‘મહન્તરે પદા વુત્તા, અટ્ઠારસ તતો પરં;

અટ્ઠારસેવ ઞાતબ્બા, સેસા ઇધ ન ભાસિતા’’તિ.

પઞ્હા પનેત્થ સદિસવિસ્સજ્જનાનં વસેન સમોધાનેત્વા કતિહિ સદ્ધિં સબ્બેપિ ચતુત્તિંસ હોન્તિ. તત્થ યં પુચ્છાય ઉદ્ધટં પદં, તદેવ યેહિ ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતં, તે ધમ્મે સન્ધાય **એકેન ખન્ધેના**તિઆદિ વુત્તં.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધેન હિ ચત્તારો ખન્ધા નિબ્બાનઞ્ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. આયતનધાતુસઙ્ગહેન પન ઠપેત્વા વિઞ્ઞાણં અવસેસા સઙ્ગહિતાતિ વિઞ્ઞાણમેવ તીહિપિ ખન્ધસઙ્ગહાદીહિ અસઙ્ગહિતં નામ. પુન તેન વિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં નિબ્બાનેન ચત્તારો ખન્ધા ખન્ધાદિસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. તે સબ્બેપિ પુન વિઞ્ઞાણેનેવ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતાતિ એકેન ખન્ધેન, એકેનાયતનેન, સત્તહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા નામ હોન્તિ. અથ વા – યદેતં રૂપક્ખન્ધેન વિઞ્ઞાણમેવ તીહિ ખન્ધાદિસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં, તેહિપિ વિઞ્ઞાણધમ્મેહિ તે રૂપધમ્માવ તીહિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતા. પુન તે રૂપધમ્મા વિઞ્ઞાણેનેવ તીહિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતા. વિઞ્ઞાણઞ્ચ ખન્ધતો એકો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો હોતિ, આયતનતો એકં મનાયતનં, ધાતુતો સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો. તસ્મા ‘‘એકેન ખન્ધેના’’તિઆદિ વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ યં પુચ્છાય ઉદ્ધટં પદં, તદેવ યેહિ ધમ્મેહિ ખન્ધાદિવસેન અસઙ્ગહિતં, તેસં ધમ્માનં વસેન ખન્ધાદયો વેદિતબ્બા. તત્થ દુતિયપઞ્હે તાવ – રૂપવિઞ્ઞાણાનં વસેન વેદિતબ્બા. વેદનાદયો હિ રૂપવિઞ્ઞાણેહેવ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા. તે ચ દ્વે ખન્ધા એકાદસાયતનાનિ સત્તરસ ધાતુયો હોન્તિ.

૧૯૫. તતિયપઞ્હે – વિઞ્ઞાણં રૂપાદીહિ ચતૂહિ અસઙ્ગહિતન્તિ તેસં વસેન ખન્ધાદયો વેદિતબ્બા.

૧૯૬. ચતુત્થપઞ્હે – ચક્ખાયતનં વેદનાદીહિ ચતૂહીતિ ઇમિના નયેન સબ્બત્થ ખન્ધાદયો વેદિતબ્બા. પરિયોસાને – રૂપઞ્ચ ધમ્માયતનન્તિ ઉદ્દાનગાથાય દસ્સિતધમ્માયેવ અઞ્ઞેનાકારેન સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતાતિ.

અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

૬. છટ્ઠનયો સમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના

૨૨૮. ઇદાનિ સમ્પયોગવિપ્પયોગપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધો**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યં લબ્ભતિ યઞ્ચ ન લબ્ભતિ તં સબ્બં પુચ્છાય ગહિતં. વિસ્સજ્જને પન યં ન લબ્ભતિ, તં નત્થીતિ પટિક્ખિત્તં. ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો; સભાગો વિસભાગોતિ હિ વચનતો ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહેવ સભાગાનં એકસન્તાનસ્મિં એકક્ખણે ઉપ્પન્નાનં અરૂપક્ખન્ધાનંયેવ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયોગો લબ્ભતિ. રૂપધમ્માનં પન રૂપેન નિબ્બાનેન વા, નિબ્બાનસ્સ ચ રૂપેન સદ્ધિં સમ્પયોગો નામ નત્થિ. તથા રૂપનિબ્બાનાનં અરૂપક્ખન્ધેહિ, વિસભાગા હિ તે તેસં. યથા ચ અરૂપક્ખન્ધાનં રૂપનિબ્બાનેહિ, એવં ભિન્નસન્તાનેહિ નાનાક્ખણિકેહિ અરૂપધમ્મેહિપિ સદ્ધિં નત્થિયેવ. તેપિ હિ તેસં સન્તાનક્ખણવિસભાગતાય વિસભાગાયેવ. અયં પન વિસભાગતા સઙ્ગહટ્ઠેન વિરુજ્ઝનતો સઙ્ગહનયે નત્થિ. ગણનૂપગમત્તઞ્હિ સઙ્ગહટ્ઠો. સમ્પયોગનયે પન અત્થિ, એકુપ્પાદતાદિલક્ખણઞ્હિ સમ્પયોગટ્ઠોતિ. એવમેત્થ યસ્સ એકધમ્મેનપિ સમ્પયોગલક્ખણં ન યુજ્ઝતિ, તસ્સ પુચ્છાય સઙ્ગહં કત્વાપિ **નત્થી**તિ પટિક્ખેપો કતો. યસ્સ વિપ્પયોગલક્ખણં યુજ્જતિ, તસ્સ વિપ્પયોગો દસ્સિતો. યાનિ પન પદાનિ સત્તસુ વિઞ્ઞાણધાતૂસુ એકાયપિ અવિપ્પયુત્તે રૂપેન નિબ્બાનેન વા મિસ્સકધમ્મે દીપેન્તિ, તાનિ સબ્બથાપિ ઇધ ન યુજ્જન્તીતિ ન ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘ધમ્માયતનં ધમ્મધાતુ, દુક્ખસચ્ચઞ્ચ જીવિતં;
સળાયતનં નામરૂપં, ચત્તારો ચ મહાભવા.

‘‘જાતિજરા ચ મરણં, તિકેસ્વેકૂનવીસતિ;
ગોચ્છકેસુ ચ પઞ્ઞાસ, અટ્ઠ ચૂળન્તરે પદા.

‘‘મહન્તરે પન્નરસ, અટ્ઠારસ તતો પરે;
તેવીસ પદસતં એતં, સમ્પયોગે ન લબ્ભતી’’તિ.

ધમ્માયતનઞ્હિ રૂપનિબ્બાનમિસ્સકત્તા તસ્મિં અપરિયાપન્નેન વિઞ્ઞાણેનપિ ન સક્કા સમ્પયુત્તન્તિ વત્તું. યસ્મા પનેત્થ વેદનાદયો વિઞ્ઞાણેન સમ્પયુત્તા, તસ્મા વિપ્પયુત્તન્તિપિ ન સક્કા વત્તું. સેસેસુપિ એસેવ નયો. એવં સબ્બત્થાપિ એતાનિ ન યુજ્જન્તીતિ ઇધ ન ગહિતાનિ. સેસાનિ ખન્ધાદીનિ યુજ્જન્તીતિ તાનિ ગહેત્વા એકેકવસેન ચ સમોધાનેન ચ પઞ્હવિસ્સજ્જનં કતં. તેસુ પઞ્હેસુ, પઠમે – **એકેનાયતનેના**તિ મનાયતનેન. **કેહિચી**તિ ધમ્માયતનધમ્મધાતુપરિયાપન્નેહિ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ.

૨૨૯. દુતિયે – **તીહી**તિ પુચ્છિતં પુચ્છિતં ઠપેત્વા સેસેહિ. **કેહિચિ સમ્પયુત્તો**તિ વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ. ઇતરેપિ અત્તાનં ઠપેત્વા ઇતરેહિ. **કેહિચિ વિપ્પયુત્તો**તિ રૂપનિબ્બાનેહિ. એવં સબ્બત્થ રૂપસ્સ વિપ્પયોગે ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ અરૂપં, અરૂપસ્સ વિપ્પયોગે રૂપં દટ્ઠબ્બં. તતિયપઞ્હો ઉત્તાનત્થોવ.

૨૩૧. ચતુત્થે – ‘કતિહિ ખન્ધેહી’તિઆદિં અવત્વા **સમ્પયુત્તન્તિ નત્થી**તિ વુત્તં. તં પન ખન્ધાદીનંયેવ વસેન વેદિતબ્બં. પરતોપિ એવરૂપેસુ પઞ્હેસુ એસેવ નયો. આદિપઞ્હસ્મિઞ્હિ સરૂપતો દસ્સેત્વા પરતો પાળિ સંખિત્તા. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ અત્થયોજના વેદિતબ્બા. યત્થ પન નાતિપાકટા ભવિસ્સતિ, તત્થ નં પાકટં કત્વાવ ગમિસ્સામ.

૨૩૪. **સોળસહિ ધાતૂહી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ તાવ અત્તાનં ઠપેત્વા છહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ, દસહિ ચ રૂપધાતૂહિ. સેસાસુપિ એસેવ નયો.

૨૩૫. **તીહિ ખન્ધેહી**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધં ઠપેત્વા સેસેહિ. **એકાય ધાતુયા**તિ **મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા**. સમુદયમગ્ગાનઞ્હિ અઞ્ઞાય ધાતુયા સમ્પયોગો નત્થિ. **એકેન ખન્ધેના**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન. **એકેનાયતનેના**તિ ધમ્માયતનેન. **એકાય ધાતુયા**તિ ધમ્મધાતુયા. એતેસુ હિ તં સચ્ચદ્વયં કેહિચિ સમ્પયુત્તં.

૨૩૮. સુખિન્દ્રિયાદિપઞ્હે – **તીહી**તિ સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણેહિ. **એકાય ધાતુયા**તિ કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા, મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ. **છહિ ધાતૂહી**તિ કાયવિઞ્ઞાણધાતુવજ્જાહિ.

૨૪૫. રૂપભવપઞ્હે – સબ્બેસમ્પિ અરૂપક્ખન્ધાનં અરૂપાયતનાનઞ્ચ અત્થિતાય **ન કેહિચી**તિ વુત્તં. ઘાનજિવ્હાકાયવિઞ્ઞાણધાતૂનં પન નત્થિતાય **તીહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તો**તિ વુત્તં.

૨૫૬. અધિમોક્ખપઞ્હે – **દ્વીહિ ધાતૂહી**તિ મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂહિ. **પન્નરસહી**તિ સેસાહિ દસહિ રૂપધાતૂહિ, પઞ્ચહિ ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ.

૨૫૭. કુસલપઞ્હે – કુસલેહિ ચતુન્નમ્પિ ખન્ધાનં ગહિતત્તા સમ્પયોગો પટિક્ખિત્તો.

૨૫૮. વેદનાત્તિકપઞ્હે – **એકેન ખન્ધેના**તિ વેદનાક્ખન્ધેનેવ. **પન્નરસહી**તિ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુમનોધાતૂહિ ચેવ રૂપધાતૂહિ ચ. **એકાદસહી**તિ કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા સદ્ધિં રૂપધાતૂહિ.

૨૬૨. નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મપઞ્હે – **પઞ્ચહી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ. અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયપઞ્હે – **છહી**તિ મનોવિઞ્ઞાણધાતુવજ્જાહિ. સવિતક્કસવિચારપઞ્હે – **પન્નરસહી**તિ પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ સદ્ધિં રૂપધાતૂહિ. અવિતક્કવિચારમત્તપઞ્હે – **એકેન ખન્ધેના**તિઆદિ સઙ્ખારક્ખન્ધવસેનેવ વેદિતબ્બં. દુતિયજ્ઝાનવિચારઞ્હિ ઠપેત્વા સેસા **અવિતક્કવિચારમત્તા** નામ. પીતિં ઠપેત્વા સેસા **પીતિસહગતા**. તત્થ વિચારો વિચારેન, પીતિ ચ પીતિયા ન સમ્પયુત્તાતિ સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ કેહિચિ સમ્પયુત્તા નામ. **સોળસહી**તિ ધમ્મધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુવજ્જાહેવ. અવિતક્કઅવિચારપઞ્હે – **એકાય ધાતુયા**તિ મનોધાતુયા. **સુખસહગતા ઉપેક્ખાસહગતા** ચ વેદનાત્તિકે વુત્તાવ. **દસ્સનેનપહાતબ્બા**દયો કુસલસદિસાવ.

૨૭૧. **પરિત્તારમ્મણં** વિપાકધમ્મસદિસં. **એકાય ધાતુયા**તિ ધમ્મધાતુયા. **કેહિચી**તિ યે તત્થ પરિત્તારમ્મણા ન હોન્તિ, તેહિ. ધમ્મધાતુ પન પરિત્તારમ્મણાનં છન્નં ચિત્તુપ્પાદાનં વસેન ચતૂહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતત્તા પઠમપટિક્ખેપમેવ ભજતિ. **મહગ્ગતારમ્મણા**દયો કુસલસદિસાવ.

૨૭૩. અનુપ્પન્નેસુ – **પઞ્ચહિ ધાતૂહી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ. તાનિ હિ એકન્તેન ઉપ્પાદિધમ્મભૂતાનેવ, ઉપ્પન્નકોટ્ઠાસમ્પિ પન ભજન્તિ. **પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા**દયો પરિત્તારમ્મણસદિસાવ . **હેતુ**આદયો સમુદયસદિસાવ. **સહેતુકા ચેવ ન ચ હેતૂ**પિ પીતિસહગતસદિસાવ. તથા **પરામાસસમ્પયુત્તા**. **અનુપાદિન્ના** અનુપ્પન્નસદિસાવ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના.

૭. સત્તમનયો સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૦૬. ઇદાનિ સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદં ભાજેતું **વેદનાક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્રિદં લક્ખણં – ઇમસ્મિઞ્હિ વારે પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેસં ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં પન રૂપક્ખન્ધાદીસુ ન યુજ્જતિ. રૂપક્ખન્ધેન હિ સમ્પયુત્તા નામ નત્થિ. તસ્મા તઞ્ચ અઞ્ઞાનિ ચ એવરૂપાનિ પદાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પદાનિ ધમ્મધાતુયા સમ્પયુત્તે ધમ્મે વિઞ્ઞાણઞ્ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘ચત્તારો ખન્ધાયતનઞ્ચ એકં,
દ્વે ઇન્દ્રિયા ધાતુપદાનિ સત્ત;
તયો પટિચ્ચા અથ ફસ્સસત્તકં,
તિકે તયો સત્ત મહન્તરે ચ.

‘‘એકં સવિતક્કં, સવિચારમેકં;

યુત્તં ઉપેક્ખાય ચ એકમેવા’’તિ.

પરિયોસાને – ખન્ધા ચતુરોતિઆદિનાપિ અયમેવત્થો સઙ્ગહિતો. તત્થ યાનિ પદાનિ સદિસવિસ્સજ્જનાનિ, તાનિ ઉપ્પટિપાટિયાપિ સમોધાનેત્વા તત્થ વેદનાક્ખન્ધાદિકા પઞ્હા કતા. તેસુ એવં ખન્ધાદિવિભાગો વેદિતબ્બો. વેદનાક્ખન્ધાદિપઞ્હે તાવ – **એકેના**તિ મનાયતનેન. **સત્તહી**તિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ. **કેહિચી**તિ ધમ્માયતને વેદનાદીહિ. વિઞ્ઞાણધાતુપઞ્હે – **તે ધમ્મા ન કેહિચી**તિ તે પુચ્છાય ઉદ્ધટપદં વિઞ્ઞાણધાતું ઠપેત્વા સેસા છ વિઞ્ઞાણધાતુધમ્મા, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ. તેહિ સબ્બેસં ખન્ધાયતનાનં સઙ્ગહિતત્તા ન કેહિચિ ખન્ધેહિ આયતનેહિ વા વિપ્પયુત્તા. **એકાય ધાતુયા**તિ યા યા પુચ્છાય ઉદ્ધટા હોતિ તાય તાય.

૩૦૯. ઉપેક્ખિન્દ્રિયપઞ્હે – **પઞ્ચહી**તિ ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તાહિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદીહિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેનેવ સદ્ધિં વિપ્પયુત્તાનં વસેન અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૮. અટ્ઠમનયો વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૭. ઇદાનિ વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ સબ્બાપિ પુચ્છા મોઘપુચ્છાવ . રૂપક્ખન્ધેન હિ વિપ્પયુત્તા નામ ચત્તારો ખન્ધા, તેસં અઞ્ઞેહિ સમ્પયોગો નત્થિ. વેદનાક્ખન્ધેન વિપ્પયુત્તં રૂપં નિબ્બાનઞ્ચ, તસ્સ ચ કેનચિ સમ્પયોગો નત્થિ. એવં સબ્બપદેસુ. વિપ્પયુત્તાનં પન સમ્પયોગાભાવો વેદિતબ્બો. ઇતિ પુચ્છાય મોઘત્તા સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ **નત્થિ નત્થિ**ઇચ્ચેવ વુત્તન્તિ.

વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૯. નવમનયો સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૯. ઇદાનિ સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદં ભાજેતું **વેદનાક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યં ખન્ધાદિવસેન સમ્પયુત્તં, પુન તસ્સેવ ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં. તં રૂપેન વા રૂપમિસ્સકેહિ વા સબ્બરૂપક્ખન્ધસઙ્ગાહકેહિ વા પદેહિ સદ્ધિં ન યુજ્જતિ. રૂપેન હિ રૂપમિસ્સકેન વા અઞ્ઞેસં સમ્પયોગો નત્થિ. સબ્બરૂપક્ખન્ધસઙ્ગાહકેહિ સબ્બેસં સમ્પયોગારહાનં ખન્ધાદીનં ગહિતત્તા અઞ્ઞંયેવ નત્થિ, યં તેન સહ સમ્પયોગં ગચ્છેય્ય. તસ્મા તથારૂપાનિ પદાનિ ઇધ ન ગહિતાનિ. યાનિ પન પદાનિ રૂપેન અસમ્મિસ્સં અરૂપેકદેસં દીપેન્તિ, તાનિ ઇધ ગહિતાનિ. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘અરૂપક્ખન્ધા ચત્તારો, મનાયતનમેવ ચ;
વિઞ્ઞાણધાતુયો સત્ત, દ્વે સચ્ચા ચુદ્દસિન્દ્રિયા.

‘‘પચ્ચયે દ્વાદસ પદા, તતો ઉપરિ સોળસ;
તિકેસુ અટ્ઠ ગોચ્છકે, તેચત્તાલીસમેવ ચ.

‘‘મહન્તરદુકે સત્ત, પદા પિટ્ઠિદુકેસુ છ;

નવમસ્સ પદસ્સેતે, નિદ્દેસે સઙ્ગહં ગતા’’તિ.

સબ્બપઞ્હેસુ પન યે ધમ્મા પુચ્છાય ઉદ્ધટા, તે યેહિ સમ્પયુત્તા હોન્તિ, તેસં વસેન ખન્ધાદિભેદો વેદિતબ્બો . વેદનાક્ખન્ધેન હિ ઇતરે તયો ખન્ધા સમ્પયુત્તા, પુન તેહિ વેદનાક્ખન્ધો સમ્પયુત્તો. સો તેહિ સઞ્ઞાદીહિ તીહિ ખન્ધેહિ, એકેન મનાયતનેન, સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ, એકસ્મિં ધમ્માયતને, ધમ્મધાતુયા ચ, કેહિચિ સઞ્ઞાસઙ્ખારેહેવ સમ્પયુત્તો. એસેવ નયો સબ્બત્થાતિ.

સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૧૦. દસમનયો વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૫૩. ઇદાનિ વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યે સમ્પયોગવિપ્પયોગપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધાદયો ધમ્મા ઉદ્ધટા, સબ્બપુચ્છાસુ તેયેવ ઉદ્ધટા. સદિસવિસ્સજ્જનાનં પન એકતો ગહિતત્તા પદાનિ અઞ્ઞાય પટિપાટિયા આગતાનિ. તત્થ યં પદં પુચ્છાય ઉદ્ધટં, તં યેહિ ધમ્મેહિ વિપ્પયુત્તં, તેસં વસેન ખન્ધાદિવિભાગો વેદિતબ્બો. રૂપક્ખન્ધેન હિ વેદનાદયો વિપ્પયુત્તા, તેહિ ચ રૂપક્ખન્ધો વિપ્પયુત્તો. નિબ્બાનં પન સુખુમરૂપગતિકમેવ. સો રૂપક્ખન્ધો ચતૂહિ ખન્ધેહિ, એકેન મનાયતનેન સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ, કેહિચિ વેદનાદીહિ ધમ્મેહેવ વિપ્પયુત્તો. એસેવ નયો સબ્બત્થાતિ.

વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૧૧. એકાદસમનયો સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૦૯. ઇદાનિ સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદં ભાજેતું **સમુદયસચ્ચેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યે સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે સમુદયસચ્ચાદયોવ ધમ્મા ઉદ્ધટા, સબ્બપુચ્છાસુ તેયેવ ઉદ્ધટા. સદિસવિસ્સજ્જનાનં પન એકતો ગહિતત્તા પદાનિ અઞ્ઞાય પટિપાટિયા આગતાનિ. તત્થ યે ધમ્મા પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેન ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, તેસં યેહિ સમ્પયોગો વા વિપ્પયોગો વા હોતિ, તેસં વસેન ખન્ધાદિવિભાગો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં નયો – સમુદયસચ્ચેન તાવ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના ધમ્મા ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. તે ચ સેસેહિ તીહિ ખન્ધેહિ, એકેન મનાયતનેન, સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ, સઙ્ખારક્ખન્ધે ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ ચ ઠપેત્વા તણ્હં સેસેહિ સમ્પયુત્તત્તા કેહિચિ સમ્પયુત્તા નામ. એકેન પન રૂપક્ખન્ધેન, દસહિ રૂપાયતનેહિ, રૂપધાતૂહિ ચ વિપ્પયુત્તા, એકસ્મિં ધમ્માયતને ધમ્મધાતુયા ચ, રૂપનિબ્બાનેહિ વિપ્પયુત્તત્તા કેહિચિ વિપ્પયુત્તા નામ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૧૨. દ્વાદસમનયો સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૧૭. ઇદાનિ સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **વેદનાક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યે સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદનિદ્દેસે વેદનાક્ખન્ધાદયો ધમ્મા ઉદ્ધટા, સબ્બપુચ્છાસુ તેયેવ ઉદ્ધટા. તત્થ યે ધમ્મા

પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેન સમ્પયુત્તા, તેસં યેહિ સઙ્ગહો વા અસઙ્ગહો વા હોતિ, તેસં વસેન ખન્ધાદિભેદો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધો હિ સઞ્ઞાદીહિ સમ્પયુત્તો. તે સઞ્ઞાદયો તીહિ સઞ્ઞાદિક્ખન્ધેહિ, દ્વીહિ ધમ્માયતનમનાયતનેહિ, ધમ્મધાતુયા ચેવ, સત્તહિ ચ વિઞ્ઞાણધાતૂહીતિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, સેસાહિ ખન્ધાયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

૧૩. તેરસમનયો અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૪૮. ઇદાનિ અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યે પઞ્ચમે અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધેન સદિસપઞ્હા ધમ્મા, યે ચ અરૂપભવેન સદિસા, તેયેવ ઉદ્ધટા. સેસા પન ન રુહન્તીતિ ન ઉદ્ધટા. વેદનાક્ખન્ધેન હિ ખન્ધાદિવસેન પન રૂપારૂપધમ્મા અસઙ્ગહિતા હોન્તિ. તેસઞ્ચ સમ્પયોગો નામ નત્થિ. તસ્મા યાનિ પદાનિ રુહન્તિ, તાનેવ સદિસવિસ્સજ્જનેહિ સદ્ધિં સમોધાનેત્વા ઉદ્ધટાનિ. તત્થ યે ધમ્મા પુચ્છાય ઉદ્ધટધમ્મેહિ ખન્ધાદિવસેન અસઙ્ગહિતા, તે યેહિ સમ્પયુત્તા ચ વિપ્પયુત્તા ચ, તેસં વસેન ખન્ધાદિવિભાગો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધેન તાવ વિઞ્ઞાણમેવ તીહિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં. તં વેદનાદીહિ તીહિ ખન્ધેહિ, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ ચ વેદનાદીહેવ સમ્પયુત્તં. એકેન રૂપક્ખન્ધેન, દસહિ રૂપાયતનરૂપધાતૂહિ, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ ચ રૂપનિબ્બાનધમ્મેહિ વિપ્પયુત્તં. તં સન્ધાય **તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહી**તિઆદિ વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના.

૧૪. ચુદ્દસમનયો વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૫૬. ઇદાનિ વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદં ભાજેતું **રૂપક્ખન્ધેના**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યેસં પદાનં વિપ્પયોગો ન રુહતિ, તાનિ ઇમસ્મિં વારે ન ગહિતાનિ. કાનિ પન તાનીતિ? ધમ્માયતનાદીનિ. ધમ્માયતનસ્સ હિ ખન્ધાદીસુ એકેનાપિ વિપ્પયોગો ન રુહતિ. ધમ્મધાતુઆદીસુપિ એસેવ નયો. તેસં ઇદમુદ્દાનં –

‘‘ધમ્માયતનં ધમ્મધાતુ, જીવિતિન્દ્રિયમેવ ચ;
નામરૂપપદઞ્ચેવ, સળાયતનમેવ ચ.

‘‘જાતિઆદિત્તયં એકં, પદં વીસતિમે તિકે;
તિકાવસાનિકં એકં, સત્ત ચૂળન્તરે પદા.

‘‘દસેવ ગોચ્છકે હોન્તિ, મહન્તરમ્હિ ચુદ્દસ;
છ પદાનિ તતો ઉદ્ધં સબ્બાનિપિ સમાસતો;
પદાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ, ચત્તાલીસઞ્ચ સત્ત ચા’’તિ.

પરિયોસાને ચ – ધમ્માયતનં ધમ્મધાતૂતિ ગાથાપિ ઇમમેવત્થં દીપેતું વુત્તા. ઇમાનિ પન ઠપેત્વા સેસાનિ સબ્બાનિપિ લબ્ભન્તિ. તેસુ ખન્ધાદિવિભાગો વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બોતિ.

વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

ધાતુપ્પભેદકુસલો, યં ધાતુકથં તથાગતો આહ;
તસ્સા નયમુખભેદ-પ્પકાસનં નિટ્ઠિતં હોતિ.

ઇમિના નયમુખભેદ-પ્પકાસનેન હિ વિભાવિના સક્કા;
ઞાતું સબ્બેપિ નયા, સઙ્ખેપકથાવ ઇતિ વુત્તા.

એકેકસ્સ પન સચે, પદસ્સ વિત્થારમેવ ભાસેય્યં;
વચનઞ્ચ અતિવિય બહું, ભવેય્ય અત્થો ચ અવિસેસો.

ઇતિ ઊનભાણવારદ્વયાય, યં તન્તિયા મયા એતં;
કુરુના પત્તં પુઞ્ઞં, સુખાય તં હોતુ લોકસ્સાતિ.

ધાતુકથા-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ-અટ્ઠકથા

નિપુણત્થં પકરણં, ધાતુભેદપ્પકાસનો;
સત્થા ધાતુકથં નામ, દેસયિત્વા સુરાલયે.

અનન્તરં તસ્સ જિનો, પઞ્ઞત્તિભેદદીપનં;
આહ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિં, યં લોકે અગ્ગપુગ્ગલો.

તસ્સા સંવણ્ણનોકાસો, યસ્મા દાનિ ઉપાગતો;
તસ્મા નં વણ્ણયિસ્સામિ, તં સુણાથ સમાહિતાતિ.

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. છ પઞ્ઞત્તિયો – ખન્ધપઞ્ઞત્તિ...પે॰... પુગ્ગલપઞ્ઞત્તીતિ અયં તાવ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા ઉદ્દેસો. તત્થ **છા**તિ ગણનપરિચ્છેદો. તેન યે ધમ્મે ઇધ પઞ્ઞપેતુકામો તેસં ગણનવસેન સંખેપતો પઞ્ઞત્તિપરિચ્છેદં દસ્સેતિ. **પઞ્ઞત્તિયો**તિ પરિચ્છિન્નધમ્મનિદસ્સનં. તત્થ ''આચિક્ખતિ દેસેતિ પઞ્ઞપેતિ પટ્ઠપેતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) આગતટ્ઠાને પઞ્ઞાપના દસ્સના પકાસના પઞ્ઞત્તિ નામ. ''સુપઞ્ઞત્તં મઞ્ચપીઠ''ન્તિ (પારા॰ ૨૬૯) આગતટ્ઠાને ઠપના નિક્ખિપના પઞ્ઞત્તિ નામ. ઇધ ઉભયમ્પિ વટ્ટતિ. છ પઞ્ઞત્તિયોતિ હિ છ પઞ્ઞાપના, છ દસ્સના પકાસનાતિપિ; છ ઠપના નિક્ખિપનાતિપિ ઇધ અધિપ્પેતમેવ. નામપઞ્ઞત્તિ હિ તે તે ધમ્મે દસ્સેતિપિ, તેન તેન કોટ્ઠાસેન ઠપેતિપિ.

ખન્ધપઞ્ઞત્તીતિઆદિ પન સંખેપતો તાસં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપદસ્સનં. તત્થ ખન્ધાનં 'ખન્ધા'તિ પઞ્ઞાપના દસ્સના પકાસના ઠપના નિક્ખિપના **ખન્ધપઞ્ઞત્તિ** નામ. આયતનાનં આયતનાનીતિ, ધાતૂનં ધાતુયોતિ, સચ્ચાનં સચ્ચાનીતિ, ઇન્દ્રિયાનં ઇન્દ્રિયાનીતિ, પુગ્ગલાનં પુગ્ગલાતિ પઞ્ઞાપના દસ્સના પકાસના ઠપના નિક્ખિપના **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ** નામ.

પાળિમુત્તકેન પન અટ્ઠકથાનયેન અપરાપિ છ પઞ્ઞત્તિયો – વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તીતિ. તત્થ કુસલાકુસલસ્સેવ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન વિજ્જમાનસ્સ સતો સમ્ભૂતસ્સ ધમ્મસ્સ પઞ્ઞાપના **વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. તથા અવિજ્જમાનસ્સ લોકનિરુત્તિમત્તસિદ્ધસ્સ ઇત્થિપુરિસાદિકસ્સ પઞ્ઞાપના **અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. સબ્બાકારેનપિ અનુપલબ્ભનેય્યસ્સ વાચાવત્થુમત્તસ્સેવ પઞ્ચમસચ્ચાદિકસ્સ તિત્થિયાનં અણુપકતિપુરિસાદિકસ્સ વા પઞ્ઞાપનાપિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ. સા પન સાસનાવચરા ન હોતીતિ ઇધ ન ગહિતા. ઇતિ ઇમેસં વિજ્જમાનાવિજ્જમાનાનં વિકપ્પનવસેન સેસા વેદિતબ્બા. 'તેવિજ્જો', 'છળભિઞ્ઞો'તિઆદીસુ હિ તિસ્સો વિજ્જા છ અભિઞ્ઞા ચ વિજ્જમાના, પુગ્ગલો અવિજ્જમાનો. તસ્મા તિસ્સો વિજ્જા અસ્સાતિ તેવિજ્જો, છ અભિઞ્ઞા અસ્સાતિ છળભિઞ્ઞોતિ એવં વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનસ્સ પઞ્ઞાપનતો એવરૂપા **વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. 'ઇત્થિરૂપં', 'પુરિસરૂપ'ન્તિઆદીસુ પન ઇત્થિપુરિસા અવિજ્જમાના, રૂપં વિજ્જમાનં. તસ્મા ઇત્થિયા રૂપં ઇત્થિરૂપં, પુરિસસ્સ રૂપં પુરિસરૂપન્તિ એવં અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનસ્સ પઞ્ઞાપનતો એવરૂપા **અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ચક્ખુસમ્ફસ્સો, સોતસમ્ફસ્સોતિઆદીસુ ચક્ખુસોતાદયોપિ ફસ્સોપિ વિજ્જમાનોયેવ. તસ્મા ચક્ખુમ્હિ સમ્ફસ્સો, ચક્ખુતો જાતો સમ્ફસ્સો, ચક્ખુસ્સ વા ફલભૂતો સમ્ફસ્સો ચક્ખુસમ્ફસ્સોતિ એવં વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનસ્સ પઞ્ઞાપનતો એવરૂપા **વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ખત્તિયપુત્તો, બ્રાહ્મણપુત્તો, સેટ્ઠિપુત્તોતિઆદીસુ ખત્તિયાદયોપિ અવિજ્જમાના, પુત્તોપિ. તસ્મા ખત્તિયસ્સ પુત્તો ખત્તિયપુત્તોતિ એવં અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનસ્સ પઞ્ઞાપનતો એવરૂપા **અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. તાસુ ઇમસ્મિં પકરણે પુરિમા તિસ્સોવ પઞ્ઞત્તિયો લબ્ભન્તિ. ''ખન્ધપઞ્ઞત્તિ...પે॰... ઇન્દ્રિયપઞ્ઞત્તી''તિ ઇમસ્મિઞ્હિ ઠાને વિજ્જમાનસ્સેવ પઞ્ઞાપિતત્તા વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ લબ્ભતિ. ''પુગ્ગલપઞ્ઞત્તી''તિ પદે અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. પરતો પન 'તેવિજ્જો', 'છળભિઞ્ઞો'તિઆદીસુ વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ લબ્ભતીતિ.

અટ્ઠકથામુત્તકેન પન આચરિયનયેન અપરાપિ છ પઞ્ઞત્તિયો – ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ, ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ, સમોધાનપઞ્ઞત્તિ, ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિ, તજ્જાપઞ્ઞત્તિ, સન્તતિપઞ્ઞત્તીતિ . તત્થ યો રૂપવેદનાદીહિ એકત્તેન વા અઞ્ઞત્તેન વા રૂપવેદનાદયો વિય સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન અનુપલબ્ભસભાવોપિ રૂપવેદનાદિભેદે ખન્ધે ઉપાદાય નિસ્સાય કારણં કત્વા સમ્મતો સત્તો. તાનિ તાનિ અઙ્ગાનિ ઉપાદાય રથો ગેહં મુટ્ઠિ ઉદ્ધનન્તિ ચ; તે તેયેવ રૂપાદયો ઉપાદાય ઘટો પટો; ચન્દસૂરિયપરિવત્તાદયો ઉપાદાય કાલો, દિસા; તં તં ભૂતનિમિત્તઞ્ચેવ ભાવનાનિસંસઞ્ચ ઉપાદાય નિસ્સાય કારણં કત્વા સમ્મતં તેન તેનાકારેન ઉપટ્ઠિતં ઉગ્ગહનિમિત્તં પટિભાગનિમિત્તન્તિ અયં એવરૂપા **ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ** નામ. પઞ્ઞપેતબ્બટ્ઠેન ચેસા પઞ્ઞત્તિ નામ, ન પઞ્ઞાપનટ્ઠેન. યા પન તસ્સત્થસ્સ પઞ્ઞાપના, અયં અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ.

યા પઠમદુતિયાદીનિ ઉપનિધાય દુતિયં તતિયન્તિઆદિકા, અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ ઉપનિધાય દીઘં રસ્સં, દૂરં, સન્તિકન્તિઆદિકા પઞ્ઞાપના; અયં **ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ** નામ. અપિચેસા ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ – તદઞ્ઞાપેક્ખૂપનિધા, હત્થગતૂપનિધા, સમ્પયુત્તૂપનિધા, સમારોપિતૂપનિધા, અવિદૂરગતૂપનિધા , પટિભાગૂપનિધા, તબ્બહુલૂપનિધા, તબ્બિસિટ્ઠૂપનિધાતિઆદિના ભેદેન અનેકપ્પકારા.

તત્થ દુતિયં તતિયન્તિઆદિકાવ તદઞ્ઞં અપેક્ખિત્વા વુત્તતાય **તદઞ્ઞાપેક્ખૂપનિધા** નામ. છત્તપાણિ, સત્થપાણીતિઆદિકા હત્થગતં ઉપનિધાય વુત્તતાય **હત્થગતૂપનિધા** નામ. કુણ્ડલી, સિખરી, કિરિટીતિઆદિકા સમ્પયુત્તં ઉપનિધાય વુત્તતાય **સમ્પયુત્તૂપનિધા** નામ. ધઞ્ઞસકટં, સપ્પિકુમ્ભોતિઆદિકા સમારોપિતં ઉપનિધાય વુત્તતાય **સમારોપિતૂપનિધા** નામ. ઇન્દસાલગુહા, પિયઙ્ગુગુહા, સેરીસકન્તિઆદિકા અવિદૂરગતં ઉપનિધાય વુત્તતાય **અવિદૂરગતૂપનિધા** નામ. સુવણ્ણવણ્ણો, ઉસભગામીતિઆદિકા પટિભાગં ઉપનિધાય વુત્તતાય **પટિભાગૂપનિધા** નામ. પદુમસ્સરો, બ્રાહ્મણગામોતિઆદિકા તબ્બહુલં ઉપનિધાય વુત્તતાય **તબ્બહુલૂપનિધા** નામ. મણિકટકં, વજિરકટકન્તિઆદિકા તબ્બિસિટ્ઠં ઉપનિધાય વુત્તતાય **તબ્બિસિટ્ઠૂપનિધા** નામ.

યા પન તેસં તેસં સમોધાનમપેક્ખિત્વા તિદણ્ડં, અટ્ઠપદં, ધઞ્ઞરાસિ, પુપ્ફરાસીતિઆદિકા પઞ્ઞાપના, અયં **સમોધાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. યા પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ ઉપનિક્ખિપિત્વા દ્વે, તીણિ, ચત્તારીતિઆદિકા પઞ્ઞાપના, અયં **ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિ** નામ. યા તં તં ધમ્મસભાવં અપેક્ખિત્વા પથવી, તેજો, કક્ખળતા, ઉણ્હતાતિઆદિકા પઞ્ઞાપના, અયં **તજ્જાપઞ્ઞત્તિ** નામ. યા પન સન્તતિવિચ્છેદાભાવં અપેક્ખિત્વા આસીતિકો, નાવુતિકોતિઆદિકા પઞ્ઞાપના, અયં **સન્તતિપઞ્ઞત્તિ** નામ. એતાસુ પન તજ્જાપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ. સેસા અવિજ્જમાનપક્ખઞ્ચેવ, અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપક્ખઞ્ચ ભજન્તિ.

અટ્ઠકથામુત્તકેન આચરિયનયેનેવ અપરાપિ છ પઞ્ઞત્તિયો – કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ, સણ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ, લિઙ્ગપઞ્ઞત્તિ, ભૂમિપઞ્ઞત્તિ, પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિ, અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તીતિ. તત્થ ભાણકો, ધમ્મકથિકોતિઆદિકા કિચ્ચવસેન પઞ્ઞાપના **કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ** નામ. કિસો, થૂલો, પરિમણ્ડલો, ચતુરસ્સોતિઆદિકા સણ્ઠાનવસેન પઞ્ઞાપના **સણ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ઇત્થી, પુરિસોતિઆદિકા લિઙ્ગવસેન પઞ્ઞાપના **લિઙ્ગપઞ્ઞત્તિ** નામ. કામાવચરા, રૂપાવચરા, અરૂપાવચરા, કોસલકા, માધુરાતિઆદિકા ભૂમિવસેન પઞ્ઞાપના **ભૂમિપઞ્ઞત્તિ** નામ. તિસ્સો , નાગો, સુમનોતિઆદિકા પચ્ચત્તનામકરણમત્તવસેન પઞ્ઞાપના **પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિ** નામ. નિરોધો, નિબ્બાનન્તિઆદિકા અસઙ્ખતધમ્મસ્સ પઞ્ઞાપના **અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિ** નામ. તત્થ એકચ્ચા ભૂમિપઞ્ઞત્તિ અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિ ચ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ, કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપક્ખં ભજતિ. સેસા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયો નામ.

૨. ઇદાનિ યાસં પઞ્ઞત્તીનં ઉદ્દેસવારે સઙ્ખેપતો સરૂપદસ્સનં કતં, સઙ્ખેપતોયેવ તાવ તાસં વત્થું વિભજિત્વા દસ્સનવસેન તા દસ્સેતું **કિત્તાવતા**તિઆદિમાહ. તત્થ પુચ્છાય તાવ એવમત્થો વેદિતબ્બો – યા અયં ખન્ધાનં ‘ખન્ધા’તિ પઞ્ઞાપના, દસ્સના, ઠપના, સા કિત્તકેન હોતીતિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. પરતો **કિત્તાવતા આયતનાનન્**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. વિસ્સજ્જનેપિ એવમત્થો વેદિતબ્બો – યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો પઞ્ચક્ખન્ધાતિ વા પભેદતો ‘‘રૂપક્ખન્ધો…પે॰… વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો’’તિ વા; તત્રાપિ રૂપક્ખન્ધો કામાવચરો, સેસા ચતુભૂમિકાતિ વા એવરૂપં પઞ્ઞાપનં હોતિ; એત્તકેન ખન્ધાનં ‘ખન્ધા’તિ પઞ્ઞત્તિ હોતિ.

૩. તથા યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો દ્વાદસાયતનાનીતિ વા, પભેદતો ‘‘ચક્ખાયતનં…પે॰… ધમ્માયતન’’ન્તિ વા; તત્રાપિ દસાયતના કામાવચરા , દ્વાયતના ચતુભૂમિકાતિ વા, એવરૂપં પઞ્ઞાપનં હોતિ; એત્તકેન આયતનાનં આયતનાનીતિ પઞ્ઞત્તિ હોતિ.

૪. યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો અટ્ઠારસ ધાતુયોતિ વા , પભેદતો ‘‘ચક્ખુધાતુ…પે॰… મનોવિઞ્ઞાણધાતૂ’’તિ વા; તત્રાપિ સોળસ ધાતુયો કામાવચરા, દ્વે ધાતુયો ચતુભૂમિકાતિ વા એવરૂપં પઞ્ઞાપનં હોતિ; એત્તકેન ધાતૂનં ધાતૂતિ પઞ્ઞત્તિ હોતિ.

૫. યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો ચત્તારિ સચ્ચાનીતિ વા, પભેદતો ‘‘દુક્ખસચ્ચં…પે॰… નિરોધસચ્ચ’’ન્તિ વા; તત્રાપિ દ્વે સચ્ચા લોકિયા, દ્વે સચ્ચા લોકુત્તરાતિ વા એવરૂપં પઞ્ઞાપનં હોતિ; એત્તકેન સચ્ચાનં ‘સચ્ચાની’તિ પઞ્ઞત્તિ હોતિ.

૬. યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો બાવીસતિન્દ્રિયાનીતિ વા, પભેદતો ‘‘ચક્ખુન્દ્રિયં…પે॰… અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિય’’ન્તિ વા; તત્રાપિ દસિન્દ્રિયાનિ કામાવચરાનિ, નવિન્દ્રિયાનિ મિસ્સકાનિ, તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાનીતિ વા એવરૂપં પઞ્ઞાપનં હોતિ; એત્તકેન ઇન્દ્રિયાનં ઇન્દ્રિયાનીતિ પઞ્ઞત્તિ હોતિ. એત્તાવતા સઙ્ખેપતો વત્થું વિભજિત્વા દસ્સનવસેન પઞ્ચ પઞ્ઞત્તિયો દસ્સિતા હોન્તિ.

૭. ઇદાનિ વિત્થારતો વત્થું વિભજિત્વા દસ્સનવસેન પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિં દસ્સેતું **સમયવિમુત્તો અસમયવિમુત્તો**તિઆદિમાહ. સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ તિલે વિસારયમાનેન વિય, વાકે હીરયમાનેન વિય ચ, હેટ્ઠા વિભઙ્ગપ્પકરણે ઇમાસં પઞ્ચન્નં પઞ્ઞત્તીનં વત્થુભૂતા ખન્ધાદયો નિપ્પદેસેન કથિતાતિ તેન તે ઇધ એકદેસેનેવ કથેસિ. છટ્ઠા પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ હેટ્ઠા અકથિતાવ. ઇધાપિ ઉદ્દેસવારે એકદેસેનેવ કથિતા; તસ્મા તં વિત્થારતો કથેતુકામો સમયવિમુત્તો અસમયવિમુત્તોતિ એકકતો પટ્ઠાય યાવ દસકા માતિકં ઠપેસીતિ.

માતિકાવણ્ણના.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. એકકનિદ્દેસવણ્ણના

૧. ઇદાનિ યથાઠપિતં માતિકં આદિતો પટ્ઠાય વિભજિત્વા દસ્સેતું – **કતમો ચ પુગ્ગલો સમયવિમુત્તો**તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સત્તલોકે. **એકચ્ચો પુગ્ગલો**તિ એકો પુગ્ગલો. **કાલેન કાલ**ન્તિ એત્થ ભુમ્મવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. એકેકસ્મિં કાલેતિ વુત્તં હોતિ. **સમયેન સમય**ન્તિ ઇદં પુરિમસ્સેવ વેવચનં. **અટ્ઠ વિમોક્ખે**તિ રૂપાવચરારૂપાવચરઅટ્ઠસમાપત્તિયો. તાસઞ્હિ પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુચ્ચનતો વિમોક્ખોતિ નામં. **કાયેના**તિ વિમોક્ખસહજાતેન નામકાયેન. **ફુસિત્વા વિહરતી**તિ પટિલભિત્વા ઇરિયતિ. કતમસ્મિં પનેસ કાલે વિમોક્ખે ફુસિત્વા વિહરતીતિ? સમાપત્તિં સમાપજ્જિતુકામસ્સ હિ કાલો નામ અત્થિ, અકાલો નામ અત્થિ. તત્થ પાતોવ સરીરપટિજગ્ગનકાલો, વત્તકરણકાલો ચ સમાપજ્જનસ્સ અકાલો નામ. સરીરં પન પટિજગ્ગિત્વા વત્તં કત્વા વસનટ્ઠાનં પવિસિત્વા નિસિન્નસ્સ યાવ પિણ્ડાય ગમનકાલો નાગચ્છતિ, એતસ્મિં અન્તરે સમાપજ્જનસ્સ કાલો નામ.

પિણ્ડાય ગમનકાલં પન સલ્લક્ખેત્વા નિક્ખન્તસ્સ ચેતિયવન્દનકાલો, ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતસ્સ વિતક્કમાળકે ઠાનકાલો પિણ્ડાય ગમનકાલો ગામે ચરણકાલો; આસનસાલાય યાગુપાનકાલો વત્તકરણકાલોતિ અયમ્પિ સમાપજ્જનસ્સ અકાલો નામ. આસનસાલાય પન વિવિત્તે ઓકાસે સતિ યાવ ભત્તકાલો નાગચ્છતિ, એતસ્મિમ્પિ અન્તરે સમાપજ્જનસ્સ કાલો નામ. ભત્તં પન ભુઞ્જનકાલો, વિહારગમનકાલો, પત્તચીવરપટિસામનકાલો, દિવાવત્તકરણકાલો, પરિપુચ્છાદાનકાલોતિ અયમ્પિ સમાપજ્જનસ્સ અકાલો નામ. યો અકાલો, સ્વેવ અસમયો. તં સબ્બમ્પિ ઠપેત્વા અવસેસે કાલે કાલે, સમયે સમયે વુત્તપ્પકારે અટ્ઠ વિમોક્ખે સહજાતનામકાયેન પટિલભિત્વા વિહરન્તો, ''ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો…પે॰… વિહરતી''તિ વુચ્ચતિ.

અપિચેસ સફસ્સકેહિ સહજાતનામધમ્મેહિ સહજાતધમ્મે ફુસતિયેવ નામ, ઉપચારેન અપ્પનં ફુસતિયેવ નામ. પુરિમાય અપ્પનાય અપરં અપ્પનં ફુસતિયેવ. યેન હિ સદ્ધિં યે ધમ્મા સહજાતા, તેન તે પટિલદ્ધા નામ હોન્તિ. ફસ્સેનાપિ ફુટ્ઠાયેવ નામ હોન્તિ. ઉપચારમ્પિ અપ્પનાય પટિલાભકારણમેવ, તથા પુરિમા અપ્પના અપરઅપ્પનાય. તત્રાસ્સ એવં સહજાતેહિ સહજાતાનં ફુસના વેદિતબ્બા – પઠમજ્ઝાનઞ્હિ વિતક્કાદીહિ પઞ્ચઙ્ગિકં. તસ્મિં ઠપેત્વા તાનિ અઙ્ગાનિ સેસા અતિરેકપણ્ણાસધમ્મા ચત્તારો ખન્ધા નામ હોન્તિ. તેન નામકાયેન પઠમજ્ઝાનસમાપત્તિવિમોક્ખં ફુસિત્વા પટિલભિત્વા વિહરતિ. દુતિયં ઝાનં પીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાહિ તિવઙ્ગિકં, તતિયં સુખચિત્તેકગ્ગતાહિ દુવઙ્ગિકં, ચતુત્થં ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાહિ દુવઙ્ગિકં, તથા આકાસાનઞ્ચાયતનં…પે॰… નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનઞ્ચ. તત્થ ઠપેત્વા તાનિ અઙ્ગાનિ સેસા અતિરેકપણ્ણાસધમ્મા ચત્તારો ખન્ધા નામ હોન્તિ. તેન નામકાયેન નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિવિમોક્ખં ફુસિત્વા પટિલભિત્વા વિહરતિ.

પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વાતિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય સઙ્ખારગતં, મગ્ગપઞ્ઞાય ચતુસચ્ચધમ્મે પસ્સિત્વા. **એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા હોન્તી**તિ ઉપડ્ઢુપડ્ઢા પઠમમગ્ગાદિવજ્ઝા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તિ. **અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો સમયવિમુત્તો**તિ એત્થ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પુથુજ્જનો તેન નામકાયેન ફુસિત્વા વિહરતીતિ વત્તું વટ્ટતિ. પાળિયં પન ''એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા''તિ વુત્તં. પુથુજ્જનસ્સ ચ ખીણા આસવા નામ નત્થિ, તસ્મા સો ન ગહિતો.

અટ્ઠસમાપત્તિલાભી ખીણાસવોપિ તેન નામકાયેન ફુસિત્વા વિહરતીતિ વત્તું વટ્ટતિ. તસ્સ પન અપરિક્ખીણાસવા નામ નત્થિ, તસ્મા સોપિ ન ગહિતો. **સમયવિમુત્તો**તિ પન તિણ્ણં સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામીનંયેવેતં નામન્તિ વેદિતબ્બં.

૨. અસમયવિમુત્તનિદ્દેસે – પુરિમસદિસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **અસમયવિમુત્તો**તિ પનેત્થ સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવસ્સેતં નામં. સુક્ખવિપસ્સકા પન સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિનો અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો ચ ખીણાસવા પુથુજ્જના ચ ઇમસ્મિં ટ્ઠકે ન લબ્ભન્તિ, ટ્ઠકમુત્તકપુગ્ગલા નામ હોન્તિ. તસ્મા સત્થા અત્તનો બુદ્ધસુબુદ્ધતાય હેટ્ઠા ગહિતે ચ અગ્ગહિતે ચ સઙ્કડ્ઢિત્વા સદ્ધિં પિટ્ઠિવટ્ટકેહિ તન્તિં આરોપેન્તો **સબ્બેપિ અરિયપુગ્ગલા**તિઆદિમાહ. તત્થ **અરિયે વિમોક્ખે**તિ કિલેસેહિ આરકત્તા અરિયેતિ સઙ્ખં ગતે લોકુત્તરવિમોક્ખે. ઇદં વુત્તં હોતિ – બાહિરાનઞ્હિ અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં સમાપજ્જન્તસ્સ સમયોપિ અત્થિ અસમયોપિ. મગ્ગવિમોક્ખેન વિમુચ્ચનસ્સ સમયો વા અસમયો વા નત્થિ. યસ્સ સદ્ધા બલવતી, વિપસ્સના ચ આરદ્ધા, તસ્સ ગચ્છન્તસ્સ તિટ્ઠન્તસ્સ નિસીદન્તસ્સ નિપજ્જન્તસ્સ ખાદન્તસ્સ ભુઞ્જન્તસ્સ મગ્ગફલપટિવેધો નામ ન હોતીતિ નત્થિ. ઇતિ મગ્ગવિમોક્ખેન વિમુચ્ચનસ્સ સમયો વા અસમયો વા નત્થીતિ હેટ્ઠા ગહિતે ચ અગ્ગહિતે ચ સઙ્કડ્ઢિત્વા ઇમં પિટ્ઠિવટ્ટકં તન્તિં આરોપેસિ ધમ્મરાજા. સમાપત્તિલાભી પુથુજ્જનો ઇમાયપિ તન્તિયા અગ્ગહિતોવ. ભજાપિયમાનો પન સમાપત્તિવિક્ખમ્ભિતાનં કિલેસાનં વસેન સમયવિમુત્તભાવં ભજેય્ય.

૩. કુપ્પધમ્માકુપ્પધમ્મનિદ્દેસેસુ – યસ્સ અધિગતો સમાપત્તિધમ્મો કુપ્પતિ નસ્સતિ, સો **કુપ્પધમ્મો**. **રૂપસહગતાન**ન્તિ રૂપનિમિત્તસઙ્ખાતેન રૂપેન સહગતાનં. તેન સદ્ધિં પવત્તાનં ન વિના રૂપારમ્મણાનં ચતુન્નં રૂપાવચરજ્ઝાનાનન્તિ અત્થો. **અરૂપસહગતાન**ન્તિ રૂપતો અઞ્ઞં, ન રૂપન્તિ અરૂપં. અરૂપેન સહગતાનં તેન સદ્ધિં પવત્તાનં ન વિના અરૂપારમ્મણાનં ચતુન્નં અરૂપાવચરજ્ઝાનાનન્તિ અત્થો. **ન નિકામલાભી**તિ પઞ્ચહાકારેહિ અચિણ્ણવસિતાય ઇચ્છિતાકારેન અલદ્ધત્તા ન નિકામલાભી. અપ્પગુણસમાપત્તિકોતિ અત્થો. **ન અકિચ્છલાભી**તિ કિચ્છલાભી દુક્ખલાભી. યો આગમનમ્હિ કિલેસે વિક્ખમ્ભેન્તો ઉપચારં પાપેન્તો અપ્પનં પાપેન્તો ચિત્તમઞ્જૂસં લભન્તો દુક્ખેન કિચ્છેન સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન કિલમન્તો તં સમ્પદં પાપુણિતું સક્કોતિ, સો ન અકિચ્છલાભી નામ. **ન અકસિરલાભી**તિ અવિપુલલાભી. સમાપત્તિં અપ્પેત્વા અદ્ધાનં ફરિતું ન સક્કોતિ. એકં દ્વે ચિત્તવારે વત્તેત્વા સહસાવ વુટ્ઠાતીતિ અત્થો.

યત્થિચ્છકન્તિ યસ્મિં ઓકાસે સમાપત્તિં અપ્પેત્વા નિસીદિતું ઇચ્છતિ. **યદિચ્છક**ન્તિ કસિણજ્ઝાનં વા આનાપાનજ્ઝાનં વા બ્રહ્મવિહારજ્ઝાનં વા અસુભજ્ઝાનં વાતિ યં યં સમાપત્તિં અપ્પેત્વા નિસીદિતું ઇચ્છતિ. **યાવતિચ્છક**ન્તિ અદ્ધાનપરિચ્છેદેન યત્તકં કાલં ઇચ્છતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યત્થ યત્થ યં યં સમાપત્તિં યત્તકં અદ્ધાનં સમાપજ્જિતુમ્પિ વુટ્ઠાતુમ્પિ ઇચ્છતિ, તત્થ તત્થ તં તં સમાપત્તિં તત્તકં અદ્ધાનં સમાપજ્જિતુમ્પિ વુટ્ઠાતુમ્પિ ન સક્કોતિ. ચન્દં વા સૂરિયં વા ઉલ્લોકેત્વા 'ઇમસ્મિં ચન્દે વા સૂરિયે વા એત્તકં ઠાનં ગતે વુટ્ઠહિસ્સામી'તિ પરિચ્છિન્દિત્વા ઝાનં સમાપન્નો યથાપરિચ્છેદેન વુટ્ઠાતું ન સક્કોતિ, અન્તરાવ વુટ્ઠાતિ; સમાપત્તિયા અપ્પગુણતાયાતિ.

પમાદમાગમ્માતિ પમાદં પટિચ્ચ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવંવિધો પુગ્ગલો કુપ્પધમ્મોતિ વુચ્ચતિ. ઇદં પન અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો પુથુજ્જનસ્સ સોતાપન્નસ્સ સકદાગામિનોતિ તિણ્ણં પુગ્ગલાનં નામં. એતેસઞ્હિ સમાધિપારિબન્ધકા વિપસ્સનાપારિબન્ધકા ચ ધમ્મા ન સુવિક્ખમ્ભિતા, ન સુવિક્ખાલિતા, તેન તેસં સમાપત્તિ

નસ્સતિ પરિહાયતિ. સા ચ ખો નેવ સીલભેદેન, નાપત્તિવીતિક્કમેન. ન ગરુકમોક્ખધમ્મો પનેસ અપ્પમત્તકેનપિ કિચ્ચકરણીયેન વા વત્તભેદમત્તકેન વા નસ્સતિ.

તત્રિદં વત્થુ – એકો કિર થેરો સમાપત્તિં વળઞ્જેતિ. તસ્મિં પિણ્ડાય ગામં પવિટ્ઠે દારકા પરિવેણે કીળિત્વા પક્કમિંસુ. થેરો આગન્ત્વા 'પરિવેણં સમ્મજ્જિતબ્બ'ન્તિ ચિન્તેત્વા અસમ્મજ્જિત્વા વિહારં પવિસિત્વા 'સમાપત્તિં અપ્પેસ્સામી'તિ નિસીદિ. સો અપ્પેતું અસક્કોન્તો, 'કિં નુ ખો આવરણ'ન્તિ સીલં આવજ્જન્તો અપ્પમત્તકમ્પિ વીતિક્કમં અદિસ્વા 'વત્તભેદો નુ ખો અત્થી'તિ ઓલોકેન્તો પરિવેણસ્સ અસમ્મટ્ઠભાવં ઞત્વા સમ્મજ્જિત્વા પવિસિત્વા નિસીદન્તો સમાપત્તિં અપ્પેન્તોવ નિસીદિ.

૪. અકુપ્પધમ્મનિદ્દેસો વુત્તપટિપક્ખવસેનેવ વેદિતબ્બો. **અકુપ્પધમ્મો**તિ ઇદં પન અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો અનાગામિસ્સ ચેવ ખીણાસવસ્સ ચાતિ દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં નામં. તેસઞ્હિ સમાધિપારિબન્ધકા વિપસ્સનાપારિબન્ધકા ચ ધમ્મા સુવિક્ખમ્ભિતા સુવિક્ખાલિતા; તેન તેસં ભસ્સસઙ્ગણિકારામાદિકિચ્ચેન વા અઞ્ઞેન વા યેન કેનચિ અત્તનો અનુરૂપેન પમાદેન વીતિનામેન્તાનમ્પિ સમાપત્તિ ન કુપ્પતિ, ન નસ્સતિ. સુક્ખવિપસ્સકા પન સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિખીણાસવા ઇમસ્મિં ઠાને ન લબ્ભન્તિ; ઠકમુત્તકપુગ્ગલા નામ હોન્તિ. તસ્મા સત્થા અત્તનો બુદ્ધસુબુદ્ધતાય હેટ્ઠા ગહિતે ચ અગ્ગહિતે ચ સઙ્કડ્ઢિત્વા ઇમસ્મિમ્પિ ઠાને સદ્ધિં પિટ્ઠિવટ્ટકેહિ તન્તિં આરોપેન્તો **સબ્બેપિ અરિયપુગ્ગલા**તિઆદિમાહ. અટ્ઠન્નઞ્હિ સમાપત્તીનં કુપ્પનં નસ્સનં ભવેય્ય, લોકુત્તરધમ્મસ્સ પન સકિં પટિવિદ્ધસ્સ કુપ્પનં નસ્સનં નામ નત્થિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં.

૫. પરિહાનધમ્માપરિહાનધમ્મનિદ્દેસાપિ કુપ્પધમ્માકુપ્પધમ્મનિદ્દેસવસેનેવ વેદિતબ્બા. કેવલઞ્હિ ઇધ પુગ્ગલસ્સ પમાદં પટિચ્ચ ધમ્માનં પરિહાનમ્પિ અપરિહાનમ્પિ ગહિતન્તિ ઇદં પરિયાયદેસનામત્તમેવ નાનં. સેસં સબ્બત્થ તાદિસમેવ.

૭. ચેતનાભબ્બનિદ્દેસે – **ચેતનાભબ્બો**તિ ચેતનાય અપરિહાનિં આપજ્જિતું ભબ્બો. **સચે અનુસઞ્ચેતેતી**તિ, સચે સમાપજ્જતિ. સમાપત્તિઞ્હિ સમાપજ્જન્તો અનુસઞ્ચેતેતિ નામ. સો ન પરિહાયતિ, ઇતરો પરિહાયતિ.

૮. અનુરક્ખણાભબ્બનિદ્દેસે – **અનુરક્ખણાભબ્બો**તિ અનુરક્ખણાય અપરિહાનિં આપજ્જિતું ભબ્બો. **સચે અનુરક્ખતી**તિ સચે અનુપકારધમ્મે પહાય ઉપકારધમ્મે સેવન્તો સમાપજ્જતિ. એવઞ્હિ પટિપજ્જન્તો અનુરક્ખતિ નામ. સો ન પરિહાયતિ, ઇતરો પરિહાયતિ.

ઇમે દ્વેપિ સમાપત્તિં ઠપેતું થાવરં કાતું પટિબલા. ચેતનાભબ્બતો પન અનુરક્ખણાભબ્બોવ બલવતરો. ચેતનાભબ્બો હિ ઉપકારાનુપકારે ધમ્મે ન જાનાતિ. અજાનન્તો ઉપકારધમ્મે નુદતિ નીહરતિ, અનુપકારધમ્મે સેવતિ. સો તે સેવન્તો સમાપત્તિતો પરિહાયતિ . અનુરક્ખણાભબ્બો ઉપકારાનુપકારે ધમ્મે જાનાતિ. જાનન્તો અનુપકારધમ્મે નુદતિ નીહરતિ, ઉપકારધમ્મે સેવતિ. સો તે સેવન્તો સમાપત્તિતો ન પરિહાયતિ.

યથા હિ દ્વે ખેત્તપાલા એકો પણ્ડુરોગેન સરોગો અક્ખમો સીતાદીનં, એકો અરોગો સીતાદીનં સહો. સરોગો હેટ્ઠાકુટિં ન ઓતરતિ, રત્તારક્ખં દિવારક્ખં વિજહતિ. તસ્સ દિવા સુકમોરાદયો ખેત્તં ઓતરિત્વા સાલિસીસં ખાદન્તિ, રત્તિં મિગસૂકરાદયો પવિસિત્વા ખલં તચ્છિ તં વિય છેત્વા ગચ્છન્તિ. સો અત્તનો પમત્તકારણા પુન

બીજમત્તમ્પિ ન લભતિ. ઇતરો રત્તારક્ખં દિવારક્ખં ન વિજહતિ. સો અત્તનો અપ્પમત્તકારણા એકકરીસતો ચત્તારિપિ અટ્ઠપિ સકટાનિ લભતિ.

તત્થ સરોગખેત્તપાલો વિય ચેતનાભબ્બો, અરોગો વિય અનુરક્ખણાભબ્બો દટ્ઠબ્બો. સરોગસ્સ અત્તનો પમાદેન પુન બીજમત્તસ્સપિ અલભનં વિય ચેતનાભબ્બસ્સ ઉપકારાનુપકારે ધમ્મે અજાનિત્વા ઉપકારે પહાય અનુપકારે સેવન્તસ્સ સમાપત્તિયા પરિહાનં. ઇતરસ્સ અત્તનો અપ્પમાદેન એકકરીસમત્તતો ચતુઅટ્ઠસકટઉદ્ધરણં વિય અનુરક્ખણાભબ્બસ્સ ઉપકારાનુપકારે ધમ્મે જાનિત્વા અનુપકારે પહાય ઉપકારે સેવન્તસ્સ સમાપત્તિયા અપરિહાનં વેદિતબ્બં. એવં ચેતનાભબ્બતો અનુરક્ખણાભબ્બોવ સમાપત્તિં થાવરં કાતું બલવતરોતિ વેદિતબ્બો.

૯. પુથુજ્જનનિદ્દેસે – **તીણિ સંયોજનાની**તિ દિટ્ઠિસંયોજનસીલબ્બતપરામાસસંયોજનવિચિકિચ્છાસંયોજનાનિ. એતાનિ હિ ફલક્ખણે પહીનાનિ નામ હોન્તિ. અયં પન ફલક્ખણેપિ ન હોતીતિ દસ્સેતિ. **તેસં ધમ્માનન્તિ** તેસં સંયોજનધમ્માનં. મગ્ગક્ખણસ્મિઞ્હિ તેસં પહાનાય પટિપન્નો નામ હોતિ. અયં પન મગ્ગક્ખણેપિ ન હોતિ. એત્તાવતા વિસ્સટ્ઠકમ્મટ્ઠાનો થૂલબાલપુથુજ્જનોવ ઇધ કથિતોતિ વેદિતબ્બો.

૧૦. ગોત્રભુનિદ્દેસે – **યેસં ધમ્માનન્તિ** યેસં ગોત્રભુઞાણેન સદ્ધિં ઉપ્પન્નાનં પરોપણ્ણાસકુસલધમ્માનં. **અરિયધમ્મસ્સા**તિ લોકુત્તરમગ્ગસ્સ. **અવક્કન્તિ હોતી**તિ ઓક્કન્તિ નિબ્બત્તિ પાતુભાવો હોતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં નિબ્બાનારમ્મણેન ઞાણેન સબ્બં પુથુજ્જનસઙ્ખં પુથુજ્જનગોત્તં પુથુજ્જનમણ્ડલં પુથુજ્જનપઞ્ઞત્તિં અતિક્કમિત્વા અરિયસઙ્ખં અરિયગોત્તં અરિયમણ્ડલં અરિયપઞ્ઞત્તિં ઓક્કમનતો ગોત્રભૂપુગ્ગલો નામ વુચ્ચતિ.

૧૧. ભયૂપરતનિદ્દેસે – ભયેન ઉપરતોતિ **ભયૂપરતો**. સત્તપિ સેક્ખા પુથુજ્જના ચ ભાયિત્વા પાપતો ઓરમન્તિ પાપં ન કરોન્તિ . તત્થ પુથુજ્જના દુગ્ગતિભયં, વટ્ટભયં, કિલેસભયં, ઉપવાદભયન્તિ ચત્તારિ ભયાનિ ભાયન્તિ. તેસુ ભાયિતબ્બટ્ઠેન દુગ્ગતિયેવ ભયં **દુગ્ગતિભયં**. સેસેસુપિ એસેવ નયો. તત્થ પુથુજ્જનો 'સચે ત્વં પાપં કરિસ્સસિ, ચત્તારો અપાયા મુખં વિવરિત્વા ઠિતચ્છાતઅજગરસદિસા, તેસુ દુક્ખં અનુભવન્તો કથં ભવિસ્સસી'તિ દુગ્ગતિભયં ભાયિત્વા પાપં ન કરોતિ. અનમતગ્ગસંસારવટ્ટંયેવ પન **વટ્ટભયં** નામ. સબ્બમ્પિ અકુસલં **કિલેસભયં** નામ. ગરહા પન **ઉપવાદભયં** નામ. તાનિપિ ભાયિત્વા પુથુજ્જનો પાપં ન કરોતિ. સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિનો પન તયો સેક્ખા દુગ્ગતિં અતીતત્તા સેસાનિ તીણિ ભયાનિ ભાયિત્વા પાપં ન કરોન્તિ. મગ્ગટ્ઠકસેક્ખા આગમનવસેન વા અસમુચ્છિન્નભયત્તા વા **ભયૂપરતા** નામ હોન્તિ. ખીણાસવો ઇમેસુ ચતૂસુ ભયેસુ એકમ્પિ ન ભાયતિ. સો હિ સબ્બસો સમુચ્છિન્નભયો; તસ્મા **અભયૂપરતો**તિ વુચ્ચતિ. કિં પન સો ઉપવાદમ્પિ ન ભાયતીતિ? ન ભાયતિ. ઉપવાદં પન રક્ખતીતિ વત્તું વટ્ટતિ. દોણુપ્પલવાપિગામે ખીણાસવત્થેરો વિય.

૧૨. અભબ્બાગમનનિદ્દેસે – સમ્મત્તનિયામાગમનસ્સ અભબ્બોતિ **અભબ્બાગમનો. કમ્માવરણેના**તિ પઞ્ચવિધેન આનન્તરિયકમ્મેન. **કિલેસાવરણેના**તિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિયા. **વિપાકાવરણેના**તિ અહેતુકદ્વિહેતુકપટિસન્ધિયા. **અસ્સદ્ધા**તિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘેસુ સદ્ધારહિતા. **અચ્છન્દિકા**તિ કત્તુકમ્યતાકુસલચ્છન્દરહિતા. તે ઠપેત્વા જમ્બુદીપં ઇતરદીપત્તયવાસિનો વેદિતબ્બા. તેસુ હિ મનુસ્સા અચ્છન્દિકભાવં પવિટ્ઠા નામ. **દુપ્પઞ્ઞા**તિ ભવઙ્ગપઞ્ઞારહિતા. **અભબ્બા**તિ અપ્પટિલદ્ધમગ્ગફલૂપનિસ્સયા. **નિયામન્તિ** મગ્ગનિયામં, સમ્મત્તનિયામં. **ઓક્કમિતુન્તિ** એતં કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તસઙ્ખાતં નિયામં ઓક્કમિતું પવિસિતું તત્થ પતિટ્ઠાતું અભબ્બા.

૧૩. ભબ્બાગમનનિદ્દેસો વુત્તપટિપક્ખનયેન વેદિતબ્બો. એવમિમસ્મિં દુકે યે ચ પુગ્ગલા પઞ્ચાનન્તરિયકા, યે ચ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકા, યેહિ ચ અહેતુકદુહેતુકપટિસન્ધિ ગહિતા , યે ચ બુદ્ધાદીનં ન સદ્દહન્તિ, યેસઞ્ચ કત્તુકમ્યતાછન્દો નત્થિ, યે ચ અપરિપુણ્ણભવઙ્ગપઞ્ઞા, યેસઞ્ચ મગ્ગફલાનં ઉપનિસ્સયો નત્થિ, તે સબ્બેપિ સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમિતું અભબ્બા, વિપરીતા ભબ્બાતિ વુત્તા.

૧૪. નિયતાનિયતનિદ્દેસે – **આનન્તરિકા**તિ આનન્તરિકકમ્મસમઙ્ગિનો. **મિચ્છાદિટ્ઠિકા**તિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિસમઙ્ગિનો. સબ્બેપિ હેતે નિરયસ્સ અત્થાય નિયતત્તા **નિયતા** નામ. અટ્ઠ પન અરિયપુગ્ગલા સમ્માભાવાય ઉપરૂપરિમગ્ગફલત્થાય ચેવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાય ચ નિયતત્તા **નિયતા** નામ. અવસેસપુગ્ગલા પન અનિબદ્ધગતિકા. યથા આકાસે ખિત્તદણ્ડો પથવિયં પતન્તો ‘અગ્ગેન વા મજ્ઝેન વા મૂલેન વા પતિસ્સતી’તિ ન ઞાયતિ; એવમેવ ‘અસુકગતિયા નામ નિબ્બત્તિસ્સન્તી’તિ નિયમાભાવા **અનિયતા** નામાતિ વેદિતબ્બા. યા પન ઉત્તરકુરુકાનં નિયતગતિકતા વુત્તા, ન સા નિયતધમ્મવસેન. મિચ્છત્તસમ્મત્તનિયતધમ્માયેવ હિ નિયતા નામ. તેસઞ્ચ વસેનાયં પુગ્ગલનિયમો કથિતોતિ.

૧૫. પટિપન્નકનિદ્દેસે – **મગ્ગસમઙ્ગિનો**તિ મગ્ગટ્ઠકપુગ્ગલા. તે હિ ફલત્થાય પટિપન્નત્તા **પટિપન્નકા** નામ. **ફલસમઙ્ગિનો**તિ ફલપટિલાભસમઙ્ગિતાય ફલસમઙ્ગિનો. ફલપટિલાભતો પટ્ઠાય હિ તે ફલસમાપત્તિં અસમાપન્નાપિ ફલે ઠિતાયેવ નામ.

૧૬. સમસીસીનિદ્દેસે – **અપુબ્બં અચરિમ**ન્તિ અપુરે અપચ્છા, એકપ્પહારેનેવાતિ અત્થો. **પરિયાદાન**ન્તિ પરિક્ખયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં પુગ્ગલો **સમસીસી** નામ વુચ્ચતિ. સો પનેસ તિવિધો હોતિ – ઇરિયાપથસમસીસી, રોગસમસીસી, જીવિતસમસીસીતિ. તત્થ યો ચઙ્કમન્તોવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા ચઙ્કમન્તોવ પરિનિબ્બાતિ **પદુમત્થેરો** વિય; ઠિતકોવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા ઠિતકોવ પરિનિબ્બાતિ **કોટપબ્બતવિહારવાસીતિસ્સત્થેરો** વિય; નિસિન્નોવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા નિસિન્નોવ પરિનિબ્બાતિ, નિપન્નોવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા નિપન્નોવ પરિનિબ્બાતિ – અયં **ઇરિયાપથસમસીસી** નામ.

યો પન એકં રોગં પત્વા અન્તોરોગેયેવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા તેનેવ રોગેન પરિનિબ્બાતિ – અયં **રોગસમસીસી** નામ.

કતરો જીવિતસમસીસી નામ? ‘‘સીસન્તિ તેરસ સીસાનિ – પલિબોધસીસઞ્ચ તણ્હા, વિનિબન્ધનસીસઞ્ચ માનો, પરામાસસીસઞ્ચ દિટ્ઠિ, વિક્ખેપસીસઞ્ચ ઉદ્ધચ્ચં, સંકિલેસસીસઞ્ચ અવિજ્જા, અધિમોક્ખસીસઞ્ચ સદ્ધા, પગ્ગહસીસઞ્ચ વીરિયં, ઉપટ્ઠાનસીસઞ્ચ સતિ, અવિક્ખેપસીસઞ્ચ સમાધિ, દસ્સનસીસઞ્ચ પઞ્ઞા, પવત્તસીસઞ્ચ જીવિતિન્દ્રિયં, ગોચરસીસઞ્ચ વિમોક્ખો, સઙ્ખારસીસઞ્ચ નિરોધો’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૮૭). તત્થ કિલેસસીસં અવિજ્જં અરહત્તમગ્ગો પરિયાદિયતિ. પવત્તસીસં જીવિતિન્દ્રિયં ચુતિચિત્તં પરિયાદિયતિ. અવિજ્જાપરિયાદાયકં ચિત્તં જીવિતિન્દ્રિયં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. જીવિતિન્દ્રિયપરિયાદાયકં ચિત્તં અવિજ્જં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. અવિજ્જાપરિયાદાયકં ચિત્તં અઞ્ઞં, જીવિતિન્દ્રિયપરિયાદાયકં ચિત્તં અઞ્ઞં. યસ્સ ચેતં સીસદ્વયં સમં પરિયાદાનં ગચ્છતિ, સો **જીવિતસમસીસી** નામ.

કથમિદં સમં હોતીતિ? વારસમતાય. યસ્મિઞ્હિ વારે મગ્ગવુટ્ઠાનં હોતિ – સોતાપત્તિમગ્ગે પઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણાનિ, સકદાગામિમગ્ગે પઞ્ચ, અનાગામિમગ્ગે પઞ્ચ, અરહત્તમગ્ગે ચત્તારીતિ એકૂનવીસતિયા

પચ્ચવેક્ખણઞાણે પતિટ્ઠાય ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા પરિનિબ્બાયતિ. ઇમાય વારસમતાય ઇદં ઉભયસીસપરિયાદાનં સમં હોતિ નામ. તેનાયં પુગ્ગલો જીવિતસમસીસીતિ વુચ્ચતિ. અયમેવ ચ ઇધ અધિપ્પેતો.

૧૭. ઠિતકપ્પીનિદ્દેસે – ઠિતો કપ્પોતિ ઠિતકપ્પો, ઠિતકપ્પો અસ્સ અત્થીતિ **ઠિતકપ્પી**. કપ્પં ઠપેતું સમત્થોતિ અત્થો. **ઉડ્ડય્હનવેલા અસ્સા**તિ ઝાયનકાલો ભવેય્ય. **નેવ તાવા**તિ યાવ એસ મગ્ગસમઙ્ગી પુગ્ગલો સોતાપત્તિફલં ન સચ્છિકરોતિ, નેવ તાવ કપ્પો ઝાયેય્ય. ઝાયમાનોપિ અજ્ઝાયિત્વાવ તિટ્ઠેય્ય. કપ્પવિનાસો હિ નામ મહાવિકારો મહાપયોગો કોટિસતસહસ્સચક્કવાળસ્સ ઝાયનવસેન મહાલોકવિનાસો. અયમ્પિ એવં મહાવિનાસો તિટ્ઠેય્ય વાતિ વદતિ. સાસને પન ધરમાને અયં કપ્પવિનાસો નામ નત્થિ. કપ્પવિનાસે સાસનં નત્થિ. ગતકોટિકે હિ કાલે કપ્પવિનાસો નામ હોતિ. એવં સન્તેપિ સત્થા અન્તરાયાભાવં દીપેતું ઇદં કારણં આહરિ – ''ઇદમ્પિ ભવેય્ય, મગ્ગસમઙ્ગિનો પન ફલસ્સ અન્તરાયો ન સક્કા કાતુ''ન્તિ. અયં પન પુગ્ગલો કપ્પં ઠપેન્તો કિત્તકં કાલં ઠપેય્યાતિ? યસ્મિં વારે મગ્ગવુટ્ઠાનં હોતિ, અથ ભવઙ્ગં આવટ્ટેન્તં મનોદ્વારાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ. તતો તીણિ અનુલોમાનિ, એકં ગોત્રભુચિત્તં, એકં મગ્ગચિત્તં, દ્વે ફલચિત્તાનિ, પઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણઞાણાનીતિ એત્તકં કાલં ઠપેય્ય. ઇમં પનત્થં બાહિરાય આગન્તુકૂપમાયપિ એવં દીપયિંસુ. સચે હિ સોતાપત્તિમગ્ગસમઙ્ગિસ્સ મત્થકૂપરિ યોજનિકં એકગ્ઘનસેલં તિવટ્ટાય રજ્જુયા બન્ધિત્વા ઓલમ્બેય્ય, એકસ્મિં વટ્ટે છિન્ને દ્વીહિ ઓલમ્બેય્ય, દ્વીસુ છિન્નેસુ એકેન ઓલમ્બેય્યેવ, તસ્મિમ્પિ છિન્ને અબ્ભકૂટં વિય આકાસે તિટ્ઠેય્ય, ન ત્વેવ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ મગ્ગાનન્તરફલસ્સ અન્તરાયં કરેય્યાતિ. અયં પન દીપના પરિત્તા, પુરિમાવ મહન્તા. ન કેવલં પન સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠોવ કપ્પં ઠપેતિ, ઇતરે મગ્ગસમઙ્ગિનોપિ ઠપેન્તિયેવ. તેન ભગવા હેટ્ઠા ગહિતઞ્ચ અગ્ગહિતઞ્ચ સબ્બં સઙ્કડ્ઢિત્વા સદ્ધિં પિટ્ઠિવટ્ટકપુગ્ગલેહિ ઇમં તન્તિં આરોપેસિ – ''સબ્બેપિ મગ્ગસમઙ્ગિનો પુગ્ગલા ઠિતકપ્પિનો''તિ.

૧૮. અરિયનિદ્દેસે – કિલેસેહિ આરકત્તા **અરિયા**. સદેવકેન લોકેન અરણીયત્તા અરિયા. અરિયટ્ઠો નામ પરિસુદ્ધટ્ઠોતિ પરિસુદ્ધત્તાપિ અરિયા. સેસા અપરિસુદ્ધતાય **અનરિયા**.

૧૯. સેક્ખનિદ્દેસે – મગ્ગસમઙ્ગિનો મગ્ગક્ખણે, ફલસમઙ્ગિનો ચ ફલક્ખણે, અધિસીલસિક્ખાદિકા તિસ્સોપિ સિક્ખા સિક્ખન્તિયેવાતિ **સેક્ખા**. અરહતા પન અરહત્તફલક્ખણે તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખિતા. પુન તસ્સ સિક્ખનકિચ્ચં નત્થીતિ **અસેક્ખા**. ઇતિ સત્ત અરિયા સિક્ખન્તીતિ સેક્ખા. ખીણાસવા અઞ્ઞસ્સ સન્તિકે સીલાદીનં સિક્ખિતત્તા સિક્ખિતઅસેક્ખા નામ. બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધા સયમ્ભૂતતાય અસિક્ખિતઅસેક્ખા નામ. સેસપુગ્ગલા નેવ સિક્ખન્તિ ન સિક્ખિતાતિ **નેવસેક્ખાનાસેક્ખા**.

૨૦. તેવિજ્જનિદ્દેસે – પઠમં પુબ્બેનિવાસદિબ્બચક્ખુઞાણાનિ નિબ્બત્તેત્વા પચ્છા અરહત્તં પત્તોપિ, પઠમં અરહત્તં પત્વા પચ્છા પુબ્બેનિવાસદિબ્બચક્ખુઞાણનિબ્બત્તકોપિ **તેવિજ્જો**યેવ નામ. સુત્તન્તકથા પન પરિયાયદેસના અભિધમ્મકથા નિપ્પરિયાયદેસનાતિ ઇમસ્મિં ઠાને આગમનીયમેવ ધુરં. તસ્મા પઠમં દ્વે વિજ્જા નિબ્બત્તેત્વા પચ્છા અરહત્તં પત્તોવ ઇધ અધિપ્પેતો. **છળભિઞ્ઞે**પિ એસેવ નયો.

૨૨. સમ્માસમ્બુદ્ધનિદ્દેસે – **પુબ્બે અનનુસ્સુતેસૂ**તિ પચ્છિમભવે સચ્ચપ્પટિવેધતો પુબ્બે અઞ્ઞસ્સ કસ્સચિ સન્તિકે અસ્સુતપુબ્બેસુ. તતો પુરિમપુરિમેસુ પન ભવેસુ સબ્બઞ્ઞુબોધિસત્તા બુદ્ધસાસને પબ્બજિત્વા તીણિ પિટકાનિ ઉગ્ગહેત્વા ગતપચ્ચાગતવત્તં આરુય્હ કમ્મટ્ઠાનં અનુલોમં ગોત્રભું આહચ્ચ ઠપેન્તિ. તસ્મા પચ્છિમભવસ્મિંયેવ અનાચરિયકભાવં સન્ધાયેતં વુત્તં. તદા હિ તથાગતો પૂરિતપારમિત્તા અઞ્ઞસ્સ સન્તિકે સામં

અનનુસ્સુતેસુ સઞ્ઞાતાસઞ્ઞાતધમ્મેસુ ‘‘ઇદં દુક્ખં…પે॰… અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા’’તિ અત્તપચ્ચક્ખેન ઞાણેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝતિ.

તત્થ ચાતિ તસ્મિઞ્ચ ચતુસચ્ચસમ્બોધિસઙ્ખાતે અરહત્તમગ્ગે. **સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણાતિ બલેસુ ચ વસીભાવન્તિ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણઞ્ચેવ બલેસુ ચ ચિણ્ણવસીભાવં પાપુણાતિ. બુદ્ધાનઞ્હિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ ચેવ દસબલઞાણસ્સ ચ અધિગમનતો પટ્ઠાય અઞ્ઞં કાતબ્બં નામ નત્થિ. યથા પન ઉભતોસુજાતસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ અભિસેકપ્પત્તિતો પટ્ઠાય ‘ઇદં નામ ઇસ્સરિયં અનાગત’ન્તિ ન વત્તબ્બં, સબ્બં આગતમેવ હોતિ. એવમેવ બુદ્ધાનં અરહત્તમગ્ગસ્સ આગમનતો પટ્ઠાય ‘અયં નામ ગુણો ન આગતો, ન પટિવિદ્ધો, ન પચ્ચક્ખો’તિ ન વત્તબ્બો, સબ્બેપિ સબ્બઞ્ઞુગુણા આગતા પટિવિદ્ધા પચ્ચક્ખકતાવ હોન્તિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવં પારમીપૂરણસિદ્ધાનુભાવેન અરિયમગ્ગેન પટિવિદ્ધસબ્બઞ્ઞુગુણો પુગ્ગલો **સમ્માસમ્બુદ્ધો**તિ વુચ્ચતિ.

૨૩. પચ્ચેકબુદ્ધનિદ્દેસેપિ – **પુબ્બે અનનુસ્સુતેસૂ**તિ પદે પુબ્બે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. પચ્ચેકબુદ્ધોપિ હિ પચ્છિમભવે અનાચરિયકો અત્તુક્કંસિકઞાણેનેવ પટિવિદ્ધસચ્ચો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણઞ્ચેવ બલેસુ ચ ચિણ્ણવસીભાવં ન પાપુણાતિ.

૨૪. ઉભતોભાગવિમુત્તનિદ્દેસે – **અટ્ઠ વિમોક્ખે કાયેન ફુસિત્વા વિહરતી**તિ અટ્ઠ સમાપત્તિયો સહજાતનામકાયેન પટિલભિત્વા વિહરતિ. **પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય સઙ્ખારગતં, મગ્ગપઞ્ઞાય ચત્તારિ સચ્ચાનિ પસ્સિત્વા ચત્તારોપિ આસવા ખીણા હોન્તિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **ઉભતોભાગવિમુત્તો** નામાતિ વુચ્ચતિ. અયઞ્હિ દ્વીહિ ભાગેહિ દ્વે વારે વિમુત્તોતિ ઉભતોભાગવિમુત્તો. તત્રાયં થેરવાદો – **તિપિટકચૂળનાગત્થેરો** તાવ આહ – ‘‘સમાપત્તિયા વિક્ખમ્ભનવિમોક્ખેન, મગ્ગેન સમુચ્છેદવિમોક્ખેન વિમુત્તોતિ ઉભતોભાગેહિ દ્વે વારે વિમુત્તો’’તિ. **તિપિટકમહાધમ્મરક્ખિતત્થેરો** ‘‘નામનિસ્સિતકો એસો’’તિ વત્વા –

‘‘અચ્ચી યથા વાતવેગેન ખિત્તા, (ઉપસીવાતિ ભગવા;)
અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખં;
એવં મુની નામકાયા વિમુત્તો,
અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખ’’ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૮૦);

વત્વા સુત્તં આહરિત્વા ‘‘નામકાયતો ચ રૂપકાયતો ચ સુવિમુત્તત્તા ઉભતોભાગવિમુત્તો’’તિ આહ. **તિપિટકચૂળાભયત્થેરો** પનાહ – ‘‘સમાપત્તિયા વિક્ખમ્ભનવિમોક્ખેન એકવારં વિમુત્તો મગ્ગેન સમુચ્છેદવિમોક્ખેન એકવારં વિમુત્તોતિ ઉભતોભાગવિમુત્તો’’તિ. ઇમે પન તયોપિ થેરા પણ્ડિતા, ‘તિણ્ણમ્પિ વાદે કારણં દિસ્સતી’તિ તિણ્ણમ્પિ વાદં તન્તિં કત્વા ઠપયિંસુ.

સઙ્ખેપતો પન અરૂપસમાપત્તિયા રૂપકાયતો વિમુત્તો, મગ્ગેન નામકાયતો વિમુત્તોતિ ઉભોહિ ભાગેહિ વિમુત્તત્તા ઉભતોભાગવિમુત્તો. સો ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીનં એકેકતો વુટ્ઠાય સઙ્ખારે સમ્મસિત્વા અરહત્તં પત્તાનં ચતુન્નં, નિરોધા વુટ્ઠાય અરહત્તં પત્તસ્સ અનાગામિનો ચ વસેન પઞ્ચવિધો હોતિ. તત્થ પુરિમા ચત્તારો સમાપત્તિસીસં નિરોધં ન સમાપજ્જન્તીતિ પરિયાયેન ઉભતોભાગવિમુત્તા નામ. અટ્ઠસમાપત્તિલાભી અનાગામી તં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા અરહત્તં પત્તોતિ નિપ્પરિયાયેન ઉભતોભાગવિમુત્તસેટ્ઠો નામ. નનુ ચ અરૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાહિ દુવઙ્ગિકં રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનમ્પિ, તસ્મા તમ્પિ પદટ્ઠાનં કત્વા

અરહત્તં પત્તેન ઉભતોભાગવિમુત્તેન ભવિતબ્બન્તિ? ન ભવિતબ્બં. કસ્મા? રૂપકાયતો અવિમુત્તત્તા. તઞ્હિ કિલેસકાયતોવ વિમુત્તં, ન રૂપકાયતો; તસ્મા તતો વુટ્ઠાય અરહત્તં પત્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો નામ ન હોતિ . અરૂપાવચરં પન નામકાયતો ચ વિમુત્તં રૂપકાયતો ચાતિ તદેવ પાદકં કત્વા અરહત્તં પત્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

૨૫. પઞ્ઞાવિમુત્તનિદ્દેસે – પઞ્ઞાય વિમુત્તોતિ **પઞ્ઞાવિમુત્તો**. સો સુક્ખવિપસ્સકો ચતૂહિ ઝાનેહિ વુટ્ઠાય અરહત્તં પત્તા ચત્તારો ચાતિ પઞ્ચવિધો હોતિ. એતેસુ હિ એકોપિ અટ્ઠવિમોક્ખલાભી ન હોતિ. તેનેવ **ન હેવ ખો અટ્ઠ વિમોક્ખે**તિઆદિમાહ. અરૂપાવચરજ્ઝાનેસુ પન એકસ્મિં સતિ ઉભતોભાગવિમુત્તોયેવ નામ હોતીતિ.

૨૬. કાયસક્ખિનિદ્દેસે – **એકચ્ચે આસવા**તિ હેટ્ઠિમમગ્ગત્તયવજ્ઝા. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **કાયસક્ખી**તિ વુચ્ચતિ. સો હિ ફુટ્ઠન્તં સચ્છિકરોતીતિ કાયસક્ખી. ઝાનફસ્સં પઠમં ફુસતિ, પચ્છા નિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતીતિપિ કાયસક્ખી. સો સોતાપત્તિફલટ્ઠં આદિં કત્વા યાવ અરહત્તમગ્ગટ્ઠા છબ્બિધો હોતિ.

૨૭. દિટ્ઠિપ્પત્તનિદ્દેસે – **ઇદં દુક્ખન્તિ** ઇદં દુક્ખં, એત્તકં દુક્ખં, ન ઇતો ઉદ્ધં દુક્ખં. **દુક્ખસમુદયા**દીસુપિ એસેવ નયો. **યથાભૂતં પજાનાતી**તિ ઠપેત્વા તણ્હં પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે 'દુક્ખસચ્ચ'ન્તિ યાથાવસરસતો પજાનાતિ. તણ્હા પન દુક્ખં જનેતિ નિબ્બત્તેતિ, પભાવેતિ, તતો તં દુક્ખં સમુદેતિ; તસ્મા નં અયં 'દુક્ખસમુદયો'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. યસ્મા પન ઇદં દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ નિબ્બાનં પત્વા નિરુજ્ઝન્તિ વૂપસમ્મન્તિ અપ્પવત્તિં ગચ્છન્તિ; તસ્મા નં 'અયં દુક્ખનિરોધો'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. અરિયો પન અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, તં દુક્ખનિરોધં ગચ્છતિ; તેન તં 'અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. એત્તાવતા નાનાક્ખણે સચ્ચવવત્થાનં દસ્સિતં. ઇદાનિ એકક્ખણે દસ્સેતું **તથાગતપ્પવેદિતા**તિઆદિમાહ. તત્થ **તથાગતપ્પવેદિતા**તિ મહાબોધિમણ્ડે નિસીદિત્વા તથાગતેન પટિવિદ્ધા વિદિતા પાકટીકતા. **ધમ્મા**તિ ચતુસચ્ચધમ્મા. **વોદિટ્ઠા હોન્તી**તિ સુદિટ્ઠા હોન્તિ. **વોચરિતા**તિ સુચરિતા. તેસુ અનેન પઞ્ઞા સુટ્ઠુ ચરાપિતા હોતીતિ અત્થો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો દિટ્ઠિપ્પત્તોતિ વુચ્ચતિ. અયઞ્હિ દિટ્ઠન્તં પત્તો. ''દુક્ખા સઙ્ખારા, સુખો નિરોધો''તિ ઞાણં હોતિ . દિટ્ઠં વિદિતં સચ્છિકતં પસ્સિતં પઞ્ઞાયાતિ **દિટ્ઠપ્પત્તો**. અયમ્પિ કાયસક્ખી વિય છબ્બિધોવ હોતિ.

૨૮. સદ્ધાવિમુત્તનિદ્દેસે – **નો ચ ખો યથા દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સા**તિ યથા દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ આસવા પરિક્ખીણા, ન એવં સદ્ધાવિમુત્તસ્સાતિ અત્થો. કિં પન નેસં કિલેસપ્પહાને નાનત્તં અત્થીતિ? નત્થિ. અથ કસ્મા સદ્ધાવિમુત્તો દિટ્ઠિપ્પત્તં ન પાપુણાતીતિ? આગમનીયનાનત્તેન. દિટ્ઠિપ્પતો હિ આગમનમ્હિ કિલેસે વિક્ખમ્ભેન્તો અપ્પદુક્ખેન અપ્પકસિરેન અકિલમન્તોવ વિક્ખમ્ભેતું સક્કોતિ. સદ્ધાવિમુત્તો પન દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો હુત્વા વિક્ખમ્ભેતું સક્કોતિ, તસ્મા દિટ્ઠિપ્પત્તં ન પાપુણાતિ. અપિચ નેસં પઞ્ઞાયપિ નાનત્તં અત્થિયેવ. દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ હિ ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સનાઞાણં તિક્ખં સૂરં પસન્નં હુત્વા વહતિ. સદ્ધાવિમુત્તસ્સ વિપસ્સનાઞાણં નો તિક્ખં સૂરં પસન્નં હુત્વા વહતિ, તસ્માપિ સો દિટ્ઠિપ્પત્તં ન પાપુણાતિ.

યથા હિ દ્વીસુ તરુણેસુ સિપ્પં દસ્સેન્તેસુ એકસ્સ હત્થે તિખિણો અસિ, એકસ્સ કુણ્ઠો. તિખિણેન અસિના કદલી છિજ્જમાના સદ્દં ન કરોતિ. કુણ્ઠેન અસિના છિજ્જમાના 'કટકટા'તિ સદ્દં કરોતિ. તત્થ તિખિણેન અસિના સદ્દં અકરોન્તિયા એવ કદલિયા છેદનં વિય દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સનાઞાણસ્સ તિખિણસૂરવિપ્પસન્નભાવો. કુણ્ઠેન અસિના સદ્દં કરોન્તિયાપિ કદલિયા છેદનં વિય સદ્ધાવિમુત્તસ્સ તિણ્ણં મગ્ગાનં

વિપસ્સનાઞાણસ્સ અતિખિણઅસૂરઅપ્પસન્નભાવો વેદિતબ્બો. ઇમં પન નયં 'નો'તિ પટિક્ખિપિત્વા, આગમનીયનાનત્તેનેવ સદ્ધાવિમુત્તો દિટ્ઠિપ્પત્તં ન પાપુણાતીતિ સન્નિટ્ઠાનં કતં.

આગમટ્ઠકથાસુ પન વુત્તં – ''એતેસુ હિ સદ્ધાવિમુત્તસ્સ પુબ્બભાગમગ્ગક્ખણે સદ્દહન્તસ્સ વિય ઓકપ્પેન્તસ્સ વિય અધિમુચ્ચન્તસ્સ વિય ચ કિલેસક્ખયો હોતિ. દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ પુબ્બભાગમગ્ગક્ખણે કિલેસચ્છેદકઞાણં અદન્ધં તિખિણં સૂરં હુત્વા વહતિ. તસ્મા યથા નામ અતિખિણેન અસિના કદલિં છિન્દન્તસ્સ છિન્નટ્ઠાનં ન મટ્ઠં હોતિ, અસિ ન સીઘં વહતિ, સદ્દો સુય્યતિ, બલવતરો વાયામો કાતબ્બો હોતિ ; એવરૂપા સદ્ધાવિમુત્તસ્સ પુબ્બભાગમગ્ગભાવના. યથા પન સુનિસિતેનેવ અસિના કદલિં છિન્દન્તસ્સ છિન્નટ્ઠાનં મટ્ઠં હોતિ, અસિ સીઘં વહતિ, સદ્દો ન સુય્યતિ, બલવવાયામકિચ્ચં ન હોતિ; એવરૂપા દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ પુબ્બભાગમગ્ગભાવના વેદિતબ્બા''તિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **સદ્ધાવિમુત્તો**તિ વુચ્ચતિ. અયઞ્હિ સદ્દહન્તો વિમુત્તોતિ સદ્ધાવિમુત્તો. અયમ્પિ કાયસક્ખી વિય છબ્બિધોવ હોતિ.

૨૯. ધમ્માનુસારીનિદ્દેસે – **પટિપન્નસ્સા**તિ ઇમિના સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો દસ્સિતો. **અધિમત્ત**ન્તિ બલવં. પઞ્ઞં વાહેતીતિ **પઞ્ઞાવાહી**. પઞ્ઞા ઇમં પુગ્ગલં વહતીતિ પઞ્ઞાવાહીતિપિ વુત્તં હોતિ. **પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમ**ન્તિ પઞ્ઞં પુરેચારિકં કત્વા. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **ધમ્માનુસારી**તિ વુચ્ચતિ. સો હિ પઞ્ઞાસઙ્ખાતેન ધમ્મેન સરતિ અનુસ્સરતીતિ ધમ્માનુસારી. સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સેવેતં નામં. ફલે પન પત્તે દિટ્ઠિપ્પત્તો નામ હોતિ.

૩૦. સદ્ધાનુસારીનિદ્દેસેપિ – સદ્ધં વાહેતીતિ **સદ્ધાવાહી**. સદ્ધા ઇમં પુગ્ગલં વહતીતિ સદ્ધાવાહીતિપિ વુત્તમેવ. **સદ્ધાપુબ્બઙ્ગમ**ન્તિ સદ્ધં પુરેચારિકં કત્વા. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **સદ્ધાનુસારી**તિ વુચ્ચતિ. સો હિ સદ્ધાય સરતિ. અનુસ્સરતીતિ સદ્ધાનુસારી. સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સેવેતં નામં. ફલે પન પત્તે સદ્ધાવિમુત્તો નામ હોતિ. લોકુત્તરધમ્મઞ્હિ નિબ્બત્તેન્તાનં દ્વે ધુરાનિ નામ, દ્વે અભિનિવેસા નામ, દ્વે સીસાનિ નામ. તત્થ સદ્ધાધુરં પઞ્ઞાધુરન્તિ – દ્વે ધુરાનિ નામ. એકો પન ભિક્ખુ સમથાભિનિવેસેન અભિનિવિસતિ, એકો વિપસ્સનાભિનિવેસેનાતિ – ઇમે દ્વે અભિનિવેસા નામ. એકો ચ મત્થકં પાપુણન્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો હોતિ, એકો પઞ્ઞાવિમુત્તોતિ – ઇમાનિ દ્વે સીસાનિ નામ. યે કેચિ હિ લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેન્તિ, સબ્બે તે ઇમે દ્વે ધમ્મે ધુરં કત્વા ઇમેસુ દ્વીસુ ઠાનેસુ અભિનિવિસિત્વા ઇમેહિ દ્વીહિ ઠાનેહિ વિમુચ્ચન્તિ. તેસુ યો ભિક્ખુ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પઞ્ઞં ધુરં કત્વા સમથવસેન અભિનિવિટ્ઠો અઞ્ઞતરં અરૂપસમાપત્તિં પદટ્ઠાનં કત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, સો સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે ધમ્માનુસારી નામ. પરતો પન છસુ ઠાનેસુ કાયસક્ખી નામ. અરહત્તફલે પત્તે ઉભતોભાગવિમુત્તો નામ.

અપરો પઞ્ઞમેવ ધુરં કત્વા વિપસ્સનાવસેન અભિનિવિટ્ઠો સુદ્ધસઙ્ખારે વા રૂપાવચરજ્ઝાનેસુ વા અઞ્ઞતરં સમ્મસિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયમ્પિ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણેયેવ ધમ્માનુસારી નામ. પરતો પન છસુ ઠાનેસુ દિટ્ઠિપ્પત્તો નામ. અરહત્તે પત્તે પઞ્ઞાવિમુત્તો નામ. ઇધ દ્વે નામાનિ અપુબ્બાનિ, તાનિ પુરિમેહિ સદ્ધિં પઞ્ચ હોન્તિ. અપરો અટ્ઠસમાપત્તિલાભી સદ્ધં ધુરં કત્વા સમાધિવસેન અભિનિવિટ્ઠો અઞ્ઞતરં અરૂપસમાપત્તિં પદટ્ઠાનં કત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ – અયં સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધાનુસારી નામ. પરતો છસુ ઠાનેસુ કાયસક્ખીયેવ નામ. અરહત્તે પત્તે ઉભતોભાગવિમુત્તોયેવ નામ. ઇધ એકમેવ નામં અપુબ્બં. તેન સદ્ધિં પુરિમાનિ પઞ્ચ છ હોન્તિ. અપરો સદ્ધમેવ ધુરં કત્વા વિપસ્સનાવસેન અભિનિવિટ્ઠો સુદ્ધસઙ્ખારે વા રૂપાવચરજ્ઝાનેસુ વા અઞ્ઞતરં સમ્મસિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ. અયમ્પિ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધાનુસારી નામ. પરતો છસુ ઠાનેસુ

સદ્ધાવિમુત્તો નામ. અરહત્તે પત્તે પઞ્ઞાવિમુત્તો નામ. ઇધાપિ એકમેવ નામં અપુબ્બં. તેન સદ્ધિં પુરિમાનિ છ સત્ત હોન્તિ. ઇમે સત્ત પુગ્ગલા લોકે અગ્ગદક્ખિણેય્યા નામાતિ.

૩૧. સત્તક્ખત્તુપરમનિદ્દેસે – **સત્તક્ખત્તુન્તિ** સત્તવારે. સત્તક્ખત્તુપરમા ભવૂપપત્તિ અત્તભાવગ્ગહણં અસ્સ, તતો પરં અટ્ઠમં ભવં નાદિયતીતિ **સત્તક્ખત્તુપરમો. સોતાપન્નો હોતીતિ** એત્થ **સોતોતિ** અરિયમગ્ગો, તેન સમન્નાગતો **સોતાપન્નો** નામ. યથાહ –

> ''સોતો સોતોતિ હિદં, સારિપુત્ત, વુચ્ચતિ. કતમો નુ ખો, સારિપુત્ત, સોતોતિ? અયમેવ હિ, ભન્તે, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો સોતો, સેય્યથિદં – સમ્માદિટ્ઠિ…પે॰… સમ્માસમાધીતિ. સોતાપન્નો સોતાપન્નોતિ, હિદં, સારિપુત્ત, વુચ્ચતિ. કતમો નુ ખો, સારિપુત્ત, સોતાપન્નોતિ? યો હિ, ભન્તે, ઇમિના અરિયેન અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેન સમન્નાગતો અયં વુચ્ચતિ સોતાપન્નો, સ્વાયં આયસ્મા એવંનામો એવંગોત્તો ઇતિ વા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૧).

એવં મગ્ગક્ખણેપિ સોતાપન્નો નામ હોતિ. ઇધ પન મગ્ગેન ફલસ્સ નામં દિન્નન્તિ ફલક્ખણે સોતાપન્નો અધિપ્પેતો.

અવિનિપાતધમ્મોતિ વિનિપાતસઙ્ખાતં અપાયં ઉપપત્તિવસેન અનાગમનસભાવો. **નિયતોતિ** મગ્ગનિયામેન નિયતો. **સમ્બોધિપરાયણોતિ** બુજ્ઝનકભાવપરાયણો. સો હિ પટિલદ્ધમગ્ગેન બુજ્ઝતીતિ સમ્બોધિપરાયણો. ઉપરિ તીહિ મગ્ગેહિ અવસ્સં બુજ્ઝિસ્સતીતિ સમ્બોધિપરાયણો. **દેવે ચ મનુસ્સે ચાતિ** દેવલોકઞ્ચ મનુસ્સલોકઞ્ચ. **સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વાતિ** પટિસન્ધિવસેન અપરાપરં ગન્ત્વા. **દુક્ખસ્સન્તં કરોતીતિ** વટ્ટદુક્ખસ્સ પરિયન્તં પરિવટુમં કરોતિ. **અયં વુચ્ચતીતિ** અયં એવરૂપો પુગ્ગલો સત્તક્ખત્તુપરમો નામ વુચ્ચતિ. અયં પન કાલેન દેવલોકસ્સ કાલેન મનુસ્સલોકસ્સ વસેન મિસ્સકભવેન કથિતોતિ વેદિતબ્બો.

૩૨. કોલંકોલનિદ્દેસે – કુલતો કુલં ગચ્છતીતિ **કોલંકોલો**. સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયતો હિ પટ્ઠાય નીચે કુલે ઉપપત્તિ નામ નત્થિ, મહાભોગકુલેસુયેવ નિબ્બત્તતીતિ અત્થો. **દ્વે વા તીણિ વા કુલાનીતિ** દેવમનુસ્સવસેન દ્વે વા તયો વા ભવે. ઇતિ અયમ્પિ મિસ્સકભવેનેવ કથિતો. દેસનામત્તમેવ ચેતં – 'દ્વે વા તીણિ વા'તિ. યાવ છટ્ઠભવા સંસરન્તોપિ પન કોલંકોલોવ હોતિ.

૩૩. એકબીજિનિદ્દેસે – ખન્ધબીજં નામ કથિતં. યસ્સ હિ સોતાપન્નસ્સ એકંયેવ ખન્ધબીજં અત્થિ, એકં અત્તભાવગ્ગહણં, સો **એકબીજી** નામ. **માનુસકં ભવન્તિ** ઇદં પનેત્થ દેસનામત્તમેવ. દેવભવં નિબ્બત્તેતીતિપિ પન વત્તું વટ્ટતિયેવ. ભગવતા ગહિતનામવસેનેવ ચેતાનિ એતેસં નામાનિ. એત્તકં ઠાનં ગતો સત્તક્ખત્તુપરમો નામ હોતિ, એત્તકં કોલંકોલો, એત્તકં એકબીજીતિ ભગવતા એતેસં નામં ગહિતં. નિયમતો પન અયં સત્તક્ખત્તુપરમો, અયં કોલંકોલો, અયં એકબીજીતિ નત્થિ.

કો પન તેસં એતં પભેદં નિયમેતીતિ? કેચિ તાવ થેરા 'પુબ્બહેતુ નિયમેતી'તિ વદન્તિ, કેચિ 'પઠમમગ્ગો', કેચિ 'ઉપરિ તયો મગ્ગા', કેચિ 'તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના'તિ. તત્થ 'પુબ્બહેતુ નિયમેતી'તિ વાદે 'પઠમમગ્ગસ્સ ઉપનિસ્સયો કતો નામ હોતિ, ઉપરિ તયો મગ્ગા નિરુપનિસ્સયા ઉપ્પન્ના'તિ વચનં આપજ્જતિ. 'પઠમમગ્ગો નિયમેતી'તિ વાદે ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં નિરત્થકતા આપજ્જતિ. 'ઉપરિ તયો મગ્ગા નિયમેન્તી'તિ વાદે

‘અટ્ઠમમગ્ગે અનુપ્પન્નેયેવ ઉપરિ તયો મગ્ગા ઉપ્પન્ના’તિ આપજ્જતિ. ‘તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના નિયમેતી’તિ વાદો પન યુજ્જતિ. સચે હિ ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના બલવતી હોતિ, એકબીજી નામ હોતિ; તતો મન્દતરાય કોલંકોલો; તતો મન્દતરાય સત્તક્ખત્તુપરમોતિ.

એકચ્ચો હિ સોતાપન્નો વટ્ટજ્ઝાસયો હોતિ, વટ્ટાભિરતો, પુનપ્પુનં વટ્ટસ્મિંયેવ વિચરતિ સન્દિસ્સતિ. અનાથપિણ્ડિકો સેટ્ઠિ, વિસાખા ઉપાસિકા, ચૂળરથમહારથા દેવપુત્તા, અનેકવણ્ણો દેવપુત્તો, સક્કો દેવરાજા, નાગદત્તો દેવપુત્તોતિ ઇમે હિ એત્તકા જના વટ્ટજ્ઝાસયા વટ્ટાભિરતા આદિતો પટ્ઠાય છ દેવલોકે સોધેત્વા અકનિટ્ઠે ઠત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, ઇમે ઇધ ન ગહિતા. ન કેવલઞ્ચિમે; યોપિ મનુસ્સેસુયેવ સત્તક્ખત્તું સંસરિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, યોપિ દેવલોકે નિબ્બત્તો દેવેસુયેવ સત્તક્ખત્તું અપરાપરં સંસરિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, ઇમેપિ ઇધ ન ગહિતા. મિસ્સકભવવસેનેવ પનેત્થ સત્તક્ખત્તુપરમકોલંકોલા માનુસકભવનિબ્બત્તકોયેવ ચ એકબીજી ગહિતોતિ વેદિતબ્બો. તત્થ એકેકો દુક્ખાપટિપદાદિવસેન ચતુબ્બિધભાવં આપજ્જતિ. સદ્ધાધુરેનેવ ચત્તારો સત્તક્ખત્તુપરમા, ચત્તારો કોલંકોલા, ચત્તારો એકબીજિનોતિ દ્વાદસ હોન્તિ. સચે પઞ્ઞાય સક્કા નિબ્બત્તેતું, ‘અહં લોકુત્તરં ધમ્મં નિબ્બત્તેસ્સામી’તિ એવં પઞ્ઞં ધુરં કત્વા સત્તક્ખત્તુપરમાદિભાવં પત્તાપિ પટિપદાવસેન દ્વાદસેવાતિ ઇમે ચતુવીસતિ સોતાપન્ના ઇહટ્ઠકનિજ્ઝાનિકવસેનેવ ઇમસ્મિં ઠાને કથિતાતિ વેદિતબ્બા.

૩૪. સકદાગામિનિદ્દેસે – પટિસન્ધિવસેન સકિં આગચ્છતીતિ **સકદાગામી. સકિદેવા**તિ એકવારંયેવ. **ઇમં લોકં આગન્ત્વા**તિ ઇમિના પઞ્ચસુ સકદાગામીસુ ચત્તારો વજ્જેત્વા એકોવ ગહિતો. એકચ્ચો હિ ઇધ સકદાગામિફલં પત્વા ઇધેવ પરિનિબ્બાયતિ, એકચ્ચો ઇધ પત્વા દેવલોકે પરિનિબ્બાયતિ, એકચ્ચો દેવલોકે પત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાયતિ, એકચ્ચો દેવલોકે પત્વા ઇધૂપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયતિ – ઇમે ચત્તારોપિ ઇધ ન ગહિતા. યો પન ઇધ પત્વા દેવલોકે યાવતાયુકં વસિત્વા પુન ઇધૂપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયતિ – અયં એકોવ ઇધ ગહિતોતિ વેદિતબ્બો. સેસમેત્થ યં વત્તબ્બં સિયા તં સબ્બં હેટ્ઠા ધમ્મસઙ્ગહટ્ઠકથાયં લોકુત્તરકુસલનિદ્દેસે વુત્તમેવ. ઇમસ્સ પન સકદાગામિનો એકબીજિના સદ્ધિં કિં નાનાકરણન્તિ? એકબીજિસ્સ એકાવ પટિસન્ધિ, સકદાગામિસ્સ દ્વે પટિસન્ધિયો – ઇદં નેસં નાનાકરણન્તિ.

૩૫. અનાગામિનિદ્દેસે – **ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનન્તિ** ઓરં વુચ્ચતિ કામધાતુ. યસ્સ ઇમાનિ પઞ્ચ બન્ધનાનિ અપ્પહીનાનિ હોન્તિ, સો ભવગ્ગે નિબ્બત્તોપિ ગિલિતબળિસો મચ્છો વિય દીઘસુત્તકેન પાદે બદ્ધકાકો વિય તેહિ બન્ધનેહિ આકડ્ઢિયમાનો કામધાતુયંયેવ પવત્તતીતિ પઞ્ચ બન્ધનાનિ **ઓરમ્ભાગિયાની**તિ વુચ્ચન્તિ. હેટ્ઠાભાગિયાનિ હેટ્ઠાકોટ્ઠાસિકાનીતિ અત્થો. **પરિક્ખયા**તિ તેસં બન્ધનાનં પરિક્ખયેન. **ઓપપાતિકો**તિ ઉપપાતયોનિકો. ઇમિનાસ્સ ગબ્ભસેય્યા પટિક્ખિત્તા. **તત્થ પરિનિબ્બાયી**તિ તત્થ સુદ્ધાવાસલોકે પરિનિબ્બાયિતા. **અનાવત્તિધમ્મો તસ્મા લોકા**તિ પટિસન્ધિગ્ગહણવસેન તસ્મા લોકા ઇધ અનાવત્તનસભાવો. બુદ્ધદસ્સનથેરદસ્સનધમ્મસ્સવનાનં પનત્થાયસ્સ આગમનં અનિવારિતં. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવંવિધો પુગ્ગલો પટિસન્ધિવસેન પુન અનાગમનતો **અનાગામી** નામ વુચ્ચતિ.

૩૬. અન્તરાપરિનિબ્બાયિનિદ્દેસે – **ઉપપન્નં વા સમનન્તરા**તિ ઉપપન્નસમનન્તરા વા હુત્વા. **અપ્પત્તં વા વેમજ્ઝં આયુપ્પમાણન્તિ** આયુપ્પમાણં વેમજ્ઝં અપ્પત્તં વા હુત્વા અરિયમગ્ગં સઞ્જનેતીતિ અત્થો. વાસદ્દવિકપ્પતો પન વેમજ્ઝં પત્તન્તિપિ અત્થો વેદિતબ્બો. એવં તયો અન્તરાપરિનિબ્બાયિનો સિદ્ધા હોન્તિ. **ઉપરિટ્ઠિમાનં સંયોજનાનન્તિ** ઉપરિ પઞ્ચન્નં ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનં અટ્ઠન્નં વા કિલેસાનં. **પહાનાયા**તિ એતેસં

પજહનત્થાય મગ્ગં સઞ્જનેતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો આયુવેમજ્ઝસ્સ અન્તરાયેવ પરિનિબ્બાયનતો **અન્તરાપરિનિબ્બાયી**તિ વુચ્ચતિ.

૩૭. ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયિનિદ્દેસે – **અતિક્કમિત્વા વેમજ્ઝં આયુપ્પમાણન્તિ** આયુપ્પમાણં વેમજ્ઝં અતિક્કમિત્વા. **ઉપહચ્ચ વા કાલકિરિયન્તિ** ઉપગન્ત્વા કાલકિરિયં. આયુક્ખયસ્સ આસન્ને ઠત્વાતિ અત્થો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો અવિહેસુ તાવ કપ્પસહસ્સપ્પમાણસ્સ આયુનો પઞ્ચકપ્પસતસઙ્ખાતં વેમજ્ઝં અતિક્કમિત્વા છટ્ઠે વા કપ્પસતે સત્તમટ્ઠમનવમાનં વા અઞ્ઞતરસ્મિં દસમેયેવ વા કપ્પસતે ઠત્વા અરહત્તં પત્વા કિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાયનતો **ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી**તિ વુચ્ચતિ.

૩૮. અસઙ્ખારસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનિદ્દેસેસુ – અસઙ્ખારેન અપ્પદુક્ખેન અધિમત્તપયોગં અકત્વાવ કિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાનધમ્મોતિ **અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**. સસઙ્ખારેન દુક્ખેન કસિરેન અધિમત્તપયોગં કત્વાવ કિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાયનધમ્મોતિ **સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**.

૪૦. ઉદ્ધંસોતનિદ્દેસે – ઉદ્ધં વાહિભાવેન ઉદ્ધમસ્સ તણ્હાસોતં વટ્ટસોતં વાતિ **ઉદ્ધંસોતો**. ઉદ્ધં વા ગન્ત્વા પટિલભિતબ્બતો ઉદ્ધમસ્સ મગ્ગસોતન્તિ ઉદ્ધંસોતો. અકનિટ્ઠં ગચ્છતીતિ **અકનિટ્ઠગામી. અવિહા ચુતો અતપ્પં ગચ્છતી**તિઆદીસુ અવિહે કપ્પસહસ્સં વસન્તો અરહત્તં પત્તું અસક્કુણિત્વા અતપ્પં ગચ્છતિ. તત્રાપિ દ્વે કપ્પસહસ્સાનિ વસન્તો અરહત્તં પત્તું અસક્કુણિત્વા સુદસ્સં ગચ્છતિ. તત્રાપિ ચત્તારિ કપ્પસહસ્સાનિ વસન્તો અરહત્તં પત્તું અસક્કુણિત્વા સુદસ્સિં ગચ્છતિ. તત્રાપિ અટ્ઠ કપ્પસહસ્સાનિ વસન્તો અરહત્તં પત્તું અસક્કુણિત્વા અકનિટ્ઠં ગચ્છતિ. તત્થ વસન્તો અરિયમગ્ગં સઞ્જનેતીતિ અત્થો.

ઇમેસં પન અનાગામીનં પભેદજાનનત્થં ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામીચતુક્કં વેદિતબ્બં. તત્થ યો અવિહતો પટ્ઠાય ચત્તારો દેવલોકે સોધેત્વા અકનિટ્ઠં ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયતિ અયં ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી નામ. યો પન હેટ્ઠા તયો દેવલોકે સોધેત્વા સુદસ્સીદેવલોકે ઠત્વા પરિનિબ્બાયતિ – અયં ઉદ્ધંસોતો, ન અકનિટ્ઠગામી નામ . યો પન ઇતો અકનિટ્ઠમેવ ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયતિ, અયં ન ઉદ્ધંસોતો, અકનિટ્ઠગામી નામ . યો પન હેટ્ઠા ચતૂસુ દેવલોકેસુ તત્થ તત્થેવ પરિનિબ્બાયતિ, અયં ન ઉદ્ધંસોતો, ન અકનિટ્ઠગામી નામાતિ. એવમેતે અટ્ઠચત્તાલીસ અનાગામિનો હોન્તિ.

કથં? અવિહે તાવ તયો અન્તરાપરિનિબ્બાયિનો, એકો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી, એકો ઉદ્ધંસોતો તે અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનો પઞ્ચ, સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનો પઞ્ચાતિ દસ હોન્તિ. તથા અતપ્પાસુદસ્સાસુદસ્સીસૂતિ ચત્તારો દસકા ચત્તાલીસં. અકનિટ્ઠે પન ઉદ્ધંસોતો નત્થિ. તયો પન અન્તરાપરિનિબ્બાયિનો, એકો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી. તે અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનો ચત્તારો, સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનો ચત્તારોતિ અટ્ઠ. એવં અટ્ઠચત્તાલીસં હોન્તિ.

તે સબ્બેપિ પપટિકોપમાય દીપિતા – દિવસં સન્તત્તાનમ્પિ હિ આરકણ્ટકવિપ્ફલિકનખચ્છેદનાનં અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા ઉપ્પજ્જિત્વાવ નિબ્બાયતિ – એવરૂપો પઠમો અન્તરાપરિનિબ્બાયી વેદિતબ્બો. કસ્મા? ઉપ્પન્નસમનન્તરાવ કિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાયનતો. તતો મહન્તતરે અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા આકાસં ઉલ્લઙ્ઘિત્વા નિબ્બાયતિ – એવરૂપો દુતિયો અન્તરાપરિનિબ્બાયી દટ્ઠબ્બો. કસ્મા? વેમજ્ઝં અપ્પત્વા પરિનિબ્બાયનતો. તતો મહન્તતરે અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા આકાસં ઉલ્લઙ્ઘિત્વા નિવત્તમાના પથવિયં અનુપહચ્ચતલા હુત્વા પરિનિબ્બાયતિ – એવરૂપો તતિયો અન્તરાપરિનિબ્બાયી દટ્ઠબ્બો. કસ્મા? વેમજ્ઝં પત્વા

અનુપહચ્ચ પરિનિબ્બાયનતો. તતો મહન્તતરે અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા આકાસં ઉલ્લઙ્ઘિત્વા પથવિયં પતિત્વા ઉપહચ્ચતલા હુત્વા નિબ્બાયતિ – એવરૂપો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી વેદિતબ્બો. કસ્મા? કાલકિરિયં ઉપગન્ત્વા આયુગતિં ખેપેત્વા પરિનિબ્બાયનતો. તતો મહન્તતરે અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા પરિત્તે તિણકટ્ઠે પતિત્વા તં પરિત્તં તિણકટ્ઠં ઝાપેત્વા નિબ્બાયતિ – એવરૂપો અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી વેદિતબ્બો. કસ્મા? અપ્પયોગેન લહુસાય ગતિયા પરિનિબ્બાયનતો. તતો મહન્તતરે અયોમુખે હઞ્ઞમાને પપટિકા વિપુલે તિણકટ્ઠપુઞ્જે પતિત્વા તં વિપુલં તિણકટ્ઠપુઞ્જં ઝાપેત્વા નિબ્બાયતિ – એવરૂપો સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી વેદિતબ્બો. કસ્મા? સપ્પયોગેન અલહુસાય ગતિયા પરિનિબ્બાયનતો. અપરા મહન્તેસુ તિણકટ્ઠપુઞ્જેસુ પતતિ, તત્થ મહન્તેસુ તિણકટ્ઠપુઞ્જેસુ ઝાયમાનેસુ વીતચ્ચિતઙ્ગારો વા જાલા વા ઉપ્પતિત્વા કમ્મારસાલં ઝાપેત્વા ગામનિગમનગરરટ્ઠં ઝાપેત્વા સમુદ્દન્તં પત્વા નિબ્બાયતિ – એવરૂપો ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી દટ્ઠબ્બો. કસ્મા? અનેકભવબીજવિપ્ફારં કુસ્સ કુસ્સ બ્યન્તીકત્વા પરિનિબ્બાયનતો. યસ્મા પન આરકણ્ટકાદિભેદં ખુદ્દકમ્પિ મહન્તમ્પિ અયોકપાલમેવ, તસ્મા સુત્તે સબ્બવારેસુ અયોકપાલન્ત્વેવ વુત્તં (અ॰ નિ॰ ૭.૫૫). યથાહ –

‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – ‘નો ચસ્સ, નો ચ મે સિયા, ન ભવિસ્સતિ, ન મે ભવિસ્સતિ, યદત્થિ યં ભૂતં, તં પજહામી’’’તિ ઉપેક્ખં પટિલભતિ. સો ભવે ન રજ્જતિ, સમ્ભવે ન રજ્જતિ, અત્થુત્તરિ પદં સન્તં સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતિ. તઞ્ચ ખ્વસ્સ પદં ન સબ્બેન સબ્બં સચ્છિકતં હોતિ. તસ્સ ન સબ્બેન સબ્બં માનાનુસયો પહીનો હોતિ, ન સબ્બેન સબ્બં ભવરાગાનુસયો પહીનો હોતિ, ન સબ્બેન સબ્બં અવિજ્જાનુસયો પહીનો હોતિ. સો પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પરિક્ખયા અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો , ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ.

‘‘ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ.

‘‘ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા અનુપહચ્ચ તલં નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ.

‘‘ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા ઉપહચ્ચ તલં નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી હોતિ.

‘‘ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ…પે॰… પરિક્ખયા અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા પરિત્તે

તિણપુઞ્જે વા કટ્ઠપુઞ્જે વા નિપતેય્ય, સા તત્થ અગ્ગિમ્પિ જનેય્ય, ધૂમમ્પિ જનેય્ય, અગ્ગિમ્પિ જનેત્વા ધૂમમ્પિ જનેત્વા તમેવ પરિત્તં તિણપુઞ્જં વા કટ્ઠપુઞ્જં વા પરિયાદિયિત્વા અનાહારા નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ...પે॰... પરિક્ખયા અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ.

''ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ...પે॰... સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા વિપુલે તિણપુઞ્જે વા કટ્ઠપુઞ્જે વા નિપતેય્ય, સા તત્થ અગ્ગિમ્પિ જનેય્ય...પે॰... તમેવ વિપુલં તિણપુઞ્જં વા કટ્ઠપુઞ્જં વા પરિયાદિયિત્વા અનાહારા નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ...પે॰... સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ.

''ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ...પે॰... પરિક્ખયા ઉદ્ધંસોતો હોતિ અકનિટ્ઠગામી. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દિવસં સન્તત્તે અયોકપાલે હઞ્ઞમાને પપટિકા નિબ્બત્તિત્વા ઉપ્પતિત્વા મહન્તે તિણપુઞ્જે વા કટ્ઠપુઞ્જે વા નિપતેય્ય, સા તત્થ અગ્ગિમ્પિ જનેય્ય...પે॰... તમેવ મહન્તં તિણપુઞ્જં વા કટ્ઠપુઞ્જં વા પરિયાદિયિત્વા ગચ્છમ્પિ દહેય્ય, દાયમ્પિ દહેય્ય , ગચ્છમ્પિ દહિત્વા દાયમ્પિ દહિત્વા હરિતન્તં વા પથન્તં વા સેલન્તં વા ઉદકન્તં વા રમણીયં વા ભૂમિભાગં આગમ્મ અનાહારા નિબ્બાયેય્ય; એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં પટિપન્નો હોતિ – નો ચસ્સ...પે॰... પરિક્ખયા ઉદ્ધંસોતો હોતિ અકનિટ્ઠગામી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૫૫).

૪૧-૪૪. સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નાદિનિદ્દેસા ઉત્તાનત્થાવ. **અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો અરહા**તિ એત્થ પન દ્વાદસ અરહન્તો વેદિતબ્બા. કથં? તયો હિ વિમોક્ખા – સુઞ્ઞતો, અનિમિત્તો, અપ્પણિહિતોતિ. તત્થ સુઞ્ઞતવિમોક્ખેન વિમુત્તખીણાસવો પટિપદાવસેન ચતુબ્બિધો હોતિ; તથા અનિમિત્તઅપ્પણિહિતવિમોક્ખેહીતિ – એવં દ્વાદસ અરહન્તો વેદિતબ્બા. ઇતિ ઇમે દ્વાદસ અરહન્તો વિય દ્વાદસેવ સકદાગામિનો, ચતુવીસતિ સોતાપન્ના, અટ્ઠચત્તાલીસ અનાગામિનોતિ એત્તકા પુગ્ગલા ઇતો મુઞ્ચિત્વા બહિદ્ધા નુપ્પજ્જન્તિ, ઇમસ્મિઞ્ઞેવ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસાસને ઉપ્પજ્જન્તીતિ.

એકકનિદ્દેસવણ્ણના.

૨. દુકનિદ્દેસવણ્ણના

૪૫. દુકનિદ્દેસે **કોધનો**તિ કુજ્ઝનસીલો મહાકોધો. એવં પુગ્ગલં પુચ્છિત્વાપિ ધમ્મેન પુગ્ગલં દસ્સેતું **તત્થ કતમો કોધો**તિઆદિમાહ. **ઉપનાહી**નિદ્દેસાદીસુપિ એસેવ નયો. **કોધો કુજ્ઝના**તિઆદીનિ હેટ્ઠા વુત્તત્થાનેવ. તથા ઉપનાહીનિદ્દેસાદીસુ **પુબ્બકાલં કોધો**તિઆદીનિ. **અયં કોધો અપ્પહીનો**તિ અયં એત્તકો કોધો વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન વા તદઙ્ગપ્પહાનેન વા સમુચ્છેદપ્પહાનેન વા અપ્પહીનો. પરતો **ઉપનાહા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૫૩. અહિરિકનિદ્દેસાદીસુ – **ઇમિના અહિરિકેના**તિ ઇમિના એવંપકારેન અહિરિકધમ્મેન સમન્નાગતો. **ઇમિના અનોત્તપ્પેના**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

૬૩. **અજ્ઝત્તસંયોજનો**તિ અજ્ઝત્તબન્ધનો. **બહિદ્ધાસંયોજનો**તિ બહિદ્ધાબન્ધનો. તે ઉભોપિ વચ્છકસાલૂપમાય દીપેતબ્બા. વચ્છકસાલાય હિ અન્તો બદ્ધો અન્તોયેવ સયિતવચ્છકો વિય ઇધટ્ઠકસોતાપન્નસકદાગામિનો. તેસઞ્હિ બન્ધનમ્પિ ઇધેવ, સયમ્પિ ઇધેવ. અન્તો બદ્ધો પન બહિ સયિતવચ્છકો વિય રૂપારૂપભવે સોતાપન્નસકદાગામિનો. તેસઞ્હિ બન્ધનમેવ ઇધ, સયં પન બ્રહ્મલોકે ઠિતા. બહિ બદ્ધો બહિ સયિતવચ્છકો વિય રૂપારૂપભવે અનાગામી. તસ્સ હિ બન્ધનમ્પિ બહિદ્ધા, સયમ્પિ બહિદ્ધાવ. બહિ બદ્ધો પન અન્તોસયિતવચ્છકો વિય ઇધટ્ઠકઅનાગામી. તસ્સ હિ બન્ધનં રૂપારૂપભવેસુ, સયં પન ઇધ ઠિતો.

૬૫. અક્કોધનનિદ્દેસાદીસુ – **પહીનો**તિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન વા, તદઙ્ગપ્પહાનેન વા, સમુચ્છેદપ્પહાનેન વા પહીનો.

૮૩. દુલ્લભનિદ્દેસે – **દુલ્લભા**તિ ન સુલભા. **પુબ્બકારી**તિ પઠમમેવ કારકો. **કતવેદી**તિ કતં વેદેતિ, વિદિતં પાકટં કરોતિ. તે અગારિયાનગારિયેહિ દીપેતબ્બા. અગારિયેસુ હિ માતાપિતરો પુબ્બકારિનો નામ. પુત્તધીતરો પન માતાપિતરો પટિજગ્ગન્તા અભિવાદનાદીનિ તેસં કુરુમાના કતવેદિનો નામ. અનગારિયેસુ આચરિયુપજ્ઝાયા પુબ્બકારિનો નામ. અન્તેવાસિકસદ્ધિવિહારિકા આચરિયુપજ્ઝાયે પટિજગ્ગન્તા અભિવાદનાદીનિ તેસં કુરુમાના કતવેદિનો નામ. તેસં આવિભાવત્થાય ઉપજ્ઝાયપોસકસોણત્થેરાદીનં વત્થૂનિ કથેતબ્બાનિ.

અપરો નયો – પરેન અકતેયેવ ઉપકારે અત્તનિ કતં ઉપકારં અનપેક્ખિત્વા કારકો પુબ્બકારી, સેય્યથાપિ માતાપિતરો ચેવ આચરિયુપજ્ઝાયા ચ. સો દુલ્લભો; સત્તાનં તણ્હાભિભૂતત્તા. પરેન કતસ્સ ઉપકારસ્સ અનુરૂપપ્પવત્તિં અત્તનિ કતં ઉપકારં ઉપકારતો જાનન્તો, વેદિયન્તો, કતઞ્ઞુકતવેદી. સેય્યથાપિ માતાપિતુઆચરિયુપજ્ઝાયેસુ સમ્મા પટિપન્નો. સોપિ દુલ્લભો; સત્તાનં અવિજ્જાભિભૂતત્તા.

અપિચ – અકારણવચ્છલો પુબ્બકારી, સકારણવચ્છલો કતઞ્ઞુકતવેદી. 'કરિસ્સતિ મે'તિ એવમાદિકારણનિરપેક્ખકિરિયો પુબ્બકારી. 'કરિસ્સતિ મે'તિ એવમાદિકારણસાપેક્ખકિરિયો કતઞ્ઞુકતવેદી. તમોજોતિપરાયણો પુબ્બકારી, જોતિજોતિપરાયણો કતઞ્ઞુકતવેદી. દેસેતા પુબ્બકારી, પટિપજ્જિતા કતઞ્ઞુકતવેદી. સદેવકે લોકે અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો પુબ્બકારી, અરિયસાવકો કતઞ્ઞુકતવેદીતિ. દુકનિપાતટ્ઠકથાયં (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૧૨૦) પન – '''પુબ્બકારી'તિ પઠમં ઉપકારસ્સ કારકો, 'કતઞ્ઞુકતવેદી'તિ તેન કતં ઞત્વા પચ્છા કારકો. તેસુ પુબ્બકારી ઇણં દેમીતિ સઞ્ઞં કરોતિ, પચ્છાકારકો 'ઇણં જીરાપેમી'તિ સઞ્ઞં કરોતી''તિ એત્તકમેવ વુત્તં.

૮૪. દુત્તપ્પયનિદ્દેસે – **દુત્તપ્પયા**તિ અતપ્પયા, ન સક્કા કેનચિ તપ્પેતું. યો હિ ઉપટ્ઠાકકુલં વા ઞાતિકુલં વા નિસ્સાય વસમાનો ચીવરે જિણ્ણે તેહિ દિન્નં ચીવરં નિક્ખિપતિ, ન પરિભુઞ્જતિ. પુનપ્પુનં દિન્નમ્પિ ગહેત્વા નિક્ખિપતેવ. યો ચ તેનેવ નયેન લદ્ધં લદ્ધં વિસ્સજ્જેતિ પરસ્સ દેતિ. પુનપ્પુનં લદ્ધમ્પિ તથેવ કરોતિ. ઇમે દ્વે પુગ્ગલા સકટેહિપિ પચ્ચયે ઉપનેન્તેન તપ્પેતું ન સક્કાતિ દુત્તપ્પયા નામ.

૮૫. સુતપ્પયનિદ્દેસે – **ન વિસ્સજ્જેતી**તિ અત્તનો અકત્વા પરસ્સ ન દેતિ. અતિરેકે પન સતિ ન નિક્ખિપતિ પરસ્સ દેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યો પન ભિક્ખુ ઉપટ્ઠાકકુલા વા ઞાતિકુલા વા જિણ્ણચીવરો સાટકં લભિત્વા ચીવરં

કત્વા પરિભુઞ્જતિ, ન નિક્ખિપતિ; અગ્ગળં દત્વા પારુપન્તોપિ પુન દિય્યમાને સહસા ન પટિગ્ગણ્હાતિ. યો ચ લદ્ધં લદ્ધં અત્તના પરિભુઞ્જતિ, પરેસં ન દેતિ. ઇમે દ્વેપિ સુખેન સક્કા તપ્પેતુન્તિ સુતપ્પયા નામાતિ.

૮૬. **આસવા**તિ કિલેસા. **ન કુક્કુચ્ચાયિતબ્બં કુક્કુચ્ચાયતી**તિ ન કુક્કુચ્ચાયિતબ્બયુત્તકં કુક્કુચ્ચાયતિ. સૂકરમંસં લભિત્વા અચ્છમંસન્તિ કુક્કુચ્ચાયતિ, મિગમંસં, લભિત્વા દીપિમંસન્તિ કુક્કુચ્ચાયતિ. કાલે સન્તેયેવ ‘કાલો નત્થી’તિ, અપ્પવારેત્વાવ ‘પવારિતોસ્મી’તિ, પત્તે રજસ્મિં અપતિતેયેવ ‘પતિત’ન્તિ, અત્તાનં ઉદ્દિસ્સ મચ્છમંસે અકતેયેવ ‘મં ઉદ્દિસ્સ કત’ન્તિ કુક્કુચ્ચાયતિ. **કુક્કુચ્ચાયિતબ્બં ન કુક્કુચ્ચાયતી**તિ કુક્કુચ્ચાયિતબ્બયુત્તકં ન કુક્કુચ્ચાયતિ. અચ્છમંસં લભિત્વા સૂકરમંસન્તિ ન કુક્કુચ્ચાયતિ...પે॰... અત્તાનં ઉદ્દિસ્સ મચ્છમંસે કતે ‘મં ઉદ્દિસ્સ કત’ન્તિ ન કુક્કુચ્ચાયતિ . અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં પન – ‘‘‘ન કુક્કુચ્ચાયિતબ્બ’ન્તિ સઙ્ઘભોગસ્સ અપટ્ઠપનં અવિચારણં ન કુક્કુચ્ચાયિતબ્બં નામ, તં કુક્કુચ્ચાયતિ. ‘કુક્કુચ્ચાયિતબ્બ’ન્તિ તસ્સેવ પટ્ઠપનં વિચારણં, તં ન કુક્કુચ્ચાયતી’’તિ એત્તકમેવ વુત્તં. **ઇમેસ**ન્તિ ઇમેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સુભૂમિયં તિણલતાદીનિ વિય રત્તિમ્પિ દિવાપિ આસવા વડ્ઢન્તિયેવ. સુક્કપક્ખે કપ્પિયમંસં લભિત્વા કપ્પિયમંસન્ત્વેવ ગણ્હન્તો ન કુક્કુચ્ચાયિતબ્બં ન કુક્કુચ્ચાયતિ નામાતિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૮૮. **હીનાધિમુત્તો**તિ હીનજ્ઝાસયો. **દુસ્સીલો**તિ નિસ્સીલો. **પાપધમ્મો**તિ લામકધમ્મો.

૮૯. **પણીતાધિમુત્તો**તિ પણીતજ્ઝાસયો. **કલ્યાણધમ્મો**તિ ભદ્દકધમ્મો, સુચિધમ્મો, સુન્દરધમ્મો.

૯૦. **તિત્તો**તિ સુહિતો પરિયોસિતો. **તપ્પેતા**તિ અઞ્ઞેસમ્પિ તિત્તિકરો. **પચ્ચેકસમ્બુદ્ધા યે ચ તથાગતસાવકા**તિ એત્થ પચ્ચેકબુદ્ધા નવહિ લોકુત્તરધમ્મેહિ સયં તિત્તા પરિપુણ્ણા. અઞ્ઞે પન તપ્પેતું ન સક્કોન્તિ. તેસઞ્હિ ધમ્મકથાય અભિસમયો ન હોતિ. સાવકાનં પન ધમ્મકથાય અપરિમાણાનમ્પિ દેવમનુસ્સાનં અભિસમયો હોતિ. એવં સન્તેપિ યસ્મા પન તે ધમ્મં દેસેન્તા ન અત્તનો વચનં કત્વા કથેન્તિ, બુદ્ધાનં વચનં કત્વા કથેન્તિ. સોતું નિસિન્નપરિસાપિ ‘અયં ભિક્ખુ ન અત્તના પટિવિદ્ધધમ્મં કથેતિ, બુદ્ધેહિ પટિવિદ્ધધમ્મં કથેતી’તિ ચિત્તીકારં કરોતિ. ઇતિ સો ચિત્તીકારો બુદ્ધાનંયેવ હોતિ. એવં તત્થ સમ્માસમ્બુદ્ધોવ **તપ્પેતા** નામ. યથા હિ ‘અસુકસ્સ નામ ઇદઞ્ચિદઞ્ચ દેથા’તિ રઞ્ઞા આણત્તા કિઞ્ચાપિ આનેત્વા દેન્તિ, અથ ખો રાજાવ તત્થ દાયકો. યેહિપિ લદ્ધં હોતિ, તે ‘રઞ્ઞા અમ્હાકં ઠાનન્તરં દિન્નં, ઇસ્સરિયવિભવો દિન્નો’ત્વેવ ગણ્હન્તિ, ન રાજપુરિસેહીતિ. એવંસમ્પદમિદં વેદિતબ્બં. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

દુકનિદ્દેસવણ્ણના.

૩. તિકનિદ્દેસવણ્ણના

૯૧. તિકનિદ્દેસે – **દુસ્સીલો**તિ નિસ્સીલો. **પાપધમ્મો**તિ લામકધમ્મો. સીલવિપત્તિયા વા દુસ્સીલો, દિટ્ઠિવિપત્તિયા પાપધમ્મો . કાયવચીસંવરભેદેન દુસ્સીલો, સેસસંવરભેદેન પાપધમ્મો. અસુદ્ધપયોગતાય દુસ્સીલો, અસુદ્ધાસયતાય પાપધમ્મો. કુસલસીલવિરહેન દુસ્સીલો; અકુસલસીલસમન્નાગમેન પાપધમ્મો. **અસુચી**તિ અસુચીહિ કાયકમ્માદીહિ સમન્નાગતો. **સઙ્કસ્સરસમાચારો**તિ સઙ્કાય પરેહિ સરિતબ્બસમાચારો. કિઞ્ચિદેવ અસારુપ્પં દિસ્વા ‘ઇદં ઇમિના કતં ભવિસ્સતી’તિ એવં પરેહિ આસઙ્કનીયસમાચારો, અત્તનોયેવ વા સઙ્કાય

સરિતબ્બસમાચારો – સાસઙ્કસમાચારોતિ અત્થો. તસ્સ હિ દિવાટ્ઠાનાદીસુ સન્નિપતિત્વા કિઞ્ચિદેવ મન્તયન્તે ભિક્ખૂ દિસ્વા 'ઇમે એકતો હુત્વા મન્તેન્તિ, કચ્ચિ નુ ખો મયા કતકમ્મં જાનિત્વા મન્તેન્તી'તિ એવં સાસઙ્કસમાચારો હોતિ.

પટિચ્છન્નકમ્મન્તોતિ પટિચ્છાદેતબ્બયુત્તકેન પાપકમ્મેન સમન્નાગતો. **અસ્સમણો સમણપટિઞ્ઞો**તિ અસ્સમણો હુત્વાવ સમણપતિરૂપકતાય 'સમણો અહ'ન્તિ એવં પટિઞ્ઞો. **અબ્રહ્મચારી બ્રહ્મચારિપટિઞ્ઞો**તિ અઞ્ઞે બ્રહ્મચારિનો સુનિવત્થે સુપારુતે સુમ્ભકપત્તધરે ગામનિગમજનપદરાજધાનીસુ પિણ્ડાય ચરિત્વા જીવિકં કપ્પેન્તે દિસ્વા સયમ્પિ તાદિસેન આકારેન તથા પટિપજ્જનતો 'અહં બ્રહ્મચારી'તિ પટિઞ્ઞં દેન્તો વિય હોતિ. 'અહં ભિક્ખૂ'તિ વત્વા ઉપોસથગ્ગાદીનિ પવિસન્તો પન બ્રહ્મચારિપટિઞ્ઞો હોતિયેવ, તથા સઙ્ઘિકં લાભં ગણ્હન્તો. **અન્તોપૂતી**તિ પૂતિના કમ્મેન અન્તો અનુપવિટ્ઠો, નિગ્ગુણતાય વા ગુણસારવિરહિતત્તા અન્તોપૂતિ. **અવસ્સુતો**તિ રાગાદીહિ તિન્તો. **કસમ્બુજાતો**તિ સઞ્જાતરાગાદિકચવરો. અથ વા કસમ્બુ વુચ્ચતિ તિન્તકુણપગતં કસટઉદકં. ઇમસ્મિઞ્ચ સાસને દુસ્સીલો નામ જિગુચ્છનીયત્તા તિન્તકુણપકસટઉદકસદિસો. તસ્મા કસમ્બુ વિય જાતોતિ કસમ્બુજાતો.

તસ્સ ન એવં હોતીતિ કસ્મા ન હોતિ? યત્થ પતિટ્ઠિતેન સક્કા ભવેય્ય અરહત્તં લદ્ધું, તસ્સા પતિટ્ઠાય ભિન્નત્તા. યથા હિ ચણ્ડાલકુમારકસ્સ 'અસુકો નામ ખત્તિયકુમારો રજ્જે અભિસિત્તો'તિ સુત્વાપિ, યસ્મિં કુલે પચ્ચાજાતા અભિસેકં પાપુણન્તિ, તસ્મિં કુલે અપચ્ચાજાતત્તા ન એવં હોતિ – 'કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ સો ખત્તિયકુમારો વિય અભિસેકં પાપુણેય્ય'ન્તિ; એવમેવ દુસ્સીલસ્સ 'અસુકો નામ ભિક્ખુ અરહત્તં પત્તો'તિ સુત્વાપિ, યસ્મિં સીલે પતિટ્ઠિતેન અરહત્તં પત્તબ્બં, તસ્સ અભાવતો 'કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ સો સીલવા વિય અરહત્તં પાપુણેય'ન્તિ ન એવં હોતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો અરહત્તાસાય અભાવા **નિરાસો**તિ વુચ્ચતિ.

૯૨. **તસ્સ એવં હોતી**તિ કસ્મા હોતિ? યસ્મિં પતિટ્ઠિતેન સક્કા ભવેય્ય અરહત્તં પાપુણિતું, તસ્સા પતિટ્ઠાય થિરત્તા. યથા હિ સુજાતસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ 'અસુકો નામ ખત્તિયકુમારો રજ્જે અભિસિત્તો'તિ સુત્વાવ યસ્મિં કુલે પચ્ચાજાતા અભિસેકં પાપુણન્તિ, તસ્મિં પચ્ચાજાતસ્સ એવં હોતિ – 'કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ, સો કુમારો વિય અભિસેકં પાપુણેય્ય'ન્તિ એવમેવ સીલવતો 'અસુકો નામ ભિક્ખુ અરહત્તં પત્તો'તિ સુત્વાવ યસ્મિં સીલે પતિટ્ઠિતેન અરહત્તં પત્તબ્બં, તસ્સા પતિટ્ઠાય થિરત્તા – 'કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ સો ભિક્ખુ વિય અરહત્તં પાપુણેય્ય'ન્તિ એવં હોતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **આસંસો** નામ વુચ્ચતિ. સો હિ અરહત્તં આસંસતિ પત્થેતીતિ આસંસો.

૯૩. **યા હિસ્સ પુબ્બે અવિમુત્તસ્સા**તિ યા તસ્સ ખીણાસવસ્સ પુબ્બે અરહત્તવિમુત્તિયા અવિમુત્તસ્સ વિમુત્તાસા અહોસિ, સા પટિપ્પસ્સદ્ધા, તસ્મા ન એવં હોતિ. યથા હિ અભિસિત્તસ્સ ખત્તિયસ્સ 'અસુકો નામ ખત્તિયકુમારો રજ્જે અભિસિત્તો'તિ સુત્વા એકસ્સ રઞ્ઞો દ્વિન્નં રજ્જાભિસેકાનં દ્વિન્નં સેતચ્છત્તાનં અભાવા ન એવં હોતિ – ''કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ સો કુમારો વિય અભિસેકં પાપુણેય્ય''ન્તિ; એવમેવ ખીણાસવસ્સ 'અસુકો નામ ભિક્ખુ અરહત્તં પત્તો'તિ સુત્વા, દ્વિન્નં અરહત્તાનં અભાવા – 'કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ સો ભિક્ખુ વિય અરહત્તં પાપુણેય્ય'ન્તિ ન એવં હોતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો અરહત્તાસાય વિગતત્તા **વિગતાસો**તિ વુચ્ચતિ.

૯૪. ગિલાનૂપમનિદ્દેસે – યાય ઉપમાય તે ગિલાનૂપમાતિ વુચ્ચન્તિ, તં તાવ ઉપમં દસ્સેતું **તયો ગિલાના**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ સપ્પાયાની**તિ હિતાનિ વુદ્ધિકરાનિ. **પતિરૂપ**ન્તિ અનુચ્છવિકં. **નેવ વુટ્ઠાતિ તમ્હા**

આબાધાતિ ઇમિના અતેકિચ્છેન વાતાપમારાદિના રોગેન સમન્નાગતો નિટ્ઠપ્પત્તો ગિલાનો કથિતો. **વુટ્ઠાતિ તમ્હા આબાધાતિ** ઇમિના ખિપિતકચ્છુતિણપુપ્ફકજરાદિપ્પભેદો અપ્પમત્તકાબાધો કથિતો.

લભન્તો સપ્પાયાનિ ભોજનાનિ નો અલભન્તોતિ ઇમિના પન યેસં પટિજગ્ગનેન ફાસુકં હોતિ, સબ્બેપિ તે આબાધા કથિતા. એત્થ ચ પતિરૂપો ઉપટ્ઠાકો નામ ગિલાનુપટ્ઠાકઅઙ્ગેહિ સમન્નાગતો પણ્ડિતો દક્ખો અનલસો વેદિતબ્બો.

ગિલાનુપટ્ઠાકો અનુઞ્ઞાતોતિ 'ભિક્ખુસઙ્ઘેન દાતબ્બો'તિ અનુઞ્ઞાતો. તસ્મિઞ્હિ ગિલાને અત્તનો ધમ્મતાય યાપેતું અસક્કોન્તે ભિક્ખુસઙ્ઘેન તસ્સ ભિક્ખુનો 'એકો ભિક્ખુ ચ સામણેરો ચ ઇમં પટિજગ્ગથા'તિ અપલોકેત્વા દાતબ્બા. યાવ પન તે તં પટિજગ્ગન્તિ, તાવ ગિલાનસ્સ ચ તેસઞ્ચ દ્વિન્નં યેનત્થો સબ્બં ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સેવ ભારો. **અઞ્ઞેપિ ગિલાના ઉપટ્ઠાતબ્બા**તિ ઇતરેપિ દ્વે ગિલાના ઉપટ્ઠાતબ્બા. કિં કારણા? યોપિ હિ નિટ્ઠપ્પત્તગિલાનો, સો અનુપટ્ઠિયમાનો 'સચે મં પટિજગ્ગેય્યું, ફાસુકં મે ભવેય્ય, ન ખો પન મં પટિજગ્ગન્તી'તિ મનોપદોસં કત્વા અપાયે નિબ્બત્તેય્ય. પટિજગ્ગિયમાનસ્સ પન એવં હોતિ – 'ભિક્ખુસઙ્ઘેન યં કત્તબ્બં તં સબ્બં કતં, મય્હં પન કમ્મવિપાકો ઈદિસો'તિ સો ભિક્ખુસઙ્ઘે મેત્તં પચ્ચુપટ્ઠપેત્વા સગ્ગે નિબ્બત્તતિ. યો પન અપ્પમત્તકેન બ્યાધિના સમન્નાગતો લભન્તોપિ અલભન્તોપિ વુટ્ઠાતિયેવ, તસ્સ વિનાપિ ભેસજ્જેન વૂપસમનકબ્યાધિ ભેસજ્જે કતે ખિપ્પતરં વૂપસમ્મતિ. તતો સો બુદ્ધવચનં વા ઉગ્ગણ્હિતું સમણધમ્મં વા કાતું સક્ખિસ્સતિ. ઇમિના કારણેન અઞ્ઞેપિ ગિલાના ઉપટ્ઠાતબ્બાતિ વુત્તં.

નેવ ઓક્કમતીતિ નેવ પવિસતિ. **નિયામં કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત**ન્તિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ મગ્ગનિયામસઙ્ખાતં સમ્મત્તં. ઇમિના પદપરમો પુગ્ગલો કથિતો. દુતિયવારેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ ગહિતો સાસને નાળકત્થેરસદિસો . બુદ્ધન્તરે એકવારં પચ્ચેકબુદ્ધાનં સન્તિકે ઓવાદં લભિત્વા પટિવિદ્ધપચ્ચેકબોધિઞાણો ચ. તતિયવારેન વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો કથિતો. નેય્યો પન તન્નિસ્સિતોવ હોતિ.

ધમ્મદેસના અનુઞ્ઞાતાતિ માસસ્સ અટ્ઠ વારે ધમ્મકથા અનુઞ્ઞાતા. **અઞ્ઞેસમ્પિ ધમ્મો દેસેતબ્બો**તિ ઇતરેસમ્પિ ધમ્મો કથેતબ્બો. કિં કારણા? પદપરમસ્સ હિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે ધમ્મં પટિવિજ્ઝિતું અસક્કોન્તસ્સાપિ અનાગતે પચ્ચયો ભવિસ્સતિ. યો પન તથાગતસ્સ રૂપદસ્સનં લભન્તોપિ અલભન્તોપિ ધમ્મવિનયઞ્ચ સવનાય લભન્તોપિ અલભન્તોપિ ધમ્મં અભિસમેતિ; સો અલભન્તો ન તાવ અભિસમેતિ, લભન્તો પન ખિપ્પમેવ અભિસમેસ્સતીતિ ઇમિના કારણેન તેસં ધમ્મો દેસેતબ્બો. તતિયસ્સ પન પુનપ્પુનં દેસેતબ્બોવ. કાયસક્ખિદિટ્ઠપ્પત્તસદ્ધાવિમુત્તા હેટ્ઠા કથિતાયેવ.

૯૮. ગૂથભાણીઆદીસુ – **સભગ્ગતો**તિ સભાયં ઠિતો. **પરિસગ્ગતો**તિ ગામપરિસાય ઠિતો. **ઞાતિમજ્ઝગતો**તિ દાયાદાનં મજ્ઝે ઠિતો. **પૂગમજ્ઝગતો**તિ સેણીનં મજ્ઝે ઠિતો. **રાજકુલમજ્ઝગતો**તિ રાજકુલસ્સ મજ્ઝે મહાવિનિચ્છયે ઠિતો. **અભિનીતો**તિ પુચ્છનત્થાય નીતો. **સક્ખિપુટ્ઠોતિ** સક્ખિં કત્વા પુચ્છિતો. **એહમ્ભો પુરિસાતિ** આલપનમેતં. **અત્તહેતુ વા પરહેતુ** વાતિ અત્તનો વા પરસ્સ વા હત્થપાદાદિહેતુ વા ધનહેતુ વા. **આમિસકિઞ્ચિક્ખહેતુ વા**તિ એત્થ **આમિસ**ન્તિ લાભો અધિપ્પેતો. **કિઞ્ચિક્ખ**ન્તિ યં વા તં વા અપ્પમત્તકં. અન્તમસો તિત્તિરવટ્ટકસપ્પિપિણ્ડનવનીતપિણ્ડાદિઅપ્પમત્તકસ્સાપિ લઞ્જસ્સ હેતૂતિ અત્થો. **સમ્પજાનમુસા ભાસિતા હોતી**તિ જાનન્તોયેવ મુસાવાદં કત્તા હોતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો ગૂથસદિસવચનત્તા **ગૂથભાણી**તિ

વુચ્ચતિ. યથા હિ ગૂથં નામ મહાજનસ્સ અનિટ્ઠં હોતિ અકન્તં; એવમેવ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ વચનં દેવમનુસ્સાનં અનિટ્ઠં હોતિ અકન્તં.

૯૯. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો પુપ્ફસદિસવચનત્તા **પુપ્ફભાણી**તિ વુચ્ચતિ. યથા હિ ફુલ્લાનિ વસ્સિકાનિ વા અધિમુત્તકાનિ વા મહાજનસ્સ ઇટ્ઠાનિ કન્તાનિ હોન્તિ; એવમેવ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ વચનં દેવમનુસ્સાનં ઇટ્ઠં હોતિ કન્તં.

૧૦૦. **નેલા**તિ એલં વુચ્ચતિ દોસો. નાસ્સા એલન્તિ નેલા. નિદ્દોસાતિ અત્થો, ''નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો''તિ (ઉદા॰ ૬૫) એત્થ વુત્તનેલં વિય. **કણ્ણસુખા**તિ બ્યઞ્જનમધુરતાય કણ્ણાનં સુખા. સૂચિવિજ્ઝનં વિય કણ્ણસૂલં ન જનેતિ. અત્થમધુરતાય સકલસરીરે કોપં અજનેત્વા પેમં જનેતીતિ **પેમનીયા**. હદયં ગચ્છતિ અપ્પટિહઞ્ઞમાના સુખેન ચિત્તં પવિસતીતિ **હદયઙ્ગમા**. ગુણપરિપુણ્ણતાય પુરે ભવાતિ **પોરી**. પુરે સંવડ્ઢનારી વિય સુકુમારાતિપિ પોરી. પુરસ્સ એસાતિપિ પોરી. નગરવાસીનં કથાતિ અત્થો. નગરવાસિનો હિ યુત્તકથા હોન્તિ. પિતિમત્તં પિતાતિ, માતિમત્તં માતાતિ, ભાતિમત્તં ભાતાતિ વદન્તિ. એવરૂપી કથા બહુનો જનસ્સ કન્તા હોતીતિ **બહુજનકન્તા**. બહુજનસ્સ કન્તભાવેનેવ બહુનો જનસ્સ મનાપા ચિત્તવુદ્ધિકરાતિ **બહુજનમનાપા**. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **મધુભાણી**તિ વુચ્ચતિ. મુદુભાણીતિપિ પાઠો. ઉભયત્થાપિ મધુરવચનોતિ અત્થો. યથા હિ ચતુમધુરં નામ મધુરં પણીતં; એવમેવ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ વચનં દેવમનુસ્સાનં મધુરં હોતિ.

૧૦૧. અરુકૂપમચિત્તાદીસુ – **અભિસજ્જતી**તિ લગ્ગતિ. **કુપ્પતી**તિ કોપવસેન કુપ્પતિ. **બ્યાપજ્જતી**તિ પકતિભાવં પજહતિ, પૂતિકો હોતિ. **પતિત્થીયતી**તિ થિનભાવં થદ્ધભાવઞ્ચ આપજ્જતિ. **કોપ**ન્તિ દુબ્બલકોધં. **દોસ**ન્તિ દુસ્સનવસેન તતો બલવતરં. **અપ્પચ્ચય**ન્તિ અતુટ્ઠાકારં દોમનસ્સં. **દુટ્ઠારુકો**તિ પુરાણવણો. **કટ્ઠેના**તિ દણ્ડકકોટિયા. **કઠલાયા**તિ કપાલેન. **આસવં દેતી**તિ અપરાપરં સવતિ. પુરાણવણો હિ અત્તનો ધમ્મતાય એવ પુબ્બં લોહિતં યૂસન્તિ ઇમાનિ તીણિ સવતિ , ઘટ્ટિતો પન તાનિ અધિકતરં સવતિ. **એવમેવં ખો**તિ એત્થ ઇદં ઓપમ્મસંસન્દનં, દુટ્ઠારુકો વિય હિ કોધનો પુગ્ગલો. તસ્સ અત્તનો ધમ્મતાય સવનં વિય કોધનસ્સપિ અત્તનો ધમ્મતાય ઉદ્ધુમાતકસ્સ વિય ચણ્ડિકતસ્સ ચરણં. કટ્ઠેન વા કઠલાય વા ઘટ્ટનં વિય અપ્પમત્તકમ્પિ વચનં ભિય્યોસો મત્તાય સવનં વિય 'માદિસં નામ એસ એવં વદતી'તિ ભિય્યોસો મત્તાય ઉદ્ધુમાયનભાવો દટ્ઠબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **અરુકૂપમચિત્તો**તિ વુચ્ચતિ. પુરાણવણસદિસચિત્તોતિ અત્થો.

૧૦૨. **રત્તન્ધકારતિમિસાયા**તિ રત્તિં ચક્ખુવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિનિવારણેન અન્ધભાવકરણે બહલતમે. **વિજ્જન્તરિકાયા**તિ વિજ્જુપ્પત્તિક્ખણે. ઇધાપિ ઇદં ઓપમ્મસંસન્દનં – ચક્ખુમા પુરિસો વિય હિ યોગાવચરો દટ્ઠબ્બો. અન્ધકારં વિય સોતાપત્તિમગ્ગવજ્ઝા કિલેસા. વિજ્જુસઞ્ચરણં વિય સોતાપત્તિમગ્ગઞાણસ્સ ઉપ્પત્તિકાલો. વિજ્જન્તરિકાય ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ સામન્તા રૂપદસ્સનં વિય સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે નિબ્બાનદસ્સનં. પુન અન્ધકારાવત્થરણં વિય સકદાગામિમગ્ગવજ્ઝા કિલેસા. પુન વિજ્જુસઞ્ચરણં વિય સકદાગામિમગ્ગઞાણસ્સ ઉપ્પાદો. વિજ્જન્તરિકાય ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ સામન્તા રૂપદસ્સનં વિય સકદાગામિમગ્ગક્ખણે નિબ્બાનદસ્સનં. પુન અન્ધકારાવત્થરણં વિય અનાગામિમગ્ગવજ્ઝા કિલેસા. પુન વિજ્જુસઞ્ચરણં વિય અનાગામિમગ્ગઞાણસ્સ ઉપ્પાદો. વિજ્જન્તરિકાય ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ સામન્તા રૂપદસ્સનં વિય અનાગામિમગ્ગક્ખણે નિબ્બાનદસ્સનં વેદિતબ્બં. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **વિજ્જૂપમચિત્તો**તિ વુચ્ચતિ. ઇત્તરકાલોભાસેન વિજ્જુસદિસચિત્તોતિ અત્થો.

૧૦૩. વજિરૂપમચિત્તતાયપિ ઇદં ઓપમ્મસંસન્દનં – વજિરં વિય હિ અરહત્તમગ્ગઞાણં દટ્ઠબ્બં. મણિગણ્ઠિપાસાણગણ્ઠિ વિય અરહત્તમગ્ગવજ્ઝા કિલેસા. વજિરસ્સ મણિગણ્ઠિં વા પાસાણગણ્ઠિં વા વિનિવિજ્ઝિત્વા અગમનભાવસ્સ નત્થિભાવો વિય અરહત્તમગ્ગઞાણેન અચ્છેજ્જાનં કિલેસાનં નત્થિભાવો. વજિરેન નિબ્બિદ્ધવેધસ્સ પુન અપટિપૂરણં વિય અરહત્તમગ્ગેન છિન્નાનં કિલેસાનં પુન અનુપ્પાદો દટ્ઠબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **વજિરૂપમચિત્તો**તિ વુચ્ચતિ. કિલેસાનં મૂલઘાતકરણસમત્થતાય વજિરેન સદિસચિત્તોતિ અત્થો.

૧૦૪. અન્ધાદીસુ **તથારૂપં ચક્ખુ ન હોતી**તિ તથાજાતિકં તથાસભાવં પઞ્ઞાચક્ખુ ન હોતિ. **ફાતિં કરેય્યા**તિ ફીતં વડ્ઢિતં કરેય્ય. **સાવજ્જાનવજ્જે**તિ સદોસનિદ્દોસે. **હીનપ્પણીતે**તિ અધમુત્તમે. **કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગે**તિ કણ્હસુક્કાયેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપટિબાહનતો પટિપક્ખવસેન સપ્પટિભાગાતિ વુચ્ચન્તિ. અયં પનેત્થ સઙ્ખેપો – કુસલે ધમ્મે 'કુસલા ધમ્મા'તિ યેન પઞ્ઞાચક્ખુના જાનેય્ય, અકુસલે ધમ્મે 'અકુસલા ધમ્મા'તિ, સાવજ્જાદીસુપિ એસેવ નયો. કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગેસુ પન કણ્હધમ્મે 'સુક્કસુપ્પટિભાગા'તિ, સુક્કધમ્મે 'કણ્હસપ્પટિભાગા'તિ યેન પઞ્ઞાચક્ખુના જાનેય્ય. **તથારૂપમ્પિસ્સ ચક્ખુ ન હોતી**તિ ઇમિના નયેન સેસટ્ઠાનેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો દિટ્ઠધમ્મિકભોગસંહરણપઞ્ઞાચક્ખુનો ચ સમ્પરાયિકત્થસોધનપઞ્ઞાચક્ખુનો ચ અભાવા **અન્ધો**તિ વુચ્ચતિ. દુતિયો દિટ્ઠધમ્મિકભોગસંહરણપઞ્ઞાચક્ખુનો ભાવા, સમ્પરાયિકત્થસોધનપઞ્ઞાચક્ખુનો પન અભાવા **એકચક્ખૂ**તિ વુચ્ચતિ. તતિયો દ્વિન્નમ્પિ ભાવા **દ્વિચક્ખૂ**તિ વુચ્ચતિ.

૧૦૭. અવકુજ્જપઞ્ઞાદીસુ **ધમ્મં દેસેન્તી**તિ ઉપાસકો ધમ્મસ્સવનત્થાય આગતોતિ અત્તનો કમ્મં પહાય ધમ્મં દેસેન્તિ. **આદિકલ્યાણ**ન્તિ આદિમ્હિ કલ્યાણં ભદ્દકં અનવજ્જં નિદ્દોસં કત્વા દેસેન્તિ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ પન **આદી**તિ પુબ્બપટ્ઠપના. **મજ્ઝ**ન્તિ કથાવેમજ્ઝં. **પરિયોસાન**ન્તિ સન્નિટ્ઠાનં. ઇતિસ્સ ધમ્મં કથેન્તા પુબ્બપટ્ઠપનેપિ કલ્યાણં ભદ્દકં અનવજ્જમેવ કત્વા કથેન્તિ, વેમજ્ઝેપિ, પરિયોસાનેપિ. એત્થ ચ અત્થિ દેસનાય આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનિ, અત્થિ સાસનસ્સ. તત્થ દેસનાય તાવ – ચતુપ્પદિકગાથાય પઠમપદં આદિ, દ્વે પદાનિ મજ્ઝં, અવસાનપદં પરિયોસાનં. એકાનુસન્ધિકસુત્તસ્સ – નિદાનં આદિ, અનુસન્ધિ મજ્ઝં, ઇદમવોચાતિ અપ્પના પરિયોસાનં. અનેકાનુસન્ધિકસ્સ – પઠમો અનુસન્ધિ આદિ , તતો પરં એકો વા અનેકા વા મજ્ઝં, પચ્છિમો પરિયોસાનં. અયં તાવ દેસનાય નયો.

સાસનસ્સ પન સીલં આદિ, સમાધિ મજ્ઝં, વિપસ્સના પરિયોસાનં. સમાધિ વા આદિ, વિપસ્સના મજ્ઝં, મગ્ગો પરિયોસાનં. વિપસ્સના વા આદિ, મગ્ગો મજ્ઝં, ફલં પરિયોસાનં. મગ્ગો વા આદિ, ફલં મજ્ઝં, નિબ્બાનં પરિયોસાનં . દ્વે દ્વે વા કરિયમાને સીલસમાધયો આદિ, વિપસ્સનામગ્ગા મજ્ઝં, ફલનિબ્બાનાનિ પરિયોસાનં. **સાત્થ**ન્તિ સાત્થકં કત્વા દેસેન્તિ. **સબ્યઞ્જન**ન્તિ અક્ખરપારિપૂરિં કત્વા દેસેન્તિ. **કેવલપરિપુણ્ણ**ન્તિ સકલપરિપુણ્ણં અનૂનં કત્વા દેસેન્તિ. **પરિસુદ્ધ**ન્તિ પરિસુદ્ધં નિજ્જટં નિગ્ગણ્ઠિં કત્વા દેસેન્તિ. **બ્રહ્મચરિયં પકાસેન્તી**તિ એવં દેસેન્તા ચ સેટ્ઠચરિયભૂતં સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં પકાસેન્તિ. **નેવ આદિં મનસિ કરોતી**તિ નેવ પુબ્બપટ્ઠપનં મનસિ કરોતિ. **કુમ્ભો**તિ ઘટો. **નિક્કુજ્જો**તિ અધોમુખો ઠપિતો. **એવમેવ**ન્તિ એત્થ કુમ્ભો નિક્કુજ્જો વિય અવકુજ્જપઞ્ઞો પુગ્ગલો દટ્ઠબ્બો. ઉદકાસિઞ્ચનકાલો વિય ધમ્મદેસનાય લદ્ધકાલો. ઉદકસ્સ વિવટ્ટનકાલો વિય તસ્મિં આસને નિસિન્નસ્સ ઉગ્ગહેતું અસમત્થકાલો. ઉદકસ્સ અસણ્ઠાનકાલો વિય ઉટ્ઠહિત્વા અસલ્લક્ખણકાલો વેદિતબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **અવકુજ્જપઞ્ઞો**તિ વુચ્ચતિ. અધોમુખપઞ્ઞોતિ અત્થો.

૧૦૮. **આકિણ્ણાની**તિ પક્ખિત્તાનિ. **સતિસમ્મોસા પકિરેય્યા**તિ મુટ્ઠસ્સતિતાય વિકિરેય્ય. **એવમેવન્તિ** એત્થ ઉચ્છઙ્ગો વિય ઉચ્છઙ્ગપઞ્ઞો પુગ્ગલો દટ્ઠબ્બો. નાનાખજ્જકાનિ વિય નાનપ્પકારં બુદ્ધવચનં. ઉચ્છઙ્ગે નાનાખજ્જકાનિ ખાદન્તસ્સ નિસિન્નકાલો વિય તસ્મિં આસને નિસિન્નસ્સ ઉગ્ગહણકાલો. વુટ્ઠહન્તસ્સ સતિસમ્મોસા વિકિરણકાલો વિય તસ્મા આસના વુટ્ઠાય ગચ્છન્તસ્સ અસલ્લક્ખણકાલો વેદિતબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **ઉચ્છઙ્ગપઞ્ઞો**તિ વુચ્ચતિ. ઉચ્છઙ્ગસદિસપઞ્ઞોતિ અત્થો.

૧૦૯. **ઉક્કુજ્જો**તિ ઉપરિમુખો ઠપિતો. **સણ્ઠાતી**તિ પતિટ્ઠહતિ. **એવમેવ ખો**તિ એત્થ ઉપરિમુખો ઠપિતો કુમ્ભો વિય પુથુપઞ્ઞો પુગ્ગલો દટ્ઠબ્બો. ઉદકસ્સ આસિત્તકાલો વિય દેસનાય લદ્ધકાલો. ઉદકસ્સ સણ્ઠાનકાલો વિય તત્થ નિસિન્નસ્સ ઉગ્ગહણકાલો. નો વિવટ્ટનકાલો વિય ઉટ્ઠાય ગચ્છન્તસ્સ સલ્લક્ખણકાલો વેદિતબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો **પુથુપઞ્ઞો**તિ વુચ્ચતિ. વિત્થારિકપઞ્ઞોતિ અત્થો.

૧૧૦. અવીતરાગાદીસુ – યથા સોતાપન્નસકદાગામિનો, એવં પુથુજ્જનોપિ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ, તીસુ ચ ભવેસુ **અવીતરાગો**. અદબ્બતાય પન ન ગહિતો. યથા હિ છેકો વડ્ઢકી દબ્બસમ્ભારત્થં વનં પવિટ્ઠો ન આદિતો પટ્ઠાય સમ્પત્તસમ્પત્તરુક્ખે છિન્દતિ, યે પનસ્સ દબ્બસમ્ભારૂપગા હોન્તિ, તેયેવ છિન્દતિ; એવમિધાપિ ભગવતા દબ્બજાતિકા અરિયાવ ગહિતા, પુથુજ્જના પન અદબ્બતાય ન ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. **કામેસુ વીતરાગો**તિ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ વીતરાગો. **ભવેસુ અવીતરાગો**તિ રૂપારૂપભવેસુ અવીતરાગો.

૧૧૩. પાસાણલેખૂપમાદીસુ – **અનુસેતી**તિ અપ્પહીનતાય અનુસેતિ. **ન ખિપ્પં લુજ્જતી**તિ ન અન્તરા નસ્સતિ, કપ્પુટ્ઠાનેનેવ નસ્સતિ. **એવમેવન્તિ** એવં તસ્સાપિ પુગ્ગલસ્સ કોધો ન અન્તરા પુનદિવસે વા અપરદિવસે વા નિબ્બાતિ, અદ્ધનિયો પન હોતિ. મરણેનેવ નિબ્બાતીતિ અત્થો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો પાસાણલેખા વિય કુજ્ઝનભાવેન ચિરટ્ઠિતિકતો **પાસાણલેખૂપમો**તિ વુચ્ચતિ.

૧૧૪. **સો ચ ખ્વસ્સ કોધો**તિ સો અપ્પમત્તકેપિ કારણે સહસા કુદ્ધસ્સ કોધો. **ન ચિરન્તિ** અચિરં અપ્પહીનતાય નાનુસેતિ. યથા પન પથવિયં આકડ્ઢિત્વા કતલેખા વાતાદીહિ ખિપ્પં નસ્સતિ, એવમસ્સ સહસા ઉપ્પન્નોપિ કોધો ખિપ્પમેવ નિબ્બાતીતિ અત્થો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો પથવિયં લેખા વિય કુજ્ઝનભાવેન અચિરટ્ઠિતિકતો **પથવીલેખૂપમો**તિ વુચ્ચતિ.

૧૧૫. **આગાળ્હેના**તિ અતિગાળ્હેન મમ્મચ્છેદકેન થદ્ધવચનેન. **ફરુસેના**તિ ન સોતસુખેન. **અમનાપેના**તિ ન ચિત્તસુખેન. **સંસન્દતી**તિ એકીભવતિ. **સન્ધિયતી**તિ ઘટયતિ. **સમ્મોદતી**તિ નિરન્તરો હોતિ. અથ વા – **સંસન્દતી**તિ ચિત્તકિરિયાદીસુ ચિત્તેન સમોધાનં ગચ્છતિ. ખીરોદકં વિય એકીભાવં ઉપેતીતિ અત્થો. **સન્ધિયતી**તિ ઠાનગમનાદીસુ કાયકિરિયાદીસુ કાયેન સમોધાનં ગચ્છતિ. તિલતણ્ડુલા વિય મિસ્સીભાવં ઉપેતીતિ અત્થો. **સમ્મોદતી**તિ ઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીસુ વચીકિરિયાસુ વાચાય સમોધાનં ગચ્છતિ. વિપ્પવાસગતોપિ પિયસહાયકો વિય પિયતરભાવં ઉપેતીતિ અત્થો. અપિચ – કિચ્ચકરણીયેસુ તેહિ સદ્ધિં આદિતોવ એકકિરિયભાવં ઉપગચ્છન્તો સંસન્દતિ. યાવ મજ્ઝા પવત્તન્તો સન્ધિયતિ, યાવ પરિયોસાના અનિવત્તન્તો સમ્મોદતીતિપિ વેદિતબ્બો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો ઉદકલેખા વિય ખિપ્પં સંસન્દનતો **ઉદકલેખૂપમો**તિ વુચ્ચતિ.

૧૧૬. પોત્થકૂપમેસુ – યાય ઉપમાય તે **પોત્થકૂપમા**તિ વુચ્ચન્તિ, તં તાવ ઉપમં દસ્સેતું **તયો પોત્થકા**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **નવો**તિ નવવાયિમો. **પોત્થકો**તિ સાણવાકસાટકો. **દુબ્બણ્ણો**તિ વિવણ્ણો.

દુક્ખસમ્ફસ્સોતિ ખરસમ્ફસ્સો. **અપ્પગ્ઘો**તિ અતિબહું અગ્ઘન્તો કહાપણગ્ઘનકો હોતિ. **મજ્ઝિમો**તિ પરિભોગમજ્ઝિમો. સો હિ નવભાવં અતિક્કમિત્વા જિણ્ણભાવં અપ્પત્તો મજ્ઝે પરિભોગકાલેપિ દુબ્બણ્ણો ચ દુક્ખસમ્ફસ્સો ચ અપ્પગ્ઘોયેવ ચ હોતિ. અતિબહું અગ્ઘન્તો અડ્ઢં અગ્ઘતિ. જિણ્ણકાલે પન અડ્ઢમાસકં વા કાકણિકં વા અગ્ઘતિ. **ઉક્ખલિપરિમજ્જન**ન્તિ કાળુક્ખલિપરિપુચ્છનં.

નવોતિ ઉપસમ્પદાય પઞ્ચવસ્સકાલતો હેટ્ઠા જાતિયા સટ્ઠિવસ્સોપિ નવોયેવ. **દુબ્બણ્ણતાયા**તિ સરીરવણ્ણેનપિ ગુણવણ્ણેનપિ દુબ્બણ્ણતાય. દુસ્સીલસ્સ હિ પરિસમજ્ઝે નિસિન્નસ્સ નિત્તેજતાય સરીરવણ્ણોપિ ન સમ્પજ્જતિ, ગુણવણ્ણે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **યે ખો પનસ્સા**તિ યે ખો પન તસ્સ ઉપટ્ઠાકા વા ઞાતિમિત્તાદયો વા એતં પુગ્ગલં સેવન્તિ. **તેસં ત**ન્તિ તેસં પુગ્ગલાનં છ સત્થારે સેવન્તાનં મિચ્છાદિટ્ઠિકાનં વિય, દેવદત્તં સેવન્તાનં કોકાલિકાદીનં વિય ચ તં સેવનં દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાય હોતિ. **મજ્ઝિમો**તિ પઞ્ચવસ્સકાલતો પટ્ઠાય યાવ નવવસ્સકાલા મજ્ઝિમો નામ. **થેરો**તિ દસવસ્સકાલતો પટ્ઠાય થેરો નામ. **એવમાહંસૂ**તિ એવં વદન્તિ. **કિં નુ ખો તુય્હ**ન્તિ તુય્હં બાલસ્સ ભણિતેન કો અત્થોતિ વુત્તં હોતિ. **તથારૂપ**ન્તિ તથાજાતિકં તથાસભાવં ઉક્ખેપનીયકમ્મસ્સ કારણભૂતં.

૧૧૭. કાસિકવત્થૂપમેસુ – **કાસિકવત્થં** નામ તયો કપ્પાસંસૂ ગહેત્વા કન્તિતસુત્તેન વાયિતં સુખુમવત્થં. તં નવવાયિમં અનગ્ઘં હોતિ. પરિભોગમજ્ઝિમં વીસમ્પિ તિંસમ્પિ સહસ્સાનિ અગ્ઘતિ. જિણ્ણકાલે પન અટ્ઠપિ દસપિ સહસ્સાનિ અગ્ઘતિ.

તેસં તં હોતીતિ તેસં સમ્માસમ્બુદ્ધાદયો સેવન્તાનં વિય તં સેવનં દીઘરત્તં હિતાય સુખાય હોતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધઞ્હિ એકં નિસ્સાય યાવજ્જકાલા મુચ્ચનકસત્તાનં પમાણં નત્થિ. તથા સારિપુત્તત્થેરમહામોગ્ગલ્લાનત્થેરે અવસેસે ચ અસીતિમહાસાવકે નિસ્સાય સગ્ગં ગતસત્તાનં પમાણં નત્થિ. યાવજ્જકાલા તેસં દિટ્ઠાનુગતિં પટિપન્નસત્તાનમ્પિ પમાણં નત્થિયેવ. **આધેય્યં ગચ્છતી**તિ તસ્સ મહાથેરસ્સ તં અત્થનિસ્સિતં વચનં યથા ગન્ધકરણ્ડકે કાસિકવત્થં આધાતબ્બતં ઠપેતબ્બતં ગચ્છતિ, એવં ઉત્તમઙ્ગે સિરસ્મિં હદયે ચ આધાતબ્બતં ઠપેતબ્બતમ્પિ ગચ્છતિ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં.

૧૧૮. સુપ્પમેય્યાદીસુ – સુખેન પમેતબ્બોતિ **સુપ્પમેય્યો**. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સત્તલોકે. **ઉદ્ધતો**તિ ઉદ્ધચ્ચેન સમન્નાગતો. **ઉન્નળો**તિ ઉગ્ગતનળો; તુચ્છમાનં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતોતિ અત્થો. **ચપલો**તિ પત્તમણ્ડનાદિના ચાપલ્લેન સમન્નાગતો. **મુખરો**તિ મુખખરો. **વિકિણ્ણવાચો**તિ અસંયતવચનો. **અસમાહિતો**તિ ચિત્તેકગ્ગતારહિતો. **વિબ્ભન્તચિત્તો**તિ ભન્તચિત્તો, ભન્તગાવીભન્તમિગીસપ્પટિભાગો. **પાકટિન્દ્રિયો**તિ વિવટિન્દ્રિયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો 'સુપ્પમેય્યો'તિ વુચ્ચતિ. યથા હિ પરિત્તસ્સ ઉદકસ્સ સુખેન પમાણં ગય્હતિ; એવમેવ ઇમેહિ અગુણઙ્ગેહિ સમન્નાગતસ્સ સુખેન પમાણં ગય્હતિ. તેનેસ 'સુપ્પમેય્યો'તિ વુત્તો.

૧૧૯. દુક્ખેન પમેતબ્બોતિ **દુપ્પમેય્યો**. **અનુદ્ધતા**દીનિ વુત્તપટિપક્ખવસેન વેદિતબ્બાનિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો 'દુપ્પમેય્યો'તિ વુચ્ચતિ. યથા હિ મહાસમુદ્દસ્સ દુક્ખેન પમાણં ગય્હતિ; એવમેવ ઇમેહિ ગુણઙ્ગેહિ સમન્નાગતસ્સ દુક્ખેન પમાણં ગય્હતિ. તાદિસો 'અનાગામી નુ ખો, ખીણાસવો નુ ખો'તિ વત્તબ્બતં ગચ્છતિ, તેનેસ 'દુપ્પમેય્યો'તિ વુત્તો.

૧૨૦. ન સક્કા પમેતુન્તિ **અપ્પમેય્યો**. યથા હિ આકાસસ્સ ન સક્કા પમાણં ગહેતું, એવં ખીણાસવસ્સ. તેનેસ 'અપ્પમેય્યો'તિ વુત્તો.

૧૨૧. ન સેવિતબ્બાદીસુ – **ન સેવિતબ્બો**તિ ન ઉપસઙ્કમિતબ્બો. **ન ભજિતબ્બો**તિ ન અલ્લીયિતબ્બો. **ન પયિરુપાસિતબ્બો**તિ ન સન્તિકે નિસીદનવસેન પુનપ્પુનં ઉપાસિતબ્બો. **હીનો હોતિ સીલેના**તિઆદીસુ ઉપાદાયુપાદાય હીનતા વેદિતબ્બા . યો હિ પઞ્ચ સીલાનિ રક્ખતિ, સો દસ સીલાનિ રક્ખન્તેન ન સેવિતબ્બો. યો પન દસ સીલાનિ રક્ખતિ, સો ચતુપારિસુદ્ધિસીલં રક્ખન્તેન ન સેવિતબ્બો. **અઞ્ઞત્ર અનુદ્દયા અઞ્ઞત્ર અનુકમ્પા**તિ ઠપેત્વા અનુદ્દયઞ્ચ અનુકમ્પઞ્ચ. અત્તનો અત્થાય એવ હિ એવરૂપો પુગ્ગલો ન સેવિતબ્બો. અનુદ્દયાનુકમ્પાવસેન પન તં ઉપસઙ્કમિતું વટ્ટતિ.

૧૨૨. સદિસો હોતીતિ સમાનો હોતિ. **સીલસામઞ્ઞગતાનં સત**ન્તિ સીલેન સમાનભાવં ગતાનં સન્તાનં. **સીલકથા ચ નો ભવિસ્સતી**તિ એવં સમાનસીલાનં અમ્હાકં સીલમેવ આરબ્ભ કથા ભવિસ્સતિ. **સા ચ નો ફાસુ ભવિસ્સતી**તિ સા ચ સીલકથા અમ્હાકં ફાસુવિહારો સુખવિહારો ભવિસ્સતિ. **સા ચ નો પવત્તિની ભવિસ્સતી**તિ સા ચ અમ્હાકં કથા દિવસમ્પિ કથેન્તાનં પવત્તિની ભવિસ્સતિ, ન પટિહઞ્ઞિસ્સતિ. દ્વીસુ હિ સીલવન્તેસુ એકેન સીલસ્સ વણ્ણે કથિતે ઇતરો અનુમોદતિ; તેન તેસં કથા ફાસુ ચેવ હોતિ, પવત્તિની ચ. એકસ્મિં પન દુસ્સીલે સતિ દુસ્સીલસ્સ સીલકથા દુક્કથાતિ નેવ સીલકથા હોતિ, ન ફાસુ હોતિ, ન પવત્તિની. **સમાધિપઞ્ઞાકથાસુ**પિ એસેવ નયો. દ્વે હિ સમાધિલાભિનો સમાધિકથં, સપ્પઞ્ઞા ચ પઞ્ઞાકથં કથેન્તા, રત્તિં વા દિવસં વા અતિક્કન્તમ્પિ ન જાનન્તિ.

૧૨૩. સક્કત્વા ગરું કત્વાતિ સક્કારઞ્ચેવ ગરુકારઞ્ચ કરિત્વા. **અધિકો હોતી**તિ અતિરેકો હોતિ. **સીલક્ખન્ધ**ન્તિ સીલરાસિં. **પરિપૂરેસ્સામી**તિ તં અતિરેકસીલં પુગ્ગલં નિસ્સાય અત્તનો અપરિપૂરં સીલરાસિં પરિપૂરં કરિસ્સામિ. **તત્થ તત્થ પઞ્ઞાય અનુગ્ગહેસ્સામી**તિ એત્થ સીલસ્સ અસપ્પાયે અનુપકારધમ્મે વજ્જેત્વા સપ્પાયે ઉપકારધમ્મે સેવન્તો તસ્મિં તસ્મિં ઠાને સીલક્ખન્ધં પઞ્ઞાય અનુગ્ગણ્હાતિ નામ. **સમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધેસુ**પિ એસેવ નયો.

૧૨૪. જિગુચ્છિતબ્બાદીસુ – **જિગુચ્છિતબ્બો**તિ ગૂથં વિય જિગુચ્છિતબ્બો. **અથ ખો ન**ન્તિ અથ ખો અસ્સ. **કિત્તિસદ્દો**તિ કથાસદ્દો. **એવમેવ**ન્તિ એત્થ ગૂથકૂપો વિય દુસ્સીલ્યં દટ્ઠબ્બં. ગૂથકૂપે પતિત્વા ઠિતો ધમનીઅહિ વિય દુસ્સીલપુગ્ગલો. ગુથકૂપતો ઉદ્ધરિયમાનેન તેન અહિના પુરિસસ્સ સરીરં આરુળ્હેનાપિ અદટ્ઠભાવો વિય દુસ્સીલં સેવમાનસ્સાપિ તસ્સ કિરિયાય કારણભાવો સરીરં ગૂથેન મક્ખેત્વા અહિનો ગતકાલો વિય દુસ્સીલં સેવમાનસ્સ પાપકિત્તિસદ્દસ્સ અબ્ભુગ્ગમનકાલો વેદિતબ્બો.

૧૨૫. તિન્દુકાલાતન્તિ તિન્દુકરુક્ખઅલાતં. **ભિય્યોસો મત્તાય ચિચ્ચિટાયતી**તિ તઞ્હિ ઝાયમાનં પકતિયાપિ પપટિકાયો મુઞ્ચન્તં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાતિ સદ્દં કરોતિ. ઘટ્ટિતં પન અધિમત્તં કરોતીતિ અત્થો. **એવમેવ**ન્તિ એવમેવં કોધનો અત્તનો ધમ્મતાયપિ ઉદ્ધતો ચણ્ડિકતો હુત્વા ચરતિ. અપ્પમત્તકં પન વચનં વુત્તકાલે 'માદિસં નામ એવં વદતી'તિ અતિરેકતરં ઉદ્ધતો ચણ્ડિકતો હુત્વા ચરતિ. **ગૂથકૂપો**તિ ગૂથપુણ્ણકૂપો, ગૂથરાસિયેવ વા. ઓપમ્મસંસન્દનં પનેત્થ પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં. **તસ્મા એવરૂપો પુગ્ગલો અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બો, ન સેવિતબ્બો**તિ યસ્મા કોધનો અતિસેવિયમાનોપિ અતિઉપસઙ્કમિયમાનોપિ કુજ્ઝતિયેવ, 'કિં ઇમિના'તિ પટિક્કમન્તોપિ કુજ્ઝતિયેવ, તસ્મા પલાલગ્ગિ વિય અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બો, ન સેવિતબ્બો. કિં વુત્તં હોતિ? યો હિ પલાલગ્ગિં અતિઉપસઙ્કમિત્વા તપ્પતિ, તસ્સ સરીરં ઝાયતિ. યો અતિપટિક્કમિત્વા તપ્પતિ, તસ્સ સીતં ન વૂપસમ્મતિ. અનુપસઙ્કમિત્વા અપટિક્કમિત્વા પન મજ્ઝત્તભાવેન તપ્પેન્તસ્સ સીતં વૂપસમ્મતિ, કાયોપિ ન ડય્હતિ. તસ્મા

પલાલગ્ગિ વિય કોધનો પુગ્ગલો મજ્ઝત્તભાવેન અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બો, ન સેવિતબ્બો, ન ભજિતબ્બો, ન પયિરુપાસિતબ્બો.

૧૨૬. **કલ્યાણમિત્તો**તિ સુચિમિત્તો. **કલ્યાણસહાયો**તિ સુચિસહાયો. **સહાયો**તિ સહગામી સદ્ધિંચરો. **કલ્યાણસમ્પવઙ્કો**તિ કલ્યાણેસુ સુચિપુગ્ગલેસુ સમ્પવઙ્કો, તન્નિન્નતપ્પોણતપ્પબ્ભારમાનસોતિ અત્થો.

૧૨૭. સીલેસુ પરિપૂરકારીતિઆદીસુ – **સીલેસુ પરિપૂરકારિનો**તિ એતે અરિયસાવકા યાનિ તાનિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ આદિભૂતાનિ, આદિબ્રહ્મચરિયકાનિ, પારાજિકસઙ્ખાતાનિ ચત્તારિ મહાસીલસિક્ખાપદાનિ, તેસં અવીતિક્કમનતો યાનિ ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ આપજ્જન્તિ, તેહિ ચ વુટ્ઠાનતો સીલેસુ યં કત્તબ્બં, તં પરિપૂરં સમત્તં કરોન્તીતિ 'સીલેસુ પરિપૂરકારિનો'તિ વુચ્ચન્તિ. સમાધિપારિબન્ધકાનં પન કામરાગબ્યાપાદાનં, પઞ્ઞાપારિબન્ધકસ્સ ચ સચ્ચપટિચ્છાદકસ્સ મોહસ્સ અસમૂહતત્તા, સમાધિં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવેન્તાપિ સમાધિપઞ્ઞાસુ યં કત્તબ્બં તં મત્તસો પમાણેન પદેસમત્તમેવ કરોન્તીતિ **સમાધિસ્મિં પઞ્ઞાય ચ મત્તસો કારિનો**તિ વુચ્ચન્તિ. ઇમિના ઉપાયેન ઇતરેસુપિ દ્વીસુ નયેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં અપરોપિ સુત્તન્તનયો –

> ''ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સીલેસુ પરિપૂરકારી હોતિ, સમાધિસ્મિં મત્તસો કારી, પઞ્ઞાય મત્તસો કારી. સો યાનિ તાનિ ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ તાનિ આપજ્જતિપિ, વુટ્ઠાતિપિ. તં કિસ્સ હેતુ? ન હિ મેત્થ, ભિક્ખવે, અભબ્બતા વુત્તા. યાનિ ચ ખો તાનિ સિક્ખાપદાનિ આદિબ્રહ્મચરિયકાનિ બ્રહ્મચરિયસારુપ્પાનિ, તત્થ ધુવસીલો ચ હોતિ, ઠિતસીલો ચ, સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ. સો તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા સોતાપન્નો હોતિ, અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો. ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સીલેસુ...પે॰... સો તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા, રાગદોસમોહાનં તનુત્તા, સકદાગામી હોતિ; સકિદેવ ઇમં લોકં આગન્ત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ. ઇધ પન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સીલેસુ પરિપૂરકારી હોતિ, સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારી, પઞ્ઞાય મત્તસો કારી. સો યાનિ તાનિ...પે॰... સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ. સો પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં...પે॰... અનાવત્તિધમ્મો તસ્મા લોકા. ઇધ પન, ભિક્ખવે , ભિક્ખુ સીલેસુ પરિપૂરકારી, સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારી, પઞ્ઞાય પરિપૂરકારી. સો યાનિ તાનિ ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ...પે॰... સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ. સો આસવાનં ખયા... પે॰... ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૭).

૧૩૦. સત્થારનિદ્દેસે – **પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેતી**તિ પહાનં સમતિક્કમં પઞ્ઞપેતિ. **તત્રા**તિ તેસુ તીસુ જનેસુ. **તેન દટ્ઠબ્બો**તિ તેન પઞ્ઞાપનેન સો સત્થા **રૂપાવચરસમાપત્તિયા લાભી**તિ દટ્ઠબ્બોતિ અત્થો. દુતિયવારેપિ એસેવ નયો. **સમ્માસમ્બુદ્ધો સત્થા તેન દટ્ઠબ્બો**તિ તેન તિત્થિયેહિ અસાધારણેન પઞ્ઞાપનેન અયં તતિયો સત્થા સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધો દટ્ઠબ્બો. તિત્થિયા હિ કામાનં પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેન્તા રૂપભવં વક્ખન્તિ. રૂપાનં પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેન્તા અરૂપભવં વક્ખન્તિ. વેદનાનં પરિઞ્ઞં પઞ્ઞપેન્તા અસઞ્ઞભવં વક્ખન્તિ. સમ્મા પઞ્ઞપેન્તા 'એવં પઞ્ઞપેય્યું', નો ચ સમ્મા પઞ્ઞપેતું સક્કોન્તિ. સમ્માસમ્બુદ્ધો પન કામાનં પરિઞ્ઞં પહાનં અનાગામિમગ્ગેન પઞ્ઞપેતિ . રૂપવેદનાનં પરિઞ્ઞં પહાનં અરહત્તમગ્ગેન પઞ્ઞપેતિ. **ઇમે તયો સત્થારો**તિ ઇમે દ્વે જના બાહિરકા, એકો સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ – ઇમસ્મિં લોકે તયો સત્થારો નામ.

૧૩૧. દુતિયે સત્થારનિદ્દેસે – **દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે**તિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે. **અત્તાનં સચ્ચતો થેતતો પઞ્ઞપેતી**તિ ‘‘અત્તા નામેકો અત્થિ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો’’તિ ભૂતતો થિરતો પઞ્ઞપેતિ. **અભિસમ્પરાયઞ્ચા**તિ અપરસ્મિં અત્તભાવે એવમેવ પઞ્ઞપેતિ. સેસમેત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

તિકનિદ્દેસવણ્ણના.

૪. ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩૨. ચતુક્કનિદ્દેસે – **અસપ્પુરિસો**તિ લામકપુરિસો. પાણં અતિપાતેતીતિ **પાણાતિપાતી**. અદિન્નં આદિયતીતિ **અદિન્નાદાયી**. કામેસુ મિચ્છા ચરતીતિ **કામેસુમિચ્છાચારી**. મુસા વદતીતિ **મુસાવાદી**. સુરામેરયમજ્જપમાદે તિટ્ઠતીતિ **સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાયી**.

૧૩૩. **પાણાતિપાતે સમાદપેતી**તિ યથા પાણં અતિપાતેતિ, તથા નં તત્થ ગહણં ગણ્હાપેતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો યસ્મા સયં કતેન ચ દુસ્સીલ્યેન સમન્નાગતો યઞ્ચ સમાદપિતેન કતં, તતો ઉપડ્ઢસ્સ દાયાદો, તસ્મા **અસપ્પુરિસેન અસપ્પુરિસતરો**તિ વુચ્ચતિ. **સપ્પુરિસો**તિ ઉત્તમપુરિસો.

૧૩૫. **સપ્પુરિસેન સપ્પુરિસતરો**તિ અત્તના કતેન સુસીલ્યેન સમન્નાગતત્તા યઞ્ચ સમાદપિતો કરોતિ. તતો ઉપડ્ઢસ્સ દાયાદત્તા ઉત્તમપુરિસેન ઉત્તમપુરિસતરો.

૧૩૬. **પાપો**તિ અકુસલકમ્મપથસઙ્ખાતેન દસવિધેન પાપેન સમન્નાગતો.

૧૩૮. **કલ્યાણો**તિ કુસલકમ્મપથસઙ્ખાતેન દસવિધેન કલ્યાણધમ્મેન સમન્નાગતો સુદ્ધકો ભદ્રકો. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૪૦. પાપધમ્માદીસુ – પાપો ધમ્મો અસ્સાતિ **પાપધમ્મો**. કલ્યાણો ધમ્મો અસ્સાતિ **કલ્યાણધમ્મો**. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૪૪. સાવજ્જાદીસુ – **સાવજ્જો**તિ સદોસો. **સાવજ્જેન કાયકમ્મેના**તિ સદોસેન પાણાતિપાતાદિના કાયકમ્મેન. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો તીહિ દ્વારેહિ આયૂહનકમ્મસ્સ સદોસત્તા, ગૂથકુણપાદિભરિતો પદેસો વિય સાવજ્જોતિ વુચ્ચતિ.

૧૪૫. **સાવજ્જેન બહુલન્તિ** યસ્સ સાવજ્જમેવ કાયકમ્મં બહુ હોતિ, અપ્પં અનવજ્જં; સો સાવજ્જેન બહુલં કાયકમ્મેન સમન્નાગતો, અપ્પં અનવજ્જેનાતિ વુચ્ચતિ. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. કો પન એવરૂપો હોતીતિ? યો ગામધમ્મતાય વા નિગમધમ્મતાય વા કદાચિ કરહચિ ઉપોસથં સમાદિયતિ, સીલાનિ પૂરેતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં એવરૂપો પુગ્ગલો તીહિ દ્વારેહિ આયૂહનકમ્મેસુ સાવજ્જસ્સેવ બહુલતાય અનવજ્જસ્સ અપ્પતાય **વજ્જબહુલો**તિ વુચ્ચતિ.

યથા હિ એકસ્મિં પદેસે દુબ્બણ્ણાનિ દુગ્ગન્ધાનિ પુપ્ફાનિ રાસિકતાનસ્સુ, તેસં ઉપરિ તહં તહં અતિમુત્તકવસ્સિકપાટલાનિ પતિતાનિ ભવેય્યું. એવરૂપો અયં પુગ્ગલો વેદિતબ્બો. યથા પન એકસ્મિં પદેસે

અતિમુત્તકવસ્સિકપાટલાનિ રાસિકતાનસ્સુ, તેસં ઉપરિ તહં તહં દુબ્બણ્ણદુગ્ગન્ધાનિ બદરપુપ્ફાદીનિ પતિતાનિ ભવેય્યું. એવરૂપો તતિયો પુગ્ગલો વેદિતબ્બો. ચતુત્થો પન તીહિપિ દ્વારેહિ આયૂહનકમ્મસ્સ નિદ્દોસત્તા, ચતુમધુરભરિતસુવણ્ણપાતિ વિય દટ્ઠબ્બો. તેસુ પઠમો અન્ધબાલપુથુજ્જનો. દુતિયો અન્તરન્તરા કુસલસ્સ કારકો લોકિયપુથુજ્જનો. તતિયો સોતાપન્નો સકદાગામિઅનાગામિનોપિ એતેનેવ સઙ્ગહિતા. ચતુત્થો ખીણાસવો. સો હિ એકન્તેન અનવજ્જોયેવ. અયં અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયો.

૧૪૮. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂઆદીસુ – **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**તિ એત્થ **ઉગ્ઘટિતં** નામ ઞાણુગ્ઘાટનં, ઞાણે ઉગ્ઘટિતમત્તેયેવ જાનાતીતિ અત્થો. **સહ ઉદાહટવેલાયા**તિ ઉદાહારે ઉદાહટમત્તેયેવ. **ધમ્માભિસમયો**તિ ચતુસચ્ચધમ્મસ્સ ઞાણેન સદ્ધિં અભિસમયો. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં 'ચત્તારો સતિપટ્ઠાના'તિઆદિના નયેન સંખિત્તેન માતિકાય ઠપિયમાનાય દેસનાનુસારેન ઞાણં પેસેત્વા અરહત્તં ગણ્હિતું સમત્થો પુગ્ગલો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂતિ વુચ્ચતિ.

૧૪૯. વિપઞ્ચિતં વિત્થારિતમેવ અત્થં જાનાતીતિ **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ. અયં વુચ્ચતી**તિ અયં સઙ્ખિત્તેન માતિકં ઠપેત્વા વિત્થારેન અત્થે ભાજિયમાને અરહત્તં પાપુણિતું સમત્થો પુગ્ગલો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂતિ વુચ્ચતિ.

૧૫૦. ઉદ્દેસાદીહિ નેતબ્બોતિ **નેય્યો. અનુપુબ્બેન ધમ્માભિસમયો હોતી**તિ અનુક્કમેન અરહત્તપ્પત્તિ.

૧૫૧. બ્યઞ્જનપદમેવ પરમં અસ્સાતિ **પદપરમો. ન તાય જાતિયા ધમ્માભિસમયો હોતી**તિ ન તેન અત્તભાવેન ઝાનં વા વિપસ્સનં વા મગ્ગં વા ફલં વા નિબ્બત્તેતું સક્કોતીતિ અત્થો.

૧૫૨. યુત્તપટિભાનાદીસુ – પટિભાનં વુચ્ચતિ ઞાણમ્પિ, ઞાણસ્સ ઉપટ્ઠિતવચનમ્પિ. તં ઇધ અધિપ્પેતં. અત્થયુત્તં કારણયુત્તઞ્ચ પટિભાનમસ્સાતિ **યુત્તપ્પટિભાનો**. પુચ્છિતાનન્તરમેવ સીઘં બ્યાકાતું અસમત્થતાય નો મુત્તં પટિભાનમસ્સાતિ **નો મુત્તપ્પટિભાનો**. ઇમિના નયેન સેસા વેદિતબ્બા. એત્થ પન પઠમો – કિઞ્ચિ કાલં વીમંસિત્વા યુત્તમેવ પેક્ખતિ, **તિપિટકચૂળનાગત્થેરો** વિય. સો કિર પઞ્હં પુટ્ઠો પરિગ્ગહેત્વા યુત્તપયુત્તકારણમેવ કથેતિ.

દુતિયો – પુચ્છાનન્તરમેવ યેન વા તેન વા વચનેન પટિબાહતિ, વીમંસિત્વાપિ ચ યુત્તં ન પેક્ખતિ **ચતુનિકાયિકપણ્ડિતતિસ્સત્થેરો** વિય. સો કિર પઞ્હં પુટ્ઠો પઞ્હપરિયોસાનમ્પિ નાગમેતિ, યં વા તં વા કથેતિયેવ. વચનત્થં પનસ્સ વીમંસિયમાનં કત્થચિ ન લગ્ગતિ.

તતિયો – પુચ્છાસમકાલમેવ યુત્તં પેક્ખતિ, તઙ્ખણઞ્ઞેવ વચનં બ્યાકરોતિ **તિપિટકચૂળાભયત્થેરો** વિય. સો કિર પઞ્હં પુટ્ઠો સીઘમેવ કથેતિ, યુત્તપયુત્તકારણો ચ હોતિ.

ચતુત્થો – પુટ્ઠો સમાનો નેવ યુત્તં પેક્ખતિ , ન યેન વા તેન વા પટિબાહિતું સક્કોતિ તિબ્બન્ધકારનિમુગ્ગો વિય હોતિ **લાળુદાયિત્થેરો** વિય.

૧૫૬. ધમ્મકથિકેસુ – **અપ્પઞ્ચ ભાસતી**તિ સમ્પત્તપરિસાય થોકમેવ કથેતિ. **અસહિતઞ્ચા**તિ કથેન્તો ચ પન ન અત્થયુત્તં કારણયુત્તં કથેતિ. **પરિસા ચસ્સ ન કુસલા હોતી**તિ સોતું નિસિન્નપરિસા ચસ્સ યુત્તાયુત્તં કારણાકારણં સિલિટ્ઠાસિલિટ્ઠં ન જાનાતીતિ અત્થો. **એવરૂપો**તિ અયં એવંજાતિકો બાલધમ્મકથિકો. એવંજાતિકાય બાલપરિસાય ધમ્મકથિકોત્વેવ નામં લભતિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. એત્થ ચ દ્વેયેવ જના સભાવધમ્મકથિકા, ઇતરે પન ધમ્મકથિકાનં અન્તરે પવિટ્ઠત્તા એવં વુત્તા.

૧૫૭. વલાહકૂપમેસુ **વલાહકા**તિ મેઘા. **ગજ્જિતા**તિ થનિતા. તત્થ ગજ્જિત્વા નો વસ્સનભાવો નામ પાપકો. મનુસ્સા હિ યથા દેવો ગજ્જતિ ‘સુવુટ્ઠિકા ભવિસ્સતી’તિ બીજાનિ નીહરિત્વા વપન્તિ. અથ દેવે અવસ્સન્તે ખેત્તે બીજાનિ ખેત્તેયેવ નસ્સન્તિ, ગેહે બીજાનિ ગેહેયેવ નસ્સન્તીતિ દુબ્ભિક્ખં હોતિ. નો ગજ્જિત્વા વસ્સનભાવોપિ પાપકોવ. મનુસ્સા હિ ‘ઇમસ્મિં કાલે દુબ્બુટ્ઠિકા ભવિસ્સતી’તિ નિન્નટ્ઠાનેસુયેવ વપ્પં કરોન્તિ. અથ દેવો વસ્સિત્વા સબ્બબીજાનિ મહાસમુદ્દં પાપેતિ, દુબ્ભિક્ખમેવ હોતિ. ગજ્જિત્વા વસ્સનભાવો પન ભદ્દકો. તદા હિ સુભિક્ખં હોતિ. નો ગજ્જિત્વા નો વસ્સનભાવો એકન્તપાપકોવ.

ભાસિતા હોતિ નો કત્તાતિ ‘ઇદાનિ ગન્થધુરં પૂરેસ્સામિ, વાસધુરં પૂરેસ્સામી’તિ કથેતિયેવ, ન પન ઉદ્દેસં ગણ્હાતિ, ન કમ્મટ્ઠાનં ભાવેતિ.

કત્તા હોતિ નો ભાસિતાતિ ‘ગન્થધુરં વા પૂરેસ્સામિ વાસધુરં વા’તિ ન ભાસતિ. સમ્પત્તે પન કાલે તમત્થં સમ્પાદેતિ. ઇમિના નયેન ઇતરેપિ વેદિતબ્બા. સબ્બં પનેતં પચ્ચયદાયકેનેવ કથિતં. એકો હિ ‘અસુકદિવસે નામ દાનં દસ્સામી’તિ સઙ્ઘં નિમન્તેતિ, સમ્પત્તકાલે નો કરોતિ. અયં પુગ્ગલો પુઞ્ઞેન પરિહાયતિ, ભિક્ખુસઙ્ઘોપિ લાભેન પરિહાયતિ . અપરો સઙ્ઘં અનિમન્તેત્વાવ સક્કારં કત્વા ‘ભિક્ખૂ આનેસ્સામી’તિ ન લભતિ, સબ્બે અઞ્ઞત્થ નિમન્તિતા હોન્તિ. અયમ્પિ પુઞ્ઞેન પરિહાયતિ , સઙ્ઘોપિ તેન લાભેન પરિહાયતિ. અપરો પઠમં સઙ્ઘં નિમન્તેત્વા, પચ્છા સક્કારં કત્વા દાનં દેતિ, અયં કિચ્ચકારી હોતિ. અપરો નેવ સઙ્ઘં નિમન્તેતિ, ન દાનં દેતિ, અયં ‘પાપપુગ્ગલો’તિ વેદિતબ્બો.

૧૫૮. મૂસિકૂપમેસુ – **ગાધં કત્તા નો વસિતા**તિ અત્તનો આસયં બિલં કૂપં ખણતિ, નો તત્થ વસતિ, કિસ્મિઞ્ચિદેવ ઠાને વસતિ, એવં બિળારાદિઅમિત્તવસં ગચ્છતિ. ખત્તાતિપિ પાઠો. **વસિતા નો ગાધં કત્તા**તિ સયં ન ખણતિ, પરેન ખતે બિલે વસતિ, એવં જીવિતં રક્ખતિ. તતિયા દ્વેપિ કરોન્તી, જીવિતં રક્ખતિ. ચતુત્થા દ્વેપિ અકરોન્તી અમિત્તવસં ગચ્છતિ. ઇમાય પન ઉપમાય ઉપમિતેસુ પુગ્ગલેસુ પઠમો યથા સા મૂસિકા ગાધં ખણતિ, એવં નવઙ્ગં સત્થુસાસનં ઉગ્ગણ્હાતિ. યથા પન સા તત્થ ન વસતિ, કિસ્મિઞ્ચિદેવ ઠાને વસન્તી, અમિત્તવસં ગચ્છતિ; તથા અયમ્પિ પરિયત્તિવસેન ઞાણં પેસેત્વા ચતુસચ્ચધમ્મં ન પટિવિજ્ઝતિ, લોકામિસટ્ઠાનેસુયેવ ચરન્તો મચ્ચુમારકિલેસમારદેવપુત્તમારસઙ્ખાતાનં અમિત્તાનં વસં ગચ્છતિ. દુતિયો યથા સા મૂસિકા ગાધં ન ખણતિ, એવં નવઙ્ગં સત્થુસાસનં ન ઉગ્ગણ્હાતિ. યથા પન પરેન ખતબિલે વસન્તી જીવિતં રક્ખતિ; એવં પરસ્સ કથં સુત્વા ચતુસચ્ચધમ્મં પટિવિજ્ઝિત્વા તિણ્ણં મારાનં વસં અતિક્કમતિ. ઇમિના નયેન તતિયચતુત્થેસુપિ ઓપમ્મસંસન્દનં વેદિતબ્બં.

૧૫૯. અમ્બૂપમેસુ – **આમં પક્કવણ્ણી**તિ અન્તો આમં બહિ પક્કસદિસં. **પક્કં આમવણ્ણી**તિ અન્તો પક્કં બહિ આમસદિસં. સેસદ્વયેસુપિ એસેવ નયો. તત્થ યથા અમ્બે અપક્કભાવો આમતા હોતિ, એવં પુગ્ગલેપિ પુથુજ્જનભાવો આમતા, અરિયભાવો પક્કતા. યથા ચ તત્થ પક્કસદિસતા પક્કવણ્ણિતા; એવં પુગ્ગલેપિ અરિયાનં અભિક્કમનાદિસદિસતા પક્કવણ્ણિતાતિ – ઇમિના નયેન ઉપમિતપુગ્ગલેસુ ઓપમ્મસંસન્દનં વેદિતબ્બં.

૧૬૦. કુમ્ભૂપમેસુ – **કુમ્ભો**તિ ઘટો. **તુચ્છો**તિ અન્તો રિત્તો. **પિહિતો**તિ પિદહિત્વા ઠપિતો. **પુરો**તિ અન્તો પુણ્ણો. **વિવટો**તિ વિવરિત્વા ઠપિતો. ઉપમિતપુગ્ગલેસુ પનેત્થ અન્તો ગુણસારવિરહિતો તુચ્છો બાહિરસોભનતાય પિહિતો પુગ્ગલો વેદિતબ્બો. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

૧૬૧. ઉદકરહદૂપમેસુ – **ઉદકરહદો** તાવ જણ્ણુમત્તેપિ ઉદકે સતિ પણ્ણરસસમ્ભિન્નવણ્ણત્તા વા બહલત્તા વા ઉદકસ્સ અપઞ્ઞાયમાનતલો **ઉત્તાનો ગમ્ભીરોભાસો** નામ હોતિ. તિપોરિસ ચતુપોરિસેપિ પન ઉદકે સતિ અચ્છત્તા ઉદકસ્સ પઞ્ઞાયમાનતલો **ગમ્ભીરો ઉત્તાનોભાસો** નામ હોતિ. ઉભયકારણસમ્ભાવતો પન ઇતરે દ્વે વેદિતબ્બા. પુગ્ગલોપિ કિલેસુસ્સદભાવતો ગુણગમ્ભીરતાય ચ અભાવતો ગુણગમ્ભીરાનં સદિસેહિ અભિક્કમાદીહિ યુત્તો **ઉત્તાનો ગમ્ભીરોભાસો** નામ. ઇમિના નયેન સેસાપિ વેદિતબ્બા.

૧૬૨. બલીબદ્દૂપમેસુ – **બલીબદ્દો** તાવ યો અત્તનો ગોગણં ઘટ્ટેતિ ઉબ્બેજેતિ, પરગોગણે પન સોરતો સુખસીલો હોતિ – અયં **સકગવચણ્ડો નો પરગવચણ્ડો** નામ. પુગ્ગલોપિ અત્તનો પરિસં ઘટ્ટેન્તો વિજ્ઝન્તો ફરુસેન સમુદાચરન્તો, પરપરિસાય પન સોરચ્ચં નિવાતવુત્તિતં આપજ્જન્તો **સકગવચણ્ડો હોતિ નો પરગવચણ્ડો** નામાતિ. ઇમિના નયેન સેસાપિ વેદિતબ્બા. નિદ્દેસવારે પનેત્થ **ઉબ્બેજિતા હોતી**તિ ઘટ્ટેત્વા વિજ્ઝિત્વા ઉબ્બેગપ્પત્તં કરોતિચ્ચેવ અત્થો.

૧૬૩. આસીવિસૂપમેસુ – **આસીવિસો** તાવ યસ્સ વિસં આસું આગચ્છતિ સીઘં ફરતિ; ઘોરં પન ન હોતિ, ચિરકાલં ન પીળેતિ – અયં **આગતવિસો નો ઘોરવિસો**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. પુગ્ગલવિભાજનં પન ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૬૪. અનનુવિચ્ચ અપરિયોગાહેત્વા અવણ્ણારહસ્સ વણ્ણં ભાસિતા હોતીતિઆદીસુ **અનનુવિચ્ચાતિ** અતુલયિત્વા, અપરિગ્ગણ્હિત્વા. **અપરિયોગાહેત્વા**તિ પઞ્ઞાય ગુણે અનોગાહેત્વા.

૧૬૬. ભૂતં તચ્છન્તિ વિજ્જમાનતો ભૂતં, અવિપરીતતો **તચ્છં. કાલેના**તિ યુત્તપયુત્તકાલેન. **તત્ર કાલઞ્ઞૂ હોતી**તિ યમિદં કાલેનાતિ વુત્તં. તત્ર યો પુગ્ગલો કાલઞ્ઞૂ હોતિ, કાલં જાનાતિ, તસ્સ પઞ્હસ્સ વેય્યાકરણત્થાય ‘‘ઇમસ્મિં કાલે પુચ્છિતેનાપિ મયા ન કથેતબ્બા, ઇમસ્મિં કાલે કથેતબ્બા’’તિ – અયં કાલેન ભણતિ નામ. **ઉપેક્ખકો વિહરતી**તિ મજ્ઝત્તભૂતાય ઉપેક્ખાય ઠિતો હુત્વા વિહરતિ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૬૭. ઉટ્ઠાનફલૂપજીવીતિઆદીસુ – યો ઉટ્ઠાનવીરિયેનેવ દિવસં વીતિનામેત્વા તસ્સ નિસ્સન્દફલમત્તં કિઞ્ચિદેવ લભિત્વા જીવિકં કપ્પેતિ, તં પન ઉટ્ઠાનં આગમ્મ કિઞ્ચિ પુઞ્ઞફલં ન પટિલભતિ, તં સન્ધાય **યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉટ્ઠહતો**તિઆદિ વુત્તં. **તતૂપરિ દેવા**તિ તતો ઉપરિ બ્રહ્મકાયિકાદયો દેવા. તેસઞ્હિ ઉટ્ઠાનવીરિયેન કિચ્ચં નામ નત્થિ. પુઞ્ઞફલમેવ ઉપજીવન્તિ. **પુઞ્ઞવતો ચા**તિ ઇદં પુઞ્ઞવન્તે ખત્તિયબ્રાહ્મણાદયો ચેવ ભુમ્મદેવે આદિં કત્વા નિમ્માનરતિપરિયોસાને દેવે ચ સન્ધાય વુત્તં. સબ્બેપિ હેતે વાયામફલઞ્ચેવ પુઞ્ઞફલઞ્ચ અનુભવન્તિ. નેરયિકા પન નેવ ઉટ્ઠાનેન આજીવં ઉપ્પાદેતું સક્કોન્તિ, નાપિ નેસં પુઞ્ઞફલેન કોચિ આજીવો ઉપ્પજ્જતિ.

૧૬૮. તમાદીસુ – ‘‘નીચે કુલે પચ્ચાજાતો’’તિઆદિકેન તમેન યુત્તોતિ **તમો**. કાયદુચ્ચરિતાદીહિ પુન નિરયતમૂપગમનતો **તમપરાયણો. નેસાદકુલે**તિ મિગલુદ્દકાદીનં કુલે. **વેનકુલે**તિ વિલીવકારકુલે. **રથકારકુલે**તિ ચમ્મકારકુલે. **પુક્કુસકુલે**તિ પુપ્ફછડ્ડકકુલે. **કસિરવુત્તિકે**તિ દુક્ખવુત્તિકે. **દુબ્બણ્ણો**તિ પંસુપિસાચકો વિય ઝામખાણુવણ્ણો. **દુદ્દસિકો**તિ વિજાતમાતુયાપિ અમનાપદસ્સનો. **ઓકોટિમકો**તિ લકુણ્ડકો. **કાણો**તિ એકક્ખિકાણો વા ઉભયક્ખિકાણો વા. **કુણી**તિ એકહત્થકુણી વા ઉભયહત્થકુણી વા. **ખઞ્જો**તિ એકપાદખઞ્જો વા ઉભયપાદખઞ્જો વા. **પક્ખહતો**તિ હતપક્ખો પીઠસપ્પી. **પદીપેય્યસ્સા**તિ તેલકપલ્લકાદિનો પદીપૂપકરણસ્સ. **એવં પુગ્ગલો તમો હોતિ તમપરાયણો**તિ એત્થ એકો પુગ્ગલો બહિદ્ધા આલોકં અદિસ્વા માતુકુચ્છિસ્મિઞ્ઞેવ કાલં કત્વા અપાયેસુ

નિબ્બત્તન્તો સકલેપિ કપ્પે સંસરતિ. સોપિ તમો તમપરાયણોવ. સો પન કુહકપુગ્ગલો ભવેય્ય. કુહકસ્સ હિ એવરૂપા નિબ્બત્તિ હોતીતિ વુત્તં.

એત્થ ચ **નીચે કુલે પચ્ચાજાતો હોતિ ચણ્ડાલકુલે વા**તિઆદીહિ આગમનવિપત્તિ ચેવ પુબ્બુપ્પન્નપચ્ચયવિપત્તિ ચ દસ્સિતા. **દલિદ્દે**તિઆદીહિ પવત્તિપચ્ચયવિપત્તિ. **કસિરવુત્તિકે**તિઆદીહિ આજીવુપાયવિપત્તિ. **દુબ્બણ્ણો**તિઆદીહિ રૂપવિપત્તિ. **બહ્વાબાધો**તિઆદીહિ દુક્ખકારણસમાયોગો. **ન લાભી**તિઆદીહિ સુખકારણવિપત્તિ ચેવ ઉપભોગવિપત્તિ ચ. **કાયેન દુચ્ચરિતન્તિ**આદીહિ તમપરાયણભાવસ્સ કારણસમાયોગો. **કાયસ્સ ભેદા**તિઆદીહિ સમ્પરાયિકતમૂપગમો. સુક્કપક્ખો વુત્તપટિપક્ખનયેન વેદિતબ્બો.

અપિચેત્થ તિવિધાય કુલસમ્પત્તિયા પચ્ચાજાતિઆદિકેન જોતિના યુત્તતો **જોતિ**, આલોકભૂતોતિ વુત્તં હોતિ. કાયસુચરિતાદીહિ પન સગ્ગૂપપત્તિજોતિભાવૂપગમનતો **જોતિપરાયણો**. **ખત્તિયમહાસાલકુલે વા**તિઆદીસુ **ખત્તિયમહાસાલા**તિ ખત્તિયા મહાસારા મહાસારપ્પત્તા ખત્તિયા. યેસઞ્હિ ખત્તિયાનં હેટ્ઠિમન્તેન કોટિસતં નિધાનગતં હોતિ, તયો કહાપણકુમ્ભા વળઞ્જનત્થાય ગેહમજ્ઝે રાસિં કત્વા ઠપિતા હોન્તિ, તે ખત્તિયમહાસાલા નામ. યેસં બ્રાહ્મણાનં અસીતિકોટિધનં નિહિતં હોતિ, દિયડ્ઢો કહાપણકુમ્ભો વળઞ્જનત્થાય ગેહમજ્ઝે રાસિં કત્વા ઠપિતો હોતિ, તે **બ્રાહ્મણમહાસાલા** નામ. યેસં ગહપતીનં ચત્તાલીસકોટિધનં નિહિતં હોતિ, કહાપણકુમ્ભો વળઞ્જત્થાય ગેહમજ્ઝે રાસિં કત્વા ઠપિતો હોતિ, તે **ગહપતિમહાસાલા** નામ. તેસં કુલેતિ અત્થો. **અડ્ઢે**તિ ઇસ્સરે. નિધાનગતધનસ્સ મહન્તતાય **મહદ્ધને**. સુવણ્ણરજતભાજનાદીનં ઉપભોગભણ્ડાનં મહન્તતાય **મહાભોગે**. નિધાનગતસ્સ જાતરૂપરજતસ્સ પહૂતતાય **પહૂતજાતરૂપરજતે**. વિત્તૂપકરણસ્સ તુટ્ઠિકરણસ્સ પહૂતતાય **પહૂતવિત્તૂપકરણે**. ગોધનાદીનઞ્ચ સત્તવિધધઞ્ઞાનઞ્ચ પહૂતતાય **પહૂતધનધઞ્ઞે**. **અભિરૂપો**તિ સુન્દરરૂપો. **દસ્સનીયો**તિ અઞ્ઞં કમ્મં પહાય દિવસમ્પિ પસ્સિતબ્બયુત્તો. **પાસાદિકો**તિ દસ્સનેનેવ ચિત્તપસાદાવહો. **પરમાયા**તિ ઉત્તમાય. **વણ્ણપોક્ખરતાયા**તિ પોક્ખરવણ્ણતાય. પોક્ખરં વુચ્ચતિ સરીરં. તસ્સ વણ્ણસમ્પત્તિયાતિ અત્થો. **સમન્નાગતો**તિ ઉપેતો.

૧૬૯. ઓણતોણતાદીસુ – દિટ્ઠધમ્મિકાય વા સમ્પરાયિકાય વા સમ્પત્તિયા વિરહિતો **ઓણતો**. નીચો, લામકોતિ અત્થો. તબ્બિપક્ખતો **ઉણ્ણતો**. ઉચ્ચો, ઉગ્ગતોતિ અત્થો. સેસમેત્થ તમાદીસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અપિચ – **ઓણતોણતો**તિ ઇદાનિ નીચો, આયતિમ્પિ નીચોવ ભવિસ્સતિ. **ઓણતુણ્ણતો**તિ ઇદાનિ નીચો, આયતિં ઉચ્ચો ભવિસ્સતિ. **ઉણ્ણતોણતો**તિ ઇદાનિ ઉચ્ચો, આયતિં નીચો ભવિસ્સતિ. **ઉણ્ણતુણ્ણતો**તિ ઇદાનિ ઉચ્ચો, આયતિમ્પિ ઉચ્ચોવ ભવિસ્સતીતિ.

૧૭૦. રુક્ખૂપમેસુ – રુક્ખો તાવ **ફેગ્ગુસારપરિવારો**તિ વનજેટ્ઠકરુક્ખો સયં ફેગ્ગુ હોતિ , પરિવારરુક્ખા પનસ્સ સારા હોન્તિ. ઇમિના નયેન સેસા વેદિતબ્બા. પુગ્ગલેસુ પન સીલસારવિરહતો ફેગ્ગુતા, સીલાચારસમન્નાગમેન ચ સારતા વેદિતબ્બા.

૧૭૧. રૂપપ્પમાણાદીસુ – સમ્પત્તિયુત્તં રૂપં પમાણં કરોતીતિ **રૂપપ્પમાણો**. તત્થ પસાદં જનેતીતિ **રૂપપ્પસન્નો**. કિત્તિસદ્દભૂતં ઘોસં પમાણં કરોતીતિ **ઘોસપ્પમાણો**. આરોહં વાતિઆદીસુ પન – **આરોહન્તિ** ઉચ્ચત્તનં. **પરિણાહન્તિ** કિસથૂલભાવાપગતં પરિક્ખેપસમ્પત્તિં. **સણ્ઠાનન્તિ** અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં દીઘરસ્સવટ્ટતાદિયુત્તટ્ઠાનેસુ તથાભાવં. **પારિપૂરિન્તિ** યથાવુત્તપ્પકારાનં અનૂનતં, લક્ખણપરિપુણ્ણભાવં વા. **પરવણ્ણનાયા**તિ પરેહિ પરમ્મુખા

નિચ્છારિતાય ગુણવણ્ણનાય. **પરથોમનાયા**તિ પરેહિ થુતિવસેન ગાથાદિઉપનિબન્ધનેન વુત્તાય થોમનાય. **પરપસંસનાયા**તિ પરેહિ સમ્મુખા વુત્તાય પસંસાય. **પરવણ્ણહારિકાયા**તિ પરમ્પરથુતિવસેન પરેહિ પવત્તિતાય વણ્ણહરણાય.

૧૭૨. **ચીવરલૂખ**ન્તિ ચીવરસ્સ દુબ્બણ્ણાદિભાવેન લૂખતં. **પત્તલૂખ**ન્તિ ભાજનસ્સ વણ્ણસણ્ઠાનવત્થૂહિ લૂખતં. **સેનાસનલૂખ**ન્તિ નાટકાદિસમ્પત્તિવિરહેન સેનાસનસ્સ લૂખતં. **વિવિધ**ન્તિ અચેલકાદિભાવેન અનેકપ્પકારં. **દુક્કરકારિક**ન્તિ સરીરતાપનં.

અપરો નયો – ઇમેસુ હિ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ રૂપે પમાણં ગહેત્વા પસન્નો રૂપપ્પમાણો નામ. રૂપપ્પસન્નોતિ તસ્સેવ અત્થવચનં. ઘોસે પમાણં ગહેત્વા પસન્નો ઘોસપ્પમાણો નામ. ચીવરલૂખપત્તલૂખેસુ પમાણં ગહેત્વા પસન્નો લૂખપ્પમાણો નામ. ધમ્મે પમાણં ગહેત્વા પસન્નો ધમ્મપ્પમાણો નામ. ઇતરાનિ તેસંયેવ અત્થવચનાનિ. સબ્બસત્તે ચ તયો કોટ્ઠાસે કત્વા દ્વે કોટ્ઠાસા રૂપપ્પમાણા, એકો ન રૂપપ્પમાણો. પઞ્ચ કોટ્ઠાસે કત્વા ચત્તારો કોટ્ઠાસા ઘોસપ્પમાણા, એકો ન ઘોસપ્પમાણો. દસ કોટ્ઠાસે કત્વા નવ કોટ્ઠાસા લૂખપ્પમાણા, એકો ન લૂખપ્પમાણો. સતસહસ્સં કોટ્ઠાસે કત્વા પન એકો કોટ્ઠાસોવ ધમ્મપ્પમાણો, સેસા ન ધમ્મપ્પમાણા. એવમયં ચતુપ્પમાણો લોકસન્નિવાસો.

એતસ્મિં ચતુપ્પમાણે લોકસન્નિવાસે બુદ્ધેસુ અપ્પસન્ના મન્દા, પસન્નાવ બહુકા. રૂપપ્પમાણસ્સ હિ બુદ્ધરૂપતો ઉત્તરિ પસાદાવહં રૂપં નામ નત્થિ. ઘોસપ્પમાણસ્સ બુદ્ધાનં કિત્તિઘોસતો ઉત્તરિ પસાદાવહો ઘોસો નામ નત્થિ. લૂખપ્પમાણસ્સ કાસિકાનિ વત્થાનિ મહારહાનિ કઞ્ચનભાજનાનિ તિણ્ણં ઉતૂનં અનુચ્છવિકે સબ્બસમ્પત્તિયુત્તે પાસાદવરે પહાય પંસુકૂલચીવરસેલમયપત્તરુક્ખમૂલાદિસેનાસનસેવિનો બુદ્ધસ્સ ભગવતો લૂખતો ઉત્તરિ પસાદાવહં અઞ્ઞં લૂખં નામ નત્થિ. ધમ્મપ્પમાણસ્સ સદેવકે લોકે અસાધારણસીલાદિગુણસ્સ તથાગતસ્સ સીલાદિગુણતો ઉત્તરિ પસાદાવહો અઞ્ઞો સીલાદિગુણો નામ નત્થિ. ઇતિ ભગવા ઇમં ચતુપ્પમાણિકં લોકસન્નિવાસં મુટ્ઠિના ગહેત્વા વિય ઠિતોતિ.

૧૭૩. અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ – **સીલસમ્પન્નો**તિ સીલેન સમ્પન્નો સમન્નાગતો. **સમાધિસમ્પન્નો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ સીલં લોકિયલોકુત્તરં કથિતં. તથા સમાધિપઞ્ઞા ચ. **વિમુત્તિ** અરહત્તફલવિમુત્તિયેવ. **ઞાણદસ્સનં** એકૂનવીસતિવિધં પચ્ચવેક્ખણઞાણં. **નો પર**ન્તિઆદીસુ – પરપુગ્ગલં ‘‘તયાપિ સીલસમ્પન્નેન ભવિતું વટ્ટતી’’તિ વત્વા યથા સીલં સમાદિયતિ, એવં ન સમાદપેતિ, ન ગણ્હાપેતિ. એસેવ નયો સબ્બત્થ. એતેસુ પન ચતૂસુ પઠમો વક્કલિત્થેરસદિસો હોતિ. દુતિયો ઉપનન્દસક્યપુત્તસદિસો . તતિયો સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનત્થેરસદિસો. ચતુત્થો દેવદત્તસદિસોતિ વેદિતબ્બો.

૧૭૪. અત્તન્તપાદીસુ – અત્તાનં તપતિ દુક્ખાપેતીતિ **અત્તન્તપો**. અત્તનો પરિતાપનાનુયોગં **અત્તપરિતાપનાનુયોગં**. **અચેલકો**તિ નિચ્ચેલો, નગ્ગો. **મુત્તાચારો**તિ વિસટ્ઠાચારો. ઉચ્ચારકમ્માદીસુ લોકિયકુલપુત્તાચારેન વિરહિતો ઠિતકોવ ઉચ્ચારં કરોતિ, પસ્સાવં કરોતિ, ખાદતિ, ભુઞ્જતિ ચ. **હત્થાપલેખનો**તિ હત્થે પિણ્ડમ્હિ નિટ્ઠિતે જિવ્હાય હત્થં અપલેખતિ. ઉચ્ચારં વા કત્વા હત્થસ્મિઞ્ઞેવ દણ્ડકસઞ્ઞી હુત્વા હત્થેન અપલેખતીતિ દસ્સેતિ. તે કિર દણ્ડકં સત્તોતિ પઞ્ઞપેન્તિ. તસ્મા તેસં પટિપદં પૂરેન્તો એવં કરોતિ. ભિક્ખાગહણત્થં ‘એહિ ભદન્તે’તિ વુત્તો, ન એતીતિ **નએહિભદન્તિકો**. તેન હિ ‘તિટ્ઠ ભદન્તે’તિ વુત્તોપિ ન તિટ્ઠતીતિ

નતિટ્ઠભદ્દન્તિકો. તદુભયમ્પિ હેતં તિત્થિયા ''એતસ્સ વચનં કતં ભવિસ્સતી''તિ ન કરોન્તિ. **અભિહટન્તિ** પુરેતરં ગહેત્વા આહટં ભિક્ખં. **ઉદ્દિસ્સકતન્તિ** ''ઇમં તુમ્હે ઉદ્દિસ્સ કત''ન્તિ એવં આરોચિતભિક્ખં. **ન નિમન્તનન્તિ** ''અસુકં નામ કુલં વા વીથિં વા ગામં વા પવિસેય્યાથા''તિ એવં નિમન્તિતભિક્ખમ્પિ ન સાદિયતિ, ન ગણ્હાતિ.

ન કુમ્ભિમુખાતિ કુમ્ભિતો ઉદ્ધરિત્વા દિય્યમાનં ભિક્ખં ન ગણ્હાતિ. **ન કળોપિમુખાતિ કળોપીતિ** ઉક્ખલિ, પચ્છિ વા. તતોપિ ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? કુમ્ભી કળોપિયો કટચ્છુના પહારં લભન્તીતિ. **ન એળકમન્તરન્તિ** ઉમ્મારં અન્તરં કત્વા દિય્યમાનં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? અયં મં નિસ્સાય અન્તરકરણં લભતીતિ. **દણ્ડમુસલેસુપિ** એસેવ નયો. **દ્વિન્નન્તિ** દ્વીસુ ભુઞ્જમાનેસુ એકસ્મિં ઉટ્ઠાય દેન્તે ન ગણ્હતિ. કસ્મા? કબળન્તરાયો હોતીતિ. **ન ગબ્ભિનિયાતિ**આદીસુ પન ગબ્ભિનિયા કુચ્છિયં દારકો કિલમતિ. **પાયન્તિયા** દારકસ્સ ખીરન્તરાયો હોતિ. **પુરિસન્તરગતાય** રતિઅન્તરાયો હોતીતિ ન ગણ્હાતિ **ન સઙ્કિત્તીસૂતિ** સઙ્કિત્તેત્વા કતભત્તેસુ. દુબ્ભિક્ખસમયે કિર અચેલકસાવકા અચેલકાનં અત્થાય તતો તતો તણ્ડુલાદીનિ સમાદપેત્વા ભત્તં પચન્તિ, ઉક્કટ્ઠાચેલકો તતો ન પટિગ્ગણ્હાતિ. **ન યત્થ સાતિ** યત્થ સુનખો 'પિણ્ડં લભિસ્સામી'તિ ઉપટ્ઠિતો હોતિ, તત્થ તસ્સ અદત્વા આહટં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? એતસ્સ પિણ્ડન્તરાયો હોતીતિ.

સણ્ડસણ્ડચારિનીતિ સમૂહસમૂહચારિની. સચે હિ અચેલકં દિસ્વા 'ઇમસ્સ ભિક્ખં દસ્સામા'તિ માનુસ્સકા ભત્તગેહં પવિસન્તિ, તેસુ ચ પવિસન્તેસુ કળોપિમુખાદીસુ નિલીના મક્ખિકા ઉપ્પતિત્વા સણ્ડસણ્ડા ચરન્તિ, તતો આહટં ભિક્ખં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? મં નિસ્સાય મક્ખિકાનં ગોચરન્તરાયો જાતોતિ. **થુસોદકન્તિ** સબ્બસસ્સસમ્ભારેહિ કતં સોવીરકં. એત્થ ચ સુરાપાનમેવ સાવજ્જં. અયં પન એતસ્મિમ્પિ સાવજ્જસઞ્ઞી. **એકાગારિકોતિ** યો એકસ્મિંયેવ ગેહે ભિક્ખં લભિત્વા નિવત્તતિ. **એકાલોપિકોતિ** યો એકેનેવ આલોપેન યાપેતિ. **દ્વાગારિકાદીસુપિ** એસેવ નયો. **એકિસ્સાપિ દત્તિયાતિ** એકાય દત્તિયા. દત્તિ નામ એકા ખુદ્દકપાતિ હોતિ, યત્થ અગ્ગભિક્ખં પક્ખિપિત્વા ઠપેન્તિ.

એકાહિકન્તિ એકદિવસન્તરિકં. **અડ્ઢમાસિકન્તિ** અડ્ઢમાસન્તરિકં. **પરિયાયભત્તભોજનન્તિ** વારભત્તભોજનં. એકાહવારેન દ્વીહવારેન સત્તાહવારેન અડ્ઢમાસવારેનાતિ – એવં દિવસવારેન આભતભત્તભોજનં. **સાકભક્ખોતિ** અલ્લસાકભક્ખો. **સામાકભક્ખોતિ** સામાકતણ્ડુલભક્ખો. નીવારાદીસુ – **નીવારા** નામ તાવ અરઞ્ઞે સયં જાતા વીહિજાતિ. **દદ્દુલન્તિ** ચમ્મકારેહિ ચમ્મં વિલિખિત્વા છડ્ડિતકસટં. **હટં** વુચ્ચતિ સિલેસોપિ, સેવાલોપિ કણિકારાદિરુક્ખનિય્યાસોપિ. **કણન્તિ** કુણ્ડકં. **આચામોતિ** ભત્તઉક્ખલિકાય લગ્ગો ઝામોદનો. તં છડ્ડિતટ્ઠાને ગહેત્વા ખાદતિ. ''ઓદનકઞ્જિય''ન્તિપિ વદન્તિ. **પિઞ્ઞાકાદયો** પાકટા એવ. **પવત્તફલભોજીતિ** પતિતફલભોજી.

સાણાનીતિ સાણવાકચેલાનિ. **મસાણાનીતિ** મિસ્સકચેલાનિ. **છવદુસ્સાનીતિ** મતસરીરતો છડ્ડિતવત્થાનિ. એરકતિણાદીનિ વા ગન્થેત્વા કતનિવાસનાનિ. **પંસુકૂલાનીતિ** પથવિયં છડ્ડિતનન્તકાનિ. **તિરીટાનીતિ** રુક્ખત્તચવત્થાનિ. **અજિનન્તિ** અજિનમિગચમ્મં. **અજિનક્ખિપન્તિ** તદેવ મજ્ઝે ફાલિતં. સખુરકન્તિપિ વદન્તિ. **કુસચીરન્તિ** કુસતિણાનિ ગન્થેત્વા કતચીરકં. **વાકચીરફલકચીરેસુપિ** એસેવ નયો. **કેસકમ્બલન્તિ** મનુસ્સકેસેહિ કતકમ્બલં. યં સન્ધાય વુત્તં – ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, યાનિ કાનિચિ તન્તાવુતાનં વત્થાનં કેસકમ્બલો તેસં પતિકુટ્ઠો અક્ખાયતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૩૮). **વાળકમ્બલન્તિ** અસ્સવાળાદીહિ કતકમ્બલં. **ઉલૂકપક્ખન્તિ** ઉલૂકપત્તાનિ ગન્થેત્વા કતનિવાસનં. **ઉબ્ભટ્ઠકોતિ** ઉદ્ધં ઠિતકો.

ઉક્કુટિકપ્પધાનમનુયુત્તોતિ ઉક્કુટિકવીરિયં અનુયુત્તો. ગચ્છન્તોપિ ઉક્કુટિકોવ હુત્વા ઉપ્પતિત્વા ઉપ્પતિત્વા ગચ્છતિ. **કણ્ટકાપસ્સયિકો**તિ અયકણ્ટકે વા પકતિકણ્ટકે વા ભૂમિયં કોટ્ટેત્વા તત્થ ચમ્મં અત્થરિત્વા ઠાનચઙ્કમાદીનિ કરોતિ. **સેય્યન્તિ** સયન્તોપિ તત્થેવ સેય્યં કપ્પેતિ. સાયં તતિયમસ્સાતિ **સાયતતિયકં**. ''પાતો, મજ્ઝન્હિકે, સાયન્તિ દિવસસ્સ તિક્ખત્તું પાપં પવાહેસ્સામી''તિ ઉદકોરોહનાનુયોગં અનુયુત્તો વિહરતિ.

૧૭૫. પરં તપતીતિ **પરન્તપો**. પરેસં પરિતાપનાનુયોગં **પરપરિતાપનાનુયોગં**. ઓરબ્ભિકાદીસુ – ઉરબ્ભા વુચ્ચન્તિ એળકા. ઉરબ્ભે હનતીતિ **ઓરબ્ભિકો**. **સૂકરિકાદીસુપિ** – એસેવ નયો. **લુદ્દો**તિ દારુણો કક્ખળો. **મચ્છઘાતકો**તિ મચ્છબન્ધો કેવટ્ટો. **બન્ધનાગારિકો**તિ બન્ધનાગારગોપકો. **કુરૂરકમ્મન્તા**તિ દારુણકમ્મન્તા.

૧૭૬. **મુદ્ધાવસિત્તો**તિ ખત્તિયાભિસેકેન મુદ્ધનિ અભિસિત્તો. **પુરત્થિમેન નગરસ્સા**તિ નગરતો પુરત્થિમદિસાય. **સન્ધાગારન્તિ** યઞ્ઞસાલં . **ખરાજિનં નિવાસેત્વા**તિ સખુરં અજિનચમ્મં નિવાસેત્વા. **સપ્પિતેલેના**તિ સપ્પિના ચ તેલેન ચ. ઠપેત્વા હિ સપ્પિં અવસેસો યો કોચિ સ્નેહો તેલન્તિ વુચ્ચતિ. **કણ્ડુવમાનો**તિ નખાનં છિન્નત્તા કણ્ડુવિતબ્બકાલે તેન કણ્ડુવમાનો. **અનન્તરહિતાયા**તિ અસન્થતાય. **સરૂપવચ્છાયા**તિ સદિસવચ્છાય. સચે ગાવી સેતા હોતિ, વચ્છોપિ સેતકોવ સચે કબરા વા, રત્તા વા, વચ્છોપિ તાદિસોવાતિ – એવં સરૂપવચ્છાય. **સો એવમાહા**તિ સો રાજા એવં વદેતિ. **વચ્છતરા**તિ તરુણવચ્છકભાવં અતિક્કન્તા બલવવચ્છા. **વચ્છતરીસુ**પિ એસેવ નયો. **બરિહિસત્થાયા**તિ પરિક્ખેપકરણત્થાય ચેવ યઞ્ઞભૂમિયં અત્થરણત્થાય ચ.

૧૭૭. **દિટ્ઠેવ ધમ્મે**તિ ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે. **નિચ્છાતો**તિ છાતં વુચ્ચતિ તણ્હા, સા અસ્સ નત્થીતિ નિચ્છાતો. સબ્બકિલેસાનં નિબ્બુતત્તા **નિબ્બુતો**. અન્તો તાપનકિલેસાનં અભાવા સીતલો જાતોતિ **સીતીભૂતો**. ઝાનમગ્ગફલનિબ્બાનસુખાનિ પટિસંવેદેતીતિ **સુખપ્પટિસંવેદી**. **બ્રહ્મભૂતેન અત્તના**તિ સેટ્ઠભૂતેન અત્તના.

ઇમં પન પુગ્ગલં બુદ્ધુપ્પાદતો પટ્ઠાય દસ્સેતું – **ઇધ તથાગતો**તિઆદિમાહ. તત્થ **તથાગતો**તિ અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા તથાગતો – તથા આગતોતિ તથાગતો, તથા ગતોતિ તથાગતો, તથલક્ખણં આગતોતિ તથાગતો, તથધમ્મે યાથાવતો અભિસમ્બુદ્ધોતિ તથાગતો, તથદસ્સિતાય તથાગતો, તથાવાદિતાય તથાગતો, તથાકારિતાય તથાગતો, અભિભવનટ્ઠેન તથાગતોતિ. **અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો**તિઆદીનિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** વિત્થારિતાનેવ. **તં ધમ્મન્તિ** તં વુત્તપ્પકારસમ્પદં ધમ્મં. **સુણાતિ ગહપતિ વા**તિ કસ્મા પઠમં ગહપતિં નિદ્દિસતિ? નિહતમાનત્તા ઉસ્સન્નત્તા ચ. યેભુય્યેન હિ ખત્તિયકુલતો પબ્બજિતા જાતિં નિસ્સાય માનં કરોન્તિ. બ્રાહ્મણકુલા પબ્બજિતા મન્તે નિસ્સાય માનં કરોન્તિ. હીનજચ્ચકુલા પબ્બજિતા અત્તનો વિજાતિતાય પતિટ્ઠાતું ન સક્કોન્તિ. ગહપતિદારકા પન કચ્છેહિ સેદં મુઞ્ચન્તેહિ પિટ્ઠિયા લોણં પુપ્ફમાનાય ભૂમિં કસિત્વા તાદિસસ્સ માનસ્સ અભાવતો નિહતમાનદપ્પા હોન્તિ. તે પબ્બજિત્વા માનં વા દપ્પં વા અકત્વા યથાબલં બુદ્ધવચનં ઉગ્ગહેત્વા વિપસ્સનાય કમ્મં કરોન્તા સક્કોન્તિ અરહત્તે પતિટ્ઠાતું. ઇતરેહિ ચ કુલેહિ નિક્ખમિત્વા પબ્બજિતા નામ ન બહુકા, ગહપતિકાવ બહુકા. ઇતિ નિહતમાનત્તા ઉસ્સન્નત્તા ચ પઠમં ગહપતિં નિદ્દિસતીતિ.

અઞ્ઞતરસ્મિં વાતિ ઇતરેસં વા કુલાનં અઞ્ઞતરસ્મિં. **પચ્ચાજાતો**તિ પતિજાતો. **તથાગતે સદ્ધં પટિલભતી**તિ પરિસુદ્ધં ધમ્મં સુત્વા ધમ્મસ્સામિમ્હિ તથાગતે ''સમ્માસમ્બુદ્ધો વત સો ભગવા''તિ સદ્ધં પટિલભતિ. **ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતી**તિ એવં પચ્ચવેક્ખતિ. **સમ્બાધો ઘરાવાસો**તિ સચેપિ સટ્ઠિહત્થે ઘરે યોજનસતન્તરેપિ વા દ્વે જાયમ્પતિકા વસન્તિ, તથાપિ નેસં સકિઞ્ચનસપલિબોધટ્ઠેન ઘરાવાસો સમ્બાધોયેવ. **રજોપથો**તિ રાગરજાદીનં

ઉટ્ઠાનટ્ઠાનન્તિ મહાઅટ્ઠકથાયં વુત્તં. આગમનપથોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. અલગ્ગનટ્ઠેન અબ્ભોકાસો વિયાતિ **અબ્ભોકાસો**. પબ્બજિતો હિ કૂટાગારરતનપાસાદે ચ દેવવિમાનાદીસુ ચ સુપિહિતદ્વારવાતપાનેસુ પટિચ્છન્નેસુ વસન્તોપિ નેવ લગ્ગતિ, ન સજ્જતિ, ન બજ્ઝતિ. તેન વુત્તં – ''અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા''તિ.

અપિચ – સમ્બાધો ઘરાવાસો કુસલકિરિયાય ઓકાસાભાવતો. રજોપથો અસંવુતસઙ્કારટ્ઠાનં વિય રજાનં કિલેસરજાનં સન્નિપાતટ્ઠાનતો. અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા કુસલકિરિયાય યથાસુખં ઓકાસસમ્ભાવતો. **નયિદં સુકરં... પે॰... પબ્બજેય્યન્તિ** એત્થ અયં સઙ્ખેપકથા – યદેતં સિક્ખત્તયબ્રહ્મચરિયં એકમ્પિ દિવસં અખણ્ડં કત્વા ચરિમકચિત્તં પાપેતબ્બતાય **એકન્તપરિપુણ્ણં**. એકદિવસમ્પિ ચ કિલેસમલેન અમલિનં કત્વા ચરિમકચિત્તં પાપેતબ્બતાય **એકન્તપરિસુદ્ધં**. **સઙ્ખલિખિતં** લિખિતસઙ્ખસદિસં ધોતસઙ્ખસપ્પટિભાગં ચરિતબ્બં. ઇદં ન સુકરં અગારં અજ્ઝાવસતા અગારમજ્ઝે વસન્તેન એકન્તપરિપુણ્ણં...પે॰... ચરિતું – ''યંનૂનાહં કેસે ચ મસ્સુઞ્ચ ઓહારેત્વા કસાયરસપીતતાય કાસાયાનિ બ્રહ્મચરિયં ચરન્તાનં અનુચ્છવિકાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા પરિદહિત્વા અગારસ્મા નિક્ખમિત્વા અનગારિયં પબ્બજેય્ય''ન્તિ. એત્થ ચ યસ્મા અગારસ્સ હિતં કસિવાણિજ્જાદિકમ્મં ''અગારિય''ન્તિ વુચ્ચતિ, તઞ્ચ પબ્બજ્જાય નત્થિ, તસ્મા પબ્બજ્જા ''અનગારિય''ન્તિ ઞાતબ્બા. **તં અનગારિયં**. **પબ્બજેય્યન્તિ** પટિપજ્જેય્યં. **અપ્પં વાતિ** સહસ્સતો હેટ્ઠા ભોગક્ખન્ધો અપ્પો નામ હોતિ, સહસ્સતો પટ્ઠાય મહા. અબન્ધનટ્ઠેન ઞાતિયેવ **ઞાતિપરિવટ્ટો**. સોપિ વીસતિયા હેટ્ઠા અપ્પો હોતિ, વીસતિયા પટ્ઠાય મહા.

૧૭૮. ભિક્ખૂનં સિક્ખાસાજીવસમાપન્નોતિ યા ભિક્ખૂનં અધિસીલસઙ્ખાતા સિક્ખા, તઞ્ચ. યત્થ ચેતે સહ જીવન્તિ, એકજીવિકા સભાગવુત્તિનો હોન્તિ, તં ભગવતા પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદસઙ્ખાતં સાજીવઞ્ચ. તત્થ સિક્ખનભાવેન સમાપન્નોતિ **ભિક્ખૂનં સિક્ખાસાજીવસમાપન્નો**. **સમાપન્નોતિ** સિક્ખં પરિપૂરેન્તો સાજીવઞ્ચ અવીતિક્કમન્તો હુત્વા તદુભયં ઉપગતોતિ અત્થો. **પાણાતિપાતં પહાયાતિ**આદીસુ પાણાતિપાતાદિકથા હેટ્ઠા વિત્થારિતા એવ. **પહાયાતિ** ઇમં પાણાતિપાતચેતનાસઙ્ખાતં દુસ્સીલ્યં પજહિત્વા. **પટિવિરતો હોતીતિ** પહીનકાલતો પટ્ઠાય તતો દુસ્સીલ્યતો ઓરતો વિરતોવ હોતિ. **નિહિતદણ્ડો નિહિતસત્થોતિ** પરૂપઘાતત્થાય દણ્ડં વા સત્થં વા આદાય અવત્તનતો નિક્ખિત્તદણ્ડો ચેવ નિક્ખિત્તસત્થો ચાતિ અત્થો. એત્થ ચ ઠપેત્વા દણ્ડં, સબ્બમ્પિ અવસેસં ઉપકરણં સત્તાનં વિનાસનભાવતો 'સત્થ'ન્તિ વેદિતબ્બં. યં પન ભિક્ખૂ કત્તરદણ્ડં વા દન્તકટ્ઠવાસિં વા પિપ્ફલિકં વા ગહેત્વા વિચરન્તિ, ન તં પરૂપઘાતત્થાય. તસ્મા નિહિતદણ્ડા નિહિતસત્થાત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ. **લજ્જીતિ** પાપજિગુચ્છનલક્ખણાય લજ્જાય સમન્નાગતો. **દયાપન્નોતિ** દયં મેત્તચિત્તતં આપન્નો. **સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પીતિ** સબ્બે પાણભૂતે હિતેન અનુકમ્પકો. તાય દયાપન્નતાય સબ્બેસં પાણભૂતાનં હિતચિત્તકોતિ અત્થો. **વિહરતીતિ** ઇરિયતિ, પાલેતિ.

દિન્નમેવ આદિયતીતિ **દિન્નાદાયી**. ચિત્તેનપિ દિન્નમેવ પટિકઙ્ખતીતિ **દિન્નપાટિકઙ્ખી**. થેનેતીતિ થેનો. ન થેનેન **અથેનેન**. અથેનત્તાયેવ **સુચિભૂતેન**. **અત્તનાતિ** અત્તભાવેન. અથેનં સુચિભૂતં અત્તભાવં કત્વા વિહરતીતિ વુત્તં હોતિ.

અબ્રહ્મચરિયન્તિ અસેટ્ઠચરિયં. બ્રહ્મં સેટ્ઠં આચારં ચરતીતિ **બ્રહ્મચારી**. **આરાચારીતિ** અબ્રહ્મચરિયતો દૂરચારી. **મેથુનાતિ** રાગપરિયુટ્ઠાનવસેન સદિસત્તા મેથુનકાતિ લદ્ધવોહારેહિ પટિસેવિતબ્બતો મેથુનાતિ સઙ્ખં ગતા અસદ્ધમ્મા. **ગામધમ્માતિ** ગામવાસીનં ધમ્મા.

સચ્ચં વદતીતિ **સચ્ચવાદી**. સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિ ઘટેતીતિ **સચ્ચસન્ધો**. ન અન્તરન્તરા મુસા વદતીતિ અત્થો. યો હિ પુરિસો કદાચિ મુસા વદતિ, કદાચિ સચ્ચં, તસ્સ મુસાવાદેન અન્તરિતત્તા સચ્ચં સચ્ચેન ન ઘટીયતિ, તસ્મા ન સો સચ્ચસન્ધો. અયં પન ન તાદિસો. જીવિતહેતુપિ મુસા અવત્વા સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિયેવાતિ સચ્ચસન્ધો. **થેતો**તિ થિરો, થિરકથોતિ અત્થો. એકો હિ પુગ્ગલો હલિદ્દિરાગો વિય, થુસરાસિમ્હિ નિખાતખાણુકો વિય, અસ્સપિટ્ઠે ઠપિતકુમ્ભણ્ડમિવ ચ, ન થિરકથો હોતિ. એકો પાસાણલેખા વિય, ઇન્દખીલો વિય ચ થિરકથો હોતિ. અસિના સીસે છિન્દન્તેપિ દ્વે કથા ન કથેતિ. અયં વુચ્ચતિ થેતો. **પચ્ચયિકો**તિ પત્તિયાયિતબ્બકો, સદ્ધાયિકોતિ અત્થો. એકચ્ચો હિ પુગ્ગલો ન પચ્ચયિકો હોતિ. ‘ઇદં કેન વુત્તં? અસુકેના’તિ વુત્તે ‘મા તસ્સ વચનં સદ્દહથા’તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ. એકો પચ્ચયિકો હોતિ. ‘ઇદં કેન વુત્તં? અસુકેના’તિ વુત્તે ‘યદિ તેન વુત્તં, ઇદમેવ પમાણં, ઇદાનિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં નત્થિ, એવમેવ ઇદ’ન્તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ. અયં વુચ્ચતિ પચ્ચયિકો. **અવિસંવાદકો લોકસ્સા**તિ તાય સચ્ચવાદિતાય લોકં ન વિસંવાદેતીતિ અત્થો.

ઇમેસં ભેદાયાતિ યેસં ઇતો સુત્વાતિ વુત્તાનં સન્તિકે સુતં, તેસં ભેદાય. **ભિન્નાનં વા સન્ધાતા**તિ દ્વિન્નં મિત્તાનં વા સમાનુપજ્ઝાયકાદીનં વા કેનચિદેવ કારણેન ભિન્નાનં એકમેકં ઉપસઙ્કમિત્વા – ‘તુમ્હાકં ઈદિસે કુલે જાતાનં, એવં બહુસ્સુતાનં ઇદં ન યુત્ત’ન્તિઆદીનિ વત્વા સન્ધાનં કત્તા. **અનુપ્પદાતા**તિ સન્ધાનાનુપ્પદાતા. દ્વે જને સમગ્ગે દિસ્વા – ‘તુમ્હાકં એવરૂપે કુલે જાતાનં, એવરૂપેહિ ગુણેહિ સમન્નાગતાનં અનુચ્છવિકમેત’ન્તિઆદીનિ વત્વા દળ્હીકમ્મં કત્તાતિ અત્થો. સમગ્ગો આરામો અસ્સાતિ **સમગ્ગારામો**. યત્થ સમગ્ગા નત્થિ, તત્થ વસિતુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. સમગ્ગરામોતિપિ પાળિ. અયમેવ અત્થો. **સમગ્ગરતો**તિ સમગ્ગેસુ રતો. તે પહાય અઞ્ઞત્ર ગન્તુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. સમગ્ગે દિસ્વાપિ સુત્વાપિ નન્દતીતિ **સમગ્ગનન્દી**. **સમગ્ગકરણિં વાચં ભાસિતા**તિ યા વાચા સત્તે સમગ્ગેયેવ કરોતિ, તં સામગ્ગીગુણપરિદીપકમેવ વાચં ભાસતિ, ન ઇતરન્તિ.

કાલેન વદતીતિ **કાલવાદી**. વત્તબ્બયુત્તકાલં સલ્લક્ખેત્વા વદતીતિ અત્થો. ભૂતં તથં તચ્છં સભાવમેવ વદતીતિ **ભૂતવાદી**. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થસન્નિસ્સિતમેવ કત્વા વદતીતિ **અત્થવાદી**. નવલોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **ધમ્મવાદી**. સંવરવિનયપહાનવિનયસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **વિનયવાદી**. નિધાનં વુચ્ચતિ ઠપનોકાસો. નિધાનમસ્સ અત્થીતિ **નિધાનવતી**. હદયે નિધાતબ્બયુત્તકં વાચં ભાસિતાતિ અત્થો. **કાલેના**તિ એવરૂપિં ભાસમાનોપિ ચ ‘‘અહં નિધાનવતિં વાચં ભાસિસ્સામી’’તિ ન અકાલેન ભાસતિ. યુત્તકાલં પન સલ્લક્ખેત્વાવ ભાસતીતિ અત્થો. **સાપદેસ**ન્તિ સઉપમં, સકારણન્તિ અત્થો. **પરિયન્તવતિ**ન્તિ પરિચ્છેદં દસ્સેત્વા. યથાસ્સા પરિચ્છેદો પઞ્ઞાયતિ, એવં ભાસતીતિ અત્થો. **અત્થસંહિત**ન્તિ અનેકેહિપિ નયેહિ વિભજન્તેન પરિયાદાતું અસક્કુણેય્યતાય અત્થસમ્પન્નં ભાસતિ. યં વા સો અત્થવાદી અત્થં વદતિ, તેન અત્થેન સંહિતત્તા અત્થસંહિતં વાચં ભાસતિ. ન અઞ્ઞં નિક્ખિપિત્વા અઞ્ઞં ભાસતીતિ વુત્તં હોતિ.

૧૭૯. બીજગામભૂતગામસમારમ્ભાતિ મૂલબીજં, ખન્ધબીજં, ફળુબીજં, અગ્ગબીજં બીજબીજન્તિ પઞ્ચવિધસ્સ બીજગામસ્સ ચેવ યસ્સ કસ્સચિ નીલતિણરુક્ખાદિકસ્સ ભૂતગામસ્સ ચ સમારમ્ભા. છેદનભેદનપચનાદિભાવેન વિકોપના પટિવિરતોતિ અત્થો. **એકભત્તિકો**તિ પાતરાસભત્તં, સાયમાસભત્તન્તિ દ્વે ભત્તાનિ. તેસુ પાતરાસભત્તં અન્તોમજ્ઝન્હિકેન પરિચ્છિન્નં. ઇતરં મજ્ઝન્હિકતો ઉદ્ધં અન્તોઅરુણેન. તસ્મા અન્તોમજ્ઝન્હિકે દસક્ખત્તું ભુઞ્જમાનોપિ એકભત્તિકોવ હોતિ. તં સન્ધાય વુત્તં – એકભત્તિકોતિ. રત્તિયા ભોજનં રત્તિ, તતો ઉપરતોતિ **રત્તૂપરતો**. અતિક્કન્તે મજ્ઝન્હિકે યાવ સૂરિયત્થઙ્ગમના ભોજનં વિકાલભોજનં નામ, તતો વિરતત્તા **વિરતો વિકાલભોજના**. સાસનસ્સ અનનુલોમત્તા વિસૂકં પટાણીભૂતં દસ્સનન્તિ વિસૂકદસ્સનં. અત્તના

નચ્ચનનચ્ચાપનાદિવસેન નચ્ચા ચ ગીતા ચ વાદિતા ચ અન્તમસો મયૂરનચ્ચનાપનાદિવસેનપિ પવત્તાનં નચ્ચાદીનં વિસૂકભૂતા દસ્સના ચાતિ **નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના**. નચ્ચાદીનિ હિ અત્તના પયોજેતું વા પરેહિ પયોજાપેતું વા યુત્તાનિ પસ્સિતું વા નેવ ભિક્ખૂનં ન ભિક્ખુનીનં વટ્ટન્તિ. માલાદીસુ – **માલા**તિ યંકિઞ્ચિ પુપ્ફં. **ગન્ધ**ન્તિ યંકિઞ્ચિ ગન્ધજાતં. **વિલેપન**ન્તિ છવિરાગકરણં. તત્થ પિળન્ધન્તો ધારેતિ નામ. ઊનટ્ઠાનં પૂરેન્તો મણ્ડેતિ નામ. ગન્ધવસેન છવિરાગવસેન ચ સાદિયન્તો વિભૂસેતિ નામ. **ઠાનં** વુચ્ચતિ કારણં. તસ્મા યાય દુસ્સીલ્યચેતનાય તાનિ માલાધારણાદીનિ મહાજનો કરોતિ, તતો પટિવિરતોતિ અત્થો. **ઉચ્ચાસયનં** વુચ્ચતિ પમાણાતિક્કન્તં. **મહાસયનં** અકપ્પિયસન્થતં, તતો પટિવિરતોતિ અત્થો. **જાતરૂપ**ન્તિ સુવણ્ણં. **રજત**ન્તિ કહાપણો, લોહમાસકો, જતુમાસકો, દારુમાસકોતિ યે વોહારં ગચ્છન્તિ. તસ્સ ઉભયસ્સાપિ પટિગ્ગહણા પટિવિરતો, નેવ નં ઉગ્ગણ્હાતિ, ન ઉગ્ગણ્હાપેતિ, ન ઉપનિક્ખિત્તં સાદિયતીતિ અત્થો.

આમકધઞ્ઞપટિગ્ગહણાતિ સાલિવીહિયવગોધુમકઙ્ગુવરકકુદ્રૂસકસઙ્ખાતસ્સ સત્તવિધસ્સાપિ આમકધઞ્ઞસ્સ પટિગ્ગહણા. ન કેવલઞ્ચ એતેસં પટિગ્ગહણમેવ, આમસનમ્પિ ભિક્ખૂનં ન વટ્ટતિયેવ. **આમકમંસપટિગ્ગહણા**તિ એત્થ અઞ્ઞત્ર ઓદિસ્સ અનુઞ્ઞાતા આમકમચ્છમંસાનં પટિગ્ગહણમેવ ભિક્ખૂનં ન વટ્ટતિ, નો આમસનં. **ઇત્થિકુમારિકપટિગ્ગહણા**તિ એત્થ **ઇત્થી**તિ પુરિસન્તરગતા. ઇતરા કુમારિકા નામ. તાસં પટિગ્ગહણમ્પિ આમસનમ્પિ અકપ્પિયમેવ. **દાસિદાસપટિગ્ગહણા**તિ એત્થ દાસિદાસવસેનેવ તેસં પટિગ્ગહણં ન વટ્ટતિ. 'કપ્પિયકારકં દમ્મિ', 'આરામિકં દમ્મી'તિ એવં વુત્તે પન વટ્ટતિ. **અજેળકાદી**સુપિ **ખેત્તવત્થુ**પરિયોસાનેસુ કપ્પિયાકપ્પિયનયો વિનયવસેન ઉપપરિક્ખિતબ્બો. તત્થ **ખેત્તં** નામ યસ્મિં પુબ્બણ્ણં રુહતિ. **વત્થુ** નામ યસ્મિં અપરણ્ણં રુહતિ. યત્થ વા ઉભયમ્પિ રુહતિ તં ખેત્તં. તદત્થાય અકતભૂમિભાગો વત્થુ. ખેત્તવત્થુસીસેન ચેત્થ વાપિતળાકાદીનિપિ સઙ્ગહિતાનેવ.

દૂતેય્યં વુચ્ચતિ દૂતકમ્મં. ગિહીનં પહિતં પણ્ણં વા સાસનં વા ગહેત્વા તત્થ તત્થ ગમનં . **પહીણગમનં** વુચ્ચતિ પરઘરં પેસિતસ્સ ખુદ્દકગમનં. **અનુયોગો** નામ તદુભયકરણં. તસ્મા દૂતેય્યપહીણગમનાનં અનુગોતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **કયવિક્કયા**તિ કયા ચ વિક્કયા ચ. તુલાકૂટાદીસુ – **કૂટ**ન્તિ વઞ્ચનં. તત્થ તુલાકૂટં નામ રૂપકૂટં, અઙ્ગકૂટં ગહણકૂટં, પટિચ્છન્નકૂટન્તિ ચતુબ્બિધં હોતિ. તત્થ **રૂપકૂટં** નામ દ્વે તુલા સમરૂપા કત્વા ગણ્હન્તો મહતિયા ગણ્હાતિ, દદન્તો ખુદ્દિકાય દેતિ. **અઙ્ગકૂટં** નામ ગણ્હન્તો પચ્છાભાગે હત્થેન તુલં અક્કમતિ, દદન્તો પુબ્બભાગે. **ગહણકૂટં** નામ ગણ્હન્તો મૂલે રજ્જું ગણ્હાતિ, દદન્તો અગ્ગે. **પટિચ્છન્નકૂટં** નામ તુલં સુસિરં કત્વા અન્તો અયચુણ્ણં પક્ખિપિત્વા ગણ્હન્તો તં પચ્છાભાગે કરોતિ, દદન્તો અગ્ગભાગે.

કંસો વુચ્ચતિ સુવણ્ણપાતિ. તાય વઞ્ચનં **કંસકૂટં**. કથં? એકં સુવણ્ણપાતિં કત્વા અઞ્ઞા દ્વે તિસ્સો લોહપાતિયો સુવણ્ણવણ્ણા કરોન્તિ, તતો જનપદં ગન્ત્વા કિઞ્ચિદેવ અડ્ઢકુલં પવિસિત્વા સુવણ્ણભાજનાનિ કિણથા'તિ વત્વા અગ્ઘે પુચ્છિતે સમગ્ઘતરં દાતુકામા હોન્તિ. તતો તેહિ 'કથં ઇમેસં સુવણ્ણભાવો જાનિતબ્બો'તિ વુત્તે 'વીમંસિત્વા ગણ્હથા'તિ સુવણ્ણપાતિં પાસાણે ઘંસિત્વા સબ્બપાતિયો દત્વા ગચ્છન્તિ.

માનકૂટં નામ હદયભેદસિખાભેદરજ્જુભેદવસેન તિવિધં હોતિ. તત્થ **હદયભેદો** સપ્પિતેલાદિમિનનકાલે લબ્ભતિ. તાનિ હિ ગણ્હન્તો હેટ્ઠા છિદ્દેન માનેન 'સણિકં આસિઞ્ચા'તિ વત્વા અન્તોભાજને બહું પગ્ઘરાપેત્વા ગણ્હાતિ. દદન્તો છિદ્દં પિધાય સીઘં પૂરેત્વા દેતિ. **સિખાભેદો** તિલતણ્ડુલાદિમિનનકાલે લબ્ભતિ. તાનિ હિ

ગણ્હન્તો સણિકં સિખં ઉસ્સાપેત્વા ગણ્હાતિ. દદન્તો વેગેન પૂરેત્વા સિખં છિન્દન્તો દેતિ. **રજ્જુભેદો** ખેત્તવત્થુમિનનકાલે લબ્ભતિ. લઞ્જં અલભન્તા હિ ખેત્તં અમહન્તમ્પિ મહન્તં કત્વા મિનન્તિ.

ઉક્કોટનાદીસુ – **ઉક્કોટનન્તિ** અસ્સામિકે સામિકે કાતું લઞ્જગ્ગહણં. **વઞ્ચનન્તિ** તેહિ તેહિ ઉપાયેહિ પરેસં વઞ્ચનં. તત્રિદમેકં વત્થુ – એકો કિર લુદ્દકો મિગઞ્ચ મિગપોતકઞ્ચ ગહેત્વા આગચ્છતિ. તમેકો ધુત્તો – ‘‘કિં ભો મિગો અગ્ઘતિ, કિં મિગપોતકો’’તિ આહ. ‘‘મિગો દ્વે કહાપણે, મિગપોતકો એક’’ન્તિ ચ વુત્તે કહાપણં દત્વા મિગપોતકં ગહેત્વા થોકં ગન્ત્વા નિવત્તો , ‘‘ન મે ભો મિગપોતકેન અત્થો, મિગં મે દેહી’’તિ આહ. તેન હિ ‘‘દ્વે કહાપણે દેહી’’તિ. સો આહ – ‘‘નનુ તે, ભો, મયા પઠમં એકો કહાપણો દિન્નો’’તિ? ‘‘આમ દિન્નો’’તિ. ઇદમ્પિ મિગપોતકં ગણ્હ, એવં સો ચ કહાપણો અયઞ્ચ કહાપણગ્ઘણકો મિગપોતકોતિ દ્વે કહાપણા ભવિસ્સન્તીતિ. સો ‘‘કારણં વદતી’’તિ સલ્લક્ખેત્વા મિગપોતકં ગહેત્વા મિગં અદાસીતિ.

નિકતીતિ યોગવસેન વા માયાવસેન વા અપામઙ્ગં પામઙ્ગન્તિ, અમણિં મણીતિ, અસુવણ્ણં સુવણ્ણન્તિ કત્વા પતિરૂપકેન વઞ્ચનં. **સાચિયોગો**તિ કુટિલયોગો. એતેસંયેવ ઉક્કોટનાદીનમેતં નામં. તસ્મા ઉક્કોટનસાચિયોગો વઞ્ચનસાચિયોગો નિકતિસાચિયોગોતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. કેચિ અઞ્ઞં દસ્સેત્વા અઞ્ઞસ્સ પરિવત્તનં ‘સાચિયોગો’તિ વદન્તિ. તં પન વઞ્ચનેનેવ સઙ્ગહિતં.

છેદનાદીસુ – **છેદનન્તિ** હત્થચ્છેદનાદિ. **વધો**તિ મારણં. **બન્ધો**તિ રજ્જુબન્ધનાદીહિ બન્ધનં. **વિપરામોસો**તિ હિમવિપરામોસો, ગુમ્બવિપરામોસોતિ દુવિધો. યઞ્હિ હિમપાતસમયે હિમેન પટિચ્છન્ના હુત્વા મગ્ગપ્પટિપન્નં જનં મુસન્તિ, અયં **હિમવિપરામોસો**. યં ગુમ્બાદીહિ પટિચ્છન્ના મુસન્તિ, અયં **ગુમ્બવિપરામોસો**. **આલોપો** વુચ્ચતિ ગામનિગમાદીનં વિલોપકરણં. **સહસાકારો**તિ સાહસિકકિરિયા. ગેહં પવિસિત્વા મનુસ્સાનં ઉરે સત્થં ઠપેત્વા ઇચ્છિતભણ્ડગ્ગહણં. એવમેતસ્મા છેદન…પે॰… સહસાકારા પટિવિરતો હોતિ.

૧૮૦. સો સન્તુટ્ઠો હોતીતિ સો ચતૂસુ પચ્ચયેસુ દ્વાદસવિધેન ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસેન સમન્નાગતો હોતિ. **કાયપરિહારિકેના**તિ કાયં પરિહરણમત્તકેન. **કુચ્છિપરિહારિકેના**તિ કુચ્છિપરિહરણમત્તકેન. **સમાદાયેવ પક્કમતી**તિ અટ્ઠવિધં ભિક્ખુ પરિક્ખારમત્તકં સબ્બં ગહેત્વાવ કાયપટિબદ્ધં કત્વાવ ગચ્છતિ. ‘‘મમ વિહારો પરિવેણં ઉપટ્ઠાકો’’તિ સઙ્ગો વા બદ્ધો વા ન હોતિ. સો જિયા મુત્તસરો વિય યૂથા પક્કન્તો, મત્તહત્થી વિય ઇચ્છિતિચ્છિતં સેનાસનં વનસણ્ડં રુક્ખમૂલં વનપત્થં પબ્ભારં પરિભુઞ્જન્તો એકોવ તિટ્ઠતિ, એકોવ નિસીદતિ. સબ્બિરિયાપથેસુ એકોવ અદુતિયો.

‘‘ચાતુદ્દિસો અપ્પટિઘો ચ હોતિ,
સન્તુસ્સમાનો ઇતરીતરેન;
પરિસ્સયાનં સહિતા અછમ્ભી,
એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૨);

એવં વણ્ણિતં ખગ્ગવિસાણકપ્પતં આપજ્જતિ.

ઇદાનિ તમત્થં ઉપમાય સાધેન્તો, ‘‘**સેય્યથાપી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **પક્ખી સકુણો**તિ પક્ખયુત્તો સકુણો. **ડેતી**તિ ઉપ્પતતિ. અયં પનેત્થ સઙ્ખેપત્થો – સકુણો નામ ‘‘અસુકસ્મિં પદેસે રુક્ખો પરિપક્કફલો’’તિ ઞત્વા

નાનાદિસાહિ આગન્ત્વા નખપક્ખતુણ્ડાદીહિ તસ્સ ફલાનિ વિજ્ઝન્તા વિધુનન્તા ખાદન્તિ. ‘‘ઇદં અજ્જતનાય, ઇદં સ્વાતનાય ભવિસ્સતી’’તિ તેસં ન હોતિ. ફલે પન ખીણે નેવ રુક્ખસ્સ આરક્ખં ઠપેન્તિ, ન તત્થ પત્તં વા નખં વા તુણ્ડં વા ઠપેન્તિ. અથ ખો તસ્મિં રુક્ખે અનપેક્ખો હુત્વા યો યં દિસાભાગં ઇચ્છતિ, સો તેન સપત્તભારોવ ઉપ્પતિત્વા ગચ્છતિ. એવમેવ **અયં ભિક્ખુ નિસ્સઙ્ગો** નિરપેક્ખોયેવ પક્કમતિ, તેન વુત્તં સમાદાયેવ પક્કમતીતિ. **અરિયેના**તિ નિદ્દોસેન. **અજ્ઝત્ત**ન્તિ સકે અત્તભાવે. **અનવજ્જસુખ**ન્તિ નિદ્દોસસુખં.

૧૮૧. સો ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ સો ઇમિના અરિયેન સીલક્ખન્ધેન સમન્નાગતો ભિક્ખુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં પસ્સિત્વાતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ યં વત્તબ્બં, તં સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **અબ્યાસેકસુખ**ન્તિ કિલેસેહિ અનવસિત્તસુખં. અવિકિણ્ણસુખન્તિપિ વુત્તં. ઇન્દ્રિયસંવરસુખઞ્હિ દિટ્ઠાદીસુ દિટ્ઠમત્તાદિવસેન પવત્તતાય અવિકિણ્ણં હોતિ.

૧૮૨. સો અભિક્કન્તે પટિક્કન્તેતિ સો મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં સંવરેન સમન્નાગતો ભિક્ખુ ઇમેસુ અભિક્કન્તપટિક્કન્તાદીસુ સત્તસુ ઠાનેસુ સતિસમ્પજઞ્ઞવસેન સમ્પજાનકારી હોતિ. તત્થ યં વત્તબ્બં સિયા, તં **ઝાનવિભઙ્ગે** વુત્તમેવ.

સો ઇમિના ચાતિઆદિના કિં દસ્સેતિ? અરઞ્ઞવાસસ્સ પચ્ચયસમ્પત્તિં દસ્સેતિ. યસ્સ હિ ઇમે ચત્તારો પચ્ચયા નત્થિ , તસ્સ અરઞ્ઞવાસો ન ઇજ્ઝતિ, તિરચ્છાનગતેહિ વા વનચરકેહિ વા સદ્ધિં વત્તબ્બતં આપજ્જતિ. અરઞ્ઞે અધિવત્થા દેવતા ‘‘કિં એવરૂપસ્સ પાપભિક્ખુનો અરઞ્ઞવાસેના’’તિ ભેરવં સદ્દં સાવેન્તિ. હત્થેહિ સીસં પહરિત્વા પલાયનાકારં કરોન્તિ . ‘‘અસુકો ભિક્ખુ અરઞ્ઞં પવિસિત્વા ઇદઞ્ચિદઞ્ચ પાપકમ્મં અકાસી’’તિ અયસો પત્થરતિ. યસ્સ પનેતે ચત્તારો પચ્ચયા અત્થિ, તસ્સ અરઞ્ઞવાસો ઇજ્ઝતિ. સો હિ અત્તનો સીલં પચ્ચવેક્ખન્તો કિઞ્ચિ કાળકં વા તિલકં વા અપસ્સન્તો પીતિં ઉપ્પાદેત્વા તં ખયતો વયતો સમ્મસન્તો અરિયભૂમિં ઓક્કમતિ. અરઞ્ઞે અધિવત્થા દેવતા અત્તમના વણ્ણં ભાસન્તિ. ઇતિસ્સ ઉદકે પક્ખિત્તતેલબિન્દુ વિય યસો વિત્થારિકો હોતિ. **વિવિત્ત**ન્તિઆદીનિ હેટ્ઠા વુત્તત્થાનેવ. **સો એવં સમાહિતે ચિત્તે…પે॰… યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતી**તિ એત્તકે ઠાને યં વત્તબ્બં સિયા, તં સબ્બં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** વુત્તમેવ.

૧૮૫. તતિયવિજ્જાય **સો એવં સમાહિતે ચિત્તે**તિ વિપસ્સનાપાદકં ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં વેદિતબ્બં. **આસવાનં ખયઞાણાયા**તિ અરહત્તમગ્ગઞાણત્થાય. અરહત્તમગ્ગો હિ આસવાનં વિનાસનતો આસવાનં ખયોતિ વુચ્ચતિ. તત્ર ચેતં ઞાણં તપ્પરિયાપન્નત્તાતિ. **ચિત્તં અભિનિન્નામેતી**તિ વિપસ્સનાચિત્તં અભિનીહરતિ. **સો ઇદં દુક્ખ**ન્તિ એવમાદીસુ – ‘‘એત્તકં દુક્ખં, ન ઇતો ભિય્યો’’તિ સબ્બમ્પિ દુક્ખસચ્ચં સરસલક્ખણપ્પટિવેધેન યથાભૂતં પજાનાતિ, પટિવિજ્ઝતિ. તસ્સ ચ દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તિકં તણ્હં – અયં દુક્ખસમુદયોતિ; તદુભયમ્પિ યં ઠાનં પત્વા નિરુજ્ઝતિ, તં તેસં અપ્પવત્તિં નિબ્બાનં – અયં દુક્ખનિરોધોતિ; તસ્સ ચ સમ્પાપકં અરિયમગ્ગં – અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદાતિ સરસલક્ખણપટિવેધેન યથાભૂતં પજાનાતિ, પટિવિજ્ઝતીતિ – એવમત્થો વેદિતબ્બો.

એવં સરૂપતો સચ્ચાનિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ કિલેસવસેન પરિયાયતો દસ્સેન્તો **ઇમે આસવા**તિઆદિમાહ. **તસ્સ એવં જાનતો એવં પસ્સતો**તિ તસ્સ એવં જાનન્તસ્સ એવં પસ્સન્તસ્સ સહ વિપસ્સનાય કોટિપ્પત્તં મગ્ગં કથેતિ. **કામાસવા**તિ કામાસવતો. **વિમુચ્ચતી**તિ ઇમિના મગ્ગક્ખણં દસ્સેતિ. **વિમુત્તસ્મિ**ન્તિ ઇમિના ફલક્ખણં દસ્સેતિ. મગ્ગક્ખણે હિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ, ફલક્ખણે વિમુત્તં હોતિ. **વિમુત્તસ્મિં વિમુત્તમિતિ ઞાણ**ન્તિ ઇમિના

પચ્ચવેક્ખણઞાણં દસ્સેતિ. **ખીણા જાતી**તિઆદીહિ તસ્સ ભૂમિં. તેન હિ ઞાણેન સો પચ્ચવેક્ખન્તો ‘ખીણા જાતી’તિઆદીનિ પજાનાતિ. **વુસિત**ન્તિ વુટ્ઠં પરિવુટ્ઠં કતં ચરિતં નિટ્ઠિતન્તિ અત્થો. **બ્રહ્મચરિય**ન્તિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં. પુથુજ્જનકલ્યાણકેન હિ સદ્ધિં સત્ત સેક્ખા બ્રહ્મચરિયવાસં વસન્તિ નામ. ખીણાસવો વુટ્ઠવાસો. તસ્મા સો અત્તનો બ્રહ્મચરિયવાસં પચ્ચવેક્ખન્તો **વુસિતં બ્રહ્મચરિય**ન્તિ પજાનાતિ. **કતં કરણીય**ન્તિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ ચતૂહિ મગ્ગેહિ પરિઞ્ઞાપહાનસચ્છિકિરિયાભાવનાવસેન સોળસવિધમ્પિ કિચ્ચં નિટ્ઠાપિતન્તિ અત્થો. પુથુજ્જનકલ્યાણકાદયો હિ તં કિચ્ચં કરોન્તિ; ખીણાસવો કતકરણીયો. તસ્મા સો અત્તનો કરણીયં પચ્ચવેક્ખન્તો. ‘‘કતં કરણીય’’ન્તિ પજાનાતિ. **નાપરં ઇત્થત્તાયા**તિ ‘‘ઇદાનિ પુન એત્થભાવાય એવં સોળસકિચ્ચભાવાય કિલેસક્ખયાય વા મગ્ગભાવનાકિચ્ચં નત્થી’’તિ પજાનાતિ.

૧૮૬. સરાગાદીસુ – **અપ્પહીનો**તિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન વા તદઙ્ગપ્પહાનેન વા સમુચ્છેદપ્પહાનેન વા અપ્પહીનો.

૧૮૭. લાભી હોતીતિઆદીસુ – **લાભી**તિ લાભવા પટિલભિત્વા ઠિતો. **અજ્ઝત્તં ચેતોસમથસ્સા**તિ નિયકજ્ઝત્તસઙ્ખાતે અત્તનો ચિત્તે ઉપ્પન્નસ્સ ચેતોસમથસ્સ. **અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સનાયા**તિ અધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતાય ખન્ધધમ્મેસુ અનિચ્ચાદિવસેન પવત્તાય વિપસ્સનાય. **રૂપસહગતાન**ન્તિ રૂપનિમિત્તારમ્મણાનં રૂપાવચરસમાપત્તીનં. **અરૂપસહગતાન**ન્તિ ન રૂપનિમિત્તારમ્મણાનં અરૂપસમાપત્તીનં. એત્થ ચ પઠમો અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પુથુજ્જનો. દુતિયો સુક્ખવિપસ્સકઅરિયસાવકો. તતિયો અટ્ઠસમાપત્તિલાભી અરિયસાવકો. ચતુત્થો લોકિયમહાજનો વેદિતબ્બો.

૧૮૮. અનુસોતગામીઆદીસુ – **અનુસોતગામી**તિ વટ્ટસોતં અનુગતો, વટ્ટસોતે નિમુગ્ગો પુથુજ્જનો વેદિતબ્બો. **પટિસોતગામી**તિ પટિસોતગમનો . અનુસોતં અગન્ત્વા પટિસોતં ગચ્છન્તસ્સેતં અધિવચનં. **પાપઞ્ચ કમ્મં ન કરોતી**તિ પઞ્ચત્તં વીતિક્કમન્તો ન કરોતિ. **સહાપિ દુક્ખેન સહાપિ દોમનસ્સેના**તિ કિલેસપરિયુટ્ઠાને સતિ ઉપ્પન્નેન દુક્ખદોમનસ્સેન સદ્ધિમ્પિ. **પરિપુણ્ણ**ન્તિ તિસ્સન્નં સિક્ખાનં એકાયપિ અનૂનં. **પરિસુદ્ધ**ન્તિ નિરુપક્કિલેસં. **બ્રહ્મચરિય**ન્તિ સેટ્ઠચરિયં. ઇમિના વારેન સોતાપન્નસકદાગામિનો કથિતા. કિં પન તે રુદન્તા બ્રહ્મચરિયં ચરન્તીતિ? આમ. કિલેસરોદનેન રુદન્તા ચરન્તિ નામ. સીલસમ્પન્નો પુથુજ્જનભિક્ખુપિ એત્થેવ સઙ્ગહિતો.

ઠિતત્તોતિ ઠિતસભાવો. **અનાગામી**તિ કામરાગબ્યાપાદેહિ અકમ્પનીયચિત્તતાય ચ તમ્હા લોકા અનાવત્તિધમ્મતાય ચ ઠિતસભાવો નામ. **તિણ્ણો**તિ તણ્હાસોતં ઉત્તિણ્ણો. **પારઙ્ગતો**તિ નિબ્બાનપારં ગતો. **થલે તિટ્ઠતી**તિ અરહત્તફલસમાપત્તિથલે તિટ્ઠતિ. **ચેતોવિમુત્તિ**ન્તિ ફલસમાધિં. **પઞ્ઞાવિમુત્તિ**ન્તિ ફલઞાણં. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં ખીણાસવો ‘‘તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો’’તિ વુચ્ચતિ. બાહિતપાપતાય હિ એસ **બ્રાહ્મણો** નામ.

૧૮૯. અપ્પસ્સુતાદીસુ – **અપ્પકં સુતં હોતી**તિ નવઙ્ગે સત્થુસાસને કિઞ્ચિદેવ થોકં સુતં હોતિ. **ન અત્થમઞ્ઞાય, ન ધમ્મમઞ્ઞાય ધમ્માનુધમ્મપટિપન્નો હોતી**તિ અટ્ઠકથઞ્ચ પાળિઞ્ચ જાનિત્વા લોકુત્તરધમ્મસ્સ અનુરૂપધમ્મં પુબ્બભાગપટિપદં પટિપન્નો ન હોતિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

૧૯૦. સમણમચલાદીસુ – **સમણમચલો**તિ સમણઅચલો, મકારો પદસન્ધિકરો. નિચ્ચલસમણો, થિરસમણોતિ અત્થો . **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં સોતાપન્નો સાસને મૂલજાતાય સદ્ધાય પતિટ્ઠિતત્તા ‘સમણમચલો’તિ

વુચ્ચતિ. સકદાગામી પન રજ્જનકિલેસસ્સ અત્થિતાય **સમણપદુમો**તિ વુત્તો. રત્તટ્ઠો હિ ઇધ પદુમટ્ઠો નામાતિ વુત્તં. અનાગામી કામરાગસઙ્ખાતસ્સ રજ્જનકિલેસસ્સ નત્થિતાય **સમણપુણ્ડરીકો**તિ વુત્તો. પણ્ડરટ્ઠો હિ ઇધ પુણ્ડરીકટ્ઠો નામાતિ વુત્તં . ખીણાસવો ચ થદ્ધભાવકરાનં કિલેસાનં અભાવેન **સમણેસુ સમણસુખુમાલો** નામાતિ વુત્તો. અપ્પદુક્ખટ્ઠેનપિ ચેસ સમણસુખુમાલોયેવાતિ.

ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના.

૫. પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના

૧૯૧. પઞ્ચકે – **તત્રા**તિ તેસુ ‘‘આરભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતી’’તિઆદિના નયેન હેટ્ઠા ઉદ્દિટ્ઠપુગ્ગલેસુ. **ય્વાયન્તિ** યો અયં. **આરભતી**તિ એત્થ આરમ્ભસદ્દો કમ્મકિરિયાહિંસનવીરિયવિકોપનાપત્તિવીતિક્કમેસુ વત્તતિ. તથા હેસ ‘‘યંકિઞ્ચિ દુક્ખં સમ્ભોતિ, સબ્બં આરમ્ભપચ્ચયા’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૭૪૮) કમ્મે આગતો. ‘‘મહાયઞ્ઞા મહારમ્ભા, ન તે હોન્તિ મહપ્ફલા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૯) કિરિયાયં. ‘‘સમણં ગોતમં ઉદ્દિસ્સ પાણં આરભન્તી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૫૧-૫૨) હિંસને. ‘‘આરભથ, નિક્ખમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫) વીરિયે. ‘‘બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતો હોતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૦, ૧૯૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૩) વિકોપને. ‘‘આરભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૪૨) અયં પન આપત્તિવીતિક્કમે આગતો. તસ્મા આપત્તિવીતિક્કમવસેન આરભતિ ચેવ તપ્પચ્ચયા વિપ્પટિસારી ચ હોતીતિ અયમેત્થ અત્થો.

યથાભૂતં નપ્પજાનાતીતિ અનધિગતત્તા યથાસભાવતો ન જાનાતિ. **યત્થસ્સા**તિ યસ્મિં અસ્સ, યં ઠાનં પત્વા એતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તીતિ અત્થો. કિં પન પત્વા તે નિરુજ્ઝન્તીતિ? અરહત્તમગ્ગં. ફલપ્પત્તસ્સ પન નિરુદ્ધા નામ હોન્તિ. એવં સન્તેપિ ઇધ મગ્ગકિચ્ચવસેન ફલમેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **આરમ્ભજા**તિ આપત્તિવીતિક્કમસમ્ભવા. **વિપ્પટિસારજા**તિ વિપ્પટિસારતો જાતા. **પવડ્ઢન્તી**તિ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનેન વડ્ઢન્તિ. **સાધૂ**તિ આયાચનસાધુ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યાવ અપરદ્ધઞ્ચ વત આયસ્મતા, એવં સન્તેપિ મયં આયસ્મન્તં યાચામ – ‘‘દેસેતબ્બયુત્તકસ્સ દેસનાય, વુટ્ઠાતબ્બયુત્તકસ્સ વુટ્ઠાનેન, આવિકાતબ્બયુત્તકસ્સ આવિકિરિયાય, આરમ્ભજે આસવે પહાય, સુદ્ધન્તે ઠિતભાવપચ્ચવેક્ખણેન વિપ્પટિસારજે આસવે પટિવિનોદેત્વા નીહરિત્વા વિપસ્સનાચિત્તઞ્ચેવ વિપસ્સનાપઞ્ઞઞ્ચ ભાવેતૂ’’તિ. **અમુના પઞ્ચમેન પુગ્ગલેના**તિ એતેન પઞ્ચમેન ખીણાસવપુગ્ગલેન. **સમસમો ભવિસ્સતી**તિ લોકુત્તરગુણેહિ સમભાવેનેવ સમો ભવિસ્સતીતિ એવં ખીણાસવેન ઓવદિતબ્બોતિ અત્થો.

આરભતિ ન વિપ્પટિસારી હોતીતિ આપત્તિં આપજ્જતિ. તં પન દેસેતું સભાગપુગ્ગલં પરિયેસતિ. તસ્મા ન વિપ્પટિસારી હોતિ. અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં પન ‘‘વુટ્ઠિતત્તા ન વિપ્પટિસારી હોતી’’તિ વુત્તં. **ન આરભતિ વિપ્પટિસારી હોતી**તિ આપત્તિં નાપજ્જતિ, વિનયપઞ્ઞત્તિયં પન અકોવિદત્તા અનાપત્તિયં આપત્તિસઞ્ઞી હુત્વા વિપ્પટિસારી હોતિ. અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં પન ‘‘સકિં આપત્તિં આપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય પચ્છા કિઞ્ચાપિ નાપજ્જતિ, વિપ્પટિસારં પન વિનોદેતું ન સક્કોતી’’તિ વુત્તં. **ન આરભતિ ન વિપ્પટિસારી હોતી**તિ નેવ આપત્તિં આપજ્જતિ, ન વિપ્પટિસારી હોતિ. કતમો પનેસ પુગ્ગલોતિ? ઓસ્સટ્ઠવીરિયપુગ્ગલો. સો હિ ‘‘કિં મે ઇમસ્મિં બુદ્ધકાલે પરિનિબ્બાનેન, અનાગતે **મેત્તેય્યસમ્માસમ્બુદ્ધકાલે** પરિનિબ્બાયિસ્સામી’’તિ વિસુદ્ધસીલોપિ પટિપત્તિં ન પૂરેતિ. સોપિ ‘‘કિમત્થં આયસ્મા

પમત્તો વિહરતિ પુથુજ્જનસ્સ નામ ગતિ અનિબદ્ધા. આયસ્મા હિ મેત્તેય્યસમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સમ્મુખભાવં લભેય્યપિ ન લભેય્યાપીતિ અરહત્તત્થાય વિપસ્સનં ભાવેહી''તિ ઓવદિતબ્બોવ. સેસં સબ્બત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

૧૯૨. દત્વા અવજાનાતીતિઆદીસુ – એકો ભિક્ખુ મહાપુઞ્ઞો ચતુપચ્ચયલાભી હોતિ. સો ચીવરાદીનિ લભિત્વા અઞ્ઞં અપ્પપુઞ્ઞં આપુચ્છતિ. સોપિ તસ્મિં પુનપ્પુનં આપુચ્છન્તેપિ ગણ્હાતિયેવ. અથસ્સ ઇતરો થોકં કુપિતો હુત્વા મઙ્કુભાવં ઉપ્પાદેતુકામો વદતિ – ''અયં અત્તનો ધમ્મતાય ચીવરાદીનિ ન લભતિ, અમ્હે નિસ્સાય લભતી''તિ. એવં પુગ્ગલો **દત્વા અવજાનાતિ** નામ. એકો પન એકેન સદ્ધિં દ્વે તીણિ વસ્સાનિ વસન્તો પુબ્બે તં પુગ્ગલં ગરું કત્વા પચ્છા ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે ચિત્તીકારં ન કરોતિ, આસનાપિ ન વુટ્ઠાતિ, ઉપટ્ઠાનમ્પિ ન ગચ્છતિ. એવં પુગ્ગલો **સંવાસેન અવજાનાતિ** નામ.

આધેય્યમુખોતિ આદિતો ધેય્યમુખો. પઠમવચનસ્મિંયેવ ઠપિતમુખોતિ અત્થો. **અધિમુચ્ચિતા હોતી**તિ સદ્ધાતા હોતિ. તત્રાયં નયો – એકો પુગ્ગલો સારુપ્પંયેવ ભિક્ખું 'અસારુપ્પો એસો'તિ કથેતિ, તં સુત્વા એસ નિટ્ઠં ગચ્છતિ. પુન અઞ્ઞેન સભાગેન ભિક્ખુના 'સારુપ્પો અય'ન્તિ વુત્તેપિ તસ્સ વચનં ન ગણ્હાતિ ''અસુકેન નામ 'અસારુપ્પો અય'ન્તિ અમ્હાકં કથિત''ન્તિ પુરિમભિક્ખુનોવ કથં ગણ્હાતિ. અપરોપિસ્સ દુસ્સીલં 'સીલવા'તિ કથેતિ. તસ્સ વચનં સદ્દહિત્વા પુન અઞ્ઞેન ''અસારુપ્પો એસ ભિક્ખુ, નાયં તુમ્હાકં સન્તિકં ઉપસઙ્કમિતું યુત્તો''તિ વુત્તોપિ તસ્સ વચનં અગ્ગહેત્વા પુરિમસ્સેવ કથં ગણ્હાતિ. અપરો વણ્ણમ્પિ કથિતં ગણ્હાતિ, અવણ્ણમ્પિ કથિતં ગણ્હાતિયેવ. અયમ્પિ આધેય્યમુખોયેવ નામ. આધાતબ્બમુખો યં યં સુણાતિ, તત્થ તત્થ ઠપિતમુખોતિ અત્થો.

લોલોતિ સદ્ધાદીનં ઇત્તરકાલટ્ઠિતિકત્તા અસ્સદ્ધિયાદીહિ લુલિતભાવેન લોલો. **ઇત્તરસદ્ધો**તિ પરિત્તસદ્ધો, અપરિપુણ્ણસદ્ધો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ પન પુનપ્પુનં ભજનવસેન સદ્ધાવ **ભત્તિ**. **પેમં** સદ્ધાપેમં ગેહસિતપેમમ્પિ વટ્ટતિ. **પસાદો** સદ્ધાપસાદોવ. **એવં પુગ્ગલો લોલો હોતી**તિ એવં ઇત્તરસદ્ધાદિતાય પુગ્ગલો લોલો નામ હોતિ. હલિદ્દિરાગો વિય , થુસરાસિમ્હિ કોટ્ટિતખાણુકો વિય, અસ્સપિટ્ઠિયં ઠપિતકુમ્ભણ્ડં વિય ચ અનિબદ્ધટ્ઠાનો મુહુત્તેન પસીદતિ, મુહુત્તેન કુપ્પતિ.

મન્દો મોમૂહોતિ અઞ્ઞાણભાવેન મન્દો અવિસદતાય મોમૂહો. મહામૂળ્હોતિ અત્થો.

૧૯૩. યોધાજીવૂપમેસુ – **યોધાજીવા**તિ યુદ્ધૂપજીવિનો. **રજગ્ગ**ન્તિ હત્થિઅસ્સાદીનં પાદપ્પહારભિન્નાય ભૂમિયા ઉગ્ગતં રજક્ખન્ધં. **ન સન્થમ્ભતી**તિ સન્થમ્ભિત્વા ઠાતું ન સક્કોતિ. **સહતિ રજગ્ગ**ન્તિ રજક્ખન્ધં દિસ્વાપિ અધિવાસેતિ. **ધજગ્ગ**ન્તિ હત્થિઅસ્સાદિપિટ્ઠેસુ વા રથેસુ વા ઉસ્સાપિતાનં ધજાનં અગ્ગં. **ઉસ્સારણ**ન્તિ હત્થિઅસ્સરથાદીનઞ્ચેવ બલકાયસ્સ ચ ઉચ્ચાસદ્દમહાસદ્દં. **સમ્પહારે**તિ સમાગતે અપ્પમત્તકેપિ પહારે. **હઞ્ઞતી**તિ વિહઞ્ઞતિ, વિઘાતં આપજ્જતિ. **બ્યાપજ્જતી**તિ વિપત્તિં આપજ્જતિ, પકતિભાવં જહતિ. **સહતિ સમ્પહાર**ન્તિ દ્વે તયો પહારે પત્વાપિ સહતિ, અધિવાસેતિ . **તમેવ સઙ્ગામસીસ**ન્તિ તમેવ જયખન્ધાવારટ્ઠાનં. **અજ્ઝાવસતી**તિ સત્તાહમત્તં અભિભવિત્વા આવસતિ. કિં કારણા? લદ્ધપ્પહારાનં પહારજગ્ગનત્થઞ્ચેવ કતકમ્માનં વિસેસં ઞત્વા ઠાનન્તરદાનત્થઞ્ચ ઇસ્સરિયસુખાનુભવનત્થઞ્ચ.

૧૯૪. ઇદાનિ યસ્મા સત્થુ યોધાજીવેહિ કિચ્ચં નત્થિ, ઇમસ્મિં પન સાસને તથારૂપે પઞ્ચ પુગ્ગલે દસ્સેતું ઇદં ઓપમ્મં આભતં, તસ્મા તે પુગ્ગલે દસ્સેન્તો **એવમેવ**ન્તિઆદિમાહ.

તત્થ **સંસીદતી**તિ મિચ્છાવિતક્કસ્મિં વિસીદતિ, અનુપવિસતિ. **ન સક્કોતિ બ્રહ્મચરિયં સન્ધારેતુ**ન્તિ બ્રહ્મચરિયવાસં અનુપચ્છિજ્જમાનં ગોપેતું ન સક્કોતિ. **સિક્ખાદુબ્બલ્યં આવિકત્વા**તિ સિક્ખાય દુબ્બલભાવં પકાસેત્વા. **કિમસ્સ રજગ્ગસ્મિ**ન્તિ કિં તસ્સ પુગ્ગલસ્સ રજગ્ગં નામાતિ વદતિ. **અભિરૂપા**તિ અભિરૂપવતી. **દસ્સનીયા**તિ દસ્સનયોગ્ગા. **પાસાદિકા**તિ દસ્સનેનેવ ચિત્તપ્પસાદાવહા. **પરમાયા**તિ ઉત્તમાય. **વણ્ણપોક્ખરતાયા**તિ સરીરવણ્ણેન ચેવ અઙ્ગસણ્ઠાનેન ચ.

૧૯૬. ઊહસતીતિ અવહસતિ. **ઉલ્લપતી**તિ કથેતિ. **ઉજ્જગ્ઘતી**તિ પાણિં પહરિત્વા મહાહસિતં હસતિ. **ઉપ્પણ્ડેતી**તિ ઉપ્પણ્ડનકથં કથેતિ.

૧૯૭. અભિનિસીદતીતિ અભિભવિત્વા સન્તિકે વા એકાસને વા નિસીદતિ. દુતિયપદેપિ એસેવ નયો. **અજ્ઝોત્થરતી**તિ અવત્થરતિ.

૧૯૮. વિનિવેઠેત્વા વિનિમોચેત્વાતિ ગહિતટ્ઠાનતો તસ્સ હત્થં વિનિવેઠેત્વા ચેવ, મોચેત્વા ચ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૯૯. પિણ્ડપાતિકેસુ – **મન્દત્તા મોમૂહત્તા**તિ નેવ સમાદાનં જાનાતિ, ન આનિસંસં; અત્તનો પન મન્દત્તા મોમૂહત્તા અઞ્ઞાણેનેવ પિણ્ડપાતિકો હોતિ. **પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો**તિ પિણ્ડપાતિકસ્સ મે સતો ''અયં પિણ્ડપાતિકો''તિ ચતુપચ્ચયસક્કારં કરિસ્સન્તિ. લજ્જી, અપ્પિચ્છોતિઆદીહિ ચ ગુણેહિ સમ્ભાવેસ્સન્તીતિ. એવં પાપિકાય ઇચ્છાય ઠત્વા તાય પાપિચ્છાય અભિભૂતો હુત્વા પિણ્ડપાતિકો હોતિ. ઉમ્માદવસેન પિણ્ડાય ચરન્તો પન **ઉમ્માદા ચિત્તવિક્ખેપા પિણ્ડપાતિકો** નામ હોતિ. **વણ્ણિત**ન્તિ ઇદં પિણ્ડપાતિકઙ્ગં નામ બુદ્ધેહિ ચ બુદ્ધસાવકેહિ ચ વણ્ણિતં પસત્થન્તિ પિણ્ડપાતિકો હોતિ. **અપ્પિચ્છતંયેવ નિસ્સાયા**તિઆદીસુ – ''ઇતિ અપ્પિચ્છો ભવિસ્સામિ, ઇદં મે પિણ્ડપાતિકઙ્ગં અપ્પિચ્છતાય સંવત્તિસ્સતિ; 'ઇતિ સન્તુટ્ઠો ભવિસ્સામિ ઇદં મે પિણ્ડપાતિકઙ્ગં સન્તુટ્ઠિયા સંવત્તિસ્સતિ'; 'ઇતિ કિલેસે સંલિખિસ્સામિ', ઇદં મે પિણ્ડપાતિકઙ્ગં કિલેસસલ્લેખનત્થાય સંવત્તિસ્સતી''તિ પિણ્ડપાતિકો હોતિ. **ઇદમત્થિત**ન્તિ ઇમાય કલ્યાણાય પટિપત્તિયા અત્થિકભાવં, ઇમિના વા પિણ્ડપાતમત્તેન અત્થિકભાવં. યં યં લદ્ધં તેન તેનેવ યાપનભાવં નિસ્સાયાતિ અત્થો. **અગ્ગો**તિ જેટ્ઠકો. સેસાનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ.

ગવા ખીરન્તિ ગાવિતો ખીરં નામ હોતિ, ન વિના ગાવિયા. **ખીરમ્હા દધી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **એવમેવ**ન્તિ યથા એતેસુ પઞ્ચસુ ગોરસેસુ સપ્પિમણ્ડો અગ્ગો; એવમેવં ઇમેસુ પઞ્ચસુ પિણ્ડપાતિકેસુ ય્વાયં અપ્પિચ્છતાદીનિ નિસ્સાય પિણ્ડપાતિકો હોતિ. અયં અગ્ગો ચ સેટ્ઠો ચ પામોક્ખો ચ ઉત્તમો ચ પવરો ચ. ઇમેસુ પન પઞ્ચસુ પિણ્ડપાતિકેસુ દ્વેવ જના પિણ્ડપાતિકા , તયો ન પિણ્ડપાતિકા. નામમત્તેન પન પિણ્ડપાતિકાતિ વેદિતબ્બા. **ખલુપચ્છાભત્તિકા**દીસુપિ એસેવ નયોતિ.

પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના.

૬. છક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૨. છક્કે – **તત્રા**તિ તેસુ છસુ પુગ્ગલેસુ. **સમ્માસમ્બુદ્ધો તેન દટ્ઠબ્બો**તિ સો પુગ્ગલો તેન અનાચરિયકેન અત્તના ઉપ્પાદિતેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધો દટ્ઠબ્બો.

પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો તેનાતિઆદીસુપિ તેન પચ્ચેકસમ્બોધિઞાણેન સો પુગ્ગલો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો. તેન સાવકપારમીઞાણેન તે પુગ્ગલા સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના. તેન દુક્ખસ્સ અન્તકરણેન તે પુગ્ગલા અવસેસા અરહન્તો. તેન ઇત્થત્તં અનાગમનેન સો પુગ્ગલો અનાગામી. તેન ઇત્થત્તં આગમનેન તે પુગ્ગલા સોતાપન્નસકદાગામિનો દટ્ઠબ્બાતિ.

છક્કનિદ્દેસવણ્ણના.

૭. સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૩. સત્તકે – **સકિં નિમુગ્ગો**તિ એકવારં નિમુગ્ગો. **એકન્તકાળકેહી**તિ એકન્તેનેવ કાળકેહિ નત્થિકવાદઅહેતુકવાદઅકિરિયવાદસઙ્ખાતેહિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિધમ્મેહિ. **એવં પુગ્ગલો**તિ ઇમિના કારણેન પુગ્ગલો એકવારં નિમુગ્ગો તથા નિમુગ્ગોવ હોતિ. એતસ્સ હિ પુન ભવતો વુટ્ઠાનં નામ નત્થીતિ વદન્તિ. મક્ખલિગોસાલાદયો વિય હેટ્ઠા નરકગ્ગીનંયેવ આહારો હોતિ.

સાહુ સદ્ધા કુસલેસુ ધમ્મેસૂતિ કુસલધમ્મેસુ સદ્ધા નામ સાધુલદ્ધિકાતિ ઉમ્મુજ્જતિ. સો તાવતકેનેવ કુસલેન ઉમ્મુજ્જતિ નામ. **સાધુ હિરી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **હાયતિયેવા**તિ ચઙ્કવારે આસિત્તઉદકં વિય એકન્તેન પરિહાયતેવ. **એવં પુગ્ગલો**તિ એવં સાહુ સદ્ધાતિ. ઇમેસં સદ્ધાદીનં વસેન એકવારં ઉમ્મુજ્જિત્વા તેસં પરિહાનિયા પુન નિમુજ્જતિયેવ, દેવદત્તાદયો વિય. દેવદત્તો હિ અટ્ઠ સમાપત્તિયો, પઞ્ચ ચ અભિઞ્ઞાયો નિબ્બત્તેત્વાપિ પુન બુદ્ધાનં પટિકણ્ટકતાય તેહિ ગુણેહિ પરિહીનો રુહિરુપ્પાદકમ્મં સઙ્ઘભેદકમ્મઞ્ચ કત્વા કાયસ્સ ભેદા દુતિયચિત્તવારેન નિરયે નિબ્બત્તિ. કોકાલિકો દ્વે અગ્ગસાવકે ઉપવદિત્વા પદુમનિરયે નિબ્બત્તો.

નેવ હાયતિ નો વડ્ઢતીતિ અપ્પહોનકકાલેપિ ન હાયતિ, પહોનકકાલેપિ ન વડ્ઢતિ. ઉભયમ્પિ પનેતં અગારિકેનપિ અનગારિકેનપિ દીપેતબ્બં. એકચ્ચો હિ અગારિકો અપ્પહોનકકાલે પક્ખિકભત્તં વા સલાકભત્તં વા વસ્સાવાસિકં વા ઉપનિબન્ધાપેતિ. સો પચ્છા પહોનકકાલેપિ પક્ખિકભત્તાદિમત્તમેવ પવત્તેતિ. અનગારિકોપિ આદિમ્હિ અપ્પહોનકકાલે ઉદ્દેસં વા ધુતઙ્ગં વા ગણ્હાતિ, મેધાબલવીરિયસમ્પત્તિયા પહોનકકાલેપિ તતો ઉત્તરિં ન કરોતિ. **એવં પુગ્ગલો**તિ એવં ઇમાય સદ્ધાદીનં ઠિતિયા પુગ્ગલો ઉમ્મુજ્જિત્વા ઠિતો નામ હોતિ.

ઉમ્મુજ્જિત્વા વિપસ્સતિ વિલોકેતીતિ સોતાપન્નો પુગ્ગલો ઉટ્ઠહિત્વા ગમનમગ્ગં ગન્તબ્બં દિસં વા આલોકેતિ નામ.

ઉમ્મુજ્જિત્વા પતરતીતિ સકદાગામિપુગ્ગલો કિલેસતનુતાય ઉટ્ઠહિત્વા ગન્તબ્બદિસાભિમુખો પતરતિ નામ.

પતિગાધપ્પત્તો હોતીતિ અનાગામિપુગ્ગલો ઉટ્ઠાય વિલોકેત્વા પતરિત્વા ગન્ત્વા એકસ્મિં ઠાને પતિટ્ઠાપત્તો નામ હોતિ, તિટ્ઠતિ, ન પુનાગચ્છતિ.

તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતીતિ સબ્બકિલેસોઘં તરિત્વા પરતીરં ગન્ત્વા નિબ્બાનથલે ઠિતો નામ હોતિ. ઇમે પન સત્ત પુગ્ગલા ઉદકોપમેન દીપિતા.

સત્ત કિર જઙ્ઘવાણિજા અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્ના અન્તરામગ્ગે એકં પુણ્ણનદિં પાપુણિંસુ. તેસુ પઠમં ઓતિણ્ણો ઉદકભીરુકો પુરિસો ઓતિણ્ણટ્ઠાનેયેવ નિમુજ્જિત્વા પુન ઉટ્ઠાતું નાસક્ખિ, અન્તોયેવ મચ્છકચ્છપભક્ખો જાતો. દુતિયો ઓતિણ્ણટ્ઠાને નિમુજ્જિત્વા સકિં ઉટ્ઠહિત્વા પુન નિમુગ્ગો ઉટ્ઠાતું નાસક્ખિ, અન્તોયેવ મચ્છકચ્છપભક્ખો જાતો. તતિયો નિમુજ્જિત્વા ઉટ્ઠહિ. સો મજ્ઝે નદિયા ઠત્વા નેવ ઓરતો આગન્તું, ન પરતો ગન્તું અસક્ખિ . ચતુત્થો ઉટ્ઠાય ઠિતો ઉત્તરણતિત્થં ઓલોકેસિ. પઞ્ચમો ઓતરણતિત્થં ઓલોકેત્વા પતરિ. છટ્ઠો તરિત્વા પારિમતીરં ગન્ત્વા કટિપ્પમાણે ઉદકે ઠિતો. સત્તમો પારિમતીરં ગન્ત્વા ગન્ધચુણ્ણાદીહિ ન્હાત્વા વરવત્થાનિ નિવાસેત્વા સુરભિવિલેપનં વિલિમ્પિત્વા નીલુપ્પલાદીનિ પિળન્ધિત્વા નાનાલઙ્કારપટિમણ્ડિતો મહાનગરં પવિસિત્વા પાસાદવરમારુય્હ ઉત્તમભોજનં ભુઞ્જિ.

તત્થ સત્ત જઙ્ઘવાણિજા વિય ઇમે સત્ત પુગ્ગલા. નદી વિય વટ્ટં. પઠમસ્સ ઉદકભીરુકસ્સ પુરિસસ્સ ઓતિણ્ણટ્ઠાનેયેવ નિમુજ્જનં વિય મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ વટ્ટે નિમુજ્જનં. ઉમ્મુજ્જિત્વા નિમુગ્ગપુરિસો વિય સદ્ધાદીનં ઉપ્પત્તિમત્તકેન ઉમ્મુજ્જિત્વા તેસં પરિહાનિયા નિમુગ્ગપુગ્ગલો. મજ્ઝે નદિયા ઠિતો વિય સદ્ધાદીનં ઠિતિયા ઠિતપુગ્ગલો. ઉત્તરણતિત્થં ઓલોકેન્તો વિય ગન્તબ્બમગ્ગં ગન્તબ્બદિસં વા ઓલોકેન્તો સોતાપન્નો. પતરિતપુરિસો વિય કિલેસતનુતાય પતરન્તો સકદાગામી. તરિત્વા કટિમત્તે ઉદકે ઠિતપુરિસો વિય અનાવત્તિતધમ્મતાય ઠિતો અનાગામી. ન્હત્વા પારિમતીરં ઉત્તરિત્વા થલે ઠિતપુરિસો વિય ચત્તારો ઓઘે અતિક્કમિત્વા નિબ્બાનથલે ઠિતો ખીણાસવબ્રાહ્મણો. થલે ઠિતપુરિસસ્સ નગરં પવિસિત્વા પાસાદવરં આરુય્હ ઉત્તમભોજનભુઞ્જનં વિય ખીણાસવસ્સ નિબ્બાનારમ્મણં ફલસમાપત્તિં અપ્પેત્વા વીતિનામનં વેદિતબ્બં. ઉભતોભાગવિમુત્તાદયો હેટ્ઠા પકાસિતાયેવાતિ.

સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૦૭. અટ્ઠકનવકનિદ્દેસાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા.

૧૦. દસકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૯. દસકનિદ્દેસે – **ઇધા**તિ કામાવચરભૂમિયં. કામાવચરભૂમિયઞ્હિ સત્તક્ખત્તુપરમાદીનં કામાવચરભૂમિયઞ્ઞેવ નિટ્ઠા હોતિ. કામાવચરત્તભાવેનેવ અરહત્તપ્પત્તિ ચ અનુપાદિસેસનિબ્બાનપ્પત્તિ ચ હોતીતિ અત્થો.

ઇધ વિહાયાતિ ઇધ કામાવચરે અત્તભાવે વિહાય સુદ્ધાવાસત્તભાવે ઠિતાનં નિટ્ઠા હોતીતિ અત્થો. અન્તરાપરિનિબ્બાયિઆદયો હિ ઇધ અનાગામિફલં પત્વા ઇતો ચુતા સુદ્ધાવાસેસુ ઉપ્પજ્જિત્વા તેન અત્તભાવેન અરહત્તઞ્ચેવ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુઞ્ચ પાપુણન્તિ. તેન વુત્તં – ''ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઇધ વિહાય નિટ્ઠા''તિ.

દસકનિદ્દેસવણ્ણના.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

યં વે પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિં, લોકે અપ્પટિપુગ્ગલો;
નાતિસઙ્ખેપતો સત્થા, દેસેસિ તિદસાલયે.

તસ્સા અટ્ઠકથઞ્ચેવ, દીપભાસાય સઙ્ખતં;
આગમટ્ઠકથાયો ચ, ઓગાહેત્વા અસેસતો.

સુવિભત્તો અસંકિણ્ણો, યો યો અત્થો યહિં યહિં;
તતો તતો તં ગહેત્વા, પહાય અતિવિત્થારં.

વિસુદ્ધિમગ્ગે યં વુત્તં, તં અનાદાય સઙ્ખતા;
નાતિસઙ્ખેપવિત્થાર-નયેનટ્ઠકથા અયં.

તં એતં સત્તમત્તેહિ, ભાણવારેહિ તન્તિયા;
ચિરટ્ઠિતત્થં ધમ્મસ્સ, સઙ્ખરોન્તેન યં મયા.

સમ્પત્તં કુસલં તેન, સદ્ધમ્મં સુખુમં સિવં;
ઓલોકેન્તુ વિસુદ્ધેન, પાણયો ધમ્મચક્ખુનાતિ.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

કથાવત્થુ-અટ્ઠકથા

નિસિન્નો દેવલોકસ્મિં, દેવસઙ્ઘપુરક્ખતો;
સદેવકસ્સ લોકસ્સ, સત્થા અપ્પટિપુગ્ગલો.

સબ્બપઞ્ઞત્તિકુસલો, પઞ્ઞત્તિપરિદીપનં;
વત્વા પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિં, લોકે ઉત્તમપુગ્ગલો.

યં પુગ્ગલકથાદીનં, કથાનં વત્થુભાવતો;
કથાવત્થુપ્પકરણં, સઙ્ખેપેન અદેસયી.

માતિકાઠપનેનેવ , ઠપિતસ્સ સુરાલયે;
તસ્સ મોગ્ગલિપુત્તેન, વિભત્તસ્સ મહીતલે.

ઇદાનિ યસ્મા સમ્પત્તો, અત્થસંવણ્ણનાક્કમો;
તસ્મા નં વણ્ણયિસ્સામિ, તં સુણાથ સમાહિતાતિ.

નિદાનકથા

યમકપાટિહીરાવસાનસ્મિઞ્હિ ભગવા તિદસપુરે પારિચ્છત્તકમૂલે પણ્ડુકમ્બલસિલાયં વસ્સં ઉપગન્ત્વા માતરં કાયસક્ખિં કત્વા દેવપરિસાય અભિધમ્મકથં કથેન્તો ધમ્મસઙ્ગણીવિભઙ્ગધાતુકથાપુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપ્પકરણાનિ દેસયિત્વા કથાવત્થુદેસનાય વારે સમ્પત્તે ''અનાગતે મમ સાવકો મહાપઞ્ઞો **મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો** નામ ઉપ્પજ્જં સાસનમલં સોધેત્વા તતિયસઙ્ગીતિં કરોન્તો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ મજ્ઝે નિસિન્નો સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાનિ પરવાદે પઞ્ચાતિ સુત્તસહસ્સં સમોધાનેત્વા ઇમં પકરણં ભાજેસ્સતી''તિ તસ્સોકાસં કરોન્તો યા ચેસા પુગ્ગલવાદે તાવ ચતૂસુ પઞ્હેસુ દ્વિન્નં પઞ્ચકાનં વસેન અટ્ઠમુખા વાદયુત્તિ, તં આદિં કત્વા સબ્બકથામગ્ગેસુ અસમ્પુણ્ણભાણવારમત્તાય તન્તિયા માતિકં ઠપેસિ. અથાવસેસં અભિધમ્મકથં વિત્થારનયેનેવ કથેત્વા વુત્થવસ્સો સુવણ્ણરજતસોપાનમજ્ઝે મણિમયેન સોપાનેન દેવલોકતો સઙ્કસ્સનગરે ઓરુય્હ સત્તહિતં સમ્પાદેન્તો યાવતાયુકં ઠત્વા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયિ.

અથસ્સ મહાકસ્સપપ્પમુખો વસીગણો અજાતસત્તુરાજાનં સહાયં ગહેત્વા ધમ્મવિનયસરીરં સઙ્ગહં આરોપેસિ. તતો વસ્સસતસ્સ અચ્ચયેન વજ્જિપુત્તકા ભિક્ખૂ દસ વત્થૂનિ દીપયિંસુ. તાનિ સુત્વા કાકણ્ડકસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ પુત્તો યસત્થેરો સુસુનાગપુત્તં કાલાસોકં નામ રાજાનં સહાયં ગહેત્વા દ્વાદસન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાનં અન્તરે સત્તથેરસતાનિ ઉચ્ચિનિત્વા તાનિ દસવત્થૂનિ મદ્દિત્વા ધમ્મવિનયસરીરં સઙ્ગહં આરોપેસિ.

તેહિ પન ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરેહિ નિગ્ગહિતા દસસહસ્સા વજ્જિપુત્તકા ભિક્ખૂ પક્ખં પરિયેસમાના અત્તનો અનુરૂપં દુબ્બલપક્ખં લભિત્વા વિસું મહાસઙ્ઘિકાચરિયકુલં નામ અકંસુ . તતો ભિજ્જિત્વા અપરાનિ દ્વે આચરિયકુલાનિ જાતાનિ – ગોકુલિકા ચ એકબ્યોહારિકા ચ. ગોકુલિકનિકાયતો ભિજ્જિત્વા અપરાનિ દ્વે આચરિયકુલાનિ જાતાનિ – પણ્ણત્તિવાદા ચ બાહુલિયા ચ. બહુસ્સુતિકાતિપિ તેસંયેવ નામં. તેસંયેવ અન્તરે ચેતિયવાદા નામ અપરે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. એવં મહાસઙ્ઘિકાચરિયકુલતો દુતિયે વસ્સસતે પઞ્ચાચરિયકુલાનિ ઉપ્પન્નાનિ. તાનિ મહાસઙ્ઘિકેહિ સદ્ધિં છ હોન્તિ.

તસ્મિંયેવ દુતિયે વસ્સસતે થેરવાદતો ભિજ્જિત્વા દ્વે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના – મહિસાસકા ચ વજ્જિપુત્તકા ચ. તત્થ વજ્જિપુત્તકવાદતો ભિજ્જિત્વા અપરે ચત્તારો આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના – ધમ્મુત્તરિયા, ભદ્રયાનિકા, છન્નાગારિકા, સમિતિયાતિ. પુન તસ્મિંયેવ દુતિયે વસ્સસતે મહિસાસકવાદતો ભિજ્જિત્વા સબ્બત્થિવાદા ધમ્મગુત્તિકાતિ દ્વે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. પુન સબ્બત્થિવાદકુલતો ભિજ્જિત્વા કસ્સપિકા નામ જાતા. કસ્સપિકેસુ ભિન્નેસુ અપરે સઙ્કન્તિકા નામ જાતા. સઙ્કન્તિકેસુ ભિન્નેસુ સુત્તવાદા નામ જાતાતિ થેરવાદતો ભિજ્જિત્વા ઇમે એકાદસ આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. તે થેરવાદેહિ સદ્ધિં દ્વાદસ હોન્તિ. ઇતિ ઇમે ચ દ્વાદસ, મહાસઙ્ઘિકાનઞ્ચ છ આચરિયવાદાતિ સબ્બેવ અટ્ઠારસ આચરિયવાદા દુતિયે વસ્સસતે ઉપ્પન્ના. અટ્ઠારસ નિકાયાતિપિ, અટ્ઠારસાચરિયકુલાનીતિપિ એતેસંયેવ નામં. એતેસુ પન સત્તરસ વાદા ભિન્નકા, થેરવાદો અસમ્ભિન્નકોતિ વેદિતબ્બો. વુત્તમ્પિ ચેતં **દીપવંસે** –

''નિક્કડ્ઢિતા પાપભિક્ખૂ, થેરેહિ વજ્જિપુત્તકા;
અઞ્ઞં પક્ખં લભિત્વાન, અધમ્મવાદી બહૂ જના.

‘‘દસસહસ્સા સમાગન્ત્વા, અકંસુ ધમ્મસઙ્ગહં;
તસ્માયં ધમ્મસઙ્ગીતિ, મહાસઙ્ગીતિ વુચ્ચતિ.

‘‘મહાસઙ્ગીતિકા ભિક્ખૂ, વિલોમં અકંસુ સાસને;
ભિન્દિત્વા મૂલસઙ્ગહં, અઞ્ઞં અકંસુ સઙ્ગહં.

‘‘અઞ્ઞત્ર સઙ્ગહિતા સુત્તં, અઞ્ઞત્ર અકરિંસુ તે;
અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, વિનયે નિકાયેસુ ચ પઞ્ચસુ.

‘‘પરિયાયદેસિતઞ્ચાપિ, અથો નિપ્પરિયાયદેસિતં;
નીતત્થઞ્ચેવ નેય્યત્થં, અજાનિત્વાન ભિક્ખવો.

‘‘અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં, અઞ્ઞં અત્થં ઠપયિંસુ તે;
બ્યઞ્જનચ્છાયાય તે ભિક્ખૂ, બહું અત્થં વિનાસયું.

‘‘છડ્ડેત્વાન એકદેસં, સુત્તં વિનયગમ્ભીરં;
પતિરૂપં સુત્તં વિનયં, તઞ્ચ અઞ્ઞં કરિંસુ તે.

‘‘પરિવારં અત્થુદ્ધારં, અભિધમ્મં છપ્પકરણં;
પટિસમ્ભિદઞ્ચ નિદ્દેસં, એકદેસઞ્ચ જાતકં.

‘‘એત્તકં વિસ્સજ્જિત્વાન, અઞ્ઞાનિ અકરિંસુ તે;
નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ.

‘‘પકતિભાવં જહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે;
પુબ્બઙ્ગમા ભિન્નવાદા, મહાસઙ્ગીતિકારકા.

‘‘તેસઞ્ચ અનુકારેન, ભિન્નવાદા બહૂ અહુ;
તતો અપરકાલમ્હિ, તસ્મિં ભેદો અજાયથ.

‘‘ગોકુલિકા એકબ્યોહારિ, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો;
ગોકુલિકાનં દ્વે ભેદા, અપરકાલમ્હિ જાયથ.

‘‘બહુસ્સુતિકા ચ પઞ્ઞત્તિ, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો;
ચેતિયા ચ પુનવાદી, મહાસઙ્ગીતિભેદકા.

‘‘પઞ્ચવાદા ઇમે સબ્બે, મહાસઙ્ગીતિમૂલકા;
અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, એકદેસઞ્ચ સઙ્ગહં.

‘‘ગન્થઞ્ચ એકદેસઞ્હિ, છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં અકંસુ તે;

નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ.

‘‘પકતિભાવં જહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે;
વિસુદ્ધત્થેરવાદમ્હિ, પુન ભેદો અજાયથ.

‘‘મહિસાસકા વજ્જિપુત્તકા, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો;
વજ્જિપુત્તકવાદમ્હિ, ચતુધા ભેદો અજાયથ.

‘‘ધમ્મુત્તરિકા ભદ્દયાનિકા, છન્નાગારિકા ચ સમિતિ;
મહિસાસકાનં દ્વે ભેદા, અપરકાલમ્હિ અજાયથ.

‘‘સબ્બત્થિવાદા ધમ્મગુત્તા, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો;
સબ્બત્થિવાદાનં કસ્સપિકા, સઙ્કન્તિકસ્સપિકેન ચ.

‘‘સઙ્કન્તિકાનં સુત્તવાદી, અનુપુબ્બેન ભિજ્જથ;
ઇમે એકાદસ વાદા, સમ્ભિન્ના થેરવાદતો.

‘‘અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, એકદેસઞ્ચ સઙ્ગહં;
ગન્થઞ્ચ એકદેસઞ્હિ, છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં અકંસુ તે.

‘‘નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ;
પકતિભાવં જહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે.

‘‘સત્તરસ ભિન્નવાદા, એકવાદો અભિન્નકો;
સબ્બેવટ્ઠારસ હોન્તિ, ભિન્નવાદેન તે સહ.

‘‘નિગ્રોધોવ મહારુક્ખો, થેર વાદાનમુત્તમો;
અનૂનં અનધિકઞ્ચ, કેવલં જિનસાસનં.

‘‘સન્તકા વિય રુક્ખમ્હિ, નિબ્બત્તા વાદસેસકા;
પઠમે વસ્સસતે નત્થિ, દુતિયે વસ્સસતન્તરે;
ભિન્ના સત્તરસ વાદા, ઉપ્પન્ના જિનસાસને’’તિ.

અપરાપરં પન હેમવતિકા, રાજગિરિકા, સિદ્ધત્થિકા, પુબ્બસેલિયા, અપરસેલિયા, વાજિરિયાતિ અઞ્ઞેપિ છ આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. તે ઇધ અનધિપ્પેતા. પુરિમકાનં પન અટ્ઠારસન્નં આચરિયવાદાનં વસેન પવત્તમાને સાસને પટિલદ્ધસદ્ધો અસોકો ધમ્મરાજા દિવસે દિવસે બુદ્ધપૂજાય સતસહસ્સં, ધમ્મપૂજાય સતસહસ્સં, સઙ્ઘપૂજાય સતસહસ્સં, અત્તનો આચરિયસ્સ નિગ્રોધત્થેરસ્સ સતસહસ્સં, ચતૂસુ દ્વારેસુ ભેસજ્જત્થાય સતસહસ્સન્તિ પઞ્ચસતસહસ્સાનિ પરિચ્ચજન્તો સાસને ઉળારં લાભસક્કારં પવત્તેસિ.

તિત્થિયા હતલાભસક્કારા અન્તમસો ઘાસચ્છાદનમત્તમ્પિ અલભન્તા લાભસક્કારં પત્થયમાના ભિક્ખૂસુ પબ્બજિત્વા સકાનિ સકાનિ દિટ્ઠિગતાનિ – ''અયં ધમ્મો, અયં વિનયો, ઇદં સત્થુસાસન''ન્તિ દીપેન્તિ. પબ્બજ્જં અલભમાનાપિ સયમેવ કેસે છિન્દિત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા વિહારેસુ વિચરન્તા ઉપોસથકમ્માદિકરણકાલે સઙ્ઘમજ્ઝં પવિસન્તિ. તે ભિક્ખુસઙ્ઘેન ધમ્મેન વિનયેન સત્થુસાસનેન નિગ્ગય્હમાનાપિ ધમ્મવિનયાનુલોમાય પટિપત્તિયા અસણ્ઠહન્તા અનેકરૂપં સાસનસ્સ અબ્બુદઞ્ચ મલઞ્ચ કણ્ટકઞ્ચ સમુટ્ઠાપેન્તિ. કેચિ અગ્ગિં પરિચરન્તિ, કેચિ પઞ્ચાતપે તપન્તિ, કેચિ આદિચ્ચં અનુપરિવત્તન્તિ, કેચિ ''ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ વોભિન્દિસ્સામા''તિ તથા તથા પગ્ગણ્હિંસુ. તદા ભિક્ખુસઙ્ઘો ન તેહિ સદ્ધિં ઉપોસથં વા પવારણં વા અકાસિ. અસોકારામે સત્ત વસ્સાનિ ઉપોસથો ઉપચ્છિજ્જિ.

રાજા ''આણાય કારેસ્સામી''તિ વાયમન્તોપિ કારેતું નાસક્ખિ, અઞ્ઞદત્થુ દુગ્ગહિતગાહિના બાલેન અમચ્ચેન અનેકેસુ ભિક્ખૂસુ જીવિતા વોરોપિતેસુ વિપ્પટિસારી અહોસિ. સો તઞ્ચ વિપ્પટિસારં તઞ્ચ સાસને ઉપ્પન્નં અબ્બુદં વૂપસમેતુકામો ''કો નુ ખો ઇમસ્મિં અત્થે પટિબલો''તિ સઙ્ઘં પુચ્છિત્વા ''મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો, મહારાજા''તિ સુત્વા સઙ્ઘસ્સ વચનેન અહોગઙ્ગાપબ્બતતો થેરં પક્કોસાપેત્વા ઇદ્ધિપાટિહારિયદસ્સનેન થેરસ્સ આનુભાવે નિબ્બિચિકિચ્છો અત્તનો કુક્કુચ્ચં પુચ્છિત્વા વિપ્પટિસારં વૂપસમેસિ. થેરોપિ તં રાજુય્યાનેયેવ વસન્તો સત્ત દિવસાનિ સમયં ઉગ્ગણ્હાપેસિ. સો ઉગ્ગહિતસમયો સત્તમે દિવસે અસોકારામે ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતાપેત્વા સાણિપાકારં પરિક્ખિપાપેત્વા સાણિપાકારન્તરે નિસિન્નો એકલદ્ધિકે એકલદ્ધિકે ભિક્ખૂ એકતો એકતો કારેત્વા એકમેકં ભિક્ખુસમૂહં પક્કોસાપેત્વા પુચ્છિ – ''ભન્તે, કિંવાદી સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ? તતો સસ્સતવાદિનો – ''સસ્સતવાદી''તિ આહંસુ. એકચ્ચસસ્સતિકા, અન્તાનન્તિકા, અમરાવિક્ખેપિકા, અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકા, સઞ્ઞીવાદા, અસઞ્ઞીવાદા, નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા, ઉચ્છેદવાદા, દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા – ''દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદી''તિ આહંસુ. રાજા પઠમમેવ સમયસ્સ ઉગ્ગહિતત્તા નયિમે ભિક્ખૂ અઞ્ઞતિત્થિયા ઇમેતિ ઞત્વા તેસં સેતકાનિ વત્થાનિ દત્વા ઉપ્પબ્બાજેસિ. તે સબ્બેપિ સટ્ઠિસહસ્સા અહેસું.

અથઞ્ઞે ભિક્ખૂ પક્કોસાપેત્વા પુચ્છિ – ''કિંવાદી, ભન્તે, સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ? ''વિભજ્જવાદી, મહારાજા''તિ. એવં વુત્તે રાજા થેરં પુચ્છિ – ''વિભજ્જવાદી, ભન્તે, સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ? ''આમ, મહારાજા''તિ. તતો રાજા 'સુદ્ધં દાનિ, ભન્તે, સાસનં, કરોતુ ભિક્ખુસઙ્ઘો ઉપોસથ'ન્તિ આરક્ખં દત્વા નગરં પાવિસિ. સમગ્ગો સઙ્ઘો સન્નિપતિત્વા ઉપોસથં અકાસિ. તસ્મિં સન્નિપાતે સટ્ઠિભિક્ખુસતસહસ્સાનિ અહેસું. તસ્મિં સમાગમે મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો યાનિ ચ તદા ઉપ્પન્નાનિ વત્થૂનિ, યાનિ ચ આયતિં ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સબ્બેસમ્પિ તેસં પટિબાહનત્થં સત્થારા દિન્નનયવસેનેવ તથાગતેન ઠપિતમાતિકં વિભજન્તો સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાનિ પરવાદે પઞ્ચાતિ સુત્તસહસ્સં આહરિત્વા ઇમં પરપ્પવાદમથનં આયતિલક્ખણં **કથાવત્થુપ્પકરણં** અભાસિ.

તતો સટ્ઠિસતસહસ્સસઙ્ખ્યેસુ ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા તિપિટકપરિયત્તિધરાનં પભિન્નપટિસમ્ભિદાનં ભિક્ખૂનં સહસ્સમેકં ગહેત્વા યથા મહાકસ્સપત્થેરો ચ યસત્થેરો ચ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિંસુ; એવમેવ સઙ્ગાયન્તો સાસનમલં વિસોધેત્વા તતિયસઙ્ગીતિં અકાસિ. તત્થ અભિધમ્મં સઙ્ગાયન્તો ઇમં યથાભાસિતં પકરણં સઙ્ગહં આરોપેસિ. તેન વુત્તં –

''યં પુગ્ગલકથાદીનં, કથાનં વત્થુભાવતો;
કથાવત્થુપ્પકરણં, સઙ્ખેપેન અદેસયી.

‘‘માતિકાઠપનેનેવ, ઠપિતસ્સ સુરાલયે;
તસ્સ મોગ્ગલિપુત્તેન, વિભત્તસ્સ મહીતલે.

‘‘ઇદાનિ યસ્મા સમ્પત્તો, અત્થસંવણ્ણનાક્કમો;
તસ્મા નં વણ્ણયિસ્સામિ, તં સુણાથ સમાહિતા’’તિ.

નિદાનકથા નિટ્ઠિતા.

મહાવગ્ગો

૧. પુગ્ગલકથા

૧. સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧. તત્થ **પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના**તિ અયં પુચ્છા. **આમન્તા**તિ અયં પટિજાનના. કસ્સ પનાયં પુચ્છા, કસ્સ પટિજાનનાતિ? અસુકસ્સાતિ ન વત્તબ્બા. ભગવતા હિ ઇમસ્મિં પકરણે નાનપ્પકારાનં લદ્ધીનં વિસોધનત્થં તન્તિવસેન માતિકા ઠપિતા. સા થેરેન સત્થારા દિન્નનયે ઠત્વા તન્તિવસેન વિભત્તા. ન હિ થેરો યત્તકા એત્થ વાદમગ્ગા દસ્સિતા, તત્તકેહિ વાદીહિ સદ્ધિં વાદેન વિગ્ગાહિકકથં કથેસિ. એવં સન્તેપિ પન તાસં તાસં કથાનં અત્થસ્સ સુખાવધારણત્થં સકવાદીપુચ્છા, પરવાદીપુચ્છા, સકવાદીપટિઞ્ઞા, પરવાદીપટિઞ્ઞાતિ એવં વિભાગં દસ્સેત્વાવ અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ.

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ હિ અયં સકવાદીપુચ્છા. તાય ''યે અત્થિ પુગ્ગલોતિ એવંલદ્ધિકા પુગ્ગલવાદિનો, તે એવં પુચ્છિતબ્બા''તિ દીપેતિ. કે પન પુગ્ગલવાદિનોતિ? સાસને વજ્જિપુત્તકા ચેવ સમિતિયા ચ બહિદ્ધા ચ બહૂ અઞ્ઞતિત્થિયા. તત્થ **પુગ્ગલો**તિ અત્તા, સત્તો જીવો. **ઉપલબ્ભતી**તિ પઞ્ઞાય ઉપગન્ત્વા લબ્ભતિ, ઞાયતીતિ અત્થો. **સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના**તિ એત્થ **સચ્ચિકટ્ઠો**તિ માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતાકારેન અગ્ગહેતબ્બો ભૂતટ્ઠો. **પરમત્થો**તિ અનુસ્સવાદિવસેન અગ્ગહેતબ્બો ઉત્તમત્થો. ઉભયેનાપિ યો પરતો ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, રૂપઞ્ચ ઉપલબ્ભતી''તિઆદિના ખન્ધાયતનધાતુઇન્દ્રિયવસેન સત્તપઞ્ઞાસવિધો ધમ્મપ્પભેદો દસ્સિતો . યથા સો ભૂતેન સભાવટ્ઠેન ઉપલબ્ભતિ, એવં તવ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પુચ્છતિ. પરવાદી **આમન્તા**તિ પટિજાનાતિ. પટિજાનનઞ્હિ કત્થચિ ''આમ, ભન્તે''તિ આગચ્છતિ, કત્થચિ ''આમો''તિ પટિજાનનં આગચ્છતિ. ઇધ પન ''આમન્તા''તિ આગતં. તત્રાયં અધિપ્પાયો – સો હિ યં તં પરતો વુત્તં ભગવતા – ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિ સુત્તં આગતં, તં ગહેત્વા યસ્મા પન ભગવા સચ્ચવાદી ન વિસંવાદનપુરેક્ખારો વાચં ભાસતિ, નાપિ અનુસ્સવાદિવસેન ધમ્મં દેસેતિ, સદેવકં પન લોકં સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા પવેદેતિ, તસ્મા યો તેન વુત્તો ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિ, સો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનેવ અત્થીતિ લદ્ધિં ગહેત્વા ''આમન્તા''તિ પટિજાનાતિ.

અથસ્સ તાદિસસ્સ લેસવચનસ્સ છલવાદસ્સ ઓકાસં અદદમાનો સકવાદી **યો સચ્ચિકટ્ઠો**તિઆદિમાહ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – ય્વાયં પરતો ''સપ્પચ્ચયો અપ્પચ્ચયો, સઙ્ખતો અસઙ્ખતો, સસ્સતો, અસસ્સતો સનિમિત્તો અનિમિત્તો''તિ એવં પરિદીપિતો રૂપાદિસત્તપઞ્ઞાસવિધો ધમ્મપ્પભેદો આગતો; ન સમ્મુતિસચ્ચવસેન, નાપિ અનુસ્સવાદિવસેન ગહેતબ્બો. અત્તનો પન ભૂતતાય એવ સચ્ચિકટ્ઠો, અત્તપચ્ચક્ખતાય ચ પરમત્થો. તં સન્ધાયાહ – ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ.

તતોતિ કરણવચનમેતં, તસ્મા તેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ અયમેત્થ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – રુપ્પનાદિભેદેન વા સપ્પચ્ચયાદિભેદેન વા આકારેન યો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થો ઉપલબ્ભતિ, કિં તે પુગ્ગલોપિ તેનાકારેન ઉપલબ્ભતીતિ? **ન હેવં વત્તબ્બે**તિ અવજાનના પરવાદિસ્સ. સો હિ તથારૂપં પુગ્ગલં

અનિચ્છન્તો અવજાનાતિ. તત્રાયં પદચ્છેદો – 'ન હિ એવં વત્તબ્બે'તિ, ન હિ એવન્તિપિ વદ્દતિ. દ્વિન્નમ્પિ એવં ન વત્તબ્બોતિ અત્થો.

આજાનાહિ નિગ્ગહન્તિ સકવાદિવચનં. યસ્મા તે પુરિમાય વત્તબ્બપટિઞ્ઞાય પચ્છિમા નવત્તબ્બપટિઞ્ઞા, પચ્છિમાય ચ પુરિમા ન સન્ધિયતિ, તસ્માપિ નિગ્ગહં પત્તો. તં નિગ્ગહં દોસં અપરાધં સમ્પટિચ્છાહીતિ અત્થો. એવં નિગ્ગહં આજાનાપેત્વા ઇદાનિ તં ઠપનાય ચેવ અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાનઞ્ચ વસેન પાકટં કરોન્તો **હઞ્ચિ પુગ્ગલો**તિઆદિમાહ. તત્થ **હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી**તિ યદિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ, સચે પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ અત્થો. અયં તાવ પરવાદીપક્ખસ્સ ઠપનતો નિગ્ગહપાપનારોપનાનં લક્ખણભૂતા અનુલોમઠપના નામ. **તેન વત રે**તિઆદિ અનુલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ પાપિતત્તા અનુલોમપાપના નામ. તત્થ **તેના**તિ કારણવચનં. **વતા**તિ ઓકપ્પનવચનં. **રે**તિ આમન્તનવચનં. ઇદં વુત્તં હોતિ – તેન, રે વત્તબ્બે વત, રે હમ્ભો, ભદ્રમુખ, તેન કારણેન વત્તબ્બોયેવાતિ. **યં તત્થ વદેસી**તિઆદિ અનુલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ આરોપિતત્તા અનુલોમરોપના નામ. યં તસ્સ પરિયોસાને મિચ્છાતિપદં તસ્સ પુરતો ઇદં તે'તિ આહરિતબ્બં. ઇદં તે મિચ્છાતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. પરતો ચ પાળિયં એતં આગતમેવ.

નો ચે પન વત્તબ્બેતિઆદિ "ન હેવં વત્તબ્બે"તિ પટિક્ખિત્તપક્ખસ્સ ઠપિતત્તા પટિલોમતો નિગ્ગહપાપનારોપનાનં લક્ખણભૂતા પટિલોમઠપના નામ. **નો ચ વત રે**તિઆદિ પટિલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ પાપિતત્તા પટિલોમપાપના નામ. પુન **યં તત્થ વદેસી**તિઆદિ પટિલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ આરોપિતત્તા પટિલોમરોપના નામ. ઇધાપિ પરિયોસાને મિચ્છાતિપદસ્સ પુરતો ઇદં તેતિ આહરિતબ્બમેવ. પરતોપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ એસેવ નયો.

તત્રાયં આદિતો પટ્ઠાય સઙ્ખેપત્થો – યદિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત ભો સો ઉપલબ્ભતીતિ વત્તબ્બો. યં પન તત્થ વદેસિ "વત્તબ્બો ખો પુરિમપઞ્હે 'સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભતી'તિ, નો ચ વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે 'તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી'"તિ, ઇદં તે મિચ્છાતિ એવં તાવ અનુલોમતો ઠપનાપાપનારોપના હોન્તિ. અથ ન વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે "તતો સો ઉપલબ્ભતી"તિ, પુરિમપઞ્હેપિ ન વત્તબ્બોવ. યં પનેત્થ વદેસિ "વત્તબ્બો ખો પુરિમપઞ્હે 'સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભતી'તિ, નો ચ વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે 'તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી'"તિ, ઇદં તે મિચ્છાતિ એવં પટિલોમતો ઠપનાપાપનારોપના હોન્તિ. એવમેતં નિગ્ગહસ્સ ચ અનુલોમપટિલોમતો ચતુન્નં પાપનારોપનાનઞ્ચ વુત્તત્તા ઉપલબ્ભતીતિઆદિકં અનુલોમપઞ્ચકં નામ. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ અનુલોમતો પાપનારોપનાહિ એકો, પટિલોમતો પાપનારોપનાહિ એકોતિ દ્વે નિગ્ગહા કતા. 'આજાનાહિ નિગ્ગહ'ન્તિ એતસ્સેવ પનેત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પઠમં વાદં નિસ્સાય પઠમસ્સ નિગ્ગહસ્સ દ્વીહાકારેહિ આરોપિતત્તા એકોવાયં નિગ્ગહોતિ પઠમો નિગ્ગહો.

૨. ઇદાનિ પચ્ચનીકનયો હોતિ. તત્થ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. સો હિ "અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો"તિ ગહિતત્તા "નુપલબ્ભતી"તિ અસમ્પટિચ્છન્તો એવં પુચ્છતિ. સકવાદી યથા રૂપાદિધમ્મા ઉપલબ્ભન્તિ, એવં અનુપલબ્ભનીયતો **આમન્તા**તિ પટિજાનાતિ. પુન ઇતરો અત્તના અધિપ્પેતં સચ્ચિકટ્ઠંયેવ સન્ધાય **યો સચ્ચિકટ્ઠો**તિઆદિમાહ. સમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનિ વા એકતો કત્વાપિ એવમાહ. સકવાદી 'પુગ્ગલો'તિ ઉપાદાપઞ્ઞત્તિસબ્ભાવતોપિ દ્વિન્નં સચ્ચાનં એકતો કત્વા પુચ્છિતત્તાપિ ન **હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

ઇદાનિ કિઞ્ચાપિ તેન પઠમં પરમત્થસચ્ચવસેન નુપલબ્ભનીયતા સમ્પટિચ્છિતા, પચ્છા સમ્મુતિસચ્ચવસેન વોમિસ્સકવસેન વા પટિક્ખિત્તા. પરવાદી પન 'નુપલબ્ભતી'તિ વચનસામઞ્ઞમત્તં છલવાદં નિસ્સાય યં તયા પઠમં પટિઞ્ઞાતં, તં પચ્છા પટિક્ખિત્તન્તિ ભણ્ડનસ્સ પટિભણ્ડનં વિય અત્તનો કતસ્સ નિગ્ગહકમ્મસ્સ પટિકમ્મં કરોન્તો **આજાનાહિ પટિકમ્મ**ન્તિ આહ. ઇદાનિ યથાસ્સ અનુલોમપઞ્ચકે સકવાદિના વાદટ્ઠપનં કત્વા અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાહિ નિગ્ગહો પાકટો કતો, એવં પટિકમ્મં પાકટં કરોન્તો **હઞ્ચિ પુગ્ગલો**તિઆદિમાહ. તં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થતો વેદિતબ્બં. યસ્મા પનેત્થ ઠપના નામ પરવાદીપક્ખસ્સ ઠપનતો ''અયં તવ દોસો''તિ દસ્સેતું ઠપનમત્તમેવ હોતિ, ન નિગ્ગહસ્સ વા પટિકમ્મસ્સ વા પાકટભાવકરણં, પાપનારોપનાહિ પનસ્સ પાકટકરણં હોતિ. તસ્મા ઇદં અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાનં વસેન ચતૂહાકારેહિ. પટિકમ્મસ્સ કતત્તા પટિકમ્મચતુક્કં નામાતિ એકં ચતુક્કં વેદિતબ્બં.

૩. એવં પટિકમ્મં કત્વા ઇદાનિ ય્વાસ્સ અનુલોમપઞ્ચકે સકવાદિના નિગ્ગહો કતો, તસ્સ તમેવ છલવાદં નિસ્સાય દુક્કટભાવં દસ્સેન્તો **ત્વઞ્ચે પન મઞ્ઞસી**તિઆદિમાહ. તત્થ **ત્વં ચે પન મઞ્ઞસી**તિ યદિ ત્વં મઞ્ઞસિ. **વત્તબ્બે ખો**તિ ઇદં પચ્ચનીકે આમન્તાતિ પટિઞ્ઞં સન્ધાય વુત્તં . **નો ચ વત્તબ્બે**તિ ઇદં પન ન હેવાતિ અવજાનનં સન્ધાય વુત્તં. **તેન તવ તત્થા**તિ તેન કારણેન ત્વંયેવ તસ્મિં નુપલબ્ભતીતિ પક્ખે – ''હેવં પટિજાનન્તન્તિ આમન્તા''તિ એવં પટિજાનન્તો. **હેવં નિગ્ગહેતબ્બે**તિ પુન ન હેવાતિ અવજાનન્તો એવં નિગ્ગહેતબ્બો. **અથ તં નિગ્ગણ્હામા**તિ અથેવં નિગ્ગહારહં તં નિગ્ગણ્હામ. **સુનિગ્ગહિતો ચ હોસી**તિ સકેન મતેન નિગ્ગહિતત્તા સુનિગ્ગહિતો ચ ભવસિ.

એવમસ્સ નિગ્ગહેતબ્બભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં નિગ્ગણ્હન્તો **હઞ્ચી**તિઆદિમાહ. તત્થ ઠપનાપાપનારોપના હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. પરિયોસાને પન **ઇદં તે મિચ્છા**તિ ઇદં તવ વચનં મિચ્છા હોતીતિ અત્થો. ઇદં છલવાદેન ચતૂહિ આકારેહિ નિગ્ગહસ્સ કતત્તા નિગ્ગહચતુક્કં નામ.

૪. એવં નિગ્ગહં કત્વાપિ ઇદાનિ ''યદિ અયં મયા તવ મતેન કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, યો મમ તયા હેટ્ઠા અનુલોમપઞ્ચકે કતો નિગ્ગહો, સોપિ દુન્નિગ્ગહો''તિ દસ્સેન્તો **એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે**તિઆદિમાહ. તત્થ **એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે**તિ એસો ચે તવ વાદો મયા દુન્નિગ્ગહિતો. અથ વા એસો ચે તવ મયા કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો. **હેવમેવં તત્થ દક્ખા**તિ તત્થાપિ તયા મમ હેટ્ઠા કતે નિગ્ગહે એવમેવં પસ્સ. ઇદાનિ ય્વાસ્સ હેટ્ઠા સકવાદિના નિગ્ગહો કતો, તં ''વત્તબ્બે ખો''તિઆદિવચનેન દસ્સેત્વા પુન તં નિગ્ગહં અનિગ્ગહભાવં ઉપનેન્તો **નો ચ મયં તયા**તિઆદિમાહ. તત્થ **નો ચ મયં તયા તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાયા**તિઆદીસુ અયમત્થો – યસ્મા સો તયા મમ કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, તસ્મા મયં તયા તત્થ અનુલોમપઞ્ચકે આમન્તાતિ એતાય પટિઞ્ઞાય એવં પટિજાનન્તા પુન ન હેવાતિ પટિક્ખેપે કતેપિ ''આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિ એવં ન નિગ્ગહેતબ્બોયેવ. એવં અનિગ્ગહેતબ્બમ્પિ મં નિગ્ગણ્હાસિ, ઈદિસેન પન નિગ્ગહેન દુન્નિગ્ગહિતા મયં હોમ.

ઇદાનિ યં નિગ્ગહં સન્ધાય ''દુન્નિગ્ગહિતા ચ હોમા''તિ અવોચ, તં દસ્સેતું **હઞ્ચિ પુગ્ગલો...પે॰... ઇદં તે મિચ્છા**તિઆહ. એવમિદં અનુલોમપટિલોમતો ચતૂહિ પાપનારોપનાહિ નિગ્ગહસ્સ ઉપનીતત્તા ઉપનયનચતુક્કં નામ હોતિ.

૫. ઇદાનિ ''ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બે''તિઆદિકં નિગ્ગમનચતુક્કં નામ હોતિ. તત્થ **ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બે**તિ યથાહં તયા નિગ્ગહિતો, ન હિ એવં નિગ્ગહેતબ્બો. એતસ્સ હિ નિગ્ગહસ્સ દુન્નિગ્ગહભાવો મયા સાધિતો. **તેન હી**તિ તેન કારણેન, યસ્મા એસ નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, તસ્મા યં મં નિગ્ગણ્હાસિ હઞ્ચિ પુગ્ગલો...પે॰... ઇદં તે મિચ્છાતિ, ઇદં નિગ્ગણ્હનં તવ મિચ્છાતિ અત્થો. **તેન હિ યે કતે નિગ્ગહે**તિ યેન કારણેન ઇદં મિચ્છા, તેન કારણેન યો તયા નિગ્ગહો કતો, સો દુક્કટો. યં મયા પટિકમ્મં કતં, તદેવ સુકતં. યાપિ ચેસા પટિકમ્મચતુક્કાદિવસેન કથામગ્ગસમ્પટિપાદના કતા, સાપિ સુકતા. એવમેતં પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિઆદિકસ્સ અનુલોમપઞ્ચકસ્સ નુપલબ્ભતીતિઆદિકાનં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનં વસેન અનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકં નામ નિદ્દિટ્ઠન્તિ વેદિતબ્બં. એત્તાવતા સકવાદિનો પુબ્બપક્ખે સતિ પરવાદિનો વચનસામઞ્ઞમત્તેન છલવાદેન જયો હોતિ.

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૬. ઇદાનિ યથા પરવાદિનો પુબ્બપક્ખે સતિ સકવાદિનો ધમ્મેનેવ તથેન સુજયો હોતિ, તથા વાદુપ્પત્તિં દસ્સેતું **પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**તિ પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકં આરદ્ધં. તત્થ પચ્ચનીકે પુચ્છા પરવાદિસ્સ, રૂપાદિભેદં સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. સુદ્ધસમ્મુતિસચ્ચં વા પરમત્થમિસ્સકં વા સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાય **યો સચ્ચિકટ્ઠો**તિ પુન અનુયોગો પરવાદિસ્સ, સમ્મુતિવસેન નુપલબ્ભતીતિ નવત્તબ્બત્તા મિસ્સકવસેન વા અનુયોગસ્સ સંકિણ્ણત્તા **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. પટિઞ્ઞાતં પટિક્ખિપતીતિ વચનસામઞ્ઞમત્તેન **આજાનાહિ નિગ્ગહ**ન્તિઆદિવચનં પરવાદિસ્સ. એવમયં પુગ્ગલો નુપલબ્ભતીતિ દુતિયવાદં નિસ્સાય દુતિયો નિગ્ગહો હોતીતિ વેદિતબ્બો. એવં તેન છલેન નિગ્ગહો આરોપિતો.

૭-૧૦. ઇદાનિ ધમ્મેન સમેન અત્તનો વાદે જયં દસ્સેતું અનુલોમનયે પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિં નિસ્સાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. લદ્ધિયા ઓકાસં અદત્વા પરમત્થવસેન પુન અનુયોગો સકવાદિસ્સ, પરમત્થવસેન પુગ્ગલસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. તતો પરં ધમ્મેન સમેન અત્તનો જયદસ્સનત્થં **આજાનાહિ પટિકમ્મ**ન્તિઆદિ સબ્બં સકવાદીવચનમેવ હોતિ. તત્થ સબ્બેસં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. એવમિદં પુગ્ગલો નુપલબ્ભતીતિઆદિકસ્સ પચ્ચનીકપઞ્ચકસ્સ ઉપલબ્ભતીતિઆદીનં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનઞ્ચ વસેન પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકં નામ નિદ્દિટ્ઠં હોતિ. એવમેતાનિ પઠમસચ્ચિકટ્ઠે દ્વે પઞ્ચકાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ. તત્થ પુરિમપઞ્ચકે પરવાદિસ્સ સકવાદિના કતો નિગ્ગહો સુનિગ્ગહો. સકવાદિસ્સ પન પરવાદિના છલવાદં નિસ્સાય પટિકમ્મં કત્વા અત્તના સાધિતો જયો દુજ્જયો. દુતિયપઞ્ચકે સકવાદિસ્સ પરવાદિના કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો. પરવાદિસ્સ પન સકવાદિના ધમ્મવાદં નિસ્સાય પટિકમ્મં કત્વા અત્તના સાધિતો જયો સુજયોતિ પઠમસચ્ચિકટ્ઠો. તત્થેતં વુચ્ચતિ –

''નિગ્ગહો પરવાદિસ્સ, સુદ્ધો પઠમપઞ્ચકે;
અસુદ્ધો પન તસ્સેવ, પટિકમ્મજયો તહિં.

''નિગ્ગહો સકવાદિસ્સ, અસુદ્ધો દુતિયપઞ્ચકે;
વિસુદ્ધો પન તસ્સેવ, પટિકમ્મજયો તહિં.

‘‘તસ્મા દ્વીસુપિ ઠાનેસુ, જયોવ સકવાદિનો;
ધમ્મેન હિ જયો નામ, અધમ્મેન કુતો જયો.

‘‘સચ્ચિકટ્ઠે યથા ચેત્થ, પઞ્ચકદ્વયમણ્ડિતે;
ધમ્માધમ્મવસેનેવ, વુત્તો જયપરાજયો.

‘‘ઇતો પરેસુ સબ્બેસુ, સચ્ચિકટ્ઠેસુ પણ્ડિતો;
એવમેવ વિભાવેય્ય, ઉભો જયપરાજયે’’તિ.

૨. ઓકાસસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૧. એવં સુદ્ધિકસચ્ચિકટ્ઠં વિત્થારેત્વા ઇદાનિ તમેવ અપરેહિ ઓકાસાદીહિ નયેહિ વિત્થારેતું પુન **પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન **સબ્બત્થા**તિ સરીરં સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સ, રૂપસ્મિં અત્તાનં સમનુપસ્સનાદોસઞ્ચ ‘અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર’ન્તિ આપજ્જનદોસઞ્ચ દિસ્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસમેત્થ અનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકે હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. પાઠો પન સઙ્ખિત્તો . તત્થ યસ્મા સરીરં સન્ધાય ‘‘સબ્બત્થ ન ઉપલબ્ભતી’’તિ વુત્તે સરીરતો બહિ ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ. તસ્મા પચ્ચનીકે પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ, પઠમં અનુજાનિત્વા પચ્છા અવજાનાતીતિ છલવાદસ્સ વસેન પટિકમ્મં પરવાદિસ્સ. સેસં પાકટમેવ.

૩. કાલસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૨. દુતિયનયે **સબ્બદા**તિ પુરિમપચ્છિમજાતિકાલઞ્ચ ધરમાનપરિનિબ્બુતકાલઞ્ચ સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સ, સ્વેવ ખત્તિયો સો બ્રાહ્મણોતિઆદીનં આપત્તિદોસઞ્ચ ધરમાનપરિનિબ્બુતાનં વિસેસાભાવદોસઞ્ચ દિસ્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસં પઠમનયે વુત્તસદિસમેવ.

૪. અવયવસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૩. તતિયનયે **સબ્બેસૂ**તિ ખન્ધાયતનાદીનિ સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સ, રૂપસ્મિં અત્તા, ચક્ખુસ્મિં અત્તાતિઆદિદોસભયેન પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસં તાદિસમેવાતિ.

ઓકાસદિસચ્ચિકટ્ઠાદિ

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૧૪. એવમેતાનિ તીણિ અનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકે અનુલોમમત્તવસેનેવ તાવ પટિપાટિયા ભાજેત્વા પુન પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકે પચ્ચનીકમત્તવસેનેવ ભાજેતું **પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ અનુલોમપઞ્ચકસ્સ પાળિયં સઙ્ખિપિત્વા આગતે પચ્ચનીકે વુત્તનયેનેવ પચ્ચનીકસ્સ ચ પાળિયં સઙ્ખિપિત્વા આગતે અનુલોમે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. એત્તાવતા સુદ્ધિકસ્સ ચેવ ઇમેસઞ્ચ તિણ્ણન્તિ ચતુન્નં સચ્ચિકટ્ઠાનં એકેકસ્મિં સચ્ચિકટ્ઠે અનુલોમપચ્ચનીકસ્સ પચ્ચનીકાનુલોમસ્સ ચાતિ દ્વિન્નં દ્વિન્નં પચ્ચનીકાનં વસેન અયં અટ્ઠમુખા નામ વાદયુત્તિ નિદ્દિટ્ઠા હોતીતિ વેદિતબ્બા. યા એકેકસ્મિં મુખે એકેકસ્સ નિગ્ગહસ્સ વસેન **અટ્ઠકનિગ્ગહો**તિ પાળિયં લિખિયતિ. તત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘એવં ચતુબ્બિધે પઞ્હે, પઞ્ચકદ્વયભેદતો;
એસા અટ્ઠમુખા નામ, વાદયુત્તિ પકાસિતા.

‘‘અટ્ઠેવ નિગ્ગહા તત્થ, ચત્તારો તેસુ ધમ્મિકા;
અધમ્મિકા ચ ચત્તારો, સબ્બત્થ સકવાદિનો;
જયો પરાજયો ચેવ, સબ્બત્થ પરવાદિનો’’તિ.

સચ્ચિકટ્ઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના

૧૭-૨૭. ઇદાનિ રૂપાદીહિ સદ્ધિં સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનં હોતિ. તત્થ **રૂપઞ્ચા**તિ યથા રૂપં પરમત્થતો ઉપલબ્ભતિ, કિં તે પુગ્ગલોપિ તથેવ ઉપલબ્ભતીતિ સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્થિ પુગ્ગલોતિ વચનમત્તં ગહેત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. યદિ તે રૂપં વિય પરમત્થતો પુગ્ગલો અત્થિ, રૂપતો વેદનાદીનં વિય પુગ્ગલસ્સાપિ અઞ્ઞત્તં આપજ્જતીતિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ, સમયસુત્તવિરોધં દિસ્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસં અત્થતો પાકટમેવ. ધમ્મતો પનેત્થ સત્તપઞ્ઞાસભેદસ્સ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થસ્સ વસેન સકવાદીપક્ખમૂલકે અનુલોમપચ્ચનીકે સત્તપઞ્ઞાસ અનુલોમપઞ્ચકાનિ દસ્સિતાનિ. પટિકમ્મચતુક્કાદીનિ સઙ્ખિત્તાનિ. પરવાદીપક્ખમૂલકેપિ પચ્ચનીકાનુલોમે સત્તપઞ્ઞાસ પટિલોમપઞ્ચકાનિ દસ્સિતાનિ. પટિકમ્મચતુક્કાદીનિ સઙ્ખિત્તાનિ. તત્થ ‘‘વુત્તં ભગવતા’’તિ વચનમત્તેન પુગ્ગલસ્સ અત્થિતં રૂપસ્સ ચ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન ઉપલબ્ભનીયતં દસ્સેત્વા ઉભિન્નં અઞ્ઞત્તં પટિજાનાપનત્થં **વુત્તં ભગવતા**તિ અનુયોગો પરવાદિસ્સ, સમ્મુતિપરમત્થાનં એકત્તનાનત્તપઞ્હસ્સ ઠપનીયત્તા પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. સેસમિધાપિ અત્થતો પાકટમેવાતિ.

સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના.

૬. ઓપમ્મસંસન્દનવણ્ણના

૨૮-૩૬. ઇદાનિ રૂપાદીહેવ સદ્ધિં ઓપમ્મવસેન સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનં હોતિ. તત્થ રૂપવેદનાનં ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન અઞ્ઞત્તપુચ્છા ચ પુગ્ગલરૂપાનં ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞપુચ્છા ચાતિ પુચ્છાદ્વયમ્પિ સકવાદિસ્સ, ઉભોપિ પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પરવાદિના અનુઞ્ઞાતેન ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન રૂપવેદનાનં વિય રૂપપુગ્ગલાનં અઞ્ઞત્તાનુયોગો સકવાદિસ્સ, પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. સેસમિધાપિ અત્થતો પાકટમેવ. ધમ્મતો પનેત્થ રૂપમૂલકાદીનં ચક્કાનઞ્ચ વસેન

સકવાદીપક્ખે વીસાધિકાનિ નવ નિગ્ગહપઞ્ચકસતાનિ દસ્સિતાનિ. કથં? ખન્ધેસુ તાવ રૂપમૂલકે ચક્કે ચત્તારિ, તથા વેદનાદિમૂલકેસૂતિ વીસતિ. આયતનેસુ ચક્ખાયતનમૂલકે ચક્કે એકાદસ, તથા સેસેસૂતિ દ્વત્તિંસસતં. ધાતૂસુ ચક્ખુધાતુમૂલકે ચક્કે સત્તરસ, તથા સેસેસૂતિ છાધિકાનિ તીણિ સતાનિ. ઇન્દ્રિયેસુ ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકે ચક્કે એકવીસતિ, તથા સેસેસૂતિ દ્વાસટ્ઠાધિકાનિ ચત્તારિ સતાનિ. એવં સબ્બાનિપિ વીસાધિકાનિ નવ નિગ્ગહપઞ્ચકસતાનિ હોન્તિ.

૩૭-૪૫. પરવાદીપક્ખેપિ **રૂપં ઉપલબ્ભતી**તિ અનુલોમવસેનેવ રૂપવેદનાદીનં અઞ્ઞત્તપટિઞ્ઞં કારેત્વા પુન અત્થિ પુગ્ગલોતિ સુત્તં નિસ્સાય છલવસેન પુગ્ગલસ્સ રૂપાદીહિ ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞં આરોપેત્વા અઞ્ઞત્તાનુયોગો કતો. સેસમિધાપિ અત્થતો ઉત્તાનમેવ. ધમ્મતોપિ સકવાદીપક્ખે વુત્તનયેન વીસાધિકાનિ નવ પટિકમ્મપઞ્ચકસતાનિ દસ્સિતાનિ.

રૂપાદીહિ સદ્ધિં ઓપમ્મવસેન સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનં.

૭. ચતુક્કનયસંસન્દનવણ્ણના

૪૬-૫૨. ઇદાનિ યં સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભતિ, તેન યસ્મા રૂપાદીસુ સત્તપઞ્ઞાસાય સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેસુ અઞ્ઞતરેન ભવિતબ્બં; રૂપાદિનિસ્સિતેન વા, અઞ્ઞત્ર વા રૂપાદીહિ, રૂપાદીનં વા નિસ્સયેન, તસ્મા ઇમિના ચતુક્કનયેન સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનં આરદ્ધં. તત્થ **રૂપં પુગ્ગલો**તિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ, ઉચ્છેદદિટ્ઠિભયેન **ન હેવા**તિ પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ, નિગ્ગહારોપનં સકવાદિસ્સ. કિં પનેતં યુત્તં, નનુ રૂપં વેદનાતિ વુત્તમ્પિ પટિક્ખિપિતબ્બમેવાતિ? આમ પટિક્ખિપિતબ્બં. તં પન રૂપતો વેદનાય અઞ્ઞસભાવસબ્ભાવતો, ન અઞ્ઞત્તાભાવતો. અયઞ્ચ રૂપાદીસુ એકધમ્મતોપિ પુગ્ગલસ્સ અઞ્ઞત્તં ન ઇચ્છતિ, તસ્મા યુત્તં. અયઞ્ચ અનુયોગો રૂપં પુગ્ગલો...પે॰... અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં પુગ્ગલોતિ સકલં પરમત્થસચ્ચં સન્ધાય આરદ્ધો. સકલં પન પચ્ચત્તલક્ખણવસેન એકતો વત્તું ન સક્કાતિ તન્તિવસેન અનુયોગલક્ખણમત્તમેતં ઠપિતં. તેન વિઞ્ઞૂ અત્થં વિભાવેન્તિ. વાદકામેન પન ઇમં લક્ખણં ગહેત્વા યથા યથા પરવાદિસ્સ ઓકાસો ન હોતિ, તથા તથા વત્તબ્બં. ઇતિ તન્તિવસેન અનુયોગલક્ખણસ્સ ઠપિતત્તાપિ યુત્તમેવ. ઇમિના નયેન સબ્બાનુયોગેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

અયં પન વિસેસો – **રૂપસ્મિં પુગ્ગલો**તિઆદીસુ યથા એકં મહાભૂતં નિસ્સાય તયો મહાભૂતા, વત્થુરૂપં નિસ્સાય વિઞ્ઞાણં રૂપસ્મિન્તિ વત્તું વટ્ટતિ, કિં તે એવં રૂપસ્મિં પુગ્ગલો? યથા ચ સભાગવિનિબ્ભોગતો વેદનાદયો સબ્બધમ્મા, અરૂપા વા પન ચત્તારો ખન્ધા, નિબ્બાનમેવ વા ''અઞ્ઞત્ર રૂપા''તિ વત્તું વટ્ટતિ, કિં તે એવં પુગ્ગલો? યથા ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં નિસ્સયવસેન ''વેદનાય રૂપં...પે॰... વિઞ્ઞાણસ્મિં રૂપ''ન્તિ વત્તું વટ્ટતિ, કિં તે એવં પુગ્ગલોતિ? સબ્બાનુયોગેસુ પન ઉચ્છેદદિટ્ઠિભયેન ચેવ સમયવિરોધેન ચ પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસમેત્થ અત્થતો પાકટમેવ. ધમ્મતો પનેત્થ સત્તપઞ્ઞાસાય સચ્ચિકટ્ઠેસુ એકેકસ્મિં ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા નિગ્ગહવસેન અટ્ઠવીસાધિકાનિ દ્વે પઞ્ચકસતાનિ દસ્સિતાનિ. પરવાદીપક્ખેપિ પટિકમ્મવસેન તત્તકાનેવ. યા પનેત્થ અત્થિ પુગ્ગલોતિ વુત્તે સકવાદિસ્સ પટિઞ્ઞા, સા સુત્તે આગતેન સમ્મુતિવસેન. યો રૂપં પુગ્ગલોતિઆદીસુ પટિક્ખેપો, સો સક્કાયદિટ્ઠિપઞ્હસ્સ ઠપનીયત્તા. પરવાદિસ્સ પટિકમ્મં છલવસેનેવાતિ.

ચતુક્કનયસંસન્દનં.

નિટ્ઠિતા ચ સંસન્દનકથા.

૮. લક્ખણયુત્તિવણ્ણના

૫૩. ઇદાનિ લક્ખણયુત્તિ નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા ઠપેત્વા નિબ્બાનં સેસો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થો પચ્ચયપટિબદ્ધતાય સપ્પચ્ચયો, પચ્ચયેહિ સમાગમ્મ કતત્તા સઙ્ખતો, ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝનતો સદા અભાવતો અસસ્સતો, ઉપ્પત્તિકારણસઙ્ખાતસ્સ નિમિત્તસ્સ અત્થિતાય સનિમિત્તો, નિબ્બાનં વુત્તપ્પકારાભાવતો અપ્પચ્ચયં અસઙ્ખતં સસ્સતં અનિમિત્તન્તિ ઇદં સચ્ચિકટ્ઠસ્સ લક્ખણં. તસ્મા યદિ પુગ્ગલોપિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થોવ તસ્સાપિ ઇમિના લક્ખણેન ભવિતબ્બન્તિ સન્ધાય **પુગ્ગલો સપ્પચ્ચયો**તિઆદયો અટ્ઠપિ અનુયોગા સકવાદિસ્સ , પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. આજાનાહિ નિગ્ગહન્તિઆદિ પનેત્થ સઙ્ખિત્તં. એવમેતાનિ સકવાદીપક્ખે અનુલોમપચ્ચનીકે અનુલોમમત્તવસેન અટ્ઠ પઞ્ચકાનિ વેદિતબ્બાનિ.

૫૪. પરવાદીપક્ખેપિ પચ્ચનીકાનુલોમે પચ્ચનીકમત્તવસેન અટ્ઠેવ. તત્થ યસ્મા પરવાદિના સુત્તવસેન સમ્મુતિસચ્ચં સાધિતં, સમ્મુતિયા ચ સપ્પચ્ચયાદિભાવો નત્થિ, તસ્મા યાથાવતો ચ પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. છલવસેન પન વત્તબ્બં ‘‘આજાનાહિ પટિકમ્મ’’ન્તિઆદિ સબ્બં ઇધાપિ સઙ્ખિત્તમેવ.

લક્ખણયુત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. વચનસોધનવણ્ણના

૫૫-૫૯. ઇદાનિ વચનસોધનં હોતિ. તત્થ યદેતં પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ વચનં, તં સોધેતું **પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ, ઉપલબ્ભતિ પુગ્ગલો**તિ. પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તસ્સત્થો – યદેતં પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પદદ્વયં, તં એકત્થં વા ભવેય્ય નાનત્થં વા. યદિ તાવ નાનત્થં, યથા અઞ્ઞં રૂપં, અઞ્ઞા વેદના, એવં અઞ્ઞો પુગ્ગલો, અઞ્ઞો ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ. અથેકત્થં, યથા યં ચિત્તં તં મનો, એવં સ્વેવ પુગ્ગલો, સો ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ. તેન તં વદામિ ‘‘યદિ તે યો પુગ્ગલો, સો ઉપલબ્ભતિ, એવં સન્તે યો યો ઉપલબ્ભતિ, સો સો પુગ્ગલોતિ આપજ્જતિ, કિં સમ્પટિચ્છસિ એત’’ન્તિ? તતો પુગ્ગલવાદી યસ્મા પુગ્ગલસ્સ ઉપલબ્ભતં ઇચ્છતિ, ન ઉપલબ્ભમાનાનમ્પિ રૂપાદીનં પુગ્ગલભાવં, તસ્મા **પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ, ઉપલબ્ભતિ કે હિ ચિ પુગ્ગલો કે હિ ચિ ન પુગ્ગલો**તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – મમ પુગ્ગલો અત્થિ પુગ્ગલોતિ સત્થુ વચનતો ઉપલબ્ભતિ. યો પન ઉપલબ્ભતિ, ન સો સબ્બો પુગ્ગલો, અથ ખો કે હિ ચિ પુગ્ગલો કે હિ ચિ ન પુગ્ગલોતિ. તત્થ **કો**-કારત્થે **કે**-કારો, **હિ**-કારો ચ નિપાતમત્તો. કોચિ પુગ્ગલો, કોચિ ન પુગ્ગલોતિ અયં પનેત્થ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – પુગ્ગલોપિ હિ રૂપાદીસુપિ યો કોચિ ધમ્મો ઉપલબ્ભતિયેવ, તત્થ પુગ્ગલોવ પુગ્ગલો. રૂપાદીસુ પન કોચિપિ ન પુગ્ગલોતિ. તતો તં સકવાદી આહ – **પુગ્ગલો કે હિ ચિ ઉપલબ્ભતિ કે હિ ચિ ન ઉપલબ્ભતી**તિ. તસ્સત્થો – પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પદદ્વયસ્સ અત્થતો એકત્તે યદિ ઉપલબ્ભતીતિ અનુઞ્ઞાતો ધમ્મો પુગ્ગલતો અનઞ્ઞોપિ કોચિ પુગ્ગલો કોચિ ન પુગ્ગલો, પુગ્ગલોપિ તે કોચિ ઉપલબ્ભતિ, કોચિ ન ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ, કિં સમ્પટિચ્છસિ એતન્તિ? સો પુગ્ગલસ્સ અનુપલદ્ધિં અનિચ્છન્તો **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ. ઇતો પરં ‘‘આજાનાહિ નિગ્ગહ’’ન્તિઆદિ સબ્બં સઙ્ખિત્તં. વિત્થારતો પન વેદિતબ્બં. **પુગ્ગલો સચ્ચિકટ્ઠો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. સબ્બાનિ હેતાનિ ઉપલબ્ભતિવેવચનાનેવ, અપિચ યસ્મા ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિસચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ અયં પુગ્ગલવાદિનો પટિઞ્ઞા, તસ્માસ્સ યથેવ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ લદ્ધિ, એવમેવં પુગ્ગલો સચ્ચિકટ્ઠોતિપિ

આપજ્જતિ. યા પનસ્સ પુગ્ગલો અત્થીતિ લદ્ધિ, તસ્સા વિજ્જમાનોતિવેવચનમેવ, તસ્મા સબ્બાનિપેતાનિ વચનાનિ સોધિતાનિ.

૬૦. તત્થ યં અવસાને ''**પુગ્ગલો અત્થિ, અત્થિ ન સબ્બો પુગ્ગલો**''તિઆદિ વુત્તં, તત્રાયમધિપ્પાયો – યઞ્હેતં પરવાદિના ''પુગ્ગલો અત્થિ, અત્થિ કેહિચિ પુગ્ગલો, કેહિચિ ન પુગ્ગલો''તિ વુત્તં, તં યસ્મા અત્થતો પુગ્ગલો અત્થિ, અત્થિ ન સબ્બો પુગ્ગલોતિ એત્તકં હોતિ, તસ્મા નં સકવાદી સમ્પટિચ્છાપેત્વા ઇદાનિ નં એવં અનુયુઞ્જતિ. તયા હિ ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિ વચનમત્તં નિસ્સાય ''પુગ્ગલો અત્થી''તિ લદ્ધિ ગહિતા, યથા ચ ભગવતા એતં વુત્તં, તથા ''સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજ, સદા સતો''તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫) નયેન ''નત્થી''તિપિ વુત્તં, તસ્મા યથેવ તે ''પુગ્ગલો અત્થિ, અત્થિ ન સબ્બો પુગ્ગલો''તિ લદ્ધિ, તથા પુગ્ગલો નત્થિ, નત્થિ ન સબ્બો પુગ્ગલોતિપિ આપજ્જતિ, કિં એતં સમ્પટિચ્છસીતિ? અથ નં અસમ્પટિચ્છન્તો **ન હેવા**તિ પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ નિગ્ગહાદિવિધાનં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૬૧-૬૬. ઇદાનિ પઞ્ઞત્તાનુયોગો નામ હોતિ. રૂપધાતુયા હિ પુગ્ગલવાદી રૂપિં પુગ્ગલં પઞ્ઞપેતિ, તથા અરૂપધાતુયા અરૂપિં. તસ્સ તં લદ્ધિં ભિન્દિતું સબ્બાપિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ ઇતરસ્સ . સો હિ **રૂપી**તિ વુત્તે રૂપકાયસબ્ભાવતો ચેવ તથારૂપાય ચ પઞ્ઞત્તિયા અત્થિતાય પટિજાનાતિ. **કામી**તિ વુત્તે વીતરાગસબ્ભાવતો ચેવ તથારૂપાય ચ પઞ્ઞત્તિયા નત્થિતાય પટિક્ખિપતિ. **અરૂપી**તિ વુત્તેપિ અરૂપક્ખન્ધસબ્ભાવતો ચેવ તથારૂપાય ચ પઞ્ઞત્તિયા અત્થિતાય પટિજાનાતિ. દ્વીસુપિ નયેસુ સત્તોતિ પુગ્ગલસ્સ વેવચનવસેન વુત્તં.

૬૭. ઇદાનિ યસ્મા સો ''કાયે કાયાનુપસ્સી''તિ આગતટ્ઠાને અઞ્ઞો કાયો અઞ્ઞો પુગ્ગલોતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા તં લદ્ધિં ભિન્દિતું **કાયોતિ વા સરીરન્તિ વા**તિઆદિ સકવાદીપુચ્છા હોતિ. તત્થ **કાયં અપ્પિયં કરિત્વા**તિ કાયં અપ્પેતબ્બં અલ્લીયાપેતબ્બં એકીભાવં ઉપનેતબ્બં અવિભજિતબ્બં કત્વા પુચ્છામીતિ અત્થો. **એસેસે**તિ એસો સોયેવ. એસે એસેતિપિ પાઠો. એસો એસોયેવાતિ અત્થો. **એકટ્ઠે**તિ એકટ્ઠો. **સમે સમભાગે તજ્જાતે**તિ સમો સમભાગો તજ્જાતિકો. વચનમત્તેયેવેત્થ ભેદો. અત્થતો પન કાયોવ એસોતિ પુચ્છતિ. પરવાદી નાનત્તં અપસ્સન્તો **આમન્તા**તિ પટિજાનાતિ. **પુગ્ગલોતિ વા જીવોતિ વા**તિ પુચ્છાયપિ એસેવ નયો. **અઞ્ઞો કાયો**તિ પુટ્ઠો પન કાયાનુપસ્સનાય એવંલદ્ધિકત્તા પટિજાનાતિ. **અઞ્ઞં જીવન્તિ** પુટ્ઠો પન આહચ્ચ ભાસિતં સુત્તં પટિક્ખિપિતું અસક્કોન્તો અવજાનાતિ. તતો પરં ''આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિઆદિ ઉત્તાનત્થમેવ.

૬૮. પરવાદીપક્ખે પન **અઞ્ઞો કાયો અઞ્ઞો પુગ્ગલો**તિ પુટ્ઠો સકવાદી ઠપનીયપઞ્હત્તા પટિક્ખિપતિ, પરવાદી છલવસેન પટિકમ્મં કરોતિ. તમ્પિ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. ગતિઅનુયોગવણ્ણના

૬૯-૭૨. ઇદાનિ ગતિપરિવત્તનમુખેન ચુતિપટિસન્ધિઅનુયોગો હોતિ. તત્થ યસ્મા પુગ્ગલવાદી ''સ સત્તક્ખત્તુપરમં સન્ધાવિત્વાન પુગ્ગલો''તિઆદીનિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૩૩; ઇતિવુ॰ ૨૪) સુત્તાનિ નિસ્સાય પુગ્ગલો સન્ધાવતીતિ લદ્ધિં ગહેત્વા વોહરતિ , તસ્માસ્સ તં લદ્ધિં ભિન્દિતું **સન્ધાવતી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **સન્ધાવતી**તિ સંસરતિ ગમનાગમનં કરોતિ. અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **સો પુગ્ગલો**તિઆદયો અનુયોગોપિ સકવાદિસ્સ, પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. તત્થ **સો**તિ સોયેવાતિ અત્થો. એવં પન અનુયુત્તો સસ્સતદિટ્ઠિભયેન પટિક્ખિપતિ. **અઞ્ઞો**તિ પુટ્ઠો ઉચ્છેદદિટ્ઠિભયેન. **સો ચ અઞ્ઞો ચા**તિ પુટ્ઠો એકચ્ચસસ્સતદિટ્ઠિભયેન. **નેવ સો ન અઞ્ઞો**તિ પુટ્ઠો અમરાવિક્ખેપદિટ્ઠિભયેન. પુન ચત્તારોપિ પઞ્હે એકતો પુટ્ઠો ચતુન્નમ્પિ દિટ્ઠીનં ભયેન પટિક્ખિપિત્વા પુન યાનિસ્સ સુત્તાનિ નિસ્સાય લદ્ધિ ઉપ્પન્ના તાનિ દસ્સેન્તો **તેન હિ પુગ્ગલો સન્ધાવતી**તિઆદિમાહ.

૭૬. પુન સકવાદિના ''ય્વાયં તવ લદ્ધિયા સન્ધાવતિ, કિં સો અસ્મિઞ્ચ પરસ્મિઞ્ચ લોકે એકોયેવા''તિ અધિપ્પાયેન **સ્વેવા**તિ નિયમેત્વા પુટ્ઠો સસ્સતભયા પટિક્ખિપિત્વા પુન દળ્હં કત્વા તથેવ પુટ્ઠો યસ્મા સો પુગ્ગલોવ ન અઞ્ઞો ભાવો, ''સો તતો ચુતો ઇધૂપપન્નો''તિઆદિસુત્તમ્પિ (પારા॰ ૧૨; દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૫) અત્થિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. **સ્વેવ મનુસ્સો**તિ પુટ્ઠો મનુસ્સસ્સેવ દેવત્તાભાવતો પટિક્ખિપતિ.

૭૭. પુન પુટ્ઠો ''અહં તેન સમયેન સુનેત્તો નામ સત્થા અહોસિ''ન્તિઆદિસુત્તવસેન (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬ અત્થતો સમાનં) પટિજાનાતિ. અથસ્સ સકવાદી દેવમનુસ્સુપપત્તીનં નાનત્તતો વચનં મિચ્છાતિ પકાસેન્તો **મનુસ્સો હુત્વા**તિઆદિમાહ.

૭૮. તત્થ **હેવં મરણં ન હેહિતી**તિ એવં સન્તે મરણં ન ભવિસ્સતીતિ અત્થો. ઇતો પરં યક્ખો પેતોતિ અત્તભાવનાનત્તવસેન અનુયોગનાનત્તં વેદિતબ્બં.

૮૨. ખત્તિયોતિઆદીનિ જાતિવસેન ચેવ અઙ્ગવેકલ્લાદિવસેન ચ વુત્તાનિ.

૮૭. પુન **ન વત્તબ્બ**ન્તિ પરવાદિના પુટ્ઠો ઇધટ્ઠકસ્સ ઉપપત્તિવસેન પરલોકસ્સ ગમનાભાવતો પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ પુન સોતાપન્નસ્સ ભવન્તરેપિ સોતાપન્નભાવાવિજહનતો દુતિયપટિઞ્ઞાપિ તસ્સેવ. **હઞ્ચી**તિઆદિવચનં પરવાદિસ્સ.

૮૮. પુન દેવલોકે ઉપપન્નસ્સ મનુસ્સત્તાભાવદસ્સનેન અનુયોગો સકવાદિસ્સ.

૮૯. તતો પરં **અનઞ્ઞો અવિગતો**તિ એત્થ **અનઞ્ઞો**તિ સબ્બાકારેન એકસદિસો. **અવિગતો**તિ એકેનાપિ આકારેન અવિગતોતિ અત્થો. **ન હેવ**ન્તિ દેવલોકે ઉપપન્નસ્સ મનુસ્સભાવાભાવતો એવમાહ.

૯૦. પુન દળ્હં કત્વા અનુયુત્તો ''સ્વેવ પુગ્ગલો સન્ધાવતી''તિ લદ્ધિયા અનુજાનાતિ. **હત્થચ્છિન્નો**તિઆદિ આકારવિગમનદસ્સનેન અવિગતો **સન્ધાવતી**તિ લદ્ધિભિન્દનત્થં વુત્તં. તત્થ **અળચ્છિન્નો**તિ યસ્સ અઙ્ગુટ્ઠકા છિન્ના. **કણ્ડરચ્છિન્નો**તિ યસ્સ મહાન્હારૂ છિન્ના.

૯૧. સરૂપોતિઆદીસુ પઠમે પઞ્હે ઇમિના રૂપકાયેન સદ્ધિં અગમનં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયે અન્તરાભવપુગ્ગલં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સો હિ તસ્સ લદ્ધિયા સરૂપોવ ગન્ત્વા માતુકુચ્છિં પવિસતિ. અથસ્સ તં

રૂપં ભિજ્જતિ. **તં જીવન્તિ** યેન રૂપસઙ્ખાતેન સરીરેન સદ્ધિં ગચ્છતિ, કિમસ્સ તદેવ જીવં તં સરીરન્તિ પુચ્છતિ. પરવાદી ઇધ સરીરનિક્ખેપા સુત્તવિરોધા ચ પટિક્ખિપતિ.

સવેદનોતિઆદીસુ અસઞ્ઞૂપપત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, તદઞ્ઞં ઉપપત્તિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **તં જીવન્તિ** યેન વેદનાદિસઙ્ખાતેન સરીરેન સદ્ધિં ગચ્છતિ. કિમસ્સ તદેવ જીવં તં સરીરન્તિ પુચ્છતિ. તં જીવં તં સરીરં, અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીરન્તિ એતિસ્સા હિ લદ્ધિયા પઞ્ચપિ ખન્ધા સરીરન્તિ અધિપ્પેતા. પરવાદી સુત્તવિરોધા પટિક્ખિપતિ.

૯૨. **અરૂપો**તિઆદીસુ પઠમે પઞ્હે અન્તરાભવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયે અરૂપા રૂપં ઉપપજ્જમાનં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અઞ્ઞં, જીવન્તિ** યં રૂપસઙ્ખાતં સરીરં પહાય અરૂપો સન્ધાવતિ, કિં તે તં સરીરં અઞ્ઞં, અઞ્ઞં જીવન્તિ પુચ્છતિ. ઇતરો સુત્તવિરોધા પટિક્ખિપતિ.

અવેદનોતિઆદીસુ સઞ્ઞીભવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, તદઞ્ઞં ઉપપત્તિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અઞ્ઞં જીવન્તિ** યં વેદનાદિસઙ્ખાતં સરીરં પહાય અવેદનો અવિઞ્ઞાણો સન્ધાવતિ, કિં તે તં અઞ્ઞં સરીરં, અઞ્ઞં જીવન્તિ પુચ્છતિ. ઇતરો સુત્તવિરોધા પટિક્ખિપતિ.

૯૩. **રૂપં સન્ધાવતી**તિઆદીસુ યે રૂપાદયો ખન્ધે ઉપાદાય પુગ્ગલં પઞ્ઞપેતિ, કિં તે તસ્મિં પુગ્ગલે સન્ધાવન્તે તમ્પિ રૂપં સન્ધાવતીતિ પુચ્છતિ. પરવાદી ''અવિજ્જાનીવરણાનં સત્તાનં તણ્હાસંયોજનાનં સન્ધાવતં સંસરત''ન્તિ સત્તસ્સેવ સન્ધાવનવચનતો પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો યસ્મા રૂપાદિધમ્મે વિના પુગ્ગલો નત્થિ, તસ્મા તસ્મિં સન્ધાવન્તે તેનપિ રૂપેન સન્ધાવિતબ્બન્તિ સઞ્ઞાય પટિજાનાતિ. વેદનાદીસુપિ એસેવ નયો.

૯૪. **રૂપં ન સન્ધાવતી**તિઆદીસુ યસ્મા તે રૂપં પુગ્ગલો ન હોતિ, સ્વેવ ચ સન્ધાવતીતિ વદેસિ, તસ્મા તં પુચ્છામિ, કિં તે રૂપં ન સન્ધાવતીતિ અત્થો. ઇતરો પુગ્ગલે સન્ધાવન્તે ન સક્કા તસ્સ ઉપાદાનભૂતેન રૂપેન સન્ધાવિતુન્તિ સઞ્ઞાય પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો સત્તાનઞ્ઞેવ સન્ધાવનવચનતો પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનમેવ.

ગાથાનં પન અયમત્થો – આયસ્મતો મતેન રુક્ખં ઉપાદાય છાયા વિય, ઇન્ધનં ઉપાદાય અગ્ગિ વિય ચ, ખન્ધે ઉપાદાય પુગ્ગલો; રૂપાદીનં સન્ધાવને અસતિ તેસુ ખન્ધેસુ ભિજ્જમાનેસુ સો તવ પુગ્ગલો ભિજ્જતિ ચે, એવં સન્તે ઉચ્છેદા ભવતિ દિટ્ઠિ, ઉચ્છેદદિટ્ઠિ તે આપજ્જતિ. કતરા યા બુદ્ધેન વિવજ્જિતા અકુસલદિટ્ઠિ. યા પન ''ઉચ્છેદવાદી સમણો ગોતમો''તિ પરિયાયભાસિતા, ન તં વદામાતિ દસ્સેતિ. અથાપિ તેસુ ખન્ધેસુ ભિજ્જમાનેસુ સો પુગ્ગલો ન ભિજ્જતિ, એવં સન્તે સસ્સતો પુગ્ગલો હોતિ. તતો સો નિબ્બાનેન સમસમો આપજ્જતિ . **સમસમો**તિ અતિવિય સમો, સમેન વા સમો, સમભાવેનેવ સમો. યથેવ નિબ્બાનં નુપ્પજ્જતિ ન ભિજ્જતિ, એવં તે પુગ્ગલોપિ તેન સમસમોતિ.

ગતિપરિવત્તનમુખેન ચુતિપટિસન્ધાનુયોગો નિટ્ઠિતો.

અનુયોગવણ્ણના.

૧૨. ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૯૫. ઇદાનિ ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગો હોતિ. તત્થ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞાપટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સો હિ રુક્ખં ઉપાદાય છાયાય વિય, ઇન્ધનં ઉપાદાય અગ્ગિસ્સ વિય ચ, રૂપાદીનિ ઉપાદાય પુગ્ગલસ્સ પઞ્ઞત્તિં પઞ્ઞાપનં અવબોધનં ઇચ્છતિ, તસ્મા ''રૂપં ઉપાદાયા''તિ પુટ્ઠો પટિજાનાતિ. પુન યથા રુક્ખુપાદાના છાયા રુક્ખો વિય, ઇન્ધનુપાદાનો ચ અગ્ગિ ઇન્ધનં વિય અનિચ્ચાદિધમ્મો, એવં તે રૂપાદિઉપાદાનો પુગ્ગલો રૂપાદયો વિય અનિચ્ચોતિ ઇમમત્થં પુટ્ઠો અત્તનો લદ્ધિયં ઠત્વા પટિક્ખિપતિ.

૯૭. **નીલં રૂપં ઉપાદાય નીલો**તિઆદીસુ નીલરૂપેન સદ્ધિં પુગ્ગલસ્સ એકત્તં, એકસરીરે નીલાદીનં બહૂનં વસેન બહુભાવઞ્ચ અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ.

૯૮. **કુસલં વેદનન્તિ** એત્થાપિ વેદનાય સદ્ધિં એકત્તં એકસન્તાને બહૂનં કુસલવેદનાનં વસેન બહુભાવઞ્ચ અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. દુતિયનયે મગ્ગકુસલોતિઆદિવચનસબ્ભાવતો છેકટ્ઠં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **સફલો**તિઆદીનિ પુટ્ઠો તથારૂપસ્સ વોહારસ્સ અભાવતો પટિક્ખિપતિ.

૯૯. અકુસલપક્ખે અછેકટ્ઠં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૧૦૦. અબ્યાકતપક્ખે સસ્સતાદિવસેન અબ્યાકતભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

૧૦૪. **ચક્ખું ઉપાદાયા**તિઆદીસુ ''ચક્ખુમા વિસમાનીવ...પે॰... પાપાનિ પરિવજ્જયે''તિ(ઉદા॰ ૪૩) આદિવોહારસબ્ભાવતો પટિજાનાતિ. ચક્ખુમત્તાદિનિરોધેન પુગ્ગલનિરોધં અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ.

૧૦૭. **રૂપં ઉપાદાય વેદનં ઉપાદાયા**તિ એત્થ અઞ્ઞેપિ રૂપમૂલકા દુકતિકચતુક્કા વેદિતબ્બા. યસ્મા પન ખન્ધે ઉપાદાય પુગ્ગલસ્સ પઞ્ઞત્તિ, તસ્મા દ્વેપિ તયોપિ ચત્તારોપિ પઞ્ચપિ ઉપાદાય પઞ્ઞત્તિં પટિજાનાતિ. એકસન્તાને પન દ્વિન્નં પઞ્ચન્નં વા અભાવા પટિક્ખિપતિ. આયતનાદીસુપિ એસેવ નયો.

૧૧૨. ઇદાનિ યં ઉપાદાય યસ્સ પઞ્ઞત્તિ, યથા તસ્સ અનિચ્ચતાય તસ્સાપિ અનિચ્ચતા, તતો ચ અઞ્ઞત્તં સિદ્ધં, એવં તસ્સ પુગ્ગલસ્સાપિ આપજ્જતીતિ દસ્સેતું **યથા રુક્ખન્તિ**આદિમાહ. તત્થ **ઉપાદાયા**તિ પટિચ્ચ આગમ્મ, ન વિના તન્તિ અત્થો. પરવાદી પન તથા અનિચ્છન્તો લદ્ધિયં ઠત્વા પટિક્ખિપતિ.

૧૧૫. **નિગળો**તિ સઙ્ખલિકબન્ધનં. **નેગળિકો**તિ તેન બન્ધકો **યસ્સ રૂપં સો રૂપવા**તિ યસ્મા યસ્સ રૂપં સો રૂપવા હોતિ, તસ્મા યથા ન નિગળો ...પે॰... અઞ્ઞો રૂપવાતિ અત્થો.

૧૧૬. **ચિત્તે ચિત્તે**તિઆદીસુ સરાગાદિચિત્તવસેન સરાગાદિતં સન્ધાય ચિત્તાનુપસ્સનાવસેન પટિજાનાતિ. **જાયતી**તિઆદિના નયેન પુટ્ઠો પુગ્ગલસ્સ ખણિકભાવં અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. ''સો''તિ વા ''અઞ્ઞો''તિ વા પુટ્ઠો સસ્સતુચ્છેદભયેન પટિક્ખિપતિ. પુન ન વત્તબ્બં ''કુમારકો''તિ વા ''કુમારિકા''તિ વા પુટ્ઠો લોકવોહારસમુચ્છેદભયેન વત્તબ્બન્તિ પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ પાકટમેવ.

૧૧૮. ઇદાનિ પરવાદી અઞ્ઞેનાકારેન લદ્ધિં પતિટ્ઠાપેતુકામો **ન વત્તબ્બં પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી**તિઆદિમાહ. તત્થ **ન વત્તબ્બન્તિ** કિં તે ઇમિના એવં બહુના ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગેન, ઇદં તાવ વદેહિ, કિં ન વત્તબ્બં ''પુગ્ગલો

ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. તતો સકવાદિના આમન્તાતિ વુત્તે **નનુ યો પસ્સતી**તિઆદિમાહ. તત્થ **યો**તિ પુગ્ગલો . **યન્તિ** રૂપં. **યેના**તિ ચક્ખુના. **સો**તિ પુગ્ગલો. **તન્તિ** રૂપં. **તેના**તિ ચક્ખુના. ઇદં વુત્તં હોતિ – નનુ યો યં રૂપં યેન ચક્ખુના પસ્સતિ, સો તં રૂપં તેન ચક્ખુના પસ્સન્તો પુગ્ગલોતિ. સકવાદી કિઞ્ચાપિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ નિસ્સયભાવં ગચ્છન્તં ચક્ખુમેવ રૂપં પસ્સતિ, તથા સોતમેવ સદ્દં સુણાતિ...પે॰... વિઞ્ઞાણમેવ ધમ્મં વિજાનાતિ, ''અત્થિ અરહતો ચક્ખુ, પસ્સતિ અરહા ચક્ખુના રૂપ''ન્તિઆદિસમ્મુતિવસેન પન આમન્તાતિ પટિજાનાતિ.

૧૨૦. તતો છલવાદં નિસ્સાય પરવાદિના પુગ્ગલસ્સ વત્તબ્બતાય સાધિતાય તમેવ વાદં પરિવત્તેત્વા **પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી**તિઆદિમાહ. તત્થ **યો ન પસ્સતી**તિ અન્ધો અસઞ્ઞસત્તો અરૂપં ઉપપન્નો નિરોધં સમાપન્નો, અનન્ધોપિ ચ અઞ્ઞત્ર દસ્સનસમયા ન પસ્સતિ નામ. સેસવારેસુપિ એસેવ નયો. સેસં પાળિવસેનેવ અત્થતો વેદિતબ્બં.

૧૨૨. સુત્તસંસન્દનાયં દિબ્બસ્સ ચક્ખુનો રૂપગોચરત્તા **રૂપં પસ્સતી**તિ આહ. દુતિયવારે ''સત્તે પસ્સામી''તિવચનતો **પુગ્ગલં પસ્સતી**તિ આહ. તતિયવારે ''રૂપં દિસ્વા પુગ્ગલં વિભાવેતી''તિ લદ્ધિતો **ઉભો પસ્સતી**તિ આહ. યસ્મા પન પસ્સિતબ્બં નામ દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતન્તિ ચતુબ્બિધે રૂપસઙ્ગહે રૂપાયતનમેવ સઙ્ગહિતં, તસ્મા સકવાદી ''રૂપં પુગ્ગલો, પુગ્ગલો રૂપં, ઉભો રૂપ''ન્તિ અનુયોગં કરોતિ. તસ્સત્થો પાકટોયેવાતિ.

ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના.

૧૩. પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના

૧૨૩. ઇદાનિ પુરિસકારાનુયોગો હોતિ. તત્થ કમ્મે સતિ નિયમતો તસ્સ કારકેનપિ ભવિતબ્બન્તિ લદ્ધિયા પુચ્છા પરવાદિસ્સ, તથારૂપાનં કમ્માનં અત્થિતાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પુન **કત્તા કારેતા**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. તત્થ **કત્તા**તિ તેસં કમ્માનં કારકો. **કારેતા**તિ આણત્તિદેસનાદીહિ ઉપાયેહિ કારાપકો. ઇદાનિ યસ્મા પરવાદી પુગ્ગલં સન્ધાય કત્તાતિ પુચ્છતિ, ન કરણમત્તં, તસ્મા પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ.

૧૨૪. **તસ્સ કત્તા કારેતા**તિ એત્થ યદિ યં યં ઉપલબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ કત્તા પુગ્ગલો તે ઉપલબ્ભતિ, કિં તસ્સાપિ કારકો ચ કારાપકો ચ અઞ્ઞો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ અત્થો. પરવાદી તથા અનિચ્છન્તો ઇસ્સરનિમ્માનવાદભયેન પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો યસ્મા પુગ્ગલં માતાપિતરો જનેન્તિ નામં કરોન્તિ પોસેન્તિ, તસ્માસ્સ તે કારકા. યે ચ પન તં કલ્યાણમિત્તા વા આચરિયા વા તાનિ તાનિ વિજ્જાટ્ઠાનસિપ્પાયતનાનિ સિક્ખાપેન્તિ , તે કારાપકા નામાતિ ઇમમત્થં સન્ધાય પટિજાનાતિ. પુરિમકમ્મમેવ તસ્સ કત્તા ચેવ કારાપેતા ચાતિ અધિપ્પેતં.

૧૨૫. **તસ્સ તસ્સેવા**તિ ઇમિના ઇદં પુચ્છતિ – યદિ કમ્માનં કારકસ્સ કત્તા તસ્સાપિ કત્તા તસ્સાપિ કત્તા અત્થેવ, એવં સન્તે પુરિમેન પુરિમેન અવસ્સં પચ્છા પચ્છા પુગ્ગલો કાતબ્બોતિ ઇમિનાપિ તે કમ્માનં કારકેન પુગ્ગલેન આયતિં અઞ્ઞો પુગ્ગલો કાતબ્બો, તેનાપિ અઞ્ઞોતિ નત્થિ દુક્ખસ્સ અન્તકિરિયા, નત્થિ વટ્ટસ્સ ઉપચ્છેદો, નત્થિ અપ્પચ્ચયપરિનિબ્બાનં. પચ્ચયાભાવેન પચ્ચયપટિબદ્ધસ્સ દુક્ખસ્સ અભાવા યં નિબ્બાનં વુત્તં, નત્થિ તે તન્તિ. અથ વા **તસ્સ તસ્સેવા**તિ યદિ કમ્મં કમ્મમત્તં ન હોતિ, તસ્સ પન કારકો પુગ્ગલો, તસ્સાપિ કારકો, તસ્સાપિ કારકોતિ એવં પુગ્ગલપરમ્પરા અત્થિ. એવં સન્તે યા એસા કમ્મવટ્ટસ્સ અપ્પવત્તિકરણેન

દુક્ખસ્સ અન્તકિરિયા વુત્તા, સા નત્થીતિ અત્થો. પરવાદી તં અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. ઇતો અપરાસુપિ ઉપલબ્ભતિ સામઞ્ઞેન કારકપુચ્છાસુ પુગ્ગલંયેવ સન્ધાય ''કત્તા કારેતા''તિ વુત્તં, ન પચ્ચયે. ન હિ મહાપથવીઆદીનં પચ્ચયા નત્થિ.

૧૩૫. અઞ્ઞો કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં કત્તાતિ પઞ્હો ''સઙ્ખારવન્તં વા અત્તાન''ન્તિઆદિદિટ્ઠિભયા પટિક્ખિત્તો.

૧૩૬. વિપાકો ઉપલબ્ભતીતિઆદિ વિપાકપટિસંવેદીવસેન પુગ્ગલં દસ્સેન્તસ્સ લદ્ધિભિન્દનત્થં વુત્તં. તત્થ **વિપાકપટિસંવેદી**તિ અનુયોગો પરવાદિસ્સ , વિપાકપવત્તિતો અઞ્ઞસ્સ વેદકસ્સ અભાવા પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. પુન પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

૧૩૮. તસ્સ પટિસંવેદીતિ તસ્સ વિપાકપટિસંવેદકસ્સ પટિસંવેદી યસ્મા પન પટિસંવેદિતબ્બો નામ વિપાકો, ન ચ પુગ્ગલો વિપાકો, તસ્મા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. પુન પુટ્ઠો યસ્મા પુઞ્ઞવિપાકે ઠિતત્તા વિપાકપટિસંવેદી પુત્તં વા પતિં વા માતા વા જાયા વા પરિચુમ્બતિ પરિસજ્જતિ, તસ્મા તથારૂપં પટિસંવેદિતં સન્ધાય પટિજાનાતિ પરવાદી.

તસ્સ તસ્સેવાતિ યદિ વિપાકો વિપાકમત્તં ન હોતિ, તસ્સ પન પટિસંવેદી પુગ્ગલો, તસ્સાપિ પટિસંવેદી તસ્સાપિ પટિસંવેદીતિ એવં પુગ્ગલપરમ્પરા અત્થિ. એવં સન્તે યા એસા વિપાકવટ્ટસ્સ અપ્પવત્તિકરણેન દુક્ખસ્સ અન્તકિરિયા વુત્તા, સા નત્થીતિ અત્થો. ઇતો પરં ઉપલબ્ભતિસામઞ્ઞેન પટિસંવેદીપુચ્છાસુ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો.

૧૪૨. અઞ્ઞો કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં વિપાકપટિસંવેદીતિ પઞ્હો ''વેદનવન્તં વા અત્તાન''ન્તિઆદિદિટ્ઠિભયા પટિક્ખિત્તો.

૧૪૩. દિબ્બં સુખન્તિઆદિ કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં વિપાકં ભાજેત્વા દસ્સનવસેન આરદ્ધં. તં સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. સકવાદિનો ચેત્થ પુગ્ગલવસેનેવ પટિસંવેદીપટિક્ખેપો વેદિતબ્બો, ન વેદયિતવસેન.

૧૪૮. મહાપથવીઆદીનિ હિ આરમ્મણં કત્વા વેદયિતાનં ઉપ્પત્તિ અપ્પટિસિદ્ધા.

૧૭૦. કત્તા કારેતા વિપાકપટિસંવેદીતિઆદિ વોમિસ્સકનયવસેન આરદ્ધં. તત્થ **સો કરોતી**તિ યં ત્વં કત્તાતિ ચ પટિસંવેદીતિ ચ વદેસિ, કિં સોયેવ કરોતિ, સો પટિસંવેદેતિ. અયમનુયોગો સકવાદિસ્સ, સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ.

૧૭૧. પુન પુટ્ઠો ''ઇધ નન્દતિ પેચ્ચ નન્દતી''તિઆદિસુત્તવસેન (ધ॰ પ॰ ૧૮) પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. અથસ્સ વચનોકાસં પટિબાહન્તો સકવાદી **સયંકતં સુખદુક્ખ**ન્તિ આહ.

૧૭૨. તત્થ **અઞ્ઞો કરોતી**તિ કારકવેદકાનં અઞ્ઞત્તપુચ્છાવસેન વુત્તં. તતો પરવાદી સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો ''મનુસ્સભૂતો કત્વા દેવભૂતો પટિસંવેદેતી''તિ મઞ્ઞમાનો પટિજાનાતિ . એવંવાદિનો પન પરંકતં સુખદુક્ખં આપજ્જતીતિ તસ્સ વસેન પુટ્ઠો પુન પટિક્ખિપતિ.

૧૭૪. સો ચ અઞ્ઞો ચાતિ કારકવેદકાનં એકત્તઅઞ્ઞત્તપુચ્છાવસેન વુત્તં. તતો પરવાદી સુત્તવિરોધભયેનેવ પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો પુરિમે દ્વેપિ નયે એકતો કત્વા પટિજાનાતિ. એવંવાદિનો પન સયંકતઞ્ચ પરંકતઞ્ચ સુખદુક્ખં આપજ્જતીતિ તસ્સ વસેન પુટ્ઠો પુન પટિક્ખિપતિ.

૧૭૬. નેવ સો કરોતીતિ કારકવેદકાનં એકત્તઅઞ્ઞત્તપટિક્ખેપવસેન વુત્તં. તતો પરવાદી સુત્તવિરોધવસેનેવ પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો યસ્મા મનુસ્સો દેવલોકૂપપત્તિયા કમ્મં કત્વા ન મનુસ્સભૂતોવ પટિસંવેદેતિ, નાપિ યેન કમ્મં કતં, તતો અઞ્ઞોવ પટિસંવેદેતિ, તસ્મા કારકતો વેદકો નેવ સો હોતિ, ન અઞ્ઞોતિ મઞ્ઞમાનો પટિજાનાતિ. લદ્ધિમત્તમેવેતં? એવંવાદિનો પન અસયંકારં અપરંકારં અધિચ્ચસમુપ્પન્નં સુખદુક્ખં આપજ્જતીતિ તસ્સ વસેન પુટ્ઠો પુન પટિક્ખિપતિ. અપિચ ઇમસ્મિં વોમિસ્સકનયે આદિતો પટ્ઠાય ઇમિનાપિ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. યસ્મા હિ અયં પુગ્ગલવાદી કમ્માનં કારકઞ્ચેવ વેદકઞ્ચ ઇચ્છતિ, તસ્માસ્સ યો કારકો, તેનેવ વા વેદકેન ભવિતબ્બં, અઞ્ઞેન વા ઉભોહિ વા ભવિતબ્બં, ઉભોહિ વાપિ ન ભવિતબ્બન્તિ ઇદમાપન્નં હોતિ. એવમાપન્નમેવ અનુયોગં અનુયુઞ્જન્તો સકવાદી ''સો કરોતી''તિઆદયો ચત્તારોપિ વિકપ્પે આહ. સેસં વુત્તપ્પકારમેવ.

પરિયોસાને પન ચત્તારોપિ પઞ્હા એકતો પુટ્ઠા. તત્થ પટિક્ખેપો ચ પટિજાનના ચ સયંકતાદિદોસપ્પત્તિ ચ પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બા. ઇતો પરં ''કલ્યાણપાપકાની''તિ અવત્વા હેટ્ઠા વુત્તનયા એવ ''કમ્મં અત્થી''તિઆદિના વિકપ્પેન દસ્સિતા. તેસમ્પિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો.

પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના.

કલ્યાણવગ્ગોતિપિ એતસ્સેવ નામં.

૧૪. અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના

૧૯૩. ઇતો પરં અભિઞ્ઞાનુયોગાદિવસેન અરહત્તસાધના હોતિ. તત્થ **આમન્તા**તિ સકવાદિના પટિઞ્ઞાતે પરવાદી ''બહિદ્ધા અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપે ઇદ્ધિવિધાદિવિસેસાધિગમો નત્થિ, અજ્ઝત્તં અત્થિ, તસ્મા ઇદ્ધાદિનિબ્બત્તકેન પુગ્ગલેન ભવિતબ્બ''ન્તિ મઞ્ઞમાનો **નનુ અત્થિ કોચિ ઇદ્ધિં વિકુબ્બતી**તિઆદિમાહ. તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવ.

અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના.

૧૫-૧૮. ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના

૧૯૭. ઇદાનિ **માતા**તિઆદિકો ઞાતકાનુયોગો. **ખત્તિયો**તિઆદિકો જાતિઅનુયોગો. **ગહટ્ઠો પબ્બજિતો**તિ પટિપત્તિઅનુયોગો. **દેવો મનુસ્સો**તિ ઉપપત્તિઅનુયોગો. **સોતાપન્નો**તિઆદિકો પટિવેધાનુયોગો, અરિયાનુયોગોતિપિ વુચ્ચતિ. તે સબ્બે ઉત્તાનત્થાયેવ. ''અરહા હુત્વા ન અરહા''તિ પનેત્થ મોઘપઞ્હત્તા ન વુત્તં.

૨૦૬. ચત્તારો પુરિસયુગાતિઆદિ સંઘાનુયોગો, સોપિ ઉત્તાનત્થોયેવ.

૨૦૯. સઞ્ઞતોતિઆદિ સચ્ચિકટ્ઠસભાવાનુયોગો. તત્થ **તતિયા કોટી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તથારૂપસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. પુન પુટ્ઠો પુગ્ગલં સન્ધાય પટિઞ્ઞા તસ્સેવ.

૨૧૧. અઞ્ઞો પુગ્ગલોતિપઞ્હેપિ સઞ્ઞતેહિ ખન્ધેહિ અઞ્ઞત્તં અનિચ્છન્તો પટિક્ખેપો તસ્સેવ.

૨૧૨. ખન્ધા સઞ્ઞતાતિઆદિ સઞ્ઞતાસઞ્ઞતાનિ સરૂપેન દસ્સેત્વા અઞ્ઞત્તપુચ્છનત્થં વુત્તં.

૨૧૩. રૂપં સઞ્ઞતન્તિઆદિ ખન્ધે વિભાગતો દસ્સેત્વા અઞ્ઞત્તપુચ્છનત્થં વુત્તં.

૨૧૪. પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પાદોતિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, ''જાતિધમ્મા જરાધમ્મા, અથો મરણધમ્મિનો''તિઆદિસુત્તવસેન પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. સઞ્ઞતભાવં પનસ્સ સો ન ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ.

૨૧૫. પુન **ન ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતી**તિઆદિના નયેન પુટ્ઠો ''દુક્ખમેવ હિ સમ્ભોતિ , દુક્ખં તિટ્ઠતિ વેતિ ચા''તિઆદિવચનતો (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧) પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પાદાદયો નામ ન યુજ્જન્તીતિ પટિજાનાતિ.

૨૧૬. અત્થત્થમ્હીતિ અત્થં વુચ્ચતિ નિબ્બાનં. તત્થ **અત્થી**તિ પુચ્છતિ. તસ્સ અત્થિતાય સસ્સતં, નત્થિતાય. ઉચ્છેદો આપજ્જતિ. તદુભયમ્પિ અનિચ્છન્તો પચ્છા પટિક્ખિપતિ.

ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના.

૧૯. પટિવેધાનુયોગાદિવણ્ણના

૨૧૭. ભવં નિસ્સાય પઞ્હે **ભવન્તિ** ઉપપત્તિભવં.

૨૧૮. વેદનં વેદિયમાનપઞ્હે વેદનં વેદિયમાનો પરિગ્ગહિતવેદનો યોગાવચરોવ પજાનાતિ, બાલપુથુજ્જનો નપ્પજાનાતિ.

૨૨૪. કાયાનુપસ્સનાદિપઞ્હા ઉત્તાનત્થાયેવ.

૨૨૬. પારાયનગાથાય **સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ**તિ સત્તસુઞ્ઞતવસેન ખન્ધલોકં ઓલોકેહીતિ અત્થો.

૨૨૮. પુગ્ગલો અવેક્ખતીતિ સકવાદિપુચ્છા. પરવાદિસ્સ હિ ''સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ''તિ ગાથાય યો અવેક્ખતિ, સો પુગ્ગલોતિ લદ્ધિ, તસ્મા નં એવં પુચ્છતિ. **સહ રૂપેના**તિ રૂપકાયેન સદ્ધિં. તતો અનિસ્સટો હુત્વાતિ અત્થો. ઇદં પઞ્ચવોકારવસેન અનુજાનિત્વા પુન તં જીવન્તિ પુટ્ઠો સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખિપતિ. **વિના રૂપેના**તિ ઇદં ચતુવોકારવસેન અનુજાનિત્વા પુન અઞ્ઞં જીવન્તિ પુટ્ઠો સુત્તવિરોધભયેનેવ પટિક્ખિપતિ. ''અબ્ભન્તરગતો''તિ ચ ''બહિદ્ધા નિક્ખમિત્વા''તિ ચ ઇદં ''સહ રૂપેન વિના રૂપેના''તિ હેટ્ઠા વુત્તસ્સ લક્ખણવચનં. તત્થ **અબ્ભન્તરગતો**તિ રૂપસ્સ અન્તોગતો, ઇતો વા એત્તો વા અનિક્ખમિત્વા રૂપપરિચ્છેદવસેનેવ ઠિતો હુત્વાતિ અત્થો. **નિક્ખમિત્વા**તિ રૂપપરિચ્છેદં અતિક્કમિત્વા. રૂપં અનિસ્સિતો હુત્વાતિ અત્થો.

૨૩૧. અનત્તાતિ અત્તના જીવેન પુગ્ગલેન રહિતો. એકધમ્મેપિ પુગ્ગલો નત્થીતિ અત્થો. એવં સબ્બસુત્તાનં આગમટ્ઠકથાસુ વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. ઇધ પન સન્ધાયભાસિતમત્તમેવ વક્ખામ.

૨૩૭. વુત્તં ભગવતા સપ્પિકુમ્ભોતિઆદિ ''સબ્બાવ દેસના યથારુતવસેનેવ અત્થતો ન ગહેતબ્બા''તિ દસ્સનત્થં આભતં. યથા હિ સુવણ્ણં ગહેત્વા કતો સુવણ્ણવિકારો કુમ્ભો સુવણ્ણકુમ્ભોતિ વુચ્ચતિ, ન એવં સપ્પિં ગહેત્વા કતો સપ્પિસ્સ વિકારો સપ્પિકુમ્ભો નામ અત્થિ. યસ્મિં પન કુમ્ભે સપ્પિ પક્ખિત્તં, સો સપ્પિકુમ્ભો નામાતિ અયમેત્થ અત્થો. તેલકુમ્ભાદીસુપિ એસેવ નયો. યથા ચ નિબ્બાનં નિચ્ચં ધુવં, ન એવં ભત્તં વા યાગુ વા અત્થિ. કાલપરિચ્છેદં પન અકત્વા દિવસે દિવસે દસ્સામાતિ પઞ્ઞત્તવસેન ''નિચ્ચભત્તં ધુવયાગૂ''તિ વુચ્ચતીતિ અયમેત્થ અત્થો.

''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિઆદીસુપિ યથા રૂપાદયો ધમ્મા પચ્ચત્તલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણવસેન અત્થિ, ન એવં પુગ્ગલો . રૂપાદીસુ પન સતિ 'એવંનામો''એવંગોત્તો'તિ વોહારો હોતિ. ઇતિ ઇમિના લોકવોહારેન લોકસમ્મુતિયા લોકનિરુત્તિયા અત્થિ પુગ્ગલોતિ અયમેત્થ અત્થો. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા – ''ઇમા ખો ચિત્ત, લોકસમઞ્ઞા લોકનિરુત્તિયો લોકવોહારા લોકપઞ્ઞત્તિયો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૦). રૂપાદિધમ્મા પન વિનાપિ લોકસમ્મુતિં પચ્ચત્તસામઞ્ઞલક્ખણવસેન પઞ્ઞાપનતો અત્થીતિ અયમેત્થ અત્થો.

બુદ્ધાનં પન **દ્વે કથા** સમ્મુતિકથા ચ પરમત્થકથા ચ. તત્થ સત્તો, પુગ્ગલો, દેવો, બ્રહ્માતિઆદિકા **સમ્મુતિકથા** નામ. અનિચ્ચં, દુક્ખં, અનત્તા, ખન્ધા, ધાતુયો, આયતનાનિ, સતિપટ્ઠાના, સમ્મપ્પધાનાતિઆદિકા **પરમત્થકથા** નામ.

તત્થ યો સમ્મુતિદેસનાય સત્તોતિ વા...પે॰... બ્રહ્માતિ વાતિ વુત્તે જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું નિય્યાતું અરહત્તજયગ્ગાહં ગહેતું સક્કોતિ, તસ્સ ભગવા આદિતોવ સત્તોતિ વા પુગ્ગલોતિ વા પોસોતિ વા દેવોતિ વા બ્રહ્માતિ વા કથેતિ. યો પરમત્થદેસનાય અનિચ્ચન્તિ વા દુક્ખન્તિ વાતિઆદીસુ અઞ્ઞતરં સુત્વાવ જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું નિય્યાતું અરહત્તજયગ્ગાહં ગહેતું સક્કોતિ. તસ્સ અનિચ્ચન્તિઆદીસુ અઞ્ઞતરં કથેતિ. તથા સમ્મુતિકથાય બુજ્ઝનકસત્તસ્સ ન પઠમં પરમત્થકથં કથેતિ. સમ્મુતિકથાય પન બોધેત્વા પચ્છા પરમત્થકથં કથેતિ . પરમત્થકથાય બુજ્ઝનકસત્તસ્સાપિ ન પઠમં સમ્મુતિકથં કથેતિ. પરમત્થકથાય પન બોધેત્વા પચ્છા સમ્મુતિકથં કથેતિ. પકતિયા પન પઠમમેવ પરમત્થકથં કથેન્તસ્સ દેસના લૂખાકારા હોતિ. તસ્મા બુદ્ધા પઠમં સમ્મુતિકથં કથેત્વા પચ્છા પરમત્થકથં કથેન્તિ. તે સમ્મુતિકથં કથેન્તાપિ સચ્ચમેવ સભાવમેવ અમુસાવ કથેન્તિ. પરમત્થકથં કથેન્તાપિ સચ્ચમેવ સભાવમેવ અમુસાવ કથેન્તિ. અયઞ્હિ –

''દુવે સચ્ચાનિ અક્ખાસિ, સમ્બુદ્ધો વદતં વરો;
સમ્મુતિં પરમત્થઞ્ચ, તતિયં નુપલબ્ભતિ''.

તત્થ –

''સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણં;
પરમત્થવચનં સચ્ચં, ધમ્માનં તથલક્ખણ''ન્તિ.

અપરો નયો – દ્વે ભગવતો દેસના પરમત્થદેસના ચ ખન્ધાદિવસેન, સમ્મુતિદેસના ચ સપ્પિકુમ્ભાદિવસેન. ન હિ ભગવા સમઞ્ઞં અતિધાવતિ. તસ્મા ‘‘અત્થિ પુગ્ગલો’’તિ વચનમત્તતો અભિનિવેસો ન કાતબ્બો. સત્થારા હિ –

‘‘પઞ્ઞત્તિં અનતિક્કમ્મ, પરમત્થો પકાસિતો;
સમઞ્ઞં નાતિધાવેય્ય, તસ્મા અઞ્ઞોપિ પણ્ડિતો;
પરમત્થં પકાસેન્તો, સમઞ્ઞં નાતિધાવયે’’.

સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પુગ્ગલકથા નિટ્ઠિતા.

૨. પરિહાનિકથા

૧. વાદયુત્તિપરિહાનિવણ્ણના

૨૩૯. ઇદાનિ પરિહાનિકથા હોતિ. પરિહાનિધમ્મો અપરિહાનિધમ્મો, ‘‘દ્વેમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સેક્ખસ્સ, ભિક્ખુનો પરિહાનાય સંવત્તન્તિ’’ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૮૫), ‘‘પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સમયવિમુત્તસ્સ ભિક્ખુનો પરિહાનાય સંવત્તન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૪૯) એવમાદીનિ હિ સુત્તાનિ નિસ્સાય સમ્મિતિયા વજ્જિપુત્તકા સબ્બત્થિવાદિનો એકચ્ચે ચ મહાસઙ્ઘિકા અરહતોપિ પરિહાનિં ઇચ્છન્તિ, તસ્મા તે વા હોન્તુ અઞ્ઞેયેવ વા, યેસં અયં લદ્ધિ, તેસં લદ્ધિભિન્દનત્થં **પરિહાયતિ અરહા અરહત્તા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્ર **પરિહાયતી**તિ દ્વે પરિહાનિયો પત્તપરિહાનિ ચ અપ્પત્તપરિહાનિ ચ. તત્થ ‘‘દુતિયમ્પિ ખો આયસ્મા ગોધિકો તમ્હા સામયિકાય ચેતોવિમુત્તિયા પરિહાયી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯) અયં પત્તપરિહાનિ નામ. ‘‘મા વો સામઞ્ઞત્થિકાનં સતં સામઞ્ઞત્થો પરિહાયી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૧૬-૪૧૮) અયં અપ્પત્તપરિહાનિ. તાસુ ઇધ પત્તપરિહાનિ અધિપ્પેતા. તઞ્હિ સન્ધાય **આમન્તા**તિ પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. સકસમયે પન ઇમં પત્તપરિહાનિં નામ લોકિયસમાપત્તિયાવ ઇચ્છન્તિ, ન અરહત્તાદીહિ સામઞ્ઞફલેહિ. પરસમયેપિ નં સબ્બસામઞ્ઞફલેસુ સબ્બભવેસુ સબ્બકાલેસુ સબ્બેસઞ્ચ પુગ્ગલાનં ન ઇચ્છન્તિ. તં પન તેસં લદ્ધિમત્તમેવાતિ સબ્બં લદ્ધિજાલં ભિન્દિતું પુન **સબ્બત્થા**તિઆદિના નયેન દેસના વડ્ઢિતા.

તત્થ યસ્મા પરવાદી કમેન પરિહાયિત્વા સોતાપત્તિફલે ઠિતસ્સ અરહતો પરિહાનિં ન ઇચ્છતિ, ઉપરિફલેસુ ઠિતસ્સેવ ઇચ્છતિ. યસ્મા ચ રૂપારૂપભવેસુ ઠિતસ્સ ન ઇચ્છતિ, કમ્મારામતાદીનં પન પરિહાનિયધમ્માનં ભાવતો કામભવે ઠિતસ્સેવ ઇચ્છતિ, તસ્મા ‘‘સબ્બત્થા’’તિ પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ. પુન દળ્હં કત્વા પુટ્ઠો કામભવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સબ્બસ્મિમ્પિ હિ કામભવે પરિહાનિકરા કામગુણા અત્થિ, તસ્મા તત્થ પરિહાયતીતિ તસ્સ લદ્ધિ.

તતિયપુચ્છાય **પરિહાની**તિ પરિહાનિકરે ધમ્મે પુચ્છતિ. તત્થ યસ્મા પરિહાનિ નામ કમ્મારામતાદિધમ્મા, વિસેસતો વા કામરાગબ્યાપાદા એવ, તે ચ રૂપારૂપભવે નત્થિ, તસ્મા ‘‘ન હેવ’’ન્તિ પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ.

સબ્બદાતિ કાલપુચ્છા. તત્થ પઠમપઞ્હે યોનિસોમનસિકારકાલે અપરિહાયનતો પટિક્ખિપતિ. દુતિયે અયોનિસોમનસિકરોતો રત્તિભાગે વા દિવસભાગે વા સબ્બદા પરિહાયનતો પટિજાનાતિ. તતિયે પરિહાનિકરધમ્મસમાયોગે સતિ મુહુત્તમેવ પરિહાનિ નામ હોતિ, તતો પુબ્બે અપરિહીનસ્સ પચ્છા પરિહીનસ્સ ચ પરિહાનિ નામ નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ.

સબ્બેવ અરહન્તોતિ પઞ્હાનં પઠમસ્મિં તિક્ખિન્દ્રિયે સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયસ્મિં મુદિન્દ્રિયે સન્ધાય પટિજાનાતિ. તતિયસ્મિમ્પિ તિક્ખિન્દ્રિયાવ અધિપ્પેતા. તેસઞ્હિ સબ્બેસમ્પિ પરિહાનિ ન હોતીતિ તસ્સ લદ્ધિ.

સેટ્ઠિઉદાહરણે પઠમપુચ્છા પરવાદિસ્સ, દુતિયા સકવાદિસ્સ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – યં મં તુમ્હે પુચ્છથ – ‘‘અરહા અરહત્તા પરિહાયન્તો ચતૂહિ ફલેહિ પરિહાયતી’’તિ, તત્ર વો પટિપુચ્છામિ – ‘‘ચતૂહિ સતસહસ્સેહિ સેટ્ઠી સેટ્ઠિત્તં કરોન્તો સતસહસ્સેહિ પરિહીને સેટ્ઠી સેટ્ઠિત્તા પરિહીનો હોતી’’તિ. તતો સકવાદિના એકદેસેન પરિહાનિં સન્ધાય ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તે **સબ્બસાપતેય્યા પરિહીનો હોતી**તિ પુચ્છતિ. તથા અપરિહીનત્તા સકવાદી ન હેવાતિ

વત્વા અથ નં ‘‘એવમેવ અરહાપિ પરિહાયતિ ચ. ન ચ ચતૂહિ ફલેહી’’તિ ઉપ્પન્નલદ્ધિકં દુતિયં ભબ્બપઞ્હં પુચ્છતિ. પરવાદી સેટ્ઠિનો અભબ્બતાય નિયમં અપસ્સન્તો પટિજાનિત્વા અરહતો ચતૂહિ ફલેહિ પરિહાનિભબ્બતં પુટ્ઠો ‘‘નિયતો સમ્બોધિપરાયણો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૭) વચનસ્સ અયોનિસો અત્થં ગહેત્વા લદ્ધિયં ઠિતો સોતાપત્તિફલતો પરિહાયિતું અભબ્બતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. તં પનસ્સ લદ્ધિમત્તમેવાતિ.

એત્તાવતા વાદયુત્તિ નામ નિટ્ઠિતા હોતિ.

૨. અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિવણ્ણના

૨૪૦. ઇદાનિ અરિયપુગ્ગલસંસન્દના આરદ્ધા. તત્થ યસ્મા કેચિ અરહતોવ પરિહાનિં ઇચ્છન્તિ, કેચિ અનાગામિનોપિ, કેચિ સકદાગામિસ્સપિ. સોતાપન્નસ્સ પન સબ્બેપિ ન ઇચ્છન્તિયેવ. યે અરહત્તા પરિહાયિત્વા અનાગામિસકદાગામિભાવે ઠિતા, તેસં પરિહાનિં ઇચ્છન્તિ, ન ઇતરેસં અનાગામિસકદાગામીનં. સોતાપન્નસ્સ પન તેપિ સબ્બથાપિ ન ઇચ્છન્તિયેવ, તસ્મા પેય્યાલમુખેન પુચ્છા કતા. તત્થ તેસં લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ વેદિતબ્બા. ‘‘પરિહાયતિ અનાગામી અનાગામિફલા’’તિ હિ પઞ્હસ્મિં યે અનાગામિનો પરિહાનિં ન ઇચ્છન્તિ, તેસં વસેન પટિક્ખેપો. યે પકતિઅનાગામિનો વા અરહત્તા પરિહાયિત્વા ઠિતઅનાગામિનો વા પરિહાનિં ઇચ્છન્તિ, તેસં વસેન પટિઞ્ઞાતિ ઇદમેત્થ નયમુખં. તસ્સાનુસારેન સબ્બપેય્યાલા અત્થતો વેદિતબ્બા.

૨૪૧. યં પનેત્થ ‘‘સોતાપત્તિફલસ્સ અનન્તરા અરહત્તંયેવ સચ્છિકરોતી’’તિ વુત્તં, તં પરિહીનસ્સ પુન વાયમતો અરહત્તપ્પત્તિં સન્ધાય વુત્તં. ઇતરો સોતાપત્તિફલાનન્તરં અરહત્તસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ.

૨૪૨. તતો પરં ‘‘પરિહાનિ નામેસા કિલેસપ્પહાનસ્સ વા મન્દતાય ભવેય્ય, મગ્ગભાવનાદીનં વા અનધિમત્તતાય, સચ્ચાનં વા અદસ્સનેના’’તિ એવમાદીનં વસેન અનુયુઞ્જિતું **કસ્સ બહુતરા કિલેસા પહીના**તિઆદિ વુત્તં. તં સબ્બં ઉત્તાનાધિપ્પાયમેવ સુત્તાનં પનત્થો આગમટ્ઠકથાસુ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

૨૬૨. **સમયવિમુત્તો અરહા અરહત્તા પરિહાયતી**તિ એત્થ મુદિન્દ્રિયો સમયવિમુત્તો, તિક્ખિન્દ્રિયો અસમયવિમુત્તોતિ તેસં લદ્ધિ. સકસમયે પન અવસિપ્પત્તો ઝાનલાભી સમયવિમુત્તો, વસિપ્પત્તો ઝાનલાભી ચેવ સબ્બે ચ અરિયપુગ્ગલા અરિયે વિમોક્ખે અસમયવિમુત્તાતિ સન્નિટ્ઠાનં. સો પન તં અત્તનો લદ્ધિં ગહેત્વા સમયવિમુત્તો પરિહાયતિ, ઇતરો ન પરિહાયતી’’તિ આહ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિવણ્ણના.

૩. સુત્તસાધનપરિહાનિવણ્ણના

૨૬૫. ઇદાનિ સુત્તસાધના હોતિ. તત્થ **ઉચ્ચાવચા**તિ ઉત્તમહીનભેદતો ઉચ્ચા ચ અવચા ચ. **પટિપાદા**તિ પટિપદા. **સમણેન પકાસિતા**તિ બુદ્ધસમણેન જોતિતા. સુખાપટિપદા હિ ખિપ્પાભિઞ્ઞા ઉચ્ચા. દુક્ખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા અવચા. ઇતરા દ્વે એકેનઙ્ગેન ઉચ્ચા, એકેન અવચા. પઠમં વુત્તા એવ વા ઉચ્ચા, ઇતરો તિસ્સોપિ અવચા. તાય ચેતાય ઉચ્ચાવચાય પટિપદાય **ન પારં દિગુણં યન્તિ**, એકમગ્ગેન દ્વિક્ખત્તું નિબ્બાનં ન ગચ્છન્તીતિ અત્થો. કસ્મા? યેન મગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તેન તેસં પુન અપ્પહાતબ્બતો. એતેન

પરિહાનિધમ્માભાવં દીપેતિ. **નયિદં એકગુણં મુતન્તિ** તઞ્ચ ઇદં પારં એકવારંયેવ કુસનારહં ન હોતિ. કસ્મા? એકેન મગ્ગેન સબ્બકિલેસાનં અપ્પહાનતો. એતેન એકમગ્ગેનેવ અરહત્તાભાવં દીપેતિ.

અત્થિ છિન્નસ્સ છેદિયન્તિ છિન્નસ્સ કિલેસવટ્ટસ્સ પુન છિન્દિતબ્બં કિઞ્ચિ અત્થીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો તિક્ખિન્દ્રિયં સન્ધાય પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો મુદિન્દ્રિયં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સકવાદી સુત્તં આહરિત્વા નત્થિભાવં દસ્સેતિ. તત્થ **ઓઘપાસો**તિ કિલેસોઘો ચેવ કિલેસપાસો ચ.

૨૬૬. કતસ્સ પટિચયોતિ ભાવિતસ્સ મગ્ગસ્સ પુન ભાવના. ઇધાપિ પટિક્ખેપપટિજાનનાનિ પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

૨૬૭. પરિહાનાય સંવત્તન્તીતિ પરવાદિના આભતે સુત્તે પઞ્ચ ધમ્મા અપ્પત્તપરિહાનાય ચેવ લોકિયસમાપત્તિપરિહાનાય ચ સંવત્તન્તિ. સો પન પત્તસ્સ અરહત્તફલસ્સ પરિહાનાય સલ્લક્ખેતિ. તેનેવ **અત્થિ અરહતો કમ્મારામતા**તિ આહ. ઇતરોપિ અસમયવિમુત્તં સન્ધાય પટિક્ખિપિત્વા ઇતરં સન્ધાય પટિજાનાતિ. કામરાગવસેન વા પવત્તમાનં તં પટિક્ખિપિત્વા ઇતરથા પવત્તમાનં પટિજાનાતિ. રાગાદીનં પન અત્થિતં પુટ્ઠો પટિજાનિતું ન સક્કોતિ.

૨૬૮. કિં પરિયુટ્ઠિતોતિ કેન પરિયુટ્ઠિતો અનુબદ્ધો અજ્ઝોત્થતો વા હુત્વાતિ અત્થો. અનુસયપુચ્છાયપિ તિક્ખિન્દ્રિયમુદિન્દ્રિયવસેનેવ પટિક્ખેપપટિજાનનાનિ વેદિતબ્બાનિ. કલ્યાણાનુસયોતિ વચનમત્તસામઞ્ઞેન વા પટિજાનાતિ. **રાગો ઉપચયં ગચ્છતી**તિ ભાવનાય પહીનં સન્ધાયાહ. પરતો દોસમોહેસુપિ એસેવ નયો. સક્કાયદિટ્ઠિઆદીનં પન દસ્સનેન પહીનત્તા ઉપચયં ન ઇચ્છતિ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સુત્તસાધના.

પરિહાનિકથા નિટ્ઠિતા.

૩. બ્રહ્મચરિયકથા

૧. સુદ્ધબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના

૨૬૯. ઇદાનિ બ્રહ્મચરિયકથા હોતિ. તત્થ દ્વે બ્રહ્મચરિયવાસા, મગ્ગભાવના ચ પબ્બજ્જા ચ. પબ્બજ્જા સબ્બદેવેસુ નત્થિ. મગ્ગભાવના ઠપેત્વા અસઞ્ઞસત્તે સેસેસુ અપ્પટિસિદ્ધા. તત્થ યે પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવે ઉપાદાય તદુપરિદેવેસુ મગ્ગભાવનમ્પિ ન ઇચ્છન્તિ સેય્યથાપિ સમ્મિતિયા, તે સન્ધાય **નત્થિ દેવેસૂ**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. ''તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહિ જમ્બુદીપકા મનુસ્સા ઉત્તરકુરુકે ચ મનુસ્સે અધિગ્ગણ્હન્તિ દેવે ચ તાવતિંસે. કતમેહિ તીહિ? સૂરા સતિમન્તો ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧) ઇદં સુત્તં નિસ્સાય દ્વેપિ બ્રહ્મચરિયવાસા નત્થિ દેવેસૂતિ ઉપ્પન્નલદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન દ્વિન્નમ્પિ બ્રહ્મચરિયાનં અન્તરાયિકધમ્મવસેનેવ **સબ્બે દેવા જળા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **હત્થસંવાચિકા**તિ મૂગા વિય હત્થમુદ્દાય વત્તારો. પરતો **અત્થિ દેવેસૂ**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, મગ્ગભાવનં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પટિઞ્ઞાય અધિપ્પાયં અસલ્લક્ખેત્વા પબ્બજ્જાવસેન અનુયોગો પરવાદિસ્સ.

૨૭૦. યત્થ નત્થિ પબ્બજ્જાતિ પઞ્હે ગિહીનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ દેવાનં મગ્ગપટિલાભં સન્ધાય પટિક્ખેપો તસ્સેવ. પુન પુટ્ઠો પચ્ચન્તવાસિનો ચેવ અસઞ્ઞસત્તે ચ સન્ધાય પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. **યો પબ્બજતી**તિઆદીસુ પુચ્છાસુપિ એસેવ નયો. પુન ''અત્થિ દેવેસૂ''તિ પઞ્હેપિ મગ્ગભાવનં સન્ધાયેવ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ, ''સબ્બદેવેસૂ''તિ વુત્તે અસઞ્ઞસત્તે સન્ધાય પટિક્ખેપો તસ્સેવ.

૨૭૧. મનુસ્સેસૂતિ પઞ્હદ્વયે જમ્બુદીપકે સન્ધાય પટિઞ્ઞા. પચ્ચન્તવાસિનો સન્ધાય પટિક્ખેપો વેદિતબ્બો.

અત્થિ યત્થ અત્થીતિ અત્થિ તે દેવા, અત્થિ વા સો પદેસો, યત્થ અત્થીતિ એવં સત્તપદેસવિભાગમુખેન વિસ્સજ્જનં સકવાદિસ્સ. ઇમિના નયેન સબ્બે એકન્તરિકપઞ્હા વેદિતબ્બા.

૨૭૨. સુત્તાનુયોગે **કુહિં ફલુપ્પત્તી**તિ તસ્સ અનાગામિનો અરહત્તફલુપ્પત્તિ કુહિન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. **તત્થેવા**તિ સુદ્ધાવાસેસૂતિ અત્થો.

હન્દ હીતિ કારણત્થે નિપાતો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યસ્મા અનાગામિપુગ્ગલો ઇધ લોકે ભાવિતેન મગ્ગેન તત્થ સુદ્ધાવાસેસુ ફલં સચ્છિકરોતિ, ન તત્થ અઞ્ઞં મગ્ગં ભાવેતિ, તસ્મા નત્થિ દેવેસુ બ્રહ્મચરિયવાસોતિ.

૨. સંસન્દનબ્રહ્મચરિયવણ્ણના

૨૭૩. ઇદાનિ યદિ અઞ્ઞત્થ ભાવિતેન મગ્ગેન અઞ્ઞત્થ ફલસચ્છિકિરિયા હોતિ, સોતાપન્નાદીનમ્પિ સિયાતિ એતમત્થં દસ્સેતું પુન **અનાગામી**તિઆદીનં સંસન્દનપુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ અનાગામિસ્સ ફલસચ્છિકિરિયાય પટિઞ્ઞા, સેસાનં ફલસચ્છિકિરિયાય પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. ઇધ ભાવિતમગ્ગો હિ અનાગામી ઇધવિહાયનિટ્ઠો નામ હોતિ. સો ઇધ અનાગામિમગ્ગં ભાવેત્વા ''ઓપપાતિકો તત્થપરિનિબ્બાયી''તિ વચનતો ''પુન મગ્ગભાવનં વિના ઉપપત્તિવસેનેવ અરહત્તફલં સચ્છિકરોતી''તિ તસ્સ લદ્ધિ. સોતાપન્નસકદાગામિનો પન તત્થ મગ્ગં ભાવેત્વા

તત્રુપપત્તિકા નામ હોન્તીતિ તેસં ઇધાગમનઞ્ઞેવ નત્થિ. ઇતિ સો અનાગામિસ્સ ફલસચ્છિકિરિયં પુટ્ઠો પટિજાનાતિ. ઇતરેસં પટિક્ખિપતિ.

અનાગામી પુગ્ગલો તત્થ ભાવિતેન મગ્ગેનાતિ પઞ્હે ''અનાગામિનો તત્થ મગ્ગભાવનાવ નત્થી''તિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતિ. **મગ્ગો ચ ભાવીયતિ, ન ચ કિલેસા પહીયન્તી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ , રૂપાવચરમગ્ગં સન્ધાય પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. રૂપાવચરમગ્ગેન હિ સો ઇધવિહાયનિટ્ઠો નામ જાતો.

અનાગામી પુગ્ગલો કતકરણીયોતિ પઞ્હે ''ઓપપાતિકો તત્થપરિનિબ્બાયી''તિ વચનતો ઉપપત્તિયાવસ્સ કતકરણીયાદિભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અરહા**તિ પઞ્હે ઇધપરિનિબ્બાયિનો અરહતો વસેનેવ પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો તત્થપરિનિબ્બાયિનો વસેન પટિજાનાતિ.

અત્થિ અરહતો પુનબ્ભવોતિઆદીસુપિ તત્થપરિનિબ્બાયી ઇધપરિનિબ્બાયીનં વસેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **અપ્પટિવિદ્ધાકુપ્પોવ તત્થપરિનિબ્બાયતી**તિ પુટ્ઠો ઇધેવ ભાવિતેન મગ્ગેન તસ્સ અકુપ્પપટિવેધં ઇચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ.

યથા મિગોતિ પઠમં ઉદાહરણં પરવાદિસ્સ, દુતિયં સકવાદિસ્સ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

બ્રહ્મચરિયકથા નિટ્ઠિતા.

૩. ઓધિસોકથાવણ્ણના

૨૭૪. ઇદાનિ ઓધિસોકથા નામ હોતિ. તત્થ યે સોતાપન્નાદીનં નાનાભિસમયવસેન દુક્ખદસ્સનાદીહિ ઓધિસો ઓધિસો એકદેસેન એકદેસેન કિલેસપ્પહાનં ઇચ્છન્તિ સેય્યથાપિ એતરહિ સમ્મિતિયાદયો, તેસં તં લદ્ધિં ભિન્દિતું **ઓધિસો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન અનુયોગો સકવાદિસ્સ, એકદેસેન સોતાપન્નાદિભાવસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બવારેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

ઓધિસોકથાવણ્ણના.

૪. જહતિકથા

૧. નસુત્તાહરણકથાવણ્ણના

૨૭૯. ઇદાનિ જહતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ઝાનલાભી પુથુજ્જનો સહ સચ્ચાભિસમયા અનાગામી નામ હોતિ, તસ્સ પુથુજ્જનકાલેયેવ કામરાગબ્યાપાદા પહીના’’તિ લદ્ધિ સેય્યથાપિ એતરહિ સમ્મિતિયાનં, તેસં તં લદ્ધિં ભિન્દિતું **જહતિ પુથુજ્જનો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, ઝાનવિક્ખમ્ભિતાનં પન તેસં પરિયુટ્ઠાનં અપસ્સન્તસ્સ પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. યસ્મા પન તેસં ઝાનવિક્ખમ્ભિતાનમ્પિ અનાગામિમગ્ગેનેવ અચ્ચન્તં પહાનં હોતિ, તસ્મા પુન **અચ્ચન્ત**ન્તિઆદિઅનુયોગો સકવાદિસ્સ, તથારૂપસ્સ પહાનસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. વિક્ખમ્ભેતીતિ અચ્ચન્તવિક્ખમ્ભનમેવ સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તતો પરં અનાગામિમગ્ગટ્ઠેન સદ્ધિં પુથુજ્જનસંસન્દનં હોતિ. તં ઉત્તાનત્થમેવ.

૨૮૦. તતો પરં **અનાગામિફલે સણ્ઠાતી**તિ પુટ્ઠો ઝાનાનાગામિતં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અરહત્તે સણ્ઠાતી**તિ પુટ્ઠો દસ્સનમગ્ગેન ઉદ્ધમ્ભાગિયાનં પહાનાભાવતો પટિક્ખિપતિ.

અપુબ્બં અચરિમં તયો મગ્ગેતિ પુટ્ઠો તથારૂપાય ભાવનાય અભાવા પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો તિણ્ણં મગ્ગાનં કિચ્ચસબ્ભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સામઞ્ઞફલપુચ્છાસુપિ એસેવ નયો. **કતમેન મગ્ગેના**તિ પુટ્ઠો **અનાગામિમગ્ગેના**તિ ઝાનાનાગામિતં સન્ધાય વદતિ. પુન સંયોજનપ્પહાનં પુટ્ઠો તિણ્ણં અનાગામિમગ્ગેન તેસં કિલેસાનં અપ્પહેય્યત્તા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો પઠમમગ્ગસ્સેવ ઝાનાનાગામિમગ્ગભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

જહતિકથા.

૫. સબ્બમત્થીતિકથા

૧. વાદયુત્તિવણ્ણના

૨૮૨. ઇદાનિ સબ્બમત્થીતિવાદકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં…પે॰… અયં વુચ્ચતિ રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિવચનતો (વિભ॰ ૨) ''સબ્બેપિ અતીતાદિભેદા ધમ્મા ખન્ધસભાવં ન વિજહન્તિ, તસ્મા સબ્બં અત્થિયેવ નામા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ સબ્બમત્થિવાદાનં, તેસં લદ્ધિવિસોધનત્થં **સબ્બમત્થી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, વુત્તપ્પકારાય લદ્ધિયા ઠત્વા પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સબ્બથા**તિ સબ્બસ્મિં સરીરે સબ્બમત્થીતિ પુચ્છતિ. **સબ્બદા**તિ સબ્બસ્મિં કાલે સબ્બમત્થીતિ પુચ્છતિ. **સબ્બેન સબ્બ**ન્તિ સબ્બેનાકારેન સબ્બમત્થીતિ પુચ્છતિ. **સબ્બેસૂ**તિ સબ્બેસુ ધમ્મેસુ સબ્બમત્થીતિ પુચ્છતિ. **અયોગ**ન્તિ અયુત્તં. નાનાસભાવાનઞ્હિ યોગો હોતિ, ન એકસભાવસ્સ. ઇતિ ઇમસ્મિં પઞ્હે રૂપં વેદનાય, વેદનં વા રૂપેન અનાનં એકલક્ખણમેવ કત્વા સબ્બમત્થીતિ પુચ્છતિ. **યમ્પિ નત્થિ તમ્પત્થી**તિ યમ્પિ છટ્ઠખન્ધાદિકં સસવિસાણાદિકં વા કિઞ્ચિ નત્થીતિ સિદ્ધં, તમ્પિ તે અત્થીતિ પુચ્છતિ. **સબ્બમત્થીતિ યા દિટ્ઠિ સા દિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠીતિ, યા દિટ્ઠિ સા દિટ્ઠિ સમ્માદિટ્ઠીતિ હેવમત્થી**તિ ઇમિના ઇદં પુચ્છતિ – યા તે એસા સબ્બમત્થીતિ દિટ્ઠિ, સા દિટ્ઠિ અયાથાવકત્તા મિચ્છાદિટ્ઠીતિ એવં યા અમ્હાકં દિટ્ઠિ, સા દિટ્ઠિ યાથાવકત્તા સમ્માદિટ્ઠીતિ એવં તવ સમયે અત્થીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો સબ્બેસુપિ એતેસુ નયેસુ વુત્તપ્પકારાય અત્થિતાય અભાવતો પટિક્ખિપતિ. ઇમેસુ પન સબ્બેસુપિ નયેસુ ''આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિ આદિં કત્વા સબ્બો કથામગ્ગભેદો વિત્થારતો વેદિતબ્બોતિ અયં તાવેત્થ વાદયુત્તિ.

૨. કાલસંસન્દનવણ્ણના

૨૮૩-૨૮૪. ઇદાનિ અતીતં અત્થીતિ કાલસંસન્દનં હોતિ. તત્થ **અતીતં અત્થી**તિઆદિકં સુદ્ધિકસંસન્દનં. **અતીતં રૂપં અત્થી**તિઆદિકં ખન્ધવસેન કાલસંસન્દનં.

૨૮૫. **પચ્ચુપ્પન્નં રૂપં અપ્પિયં કરિત્વા**તિ અતીતાનાગતં પહાય પચ્ચુપ્પન્નરૂપમેવ અપ્પિયં અવિભજિતબ્બં કરિત્વા. **રૂપભાવં જહતી**તિપઞ્હે નિરુદ્ધસ્સાપિ રૂપસ્સ રૂપક્ખન્ધસઙ્ગહિતત્તા પટિક્ખિપતિ. **રૂપભાવં ન જહતી**તિ પટિલોમપઞ્હેપિ રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતત્તાવ પટિજાનાતિ. **ઓદાતં વત્થં અપ્પિયં કરિત્વા**તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ ન સબ્બં વત્થં ઓદાતં, ઇમિના પન વત્થન્તિ અવત્વા ''ઓદાતં વત્થં અપ્પિયં કરિત્વા''તિ વુત્તે સકવાદિના એકત્થતા અનુઞ્ઞાતા. **ઓદાતભાવં જહતી**તિ પઞ્હે વણ્ણવિગમં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **વત્થભાવં જહતી**તિ એત્થ પન પઞ્ઞત્તિયા અવિગતત્તા પટિક્ખેપો તસ્સેવ. પટિલોમેપિ એસેવ નયો.

૨૮૬. **અતીતં અતીતભાવં ન જહતી**તિ પુટ્ઠો ''યદિ જહેય્ય, અનાગતં વા પચ્ચુપ્પન્નં વા સિયા''તિ મઞ્ઞમાનો પટિજાનાતિ. **અનાગતં અનાગતભાવં ન જહતી**તિ પુટ્ઠો પન ''યદિ ન જહેય્ય, અનાગતમેવસ્સ , પચ્ચુપ્પન્નભાવં ન પાપુણેય્યા''તિ મઞ્ઞમાનો પટિક્ખિપતિ. પચ્ચુપ્પન્નપઞ્હેપિ અતીતભાવં અનાપજ્જનદોસો સિયાતિ પટિક્ખિપતિ. અનુલોમપઞ્હેસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૨૮૭. એવં સુદ્ધિકનયં વત્વા પુન ખન્ધવસેન દસ્સેતું **અતીતં રૂપ**ન્તિઆદિ વુત્તં. તં સબ્બં પાળિઅનુસારેનેવ સક્કા જાનિતું.

૨૮૮. ઇદાનિ ‘‘અતીતં ન્વત્થી’’તિઆદિ વચનસોધના હોતિ. તત્થ **હઞ્ચિ અતીતં ન્વત્થી**તિ યદિ અતીતં નો અત્થીતિ અત્થો. **અતીતં અત્થીતિ મિચ્છા**તિ અતીતઞ્ચ તં અત્થિ ચાતિ મિચ્છા એવ. **તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન**ન્તિ પુટ્ઠો અનાગતક્ખણેયેવસ્સ પચ્ચુપ્પન્નતાય અભાવં સન્ધાય કાલનાનત્તેન પટિક્ખિપતિ.

દુતિયં પુટ્ઠો યં ઉપ્પાદતો પુબ્બે અનાગતં અહોસિ, તસ્સ ઉપ્પન્નકાલે પચ્ચુપ્પન્નત્તા પટિજાનાતિ. **હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી**તિ યદેતં તયા ‘‘અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોતી’’તિ વદતા તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ લદ્ધિવસેન ‘‘અનાગતં વા પચ્ચુપ્પન્નં વા હુત્વા હોતી’’તિ વુત્તં. કિં તે તમ્પિ હુત્વા હોતીતિ? ઇતરો હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વા અભાવતો **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

દુતિયં પુટ્ઠો યસ્મા તં અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોન્તં ‘‘હુત્વા હોતી’’તિ સઙ્ખં ગતં, તસ્મા પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી ‘‘યદિ તે તં અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોન્તં ‘હુત્વા હોતી’તિ સઙ્ખં ગતં, પુન હુત્વા હોતિ, યં અનાગતં ન હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં ન હોન્તં ‘ન હુત્વા ન હોતી’તિ સઙ્ખં ગતં સસવિસાણં, કિં તે તમ્પિ પુન ન હુત્વા ન હોતી’’તિઅધિપ્પાયેન **ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી**તિ પઞ્હં પુચ્છતિ. ઇતરો ‘‘યં નત્થિ, તં નત્થિતાય, એવ અનાગતં ન હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં ન હોતીતિ નહુત્વાનહોતિ નામ તાવ હોતુ, પુન નહુત્વાનહોતિભાવો પનસ્સ કુતો’’તિ મઞ્ઞમાનો પટિક્ખિપતિ. **તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીત**ન્તિ પઞ્હેપિ પચ્ચુપ્પન્નક્ખણેયેવસ્સ અતીતતાય અભાવં સન્ધાય કાલનાનત્તા પટિક્ખિપતિ.

દુતિયપઞ્હે પુટ્ઠો યં અતીતભાવતો પુબ્બે પચ્ચુપ્પન્નં અહોસિ, તસ્સેવ અતીતત્તા પટિજાનાતિ. **હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી**તિ યદેતં તયા ‘‘પચ્ચુપ્પન્નં હુત્વા અતીતં હોતી’’તિ વદતા ‘‘તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીત’’ન્તિ લદ્ધિવસેન ‘‘પચ્ચુપ્પન્નં વા અતીતં વા હુત્વા હોતી’’તિ વુત્તં, કિં તે તમ્પિ હુત્વા હોતીતિ? ઇતરો હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વા અભાવતો **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

દુતિયપઞ્હે યસ્મા તં પચ્ચુપ્પન્નં હુત્વા અતીતં હોન્તં ‘‘હુત્વા હોતી’’તિ સઙ્ખં ગતં, તસ્મા પટિજાનાતિ . અથ નં સકવાદી ‘‘યદિ તે તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં હુત્વા અતીતં હોન્તં ‘હુત્વા હોતી’તિ સઙ્ખં ગતં, પુન હુત્વા હોતિ, યં પચ્ચુપ્પન્નં ન હુત્વા અતીતં ન હોન્તં ‘ન હુત્વા ન હોતી’તિ સઙ્ખં ગતં સસવિસાણં, કિં તે તમ્પિ પુન ન હુત્વા ન હોતી’’તિ અધિપ્પાયેન **ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી**તિ પઞ્હં પુચ્છતિ. ઇતરો ‘‘યં નત્થિ, તં નત્થિતાય એવ પચ્ચુપ્પન્નં ન હુત્વા અતીતં ન હોતીતિ નહુત્વાનહોતિ નામ તાવ હોતુ. પુન નહુત્વાનહોતિભાવો પનસ્સ કુતો’’તિ મઞ્ઞમાનો પટિક્ખિપતિ. ઉભયં એકતો કત્વા આગતે તતિયપઞ્હેપિ ઇમિનાવુપાયેન યોજના કાતબ્બા.

અપરો નયો – યદિ તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નં, અનાગતસ્સ પચ્ચુપ્પન્ને વુત્તો હોતિભાવો, પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચ અનાગતે વુત્તો હુત્વાભાવો આપજ્જતિ. એવં સન્તે અનાગતમ્પિ હુત્વાહોતિ નામ. પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ હુત્વાહોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ‘‘કિં તે એતેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી’’તિ? ઇતરો – ‘‘તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ પઞ્હે પટિક્ખિત્તનયેનેવ પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો દુતિયે પઞ્હે પટિઞ્ઞાતનયેનેવ પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી ‘‘તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ પઞ્હાવસેન તેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતીતિ પટિજાનન્તં પુરિમં પટિક્ખિત્તપઞ્હં પરિવત્તિત્વા પુચ્છન્તો **ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી**તિ પુચ્છતિ.

તસ્સત્થો – નનુ ''તયા તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્ન''ન્તિ વુત્તે પઠમપઞ્હં પટિક્ખિપન્તેન અનાગતસ્સ હોતિભાવો પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચ હુત્વાભાવો પટિક્ખિત્તોતિ. તેન અનાગતં ન હોતિ નામ, પચ્ચુપ્પન્નં ન હુત્વા નામ.

દુતિયપઞ્હે ચ તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ પટિઞ્ઞાતં. એવં સન્તે અનાગતમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિ નામ. પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ''કિં તે એતેસુ એકેકં ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી''તિ? પરવાદી સબ્બતો અન્ધકારેન પરિયોનદ્ધો વિય તેસં નહુત્વાનહોતિભાવં અપસ્સન્તો **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ.

દુતિયવારેપિ યદિ તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીતં, પચ્ચુપ્પન્નસ્સ અતીતે વુત્તો હોતિભાવો, અતીતસ્સ ચ પચ્ચુપ્પન્ને વુત્તો હુત્વાભાવો આપજ્જતિ, એવં સન્તે પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ હુત્વાહોતિ નામ, અતીતમ્પિ હુત્વાહોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ''કિં તે એતેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી''તિ? ઇતરો તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીતન્તિપઞ્હે પટિક્ખિત્તનયેનેવ પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો દુતિયપઞ્હે પટિઞ્ઞાતનયેનેવ પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી ''તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીત''ન્તિ પઞ્હાવસેન તેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતીતિ પટિજાનન્તં પુરિમં પટિક્ખિત્તપઞ્હં પરિવત્તિત્વા પુચ્છન્તો **ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હો**તીતિ પુચ્છતિ. તસ્સત્થો – નનુ તયા તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીતન્તિ વુત્તે પઠમપઞ્હં પટિક્ખિપન્તેન પચ્ચુપ્પન્નસ્સ હોતિભાવો, અતીતસ્સ ચ હુત્વાભાવો પટિક્ખિત્તોતિ. તેન પચ્ચુપ્પન્નં નહોતિ નામ. અતીતં નહુત્વા નામ.

દુતિયપઞ્હે ચ તે ''તઞ્ઞેવ પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીત''ન્તિ પટિઞ્ઞાતં. એવં સન્તે પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિ નામ, અતીતમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ''કિં તે એતેસુ એકેકં ન હુત્વા ન હોતિ, ન હુત્વા ન હોતી''તિ. પરવાદી સબ્બતો અન્ધકારેન પરિયોનદ્ધો વિય તેસં નહુત્વાનહોતિભાવં અપસ્સન્તો **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ.

તતિયવારેપિ યદિ તઞ્ઞેવ અનાગતં તં પચ્ચુપ્પન્નં તં અતીતં; અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં પચ્ચુપ્પન્નાતીતેસુ વુત્તો હોતિભાવો, પચ્ચુપ્પન્નાતીતાનઞ્ચ અનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ વુત્તો હુત્વાભાવો આપજ્જતિ. એવં સન્તે અનાગતમ્પિ હુત્વાહોતિ નામ. પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ અતીતમ્પિ હુત્વા હોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ''કિં તે તીસુપિ એતેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી''તિ? ઇતરો ''તઞ્ઞેવ અનાગતં, તં પચ્ચુપ્પન્નં, તં અતીત''ન્તિપઞ્હે પટિક્ખિત્તનયેનેવ પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો દુતિયપઞ્હે પટિઞ્ઞાતનયેનેવ પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી ''તઞ્ઞેવ અનાગતં, તં પચ્ચુપ્પન્નં, તં અતીત''ન્તિ પઞ્હાવસેન તેસુ એકેકં હુત્વા હોતિ, હુત્વા હોતીતિ પટિજાનન્તં પુરિમં પટિક્ખિત્તપઞ્હં પરિવત્તિત્વા પુચ્છન્તો **ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હો**તીતિ પુચ્છતિ. તસ્સત્થો – નનુ તયા તઞ્ઞેવ અનાગતં, તં પચ્ચુપ્પન્નં, તં અતીતન્તિ વુત્તે પઠમપઞ્હં પટિક્ખિપન્તેન અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં હોતિભાવો; પચ્ચુપ્પન્નાતીતાનઞ્ચ હુત્વાભાવો પટિક્ખિત્તોતિ? તેન અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ ન હોતિ નામ. પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ અતીતઞ્ચ ન હુત્વા નામ.

દુતિયપઞ્હે ચ તે ''તઞ્ઞેવ અનાગતં, તં પચ્ચુપ્પન્નં, તં અતીત''ન્તિ પટિઞ્ઞાતં. એવં સન્તે અનાગતમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિ નામ, પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ અતીતમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિયેવ નામ. તેન તં પુચ્છામ – ''કિં તે એતેસુ એકેકં ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી''તિ? પરવાદી સબ્બતો અન્ધકારેન પરિયોનદ્ધો વિય તેસં ન હુત્વા ન હોતિભાવં અપસ્સન્તો **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતીતિ. નિગ્ગહાદીનિ પનેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બાનિ.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અતીતચક્ખુરૂપાદિકથાવણ્ણના

૨૮૯. **અતીતં ચક્ખુ અત્થી**તિઆદીસુપિ ચક્ખાદિભાવાવિજહનેનેવ અત્થિતં પટિજાનાતિ. **પસ્સતી**તિઆદીનિ પુટ્ઠો પન તેસં વિઞ્ઞાણાનં કિચ્ચાભાવવસેન પટિક્ખિપતિ.

અતીતઞાણાદિકથાવણ્ણના

૨૯૦. તેન ઞાણેન ઞાણકરણીયં **કરોતી**તિ પઞ્હે તસ્સ ઞાણસ્સ નિરુદ્ધત્તા કિચ્ચભાવમસ્સ અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો અતીતારમ્મણં પચ્ચુપ્પન્નં ઞાણં અતીતાનં ધમ્માનં જાનનતો અતીતં ઞાણન્તિ લેસેન પચ્ચુપ્પન્નમેવ ''અતીતં ઞાણ''ન્તિ કત્વા તેન ઞાણેન ઞાણકરણીયસ્સ અત્થિતાય પટિજાનાતિ. અથસ્સ સકવાદી લેસોકાસં અદત્વા **તેન ઞાણેન દુક્ખં પરિજાનાતી**તિઆદિમાહ. ઇતરો અતીતારમ્મણેનેવ ઞાણેન ઇમેસં ચતુન્નં કિચ્ચાનં અભાવા પટિક્ખિપતિ. અનાગતપઞ્હેપિ એસેવ નયો. પચ્ચુપ્પન્નપઞ્હો ચેવ સંસન્દનપઞ્હો ચ ઉત્તાનત્થાયેવ.

અરહન્તાદિકથાવણ્ણના

૨૯૧. **અરહતો અતીતો રાગો અત્થી**તિઆદીસુપિ રાગાદિભાવાવિજહન્તો એવં પટિજાનાતિ. **સરાગો**તિઆદીસુ સુત્તવિરોધભયેન ચેવ યુત્તિવિરોધભયેન ચ પટિક્ખિપતિ.

પદસોધનકથાવણ્ણના

૨૯૫. એવં સબ્બમ્પિ પાળિઅનુસારેનેવ વિદિત્વા પરતો **અત્થિ સિયા અતીતં, સિયા ન્વાતીત**ન્તિ એત્થ એવમત્થો વેદિતબ્બો. યં અતીતમેવ અત્થિ, તં અતીતં. યં પચ્ચુપ્પન્નાનાગતં અત્થિ, તં નો અત્થિ, તં નો અતીતં. **તેનાતીતં ન્વાતીતં, ન્વાતીતં અતીત**ન્તિ તેન કારણેન અતીતં નો અતીતં, નો અતીતં અતીતન્તિ. અનાગતપચ્ચુપ્પન્નપુચ્છાસુપિ એસેવ નયો.

સુત્તસાધનવણ્ણના

૨૯૬. **ન વત્તબ્બં ''અતીતં અત્થિ અનાગતં અત્થી''**તિ સુત્તસાધનાય પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પુન અત્તનો લદ્ધિં નિસ્સાય **યંકિઞ્ચિ, ભિક્ખવે, રૂપ**ન્તિ અનુયોગો પરવાદિસ્સેવ. દુતિયનયે પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. એવં સબ્બત્થ પુચ્છા ચ પટિઞ્ઞા ચ વેદિતબ્બા. યં પનેતં પરવાદિના અનાગતસ્સ અત્થિભાવસાધનત્થં ''નનુ વુત્તં ભગવતા કબળીકારે, ચે, ભિક્ખવે''તિ સુત્તસ્સ પરિયોસાને **અત્થિ તત્થ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તી**તિઆદિ દસ્સિતં ન તં અનાગતસ્સ અત્થિભાવસાધકં . તઞ્હિ હેતૂનં પરિનિટ્ઠિતત્તા અવસ્સં ભાવિતં સન્ધાય તત્થ વુત્તં. અયં સુત્તાધિપ્પાયો. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સબ્બમત્થીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અતીતક્ખન્ધાદિકથા

૧. નસુત્તસાધનકથાવણ્ણના

૨૯૭. ઇદાનિ ‘‘અતીતં ખન્ધા’’તિઆદિકથા હોતિ. તત્થ ખન્ધાદિભાવાવિજહનતો અતીતાનાગતાનં અત્થિતં ઇચ્છન્તસ્સ **અતીતં ખન્ધા**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, અતીતસ્સ ખન્ધસઙ્ગહિતત્તા **આમન્તા**તિ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પુન **અતીતં નત્થી**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, તસ્સ નિરુત્તિપથસુત્તેન અત્થિતાય વારિતત્તા પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. આયતનધાતુપુચ્છાસુપિ અનાગતપઞ્હેસુપિ પચ્ચુપ્પન્નેન સદ્ધિં સંસન્દિત્વા અનુલોમપટિલોમતો આગતપઞ્હેસુપિ ‘‘અતીતં રૂપ’’ન્તિઆદિપઞ્હેસુપિ ઇમિનાવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૨. સુત્તસાધનવણ્ણના

૨૯૮. સુત્તસાધને પન **ન વત્તબ્બ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **નત્થિ ચેતે**તિ નત્થિ ચ એતે ધમ્માતિ અત્થો. ખન્ધાદિભાવે સતિ નત્થિતં અનિચ્છન્તસ્સ **આમન્તા**તિ પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ, અથ નેસં નત્થિભાવસાધનત્થં સુત્તાહરણં સકવાદિસ્સ. દુતિયપુચ્છાપિ પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ, સુત્તાહરણં પરવાદિસ્સ. તં પન નેસં ખન્ધાદિભાવમેવ સાધેતિ, ન અત્થિભાવન્તિ આહટમ્પિ અનાહટસદિસમેવાતિ.

અતીતં ખન્ધાતિઆદિકથાવણ્ણના.

૭. એકચ્ચંઅત્થીતિકથા

૧. અતીતાદિએકચ્ચકથાવણ્ણના

૨૯૯. ઇદાનિ **એકચ્ચં અત્થી**તિ કથા હોતિ. તત્થ યે ''એકચ્ચં અતીતં અત્થી''તિ મઞ્ઞન્તિ, સેય્યથાપિ કસ્સપિકા; તેસં લદ્ધિભિન્દનત્થં **અતીતં અત્થી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, **એકચ્ચં અત્થી**તિ વિસ્સજ્જનં પરવાદિસ્સ. અયઞ્હિ અધિપ્પાયો – અવિપક્કવિપાકં અત્થિ, વિપક્કવિપાકં નત્થીતિ. **એકચ્ચં નિરુદ્ધ**ન્તિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ. તસ્સત્થો – યદિ તે અતીતં એકચ્ચં અત્થિ એકચ્ચં નત્થિ, એવં સન્તે એકચ્ચં અતીતં નિરુદ્ધં, એકચ્ચં અતીતં અનિરુદ્ધં, તથેવ ઠિતન્તિ આપજ્જતિ. **વિગત**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

અવિપક્કવિપાકધમ્મા એકચ્ચેતિ ઇદં યસ્મા યેસં સો અવિપક્કવિપાકાનં અત્થિતં ઇચ્છતિ, તેપિ અતીતાયેવ. તસ્મા યથા તે અતીતં એકચ્ચં અત્થિ, કિં તથા અવિપક્કવિપાકાપિ ધમ્મા એકચ્ચે અત્થી એકચ્ચે નત્થીતિ ચોદેતું વુત્તં. **વિપક્કવિપાકા**તિ ઇદં યેસં સો નત્થિતં ઇચ્છતિ, તેસં વસેન ચોદેતું વુત્તં. **અવિપાકા**તિ ઇદં અબ્યાકતાનં વસેન ચોદેતું વુત્તં. ઇતિ ઇમેસં તિણ્ણં રાસીનં વસેન સબ્બેસુ અનુલોમપટિલોમેસુ પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ વેદિતબ્બા. અતીતા એકદેસં વિપક્કવિપાકા, એકદેસં અવિપક્કવિપાકાતિ વિપ્પકતવિપાકા વુચ્ચન્તિ. યેન હિ કમ્મેન પટિસન્ધિ નિબ્બત્તિતા, ભવઙ્ગમ્પિ ચુતિપિ તસ્સેવ વિપાકો. તસ્મા પટિસન્ધિતો યાવ ચુતિ, તાવ તં વિપ્પકતવિપાકં નામ હોતિ. તથારૂપે ધમ્મે સન્ધાયેતં વુત્તં.

વિપચ્ચિસ્સન્તીતિ કત્વા તે અત્થીતિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. યથા ધમ્મધરસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિદ્દાયન્તસ્સાપિ બહુપવત્તિનો ધમ્મા અત્થીતિ વુચ્ચન્તિ, એવં લોકવોહારવસેન અત્થિતં સન્ધાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **વિપચ્ચિસ્સન્તીતિ કત્વા પચ્ચુપન્ના**તિ દુતિયપઞ્હે ''કમ્માનં અવિનાસસઙ્ખાતો કમ્મૂપચયો નામેકો અત્થી''તિ લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ.

૨. અનાગતાદિએકચ્ચકથાવણ્ણના

૩૦૦. **અનાગતં અત્થી**તિઆદીસુપિ **એકચ્ચં અત્થી**તિ ઉપ્પાદિનો ધમ્મે સન્ધાય વદતિ. સેસં સબ્બત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

એકચ્ચંઅત્થીતિકથાવણ્ણના.

૮. સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના

૩૦૧. ઇદાનિ સતિપટ્ઠાનકથા હોતિ. ‘‘તત્થ – ચતુન્નં, ભિક્ખવે, સતિપટ્ઠાનાનં સમુદયઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચ દેસેસ્સામી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૦૮) સતિપટ્ઠાનસંયુત્તે વુત્તનયેનેવ યેસં કાયાદયો સતિયા આરમ્મણધમ્મે ગહેત્વા ‘‘સબ્બે ધમ્મા સતિપટ્ઠાના’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં. અન્ધકા નામ પુબ્બસેલિયા, અપરસેલિયા, રાજગિરિયા, સિદ્ધત્થિકાતિ ઇમે પચ્છા ઉપ્પન્નનિકાયા. તેસં લદ્ધિવિવેચનત્થં પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. તત્થ યસ્મા ‘‘પતિટ્ઠાતિ એતેસૂતિ **પટ્ઠાના** . કા પતિટ્ઠાતિ? સતિ. સતિયા પટ્ઠાના **સતિપટ્ઠાના**’’તિ ઇમિના અત્થેન સતિગોચરાપિ સતિપટ્ઠાના. ‘‘પતિટ્ઠહન્તીતિ **પટ્ઠાના**. કા પતિટ્ઠહન્તિ? સતિયો. સતિયોવ પટ્ઠાના સતિપટ્ઠાના’’તિ ઇમિના અત્થેન સતિયોવ સતિપટ્ઠાના. તસ્મા **દ્વેપિ** વાદા પરિયાયેન યુજ્જન્તિ. યે પન તં પરિયાયં પહાય એકન્તેનેવ ‘‘સબ્બે ધમ્મા સતિપટ્ઠાના’’તિ વદન્તિ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, આરમ્મણવસેન પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **સબ્બે ધમ્મા સતી**તિ અનુયુત્તસ્સ પન સબ્બેસં સતિસભાવાભાવતો પટિક્ખેપો તસ્સેવ. તત્થ **ખયગામી**તિઆદીનિ મગ્ગવિસેસનાનિ. એકાયનમગ્ગો હિ કિલેસાનં ખયભૂતં નિબ્બાનં ગચ્છતીતિ **ખયગામી**. ચત્તારિ સચ્ચાનિ બુજ્ઝન્તો ગચ્છતીતિ **બોધગામી**. વટ્ટં અપચિનન્તો ગચ્છતીતિ **અપચયગામી**. એવમેતેહિ પદેહિ ‘‘કિં તે સબ્બે ધમ્મા એવરૂપો તે એકાયનો મગ્ગો હોતી’’તિ પુચ્છતિ. **અનાસવા અસંયોજનિયા**તિઆદીનિપિ લોકુત્તરભાવં પુચ્છનત્થાય વુત્તાનિ. **બુદ્ધાનુસ્સતી**તિઆદીનિ પભેદપુચ્છાવસેન વુત્તાનિ.

ચક્ખાયતનં સતિપટ્ઠાનન્તિઆદિ સબ્બધમ્માનં પભેદપુચ્છાવસેન વુત્તં. તત્થાપિ સતિવસેન પટિક્ખેપો, આરમ્મણવસેન પટિઞ્ઞાતિ. એવં સબ્બપઞ્હેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. સુત્તસાધના ઉત્તાનત્થાયેવાતિ.

સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. હેવત્થિકથાવણ્ણના

૩૦૪. ઇદાનિ હેવત્થિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘સબ્બેપિ અતીતાદિભેદા ધમ્મા રૂપાદિવસેન અત્થિ, અતીતં અનાગતપચ્ચુપ્પન્નવસેન, અનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનિ વા અતીતાદિવસેન નત્થિ; તસ્મા સબ્બમેવિદં એવં અત્થિ એવં નત્થી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ વુત્તપ્પભેદાનં અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અતીતં અત્થી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. **હેવત્થિ હેવ નત્થી**તિ વિસ્સજ્જનં પરવાદિસ્સ. તત્થ **હેવા**તિ એવં . અથ નં સકવાદી ‘‘યદિ અતીતોવ એવં અત્થિ, એવં નત્થીતિ લદ્ધિ, એવં સન્તે સોયેવ અત્થિ, સોયેવ નત્થિ નામા’’તિ પુચ્છન્તો **સેવત્થિ, સેવ નત્થી**તિ આહ. ઇતરો તેનેવ સભાવેન અત્થિતં, તેનેવ નત્થિતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો સકભાવેનેવ અત્થિતં, પરભાવેનેવ નત્થિતં સન્ધાય પટિજાનાતિ. તતો પરં **અત્થટ્ઠો નત્થટ્ઠો**તિ અત્થિસભાવો નત્થિસભાવો નામ હોતીતિ પુચ્છતિ. ઇમિનાવુપાયેન સબ્બવારેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. પરિયોસાને પન ‘‘**તેન હિ અતીતં હેવત્થિ, હેવ નત્થી**’’તિ ચ ‘‘તેન હિ રૂપં હેવત્થિ, હેવ નત્થી’’તિ ચાતિઆદીનિ વત્વા કિઞ્ચાપિ પરવાદિના લદ્ધિ પતિટ્ઠાપિતા, અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા પનેસા અપ્પતિટ્ઠાપિતાયેવાતિ.

હેવત્થિકથાવણ્ણના.

મહાવગ્ગો નિટ્ઠિતો.

૨. દુતિયવગ્ગો

૧. પરૂપહારવણ્ણના

૩૦૭. ઇદાનિ પરૂપહારકથા નામ હોતિ. તત્થ યે અરહત્તં પટિજાનન્તાનં અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞીનં અધિમાનિકાનં કુહકાનં વા અરહત્તં પટિજાનન્તાનં સુક્કવિસ્સટ્ઠિં દિસ્વા ‘‘મારકાયિકા દેવતા અરહતો અસુચિં ઉપસંહરન્તી’’તિ મઞ્ઞન્તિ; સેય્યથાપિ એતરહિ પુબ્બસેલિયા ચ અપરસેલિયા ચ; તે સન્ધાય **અત્થિ અરહતો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. ઇદાનિ યસ્મા સુક્કવિસ્સટ્ઠિ નામ રાગસમુટ્ઠાના હોતિ, તસ્મા **અત્થિ અરહતો રાગો**તિ અનુયોગો આરદ્ધો. સો સબ્બોપિ ઉત્તાનત્થોયેવ.

મારકાયિકા દેવતા અત્તનોતિઆદિપઞ્હે યસ્મા તાસં દેવતાનં સુક્કવિસ્સટ્ઠિ નામ નત્થિ, અઞ્ઞેસમ્પિ સુક્કં ગહેત્વા ન ઉપસંહરન્તિ, અરહતો પન સુક્કમેવ નત્થિ, તસ્મા **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

નેવ અત્તનોતિપઞ્હે પન નિમ્મિનિત્વા ઉપસંહરન્તીતિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. **લોમકૂપેહી**તિપઞ્હે સપ્પિતેલાનં વિય લોમકૂપેહિ ઉપસંહરણાભાવં દિસ્વા પટિક્ખિપતિ.

૩૦૮. **હન્દ હી**તિ વચસાયત્થે નિપાતો. ‘‘અરહા નુ ખો અહં, નો’’તિ એવં વિમતિં ગાહયિસ્સામાતિ એવં વચસાયં કત્વા ઉપસંહરન્તીતિ અત્થો. **અત્થિ અરહતો વિમતી**તિ પુટ્ઠો અટ્ઠવત્થુકં વિચિકિચ્છં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, દુતિયં પુટ્ઠો ઇત્થિપુરિસાનં નામગોત્તાદીસુ સન્નિટ્ઠાનાભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૩૦૯. **અત્થિ તસ્સ આસયો**તિ તસ્સ સુક્કસ્સ ઉચ્ચારપસ્સાવાનં વિય પતિટ્ઠાનોકાસો અત્થીતિ પુચ્છતિ.

૩૧૨. **સધમ્મકુસલસ્સા**તિ અત્તનો અરહત્તધમ્મમત્તેયેવ કુસલસ્સ. પઞ્ઞાવિમુત્તં સન્ધાયેવં વદતિ. **પરધમ્મકુસલસ્સા**તિ સધમ્મતો પરસ્મિં અટ્ઠસમાપત્તિધમ્મેપિ કુસલસ્સ. ઉભતોભાગવિમુત્તં સન્ધાયેવં વદતિ. સેસમેત્થ પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

પરૂપહારકથાવણ્ણના.

૨-૩-૪. અઞ્ઞાણાદિકથાવણ્ણના

૩૧૪. ઇદાનિ અઞ્ઞાણં, કઙ્ખા, પરવિતરણાતિ તિસ્સો કથા નામ હોન્તિ. તત્થ યેસં ‘‘અરહતો ઇત્થિપુરિસાદીનં નામગોત્તાદીસુ ઞાણપ્પવત્તિયા અભાવેન અત્થિ અઞ્ઞાણં, તત્થેવ સન્નિટ્ઠાનાભાવેન અત્થિ કઙ્ખા. યસ્મા ચ નેસં તાનિ વત્થૂનિ પરે વિતરન્તિ પકાસેન્તિ આચિક્ખન્તિ, તસ્મા નેસં અત્થિ પરવિતરણા’’તિ ઇમા લદ્ધિયો, સેય્યથાપિ એતરહિ પુબ્બસેલિયાદીનં; તેસં તા લદ્ધિયો ભિન્દિતું તીસુપિ કથાસુ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ ઇતરસ્સ. તત્થ સબ્બેસુપિ પઞ્હેસુ ચેવ વિસ્સજ્જનેસુ ચ પાળિં અનુગન્ત્વાવ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

અઞ્ઞાણાદિકથાવણ્ણના.

૫. વચીભેદકથાવણ્ણના

૩૨૬. ઇદાનિ વચીભેદકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ દુક્ખન્તિ વાચા ભિજ્જતી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ પુબ્બસેલિયાદીનં; તે સન્ધાય **સમાપન્નસ્સ અત્થિ વચીભેદો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન **સબ્બત્થા**તિ તયો ભવે સન્ધાય પુટ્ઠો અરૂપં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **સબ્બદા**તિ કાલવસેન પુટ્ઠો પઠમમગ્ગક્ખણે પઠમજ્ઝાનિકસમાપત્તિતો અઞ્ઞં સબ્બં સમાપત્તિકાલં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **સબ્બેસં સમાપન્નાનન્તિ** પુટ્ઠો લોકિયસમાપત્તિયો સમાપન્ને સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **સબ્બસમાપત્તીસૂ**તિ પુટ્ઠો દુતિયજ્ઝાનાદિકં લોકુત્તરં સબ્બઞ્ચ લોકિયસમાપત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ.

કાયભેદોતિ અભિક્કમાદિવસેન પવત્તકાયવિઞ્ઞત્તિ. ઇદં ''યાનિ ચિત્તાનિ વચીવિઞ્ઞત્તિં સમુટ્ઠાપેન્તિ, તાનેવ કાયવિઞ્ઞત્તિં. એવં સન્તે કસ્મા કાયભેદોપિ ન હોતી''તિ ચોદનત્થં પુચ્છતિ. ઇતરો લદ્ધિવસેન પટિક્ખિપતિ ચેવ પટિજાનાતિ ચ. ઇદાનિ યદિ સો મગ્ગક્ખણે ''દુક્ખ''ન્તિ વાચં ભાસતિ, ''સમુદયો''તિઆદિકમ્પિ ભાસેય્ય. યદિ વા તં ન ભાસતિ, ઇતરમ્પિ ન ભાસેય્યાતિ ચોદનત્થં **દુક્ખન્તિ જાનન્તો**તિઆદયો પઞ્હા વુત્તા. ઇતરો પન અત્તનો લદ્ધિવસેનેવ પટિજાનાતિ ચેવ પટિક્ખિપતિ ચ. લોકુત્તરં પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નો દુક્ખદુક્ખન્તિ વિપસ્સતીતિ હિસ્સ લદ્ધિ.

૩૨૮. ઞાણન્તિ લોકુત્તરં ચતુસચ્ચઞાણં. **સોત**ન્તિ સોતવિઞ્ઞાણં અધિપ્પેતં, યેન તં સદ્દં સુણાતિ. **દ્વિન્નં ફસ્સાન**ન્તિ સોતસમ્ફસ્સમનોસમ્ફસ્સાનં.

૩૨૯. નો વત રે વત્તબ્બેતિ યદિ અવિસેસેન યંકિઞ્ચિ સમાપન્નસ્સ નત્થિ વચીભેદો, ન અવિસેસેન વત્તબ્બં ''સમાપન્નસ્સ અત્થિ વચીભેદો''તિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ સદ્ધિં સુત્તસાધનાય. યં પનેતેન ''સિખિસ્સ આનન્દ, ભગવતો''તિ પરિયોસાને સુત્તં આભતં, તત્થ યેન સમાપત્તિચિત્તેન સો વચીભેદો સમુટ્ઠિતો, કાયભેદોપિ તેન સમુટ્ઠાતિયેવ, ન ચ તં લોકુત્તરં પઠમજ્ઝાનચિત્તં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

વચીભેદકથાવણ્ણના.

૬. દુક્ખાહારકથાવણ્ણના

૩૩૪. ઇદાનિ દુક્ખાહારકથા નામ હોતિ. તત્થ ''દુક્ખં દુક્ખન્તિ વાચં ભાસન્તો દુક્ખે ઞાણં આહરતિ, તં દુક્ખાહારો નામ વુચ્ચતિ . તઞ્ચ પનેતં મગ્ગઙ્ગં મગ્ગપરિયાપન્ન''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય **દુક્ખાહારો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **યે કેચી**તિ પઠમપઞ્હે અવિપસ્સકે સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, દુતિયપઞ્હે વિપસ્સકે સન્ધાય પટિજાનાતિ, તં પનસ્સ લદ્ધિમત્તમેવ. તસ્મા ''સબ્બે તે''તિ વાદસ્સ ભિન્દનત્થં **બાલપુથુજ્જના**તિઆદિમાહ. તં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

દુક્ખાહારકથાવણ્ણના.

૭. ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના

૩૩૫. ઇદાનિ ચિત્તટ્ઠિતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં સમાપત્તિચિત્તઞ્ચેવ ભવઙ્ગચિત્તઞ્ચ અનુપ્પબન્ધેન પવત્તમાનં દિસ્વા ''એકમેવ ચિત્તં ચિરં તિટ્ઠતી''તિ લદ્ધિ સેય્યથાપિ એતરહિ હેટ્ઠા વુત્તપ્પભેદાનં અન્ધકાનં, તંલદ્ધિવિસોધનત્થં **એકં, ચિત્તં દિવસં તિટ્ઠતી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **ઉપડ્ઢદિવસો**

ઉપ્પાદક્ખણોતિ એત્થ ઠિતિક્ખણં અનામસિત્વા ''અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા, ઉપ્પાદવયધમ્મિનો''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૬; ૨.૧૪૩) દેસનાનયેન ઉપ્પાદવયવસેનેવ પુચ્છા કતા.

તે ધમ્મા ચિત્તેન લહુપરિવત્તાતિ પુટ્ઠો ચિત્તતો લહુતરપરિવત્તિનો ધમ્મે અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો યસ્સ ચિત્તસ્સ દીઘટ્ઠિતિં ઇચ્છતિ, તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **યાવતાયુકં તિટ્ઠતી**તિ પઞ્હે ''ચુલ્લાસીતિસહસ્સાનિ, કપ્પા તિટ્ઠન્તિ યે મરૂ''તિઆદિવચનવસેન (મહાનિ॰ ૧૦) આરુપ્પતો અઞ્ઞત્ર પટિક્ખિપતિ, આરુપ્પે પટિજાનાતિ. **મુહુત્તં મુહુત્તં ઉપ્પજ્જતી**તિ પઞ્હે પરવાદિસ્સ ''ઉપ્પાદવયધમ્મિનો''તિઆદિસુત્તવિરોધભયેન પટિજાનાતિ. ઠિતિં પનસ્સ લદ્ધિવસેન ઇચ્છતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના.

૮. કુક્કુળકથાવણ્ણના

૩૩૮. ઇદાનિ કુક્કુળકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''સબ્બં, ભિક્ખવે, આદિત્તં (સં॰ નિ॰ ૪.૨૮; મહાવ॰ ૫૪) સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા''તિઆદીનિ (ધ॰ પ॰ ૨૭૮) સુત્તાનિ અયોનિસો ગહેત્વા ''નિપ્પરિયાયેનેવ સબ્બે સઙ્ખારા કુક્કુળા વીતચ્ચિતઙ્ગારસમ્મિસ્સા છારિકનિરયસદિસા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ગોકુલિકાનં; તેસં નાનપ્પકારસુખસન્દસ્સનેન તં લદ્ધિં વિવેચેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. તત્થ **અનોધિં કત્વા**તિ ઓધિં મરિયાદં કોટ્ઠાસં અકરિત્વા, અવિસેસેન સબ્બેયેવાતિ અત્થો. સેસં સબ્બં પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બં સદ્ધિં સુત્તસાધનાયાતિ.

કુક્કુળકથાવણ્ણના.

૯. અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના

૩૩૯. ઇદાનિ અનુપુબ્બાભિસમયકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં –

''અનુપુબ્બેન મેધાવી, થોકં થોકં ખણે ખણે;
કમ્મારો રજતસ્સેવ, નિદ્ધમે મલમત્તનો''તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૩૯) –

આદીનિ સુત્તાનિ અયોનિસો ગહેત્વા ''સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો એકચ્ચે કિલેસે દુક્ખદસ્સનેન પજહતિ, એકચ્ચે સમુદયનિરોધમગ્ગદસ્સનેન, તથા સેસાપીતિ એવં સોળસહિ કોટ્ઠાસેહિ અનુપુબ્બેન કિલેસપ્પહાનં કત્વા અરહત્તપટિલાભો હોતી''તિ એવરૂપા નાનાભિસમયલદ્ધિ ઉપ્પન્ના, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકસબ્બત્થિકસમ્મિતિયભદ્રયાનિકાનં; તેસં લદ્ધિવિવેચનત્થં **અનુપુબ્બાભિસમયો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **અનુપુબ્બેન સોતાપત્તિમગ્ગ**ન્તિ પુટ્ઠો પન એકસ્સ મગ્ગસ્સ બહુભાવાપત્તિભયેન પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો દુક્ખદસ્સનાદિવસેન પટિજાનાતિ. તાનિ વા ચત્તારિપિ ઞાણાનિ એકો સોતાપત્તિમગ્ગોયેવાતિ પટિજાનાતિ, ફલં પન એકમેવ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. સકદાગામિમગ્ગાદીસુપિ એસેવ નયો.

૩૪૪. મગ્ગે દિટ્ઠે ફલે ઠિતોતિ પઞ્હે યસ્મા દુક્ખદસ્સનાદીહિ દસ્સનં અપરિનિટ્ઠિતં, મગ્ગદસ્સનેન પરિનિટ્ઠિતં નામ હોતિ, તદા સો ફલે ઠિતોતિ સઙ્ખં ગચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ.

૩૪૫. દુક્ખે દિટ્ઠે ચત્તારિ સચ્ચાનીતિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, એકાભિસમયવસેન પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પુન **દુક્ખસચ્ચં ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ અનુયોગે ચતુન્નમ્પિ નાનાસભાવત્તા પટિક્ખેપો તસ્સેવ.

રૂપક્ખન્ધે અનિચ્ચતો દિટ્ઠેતિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, સમુદ્દતો એકબિન્દુસ્સ રસે પટિવિદ્ધે સેસઉદકસ્સ પટિવેધો વિય એકધમ્મે અનિચ્ચાદિતો પટિવિદ્ધે સબ્બેપિ પટિવિદ્ધા હોન્તીતિ લદ્ધિયા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ.

ચતૂહિ ઞાણેહીતિ દુક્ખે ઞાણાદીહિ. **અટ્ઠહિ ઞાણેહી**તિ સાવકાનં સાધારણેહિ સચ્ચઞાણેહિ ચેવ પટિસમ્ભિદાઞાણેહિ ચ. **દ્વાદસહિ ઞાણેહી**તિ દ્વાદસઙ્ગપટિચ્ચસમુપ્પાદઞાણેહિ. **ચતુચત્તારીસાય ઞાણેહી**તિ ‘‘જરામરણે ઞાણં, જરામરણસમુદયે ઞાણ’’ન્તિ એવં નિદાનવગ્ગે વુત્તઞાણેહિ. **સત્તસત્તતિયા ઞાણેહી**તિ ‘‘જરામરણં, ભિક્ખવે, અનિચ્ચં સઙ્ખતં પટિચ્ચસમુપ્પન્નં ખયધમ્મં વયધમ્મં વિરાગધમ્મં નિરોધધમ્મ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) એવં તત્થેવ વુત્તઞાણેહિ. સેસમેત્થ પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બં સદ્ધિં સુત્તસાધનેનાતિ.

અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના.

૧૦. વોહારકથાવણ્ણના

૩૪૭. ઇદાનિ વોહારકથા નામ હોતિ. તત્થ બુદ્ધો ભગવા લોકુત્તરેન વોહારેન વોહરતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. **લોકુત્તરે સોતે**તિઆદીનિ તસ્સ અયુત્તવાદીભાવદીપનત્થં વુત્તાનિ. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – ‘‘સદ્દાયતનમેવ તે લોકુત્તરં, ઉદાહુ સોતાદીનિપી’’તિ.

હઞ્ચિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો વોહારો લોકિયે સોતે પટિહઞ્ઞતીતિ એત્થ યદિ સો લોકુત્તરે પટિહઞ્ઞેય્ય. લોકુત્તરો સિયાતિ એવમત્થો ન ગહેતબ્બો. લોકિયે પટિહઞ્ઞમાનસ્સ પન લોકુત્તરતા નામ નત્થીતિ અયમેત્થાધિપ્પાયો. **લોકિયેન વિઞ્ઞાણેના**તિ એત્થાપિ લોકિયેનેવાતિ અત્થો. ઇતરથા અનેકન્તતા સિયા. લોકુત્તરઞ્હિ લોકિયેનપિ ઞાણેન ઞાયતી. એવં સબ્બં યથાનુરૂપતો વેદિતબ્બં. **સબ્બે તે મગ્ગં ભાવેન્તી**તિ પઞ્હેસુ યે મગ્ગં નપ્પટિલભન્તિ, તે સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. યે પટિલભન્તિ, તે સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૩૫૧. સોવણ્ણમયાયાતિ સુવણ્ણમયાય. ઇદં પરવાદિસ્સ ઉદાહરણં.

એળણ્ડિયાયાતિ એળણ્ડમયાય. ઇદં સકવાદિસ્સ ઉદાહરણં. લોકિયં વોહરન્તસ્સ લોકિયોતિ અયમ્પિ એકા લદ્ધિ. સા એતરહિ એકચ્ચાનં અન્ધકાનં લદ્ધિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

વોહારકથાવણ્ણના.

૧૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૩૫૩. ઇદાનિ નિરોધકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધઞ્ચ પટિસઙ્ખાનિરોધઞ્ચ દ્વેપિ એકતો કત્વા નિરોધસચ્ચન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ મહિસાસકાનઞ્ચેવ અન્ધકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **દ્વે નિરોધા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ . **દ્વે દુક્ખનિરોધા**તિ પઞ્હેસુ યસ્મા દ્વે દુક્ખસચ્ચાનિ ન ઇચ્છતિ, તસ્મા

પટિક્ખિપતિ. યસ્મા દ્વીહાકારેહિ દુક્ખં નિરુજ્ઝતીતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. **દ્વે નિરોધસચ્ચાની**તિપઞ્હેસુ દ્વિન્નં દુક્ખસચ્ચાનં નિરોધવસેનઅનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. દ્વીહાકારેહિ દુક્ખસ્સ નિરુજ્ઝનતો પટિજાનાતિ. **દ્વે તાણાની**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

અત્થિ દ્વિન્નં નિબ્બાનાનન્તિઆદીસુ પુચ્છાસુ ઉચ્ચનીચતાદીનિ અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ.

અપ્પટિસઙ્ખાનિરુદ્ધેતિ યે પટિસઙ્ખાય લોકુત્તરેન ઞાણેન અનિરુદ્ધા સુદ્ધપકતિકત્તા વા ઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીનં વા વસેન ન સમુદાચરણતો નિરુદ્ધાતિ વુચ્ચન્તિ, તે સઙ્ખારે. **પટિસઙ્ખા નિરોધેન્તી**તિ. લોકુત્તરઞાણેન નિરોધેન્તિ અનુપ્પત્તિભાવં ગમેન્તિ. **નનુ અપ્પટિસઙ્ખાનિરુદ્ધા સઙ્ખારા**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ . તત્થ ભગ્ગાનં પુન અભઞ્જનતો અપ્પટિસઙ્ખાનિરુદ્ધાનં વા અરિયમગ્ગે ઉપ્પન્ને તથા નિરુજ્ઝનતોવ સકવાદી અચ્ચન્તભગ્ગતં પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

નિરોધકથાવણ્ણના.

દુતિયો વગ્ગો.

૩. તતિયવગ્ગો

૧. બલકથાવણ્ણના

૩૫૪. ઇદાનિ બલકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં અનુરુદ્ધસંયુત્તે ‘‘ઇમેસઞ્ચ પનાહં, આવુસો, ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં ભાવિતત્તા બહુલીકતત્તા ઠાનઞ્ચ ઠાનતો અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો યથાભૂતં પજાનામી’’તિઆદીનિ (સં॰ નિ॰ ૫.૯૧૩) દસસુત્તાનિ અયોનિસો ગહેત્વા ‘‘તથાગતબલં સાવકસાધારણ’’ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. તથાગતબલઞ્ચ નામેતં સાવકેહિ સાધારણમ્પિ અત્થિ અસાધારણમ્પિ સાધારણાસાધારણમ્પિ. તત્થ આસવાનં ખયે ઞાણં સાધારણં. ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તિઞાણં અસાધારણં. સેસં સાધારણઞ્ચ અસાધારણઞ્ચ. ઠાનાટ્ઠાનાદીનિ હિ સાવકા પદેસેન જાનન્તિ, તથાગતા નિપ્પદેસેન. ઇતિ તાનિ ઉદ્દેસતો સાધારણાનિ, ન નિદ્દેસતો. અયં પન અવિસેસેન સબ્બમ્પિ સાધારણન્તિ આહ. તમેનં તતો વિવેચેતું **તથાગતબલં સાવકબલ**ન્તિ પુન અનુયોગો આરદ્ધો. તત્થ પઠમપઞ્હે નિદ્દેસતો સબ્બાકારવિસયતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયપઞ્હે ઉદ્દેસતો ઠાનાટ્ઠાનમત્તાદિજાનનવસેન પટિજાનાતિ. **તઞ્ઞેવા**તિઆદિપઞ્હેસુ સબ્બાકારેન નિન્નાનાકરણતાય અભાવેન પટિક્ખિપતિ. **પુબ્બયોગો** ચ **પુબ્બચરિયા** ચ અત્થતો એકં, તથા **ધમ્મક્ખાનઞ્ચ ધમ્મદેસના** ચ.

ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તિપઞ્હે એકદેસેન સાધારણતં સન્ધાય સાવકવિસયે પટિજાનાતિ.

૩૫૫. ઇદાનિ યસ્મા ઉદ્દેસતો ઠાનાટ્ઠાનાદીનિ સાવકો જાનાતિ, તસ્મા સાવકસ્સ તથા જાનનં પકાસેત્વા તેન જાનનમત્તસામઞ્ઞેન તેસં સાવકસાધારણત્તં પતિટ્ઠાપેતું **સાવકો ઠાનાટ્ઠાનં જાનાતી**તિઆદયો પરવાદિપઞ્હા હોન્તિ. તત્થ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તિઞાણં છન્નં અસાધારણઞાણાનં અઞ્ઞતરન્તિ ન ગહિતં. **આસવક્ખયેન વા આસવક્ખય**ન્તિ યં તથાગતસ્સ આસવક્ખયેન સદ્ધિં સાવકસ્સ આસવક્ખયં પટિચ્ચ વત્તબ્બં સિયા નાનાકરણં, તં નત્થિ. **વિમુત્તિયા વા વિમુત્તિ**ન્તિ પદેપિ એસેવ નયો. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૩૫૬. ઇદાનિ યં સકવાદિના ‘‘આસવાનં ખયે ઞાણં સાધારણ’’ન્તિ અનુઞ્ઞાતં, તેન સદ્ધિં સંસન્દિત્વા સેસાનમ્પિ સાધારણભાવં પુચ્છિતું પુન **આસવાનં ખયે**તિઆદયો પરવાદિપઞ્હાવ હોન્તિ. તેસં વિસ્સજ્જને સકવાદિના આસવક્ખયે વિસેસાભાવેન તં ઞાણં સાધારણન્તિ અનુઞ્ઞાતં. ઇતરેસુપિ વિસેસાભાવેન સાધારણતા પટિક્ખિત્તા. પુન ઠાનાટ્ઠાનાદીનં આસવક્ખયેનેવ સદ્ધિં સંસન્દિત્વા અસાધારણપુચ્છા પરવાદિસ્સેવ. તત્થ આસવક્ખયઞાણે પટિક્ખેપો, સેસેસુ ચ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. તતો ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તેન સદ્ધિં સંસન્દિત્વા અસાધારણપુચ્છા પરવાદિસ્સ. સા સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતા. તથાપિ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તે પટિઞ્ઞા, સેસેસુ ચ પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. તતો ઠાનાટ્ઠાનાદીહિ સદ્ધિં સંસન્દિત્વા ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તસ્સ સાધારણપુચ્છા પરવાદિસ્સ. સાપિ સઙ્ખિપિત્વાવ દસ્સિતા. તત્થ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તે પટિક્ખેપો. સેસેસુ ચ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સાતિ.

બલકથાવણ્ણના.

૨. અરિયન્તિકથાવણ્ણના

૩૫૭. ઇદાનિ અરિયન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ન કેવલં આસવક્ખયઞાણમેવ અરિયં, અથ ખો પુરિમાનિપિ નવ બલાનિ અરિયાનિ’’ચ્ચેવ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અરિયન્તિ** પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પુન યદિ તં અરિયં, મગ્ગાદીસુ તેન અઞ્ઞતરેન ભવિતબ્બન્તિ મગ્ગાદિવસેન પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ.

પુન સુઞ્ઞતારમ્મણાદિવસેન પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ દ્વે સુઞ્ઞતા – સત્તસુઞ્ઞતા ચ સઙ્ખારસુઞ્ઞતા ચ. સત્તસુઞ્ઞતા નામ દિટ્ઠિયા પરિકપ્પિતેન સત્તેન સુઞ્ઞા પઞ્ચક્ખન્ધા. સઙ્ખારસુઞ્ઞતા નામ સબ્બસઙ્ખારેહિ સુઞ્ઞં વિવિત્તં નિસ્સટં નિબ્બાનં. તત્થ પરવાદી નિબ્બાનારમ્મણતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, સઙ્ખારારમ્મણતં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **મનસિ કરોતી**તિ પુટ્ઠોપિ નિબ્બાનમેવ સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, સઙ્ખારે સન્ધાય પટિજાનાતિ. તતો સકવાદિના ‘‘ઠાનાટ્ઠાનાદિમનસિકારો સઙ્ખારારમ્મણો, સુઞ્ઞતમનસિકારો નિબ્બાનારમ્મણો’’તિ ઇમં નયં ગહેત્વા ‘‘દ્વિન્નં ફસ્સાનં દ્વિન્નં ચિત્તાનં સમોધાનં હોતી’’તિ પુટ્ઠો લેસોકાસં અલભન્તો પટિક્ખિપતિ. અનિમિત્તાપણિહિતેસુપિ એસેવ નયો. સત્તનિમિત્તાભાવતો હિ ખન્ધા અનિમિત્તા. સઙ્ખારનિમિત્તાભાવતો નિબ્બાનં. એકધમ્મસ્મિમ્પિ આરોપેત્વા ઠપેતબ્બસઙ્ખાતેન ચ પણિદહિતબ્બટ્ઠેન પણિહિતસઙ્ખં ગતેન સત્તપણિધિના અપ્પણિહિતા ખન્ધા. તણ્હાપણિધિના તણ્હાય વા આરમ્મણભૂતેન સબ્બસઙ્ખારપણિધિના અપ્પણિહિતં નિબ્બાનં. તસ્મા ઇધાપિ પટિક્ખેપો ચ પટિઞ્ઞા ચ પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બા.

૩૫૮. તતો ‘‘યથા સતિપટ્ઠાનાદયો લોકુત્તરધમ્મા અરિયા ચેવ સુઞ્ઞતાદિઆરમ્મણા ચ, કિં તે એવં ઠાનાટ્ઠાનઞાણ’’ન્તિ અનુલોમપટિલોમપુચ્છા હોન્તિ. તત્થ સબ્બાપિ પટિઞ્ઞા સબ્બે ચ પટિક્ખેપા પરવાદિસ્સેવ. ઇમિનાવુપાયેન સેસઞાણેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. પાળિયં પન સેસાનિ સઙ્ખિપિત્વા અવસાને ચુતૂપપાતઞાણમેવ વિભત્તં. તતો પરં સકસમયેપિ ‘‘અરિય’’ન્તિ સિદ્ધેન આસવાનં ખયઞાણેન સદ્ધિં સંસન્દિત્વા સેસઞાણાનં અનુલોમતો ચ પટિલોમતો ચ અરિયભાવપુચ્છા હોન્તિ. તા સબ્બા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પટિક્ખેપો ચ સકવાદિસ્સ . તે ઉત્તાનત્થાયેવ. પાળિયં પનેત્થ પઠમનવમાનેવ દસ્સેત્વા સત્ત ઞાણાનિ સઙ્ખિત્તાનીતિ.

અરિયન્તિકથાવણ્ણના.

૩. વિમુત્તિકથાવણ્ણના

૩૬૩. ઇદાનિ વિમુત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘વીતરાગચિત્તાનં વિમુત્તિપયોજનં નામ નત્થિ. યથા પન મલીનં વત્થં ધોવિયમાનં મલા વિમુચ્ચતિ, એવં સરાગં ચિત્તં રાગતો વિમુચ્ચતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **સરાગ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો **રાગસહગત**ન્તિઆદિના નયેન પુટ્ઠો મગ્ગક્ખણે ચિત્તં વિમુચ્ચતિ નામ. તદા ચ એવરૂપં ચિત્તં નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ.

સફસ્સન્તિઆદિના નયેન પુટ્ઠોપિ યથા ફસ્સો ચ ચિત્તઞ્ચ ઉભો રાગતો વિમુચ્ચન્તિ, એવં રાગસ્સ વિમુત્તિં અપસ્સમાનો પટિક્ખિપતિ. સદોસાદીસુપિ ઇમિનાવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

વિમુત્તિકથાવણ્ણના.

૪. વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના

૩૬૬. ઇદાનિ વિમુચ્ચમાનકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''ઝાનેન વિક્ખમ્ભનવિમુત્તિયા વિમુત્તં, મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુચ્ચમાનં નામ હોતી''તિ લદ્ધિ, તે સન્ધાય **વિમુત્તં વિમુચ્ચમાન**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ.

પુન **એકદેસ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **એકદેસ**ન્તિ ભાવનપુંસકં. યથા વિમુત્તં, એકદેસેન વા એકદેસે વા અવિમુત્તં હોતિ કિં એવં એકદેસં વિમુત્તં, એકદેસં અવિમુત્તન્તિ પુચ્છતિ. કિં કારણા એવં પુચ્છતીતિ? ''વિમુત્તં વિમુચ્ચમાન''ન્તિ વિપ્પકતભાવેન વુત્તત્તા. યથા હિ કરિયમાના કટાદયો વિપ્પકતત્તા એકદેસેન કતા એકદેસેન અકતા હોન્તિ, તથા ઇદમ્પિ એકદેસં વિમુત્તં એકદેસં અવિમુત્તન્તિ આપજ્જતિ. તતો પરવાદી કટાદીનં વિય ચિત્તસ્સ એકદેસાભાવા પઠમપઞ્હે પટિક્ખિપિત્વા દુતિયે વિમુચ્ચમાનસ્સ અપરિનિટ્ઠિતવિમુત્તિતાય પટિજાનાતિ. લોકિયજ્ઝાનક્ખણં વા સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. ન હિ તં તદા સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુચ્ચમાનં. લોકુત્તરજ્ઝાનક્ખણં સન્ધાય પટિજાનાતિ. તઞ્હિ તદા સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુત્તેકદેસેન વિમુચ્ચમાનન્તિસ્સ લદ્ધિ. તતો સકવાદી ''યદિ તે એકમેવ ચિત્તં એકદેસં વિમુત્તં એકદેસં અવિમુત્તં, એવં સન્તે યો એકેનેવ ચિત્તેન સોતાપન્નો હોતિ, સોપિ તે એકદેસં સોતાપન્નો, એકદેસં ન સોતાપન્નો આપજ્જતી''તિ ચોદનત્થં **એકદેસં સોતાપન્નો**તિઆદિમાહ. ઇતરો તં વિધાનં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. સેસવારેસુપિ એસેવ નયો.

ઉપ્પાદક્ખણપઞ્હે યદિ એકમેવ ચિત્તં વિમુત્તઞ્ચ વિમુચ્ચમાનઞ્ચ, એકસ્મિં ખણે વિમુત્તં એકસ્મિં વિમુચ્ચમાનં આપજ્જતિ. કિં તે એવરૂપં ચિત્તન્તિ અત્થો.

૩૬૭. સુત્તસાધને પઠમસુત્તં પરવાદિસ્સ. તત્રાસ્સાયમધિપ્પાયો – **વિમુચ્ચતી**તિ વિપ્પકતનિદ્દેસો. તસ્મા યં તસ્સ યોગિનો એવં જાનતો એવં પસ્સતો એતેહિ આસવેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ, તં વિમુચ્ચમાનં નામ હોતીતિ. દુતિયસુત્તં સકવાદિસ્સ. તત્રાસ્સાયમધિપ્પાયો – યદિ તે વિમુચ્ચતીતિ વચનતો વિમુત્તં વિમુચ્ચમાનં, ઇધ વિમુચ્ચતીતિ વચનાભાવતો વિમુત્તમેવ સિયા, ન વિમુચ્ચમાનન્તિ.

ઇદાનિ ''યથા તે વિપ્પકતવિમુત્તિતાય વિમુચ્ચમાનં, કિં એવં વિપ્પકતરાગાદિતાય રજ્જમાનાદીનિપિ અત્થી''તિ ચોદનત્થં પુન **અત્થિ ચિત્ત**ન્તિઆદિ આરદ્ધં. પરવાદિનાપિ તથારૂપં ચિત્તં અપસ્સન્તેન સબ્બં પટિક્ખિત્તં. અથ નં સકવાદી ''દ્વેયેવ કોટિયો, તતિયા નત્થી''તિ અનુબોધેન્તો **નનુ રત્તઞ્ચેવ અરત્તઞ્ચા**તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – નનુ ભદ્રમુખ, રાગસમ્પયુત્તં ચિત્તં રત્તં વિપ્પયુત્તં અરત્તન્તિ દ્વેવ કોટિયો, રજ્જમાનં નામ તતિયા કોટિ નત્થીતિ? દુટ્ઠાદીસુપિ એસેવ નયો. અથ નં આમન્તાતિ પટિજાનિત્વા ઠિતં. વિમુત્તિપક્ખેપિ દ્વેયેવ કોટિયો દસ્સેતું **હઞ્ચિ રત્તઞ્ચેવા**તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – યદિ એતા દ્વે કોટિયો સમ્પટિચ્છસિ, અવિમુત્તઞ્ચેવ વિમુત્તઞ્ચા તિ ઇમાપિ સમ્પટિચ્છ. કિલેસસમ્પયુત્તઞ્હિ ચિત્તં અવિમુત્તં, વિપ્પયુત્તં વિમુત્તં. વિમુચ્ચમાનં નામાતિ પરમત્થતો તતિયા કોટિ નત્થીતિ.

વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના.

૫. અટ્ઠમકકથાવણ્ણના

૩૬૮. ઇદાનિ અટ્ઠમકકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં અનુલોમગોત્રભુમગ્ગક્ખણે કિલેસાનં સમુદાચારાભાવતો અટ્ઠમકસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠપુગ્ગલસ્સ દ્વે પરિયુટ્ઠાના પહીનાતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનઞ્ચેવ

સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તેસં અઞ્ઞતરં સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, મગ્ગક્ખણતો પટ્ઠાય દિટ્ઠિયા અનુપ્પત્તિં સન્ધાય પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો યસ્મા દિટ્ઠિ નામેસા સોતાપન્નસ્સેવ પહીના, ન મગ્ગટ્ઠસ્સ, તસ્મા **અટ્ઠમકો પુગ્ગલો સોતાપન્નો**તિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ. વિચિકિચ્છાપઞ્હેપિ એસેવ નયો. અનુસયપઞ્હે પરિયુટ્ઠાનતો અઞ્ઞો અનુસયોતિ તેસં લદ્ધિ, તસ્મા ''ન હેવ''ન્તિ પટિક્ખિત્તં.

સીલબ્બતપરામાસપઞ્હેપિ સીલબ્બતપરામાસપરિયુટ્ઠાનન્તિ વોહારં ન પસ્સતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. પરિયુટ્ઠાનમેવસ્સ પહીનન્તિ લદ્ધિ.

૩૬૯. **મગ્ગો ભાવિતો**તિ પઞ્હે તસ્મિં ખણે ભાવેતિ, ન ભાવિતો. તસ્મા પટિક્ખિપતિ. **અમગ્ગેના**તિઆદિઅનુયોગે પઠમમગ્ગેનેવ પહીનભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. યદિ હિ અમગ્ગેન પહીયેથ, ગોત્રભુપુગ્ગલાદીનમ્પિ પહીયેથાતિ આપજ્જનતો. **ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, વિસ્સજ્જનં સકવાદિસ્સ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

અટ્ઠમકકથાવણ્ણના.

૬. અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૩૭૧. ઇદાનિ અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''અટ્ઠમકો મગ્ગક્ખણે ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભતિ નામ, નો ચસ્સ પટિલદ્ધાનિ હોન્તી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **નત્થિ સદ્ધિન્દ્રિય**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **નત્થિ સદ્ધા**તિ પુટ્ઠો પન સદ્ધિન્દ્રિયતો સદ્ધાય નાનત્તં સલ્લક્ખેત્વા પટિક્ખિપતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. યથા પન યસ્સ અત્થિ મનો, તસ્સ મનિન્દ્રિયમ્પિ અત્થિ; એવં યસ્સ સદ્ધાદયો અત્થિ, તસ્સ અત્થિ સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિપીતિ દીપનત્થં **અત્થિ મનો અત્થિ મનિન્દ્રિય**ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવ સદ્ધિં સુત્તસાધનેનાતિ.

અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના.

૭. દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના

૩૭૩. ઇદાનિ દિબ્બચક્ખુકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ચતુત્થજ્ઝાનધમ્મૂપત્થદ્ધં મંસચક્ખુમેવ દિબ્બચક્ખુ નામ હોતીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **મંસચક્ખુ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

પુન ''મંસચક્ખુ દિબ્બચક્ખુ, દિબ્બચક્ખુ મંસચક્ખૂ''તિ પુટ્ઠો તં મત્તમેવ તં ન હોતીતિ પટિક્ખિપતિ. **યાદિસ**ન્તિઆદિપુચ્છાસુપિ ઉભિન્નં એકસભાવાભાવેનેવ પટિક્ખિપતિ.

વિસયોતિઆદીસુ ઉભિન્નમ્પિ રૂપાયતનમેવ વિસયો. મંસચક્ખુ પન આપાથગતમેવ પસ્સતિ. ઇતરં અનાપાથગતં તિરોપબ્બતાદિગતમ્પિ. દિબ્બચક્ખુસ્સ ચ અતિસુખુમમ્પિ રૂપં ગોચરો, ન તાદિસં ઇતરસ્સાતિ એવમેતેસં આનુભાવગોચરા અસદિસા.

ઉપાદિણ્ણં હુત્વા અનુપાદિણ્ણં હોતીતિ પુટ્ઠો યસ્મા મંસચક્ખુ ઉપાદિણ્ણં, દિબ્બચક્ખુ અનુપાદિણ્ણં, ન ચ મંસચક્ખુમેવ દિબ્બચક્ખૂતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો યસ્મા ''મંસચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદો, મગ્ગો દિબ્બસ્સ ચક્ખુનો''તિ વચનં નિસ્સાય મંસચક્ખુપચ્ચયા દિબ્બચક્ખુ ઉપ્પજ્જતિ, તઞ્ચ રૂપાવચરિકાનં ચતુન્નં મહાભૂતાનં પસાદોતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. **કામાવચરં હુત્વા**તિ પુટ્ઠોપિ યસ્મા ન મંસચક્ખુમેવ દિબ્બચક્ખૂતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો રૂપાવચરજ્ઝાનપચ્ચયેન ઉપ્પન્નત્તા રૂપાવચરં નામ જાતન્તિ પટિજાનાતિ.

રૂપાવચરં હુત્વા અરૂપાવચરન્તિ પુટ્ઠોપિ તતો પરં ભાવનાય અરૂપાવચરક્ખણે રૂપાવચરચિત્તસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો અરૂપાવચરિકાનં ચતુન્નં મહાભૂતાનં પસાદો હુત્વા ઉપ્પજ્જતીતિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. અપરિયાપન્નભાવં પનસ્સ ન ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિયેવ.

૩૭૪. **દિબ્બચક્ખું ધમ્મુપત્થદ્ધ**ન્તિ કામાવચરધમ્મેન ઉપત્થમ્ભિતં હુત્વા. પુન **ધમ્મુપત્થદ્ધ**ન્તિ લોકુત્તરધમ્મેન ઉપત્થદ્ધં. **દ્વેવ ચક્ખૂની**તિ પુટ્ઠો કિઞ્ચાપિ દિબ્બચક્ખુનો ધમ્મુપત્થદ્ધસ્સ પઞ્ઞાચક્ખુભાવં ન ઇચ્છતિ, પઞ્ઞાચક્ખુસ્સ પન અત્થિતાય પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો મંસચક્ખુ ધમ્મુપત્થદ્ધં દિબ્બચક્ખુ હોતીતિ લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના.

૮. દિબ્બસોતકથાવણ્ણના

૩૭૫. ઇદાનિ દિબ્બસોતકથા નામ હોતિ. તત્થ **એકંયેવ સોત**ન્તિ પુટ્ઠો દ્વિન્નં અત્થિતાય પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો યસ્મા તદેવ ધમ્મુપત્થદ્ધં દિબ્બસોતં નામ હોતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવાતિ.

દિબ્બસોતકથાવણ્ણના.

૯. યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના

૩૭૭. ઇદાનિ યથાકમ્મૂપગતઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''ઇતિ દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન...પે૰... યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતી''તિ (દી૰ નિ૰ ૧.૨૪૬; પટિ૰ મ૰ ૧.૧૦૬) સુત્તં અયોનિસો ગહેત્વા યથાકમ્મૂપગતઞાણમેવ દિબ્બચક્ખુન્તિ લદ્ધિ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પુન **યથાકમ્મૂપગતઞ્ચ મનસિ કરોતી**તિ પુટ્ઠો એકચિત્તસ્સ આરમ્મણદ્વયાભાવા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો નાનાચિત્તવસેન પટિજાનાતિ. પુન લેસોકાસં અદત્વા **દ્વિન્નં ફસ્સાન**ન્તિ પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ. ઇતિ યથા ઇમિના યથાકમ્મૂપગતપદેન, એવમેવ **ઇમે વત ભોન્તો** , **સત્તા**તિઆદિપદેહિપિ સદ્ધિં યોજનાસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

૩૭૮. **આયસ્મા સારિપુત્તો યથાકમ્મૂપગતં ઞાણં જાનાતી**તિ ઇદં સકવાદી યસ્મા થેરો અપ્પિચ્છતાય અભિઞ્ઞાઞાણાનિ ન વળઞ્જેતીતિ એકચ્ચે ન જાનન્તિ, તાનિ પનસ્સ નેવ અત્થીતિ મઞ્ઞન્તિ, તસ્મા તં ''દિબ્બચક્ખુનો અલાભી થેરો''તિ મઞ્ઞમાનં પુચ્છતિ. તેનેવ કારણેન ''અત્થાયસ્મતો સારિપુત્તસ્સ દિબ્બચક્ખૂ''તિ પરતો પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો યંકિઞ્ચિ સાવકેન પત્તબ્બં, સબ્બં તં થેરેન અનુપ્પત્તન્તિ પટિજાનાતિ. ઇદાનિસ્સ વિક્ખેપં કરોન્તો સકવાદી **નનુ આયસ્મા સારિપુત્તો**તિઆદિમાહ. ઇમઞ્હિ ગાથં થેરો વળઞ્જનપણિધિયા

એવ અભાવેન આહ, ન અભિઞ્ઞાઞાણસ્સ અભાવેન. પરવાદી પન અભાવેનેવાતિ અત્થં સલ્લક્ખેતિ. તસ્મા તસ્સ લદ્ધિયા થેરસ્સ યથાકમ્મૂપગતઞાણમેવ અત્થિ, નો દિબ્બચક્ખુ. તેન વુત્તં ''તેન હિ ન વત્તબ્બં યથાકમ્મૂપગતઞાણં દિબ્બચક્ખૂ''તિ.

યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના.

૧૦. સંવરકથાવણ્ણના

૩૭૯. ઇદાનિ સંવરકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં તાવતિંસે દેવે ઉપાદાય તતુત્તરિ દેવેસુ યસ્મા તે પઞ્ચ વેરાનિ ન સમાચરન્તિ, તસ્મા સંવરો અત્થીતિ લદ્ધિ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, વેરસમુદાચારં અપસ્સતો પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો યસ્મા સંવરો નામ સંવરિતબ્બે અસંવરે સતિ હોતિ, તસ્મા અસંવરપુચ્છા સકવાદિસ્સ, દેવેસુ પાણાતિપાતાદીનં અભાવેન પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ.

અત્થિ મનુસ્સેસૂતિઆદિ સંવરે સતિ અસંવરસ્સ અસંવરે ચ સતિ સંવરસ્સ પવત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં.

૩૮૦. પાણાતિપાતા વેરમણીતિ આદિપઞ્હેસુ પાણાતિપાતાદીનં અસમાચરણવસેન પટિઞ્ઞા, પાણાતિપાતાદીનં નત્થિતાય પટિક્ખેપો વેદિતબ્બો. પટિલોમપઞ્હા ઉત્તાનત્થાયેવ.

અવસાને **નત્થિ દેવેસુ સંવરો**તિપઞ્હે પાણાતિપાતાદીનિ કત્વા પુન તતો સંવરાભાવં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. તતો છલવસેન યદિ સંવરો નત્થિ, સબ્બે દેવા પાણાતિપાતિનોતિઆદિપુચ્છા પરવાદિસ્સ. દેવાનં વેરસમુદાચારસ્સ અભાવેન પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ. **નહેવ**ન્તિ વચનમત્તં ગહેત્વા લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં પરવાદિસ્સ. એવં પતિટ્ઠિતા પન લદ્ધિ અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતીતિ.

સંવરકથાવણ્ણના.

૧૧. અસઞ્ઞકથાવણ્ણના

૩૮૧. ઇદાનિ અસઞ્ઞકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ''ન્તિ વચનતો વિના વિઞ્ઞાણેન પટિસન્ધિ નામ નત્થિ. ''સઞ્ઞુપ્પાદા ચ પન તે દેવા તમ્હા કાયા ચવન્તી''તિ વચનતો અસઞ્ઞસત્તાનમ્પિ ચુતિપટિસન્ધિક્ખણે સઞ્ઞા અત્થીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો નં સકવાદી ''કિં તે તં ઠાનં સઞ્ઞાભવો''તિઆદીહિ ચોદેતું **સઞ્ઞાભવો સઞ્ઞાગતી**તિઆદિમાહ. તં સબ્બં તતો પરઞ્ચ પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

અસઞ્ઞકથાવણ્ણના.

૧૨. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકથાવણ્ણના

૩૮૪. ઇદાનિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન''ન્તિ વચનતો ન વત્તબ્બં ''તસ્મિં ભવે સઞ્ઞા અત્થી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ સબ્બં પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકથાવણ્ણના.

તતિયો વગ્ગો.

૪. ચતુત્થવગ્ગો

૧. ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના

૩૮૭. ઇદાનિ ગિહિસ્સ અરહાતિ કથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં યસકુલપુત્તાદીનં ગિહિબ્યઞ્જને ઠિતાનં અરહત્તપ્પત્તિં દિસ્વા ‘‘ગિહિ અસ્સ અરહા’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **ગિહિસ્સા**તિ યો ગિહિસંયોજનસમ્પયુત્તતાય ગિહિ, સો અરહં અસ્સાતિ અત્થો. પરવાદી પન અધિપ્પાયં અસલ્લક્ખેત્વા ગિહિબ્યઞ્જનમત્તમેવ પસ્સન્તો પટિજાનાતિ. ઇદાનિસ્સ ‘‘ગિહિ નામ ગિહિસંયોજનેન હોતિ, ન બ્યઞ્જનમત્તેન. યથાહ ભગવા –

‘અલઙ્કતો ચેપિ સમં ચરેય્ય,
સન્તો દન્તો નિયતો બ્રહ્મચારી;
સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં,
સો બ્રાહ્મણો સો સમણો સ ભિક્ખૂ’’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૪૨);

ઇમં નયં દસ્સેતું **અત્થિ અરહતો**તિઆદિ આરદ્ધં. તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના.

૨. ઉપપત્તિકથાવણ્ણના

૩૮૮. ઇદાનિ ઉપપત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ઓપપાતિકો હોતિ તત્થપરિનિબ્બાયી’’તિવચનાનિ (પુ॰ પ॰ ૩૫-૪૦) અયોનિસો ગહેત્વા સુદ્ધાવાસેસુ ઉપપત્તિયા અરહાતિ લદ્ધિ, ‘‘યેસં વા ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી’’તિ પદં પરિવત્તિત્વા ‘‘ઉપપજ્જપરિનિબ્બાયી’’તિ પરિયાપુણન્તાનં સહ ઉપપત્તિયા અરહા હોતીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તત્થ યસ્મા ઉપપત્તિચિત્તં નામ લોકિયં, તેન સોતાપન્નાદયોપિ ન હોન્તિ, પગેવ અરહા. તસ્માસ્સ ઇમં નયં દસ્સેતું **સહ ઉપપત્તિયા સોતાપન્નો**તિઆદિ આરદ્ધં.

૩૮૯. **સારિપુત્તો**તિઆદિ ઇમેસુ મહાથેરેસુ કો એકોપિ સહ ઉપપત્તિયા અરહા નામાતિ ચોદનત્થં વુત્તં.

૩૯૦. **ઉપપત્તેસિયેના**તિ પટિસન્ધિચિત્તેન. તઞ્હિ ઉપપત્તિં એસતિ ગવેસતિ, તસ્મા ઉપપત્તેસિયન્તિ વુચ્ચતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ઉપપત્તિકથાવણ્ણના.

૩. અનાસવકથાવણ્ણના

૩૯૧. ઇદાનિ અનાસવકથા નામ હોતિ. તત્થ યે ધમ્મા અનાસવસ્સ અરહતો, સબ્બે તે અનાસવાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અરહતો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં

અનાસવા નામ મગ્ગાદયો, કિં તસ્સ તેયેવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ ચોદનત્થં **મગ્ગો ફલન્તિ**આદિ આરદ્ધં. **ચક્ખુ અનાસવ**ન્તિ પુટ્ઠો તસ્સ સાસવત્તા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો અનાસવસ્સેતન્તિ પટિજાનાતિ.

૩૯૨. ચીવરપઞ્હે એકોવ ધમ્મો અનાસવો સાસવો ચ હોતીતિ લક્ખણવિરોધભયા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો અનાસવસ્સ હુત્વા સાસવસ્સ હોતીતિ પટિજાનાતિ. **તઞ્ઞેવ અનાસવ**ન્તિ પઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયો. સકવાદી પન **તઞ્ઞેવા**તિ અનુઞ્ઞાતત્તા ''મગ્ગો અનાસવો હુત્વા''તિઆદીહિ ચોદેતિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

અનાસવકથાવણ્ણના.

૪. સમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૩. ઇદાનિ સમન્નાગતકથા નામ હોતિ. તત્થ દ્વે સમન્નાગમા પચ્ચુપ્પન્નક્ખણે સમઙ્ગીભાવસમન્નાગમો ચ રૂપાવચરાદીસુ અઞ્ઞતરભૂમિપ્પત્તિતો પટિલાભસમન્નાગમો ચ. સો યાવ અધિગતવિસેસા ન પરિહાયતિ, તાવદેવ લબ્ભતિ. યેસં પન ઠપેત્વા ઇમે દ્વે સમન્નાગમે અઞ્ઞો ઉપપત્તિધમ્મવસેન એકો સમન્નાગમો નામ હોતીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં, તેસં પત્તિધમ્મો નામ કોચિ નત્થીતિ અનુબોધનત્થં **અરહા ચતૂહિ ફલેહિ સમન્નાગતો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પત્તિં સન્ધાય પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથસ્સ ''યદિ તે અરહા ચતૂહિ ખન્ધેહિ વિય ચતૂહિ ફલેહિ સમન્નાગતો, એવં સન્તે યે ચતૂસુ ફલેસુ ચત્તારો ફસ્સાદયો, તેહિ તે અરહતો સમન્નાગતતા પાપુણાતી''તિ ચોદનત્થં **અરહા ચતૂહિ ફસ્સેહી**તિઆદિ આરદ્ધં. તં સબ્બં પરવાદિના એકક્ખણે ચતુન્નં ફસ્સાદીનં અભાવા પટિક્ખિત્તં. અનાગામિપઞ્હાદીસુપિ એસેવ નયો.

૩૯૫. સોતાપત્તિફલં વીતિવત્તોતિ ન પઠમજ્ઝાનં વિય દુતિયજ્ઝાનલાભી; પુન અનુપ્પત્તિયા પન વીતિવત્તોતિ પુચ્છતિ. **સોતાપત્તિમગ્ગ**ન્તિઆદિ યં વીતિવત્તો, તેનસ્સ પુન અસમન્નાગમં દસ્સેતું આરદ્ધં.

૩૯૬. તેહિ ચ અપરિહીનોતિ પઞ્હે યસ્મા યથા પચ્ચનીકસમુદાચારેન લોકિયજ્ઝાનધમ્મા પરિહાયન્તિ, ન એવં લોકુત્તરા. મગ્ગેન હિ યે કિલેસા પહીયન્તિ, ફલેન ચ પટિપ્પસ્સમ્ભન્તિ, તે તથા પહીનાવ તથા પટિપ્પસ્સદ્ધાયેવ ચ હોન્તિ, તસ્મા સકવાદિના આમન્તાતિ પટિઞ્ઞાતં. સ્વાયમત્થો પરતો ''અરહતા ચત્તારો મગ્ગા પટિલદ્ધા''તિઆદીસુ પકાસિતોયેવ. સેસં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સમન્નાગતકથાવણ્ણના.

૫. ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૭. અરહા છહિ ઉપેક્ખાહીતિ કથાયપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અરહા હિ છસુ દ્વારેસુ ઉપેક્ખાનં ઉપ્પત્તિભબ્બતાય તાહિ સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતિ, ન એકક્ખણે સબ્બાસં ઉપ્પત્તિભાવેનાતિ.

ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના.

૬. બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના

૩૯૮. ઇદાનિ **બોધિયા બુદ્ધો**તિકથા નામ હોતિ. તત્થ **બોધી**તિ ચતુમગ્ગઞાણસ્સાપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સાપિ અધિવચનં. તસ્મા યેસં યથા ઓદાતેન વણ્ણેન ઓદાતો, સામેન વણ્ણેન સામો, એવં બોધિયા બુદ્ધોતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા ચ અનુયોગો ચ સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ ઇતરસ્સ.

અતીતાયાતિ પઞ્હે તસ્મિં ખણે અભાવતો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો પટિલાભં સન્ધાય પટિજાનાતિ. પુન કિચ્ચવસેન પુટ્ઠો કિચ્ચાભાવતો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો યં તેન તાય કરણીયં કતં, તત્થ સમ્મોહાભાવં પટિજાનાતિ. લેસોકાસં પન અદત્વા **દુક્ખં પરિજાનાતી**તિઆદિના નયેન પુટ્ઠો તસ્સ કિચ્ચસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ.

અનાગતપઞ્હે તસ્મિં ખણે મગ્ગઞાણસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો ''અગમા રાજગહં બુદ્ધો''તિ (સુ॰ નિ॰ ૪૧૦) અનાગતાય બોધિયા બુદ્ધભાવં મઞ્ઞમાનો પટિજાનાતિ. **બોધિકરણીયં કરોતી**તિ પુટ્ઠો તસ્મિં ખણે કિચ્ચાભાવેન પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો યદિ ન કરેય્ય, બુદ્ધોતિ ન વુચ્ચેય્ય. યસ્મા અવસ્સં કરિસ્સતિ, તસ્મા કરોતિયેવ નામાતિ પટિજાનાતિ. પુન લેસોકાસં અદત્વા પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ. પચ્ચુપ્પન્નપઞ્હો સદ્ધિં સંસન્દનાય ઉત્તાનત્થોવ.

૩૯૯. તિસ્સો બોધિયો એકતો કત્વા પુટ્ઠો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સન્ધાય તીહિપિ બુદ્ધોતિ વત્તબ્બભાવતો પટિજાનાતિ. પુન તીહિતિ પુટ્ઠો સબ્બાસં એકક્ખણે અભાવા પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વસેન પટિજાનાતિ. પુન લેસોકાસં અદત્વા સતતં સમિતન્તિ પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ.

ન બત્તબ્બં બોધિયાતિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, બોધિયા અભાવક્ખણે અબુદ્ધભાવાપત્તિતો પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **નનુ બોધિપટિલાભા**તિ પઞ્હે પન યસ્મિં સન્તાને બોધિસઙ્ખાતં મગ્ગઞાણં ઉપ્પન્નં, તત્થ બુદ્ધોતિ સમ્મુતિસબ્ભાવતો પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. તસ્સ અધિપ્પાયં અજાનિત્વા હઞ્ચીતિ લદ્ધિટ્ઠપના પરવાદિસ્સ. ઇદાનિસ્સ અસલ્લક્ખણં પાકટં કાતું **બોધિપટિલાભા બુદ્ધોતિ બોધિયા બુદ્ધો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તસ્સત્થો – ''કિં તે યસ્મા બોધિપટિલાભા બુદ્ધો, તસ્મા બોધિયા બુદ્ધો''તિ. ઇતરો ''બોધિપટિલાભો નામ બોધિયા ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધાયપિ સન્તાને ઉપ્પન્નભાવોયેવ. બોધિ નામ મગ્ગક્ખણે ઞાણ''ન્તિ ઇમં વિભાગં અસલ્લક્ખેન્તોવ પુન પટિજાનાતિ. તતો સકવાદિના **બોધિપટિલાભા બોધી**તિ પુટ્ઠો વચનોકાસં અલભન્તો પટિક્ખિપતીતિ.

બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના.

ઇતિ ઇમા તિસ્સોપિ કથા ઉત્તરાપથકાનંયેવ.

૭. લક્ખણકથાવણ્ણના

૪૦૦. ઇદાનિ લક્ખણકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ દ્વેવ ગતિયો ભવન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૮) ઇમં સુત્તં અયોનિસો ગહેત્વા લક્ખણસમન્નાગતો બોધિસત્તોવ હોતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

ચક્કવત્તિસત્તોતિ પઞ્હેસુ યસ્મા ચક્કવત્તી સત્તોપિ ચ બોધિસત્તોપિ, તસ્મા અબોધિસત્તં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. બોધિસત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૪૦૨. **દ્વત્તિંસિમાની**તિસુત્તં બોધિસત્તમેવ સન્ધાય વુત્તં. સો હિ પચ્છિમે ભવે બુદ્ધો હોતિ, ઇતરેસુ ચક્કવત્તી, તસ્મા આભતમ્પિ અનાભતસદિસમેવાતિ.

લક્ખણકથાવણ્ણના.

૮. નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના

૪૦૩. ઇદાનિ નિયામોક્કન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ઘટિકારસુત્તે જોતિપાલસ્સ પબ્બજ્જં સન્ધાય ‘‘બોધિસત્તો કસ્સપભગવતો પાવચને ઓક્કન્તનિયામો ચરિતબ્રહ્મચરિયો’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **બોધિસત્તો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો યસ્મા નિયામોતિ વા બ્રહ્મચરિયન્તિ વા અરિયમગ્ગસ્સ નામં, બોધિસત્તાનઞ્ચ ઠપેત્વા પારમીપૂરણં અઞ્ઞા નિયામોક્કન્તિ નામ નત્થિ. યદિ ભવેય્ય, બોધિસત્તો સોતાપન્નો સાવકો ભવેય્ય. ન ચેતમેવં. કેવલઞ્હિ નં બુદ્ધા અત્તનો ઞાણબલે ઠત્વા – ‘‘અયં બુદ્ધો ભવિસ્સતી’’તિ બ્યાકરોન્તિ, તસ્મા પુન **બોધિસત્તો**તિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ. પચ્છિમભવં સન્ધાય પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. દુતિયપઞ્હે જોતિપાલકાલં સન્ધાય પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. **સાવકો હુત્વા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **અનુસ્સવિયો**તિ અનુસ્સવેન પટિવિદ્ધધમ્મો. પચ્છિમભવં સન્ધાય પટિક્ખિપિત્વા જોતિપાલકાલે અનુસ્સવં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૪૦૪. **અઞ્ઞં સત્થાર**ન્તિઆળારઞ્ચ રામપુત્તઞ્ચ સન્ધાય વુત્તં. **આયસ્મા આનન્દો**તિઆદિ ‘‘ઓક્કન્તનિયામાવ સાવકા હોન્તિ, ન ઇતરે ઓક્કન્તનિયામા એવરૂપા હોન્તી’’તિ દસ્સેતું વુત્તં.

સાવકો જાતિં વીતિવત્તોતિ યાય જાતિયા સાવકો, તં વીતિવત્તો અઞ્ઞસ્મિં ભવે અસાવકો હોતીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો સોતાપન્નાદીનં સોતાપન્નાદિસાવકભાવતો પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના.

૯. અપરાપિ સમન્નાગતકથાવણ્ણના

૪૦૬. ઇદાનિ અપરાપિ સમન્નાગતકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ચતુત્થમગ્ગટ્ઠો પુગ્ગલો પત્તિધમ્મવસેન તીહિ ફલેહિ સમન્નાગતો’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા ચતૂહિ ફલેહિ સમન્નાગતકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

અપરાપિ સમન્નાગતકથાવણ્ણના.

૧૦. સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના

૪૧૩. ઇદાનિ સંયોજનપ્પહાનકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘નિપ્પરિયાયેનેવ સબ્બસંયોજનપ્પહાનં અરહત્ત’’ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પુન **સબ્બે**

સંયોજનાતિ પુટ્ઠો હેટ્ઠા વુત્તમગ્ગત્તયેન પહીને સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો તેન મગ્ગેન અપ્પહીનસ્સ અભાવા પટિજાનાતિ. **સક્કાયદિટ્ઠિ**આદીસુપિ પઠમમગ્ગેન પહીનભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, ચતુત્થમગ્ગેન અનવસેસપ્પહાનં સન્ધાય પટિજાનાતિ. એસેવ નયો સબ્બત્થાતિ.

સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના.

ચતુત્થો વગ્ગો.

૫. પઞ્ચમવગ્ગો

૧. વિમુત્તિકથાવણ્ણના

૪૧૮. ઇદાનિ વિમુત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ વિપસ્સના, મગ્ગો, ફલં, પચ્ચવેક્ખણન્તિ ચતુન્નં ઞાણાનં વિમુત્તિઞાણન્તિ નામં. તેસુ વિપસ્સનાઞાણં નિચ્ચનિમિત્તાદીહિ વિમુત્તત્તા, તદઙ્ગવિમુત્તિભાવેન વા વિમુત્તત્તા વિમુત્તિઞાણં. મગ્ગો સમુચ્છેદવિમુત્તિ, ફલં પટિપ્પસ્સદ્ધિવિમુત્તિ, પચ્ચવેક્ખણઞાણં પન વિમુત્તિં જાનાતીતિ **વિમુત્તિઞાણં**. એવં ચતુબ્બિધે વિમુત્તિઞાણે નિપ્પરિયાયેન ફલઞાણમેવ વિમુત્તિ. સેસાનિ ''વિમુત્તાની''તિ વા ''અવિમુત્તાની''તિ વા ન વત્તબ્બાનિ. તસ્મા ''ઇદં નામ વિમુત્તિઞાણં વિમુત્ત''ન્તિ અવત્વા અવિસેસેનેવ ''વિમુત્તિઞાણં વિમુત્ત''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન **યંકિઞ્ચી**તિ પુટ્ઠો પચ્ચવેક્ખણાદીનિ સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **પટિપન્નસ્સા**તિ પુટ્ઠો મગ્ગઞાણસ્સ અનાસવતં સન્ધાય પટિજાનાતિ. યસ્મા પન તં સોતાપન્નસ્સ ફલે ઠિતસ્સ ઞાણં ન હોતિ, તસ્મા વિમુત્તં નામ ન હોતીતિ ચોદનત્થં પુન સકવાદી **સોતાપન્નસ્સા**તિઆદિમાહ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

વિમુત્તિકથાવણ્ણના.

૨. અસેખઞાણકથાવણ્ણના

૪૨૧. ઇદાનિ અસેખકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા આનન્દત્થેરાદયો સેખા ''ઉળારો ભગવા''તિઆદિના નયેન અસેખે જાનન્તિ, તસ્મા ''સેખસ્સ અસેખઞાણં અત્થી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **જાનાતિ પસ્સતી**તિ ઇદં અત્તના અધિગતસ્સ જાનનવસેન વુત્તં. **ગોત્રભુનો**તિઆદિ હેટ્ઠિમાય ભૂમિયં ઠિતસ્સ ઉપરૂપરિઞાણસ્સ અભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. **નનુ આયસ્મા આનન્દો સેખો ''ઉળારો ભગવા''તિ જાનાતી**તિ પરવાદી અસેખે ભગવતિ પવત્તત્તા તં અસેખઞાણન્તિ ઇચ્છતિ, ન પનેતં અસેખં. તસ્મા એવં પતિટ્ઠાપિતાપિ લદ્ધિ અપ્પતિટ્ઠાપિતાવ હોતીતિ.

અસેખઞાણકથાવણ્ણના.

૩. વિપરીતકથાવણ્ણના

૪૨૪. ઇદાનિ વિપરીતકથા નામ હોતિ. તત્થ ''ય્વાયં પથવીકસિણે પથવીસઞ્ઞી સમાપજ્જતિ, તસ્સ તં ઞાણં વિપરીતઞાણ''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પથવિં નિસ્સાય ઉપ્પન્નનિમિત્તઞ્હિ ન પથવીયેવ, તત્ર ચાયં પથવીસઞ્ઞી. તસ્મા વિપરીતઞાણન્તિ અયમેતસ્સ અધિપ્પાયો. તતો સકવાદી ''લક્ખણપથવીપિ સસમ્ભારપથવીપિ નિમિત્તપથવીપિ પથવીદેવતાપિ સબ્બા પથવીયેવ, તાસુ પથવીતિ ઞાણં વિપરીતં ન હોતિ. અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિઆદિવિપરિયેસો પન વિપરીતઞાણં નામ. કિં તે ઇદં એતેસુ અઞ્ઞતર''ન્તિ ચોદેતું **અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિ**આદિમાહ. ઇતરો વિપલ્લાસલક્ખણાભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, પથવીનિમિત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

કુસલન્તિ સેક્ખપુથુજ્જનાનં ઞાણં સન્ધાય વુત્તં. **અત્થિ અરહતો**તિ પઞ્હેસુપિ વિપલ્લાસલક્ખણાભાવેન પટિક્ખિપતિ. પથવીનિમિત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **સબ્બેવ પથવી**તિ સબ્બં તં પથવીકસિણં લક્ખણપથવીયેવ હોતીતિ પુચ્છતિ. સકવાદી તથા અભાવતો પટિક્ખિપતિ. **નનુ પથવી અત્થિ, અત્થિ ચ કોચિ પથવિં પથવિતો સમાપજ્જતી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ . તસ્સત્થો – નનુ નિમિત્તપથવી અત્થિ, અત્થિ ચ કોચિ તં પથવિં પથવિતોયેવ સમાપજ્જતિ, ન આપતો વા તેજતો વાતિ. **પથવી અત્થી**તિઆદિ ''યદિ યં યથા અત્થિ, તં તથા સમાપજ્જન્તસ્સ ઞાણં વિપરીતં હોતિ, નિબ્બાનં અત્થિ, તમ્પિ સમાપજ્જન્તસ્સ સબ્બવિપરિયેસસમુગ્ઘાતનં મગ્ગઞાણમ્પિ તે વિપરીતં હોતૂ''તિ દસ્સનત્થં વુત્તન્તિ.

વિપરીતકથાવણ્ણના.

૪. નિયામકથાવણ્ણના

૪૨૮-૪૩૧. ઇદાનિ નિયામકથા નામ હોતિ. તત્થ યો પુગ્ગલો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમિસ્સતિ, તં ''ભબ્બો એસ ધમ્મં અભિસમેતુ''ન્તિ યસ્મા ભગવા જાનાતિ, તસ્મા ''અનિયતસ્સ પુથુજ્જનસ્સેવ સતો પુગ્ગલસ્સ નિયામગમનાય ઞાણં અત્થી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અનિયતસ્સા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **નિયામગમનાયા**તિ નિયામો વુચ્ચતિ મગ્ગો, મગ્ગગમનાય મગ્ગોક્કમનાયાતિ અત્થો. યં પનસ્સ ઞાણં દિસ્વા ભગવા ''ભબ્બો અય''ન્તિ જાનાતિ, તં સન્ધાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ.

અથસ્સ સકવાદી અયુત્તવાદિતં દીપેતું **નિયતસ્સા**તિ વિપરીતાનુયોગમાહ. તત્થ પઠમપઞ્હે મગ્ગેન નિયતસ્સ અનિયામગમનાય ઞાણં નામ નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ. દુતિયે નત્થિભાવેન પટિજાનાતિ. તતિયે અનિયતસ્સ નત્થીતિ પુટ્ઠત્તા લદ્ધિવિરોધેન પટિક્ખિપતિ. પુન પઠમપઞ્હમેવ ચતુત્થં કત્વા નિયતસ્સ નિયામગમનાદિવસેન તયો પઞ્હા કતા. તેસુ પઠમે યસ્મા આદિમગ્ગેન નિયતસ્સ પુન તદત્થાય ઞાણં નત્થિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. દુતિયે નત્થિભાવેનેવ પટિજાનાતિ. તતિયે લદ્ધિવિરોધેનેવ પટિક્ખિપતિ. પુન પઠમપઞ્હં અટ્ઠમં કત્વા અનિયતસ્સ અનિયામગમનાદિવસેન તયો પઞ્હા કતા. તેસં અત્થો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. પુન પઠમપઞ્હમેવ દ્વાદસમં કત્વા તંમૂલકા **અત્થિ નિયામો**તિઆદયો પઞ્હા કતા. તત્થ યસ્મા નિયામગમનાય ઞાણં નામ મગ્ગઞાણમેવ હોતિ, તસ્મા તં સન્ધાય **અત્થિ નિયામો**તિ વુત્તં. ઇતરો પન નિયામોતિ વુત્તે પટિક્ખિપતિ, ઞાણન્તિ વુત્તે પટિજાનાતિ. **સતિપટ્ઠાના**દીસુપિ એસેવ નયો. પચ્ચનીકં ઉત્તાનત્થમેવ. **ગોત્રભુનો**તિઆદિ યેન યં અપ્પત્તં, તસ્સ તં નત્થીતિ દસ્સનત્થં વુત્તં. **ભગવા જાનાતી**તિ અત્તનો ઞાણબલેન જાનાતિ, ન તસ્સ નિયામગમનઞાણસબ્ભાવતો. તસ્મા ઇમિના કારણેન પતિટ્ઠિતાપિસ્સ લદ્ધિ અપ્પતિટ્ઠિતાયેવાતિ.

નિયામકથાવણ્ણના.

૫. પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના

૪૩૨-૪૩૩. ઇદાનિ પટિસમ્ભિદાકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''યંકિઞ્ચિ અરિયાનં ઞાણં, સબ્બં લોકુત્તરમેવા''તિ ગહેત્વા ''સબ્બં ઞાણં પટિસમ્ભિદા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સમ્મુતિઞાણ**પઞ્હેસુ પથવીકસિણસમ્મુતિયં સમાપત્તિઞાણં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, નિરુત્તિઞાણં સન્ધાય પટિજાનાતિ. યે કેચિ સમ્મુતિન્તિ પઞ્હે પુથુજ્જને સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. ચેતોપરિયાયપઞ્હેસુ પુથુજ્જનસ્સ ઞાણં

સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, અરિયસ્સ ઞાણં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **સબ્બા પઞ્ઞા**તિપઞ્હેસુ કસિણસમાપત્તિપઞ્હં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, લોકુત્તરં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **પથવીકસિણસમાપત્તિ**ન્તિઆદિ ''યા એતેસુ એત્તકેસુ ઠાનેસુ પઞ્ઞા, કિં સબ્બા સા પટિસમ્ભિદા''તિ પુચ્છનત્થં વુત્તં. **તેન હિ સબ્બં ઞાણ**ન્તિ યસ્મા સબ્બા લોકુત્તરપઞ્ઞા પટિસમ્ભિદા , તસ્મા સબ્બન્તિ વચનં સામઞ્ઞફલેન સદ્ધિં પતિટ્ઠાપેતીતિ.

પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના.

૬. સમ્મુતિઞાણકથાવણ્ણના

૪૩૪-૪૩૫. ઇદાનિ સમ્મુતિઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ સમ્મુતિસચ્ચં પરમત્થસચ્ચન્તિ દ્વે સચ્ચાનિ. યે પન એવં વિભાગં અકત્વા સચ્ચન્તિ વચનસામઞ્ઞેન સમ્મુતિઞાણમ્પિ ''સચ્ચારમ્મણમેવા''તિ વદન્તિ, સેય્યથાપિ અન્ધકા; તે અયુત્તવાદિનોતિ તેસં વાદવિસોધનત્થં અયં કથા આરદ્ધા. તત્થ **ન વત્તબ્બ**ન્તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પરમત્થસચ્ચં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **સમ્મુતિસચ્ચમ્હી**તિ સમ્મુતિં અનુપવિટ્ઠે સચ્ચમ્હિ. પચ્ચત્તે વા ભુમ્મવચનં, સમ્મુતિસચ્ચન્તિ અત્થો. **સમ્મુતિઞાણં સચ્ચારમ્મણઞ્ઞેવા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો નં ''યદિ તં અવિસેસેન સચ્ચારમ્મણઞ્ઞેવ, તેન ઞાણેન દુક્ખપરિઞ્ઞાદીનિ કરેય્યા''તિ ચોદેતું **તેન ઞાણેના**તિઆદિમાહ.

સમ્મુતિઞાણકથાવણ્ણના.

૭. ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના

૪૩૬-૪૩૮. ઇદાનિ ચિત્તારમ્મણકથા નામ હોતિ. તત્થ ચેતોપરિયાયે ઞાણન્તિ વચનમત્તમેવ ગહેત્વા ''તં ઞાણં ચિત્તારમ્મણમેવા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથસ્સ ''યો સરાગાદિવસેન ચિત્તં જાનાતિ, તસ્સ રાગાદયોપિ આરમ્મણા હોન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં તં ચિત્તારમ્મણઞ્ઞેવા''તિ ચોદનત્થં **નનુ અત્થિ કોચી**તિઆદિ આરદ્ધં. **ફસ્સારમ્મણે**તિ ફસ્સસઙ્ખાતે આરમ્મણે. **વેદનારમ્મણે**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. પુન **ફસ્સારમ્મણે ઞાણં ન વત્તબ્બ**ન્તિ પુટ્ઠો ફસ્સસ્સ ફુસનલક્ખણં મનસિકરોતો ફસ્સોવારમ્મણં હોતીતિ પટિજાનાતિ. **કિં પનેતં ફસ્સપરિયાયે ઞાણ**ન્તિ પુટ્ઠો પન તાદિસસ્સ સુત્તપદસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ. વેદનાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇદાનિ યં નિસ્સાય લદ્ધિ, તદેવ દસ્સેત્વા લદ્ધિં પતિટ્ઠાપેતું **નનુ ચેતોપરિયાયે ઞાણ**ન્તિઆદિમાહ. સા પનેસા વચનમત્તાભિનિવેસેન પતિટ્ઠાપિતાપિ અપ્પતિટ્ઠાપિતાવ હોતીતિ.

ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના.

૮. અનાગતઞાણકથાવણ્ણના

૪૩૯-૪૪૦. ઇદાનિ અનાગતઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ અનાગતં નામ અન્તરમ્પિ અત્થિ, અનન્તરમ્પિ. તેસુ અનન્તરે એકન્તેનેવ ઞાણં નત્થિ. યથા ચ અનન્તરે, તથા એકવીથિએકજવનપરિયાપન્નેપિ. તત્થ યે સબ્બસ્મિમ્પિ અનાગતે ઞાણં ઇચ્છન્તિ, સેય્યથાપિ અન્ધકા; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યં તે અનાગતે ઞાણં, કિં તેન અનન્તરં અનાગતં મૂલાદિવસેન જાનાતી''તિ ચોદેતું **અનાગતં**

મૂલતોતિઆદિમાહ. તત્થ **મૂલતો**તિઆદીનિ સબ્બાનિ કારણવેવચનાનેવ. કારણઞ્હિ યં અત્તનો ફલં કરોતિ, તં તત્થ મૂલયતિ પતિટ્ઠાતીતિ **મૂલં**. તતો ચ તં હિનોતિ પવત્તયતીતિ **હેતુ**. તદેવ તં નિદેતિ ''હન્દ નં ગણ્હથા''તિ. નિય્યાતેતિ વિયાતિ **નિદાનં**. તતો તં સમ્ભવતીતિ **સમ્ભવો**. પભવતીતિ **પભવો**. તત્થ ચ તં સમુટ્ઠાતિ, તં વા નં સમુટ્ઠાપેતીતિ **સમુટ્ઠાનં**. તદેવ નં આહરતીતિ **આહારો**. તઞ્ચસ્સ અપરિચ્ચજિતબ્બટ્ઠેન **આરમ્મણં**. તદેવ ચેતં પટિચ્ચ એતીતિ **પચ્ચયો**. તતો નં સમુદેતીતિ **સમુદયો**તિ વુચ્ચતિ. યસ્મા પન અનન્તરં ચિત્તં એતેહાકારેહિ ન સક્કા જાનિતું, તસ્મા **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ. **અનાગતં હેતુપચ્ચયતન્તિ** યા અનન્તરાનાગતે ચિત્તે હેતુપચ્ચયતા, તં જાનાતિ. યે તત્થ ધમ્મા હેતુપચ્ચયા હોન્તિ, તે જાનાતીતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. **ગોત્રભુનો**તિઆદિ યસ્મિં અનાગતે ઞાણં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં સરૂપતો દસ્સેતું વુત્તં. **પાટલિપુત્તસ્સા**તિ સુત્તં યસ્મિં અનાગતે ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તં દસ્સેતું આહટં. યસ્મા પનેતં ન સબ્બસ્મિં અનાગતે ઞાણસ્સ સાધકં; તસ્મા અનાહટમેવાતિ.

અનાગતઞાણકથાવણ્ણના.

૯. પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૧-૪૪૨. ઇદાનિ પટુપ્પન્નઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''સબ્બસઙ્ખારેસુ અનિચ્ચતો દિટ્ઠેસુ તમ્પિ ઞાણં અનિચ્ચતો દિટ્ઠં હોતી''તિ વચનં નિસ્સાય ''અવિસેસેન સબ્બસ્મિં પચ્ચુપ્પન્ને ઞાણં અત્થી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **પટુપ્પન્ને**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ અવિસેસેન પટુપ્પન્ને ઞાણં અત્થિ, ખણપચ્ચુપ્પન્નેપિ તેન ભવિતબ્બં. એવં સન્તે દ્વિન્નં ઞાણાનં એકતો અભાવા તેનેવ ઞાણેન તં જાનિતબ્બં હોતી''તિ ચોદનત્થં **તેના**તિ અનુયોગો સકવાદિસ્સ. તત્થ પઠમપઞ્હે તેનેવ તં જાનિતું ન સક્કાતિ પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. દુતિયપઞ્હે સન્તતિં સન્ધાય પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. પટિપાટિતો ભઙ્ગં પસ્સન્તો ભઙ્ગાનુપસ્સનેનેવ ભઙ્ગાનુપસ્સનાઞાણં પસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. **તેન ઞાણેન તં ઞાણં જાનાતી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **તેન ફસ્સેન તં ફસ્સન્તિ**આદીનિસ્સ લેસોકાસનિવારણત્થં વુત્તાનિ . યં પનેતેન લદ્ધિપતિટ્ઠાપનત્થં **નનુ સબ્બસઙ્ખારે**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ નયતો તં ઞાણં દિટ્ઠં હોતિ, ન આરમ્મણતોતિ અધિપ્પાયેન પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. તસ્મા એવં પતિટ્ઠિતાપિસ્સ લદ્ધિ અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતિ.

પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના.

૧૦. ફલઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૩-૪૪૪. ઇદાનિ ફલે ઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ ''બુદ્ધાપિ સત્તાનં અરિયફલપ્પત્તિયા ધમ્મં દેસેન્તિ સાવકાપિ, ઇતિ ઇમિના સામઞ્ઞેન બુદ્ધાનં વિય સાવકાનમ્પિ તેન તેન સત્તેન પત્તબ્બે ફલે ઞાણં અત્થી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **સાવકસ્સા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ સાવકસ્સ ફલે ઞાણં અત્થિ, યથા બુદ્ધા સમાનેપિ સોતાપત્તિફલે અત્તનો ઞાણબલેન 'અયં એકબીજી, અયં કોલંકોલો, અયં સત્તક્ખત્તુપરમો'તિ ફલસ્સકતં પઞ્ઞપેન્તિ, કિં તે એવં સાવકોપી''તિ ચોદેતું **સાવકો ફલસ્સ કતં પઞ્ઞપેતી**તિ આહ. ઇતરો પટિક્ખિપતિ.

અત્થિ સાવકસ્સ ફલપરોપરિયત્તીતિઆદિ ફલે ઞાણસ્સ અત્થિતાય પચ્ચયપુચ્છનત્થં વુત્તં. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – બુદ્ધાનં ''ઇદં ફલં પરં, ઇદં ઓપર''ન્તિ એવં ફલાનં ઉચ્ચાવચભાવજાનનસઙ્ખાતા ફલે પરોપરિયત્તિ નામ અત્થિ. તથા ઇન્દ્રિયપુગ્ગલપરોપરિયત્તિયો, તાસં અત્થિતાય તસ્સ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તેસં તેસં ઇન્દ્રિયાનં વસેન તં તં ફલં જાનન્તિ, કિં તે સાવકસ્સાપિ એતા પરોપરિયત્તિયો અત્થીતિ.

અત્થિ સાવકસ્સ ખન્ધપઞ્ઞત્તીતિઆદીનિપિ ''યદિ તે સાવકસ્સ બુદ્ધાનં વિય ફલે ઞાણં અત્થિ, ઇમા હિ પિસ્સ પઞ્ઞત્તીહિ ભવિતબ્બં. કિમસ્સ તા અત્થિ, સક્કોતિ સો એતા પઞ્ઞત્તિયો અત્તનો બલેન જાનિતું વા પઞ્ઞપેતું વા''તિ ચોદનત્થં વુત્તાનિ. **સાવકો જિનો**તિઆદિ ''યદિ સાવકસ્સ બુદ્ધાનં વિય ફલે ઞાણં અત્થિ, એવં સન્તે સ્વેવ જિનો''તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **સાવકો અનુપ્પન્નસ્સા**તિ પઞ્હેપિ અયમેવ નયો. **અઞ્ઞાણી**તિ પઞ્હે અવિજ્જાસઙ્ખાતસ્સ અઞ્ઞાણસ્સ વિહતત્તા પટિક્ખિત્તો, ન પનસ્સ બુદ્ધાનં વિય ફલે ઞાણં અત્થિ. તસ્મા અપ્પતિટ્ઠિતોવ પરવાદીવાદોતિ.

ફલઞાણકથાવણ્ણના.

પઞ્ચમો વગ્ગો.

મહાપણ્ણાસકો સમત્તો.

૬. છટ્ઠવગ્ગો

૧. નિયામકથાવણ્ણના

૪૪૫-૪૪૭. ઇદાનિ નિયામકથા નામ હોતિ. તત્થ **નિયામો**તિ ''ભબ્બો નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત''ન્તિ (પુ॰ પ॰ ૧૩) વચનતો અરિયમગ્ગો વુચ્ચતિ. યસ્મા પન તસ્મિં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધેપિ પુગ્ગલો અનિયતો નામ ન હોતિ, તસ્મા ''સો નિયામો નિચ્ચટ્ઠેન અસઙ્ખતો''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તતો ''યદિ સો અસઙ્ખતો, એવરૂપેન તેન ભવિતબ્બ''ન્તિ દીપેન્તો **નિબ્બાન**ન્તિઆદિમાહ. સંસન્દનપુચ્છા ઉત્તાનત્થાયેવ.

અત્થિ કેચીતિઆદિ નિયામસ્સ સઙ્ખતભાવદીપનત્થં વુત્તં. **મગ્ગો અસઙ્ખતો**તિપઞ્હે તસ્સ ઉપ્પાદનિરોધભાવતો પટિક્ખિપતીતિ. **નિયામો સઙ્ખતો**તિપઞ્હે નિરુદ્ધેપિ મગ્ગે નિયામસ્સ અત્થિતં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **સોતાપત્તિનિયામો**તિઆદિપઞ્હેસુપિ અનુલોમતો ચ પટિલોમતો ચ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **પઞ્ચ અસઙ્ખતાની**તિ પુટ્ઠો પઞ્ચન્નં અસઙ્ખતાનં આગતટ્ઠાનં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો ચતુન્નં સમ્મત્તનિયામાનં નિયામવચનતો નિબ્બાનસ્સ ચ અસઙ્ખતભાવતો પટિજાનાતિ. મિચ્છત્તનિયામપઞ્હો નિયામવચનમત્તેન અસઙ્ખતતાય અયુત્તભાવદીપનત્થં વુત્તોતિ.

નિયામકથાવણ્ણના.

૨. પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના

૪૪૮. ઇદાનિ પટિચ્ચસમુપ્પાદકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં નિદાનવગ્ગે ''ઉપ્પાદા વા તથાગતાનં અનુપ્પાદા વા તથાગતાનં ઠિતાવ સા ધાતુ ધમ્મટ્ઠિતતા''તિઆદિવચનતો (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) ''પટિચ્ચસમુપ્પાદો અસઙ્ખતો''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનઞ્ચ મહિસાસકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

૪૪૯. અવિજ્જા અસઙ્ખતાતિ આદયો પઞ્હા અવિજ્જાદીનંયેવ પટિચ્ચસમુપ્પાદભાવદસ્સનત્થં વુત્તા. યેન પનત્થેન તત્થ એકેકં અઙ્ગં ''પટિચ્ચસમુપ્પાદો''તિ વુચ્ચતિ, સો પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે વુત્તોયેવ.

૪૫૧. અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ યા તત્થ ધમ્મટ્ઠિતતાતિઆદિ યેન સુત્તેન લદ્ધિ પતિટ્ઠાપિતા, તસ્સેવ અત્થદસ્સનેન લદ્ધિભિન્દનત્થં વુત્તં. અયઞ્હેત્થ અત્થો – યા અયં હેટ્ઠા ''ઠિતાવ સા ધાતુ ધમ્મટ્ઠિતતા ધમ્મનિયામતા''તિ વુત્તા ન સા અઞ્ઞત્ર અવિજ્જાદીહિ વિસું એકા અત્થિ. અવિજ્જાદીનં પન પચ્ચયાનંયેવેતં નામં. ઉપ્પન્નેપિ હિ તથાગતે અનુપ્પન્નેપિ અવિજ્જાતો સઙ્ખારા સમ્ભવન્તિ, સઙ્ખારાદીહિ ચ વિઞ્ઞાણાદીનિ, તસ્મા ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિ યા એતસ્મિં પદે સઙ્ખારધમ્માનં કારણટ્ઠેન ઠિતતાતિ ધમ્મટ્ઠિતતા. તેસંયેવ ચ ધમ્માનં કારણટ્ઠેનેવ નિયામતાતિ ધમ્મનિયામતાતિ અવિજ્જા વુચ્ચતિ. સા ચ અસઙ્ખતા, નિબ્બાનઞ્ચ અસઙ્ખતન્તિ પુચ્છતિ. પરવાદી લદ્ધિવસેન પટિજાનિત્વા પુન **દ્વે અસઙ્ખતાની**તિ પુટ્ઠો સુત્તાભાવેન પટિક્ખિપિત્વા લદ્ધિવસેનેવ પટિજાનાતિ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. હેટ્ઠા વુત્તસદિસં પન તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના.

૩. સચ્ચકથાવણ્ણના

૪૫૨-૪૫૪. ઇદાનિ સચ્ચકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, તથાનિ અવિતથાની''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૦) સુત્તં નિસ્સાય ''ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિચ્ચાનિ અસઙ્ખતાની''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અયઞ્હિસ્સ અધિપ્પાયો – દુક્ખસમુદયમગ્ગેસુ વત્થુસચ્ચં સઙ્ખતં, લક્ખણસચ્ચં અસઙ્ખતં. નિરોધે વત્થુસચ્ચં નામ નત્થિ અસઙ્ખતમેવ તન્તિ. તસ્મા **આમન્તા**તિ આહ. તં પનસ્સ લદ્ધિમત્તમેવ. સો હિ દુક્ખં વત્થુસચ્ચં ઇચ્છતિ, તથા સમુદયં મગ્ગઞ્ચ. યાનિ પન નેસં બાધનપભવનિય્યાનિકલક્ખણાનિ, તાનિ લક્ખણસચ્ચં નામાતિ, ન ચ બાધનલક્ખણાદીહિ અઞ્ઞાનિ દુક્ખાદીનિ નામ અત્થીતિ. **તાણાની**તિઆદીસુ અધિપ્પાયો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

દુક્ખસચ્ચન્તિ પઞ્હે લદ્ધિવસેન લક્ખણં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **દુક્ખ**ન્તિ પઞ્હે વત્થું સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. ઇતો પરં સુદ્ધિકપઞ્હા ચ સંસન્દનપઞ્હા ચ સબ્બે પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બા. અવસાને લદ્ધિપતિટ્ઠાપનત્થં આહટસુત્તં અત્થસ્સ મિચ્છા ગહિતત્તા અનાહટસદિસમેવાતિ.

સચ્ચકથાવણ્ણના.

૪. આરુપ્પકથાવણ્ણના

૪૫૫-૪૫૬. ઇદાનિ આરુપ્પકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''ચત્તારો આરુપ્પા આનેઞ્જા''તિ વચનં નિસ્સાય ''સબ્બેપિ તે ધમ્મા અસઙ્ખતા''તિ લદ્ધિ, તે સન્ધાય **આકાસાનઞ્ચાયતન**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ. સાધકસુત્તમ્પિ અત્થં અજાનિત્વા આહટત્તા અનાહટસદિસમેવાતિ.

આરુપ્પકથાવણ્ણના.

૫. નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના

૪૫૭-૪૫૯. ઇદાનિ નિરોધસમાપત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ **નિરોધસમાપત્તી**તિ ચતુન્નં ખન્ધાનં અપ્પવત્તિ. યસ્મા પન સા કરિયમાના કરિયતિ, સમાપજ્જિયમાના સમાપજ્જિયતિ, તસ્મા નિપ્ફન્નાતિ વુચ્ચતિ. સઙ્ખતાસઙ્ખતલક્ખણાનં પન અભાવેન ન વત્તબ્બા ''સઙ્ખતાતિ વા અસઙ્ખતા''તિ વા. તત્થ યેસં ''યસ્મા સઙ્ખતા ન હોતિ, તસ્મા અસઙ્ખતા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ ઉત્તરાપથકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **નિરોધસમાપત્તી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **ઉપ્પાદેન્તી**તિઆદિ સમાપજ્જનપટિલાભવસેનેવ વુત્તં. યથા પન રૂપાદયો અસઙ્ખતધમ્મે ઉપ્પાદેન્તિ; ન તથા તં કેચિ ઉપ્પાદેન્તિ નામ. **નિરોધા વોદાનં વુટ્ઠાન**ન્તિ ફલસમાપત્તિ વેદિતબ્બા. અસઙ્ખતા પન તં નત્થિયેવ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. **તેન હી**તિ યસ્મા સઙ્ખતા ન હોતિ, તસ્મા અસઙ્ખતાતિ લદ્ધિ. ઇદં પન અસઙ્ખતભાવે કારણં ન હોતીતિ વુત્તમ્પિ અવુત્તસદિસમેવાતિ.

નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના.

૬. આકાસકથાવણ્ણના

૪૬૦-૪૬૨. ઇદાનિ આકાસકથા નામ હોતિ. તત્થ તિવિધો આકાસો – પરિચ્છેદાકાસો , કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો, અજટાકાસો. ‘‘તુચ્છાકાસો’’તિપિ તસ્સેવ નામં. તેસુ પરિચ્છેદાકાસો સઙ્ખતો, ઇતરે **દ્વે** પઞ્ઞત્તિમત્તા. યેસં પન ‘‘દુવિધોપિ યસ્મા સઙ્ખતો ન હોતિ, તસ્મા અસઙ્ખતો’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં મહિસાસકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **આકાસો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

આકાસકથાવણ્ણના.

૭. આકાસો સનિદસ્સનોતિકથાવણ્ણના

૪૬૩-૪૬૪. ઇદાનિ આકાસો સનિદસ્સનોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં તાળચ્છિદ્દાદીસુ ઞાણપ્પવત્તિં નિસ્સાય ‘‘સબ્બોપિ અજટાકાસો સનિદસ્સનો’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં ; તે સન્ધાય **આકાસો સનિદસ્સનો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ સનિદસ્સનો, એવંવિધો ભવેય્યા’’તિ ચોદનત્થં **રૂપન્તિ**આદિ વુત્તં. **ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચા**તિપઞ્હેસુ એવરૂપસ્સ સુત્તસ્સ અભાવેન પટિક્ખિપિત્વા તુલન્તરિકાદીનં ઉપલદ્ધિં નિસ્સાય પટિજાનાતિ. **દ્વિન્નં રુક્ખાનં અન્તર**ન્તિ એત્થ રુક્ખરૂપં ચક્ખુના દિસ્વા અન્તરે રૂપાભાવતો આકાસન્તિ મનોદ્વારવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

આકાસો સનિદસ્સનોતિકથાવણ્ણના.

૧૦. પથવીધાતુસનિદસ્સનાતિઆદિકથાવણ્ણના

૪૬૫-૪૭૦. ઇદાનિ પથવીધાતુ સનિદસ્સનાતિઆદિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં પાસાણઉદકજાલરુક્ખચલનાનઞ્ચેવ પઞ્ચિન્દ્રિયપતિટ્ઠોકાસાનઞ્ચ વણ્ણાયતનં કાયવિઞ્ઞત્તિકાલે હત્થપાદાદિરૂપઞ્ચ દિસ્વા ‘‘પથવીધાતુઆદયો સનિદસ્સના’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય સબ્બકથાસુ આદિપુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં સબ્બત્થ પાળિઅનુસારેન ચેવ હેટ્ઠા વુત્તનયેન ચ વેદિતબ્બન્તિ. **પથવીધાતુ સનિદસ્સના**તિ આદિં કત્વા **કાયકમ્મં સનિદસ્સન**ન્તિ પરિયોસાનકથા નિટ્ઠિતા.

છટ્ઠો વગ્ગો.

૭. સત્તમવગ્ગો

૧. સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના

૪૭૧-૪૭૨. ઇદાનિ સઙ્ગહિતકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા દામાદીહિ બલિબદ્દાદયો વિય કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા નામ નત્થિ, તસ્મા ''નત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા, એવં સન્તે એકવિધેન રૂપસઙ્ગહોતિઆદિ નિરત્થક''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકાનઞ્ચેવ સિદ્ધત્થિકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય અઞ્ઞેનત્થેન સઙ્ગહભાવં દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. ઇદાનિ યેનત્થેન સઙ્ગહો લબ્ભતિ, તં દસ્સેતું **નનુ અત્થિ કેચિ ધમ્મા**તિઆદિ આરદ્ધં. તં સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવ. યા પનેસા પરવાદિના લદ્ધિપતિટ્ઠાપનત્થં **યથા દામેન વા**તિઆદિકા ઉપમા આહટા, સકવાદિના તં અનભિનન્દિત્વા અપ્પટિક્કોસિત્વા ''હઞ્ચિ દામેન વા''તિ તસ્સ લદ્ધિ ભિન્નાતિ વેદિતબ્બા. અયઞ્હેત્થ અત્થો – યદિ તે દામાદીહિ બલિબદ્દાદયો સઙ્ગહિતા નામ, અત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતાતિ.

સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના.

૨. સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના

૪૭૩-૪૭૪. ઇદાનિ સમ્પયુત્તકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા તિલમ્હિ તેલં વિય ન વેદનાદયો સઞ્ઞાદીસુ અનુપવિટ્ઠા, તસ્મા ''નત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સમ્પયુત્તા, એવં સન્તે ઞાણસમ્પયુત્તન્તિઆદિ નિરત્થકં હોતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકસિદ્ધત્થિકાનઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય અઞ્ઞેનેવત્થેન સમ્પયુત્તતં દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમિધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવ. યો પનેસ પરવાદિના ''યથા તિલમ્હિ તેલ''ન્તિઆદિકો ઉપમાપઞ્હો આહટો, સો યસ્મા વેદનાસઞ્ઞાનં વિય તિલતેલાનં લક્ખણતો નાનત્તવવત્થાનં નત્થિ. સબ્બેસુપિ હિ તિલઅટ્ઠિતચેસુ તિલોતિ વોહારમત્તં, તેનેવ તિલં નિબ્બત્તેત્વા ગહિતે પુરિમસણ્ઠાનેન તિલો નામ ન પઞ્ઞાયતિ, તસ્મા અનાહટસદિસોવ હોતીતિ.

સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના.

૩. ચેતસિકકથાવણ્ણના

૪૭૫-૪૭૭. ઇદાનિ ચેતસિકકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા ફસ્સિકાદયો નામ નત્થિ, તસ્મા ''ચેતસિકેનાપિ ન ભવિતબ્બં, ઇતિ નત્થિ ચેતસિકો ધમ્મો''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકસિદ્ધત્થિકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સહજાતો**તિ સમ્પયુત્તસહજાતં સન્ધાય વુત્તં. **ફસ્સિકા**તિ તાદિસં વોહારં અપસ્સન્તસ્સ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. કિં વોહારેન, યથા ચિત્તનિસ્સિતકોતિ ચેતસિકો, એવં સોપિ ફસ્સનિસ્સિતત્તા ફસ્સિકોતિ વુત્તે દોસો નત્થીતિ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. સેસં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ચેતસિકકથાવણ્ણના.

૪. દાનકથાવણ્ણના

૪૭૮. ઇદાનિ દાનકથા નામ હોતિ. તત્થ દાનં નામ તિવિધં – ચાગચેતનાપિ, વિરતિપિ, દેય્યધમ્મોપિ. ''સદ્ધા હિરિયં કુસલઞ્ચ દાન''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૩૦) આગતટ્ઠાને ચાગચેતના દાનં. ''અભયં દેતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૩૯) આગતટ્ઠાને વિરતિ. ''દાનં દેતિ અન્નં પાન''ન્તિ આગતટ્ઠાને દેય્યધમ્મો. તત્થ ચાગચેતના ''દેતિ વા દેય્યધમ્મં, દેન્તિ વા એતાય દેય્યધમ્મ''ન્તિ દાનં. વિરતિ અવખણ્ડનટ્ઠેન લવનટ્ઠેન વા દાનં. સા હિ ઉપ્પજ્જમાના ભયભેરવાદિસઞ્ઞાતં દુસ્સીલ્યચેતનં દાતિ ખણ્ડેતિ લુનાતિ વાતિ દાનં. દેય્યધમ્મો દિય્યતીતિ દાનં. એવમેતં તિવિધમ્પિ અત્થતો ચેતસિકો ચેવ ધમ્મો દેય્યધમ્મો ચાતિ દુવિધં હોતિ. તત્થ યેસં ''ચેતસિકોવ ધમ્મો દાનં, ન દેય્યધમ્મો''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકસિદ્ધત્થિકાનં; તે સન્ધાય **ચેતસિકો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં દેય્યધમ્મવસેન ચોદેતું **લબ્ભા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અન્નાદીનિ વિય સો ન સક્કા દાતુન્તિ પટિક્ખેપો ઇતરસ્સ. પુન દળ્હં કત્વા પુટ્ઠે ''અભયં દેતી''તિ સુત્તવસેન પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. ફસ્સપઞ્હાદીસુ પન ફસ્સં દેતીતિઆદિવોહારં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતેવ.

૪૭૯. **અનિટ્ઠફલ**ન્તિઆદિ અચેતસિકસ્સ ધમ્મસ્સ દાનભાવદીપનત્થં વુત્તં. ન હિ અચેતસિકો અન્નાદિધમ્મો આયતિં વિપાકં દેતિ, ઇટ્ઠફલભાવનિયમનત્થં પનેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અયમ્પિ હેત્થ અધિપ્પાયો – યદિ અચેતસિકો અન્નાદિધમ્મો દાનં ભવેય્ય, હિતચિત્તેન અનિટ્ઠં અકન્તં ભેસજ્જં દેન્તસ્સ નિમ્બબીજાદીહિ વિય નિમ્બાદયો અનિટ્ઠમેવ ફલં નિબ્બત્તેય્ય. યસ્મા પનેત્થ હિતફરણચાગચેતના દાનં, તસ્મા અનિટ્ઠેપિ દેય્યધમ્મે દાનં ઇટ્ઠફલમેવ હોતીતિ.

એવં પરવાદિના ચેતસિકધમ્મસ્સ દાનભાવે પતિટ્ઠાપિતે સકવાદી ઇતરેન પરિયાયેન દેય્યધમ્મસ્સ દાનભાવં સાધેતું **દાનં ઇટ્ઠફલં વુત્તં ભગવતા**તિઆદિમાહ. પરવાદી પન ચીવરાદીનં ઇટ્ઠવિપાકતં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. સુત્તસાધનં પરવાદીવાદેપિ યુજ્જતિ સકવાદીવાદેપિ, ન પન એકેનત્થેન. દેય્યધમ્મો ઇટ્ઠફલોતિ ઇટ્ઠફલભાવમત્તમેવ પટિક્ખિત્તં. તસ્મા **તેન હિ ન વત્તબ્બ**ન્તિ ઇટ્ઠફલભાવેનેવ ન વત્તબ્બતા યુજ્જતિ . દાતબ્બટ્ઠેન પન દેય્યધમ્મો દાનમેવ. દિન્નઞ્હિ દાનાનં સઙ્કરભાવમોચનત્થમેવ અયં કથાતિ.

દાનકથાવણ્ણના.

૫. પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના

૪૮૩. ઇદાનિ પરિભોગમયપુઞ્ઞકથા નામ હોતિ. તત્થ ''તેસં દિવા ચ રત્તો ચ, સદા પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૪૭) ચ ''યસ્સ ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ચીવરં પરિભુઞ્જમાનો''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૫૧) ચ એવમાદીનિ સુત્તાનિ અયોનિસો ગહેત્વા યેસં પરિભોગમયં નામ પુઞ્ઞં અત્થી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકસિદ્ધત્થિકસમ્મિતિયાનં; તે સન્ધાય **પરિભોગમય**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''પુઞ્ઞં નામ ફસ્સાદયો કુસલા ધમ્મા, ન તતો પરં, તસ્મા ફસ્સાદીહિ તે વડ્ઢિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **પરિભોગમયો ફસ્સો**તિઆદિ આરદ્ધં. તં સબ્બં ઇતરેન તેસં અવડ્ઢનતો પટિક્ખિત્તં. **લતાવિયા**તિઆદીનિ ''કિરિયાય વા ભાવનાય વા વિનાપિ યથા લતાદીનિ સયમેવ વડ્ઢન્તિ, કિં તે એવં વડ્ઢન્તી''તિ ચોદનત્થં વુત્તાનિ. તથા પનસ્સ અવડ્ઢનતો **ન હેવા**તિ પટિક્ખિત્તં.

૪૮૪. **ન સમન્નાહરતી**તિ પઞ્હે પટિગ્ગાહકાનં પરિભોગેન પુરિમચેતના વડ્ઢતિ, એવં તં હોતિ પુઞ્ઞન્તિ લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. તતો **અનાવટ્ટેન્તસ્સા**તિઆદીહિ પુટ્ઠો દાયકસ્સ ચાગચેતનં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. તત્થ **અનાવટ્ટેન્તસ્સા**તિ દાનચેતનાય પુરેચારિકેન આવજ્જનેન ભવઙ્ગં અનાવટ્ટેન્તસ્સ અપરિવટ્ટેન્તસ્સ.

અનાભોગસ્સાતિ નિરાભોગસ્સ. **અસમન્નાહરન્તસ્સા**તિ ન સમન્નાહરન્તસ્સ. આવજ્જનઞ્હિ ભવઙ્ગં વિચ્છિન્દિત્વા અત્તનો ગતમગ્ગે ઉપ્પજ્જમાનં દાનચેતનં સમન્નાહરતિ નામ. એવંકિચ્ચેન ઇમિના ચિત્તેન અસમન્નાહરન્તસ્સ પુઞ્ઞં હોતીતિ પુચ્છતિ. **અમનસિકરોન્તસ્સા**તિ મનં અકરોન્તસ્સ. આવજ્જનેન હિ તદનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનં મનં કરોતિ નામ. એવં અકરોન્તસ્સાતિ અત્થો. ઉપયોગવચનસ્મિઞ્હિ એતં ભુમ્મં. **અચેતયન્તસ્સા**તિ ચેતનં અનુપ્પાદેન્તસ્સ. **અપત્થેન્તસ્સા**તિ પત્થનાસઙ્ખાતં કુસલચ્છન્દં અકરોન્તસ્સ. **અપ્પણિદહન્તસ્સા**તિ દાનચેતનાવસેન ચિત્તં અટ્ઠપેન્તસ્સાતિ અત્થો. **નનુ આવટ્ટેન્તસ્સા**તિ વારે **આભોગસ્સા**તિ આભોગવતો. અથ વા આભોગા અસ્સ, આભોગસ્સ વા અનન્તરં તં પુઞ્ઞં હોતીતિ અત્થો.

૪૮૫. **દ્વિન્નં ફસ્સાન**ન્તિઆદીસુપિ એકક્ખણે દાયકસ્સ દ્વિન્નં ફસ્સાદીનં અભાવા પટિક્ખિપતિ, દાયકસ્સ ચ પરિભુઞ્જન્તસ્સ ચાતિ ઉભિન્નં ફસ્સાદયો સન્ધાય પટિજાનાતિ. અપિચસ્સ પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમોધાનં હોતીતિ લદ્ધિ, તસ્સાપિ વસેન પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી પરિયાયસ્સ દ્વારંપિદહિત્વા ઉજુવિપચ્ચનીકવસેન ચોદેતું **કુસલા**દિપઞ્હં પુચ્છતિ. તત્રાપિ કુસલાકુસલાનં એકસ્સેકક્ખણે સમ્પયોગાભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. પરિભોગમયં પન ચિત્તવિપ્પયુત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી સુત્તેન નિગ્ગણ્હાતિ.

૪૮૬. સુત્તસાધને આરામરોપકાદીનં અનુસ્સરણપટિસઙ્ખરણાદિવસેન અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જમાનં પુઞ્ઞં સન્ધાય **સદા પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી**તિ વુત્તં. **અપ્પમાણો તસ્સ પુઞ્ઞાભિસન્દો**તિ ઇદં અપ્પમાણવિહારિનો દિન્નપચ્ચયત્તા ચ ‘‘એવરૂપો મે ચીવરં પરિભુઞ્જતી’’તિ અનુમોદનવસેન ચ વુત્તં. તં સો **પરિભોગમય**ન્તિ સલ્લક્ખેતિ. યસ્મા પન પટિગ્ગાહકેન પટિગ્ગહેત્વા અપરિભુત્તેપિ દેય્યધમ્મે પુઞ્ઞં હોતિયેવ, તસ્મા સકવાદીવાદોવ બલવા, તત્થ પટિગ્ગાહકેન પટિગ્ગહિતેતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. સેસં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના.

૬. ઇતોદિન્નકથાવણ્ણના

૪૮૮-૪૯૧. ઇદાનિ ઇતો દિન્નકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ઇતો દિન્નેન યાપેન્તિ, પેતા કાલઙ્કતા તહિ’’ન્તિ (પે॰ વ॰ ૧૯) વચનં નિસ્સાય ‘‘યં ઇતો ચીવરાદિ દિન્નં તેનેવ યાપેન્તી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકસિદ્ધત્થિકાનં; તે સન્ધાય **ઇતો દિન્નેના**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ . પુન ચીવરાદિવસેન અનુયુત્તો પટિક્ખિપતિ. **અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકો**તિ અઞ્ઞસ્સ વિપાકદાયકાનં કમ્માનં અઞ્ઞો કારકો, ન અત્તનાવ અત્તનો કમ્મં કરોતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં પુટ્ઠો પન ઇતરો સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખિપતિ. **દાનં દેન્તા**ન્તિ દાનં દદમાનં દિસ્વાતિ અત્થો. તત્થ યસ્મા અત્તનો અનુમોદિતત્તા ચ તેસં તત્થ ભોગા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્માસ્સ ઇમિના કારણેન લદ્ધિં પતિટ્ઠપેન્તસ્સાપિ અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતિ. ન હિ તે ઇતો દિન્નેનેવ વત્થુના યાપેન્તિ. સેસેસુપિ સુત્તસાધનેસુ એસેવ નયોતિ.

ઇતો દિન્નકથાવણ્ણના.

૭. પથવીકમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૨. ઇદાનિ પથવી કમ્મવિપાકોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા ‘‘અત્થિ ઇસ્સરિયસંવત્તનિયં કમ્મં, આધિપચ્ચસંવત્તનિયં કમ્મ’’ન્તિ એત્થ ઇસ્સરાનં ભાવો ઇસ્સરિયં નામ , અધિપતીનઞ્ચ ભાવો આધિપચ્ચં નામ, પથવિસ્સરિયઆધિપચ્ચસંવત્તનિકઞ્ચ કમ્મં અત્થીતિ વુત્તં. તસ્મા યેસં ‘‘પથવી કમ્મવિપાકો’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **પથવી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સુખવેદનીયા**તિઆદિ કમ્મવિપાકસભાવદસ્સનવસેન વુત્તં. ‘‘ફસ્સો હોતી’’તિઆદિના નયેન નિદ્દિટ્ઠેસુ વિપાકેસુ ફસ્સો સુખવેદનીયાદિભેદો હોતિ. સો ચ સઞ્ઞાદયો ચ સુખવેદનાદીહિ સમ્પયુત્તા, વેદનાદયો સઞ્ઞાદીહિ, સબ્બેપિ સારમ્મણા, અત્થિ ચ નેસં પુરેચારિકઆવટ્ટનાદિસઙ્ખાતં આવજ્જનં, કમ્મપચ્ચયભૂતા ચેતના, યો તત્થ ઇટ્ઠવિપાકો, તસ્સ પત્થના, પણિધાનવસેન પવત્તા મૂલતણ્હા, કિં તે એવરૂપા પથવીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો પટિક્ખિપતિ. પટિલોમપુચ્છાદીનિ ઉત્તાનત્થાનેવ.

૪૯૩. **કમ્મવિપાકો પરેસં સાધારણો**તિ પઞ્હે ફસ્સાદયો સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, કમ્મસમુટ્ઠાનં રૂપઞ્ચ પથવીઆદીનંયેવ ચ સાધારણભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અસાધારણમઞ્ઞેસ**ન્તિ સુત્તં પરસમયતો આહરિત્વા દસ્સિતં. **સબ્બે સત્તા પથવિં પરિભુઞ્જન્તી**તિ પઞ્હે પથવિં અનિસ્સિતે સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, નિસ્સિતે સન્ધાય પટિજાનાતિ. **પથવિં અપરિભુઞ્જિત્વા પરિનિબ્બાયન્તી**તિ પઞ્હે આરુપ્પે પરિનિબ્બાયન્તાનં વસેન પટિજાનાતિ. **કમ્મવિપાકં અખેપેત્વા**તિ ઇદં પરસમયવસેન વુત્તં. કમ્મવિપાકઞ્હિ ખેપેત્વાવ પરિનિબ્બાયન્તીતિ તેસં લદ્ધિ. સકસમયે પન કતોકાસસ્સ કમ્મસ્સ ઉપ્પન્નં વિપાકં અખેપેત્વા પરિનિબ્બાનં નત્થિ. તેસઞ્ચ લદ્ધિયા પથવી સાધારણવિપાકત્તા ઉપ્પન્નવિપાકોયેવ હોતિ. તં વિપાકભાવેન ઠિતં અખેપેત્વા પરિનિબ્બાનં ન યુજ્જતીતિ ચોદેતું વટ્ટતિ. ઇતરો લદ્ધિવસેન પટિક્ખિપતિ. **ચક્કવત્તિસત્તસ્સ કમ્મવિપાક**ન્તિ પઞ્હે અસાધારણં ફસ્સાદિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, સાધારણં સન્ધાય પટિજાનાતિ. પથવીસમુદ્દસૂરિયચન્દિમાદયો હિ સબ્બેસં સાધારણકમ્મવિપાકોતિ તેસં લદ્ધિ.

૪૯૪. **ઇસ્સરિયસંવત્તનિય**ન્તિ એત્થ ઇસ્સરિયં નામ બહુધનતા. આધિપચ્ચં નામ સેસજને અત્તનો વસે વત્તેત્વા તેહિ ગરુકાતબ્બટ્ઠેન અધિપતિભાવો. તત્થ કમ્મં પટિલાભવસેન તંસંવત્તનિકં નામ હોતિ, ન જનકવસેન. તસ્મા વિપાકભાવે અસાધકમેતન્તિ.

પથવી કમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના.

૮. જરામરણં વિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૫. ઇદાનિ જરામરણં વિપાકોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘અત્થિ દુબ્બણ્ણસંવત્તનિયં કમ્મં અપ્પાયુકસંવત્તનિયં કમ્મ’’ન્તિ એત્થ દુબ્બણ્ણતા નામ જરા. અપ્પાયુકતા નામ મરણં. તંસંવત્તનિયઞ્ચ કમ્મં અત્થિ. તસ્મા જરામરણં વિપાકોતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પટિલોમપઞ્હે **અનારમ્મણ**ન્તિ રૂપધમ્માનં તાવ અનારમ્મણમેવ, અરૂપાનં પન જરામરણં સમ્પયોગલક્ખણાભાવા અનારમ્મણમેવ.

૪૯૬. **અકુસલાનં ધમ્માનં જરામરણં અકુસલાનં ધમ્માનં વિપાકો**તિ પઞ્હે જરામરણેન નામ અનિટ્ઠવિપાકેન ભવિતબ્બન્તિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ . તેનેવ કારણેન કુસલાનં ધમ્માનં જરામરણસ્સ કુસલવિપાકતં પટિક્ખિપતિ. પરતો ચસ્સ અકુસલવિપાકતઞ્ઞેવ પટિજાનાતિ.

કુસલાનઞ્ચ અકુસલાનઞ્ચાતિ પુચ્છાવસેન એકતો કતં, એકક્ખણે પન તં નત્થિ. અબ્યાકતાનં અવિપાકાનં જરામરણં વિપાકોતિ વત્તબ્બતાય પરિયાયો નત્થિ, તસ્મા અબ્યાકતવસેન **પુચ્છા ન કતા**.

૪૯૭. **દુબ્બણ્ણસંવત્તનિય**ન્તિ એત્થ દુબ્બણ્ણિયં નામ અપરિસુદ્ધવણ્ણતા. અપ્પાયુકતા નામ આયુનો ચિરં પવત્તિતું અસમત્થતા. તત્થ અકુસલકમ્મં કમ્મસમુટ્ઠાનસ્સ દુબ્બણ્ણરૂપસ્સ કમ્મપચ્ચયો હોતિ, અસદિસત્તા પનસ્સ તંવિપાકો ન હોતિ. ઉતુસમુટ્ઠાનાદિનો પન તંપટિલાભવસેન આયુનો ચ ઉપચ્છેદકવસેન પચ્ચયો હોતિ. એવમેતં પરિયાયેન તંસંવત્તનિકં નામ હોતિ, ન વિપાકફસ્સાદીનં વિય જનકવસેન, તસ્મા વિપાકભાવે અસાધકં. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તસદિસમેવાતિ.

જરામરણં વિપાકોતિકથાવણ્ણના.

૯. અરિયધમ્મવિપાકકથાવણ્ણના

૪૯૮. ઇદાનિ અરિયધમ્મવિપાકકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં કિલેસપ્પહાનમત્તમેવ સામઞ્ઞફલં, ન ચિત્તચેતસિકા ધમ્માતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **નત્થિ અરિયધમ્મવિપાકો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **અરિયધમ્મવિપાકો**તિ મગ્ગસઙ્ખાતસ્સ અરિયધમ્મસ્સ વિપાકો. કિલેસક્ખયમત્તં અરિયફલન્તિ લદ્ધિયા પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સામઞ્ઞ**ન્તિ સમણભાવો, મગ્ગસ્સેતં નામં. ‘‘સામઞ્ઞઞ્ચ વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ સામઞ્ઞફલઞ્ચા’’તિ હિ વુત્તં. બ્રહ્મઞ્ઞેપિ એસેવ નયો.

સોતાપત્તિફલં ન વિપાકોતિઆદીસુ સોતાપત્તિમગ્ગાદીનં અપચયગામિતં સન્ધાય અરિયફલાનં નવિપાકભાવં પટિજાનાતિ, દાનફલાદીનં પટિક્ખિપતિ . સો હિ આચયગામિત્તિકસ્સ એવં અત્થં ધારેતિ – વિપાકસઙ્ખાતં આચયં ગચ્છન્તિ, તં વા આચિનન્તા ગચ્છન્તીતિ આચયગામિનો, વિપાકં અપચિનન્તા ગચ્છન્તીતિ અપચયગામિનોતિ. તસ્મા એવં પટિજાનાતિ ચ પટિક્ખિપતિ ચ.

૫૦૦. **કામાવચરં કુસલં સવિપાકં આચયગામી**તિઆદિકા પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ સકવાદિસ્સ. લોકિયઞ્હિ કુસલં વિપાકચુતિપટિસન્ધિયો ચેવ વટ્ટઞ્ચ આચિનન્તં ગચ્છતીતિ આચયગામિ. લોકુત્તરકુસલં ચુતિપટિસન્ધિયો ચેવ વટ્ટઞ્ચ અપચિનન્તં ગચ્છતીતિ અપચયગામિ. એવમેતં સવિપાકમેવ હોતિ, ન અપચયગામિવચનમત્તેન અવિપાકં. ઇમમત્થં સન્ધાયેત્થ સકવાદિનો પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ વેદિતબ્બાતિ.

અરિયધમ્મવિપાકકથાવણ્ણના.

૧૦. વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના

૫૦૧. ઇદાનિ વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા વિપાકો વિપાકસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞાદિપચ્ચયવસેન પચ્ચયો હોતિ, તસ્મા વિપાકોપિ વિપાકધમ્મધમ્મોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **તસ્સ વિપાકો**તિ તસ્સ વિપાકધમ્મધમ્મસ્સ વિપાકસ્સ યો વિપાકો, સોપિ તે વિપાકધમ્મધમ્મો હોતીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો આયતિં વિપાકદાનાભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો તપ્પચ્ચયાપિ અઞ્ઞસ્સ વિપાકસ્સ ઉપ્પત્તિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. એવં સન્તે પનસ્સ

કુસલાકુસલસ્સ વિય તસ્સાપિ વિપાકસ્સ વિપાકો, તસ્સાપિ વિપાકોતિ વટ્ટાનુપચ્છેદો આપજ્જતીતિ પુટ્ઠો સમયવિરોધભયેન પટિક્ખિપતિ.

વિપાકોતિ વાતિઆદિમ્હિ વચનસાધને પન યદિ વિપાકસ્સ વિપાકધમ્મધમ્મેન એકત્થતા ભવેય્ય, કુસલાકુસલબ્યાકતાનં એકત્થતં આપજ્જેય્યાતિ પટિક્ખિપતિ. **વિપાકો ચ વિપાકધમ્મધમ્મો ચા**તિ એત્થ અયં અધિપ્પાયો – સો હિ ચતૂસુ વિપાકક્ખન્ધેસુ એકેકં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાદીસુ પચ્ચયટ્ઠેન વિપાકધમ્મધમ્મતં પચ્ચયુપ્પન્નટ્ઠેન ચ વિપાકં મઞ્ઞમાનો ‘‘વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મો’’તિ પુટ્ઠો આમન્તાતિ પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી ‘‘યસ્મા તયા એકક્ખણે ચતૂસુ ખન્ધેસુ વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મોપિ અનુઞ્ઞાતો, તસ્મા તેસં સહગતાદિભાવો આપજ્જતી’’તિ ચોદેતું એવમાહ. ઇતરો કુસલાકુસલસઙ્ખાતં વિપાકધમ્મધમ્મં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. **તઞ્ઞેવ અકુસલ**ન્તિ યદિ તે વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મો, યો અકુસલવિપાકો, સો અકુસલં આપજ્જતિ. કસ્મા? વિપાકધમ્મધમ્મેન એકત્તા. **તઞ્ઞેવ કુસલ**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

૫૦૨. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાતિ ઇદં સહજાતાનં પચ્ચયમત્તવસેન વુત્તં, તસ્મા અસાધકં. મહાભૂતાનમ્પિ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા વુત્તા, ન ચ તાનિ વિપાકાનિ, ન ચ વિપાકધમ્મધમ્માનીતિ.

વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના.

સત્તમો વગ્ગો.

૮. અટ્ઠમવગ્ગો

૧. છગતિકથાવણ્ણના

૫૦૩-૫૦૪. ઇદાનિ છગતિકથા નામ હોતિ. તત્થ અસુરકાયેન સદ્ધિં છગતિયોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ ઉત્તરાપથકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સકવાદી ''પઞ્ચ ખો પનિમા, સારિપુત્ત, ગતિયો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૩) લોમહંસનપરિયાયે પરિચ્છિન્નાનં ગતીનં વસેન ચોદેતું **નનુ પઞ્ચ ગતિયો**તિઆદિમાહ. ઇતરો સુત્તવિરોધભયેન પટિજાનાતિ. કસ્મા પન સકવાદી છ ગતિયો ન સમ્પટિચ્છતિ, નનુ ''ચતૂહાપાયેહિ ચ વિપ્પમુત્તો''તિ એત્થ અસુરકાયોપિ ગહિતોતિ. સચ્ચં ગહિતો, ન પનેસા ગતિ. કસ્મા? વિસું અભાવતો. અસુરકાયસ્મિઞ્હિ કાલકઞ્ચિકા અસુરા પેતગતિયા સઙ્ગહિતા , વેપચિત્તિપરિસા દેવગતિયા, અસુરકાયોતિ વિસું એકા ગતિ નામ નત્થિ.

ઇદાનિ એતમેવ અત્થં દસ્સેતું **નનુ કાલકઞ્ચિકા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **સમાનવણ્ણા**તિ સદિસરૂપસણ્ઠાના બીભચ્છા વિરૂપા દુદ્દસ્સિકા. **સમાનભોગા**તિ સદિસમેથુનસમાચારા. **સમાનાહારા**તિ સદિસખેળસિઙ્ઘાણિકપુબ્બલોહિતાદિઆહારા. **સમાનાયુકા**તિ સદિસઆયુપરિચ્છેદા. **આવાહવિવાહ**ન્તિ કઞ્ઞાગહણઞ્ચેવ કઞ્ઞાદાનઞ્ચ. સુક્કપક્ખે **સમાનવણ્ણા**તિ સદિસરૂપસણ્ઠાના અભિરૂપા પાસાદિકા દસ્સનીયા પભાસમ્પન્ના. **સમાનભોગા**તિ સદિસપઞ્ચકામગુણભોગા. **સમાનાહારા**તિ સદિસસુધાભોજનાદિઆહારા. સેસં વુત્તનયમેવ. **નનુ અત્થિ અસુરકાયો**તિ ઇદં અસુરકાયસ્સેવ સાધકં. તસ્સ પન વિસું ગતિપરિચ્છેદાભાવેન ન ગતિસાધકન્તિ.

છગતિકથાવણ્ણના.

૨. અન્તરાભવકથાવણ્ણના

૫૦૫. ઇદાનિ અન્તરાભવકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''અન્તરા પરિનિબ્બાયી''તિ સુત્તપદં અયોનિસો ગહેત્વા ''અન્તરાભવો નામ અત્થિ, યત્થ સત્તો દિબ્બચક્ખુકો વિય અદિબ્બચક્ખુકો, ઇદ્ધિમા વિય અનિદ્ધિમા માતાપિતિસમાગમઞ્ચેવ ઉતુસમયઞ્ચ ઓલોકયમાનો સત્તાહં વા અતિરેકસત્તાહં વા તિટ્ઠતી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **અત્થી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યે ચ ભગવતા તયો ભવા વુત્તા, તેસં વસેન ચોદેતું **કામભવો**તિઆદિમાહ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – યદિ તે અન્તરાભવો નામ કોચિ ભવો અત્થિ, તેન કામભવાદીનંયેવ અઞ્ઞતરેન ભવિતબ્બં પઞ્ચવોકારભવાદિના વિય, તેન તં પુચ્છામિ – ''કિં તે અયં અન્તરાભવો નામ કામભવો, ઉદાહુ રૂપભવો અરૂપભવો વા''તિ? ઇતરો તથા અનિચ્છન્તો સબ્બં પટિક્ખિપતિ. **કામભવસ્સ ચા**તિઆદિ યદિ અન્તરાભવો નામ અત્થિ, ઇમેસં ભવાનં અન્તરા દ્વિન્નં સીમાનં સીમન્તરિકા વિય ભવેય્યાતિ ચોદેતું આરદ્ધં. પરવાદી પન તથા અનિચ્છન્તો સબ્બપઞ્હે પટિક્ખિપતિ કેવલં લદ્ધિયા, ન સહધમ્મેન. તેનેવ નં સકવાદી 'નો વત રે'તિ પટિસેધેતિ.

૫૦૬. **પઞ્ચમી સા યોની**તિઆદીનિપિ યથાપરિચ્છિન્નયોનિઆદીસુ સો સમોધાનં ન ગચ્છતિ, અથ તેન તતો તતો અતિરેકેન ભવિતબ્બન્તિ ચોદેતું વુત્તાનિ. **અન્તરાભવૂપગં કમ્મ**ન્તિ યદિ સોપિ એકો ભવો, યથા

કામભવૂપગાદીનિ કમ્માનિ અત્થીતિ સત્થારા વિભજિત્વા દસ્સિતાનિ, એવં તદુપગેનાપિ કમ્મેન ભવિતબ્બન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. યસ્મા પન પરસમયે અન્તરાભવૂપગં નામ પાટિયેક્કં કમ્મં નત્થિ, યં યં ભવં ઉપપજ્જિસ્સતિ, તદુપગેનેવ કમ્મેન અન્તરાભવે નિબ્બત્તતીતિ તેસં લદ્ધિ, તસ્મા 'નહેવ'ન્તિ પટિક્ખિત્તં. **અત્થિ અન્તરાભવૂપગા સત્તા**તિ પુટ્ઠોપિ કામભવૂપગાયેવ નામ તેતિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતિ. **જાયન્તી**તિઆદીનિ પુટ્ઠોપિ તત્થ જાતિજરામરણાનિ ચેવ ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરઞ્ચ અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. રૂપાદિવસેન પુટ્ઠોપિ યસ્મા અન્તરાભવસત્તસ્સ અનિદસ્સનં રૂપં, વેદનાદયોપિ અઞ્ઞેસં વિય ન ઓળારિકાતિ તસ્સ લદ્ધિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. ઇમિનાવ કારણેન પઞ્ચવોકારભવભાવેપિ પટિક્ખેપો વેદિતબ્બો.

૫૦૭. ઇદાનિ **કામભવો ભવો ગતી**તિઆદિ ભવસંસન્દનં નામ હોતિ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – યદિ તે અન્તરાભવો નામ કોચિ ભવો ભવેય્ય, યથા કામભવાદીસુ ભવગતિઆદિભેદો લબ્ભતિ, તથા તત્રાપિ લબ્ભેથ. યથા વા તત્થ ન લબ્ભતિ, તથા ઇમેસુપિ ન લબ્ભેથ. સમાનસ્મિઞ્હિ ભવભાવે એતેસ્વેવેસ વિભાગો અત્થિ, ન ઇતરસ્મિન્તિ કો એત્થ વિસેસહેતૂતિ. ઇતરો પુન લદ્ધિમત્તવસેન તં તં પટિજાનાતિ ચેવ પટિક્ખિપતિ ચ.

૫૦૮. **સબ્બેસઞ્ઞેવ સત્તાનં અત્થિ અન્તરાભવો**તિ પુટ્ઠો યસ્મા નિરયૂપગઅસઞ્ઞસત્તૂપગઅરૂપૂપગાનં અન્તરાભવં ન ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. તેનેવ કારણેન પટિલોમે પટિજાનાતિ. **આનન્તરિયસ્સા**તિઆદિ યેસં સો અન્તરાભવં ન ઇચ્છતિ, તે તાવ વિભજિત્વા દસ્સેતું વુત્તં. તં સબ્બં પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બં સદ્ધિં સુત્તસાધનેનાતિ.

અન્તરાભવકથાવણ્ણના.

૩. કામગુણકથાવણ્ણના

૫૧૦. ઇદાનિ કામગુણકથા નામ હોતિ. તત્થ સકસમયે તાવ **કામધાતૂ**તિ વત્થુકામાપિ વુચ્ચન્તિ – કિલેસકામાપિ કામભવોપિ. એતેસુ હિ વત્થુકામા કમનીયટ્ઠેન કામા, સભાવનિસ્સત્તસુઞ્ઞતટ્ઠેન ધાતૂતિ કામધાતુ. કિલેસકામા કમનીયટ્ઠેન ચેવ કમનટ્ઠેન ચ કામા, યથાવુત્તેનેવત્થેન ધાતૂતિ કામધાતુ. કામભવો કમનીયટ્ઠેન કમનટ્ઠેન વત્થુકામપવત્તિદેસટ્ઠેનાતિ તીહિ કારણેહિ કામો, યથાવુત્તેનેવત્થેન ધાતૂતિ કામધાતુ. પરસમયે પન – ''પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, કામગુણા''તિ વચનમત્તં નિસ્સાય પઞ્ચેવ કામગુણા કામધાતૂતિ ગહિતં. તસ્મા યેસં અયં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય કામધાતુનાનત્તં બોધેતું **પઞ્ચેવા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **નનુ અત્થી**તિઆદિ કિલેસકામદસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ **તપ્પટિસંયુત્તો**તિ કામગુણપટિસંયુત્તો, કામગુણારમ્મણોતિ અત્થો. **નો ચ વત રે વત્તબ્બે પઞ્ચેવા**તિ ઇમેસુ તપ્પટિસંયુત્તછન્દાદીસુ સતિ પઞ્ચેવ કામગુણા કામધાતૂતિ ન વત્તબ્બં. એતેપિ હિ છન્દાદયો કમનીયટ્ઠેન કામા ચ ધાતુ ચાતિપિ કામધાતુ. કમનટ્ઠેન કામસઞ્ઞાતા ધાતૂતિપિ કામધાતૂતિ અત્થો.

મનુસ્સાનં ચક્ખુન્તિઆદિ વત્થુકામદસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ પરવાદી છન્નમ્પિ આયતનાનં વત્થુકામભાવેન નકામધાતુભાવં પટિક્ખિપિત્વા પુન મનોતિ પુટ્ઠો મહગ્ગતલોકુત્તરં સન્ધાય નકામધાતુભાવં પટિજાનાતિ. યસ્મા પન સબ્બોપિ તેભૂમકમનો કામધાતુયેવ, તસ્મા નં સકવાદી સુત્તેન નિગ્ગણ્હાતિ.

૫૧૧. કામગુણા ભવોતિઆદિ ભવસ્સ કામધાતુભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. યસ્મા પન કામગુણમત્તે ભવોતિ વોહારો નત્થિ, તસ્મા પરવાદી નહેવાતિ પટિક્ખિપતિ. **કામગુણૂપગં કમ્મ**ન્તિઆદિ સબ્બં કામગુણમત્તસ્સ નકામધાતુભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. કામધાતુસઙ્ખાતકામભવૂપગમેવ હિ કમ્મં અત્થિ, કામભવૂપગા એવ ચ સત્તા હોન્તિ. તત્થ જાયન્તિ જિયન્તિ મિયન્તિ ચવન્તિ ઉપપજ્જન્તિ, ન કામગુણેસૂતિ ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

કામગુણકથાવણ્ણના.

૪. કામકથાવણ્ણના

૫૧૩-૫૧૪. ઇદાનિ કામકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, કામગુણા''તિ વચનમત્તં નિસ્સાય રૂપાયતનાદીનિ પઞ્ચેવાયતનાનિ કામાતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તેસં કિલેસકામસ્સેવ નિપ્પરિયાયેન કામભાવં દસ્સેતું **પઞ્ચેવા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

કામકથાવણ્ણના.

૫. રૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૫-૫૧૬. ઇદાનિ રૂપધાતુકથા નામ હોતિ. તત્થ ''રૂપિનો ધમ્મા રૂપધાતુ નામા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **રૂપિનો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સકવાદી યસ્મા રૂપધાતુ નામ રૂપભવો, ન રૂપમત્તમેવ, તસ્મા તેનત્થેન ચોદેતું **રૂપધાતૂ**તિઆદિમાહ. તં સબ્બં કામગુણકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **સાવ કામધાતૂ**તિ પુટ્ઠો ભૂમિપરિચ્છેદેન વિરોધં પસ્સમાનો પટિક્ખિપતિ. પુન દળ્હં કત્વા પુટ્ઠો અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. એવં સન્તે પન દ્વીહિ ભવેહિ સમન્નાગતતા આપજ્જતિ, તેન તં સકવાદી **કામભવેન ચા**તિ આદિમાહ. ઇતરો એકસ્સ દ્વીહિ સમન્નાગતાભાવતો પટિક્ખિપતીતિ.

રૂપધાતુકથાવણ્ણના.

૬. અરૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૭-૫૧૮. અરૂપધાતુકથાયપિ ઇમિનાવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અરૂપધમ્મેસુ પન વેદનાક્ખન્ધમેવ ગહેત્વા વેદના ભવોતિઆદિના નયેનેત્થ દેસના કતા. તત્થ કિં તે અરૂપિનો ધમ્માતિ સઞ્ઞં ગતા વેદનાદીસુ અઞ્ઞતરા હોતીતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

અરૂપધાતુકથાવણ્ણના.

૭. રૂપધાતુયા આયતનકથાવણ્ણના

૫૧૯. ઇદાનિ રૂપધાતુયા આયતનકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''રૂપી મનોમયો સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગી અહીનિન્દ્રિયો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮૭) સુત્તં નિસ્સાય બ્રહ્મકાયિકાનં ઘાનાદિનિમિત્તાનિપિ આયતનાનેવાતિ કપ્પેત્વા સળાયતનિકો તેસં અત્તભાવોતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **સળાયતનિકો**તિ

પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યં તત્થ આયતનં નત્થિ, તસ્સ વસેન ચોદેતું **અત્થિ તત્થ ઘાનાયતનન્**તિઆદિ આરદ્ધં. તતો પરવાદી યં તત્થ અજ્ઝત્તિકાનં તિણ્ણં આયતનાનં ઘાનાદિકં સણ્ઠાનનિમિત્તં તદેવ આયતનન્તિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. બાહિરાનં ગન્ધાયતનાદીનં વસેન પુટ્ઠો ઘાનપ્પસાદાદયો તત્થ ન ઇચ્છતિ, તસ્મા તેસં ગોચરં પટિસેધેન્તો પટિક્ખિપતિ. પટિલોમપઞ્હસંસન્દનપઞ્હેસુપિ ઇમિનાવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૫૨૧. અત્થિ તત્થ ઘાનાયતનં અત્થિ ગન્ધાયતનં તેન ઘાનેન તં ગન્ધં ઘાયતીતિ તસ્મિંયેવ પરસમયે એકચ્ચે આચરિયે સન્ધાય વુત્તં. તે કિર તત્થ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ પરિપુણ્ણાનિ ઇચ્છન્તિ, આયતનેન ચ નામ સકિચ્ચકેન ભવિતબ્બન્તિ તેહિ ઘાનાદીહિ તે ગન્ધાદયો ઘાયન્તિ સાયન્તિ ફુસન્તીતિપિ ઇચ્છન્તિ. તં લદ્ધિં સન્ધાય પરવાદી આમન્તાતિ પટિજાનાતિ.

૫૨૨. અત્થિ તત્થ મૂલગન્ધોતિઆદીનિ પન પુટ્ઠો અત્થિભાવં સાધેતું અસક્કોન્તો પટિક્ખિપતિ. **નનુ અત્થિ તત્થ ઘાનનિમિત્તન્**તિઆદિ સણ્ઠાનમત્તસ્સેવ સાધકં, ન આયતનસ્સ, તસ્મા ઉદાહટમ્પિ અનુદાહટસદિસમેવાતિ.

રૂપધાતુયા આયતનકથાવણ્ણના.

૮. અરૂપે રૂપકથાવણ્ણના

૫૨૪-૫૨૬. ઇદાનિ અરૂપે રૂપકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ’’ન્તિ વચનતો આરુપ્પભવેપિ ઓળારિકરૂપા નિસ્સટં સુખુમરૂપં અત્થીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અત્થિ રૂપન્**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

અરૂપે રૂપકથાવણ્ણના.

૯. રૂપં કમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૫૨૭-૫૩૭. ઇદાનિ રૂપં કમ્મન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં કાયવચીવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતં રૂપમેવ કાયકમ્મં વચીકમ્મં નામ, તઞ્ચ કુસલસમુટ્ઠાનં કુસલં, અકુસલસમુટ્ઠાનં અકુસલન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહિસાસકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **કુસલેન ચિત્તેન સમુટ્ઠિતન્**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સચે તં કુસલં, ય્વાયં સારમ્મણાદિભેદો કુસલસ્સ લબ્ભતિ, અત્થિ તે સો તસ્સાતિ ચોદેતું **સારમ્મણન્**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **પત્થના પણિધી**તિ ચેતનાયેવેતં વેવચનં. કુસલચેતનાયેવ હિ પકપ્પયમાના પત્થનાતિ. પકપ્પનવસેન ઠિતત્તા પણિધીતિ ચ વુચ્ચતિ. પરતો પન **કુસલેન ચિત્તેન સમુટ્ઠિતા વેદના સઞ્ઞા ચેતના સદ્ધા**તિઆદીસુ વેદનાદીનઞ્ઞેવ ચેત્થ પત્થના પણિધીતિ લબ્ભતિ, ન ચેતનાય. કસ્મા? દ્વિન્નં ચેતનાનં એકતો અભાવા, સોતપતિતત્તા પન એવં તન્તિ ગતાતિ વેદિતબ્બા. **રૂપાયતનન્**તિઆદિ પુરિમવારે ‘‘સબ્બન્તં કુસલ’’ન્તિ સંખિત્તસ્સ પભેદદસ્સનત્થં વુત્તં . સેસા સંસન્દનનયા, વચીકમ્મકથા ‘‘અકુસલેન ચિત્તેન સમુટ્ઠિત’’ન્તિઆદિવિધાનઞ્ચ સબ્બં પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બં. **અસુચી**તિ પનેત્થ સુક્કં અધિપ્પેતં. સુત્તસાધનં ઉત્તાનત્થમેવ.

રૂપં કમ્મન્તિકથાવણ્ણના.

૧૦. જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૫૪૦. ઇદાનિ જીવિતિન્દ્રિયકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં જીવિતિન્દ્રિયં નામ ચિત્તવિપ્પયુત્તો અરૂપધમ્મો, તસ્મા રૂપજીવિતિન્દ્રિયં નત્થીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **નત્થિ રૂપીનં ધમ્માનં આયૂ**તિ પઞ્હે ઉપાદિન્નરૂપાનમ્પિ તિણકટ્ઠાદીનમ્પિ સન્તાનવસેન પવત્તિમેવ આયુ ઠિતિ યપના યાપના ઇરિયના વત્તના પાલનાતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. **અત્થી**તિ પઞ્હેપિ ઇમિના કારણેન પટિજાનાતિ. **અત્થિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિય**ન્તિ પઞ્હે અરૂપધમ્માનં ચિત્તવિપ્પયુત્તં જીવિતિન્દ્રિયસન્તાનં નામ અત્થીતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ.

૫૪૧. રૂપીનં ધમ્માનં આયુ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયન્તિ પઞ્હે સત્તસન્તાને રૂપિનો વા હોન્તુ અરૂપિનો વા, સબ્બેસં ચિત્તવિપ્પયુત્તં અરૂપજીવિતિન્દ્રિયમેવ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ.

૫૪૨. નિરોધસમાપન્નપઞ્હેસુપિ ચિત્તવિપ્પયુત્તં અરૂપજીવિતમેવ સન્ધાય પટિક્ખિપતિ ચ પટિજાનાતિ ચ. સકવાદી પન તં અસમ્પટિચ્છન્તો યં અરૂપપવત્તે અસતિ અત્થિ, રૂપેન તેન ભવિતબ્બન્તિ ચોદેતું **હઞ્ચી**તિઆદિમાહ. સઙ્ખારક્ખન્ધપઞ્હે ફસ્સાદિસઙ્ખારક્ખન્ધં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, કાયકમ્માદિસઙ્ખારક્ખન્ધં સન્ધાય પટિજાનાતિ. કાયવિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો જીવિતિન્દ્રિયન્તિ એવમાદયોપિ ધમ્મા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નાતિસ્સ લદ્ધિ. સકવાદી પન તં અસમ્પટિચ્છન્તો યદિ નિરુદ્ધેપિ અરૂપપવત્તે સઙ્ખારક્ખન્ધો અત્થિ, ચતુન્નમ્પિ ખન્ધાનં અત્થિતા હોતૂતિ ચોદેતું **અત્થિ વેદનાક્ખન્ધો**તિ આદિમાહ. ઇતરો અન્તોસમાપત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, સમાપજ્જન્તસ્સ ચ વુટ્ઠહન્તસ્સ ચ પુબ્બાપરભાગં સન્ધાય પટિજાનાતિ.

૫૪૩. અસઞ્ઞસત્તવારેપિ એસેવ નયો. તસ્સ હિ લદ્ધિયા અસઞ્ઞસત્તાનં પટિસન્ધિકાલે ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તેન સહ ચિત્તવિપ્પયુત્તઅરૂપજીવિતિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિત્વા યાવતાયુકં પવત્તતિ. તસ્મા તેસં જીવિતિન્દ્રિયં નત્થીતિ પુટ્ઠો પટિક્ખિપતિ, અત્થીતિ પુટ્ઠો પટિજાનાતિ. વેદનાક્ખન્ધાદયોપિ તેસં પવત્તિવસેન પટિક્ખિપતિ, ચુતિપટિસન્ધિવસેન પટિજાનાતિ. સકવાદી પન તં અનિચ્છન્તો ‘‘સચે તત્થ એકક્ખણેપિ વેદનાદયો અત્થિ, પઞ્ચવોકારભવત્તં પાપુણાતી’’તિ ચોદેતું **પઞ્ચવોકારભવો**તિ આહ. ઇતરો સુત્તવિરોધભયા પટિક્ખિપતિ.

૫૪૪-૫૪૫. એકદેસં ભિજ્જતીતિ પઞ્હે સમ્પયુત્તં ભિજ્જતિ, વિપ્પયુત્તં તિટ્ઠતીતિ તસ્સ લદ્ધિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. **દ્વે જીવિતિન્દ્રિયાની**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. રૂપારૂપવસેન હિ દ્વે જીવિતિન્દ્રિયાનિ, તેહિયેવ સત્તો જીવતિ, તેસં ભઙ્ગેન મરતીતિ વુચ્ચતિ. ચુતિક્ખણસ્મિઞ્હિ દ્વેપિ જીવિતાનિ સહેવ ભિજ્જન્તિ.

જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના.

૧૧. કમ્મહેતુકથાવણ્ણના

૫૪૬. ઇદાનિ કમ્મહેતુકથા નામ હોતિ. તત્થ યેન અરહતા પુરિમભવે અરહા અબ્ભાચિક્ખિતપુબ્બો, સો તસ્સ કમ્મસ્સ હેતુ અરહત્તા પરિહાયતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **કમ્મહેતૂ**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં પરિહાનિકથાયં વુત્તનયમેવ .

હન્દ હિ અરહન્તાનં અબ્ભાચિક્ખતીતિ ઇદં યસ્સ કમ્મસ્સ હેતુ પરિહાયતિ, તં સમ્પટિચ્છાપેતું વદતિ. અથ નં સકવાદી તં પક્ખં પટિજાનાપેત્વા ‘‘યદિ એવં યેહિ અરહન્તો ન અબ્ભાચિક્ખિતપુબ્બા, તે સબ્બે અરહત્તં પાપુણેય્યુ’’ન્તિ ચોદેતું **યે કેચી**તિઆદિમાહ. ઇતરો તસ્સ કમ્મસ્સ અરહત્તં સમ્પાપુણને નિયામં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ.

કમ્મહેતુકથાવણ્ણના.

અટ્ઠમો વગ્ગો.

૯. નવમવગ્ગો

૧. આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના

૫૪૭. ઇદાનિ આનિસંસદસ્સાવીકથા નામ હોતિ. તત્થ સકસમયે સઙ્ખારે આદીનવતો નિબ્બાનઞ્ચ આનિસંસતો પસ્સન્તસ્સ સંયોજનપ્પહાનં હોતીતિ નિચ્છયો. યેસં પન તેસુ દ્વીસુપિ એકંસિકવાદં ગહેત્વા ‘‘આનિસંસદસ્સાવિનોવ સંયોજનપ્પહાનં હોતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથસ્સ ‘‘એકંસિકવાદો તયા ગહિતો, આદીનવોપિ દટ્ઠબ્બોયેવા’’તિ વિભાગદસ્સનત્થં સકવાદી **સઙ્ખારે**તિઆદિમાહ.

સઙ્ખારે ચ અનિચ્ચતો મનસિકરોતિ, નિબ્બાને ચ આનિસંસદસ્સાવી હોતીતિ પઞ્હસ્મિં અયમધિપ્પાયો – આનિસંસદસ્સાવિસ્સ સંયોજનાનં પહાનં હોતીતિ તેસં લદ્ધિ. નનુ સઙ્ખારે અનિચ્ચતો મનસિકરોતો સંયોજના પહીયન્તીતિ ચ પુટ્ઠો આમન્તાતિ પટિજાનાતિ. તેન તે સઙ્ખારે ચ અનિચ્ચતો મનસિકરોતિ, નિબ્બાને ચ આનિસંસદસ્સાવી હોતીતિ ઇદં આપજ્જતિ, કિં સમ્પટિચ્છસિ એતન્તિ. તતો પરવાદી એકચિત્તક્ખણં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, દુતિયં પુટ્ઠો નાનાચિત્તવસેન પટિજાનાતિ. સકવાદી પનસ્સ અધિપ્પાયં મદ્દિત્વા અનિચ્ચમનસિકારસ્સ આનિસંસદસ્સાવિતાય ચ એકતો પટિઞ્ઞાતત્તા **દ્વિન્નં ફસ્સાનં દ્વિન્નં ચિત્તાનં સમોધાનં હોતી**તિ પુચ્છતિ. ઇતરો દ્વિન્નં સમોધાનં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **દુક્ખતો**તિઆદિપઞ્હેસુપિ એસેવ નયો. કિં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં, કિં અનિચ્ચાદિતો મનસિકરોતો સંયોજના પહીયન્તિ, ઉદાહુ નિબ્બાને આનિસંસદસ્સાવિસ્સ, ઉદાહુ દ્વેપિ એકતો કરોન્તસ્સાતિ. યદિ તાવ અનિચ્ચાદિતો મનસિકરોતો પહાનં ભવેય્ય, વિપસ્સનાચિત્તેનેવ ભવેય્ય. અથ આનિસંસદસ્સાવિનો, અનુસ્સવવસેન નિબ્બાને આનિસંસં પસ્સન્તસ્સ વિપસ્સનાચિત્તેનેવ ભવેય્ય, અથ દ્વેપિ એકતો કરોન્તસ્સ ભવેય્ય, દ્વિન્નં ફસ્સાદીનં સમોધાનં ભવેય્ય. યસ્મા પન અરિયમગ્ગક્ખણે અનિચ્ચાદિમનસિકારસ્સ કિચ્ચં નિપ્ફત્તિં ગચ્છતિ પુન નિચ્ચતોતિઆદિગહણસ્સ અનુપ્પત્તિધમ્મભાવતો, નિબ્બાને ચ પચ્ચક્ખતોવ આનિસંસદસ્સનં ઇજ્ઝતિ, તસ્મા કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેન અનિચ્ચાદિતો મનસિકરોતો આરમ્મણં કત્વા પવત્તિવસેન ચ નિબ્બાને આનિસંસદસ્સાવિસ્સ સંયોજનાનં પહાનં હોતીતિ વેદિતબ્બં.

૫૪૮. નિબ્બાને સુખાનુપસ્સીતિ સુત્તં નિબ્બાને સુખાનુપસ્સનાદિભાવમેવ સાધેતિ, ન આનિસંસદસ્સાવિતામત્તેન સંયોજનાનં પહાનં. તસ્મા આભતમ્પિ અનાભતસદિસમેવાતિ.

આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના.

૨. અમતારમ્મણકથાવણ્ણના

૫૪૯. ઇદાનિ અમતારમ્મણકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘નિબ્બાનં મઞ્ઞતી’’તિઆદીનં અયોનિસો અત્થં ગહેત્વા અમતારમ્મણં સંયોજનં હોતીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સચે અમતારમ્મણં સંયોજનં, અમતસ્સ સંયોજનિયાદિભાવો આપજ્જતીતિ ચોદેતું **અમતં સંયોજનિય**ન્તિઆદિમાહ. ઇતરો સુત્તવિરોધભયેન સબ્બં પટિક્ખિપતિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બવારેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **નિબ્બાનં નિબ્બાનતો**તિ આહટસુત્તં પન દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં સન્ધાય ભાસિતં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

અમતારમ્મણકથાવણ્ણના.

૩. રૂપં સારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૨-૫૫૩. ઇદાનિ રૂપં સારમ્મણન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ રૂપં સપ્પચ્ચયટ્ઠેન સારમ્મણં નામ હોતિ, ન અઞ્ઞં આરમ્મણં કરોતીતિ આરમ્મણપચ્ચયવસેન. યેસં પન અવિસેસેન રૂપં સારમ્મણન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય આરમ્મણત્થસ્સ વિભાગદસ્સનત્થં પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બં. **ન વત્તબ્બન્તિ** પઞ્હે ઓલુબ્ભારમ્મણં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. દુતિયપઞ્હેપિ પચ્ચયારમ્મણં સન્ધાય પટિઞ્ઞા તસ્સેવ. ઇતિ સપ્પચ્ચયટ્ઠેનેવેત્થ સારમ્મણતા સિદ્ધાતિ.

રૂપં સારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના.

૪. અનુસયા અનારમ્મણકથાવણ્ણના

૫૫૪-૫૫૬. ઇદાનિ અનુસયા અનારમ્મણાતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં અનુસયા નામ ચિત્તવિપ્પયુત્તા અહેતુકા અબ્યાકતા, તેનેવ ચ અનારમ્મણાતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અનુસયા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં અનારમ્મણેન નામ એવંવિધેન ભવિતબ્બન્તિ ચોદેતું **રૂપન્તિ**આદિમાહ. **કામરાગો**તિઆદિ કામરાગાનુસયતો અનઞ્ઞત્તા દસ્સિતં. **સઙ્ખારક્ખન્ધો અનારમ્મણો**તિ પઞ્હે ચિત્તસમ્પયુત્તસઙ્ખારક્ખન્ધં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. અનુસયં જીવિતિન્દ્રિયં કાયકમ્માદિરૂપઞ્ચ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નં, તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. ઇમિનાવુપાયેન સબ્બવારેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **સાનુસયો**તિ પઞ્હે પન અપ્પહીનાનુસયત્તા સાનુસયતા અનુઞ્ઞાતા. ન અનુસયાનં પવત્તિસબ્ભાવા. યો હિ અપ્પહીનો, ન સો અતીતો, નાનાગતો, ન પચ્ચુપ્પન્નો ચ. મગ્ગવજ્ઝકિલેસો પનેસ અપ્પહીનત્તાવ અત્થીતિ વુચ્ચતિ. એવરૂપસ્સ ચ ઇદં નામ આરમ્મણન્તિ ન વત્તબ્બં. તસ્મા તં પટિક્ખિત્તં. તં પનેતં ન કેવલં અનુસયસ્સ, રાગાદીનમ્પિ તાદિસમેવ, તસ્મા અનુસયાનં અનારમ્મણતાસાધકં ન હોતીતિ.

અનુસયા અનારમ્મણાતિકથાવણ્ણના.

૫. ઞાણં અનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૭-૫૫૮. ઇદાનિ ઞાણં અનારમ્મણન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અરહા ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગી ઞાણીતિ વુચ્ચતિ, તસ્સ ઞાણસ્સ તસ્મિં ખણે આરમ્મણં નત્થિ, તસ્મા ઞાણં અનારમ્મણન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ અનુસયકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

ઞાણં અનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના.

૬. અતીતાનાગતારમ્મણકથાવણ્ણના

૫૫૯-૫૬૧. ઇદાનિ અતીતાનાગતારમ્મણકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અતીતાનાગતારમ્મણં નામ નત્થિ, તસ્મા તદારમ્મણેન ચિત્તેન આરમ્મણસ્સ નત્થિતાય અનારમ્મણેન ભવિતબ્બન્તિ અતીતં અનારમ્મણન્તિ યેસં

લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય **અતીતારમ્મણન્તિ** પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

અતીતાનાગતારમ્મણકથાવણ્ણના.

૭. વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના

૫૬૨. ઇદાનિ વિતક્કાનુપતિતકથા નામ હોતિ. તત્થ વિતક્કાનુપતિતા નામ દુવિધા – આરમ્મણતો ચ સમ્પયોગતો ચ. તત્થ અસુકચિત્તં નામ વિતક્કસ્સારમ્મણં ન હોતીતિ નિયમાભાવતો સિયા સબ્બં ચિત્તં વિતક્કાનુપતિતં, વિતક્કવિપ્પયુત્તચિત્તસબ્ભાવતો પન ન સબ્બં ચિત્તં વિતક્કાનુપતિતં. ઇતિ ઇમં વિભાગં અકત્વા અવિસેસેનેવ સબ્બં ચિત્તં વિતક્કાનુપતિતન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ પાળિવસેનેવ નિય્યાતીતિ.

વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના.

૮. વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના

૫૬૩. ઇદાનિ વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા ''વિતક્કવિચારા વચીસઙ્ખારા''તિ વુત્તા, તસ્મા સબ્બસો વિતક્કયતો વિચારયતો અન્તમસો મનોધાતુપવત્તિકાલેપિ વિતક્કવિપ્ફારો સદ્દોયેવાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય **સબ્બસો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યદિ વિતક્કવિપ્ફારમત્તં સદ્દો, ફસ્સાદિવિપ્ફારોપિ સદ્દો ભવેય્યાતિ ચોદેતું **સબ્બસો ફુસયતો**તિઆદિમાહ. ઇતરો તાદિસં સુત્તલેસં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **વિતક્કવિપ્ફારો સદ્દો સોતવિઞ્ઞેય્યો**તિ વિતક્કસ્સ વિપ્ફારમત્તમેવ સદ્દોતિ કત્વા પુચ્છતિ, ન વિતક્કવિપ્ફારસમુટ્ઠિતં સુત્તપમત્તાનં સદ્દં, ઇતરો પટિક્ખિપતિ. **નનુ વિતક્કવિપ્ફારસદ્દો ન સોતવિઞ્ઞેય્યો**તિ ઇદં તસ્સેવ લદ્ધિયા દસ્સેતિ. સો હિ વિતક્કવિપ્ફારમત્તમેવ સદ્દં વદતિ, સો ન સોતવિઞ્ઞેય્યોતિ. ઇતરો પન ''વિતક્કવિપ્ફારસદ્દં સુત્વા આદિસતી'' તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૪૮) વચનતો સોતવિઞ્ઞેય્યોવાતિ વદતિ.

વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના.

૯. નયથાચિત્તસ્સ વાચાતિકથાવણ્ણના

૫૬૪. ઇદાનિ નયથાચિત્તસ્સ વાચાતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા કોચિ અઞ્ઞં ભણિસ્સામીતિ અઞ્ઞં ભણતિ, તસ્મા નયથાચિત્તસ્સ વાચા ચિત્તાનુરૂપા ચિત્તાનુગતિકા ન હોતિ, વિનાપિ ચિત્તેન પવત્તતીતિ યેસં લદ્ધિ; સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ તંસમુટ્ઠાપકં ચિત્તં ન સિયા, ફસ્સાદયોપિ તસ્મિં ખણે ન સિયુ''ન્તિ ચોદેતું **અફસ્સકસ્સા**તિઆદિમાહ. **ન ભણિતુકામો**તિઆદીસુ યસ્મા અઞ્ઞં ભણિસ્સામીતિ અઞ્ઞં ભણન્તોપિ ભણિતુકામોયેવ નામ હોતિ, તસ્મા ન હેવાતિ પટિક્ખિપતિ.

૫૬૫. **નનુ અત્થિ કોચિ અઞ્ઞં ભણિસ્સામી**તિઆદીસુ ચીવરન્તિ ભણિતુકામો ચીરન્તિ ભણેય્ય. તત્થ અઞ્ઞં ભણિતુકામતાચિત્તં, અઞ્ઞં ભણનચિત્તં, ઇતિ પુબ્બભાગેન ચિત્તેન અસદિસત્તા અયથાચિત્તો નામ હોતિ, તેનસ્સ

કેવલં અનાપત્તિ નામ હોતિ, ન પન ચીરન્તિ વચનસમુટ્ઠાપકચિત્તં નત્થિ, ઇતિ અચિત્તકા સા વાચાતિ અત્થં સન્ધાય ઇમિના ઉદાહરણેન ''નયથાચિત્તસ્સ વાચા''તિ પતિટ્ઠાપિતાપિ અપ્પતિટ્ઠાપિતાવ હોતીતિ.

નયથાચિત્તસ્સ વાચાતિકથાવણ્ણના.

૧૦. નયથાચિત્તસ્સ કાયકમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૫૬૬-૫૬૭. ઇદાનિ નયથાચિત્તસ્સ કાયકમ્મન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા કોચિ અઞ્ઞત્ર ગચ્છિસ્સામીતિ અઞ્ઞત્ર ગચ્છતિ, તસ્મા નયથાચિત્તસ્સ કાયકમ્મં ચિત્તાનુરૂપં ચિત્તાનુગતિકં ન હોતિ, વિનાપિ ચિત્તેન પવત્તતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનંયેવ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

નયથાચિત્તસ્સ કાયકમ્મન્તિકથાવણ્ણના.

૧૧. અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૫૬૮-૫૭૦. ઇદાનિ અતીતાનાગતેહિ સમન્નાગતકથા નામ હોતિ. તત્થ સમન્નાગતપઞ્ઞત્તિ પટિલાભપઞ્ઞત્તીતિ દ્વે પઞ્ઞત્તિયો વેદિતબ્બા. તાસુ પચ્ચુપ્પન્નધમ્મસમઙ્ગી સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતિ. અટ્ઠ સમાપત્તિલાભિનો પન સમાપત્તિયો કિઞ્ચાપિ ન એકક્ખણે પવત્તન્તિ, અઞ્ઞા અતીતા હોન્તિ, અઞ્ઞા અનાગતા, અઞ્ઞા પચ્ચુપ્પન્ના, પટિવિજ્ઝિત્વા અપરિહીનતાય પન લાભીતિ વુચ્ચતિ. તત્થ યેસં ઇમં વિભાગં અગ્ગહેત્વા યસ્મા ઝાનલાભીનં અતીતાનાગતાનિ ઝાનાનિપિ અત્થિ, તસ્મા ''તે અતીતેનપિ અનાગતેનપિ સમન્નાગતા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં. તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ. ''અટ્ઠવિમોક્ખઝાયી''તિઆદિ પન લાભીભાવસ્સ સાધકં, ન સમન્નાગતભાવસ્સાતિ.

અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના.

નવમો વગ્ગો.

૧૦. દસમવગ્ગો

૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૫૭૧-૫૭૨. ઇદાનિ નિરોધકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ઉપપત્તેસિયન્તિ સઙ્ખં ગતસ્સ ભવઙ્ગચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેન સહેવ કિરિયાતિ સઙ્ખં ગતા કુસલા વા અકુસલા વા ચત્તારો ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચાતિ પઞ્ચક્ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ. તેસુ હિ અનુપ્પન્નેસુ ભવઙ્ગે નિરુદ્ધે સન્તતિવિચ્છેદો ભવેય્યા’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **ઉપપત્તેસિયે**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તત્થ **ઉપપત્તેસિયે**તિ ચતૂસુપિ પદેસુ બહુવચનભુમ્મત્થે એકવચનભુમ્મં. ઉપપત્તેસિયેસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અનિરુદ્ધેસૂતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. **દસન્નન્તિ** ઉપપત્તેસિયખન્ધાનઞ્ચ કિરિયખન્ધાનઞ્ચ વસેન વુત્તં. તત્થ પઠમપઞ્હે ખન્ધલક્ખણવસેન કિરિયવસેન ચ પઞ્ચેવ નામ તે ખન્ધાતિ પટિક્ખિપતિ. દુતિયપઞ્હે પુરિમપચ્છિમવસેન ઉપપત્તેસિયકિરિયવસેન ચ નાનત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. દ્વિન્નં પન ફસ્સાનં ચિત્તાનઞ્ચ સમોધાનં પુટ્ઠો સુત્તલેસાભાવેન પટિક્ખિપતિ.

કિરિયા ચત્તારોતિ રૂપેન વિના કુસલા અકુસલા વા ચત્તારો ગહિતા. **કિરિયાઞાણન્તિ** પરવાદિના ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિક્ખણે અરહતો અનુઞ્ઞાતં અનારમ્મણઞાણં. **નિરુદ્ધે મગ્ગો ઉપ્પજ્જતી**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, અનિરુદ્ધે અનુપ્પજ્જનતો પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **મતો મગ્ગં ભાવેતી**તિ છલેન પુચ્છા પરવાદિસ્સ. યસ્મા પન પટિસન્ધિતો યાવ ચુતિચિત્તા સત્તો જીવતિયેવ નામ, તસ્મા સકવાદી **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ.

નિરોધકથાવણ્ણના.

૨. રૂપંમગ્ગોતિકથાવણ્ણના

૫૭૩-૫૭૫. ઇદાનિ રૂપં મગ્ગોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવા રૂપ’’ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહિસાસકસમ્મિતિયમહાસંઘિકાનં; તે સન્ધાય **મગ્ગસમઙ્ગિસ્સા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તે સમ્માવાચાદયો રૂપં, ન વિરતિયો, યથા સમ્માદિટ્ઠાદિમગ્ગો સારમ્મણાદિસભાવો, એવં તમ્પિ રૂપં સિયા’’તિ ચોદેતું **સારમ્મણો**તિઆદિમાહ. તત્થ પટિક્ખેપો ચ પટિઞ્ઞા ચ પરવાદિનો લદ્ધિઅનુરૂપેન વેદિતબ્બા. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

રૂપં મગ્ગોતિકથાવણ્ણના.

૩. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ મગ્ગકથાવણ્ણના

૫૭૬. ઇદાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ મગ્ગકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતી’’તિ સુત્તં નિસ્સાય ‘‘પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘સચે તસ્સ મગ્ગભાવના અત્થિ, પઞ્ચવિઞ્ઞાણગતિકેન વા મગ્ગેન, મગ્ગગતિકેહિ વા પઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ ભવિતબ્બં, ન ચ તાનિ મગ્ગગતિકાનિ અનિબ્બાનારમ્મણત્તા અલોકુત્તરત્તા ચ, ન મગ્ગો પઞ્ચવિઞ્ઞાણગતિકો તેસં લક્ખણેન અસઙ્ગહિતત્તા’’તિ ચોદેતું **નનુ પઞ્ચવિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નવત્થુકા**તિઆદિમાહ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – યદિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ મગ્ગભાવના સિયા, યેન

મનોવિઞ્ઞાણેન મગ્ગો સમ્પયુત્તો, તમ્પિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ સિયા. એવં સન્તે યદિદં ''પઞ્ચવિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નવત્થુકા''તિઆદિ લક્ખણં વુત્તં, તં એવં અવત્વા ''છ વિઞ્ઞાણા''તિ વત્તબ્બં સિયા. તથા પન અવત્વા ''પઞ્ચવિઞ્ઞાણા''ત્વેવ વુત્તં, તસ્મા ન વતબ્બં ''પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના''તિ. યસ્મા ચેત્થ અયમેવ અધિપ્પાયો, તસ્મા સકવાદી તં લક્ખણં પરવાદિં સમ્પટિચ્છાપેત્વા **નો ચ વત રે વત્તબ્બે પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના**તિ આહ.

અપરો નયો – પઞ્ચવિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નવત્થુકા, મગ્ગો અવત્થુકોપિ હોતિ. તે ચ ઉપ્પન્નારમ્મણા, મગ્ગો નવત્તબ્બારમ્મણો. તે પુરેજાતવત્થુકાવ મગ્ગો અવત્થુકોપિ. તે પુરેજાતારમ્મણા, મગ્ગો અપુરેજાતારમ્મણો. તે અજ્ઝત્તિકવત્થુકાવ મગ્ગો અવત્થુકોપિ હોતિ. તે ચ રૂપાદિવસેન બાહિરારમ્મણા, મગ્ગો નિબ્બાનારમ્મણો. તે અનિરુદ્ધં વત્થું નિસ્સયં કત્વા પવત્તનતો અસમ્ભિન્નવત્થુકા, મગ્ગો અવત્થુકોપિ. તે અનિરુદ્ધાનેવ રૂપાદીનિ આરબ્ભ પવત્તનતો અસમ્ભિન્નારમ્મણા, મગ્ગો નિબ્બાનારમ્મણો. તે નાનાવત્થુકા, મગ્ગો અવત્થુકો વા એકવત્થુકો વા. તે નાનારમ્મણા મગ્ગો એકારમ્મણો. તે અત્તનો અત્તનોવ રૂપાદિગોચરે પવત્તનતો ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ગોચરવિસયં પચ્ચનુભોન્તિ, મગ્ગો રૂપાદીસુ એકમ્પિ ગોચરં ન કરોતિ. તે કિરિયમનોધાતું પુરેચારિકં કત્વા ઉપ્પજ્જનતો ન અસમન્નાહારા ન અમનસિકારા ઉપ્પજ્જન્તિ, મગ્ગો નિરાવજ્જનોવ. તે સમ્પટિચ્છનાદીહિ વોકિણ્ણા ઉપ્પજ્જન્તિ, મગ્ગસ્સ વોકારોયેવ નત્થિ. તે અઞ્ઞમઞ્ઞં પુબ્બચરિમભાવેન ઉપ્પજ્જન્તિ, મગ્ગસ્સ તેહિ સદ્ધિં પુરિમપચ્છિમતાવ નત્થિ, તેસં અનુપ્પત્તિકાલે તિક્ખવિપસ્સનાસમયે, તેસં અનુપ્પત્તિદેસે આરુપ્પેપિ ચ ઉપ્પજ્જનતો. તે સમ્પટિચ્છનાદીહિ અન્તરિતત્તા ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ સમનન્તરા ઉપ્પજ્જન્તિ, મગ્ગસ્સ સમ્પટિચ્છનાદીહિ અન્તરિતભાવોવ નત્થિ. તેસં અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતા આભોગમત્તમ્પિ કિચ્ચં નત્થિ, મગ્ગસ્સ કિલેસસમુગ્ઘાતનં કિચ્ચન્તિ. યસ્મા ચેત્થ અયમ્પિ અધિપ્પાયો, તસ્મા સકવાદી ઇમેહાકારેહિ પરવાદિં મગ્ગસ્સ અપઞ્ચવિઞ્ઞાણગતિકભાવં સમ્પટિચ્છાપેત્વા **નો ચ વત રે વત્તબ્બે પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના**તિ આહ.

૫૭૭. સુઞ્ઞતં આરબ્ભાતિ ''યથા લોકુત્તરમગ્ગો સુઞ્ઞતં નિબ્બાનં આરબ્ભ, લોકિયો સુદ્ધસઙ્ખારપુઞ્જં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતિ, કિં તે એવં ચક્ખુવિઞ્ઞાણ''ન્તિ પુચ્છતિ. ઇતરો ''ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચા''તિ વચનતો પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો ''ન નિમિત્તગ્ગાહી''તિ વચનતો યં તત્થ અનિમિત્તં, તદેવ સુઞ્ઞતન્તિ સન્ધાય પટિજાનાતિ. **ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચા**તિ પઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયો.

૫૭૮-૫૭૯. ચક્ખુવિઞ્ઞાણં અતીતાનાગતં આરબ્ભાતિ એત્થ અયમધિપ્પાયો – મનોવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ અત્થિ મગ્ગભાવના, મનોવિઞ્ઞાણઞ્ચ અતીતાનાગતમ્પિ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતિ, કિં તે એવં ચક્ખુવિઞ્ઞાણમ્પીતિ. **ફસ્સં આરબ્ભા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ન નિમિત્તગ્ગાહી**તિ એત્થ જવનક્ખણે ન નિમિત્તગ્ગાહિતા વુત્તા, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણક્ખણે. તસ્મા લોકિયમગ્ગમ્પિ સન્ધાયેતં અસાધકન્તિ.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ મગ્ગકથાવણ્ણના.

૪. પઞ્ચવિઞ્ઞાણા કુસલાપીતિકથાવણ્ણના

૫૮૦-૫૮૩. ઇદાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણા કુસલાપીતિકથા નામ હોતિ. સા હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થતો વેદિતબ્બાતિ.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણા કુસલાપીતિકથાવણ્ણના.

૫. પઞ્ચવિઞ્ઞાણા સાભોગાતિકથાવણ્ણના

૫૮૪-૫૮૬. ઇદાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણા સાભોગાતિકથા નામ હોતિ. તત્થ આભોગો નામ કુસલાકુસલવસેન હોતિ સત્થારા ચ ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહી હોતિ, ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતી’’તિઆદિ વુત્તં, તં અયોનિસો ગહેત્વા ‘‘પઞ્ચવિઞ્ઞાણા સાભોગા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ પુરિમકથાસદિસમેવાતિ.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણા સાભોગાતિકથાવણ્ણના.

૬. દ્વીહિ સીલેહીતિકથાવણ્ણના

૫૮૭-૫૮૯. ઇદાનિ દ્વીહિ સીલેહીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો’’તિઆદિવચનતો (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩) યસ્મા લોકિયેન સીલેન સીલવા લોકુત્તરં મગ્ગં ભાવેતિ, તસ્મા ‘‘પુરિમેન ચ લોકિયેન મગ્ગક્ખણે લોકુત્તરેન ચાતિ દ્વીહિ સીલેહિ સમન્નાગતો નામ હોતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનંયેવ, તે સન્ધાય **મગ્ગસમઙ્ગી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ સો એકક્ખણે લોકિયલોકુત્તરેહિ દ્વીહિ સીલેહિ સમન્નાગતો, દ્વીહિ ફસ્સાદીહિપિ તેન સમન્નાગતેન ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું **દ્વીહિ ફસ્સેહી**તિઆદિમાહ. ઇતરો તથારૂપં નયં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **લોકિયેન ચ લોકુત્તરેન ચા**તિ પઞ્હે પુબ્બે સમાદિન્નઞ્ચ મગ્ગક્ખણે ઉપ્પન્નસમ્માવાચાદીનિ ચ સન્ધાય પટિજાનાતિ.

લોકિયે સીલે નિરુદ્ધેતિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, ખણભઙ્ગનિરોધં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. ઇતરો પન તં વીતિક્કમં વિય સલ્લક્ખેન્તો **દુસ્સીલો**તિઆદિમાહ. લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં પનસ્સ પુબ્બે અભિન્નસીલતંયેવ દીપેતિ, ન દ્વીહિ સમન્નાગતતં. તસ્મા અપ્પતિટ્ઠિતાવ લદ્ધીતિ.

દ્વીહિ સીલેહીતિકથાવણ્ણના.

૭. સીલં અચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના

૫૯૦-૫૯૪. ઇદાનિ સીલં અચેતસિકન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા સીલે ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધેપિ સમાદાનહેતુકો સીલોપચયો નામ અત્થિ, યેન સો સીલવાયેવ નામ હોતિ, તસ્મા ‘‘સીલં અચેતસિક’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ‘‘દાનં અચેતસિક’’ન્તિકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. લદ્ધિપતિટ્ઠાપનમ્પિ અયોનિસો ગહિતત્તા અપ્પતિટ્ઠાપનમેવાતિ.

સીલં અચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના.

૮. સીલં ન ચિત્તાનુપરિવત્તીતિકથાવણ્ણના

૫૯૫-૫૯૭. ઇદાનિ સીલં ન ચિત્તાનુપરિવત્તીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ **ન ચિત્તાનુપરિવત્તી**તિ ભાસન્તરમેવ નાનં, સેસં પુરિમકથાસદિસમેવાતિ.

સીલં ન ચિત્તાનુપરિવત્તીતિકથાવણ્ણના.

૯. સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના

૫૯૮-૬૦૦. ઇદાનિ સમાદાનહેતુકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘આરામરોપા’’તિ ગાથાય અત્થં અયોનિસો ગહેત્વા ‘‘સદા પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી’’તિ વચનતો ‘‘સમાદાનહેતુકં સીલં વડ્ઢતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનઞ્ઞેવ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, ચિત્તવિપ્પયુત્તં સીલોપચયં સન્ધાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. સેસં પુરિમકથાસદિસમેવાતિ.

સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના.

૧૦. વિઞ્ઞત્તિ સીલન્તિકથાવણ્ણના

૬૦૧-૬૦૨. ઇદાનિ વિઞ્ઞત્તિ સીલન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ કાયવિઞ્ઞત્તિ કાયકમ્મં, વચીવિઞ્ઞત્તિ વચીકમ્મન્તિ ગહિતત્તા ‘‘વિઞ્ઞત્તિ સીલ’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **વિઞ્ઞત્તી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યસ્મા સીલં નામ વિરતિ, ન રૂપધમ્મો, તસ્મા તેનત્થેન ચોદેતું **પાણાતિપાતા વેરમણી**તિઆદિમાહ. **અભિવાદનં સીલ**ન્તિઆદિ યથારૂપં વિઞ્ઞત્તિં સો ‘‘સીલ’’ન્તિ મઞ્ઞતિ તં ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતું વુત્તં. યસ્મા પન સા વિરતિ ન હોતિ, તસ્મા પુન **પાણાતિપાતા**તિઆદિમાહ. લદ્ધિ પનસ્સ છલેન પતિટ્ઠિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાયેવાતિ.

વિઞ્ઞત્તિ સીલન્તિકથાવણ્ણના.

૧૧. અવિઞ્ઞત્તિ દુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના

૬૦૩-૬૦૪. ઇદાનિ અવિઞ્ઞત્તિ દુસ્સીલ્યન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ચિત્તવિપ્પયુત્તં અપુઞ્ઞૂપચયઞ્ચેવ આણત્તિયા ચ પાણાતિપાતાદીસુ અઙ્ગપારિપૂરિં સન્ધાય ‘‘અવિઞ્ઞત્તિ દુસ્સીલ્ય’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘સચે સા દુસ્સીલ્યં, પાણાતિપાતાદીસુ અઞ્ઞતરા સિયા’’તિ ચોદેતું **પાણાતિપાતો**તિઆદિમાહ. **પાપકમ્મં સમાદિયિત્વા**તિ ‘‘અસુકં નામ ઘાતેસ્સામિ, અસુકં ભણ્ડં અવહરિસ્સામી’’તિ એવં પાપસમાદાનં કત્વા. **ઉભો વડ્ઢન્તી**તિ પુટ્ઠો દાનક્ખણે પાપસ્સ અનુપ્પત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો ચિત્તવિપ્પયુત્તં પાપૂપચયં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ પરિભોગમયકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. લદ્ધિપતિટ્ઠાપનમ્પિસ્સ પાપસમાદિન્નપુબ્બભાગમેવ સાધેતિ; ન અવિઞ્ઞત્તિયા દુસ્સીલભાવન્તિ.

અવિઞ્ઞત્તિ દુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના.

દસમો વગ્ગો.

દુતિયપણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૧. એકાદસમવગ્ગો

૧-૩. તિસ્સોપિ અનુસયકથાવણ્ણના

૬૦૫-૬૧૩. ઇદાનિ અનુસયા અબ્યાકતા, અહેતુકા, ચિત્તવિપ્પયુત્તાતિ તિસ્સોપિ અનુસયકથા નામ હોન્તિ. તત્થ યસ્મા પુથુજ્જનો કુસલાબ્યાકતે ચિત્તે વત્તમાને ‘‘સાનુસયો’’તિ વત્તબ્બો, યો ચસ્સ તસ્મિં ખણે હેતુ, ન તેન હેતુના અનુસયા સહેતુકા, ન તેન ચિત્તેન સમ્પયુત્તા, તસ્મા ‘‘તે અબ્યાકતા, અહેતુકા, ચિત્તવિપ્પયુત્તા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય તીસુપિ કથાસુ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા સક્કા પાળિમગ્ગેનેવ જાનિતુન્તિ, તસ્મા ન વિત્થારિતન્તિ.

તિસ્સોપિ અનુસયકથાવણ્ણના.

૪. ઞાણકથાવણ્ણના

૬૧૪-૬૧૫. ઇદાનિ ઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ મગ્ગઞાણેન અઞ્ઞાણે વિગતેપિ પુન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિવસેન ઞાણવિપ્પયુત્તચિત્તે વત્તમાને યસ્મા તં મગ્ગચિત્તં ન પવત્તતિ, તસ્મા ‘‘ન વત્તબ્બં ઞાણી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ અઞ્ઞાણે વિગતે ‘ઞાણી’તિ પઞ્ઞત્તિ ન સિયા, રાગાદીસુ વિગતેસુ વીતરાગાદિપઞ્ઞત્તિપિ ન સિયાતિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયં અકોવિદોસી’’તિ ચોદેતું **રાગે વિગતે**તિઆદિમાહ. ઇતરો તેસુ વિગતેસુ સરાગાદિભાવે યુત્તિં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. પરિયોસાને યસ્મા ઞાણપટિલાભેન સો ઞાણીતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, તસ્મા **ન હેવન્તિ** પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સાતિ.

ઞાણકથાવણ્ણના.

૫. ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના

૬૧૬-૬૧૭. ઇદાનિ ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અરહા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસમઙ્ગી પટિલદ્ધં મગ્ગઞાણં સન્ધાય ‘‘ઞાણી’’તિ વુચ્ચતિ, ન ચસ્સ તં તેન ચિત્તેન સમ્પયુત્તં, તસ્મા ‘‘ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્ત’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તે ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્તં ચિત્તવિપ્પયુત્તેસુ રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં સિયા’’તિ ચોદેતું **રૂપન્તિ**આદિમાહ. ઇતરો પટિક્ખિપતિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. પરિયોસાને પન **પઞ્ઞવાતિ** પુટ્ઠો પટિલાભવસેન તં પવત્તિં ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિજાનાતીતિ.

ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના.

૬. ઇદં દુક્ખન્તિકથાવણ્ણના

૬૧૮-૮૨૦. ઇદાનિ ઇદં દુક્ખન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે યોગાવચરો ઇદં દુક્ખન્તિ વાચં ભાસતિ, એવમસ્સ ઇદં દુક્ખન્તિ વાચં ભાસતો ચ ઇદં દુક્ખન્તિ ઞાણં પવત્તતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ

અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, મગ્ગક્ખણે તથા વાચાભાસનં ઞાણપ્પવત્તિઞ્ચ સન્ધાય પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. યસ્મા પન સો સેસસચ્ચપટિસંયુત્તં વાચં પુથુજ્જનોવ ભાસતિ , ન ચ તસ્સ તથા ઞાણપ્પવત્તીતિ ઇચ્છતિ, તસ્મા સમુદયાદિપઞ્હેસુ પટિક્ખિપતિ. **રૂપં અનિચ્ચ**ન્તિઆદિ દુક્ખપરિયાયદસ્સનવસેન વુત્તં. ઇતરો પન સકસમયે તાદિસં વોહારં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **ઇતિ ચ દન્તિ ચા**તિઆદિ યદિ તસ્સ દુક્ખે ઞાણં પવત્તતિ, ઇ-કાર દં-કાર દુ-કાર ખ-કારેસુ પટિપાટિયા ચતૂહિ ઞાણેહિ પવત્તિતબ્બન્તિ દસ્સેતું વુત્તં. ઇતરો પન તથા ન ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ.

ઇદં દુક્ખન્તિકથાવણ્ણના.

૭. ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના

૬૨૧-૬૨૪. ઇદાનિ ઇદ્ધિબલકથા નામ હોતિ. તત્થ ઇદ્ધિપાદભાવનાનિસંસસ્સ અત્થં અયોનિસો ગહેત્વા ‘‘ઇદ્ધિબલેન સમન્નાગતો કપ્પં તિટ્ઠેય્યા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તે સન્ધાય **ઇદ્ધિબલેન સમન્નાગતો કપ્પં તિટ્ઠેય્યા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ કપ્પો નામ મહાકપ્પો, કપ્પેકદેસો, આયુકપ્પોતિ તિવિધો. ‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, કપ્પસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યાની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૫૬) એત્થ હિ મહાકપ્પોવ કપ્પોતિ વુત્તો. ‘‘બ્રહ્મકાયિકાનં દેવાનં કપ્પો આયુપ્પમાણ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩) એત્થ કપ્પેકદેસા. ‘‘કપ્પં નિરયમ્હિ પચ્ચતિ, કપ્પં સગ્ગમ્હિ મોદતી’’તિ (ચૂળવ॰ ૩૫૪) એત્થ આયુકપ્પો. આયુકપ્પનં આયુવિધાનં કમ્મસ્સ વિપાકવસેન વા વસ્સગણનાય વા આયુપરિચ્છેદોતિ અત્થો. તેસુ મહાકપ્પં સન્ધાય પુચ્છતિ, ઇતરો પટિજાનાતિ.

અથ નં સકવાદી ‘‘સચે તે ઇદ્ધિબલેન સમન્નાગતો, ‘યો ચિરં જીવતિ, સો વસ્સસતં અપ્પં વા ભિય્યો’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૩) એવં પરિચ્છિન્ના આયુકપ્પા ઉદ્ધં મહાકપ્પં વા મહાકપ્પેકદેસં વા જીવેય્ય ઇદ્ધિમયિકેનસ્સ આયુના ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું **ઇદ્ધિમયિકો સો આયૂ**તિઆદિમાહ. ઇતરો ‘‘જીવિતિન્દ્રિયં નામ ઇદ્ધિમયિકં નત્થિ, કમ્મસમુટ્ઠાનમેવા’’તિ વુત્તત્તા પટિક્ખિપતિ. કો પનેત્થ ઇદ્ધિમતો વિસેસો, નનુ અનિદ્ધિમાપિ આયુકપ્પં તિટ્ઠેય્યાતિ? અયં વિસેસો – ઇદ્ધિમા હિ યાવતાયુકં જીવિતપ્પવત્તિયા અન્તરાયકરે ધમ્મે ઇદ્ધિબલેન પટિબાહિત્વા અન્તરા અકાલમરણં નિવારેતું સક્કોતિ, અનિદ્ધિમતો એતં બલં નત્થિ. અયમેતેસં વિસેસો.

અતીતં અનાગતન્તિ ઇદં અવિસેસેન કપ્પં તિટ્ઠેય્યાતિ પટિઞ્ઞાતત્તા ચોદેતિ. **દ્વે કપ્પે**તિઆદિ ‘‘યદિ ઇદ્ધિમા જીવિતપરિચ્છેદં અતિક્કમિતું સક્કોતિ, ન કેવલં એકં અનેકેપિ કપ્પે તિટ્ઠેય્યા’’તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **ઉપ્પન્નો ફસ્સો**તિઆદિ ન સબ્બં ઇદ્ધિયા લબ્ભતિ, ઇદ્ધિયા અવિસયોપિ અત્થીતિ દસ્સેતું વુત્તં. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના.

૮. સમાધિકથાવણ્ણના

૬૨૫-૬૨૬. ઇદાનિ સમાધિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં એકચિત્તક્ખણે ઉપ્પન્નાપિ એકગ્ગતા સમાધાનટ્ઠેન સમાધીતિ અગ્ગહેત્વા ‘‘સત્ત રત્તિન્દિવાનિ એકન્તસુખપટિસંવેદી વિહરિતુ’’ન્તિઆદિવચનં (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૦) નિસ્સાય ‘‘ચિત્તસન્તતિ સમાધી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ સબ્બત્થિવાદાનઞ્ચેવ ઉત્તરાપથકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **ચિત્તસન્તતી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ ચિત્તસન્તતિ સમાધિ, ચિત્તસન્તતિ નામ

અતીતાપિ અત્થિ, અનાગતાપિ અત્થિ. ન હિ એકં પચ્ચુપ્પન્નચિત્તમેવ ચિત્તસન્તતિ નામ હોતિ, કિં તે સબ્બાપિ સા સમાધી''તિ ચોદેતું **અતીતા**તિઆદિમાહ, ઇતરો તથા અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ.

નનુ અતીતં નિરુદ્ધન્તિઆદિ ''ચિત્તસન્તતિયં પચ્ચુપ્પન્નમેવ ચિત્તં કિચ્ચકરં, અતીતાનાગતં નિરુદ્ધત્તા અનુપ્પન્નત્તા ચ નત્થિ, કથં તં સમાધિ નામ હોતી''તિ દસ્સેતું વુત્તં. **એકચિત્તક્ખણિકો**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. તતો યા સકસમયે ''સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથા''તિઆદીસુ પચ્ચુપ્પન્નકુસલચિત્તસમ્પયુત્તા એકગ્ગતા સમાધીતિ વુત્તા, તં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગી**તિઆદિ ''એકચિત્તક્ખણિકો''તિ વચનમત્તં ગહેત્વા છલેન વુત્તં, તેનેવ સકવાદિના પટિક્ખિત્તં. **નનુ વુત્તં ભગવતા**તિ સુત્તં પુરિમપચ્છિમવસેન પવત્તમાનસ્સ સમાધિસ્સ અબ્બોકિણ્ણતં સાધેતિ, ન સન્તતિયા સમાધિભાવં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સમાધિકથાવણ્ણના.

૯. ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના

૬૨૭. ઇદાનિ ધમ્મટ્ઠિતતાકથા નામ હોતિ. તત્થ ''ઠિતાવ સા ધાતૂ''તિ વચનં નિસ્સાય ''પટિચ્ચસમુપ્પાદસઙ્ખાતા ધમ્મટ્ઠિતતા નામ એકા અત્થિ, સા ચ પરિનિપ્ફન્ના''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ પરિનિપ્ફન્નાનં અવિજ્જાદીનં અઞ્ઞા ધમ્મટ્ઠિતતા નામ પરિનિપ્ફન્ના અત્થિ, તાયપિ ચ તે ધમ્મટ્ઠિતતાય અઞ્ઞા ઠિતતા પરિનિપ્ફન્ના આપજ્જતી''તિ ચોદેતું **તાય ઠિતતા**તિઆદિમાહ. પરવાદી એવરૂપાય લદ્ધિયા અભાવેન પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો અનન્તરપચ્ચયતઞ્ચેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતઞ્ચ સન્ધાય પટિજાનાતિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના.

૧૦. અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના

૬૨૮. ઇદાનિ અનિચ્ચતાકથા નામ હોતિ. તત્થ ''અનિચ્ચાનં રૂપાદીનં અનિચ્ચતાપિ રૂપાદયો વિય પરિનિપ્ફન્ના''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ તે રૂપાદયો વિય અનિચ્ચતા પરિનિપ્ફન્ના, તસ્સાપિ અઞ્ઞાય પરિનિપ્ફન્નાય અનિચ્ચતાય ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **તાય અનિચ્ચતાયા**તિઆદિમાહ. ઇતરો દ્વિન્નં અનિચ્ચતાય એકતો અભાવેન પટિક્ખિપિત્વા પુન યસ્મા સા અનિચ્ચતા નિચ્ચા ન હોતિ, તેનેવ અનિચ્ચેન સદ્ધિં અન્તરધાયતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. અથસ્સ સકવાદી લેસોકાસં અદત્વા યા તેન દુતિયા અનિચ્ચતા પટિઞ્ઞાતા , તાયપિ તતો પરાયપીતિ પરમ્પરવસેન અનુપચ્છેદદોસં આરોપેન્તો **તાય તાયેવા**તિઆદિમાહ. જરા **પરિનિપ્ફન્ના**તિઆદિ યસ્મા ઉપ્પન્નસ્સ જરામરણતો અઞ્ઞા અનિચ્ચતા નામ નત્થિ, તસ્મા અનિચ્ચતાવિભાગાનુયુઞ્જનવસેન વુત્તં. તત્રાપિ પરવાદિનો પુરિમનયેનેવ પટિઞ્ઞા ચ પટિક્ખેપો ચ વેદિતબ્બો.

૬૨૯. **રૂપં પરિનિપ્ફન્ન**ન્તિઆદિ યેસં સા અનિચ્ચતા, તેહિ સદ્ધિં સંસન્દનત્થં વુત્તં. તત્થ ''યથા પરિનિપ્ફન્નાનં રૂપાદીનં અનિચ્ચતાજરામરણાનિ અત્થિ, એવં પરિનિપ્ફન્નાનં અનિચ્ચતાદીનં તાનિ નત્થી''તિ મઞ્ઞમાનો એકન્તેન પટિક્ખિપતિયેવાતિ.

અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના.

એકાદસમો વગ્ગો.

૧૨. દ્વાદસમવગ્ગો

૧. સંવરો કમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૬૩૦-૬૩૨. ઇદાનિ સંવરો કમ્મન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહી હોતિ, ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતી''તિ સુત્તં નિસ્સાય ''સંવરોપિ અસંવરોપિ કમ્મ''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

અથ નં યા સકસમયે ચેતના ''કમ્મ''ન્તિ વુત્તા યથા સા કાયવચીમનોદ્વારેસુ પવત્તમાના કાયકમ્માદિનામં લભતિ, તથા ''યદિ તે સંવરો કમ્મં, સોપિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીસુ પવત્તમાનો ચક્ખુકમ્માદિનામં લભેય્યા''તિ ચોદેતું **ચક્ખુન્દ્રિયસંવરો ચક્ખુકમ્મ**ન્તિઆદિમાહ. ઇતરો તાદિસં સુત્તપદં અપસ્સન્તો ચતૂસુ દ્વારેસુ પટિક્ખિપિત્વા પઞ્ચમે કાયદ્વારે પસાદકાયં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, વિઞ્ઞત્તિકાયં સન્ધાય પટિજાનાતિ. સો હિ પસાદકાયમ્પિ વિઞ્ઞત્તિકાયમ્પિ કાયિન્દ્રિયન્ત્વેવ ઇચ્છતિ. મનોદ્વારેપિ વિપાકદ્વારં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, કમ્મદ્વારં સન્ધાય પટિજાનાતિ. અસંવરેપિ એસેવ નયો. ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા''તિ સુત્તં તેસુ દ્વારેસુ સંવરાસંવરમેવ દીપેતિ, ન તસ્સ કમ્મભાવં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સંવરો કમ્મન્તિકથાવણ્ણના.

૨. કમ્મકથાવણ્ણના

૬૩૩-૬૩૫. ઇદાનિ કમ્મકથા નામ હોતિ. તત્થ ''નાહં, ભિક્ખવે, સઞ્ચેતનિકાનં કમ્માન''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧૭) સુત્તપદં નિસ્સાય ''સબ્બં કમ્મં સવિપાક''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તેસં ''ચેતનાહં, ભિક્ખવે, કમ્મં વદામી''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૬૩) સત્થારા અવિસેસેન ચેતના ''કમ્મ''ન્તિ વુત્તા; સા ચ કુસલાકુસલાવ સવિપાકા, અબ્યાકતા અવિપાકાતિ ઇમં વિભાગં દસ્સેતું **સબ્બં કમ્મ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. પુન **સબ્બા ચેતના**તિ પઞ્હેસુ અબ્યાકતં સન્ધાય પટિક્ખેપો, કુસલાકુસલે સન્ધાય પટિઞ્ઞા વેદિતબ્બા . **વિપાકાબ્યાકતા**તિઆદિ સવિપાકાવિપાકચેતનં સરૂપેન દસ્સેતું વુત્તં. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ. ''નાહં, ભિક્ખવે''તિ સુત્તં સતિ પચ્ચયે દિટ્ઠધમ્માદીસુ વિપાકપટિસંવેદનં સન્ધાય વુત્તં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

કમ્મકથાવણ્ણના.

૩. સદ્દો વિપાકોતિકથાવણ્ણના

૬૩૬-૬૩૭. ઇદાનિ સદ્દો વિપાકોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''સો તસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા ઉસ્સન્નત્તા વિપુલત્તા બ્રહ્મસ્સરો હોતી''તિઆદીનિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૩૬) અયોનિસો ગહેત્વા ''સદ્દો વિપાકો''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તેસં ''કમ્મસમુટ્ઠાના અરૂપધમ્માવ વિપાકાતિ નામં લભન્તિ. રૂપધમ્મેસુ પનાયં વોહારો નત્થી''તિ દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સુખવેદનીયો**તિઆદિ ''વિપાકો નામ એવરૂપો હોતી''તિ દસ્સનત્થં વુત્તં. ''સો તસ્સ કમ્મસ્સા''તિ સુત્તં લક્ખણપટિલાભદસ્સનત્થં વુત્તં. મહાપુરિસો હિ કમ્મસ્સ કતત્તા સુચિપરિવારોપિ હોતિ, ન ચ પરિવારો વિપાકો, તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

સદ્ધો વિપાકોતિકથાવણ્ણના.

૪. સળાયતનકથાવણ્ણના

૬૩૮-૬૪૦. ઇદાનિ સળાયતનકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા સળાયતનં કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપ્પન્નં, તસ્મા ‘‘વિપાકો’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસંઘિકાનં; તે સન્ધાય **ચક્ખાયતનં વિપાકો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. **સળાયતનં વિપાકો**તિ એત્થ મનાયતનં સિયા વિપાકો. સેસાનિ કેવલં કમ્મસમુટ્ઠાનાનિ, ન વિપાકો. તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

સળાયતનકથાવણ્ણના.

૫. સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના

૫૪૧-૫૪૫. ઇદાનિ સત્તક્ખત્તુપરમકથા નામ હોતિ, તત્થ યસ્મા ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમો’’તિ વુત્તં, તસ્મા ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમો પુગ્ગલો સત્તક્ખત્તુપરમતાય નિયતો’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તેસં ઠપેત્વા ‘‘અરિયમગ્ગં અઞ્ઞો તસ્સ નિયમો નત્થિ, યેન સો સત્તક્ખત્તુપરમતાય નિયતો ભવેય્યા’’તિ ઇમં વિભાગં દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

માતા જીવિતાતિઆદીસુ અયમધિપ્પાયો – દ્વે નિયામા સમ્મત્તનિયામો ચ મિચ્છત્તનિયામો ચ. સમ્મત્તનિયામો અરિયમગ્ગો. સો અવિનિપાતધમ્મતઞ્ચેવ ફલુપ્પત્તિઞ્ચ નિયમેતિ. મિચ્છત્તનિયામો આનન્તરિયકમ્મં. તં અનન્તરા નિરયૂપપત્તિં નિયમેતિ. તત્થ સત્તક્ખત્તુપરમો સોતાપત્તિમગ્ગેન અવિનિપાતધમ્મતાય ચ ફલુપ્પત્તિયા ચ નિયમિતો. સેસમગ્ગનિયામો પનસ્સ નત્થિ અનધિગતત્તા, આનન્તરિયમ્પિ કાતું સો અભબ્બો. ત્વં પનસ્સ નિયામં ઇચ્છસિ, તેન તં વદામ – ‘‘કિં તે સો ઇમિના મિચ્છત્તનિયામેન નિયમિતો’’તિ.

અભબ્બો અન્તરાતિ પઞ્હેસુ આનન્તરિયાભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, સત્તક્ખત્તુપરમં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **અત્થિ સો નિયામો**તિ પઞ્હે સત્તક્ખત્તુપરમતાય નિયામં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **અત્થિ તે સતિપટ્ઠાના**તિઆદિ નિયામસઙ્ખાતે મગ્ગધમ્મે દસ્સેતું વુત્તં. તસ્સ પન પુન પઠમમગ્ગાનુપ્પત્તિતો તેપિ નત્થિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ. **નનુ સો સત્તક્ખત્તુપરમો**તિ એત્થ ભગવા ‘‘અયં પુગ્ગલો એત્તકે ભવે સન્ધાવિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સતિ, અયં એત્તકે’’તિ અત્તનો ઞાણબલેન બ્યાકરોતિ, ન ભવનિયામં નામ કિઞ્ચિ તેન સત્તક્ખત્તુપરમો, કોલંકોલો, એકબીજી વાતિ વુત્તં, તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના.

૬૪૬-૬૪૭. કોલંકોલએકબીજિકથાયોપિ ઇમિનાવુપાયેન વેદિતબ્બા.

કોલંકોલએકબીજિકથાવણ્ણના.

૮. જીવિતાવોરોપનકથાવણ્ણના

૬૪૮-૬૪૯. ઇદાનિ જીવિતાવોરોપનકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા દોસસમ્પયુત્તેન ચિત્તેન પાણાતિપાતો હોતિ, દોસો ચ દિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ અપ્પહીનો, તસ્મા ''દિટ્ઠિસમ્પન્નો સઞ્ચિચ્ચ પાણં જીવિતા વોરોપેય્યા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાપરસેલિયાનં; તે સન્ધાય **દિટ્ઠિસમ્પન્નો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સઞ્ચિચ્ચ માતરન્તિ**આદિપઞ્હેસુ પન ''અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો''તિ સુત્તભયેન પટિક્ખિપતિ. **સત્થરિ અગારવો**તિઆદિ સત્થારાદીસુ સગારવસ્સ સિક્ખાપદસ્સ વીતિક્કમાભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. ઇતરો પન અકુસલવસેન તસ્સ અગારવો નામ નત્થીતિ પટિક્ખિપિત્વા સગારવભાવઞ્ચ સમ્પટિચ્છિત્વા પુન **અગારવો**તિ પુટ્ઠો તેસુ તેસુ કિચ્ચેસુ પસુતતાય વિક્ખિત્તાનં અસતિયા અમનસિકારેન ચેતિયે અભિવાદનપદક્ખિણકરણાભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. પુન **ઓહદેય્યા**તિઆદિના નયેન પુટ્ઠો તાદિસાય કિરિયાય સઞ્ચિચ્ચ અકરણતો પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

જીવિતાવોરોપનકથાવણ્ણના.

૯. દુગ્ગતિકથાવણ્ણના

૬૫૦-૬૫૨. ઇદાનિ દુગ્ગતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યે દુગ્ગતિઞ્ચ દુગ્ગતિસત્તાનં રૂપાદિઆરમ્મણં તણ્હઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ દુગ્ગતીતિ ગહેત્વા પુન તથા અવિભજિત્વા અવિસેસેનેવ ''દિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ પહીના દુગ્ગતી''તિ વદન્તિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકા; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **આપાયિકે રૂપે રજ્જેય્યા**તિઆદિ પરવાદિનો લદ્ધિયા દિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ દુગ્ગતિ અપ્પહીના, તસ્સ વસેન ચોદેતું વુત્તં. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ. **નિરયં ઉપપજ્જેય્યા**તિઆદિ દુગ્ગતિપહાનમેવ દુગ્ગતિગામિનિતણ્હાપહાનં વા દીપેતિ, ન દુગ્ગતિસત્તાનં રૂપાદિઆરમ્મણાય તણ્હાય પહાનં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

દુગ્ગતિકથાવણ્ણના.

૬૫૩. સત્તમભવિકકથાયપિ એસેવ નયોતિ.

દ્વાદસમો વગ્ગો.

૧૩. તેરસમવગ્ગો

૧. કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના

૬૫૪-૬૫૭. ઇદાનિ કપ્પટ્ઠકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘સઙ્ઘં સમગ્ગં ભેત્વાન, કપ્પં નિરયમ્હિ પચ્ચતી’’તિ ‘‘સકલમ્પિ કપ્પં સઙ્ઘભેદકો નિરયે તિટ્ઠતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકાનં; તે સન્ધાય **કપ્પટ્ઠો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **બુદ્ધો ચ લોકે**તિ ઇદં વિના બુદ્ધુપ્પાદેન સઙ્ઘભેદસ્સ અભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. **કપ્પો ચ સણ્ઠાતિ સઙ્ઘો ચ ભિજ્જતી**તિઆદિ ‘‘યદિ સો સકલં કપ્પં તિટ્ઠતિ, સણ્ઠહનતો પટ્ઠાય તં કમ્મં કત્વા તત્થ ઉપ્પજ્જિત્વા તિટ્ઠેય્યા’’તિ દસ્સેતું વુત્તં. **અતીત**ન્તિઆદિ હેટ્ઠા વુત્તાધિપ્પાયમેવ. **કપ્પટ્ઠો ઇદ્ધિમા**તિ પઞ્હે ભાવનામયં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, પરસમયે પનસ્સ જાતિમયં ઇદ્ધિં ઇચ્છન્તિ, તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **છન્દિદ્ધિપાદો**તિઆદિ ‘‘જાતિમયાય ઇદ્ધિયા ઇદ્ધિમાતિ લદ્ધિમત્તમેતં, કિં તેન, યદિ પનસ્સ ઇદ્ધિ અત્થિ, ઇમિના નયેન ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા ભવેય્યુ’’ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **આપાયિકો નેરયિકો**તિ સુત્તં યં સો એકં કપ્પં અસીતિભાગે કત્વા તતો એકભાગમત્તં કાલં તિટ્ઠેય્ય, તં આયુકપ્પં સન્ધાય વુત્તં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના.

૨. કુસલપટિલાભકથાવણ્ણના

૬૫૮-૬૫૯. ઇદાનિ કુસલપટિલાભકથા નામ હોતિ. તત્થ કપ્પટ્ઠો સકસમયે કામાવચરકુસલમેવ પટિલભતિ. યેન પન તં ઉપપત્તિં પટિબાહેય્ય, તં મહગ્ગતં લોકુત્તરં વા ન પટિલભતિ. યેસં પન ઇમં વિભાગં અકત્વા અવિસેસેનેવ ‘‘સો કુસલચિત્તં ન પટિલભતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તેસં વિભાગદસ્સનેન તં લદ્ધિં ભિન્દિતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

કુસલપટિલાભકથાવણ્ણના.

૩. અનન્તરાપયુત્તકથાવણ્ણના

૬૬૦-૬૬૨. ઇદાનિ અનન્તરાપયુત્તકથા નામ હોતિ. તત્થ અનન્તરાપયુત્તો નામ યેન ખન્ધભેદતો અનન્તરા વિપાકદાયકં માતુઘાતાદિ આનન્તરિયકમ્મં આણત્તં. તત્થ યસ્સ નિયતાય આણત્તિયા આણત્તો તં કમ્મં કરિસ્સતિ, સો અત્થસાધિકાય ચેતનાય ઉપ્પાદિતત્તા મિચ્છત્તનિયતો હોતિ, અભબ્બો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમિતું. યસ્સ અનિયતાય આણત્તિયા આણત્તો તં કમ્મં કરિસ્સતિ, સો અત્થસાધિકાય ચેતનાય અનુપ્પાદિતત્તા ન મિચ્છત્તનિયતો, ભબ્બો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમિતુન્તિ ઇદં સકસમયે સન્નિટ્ઠાનં. યેસં પન ‘‘અનિયતાયપિ આણત્તિયા અભબ્બોયેવ સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમિતુ’’ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તેસં તં લદ્ધિં ભિન્દિતું સકવાદી પુબ્બપક્ખં દત્વા **અનન્તરાપયુત્તો**તિ પરવાદિના અત્તાનં પુચ્છાપેતિ. તેનેત્થ પઠમપુચ્છા પરવાદિસ્સ, અત્થસાધિકચેતનાય અભાવં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. તતો પરવાદી માતુઘાતાદિકમ્મસ્સ આણત્તત્તાવ ‘‘સો મિચ્છત્તનિયતો’’તિ મઞ્ઞતિ. તસ્મા **મિચ્છત્તનિયામઞ્ચા**તિ પઞ્હં પુચ્છતિ. સકવાદી પન એકસ્સ પુગ્ગલસ્સ દ્વિન્નં નિયામાનં અનોક્કન્તિમત્તમેવ સન્ધાય **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

નનુ તં કમ્મન્તિ માતુઘાતાદિકમ્મં. તત્થ અનિયતાણત્તિં સન્ધાય ''આમન્તા''તિ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. અનિયતમ્પિ હિ આણત્તિં પયોજેત્વા ઠિતસ્સ ''અનનુચ્છવિકં મયા કત''ન્તિ કુક્કુચ્ચં ઉપ્પજ્જતેવ, વિપ્પટિસારો જાયતેવ. **હઞ્ચી**તિઆદિ કુક્કુચ્ચુપ્પત્તિમત્તં ગહેત્વા પરવાદિના લદ્ધિપતિટ્ઠાપનત્થં વુત્તં.

૬૬૧. ઇદાનિ યસ્સ અનિયતાણત્તિકસ્સાપિ અનન્તરાપયુત્તસ્સ પરવાદિના સમ્મત્તનિયામોક્કમનં પટિસિદ્ધં, તમેવ પુગ્ગલં ગહેત્વા **અનન્તરાપયુત્તો પુગ્ગલો અભબ્બો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સકવાદી ''અભબ્બો નામ માતુઘાતાદિકમ્માનં કારકો, કિં તે તેન તાનિ કમ્માનિ કતાની''તિ ચોદેતું **માતા જીવિતા વોરોપિતા**તિઆદિમાહ. ઇતરો તેસં વત્થૂનં અરોગતાય તથારૂપં કિરિયં અપસ્સન્તો ''ન હેવ''ન્તિ પટિક્ખિપતિ.

તં કમ્મં પટિસંહરિત્વાતિ અનિયતાણત્તિકમ્મં સન્ધાય વુત્તં. તઞ્હિ ''મા ખો મયા આણત્તં આકાસી''તિ આણત્તં નિવારેન્તેન પટિસંહટં નામ હોતિ. પટિસંહટત્તાયેવ ચેત્થ કુક્કુચ્ચં પટિવિનોદિતં, વિપ્પટિસારો પટિવિનીતો નામ હોતિ. એવં સન્તેપિ પનેત્થ પુરિમાણત્તિયાયેવ નિયતભાવં મઞ્ઞમાનો પરવાદી ''આમન્તા''તિ પટિજાનાતિ. અથ નં સકવાદી તસ્સ કમ્મસ્સ પટિસંહટભાવં સમ્પટિચ્છાપેત્વા અત્તનો લદ્ધિં પતિટ્ઠાપેત્વા **હઞ્ચી**તિઆદિમાહ.

૬૬૨. પુન **અનન્તરાપયુત્તો**તિ પરિયોસાનપઞ્હે પઠમપઞ્હે વિય પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **નનુ તં કમ્મ**ન્તિ અનુયોગો પરવાદિસ્સ, પટિસંહટકાલતો પુબ્બે પયુત્તકાલં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. પયુત્તપુબ્બતામત્તં ગહેત્વા અનિયતાણત્તિવસેન હઞ્ચીતિ લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં પરવાદિસ્સ. અયં પન લદ્ધિ અયોનિસો પતિટ્ઠિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતીતિ.

અનન્તરાપયુત્તકથાવણ્ણના.

૪. નિયતસ્સ નિયામકથાવણ્ણના

૬૬૩-૬૬૪. ઇદાનિ નિયતસ્સ નિયામકથા નામ હોતિ. તત્થ દુવિધો નિયામો – મિચ્છત્તનિયામો ચ આનન્તરિયકમ્મં, સમ્મત્તનિયામો ચ અરિયમગ્ગો. ઇમે દ્વે નિયામે ઠપેત્વા અઞ્ઞો નિયામો નામ નત્થિ. સબ્બેપિ હિ સેસા તેભૂમકધમ્મા અનિયતા નામ. તેહિ સમન્નાગતોપિ અનિયતોયેવ. બુદ્ધેહિ પન અત્તનો ઞાણબલેન ''અયં સત્તો અનાગતે બોધિં પાપુણિસ્સતી''તિ બ્યાકતો બોધિસત્તો પુઞ્ઞુસ્સદત્તા નિયતોતિ વુચ્ચતિ. ઇતિ ઇમં વોહારમત્તં ગહેત્વા ''પચ્છિમભવિકો બોધિસત્તો તાય જાતિયા ભબ્બો ધમ્મં અભિસમેતુ''ન્તિ અધિપ્પાયેન ''નિયતો નિયામં ઓક્કમતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાપરસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **મિચ્છત્તનિયતો**તિઆદિ અઞ્ઞેન નિયામેન નિયતસ્સ અઞ્ઞનિયામાભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. **પુબ્બે મગ્ગં ભાવેત્વા**તિઆદિ નિયામપ્પભેદદસ્સનત્થં વુત્તં. **સતિપટ્ઠાન**ન્તિઆદિ એકસ્મિમ્પિ નિયામે ધમ્મપ્પભેદદસ્સનત્થં વુત્તં. **ભબ્બો બોધિસત્તો**તિ વચનં કેવલં બોધિસત્તસ્સ ભબ્બતં દીપેતિ, ન નિયતસ્સ નિયામોક્કમનં, તસ્મા અસાધકં. સો હિ પુબ્બે એકેનપિ નિયતધમ્મેન અનિયતો બોધિમૂલે સચ્ચદસ્સનેન નિયામં ઓક્કન્તોતિ.

નિયતસ્સ નિયામકથાવણ્ણના.

૫. નિવુતકથાવણ્ણના

૬૬૫-૬૬૭. ઇદાનિ નિવુતકથા નામ હોતિ. તત્થ સુદ્ધસ્સ સુદ્ધકિચ્ચાભાવતો નીવરણેહિ નિવુતો ઓકુટો પરિયોનદ્ધો ચ નીવરણં જહતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **નિવુતો**તિપુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **રત્તો રાગ**ન્તિઆદિ નિવુતસ્સ નીવરણજહને દોસદસ્સનત્થં વુત્તં. **પરિસુદ્ધે પરિયોદાતે**તિઆદિ વિક્ખમ્ભનવિસુદ્ધિયા વિસુદ્ધસ્સ સમુચ્છેદવિસુદ્ધિદસ્સનત્થં વુત્તં. **તસ્સ એવં જાનતો**તિઆદિ જાનતો પસ્સતો આસવક્ખયં દીપેતિ, ન નિવુતસ્સ નીવરણજહનં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

નિવુતકથાવણ્ણના.

૬. સમ્મુખીભૂતકથાવણ્ણના

૬૬૮-૬૭૦. ઇદાનિ સમ્મુખીભૂતકથા નામ હોતિ. તત્થ **સમ્મુખીભૂતો**તિ સંયોજનાનં સમ્મુખીભાવં તેહિ સમઙ્ગીભાવં ઉપગતો. સેસમેત્થ નિવુતકથાસદિસમેવાતિ.

સમ્મુખીભૂતકથાવણ્ણના.

૭. સમાપન્નો અસ્સાદેતીતિકથાવણ્ણના

૬૭૧-૬૭૩. ઇદાનિ સમાપન્નો અસ્સાદેતીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સો તદસ્સાદેતી''તિઆદિવચનં (અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩) નિસ્સાય ''સમાપન્નો અસ્સાદેતિ, સા ચસ્સ ઝાનનિકન્તિ ઝાનારમ્મણા હોતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તે સન્ધાય **સમાપન્નો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **તં ઝાનં તસ્સ ઝાનસ્સ આરમ્મણ**ન્તિ પઞ્હેસુ તસ્સેવ તદારમ્મણતં અપસ્સન્તો સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખિપતિ, ''તદસ્સાદેતી''તિવચનમત્તેન પટિજાનાતિ. **સો તદસ્સાદેતી**તિ સુત્તં ઝાનલાભિનો ઝાના વુટ્ઠાય ઝાનસ્સાદં સાધેતિ, ન અન્તોસમાપત્તિયંયેવ ઝાનનિકન્તિયા ઝાનારમ્મણતં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સમાપન્નો અસ્સાદેતીતિકથાવણ્ણના.

૮. અસાતરાગકથાવણ્ણના

૬૭૪. ઇદાનિ અસાતરાગકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યંકિઞ્ચિ વેદનં વેદેતિ સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, સો તં વેદનં અભિનન્દતિ અભિવદતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૯) સુત્તે દિટ્ઠાભિનન્દનવસેન વુત્તં. ''અભિનન્દતી''તિવચનં નિસ્સાય ''દુક્ખવેદનાયપિ રાગસ્સાદવસેન અભિનન્દના હોતિ. તસ્મા અત્થિ અસાતરાગો''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અત્થિ અસાતરાગો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **અસાતરાગો**તિ અસાતે દુક્ખવેદયિતે ''અહો વત મે એતદેવ ભવેય્યા''તિ રજ્જના. **આમન્તા**તિ લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૬૭૫. સો તં વેદનં અભિનન્દતીતિ સુત્તે પન વિનિવટ્ટેત્વા દુક્ખવેદનમેવ આરબ્ભ રાગુપ્પત્તિ નામ નત્થિ, સમૂહગ્ગહણેન પન વેદયિતલક્ખણં ધમ્મં દુક્ખવેદનમેવ વા અત્તતો સમનુપસ્સન્તો દિટ્ઠિમઞ્ઞનાસઙ્ખાતાય દિટ્ઠાભિનન્દનાય વેદનં અભિનન્દતિ, દુક્ખાય વેદનાય વિપરિણામં અભિનન્દતિ, દુક્ખાય વેદનાય અભિભૂતો

તસ્સા પટિપક્ખં કામસુખં પત્થયન્તોપિ દુક્ખવેદનં અભિનન્દતિ નામ. એવં દુક્ખવેદનાય અભિનન્દના હોતીતિ અધિપ્પાયો. તસ્મા અસાધકમેતં અસાતરાગસ્સાતિ.

અસાતરાગકથાવણ્ણના.

૯. ધમ્મતણ્હાઅબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના

૬૭૬-૬૮૦. ઇદાનિ ધમ્મતણ્હા અબ્યાકતાતિકથા નામ હોતિ. તત્થ રૂપતણ્હા...પે॰... ધમ્મતણ્હાતિ ઇમાસુ છસુ તણ્હાસુ યસ્મા સબ્બપચ્છિમા તણ્હા ધમ્મતણ્હાતિ વુત્તા, તસ્મા સા અબ્યાકતાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસપઞ્હાનં પાળિયા અત્થો નિય્યાતિ. **કામતણ્હા**તિઆદીહિ તીહિ કોટ્ઠાસેહિ છપિ તણ્હા સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતા. રૂપાદીસુ હિ છસુ આરમ્મણેસુ કામસ્સાદવસેન પવત્તા તણ્હા કામતણ્હા. ''ભવિસ્સતિ અત્તા ચ લોકો ચા''તિ સસ્સતદિટ્ઠિસહગતા તણ્હા ભવતણ્હા. ''ન ભવિસ્સતી''તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતા તણ્હા વિભવતણ્હાતિ. **નનુ સા ધમ્મતણ્હા**તિ પદં તણ્હાય ધમ્મારમ્મણં આરબ્ભ પવત્તિં દીપેતિ, ન અબ્યાકતભાવં તસ્મા અસાધકન્તિ.

ધમ્મતણ્હા અબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના.

૧૦. ધમ્મતણ્હાનદુક્ખસમુદયોતિકથાવણ્ણના

૬૮૧-૬૮૫. ઇદાનિ ધમ્મતણ્હા નદુક્ખસમુદયોતિકથા નામ હોતિ. તત્રાપિ યસ્મા સા ધમ્મતણ્હાતિ વુત્તા, તસ્મા ન દુક્ખસમુદયોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં પુરિમકથાસદિસમેવાતિ.

ધમ્મતણ્હા નદુક્ખસમુદયોતિકથાવણ્ણના.

તેરસમો વગ્ગો.

૧૪. ચુદ્દસમવગ્ગો

૧. કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના

૬૮૬-૬૯૦. ઇદાનિ કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથા નામ હોતિ. તત્થ કુસલં વા અકુસલસ્સ, અકુસલં વા કુસલસ્સ અનન્તરા ઉપ્પજ્જનકં નામ નત્થીતિ તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિસન્ધાનં ન યુજ્જતિ. યે પન યસ્મા એકવત્થુસ્મિઞ્ઞેવ રજ્જતિ વિરજ્જતિ ચ, તસ્મા તં અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિસન્દહતીતિ લદ્ધિં ગહેત્વા ઠિતા, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકા; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ; પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **આવટ્ટના પણિધી**તિ ઉભયં આવજ્જનસ્સેવ નામં. તઞ્હિ ભવઙ્ગં આવટ્ટેતીતિ આવટ્ટના. ભવઙ્ગારમ્મણતો અઞ્ઞસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં પણિદહતિ ઠપેતીતિ પણિધિ. **કુસલં અનાવટ્ટેન્તસ્સા**તિ યં તં અકુસલાનન્તરં પટિસન્દહન્તં કુસલં ઉપ્પજ્જતિ, તં અનાવટ્ટેન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો પન વિના આવજ્જનેન કુસલસ્સ ઉપ્પત્તિં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **કુસલં અયોનિસો મનસિકરોતો**તિ ઇદં યદિ અકુસલાનન્તરં કુસલં ઉપ્પજ્જેય્ય, અકુસલસ્સેવ આવજ્જનેન અયોનિસો મનસિકરોતો ઉપ્પજ્જેય્યાતિ ચોદનત્થં વુત્તં. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **નનુ યસ્મિંયેવ વત્થુસ્મિ**ન્તિ વચનં એકારમ્મણે સરાગવિરાગુપ્પત્તિં દીપેતિ, ન કુસલાકુસલાનં અનન્તરતં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના.

૨. સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના

૬૯૧-૬૯૨. ઇદાનિ સળાયતનુપ્પત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ઉપપત્તેસિયેન પટિસન્ધિચિત્તેન સહેવ ઓપપાતિકાનં સળાયતનં ઉપ્પજ્જતિ. ગબ્ભસેય્યકાનં અજ્ઝત્તિકાયતનેસુ મનાયતનકાયાયતનાનેવ પટિસન્ધિક્ખણે ઉપ્પજ્જન્તિ. સેસાનિ ચત્તારિ સત્તસત્તતિરત્તિમ્હિ. તાનિ ચ ખો યેન કમ્મુના પટિસન્ધિ ગહિતા, તસ્સેવ અઞ્ઞસ્સ વા કતત્તાતિ અયં સકસમયે વાદો. યેસં પન એકકમ્મસમ્ભવત્તા સમ્પન્નસાખાવિટપાનં રુક્ખાદીનં અંકુરો વિય બીજમત્તં સળાયતનં માતુકુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિક્ખણેયેવ ઉપ્પજ્જતીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય **સળાયતન**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગી**તિઆદિ સળાયતને સતિ એવરૂપો હુત્વા ઓક્કમેય્યાતિ ચોદનત્થં વુત્તં. **માતુકુચ્છિગતસ્સા**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. પરતો **માતુકુચ્છિગતસ્સ પચ્છા કેસા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના.

૩. અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના

૬૯૩-૬૯૭. ઇદાનિ અનન્તરપચ્ચયકથા નામ હોતિ. તત્થ નચ્ચગીતાદીસુ રૂપદસ્સનસદ્દસવનાદીનં લહુપરિવત્તિતં દિસ્વા ‘‘ઇમાનિ વિઞ્ઞાણાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અનન્તરા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સોતવિઞ્ઞાણં રૂપારમ્મણંયેવા**તિ યદિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ અનન્તરા ઉપ્પજ્જેય્ય, વિપાકમનોધાતુ વિય રૂપારમ્મણં સિયાતિ ચોદેતું વુત્તં. **ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ સોતવિઞ્ઞાણ**ન્તિ પઞ્હેસુ સુત્તાભાવેન પટિક્ખિપિત્વા અનન્તરુપ્પત્તિં સલ્લક્ખેન્તો લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. **તઞ્ઞેવ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં તં સોતવિઞ્ઞાણ**ન્તિ યથા

પઠમજવનાનન્તરં દુતિયજવનં મનોવિઞ્ઞાણભાવેન તઞ્ઞેવ હોતિ, કિં તે તથા એતમ્પિ દ્વયં એકમેવાતિ પુચ્છતિ. ઇમિના નયેન સબ્બવારેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **નચ્ચતિ ગાયતી**તિઆદિવચનં આરમ્મણસમોધાને લહુપરિવત્તિતાય વોકિણ્ણભાવં દીપેતિ, ન અનન્તરપચ્ચયતં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના.

૪. અરિયરૂપકથાવણ્ણના

૬૯૮-૬૯૯. ઇદાનિ અરિયરૂપકથા નામ હોતિ. તત્થ સમ્માવાચાકમ્મન્તા રૂપં, તઞ્ચ ખો ''સબ્બં રૂપં ચત્તારિ ચ મહાભૂતાનિ ચતુન્નઞ્ચ મહાભૂતાનં ઉપાદાયરૂપ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૬૭) વચનતો ઉપાદાયરૂપન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અરિયરૂપં મહાભૂતાનં ઉપાદાયા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ અરિયાનં રૂપં, અરિયં વા રૂપન્તિ **અરિયરૂપં**. **આમન્તા**તિ લદ્ધિયં ઠત્વા પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **કુસલ**ન્તિ પુટ્ઠો લદ્ધિવસેનેવ પટિજાનાતિ. અનાસવપુચ્છાદીસુપિ એસેવ નયો. **યં કિઞ્ચિ રૂપ**ન્તિ સુત્તં ઠપેત્વા ભૂતાનિ સેસરૂપસ્સ ઉપાદાભાવં દીપેતિ, ન સમ્માવાચાકમ્મન્તાનં. તેસઞ્હિ રૂપમત્તઞ્ઞેવ અસિદ્ધં, કુતો ઉપાદારૂપતા; તસ્મા અસાધકન્તિ.

અરિયરૂપકથાવણ્ણના.

૫. અઞ્ઞો અનુસયોતિકથાવણ્ણના

૭૦૦-૭૦૧. ઇદાનિ અઞ્ઞો અનુસયોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા પુથુજ્જનો કુસલાબ્યાકતે ચિત્તે વત્તમાને સાનુસયોતિ વત્તબ્બો, ન પરિયુટ્ઠિતોતિ તસ્મા અઞ્ઞો અનુસયો, અઞ્ઞં પરિયુટ્ઠાનન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અઞ્ઞો કામરાગાનુસયો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં હેટ્ઠા અનુસયકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **સાનુસયો**તિઆદિ પન તસ્મિં સમયે અનુસયસ્સ અપ્પહીનત્તા સાનુસયોતિ વત્તબ્બતં, અનુપ્પન્નત્તા ચ પરિયુટ્ઠિતોતિ અવત્તબ્બતં દીપેતિ, ન અનુસયપરિયુટ્ઠાનાનં અઞ્ઞત્તં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

અઞ્ઞો અનુસયોતિકથાવણ્ણના.

૬. પરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના

૭૦૨. ઇદાનિ પરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અનિચ્ચાદિતો મનસિકરોતોપિ રાગાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ. વુત્તમ્પિ ચેતં – ''અપ્પેકદા, ભો ભારદ્વાજ, અસુભતો મનસિકરિસ્સામીતિ સુભતોવ મનસિકરોતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૭). તસ્મા પરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના.

૭. પરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૩-૭૦૫. ઇદાનિ પરિયાપન્નકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા કામરાગો કામધાતું અનુસેતિ, કામધાતુપરિયાપન્નોતિ ચ વુચ્ચતિ, તસ્મા રૂપરાગારૂપરાગાપિ રૂપધાતુઅરૂપધાતુયો અનુસેન્તિ. રૂપધાતુઅરૂપધાતુપરિયાપન્નાયેવ ચ નામ હોન્તીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **રૂપરાગો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ . તત્થ **અનુસેતી**તિ યથા કામરાગો કામવિતક્કસઙ્ખાતં કામધાતું સહજાતવસેન અનુસેતિ, કિં તે એવં રૂપરાગો રૂપધાતુન્તિ પુચ્છતિ. **પરિયાપન્નો**તિ યથા ચ સો તિવિધાય કામધાતુયા કિલેસકામવસેન પરિયાપન્નત્તા કામધાતુપરિયાપન્નો, કિં તે એવં રૂપરાગોપિ રૂપધાતુપરિયાપન્નોતિ પુચ્છતિ. ઇતરો પનસ્સ અધિપ્પાયં અસલ્લક્ખેન્તો કેવલં લદ્ધિવસેન આમન્તાતિ પટિજાનાતિ. અથ નં તમત્થં સલ્લક્ખાપેતું કુસલવિપાકકિરિયસઙ્ખાતેહિ સમાપત્તેસિયાદીહિ સંસન્દિત્વા પુચ્છિતું **સમાપત્તેસિયો**તિઆદિમાહ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **નનુ કામરાગો**તિઆદિવચનમ્પિ કામરાગસ્સેવ કામધાતુયં અનુસયભાવં પરિયાપન્નતઞ્ચ દીપેતિ, ન ઇતરેસં ઇતરધાતૂસૂતિ.

પરિયાપન્નકથાવણ્ણના.

૮. અબ્યાકતકથાવણ્ણના

૭૦૬-૭૦૮. ઇદાનિ અબ્યાકતકથા નામ હોતિ. તત્થ વિપાકકિરિયરૂપનિબ્બાનસઙ્ખાતં ચતુબ્બિધં અબ્યાકતં અવિપાકત્તા અબ્યાકતન્તિ વુત્તં. દિટ્ઠિગતં ''સસ્સતો લોકોતિ ખો, વચ્છ, અબ્યાકતમેત''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૪૧૬ થોકં વિસદિસં) સસ્સતાદિભાવેન અકથિતત્તા. યેસં પન ઇમં વિભાગં અગ્ગહેત્વા પુરિમાબ્યાકતં વિય દિટ્ઠિગતમ્પિ અબ્યાકતન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ ઉત્તરાપથકાનઞ્ચ; તેસં તં વિભાગં દસ્સેતું **દિટ્ઠિગતં અબ્યાકત**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

અબ્યાકતકથાવણ્ણના.

૯. અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૯-૭૧૦. ઇદાનિ અપરિયાપન્નકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા પુથુજ્જનો ઝાનલાભી કામેસુ વીતરાગોતિ વત્તબ્બો હોતિ, ન પન વિગતદિટ્ઠિકોતિ , તસ્મા દિટ્ઠિગતં અપરિયાપન્નન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના.

ચુદ્દસમો વગ્ગો.

૧૫. પન્નરસમવગ્ગો

૧. પચ્ચયતાકથાવણ્ણના

૭૧૧-૭૧૭. ઇદાનિ પચ્ચયતાકથા નામ હોતિ. તત્થ યો ધમ્મો હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, સો યેસં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, તેસઞ્ઞેવ યસ્મા આરમ્મણાનન્તરસમનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતિ, યો વા આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, સો યસ્મા તેસંયેવ અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતિ, તસ્મા પચ્ચયતા વવત્થિતાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

પચ્ચયતાકથાવણ્ણના.

૨. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના

૭૧૮-૭૧૯. ઇદાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં સમયે ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિ અયમેવ તન્તિ, ''સઙ્ખારપચ્ચયાપિ અવિજ્જા''તિ અયં નત્થિ, તસ્મા અવિજ્જાવ સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, ન પન સઙ્ખારા અવિજ્જાયાતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં; તે સન્ધાય અવિજ્જાસઙ્ખારાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતાપિ અત્થીતિ દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ . **અવિજ્જા સઙ્ખારેના**તિ એત્થ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારોવ ગહિતો. તસ્મા સઙ્ખારપચ્ચયાપિ અવિજ્જાતિ એત્થ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞઅત્થિઅવિગતસમ્પયુત્તવસેન પચ્ચયતા વેદિતબ્બા. **ઉપાદાનપચ્ચયાપિ તણ્હા**તિ એત્થ ઠપેત્વા કામુપાદાનં સેસાનિ તીણિ ઉપાદાનાનિ અવિજ્જાય સઙ્ખારા વિય તણ્હાય પચ્ચયા હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **જરામરણપચ્ચયા**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, **નામરૂપં વિઞ્ઞાણપચ્ચયા**તિ સકવાદિસ્સાતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના.

૩. અદ્ધાકથાવણ્ણના

૭૨૦-૭૨૧. ઇદાનિ અદ્ધાકથા નામ હોતિ. તત્થ ''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, કથાવત્થૂની''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૬૮) સુત્તં નિસ્સાય કાલસઙ્ખાતો અદ્ધા નામ પરિનિપ્ફન્નો અત્થીતિ યેસં લદ્ધિ; તેસં ''અદ્ધા નામ કોચિ પરિનિપ્ફન્નો નત્થિ અઞ્ઞત્ર કાલપઞ્ઞત્તિમત્તા. રૂપાદયો પન ખન્ધાવ પરિનિપ્ફન્ના''તિ વિભાગં દસ્સેતું **અદ્ધા પરિનિપ્ફન્નો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''સચે સો પરિનિપ્ફન્નો, રૂપાદીસુ અનેન અઞ્ઞતરેન ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **રૂપ**ન્તિઆદિમાહ. ઇતરો પટિક્ખિપતિ. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

અદ્ધાકથાવણ્ણના.

૪. ખણલયમુહુત્તકથાવણ્ણના

૭૨૨-૭૨૩. ખણલયમુહુત્તકથાસુપિ એસેવ નયો. સબ્બેપિ હેતે ખણાદયો અદ્ધાપરિયાયા એવાતિ.

ખણલયમુહુત્તકથાવણ્ણના.

૫. આસવકથાવણ્ણના

૭૨૪-૭૨૫. ઇદાનિ આસવકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા ચતૂહિ આસવેહિ ઉત્તરિ અઞ્ઞો આસવો નામ નત્થિ, યેન ચત્તારો આસવા સાસવા સિયું, તસ્મા ચત્તારો આસવા અનાસવાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ તે આસવા અનાસવા, એવં સન્તે તેહિ મગ્ગાદિલક્ખણપ્પત્તેહિ ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **મગ્ગો**તિઆદિમાહ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

આસવકથાવણ્ણના.

૬. જરામરણકથાવણ્ણના

૭૨૬-૭૨૭. ઇદાનિ જરામરણકથા નામ હોતિ. તત્થ જરામરણં નામ અપરિનિપ્ફન્નત્તા લોકિયન્તિ વા લોકુત્તરન્તિ વા ન વત્તબ્બં. ''લોકિયા ધમ્મા લોકુત્તરા ધમ્મા''તિ હિ દુકે જરામરણં નેવ લોકિયપદે, ન લોકુત્તરપદે નિદ્દિટ્ઠં. તત્થ યેસં ઇમં લક્ખણં અનાદિયિત્વા લોકુત્તરાનં ધમ્માનં જરામરણં લોકુત્તરન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

જરામરણકથાવણ્ણના.

૭. સઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના

૭૨૮-૭૨૯. ઇદાનિ સઞ્ઞાવેદયિતકથા નામ હોતિ. તત્થ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિ નામ ન કોચિ ધમ્મો, ચતુન્નં પન ખન્ધાનં નિરોધો. ઇતિ સા નેવ લોકિયા ન લોકુત્તરા. યસ્મા પન લોકિયા ન હોતિ, તસ્મા લોકુત્તરાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં પુરિમકથાસદિસમેવાતિ.

સઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના.

૮. દુતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના

૭૩૦-૭૩૧. ઇદાનિ યસ્મા સા લોકુત્તરા ન હોતિ, તસ્મા લોકિયાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં પુરિમસદિસમેવાતિ.

દુતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના.

૯. તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના

૭૩૨. ઇદાનિ યસ્મા ''અસુકો મરણધમ્મો, અસુકો ન મરણધમ્મો''તિ સત્તાનં મરણધમ્મતાય નિયામો નત્થીતિ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં સમાપન્નોપિ કાલં કરેય્યાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકાનં; તેસં

સમાપન્નાયપિ મરણધમ્મતાય મરણસમયઞ્ચ અમરણસમયઞ્ચ દસ્સેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યસ્મા કાલં કરોન્તસ્સ નામ મરણન્તિકેહિ ફસ્સાદીહિ ભવિતબ્બં, તસ્મા તેનાકારેન ચોદેતું **અત્થી**તિઆદિમાહ.

અફસ્સકસ્સ કાલકિરિયાતિઆદીનિ પુટ્ઠો સેસસત્તે સન્ધાય પટિક્ખિપતિ **વિસં કમેય્યા**તિઆદીનિ પુટ્ઠો સમાપત્તિઆનુભાવં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયવારે સરીરપકતિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. એવં સન્તે પન સમાપત્તિઆનુભાવો નામ ન હોતિ, તેનેવ **ન નિરોધસમાપન્નો**તિ અનુયુઞ્જતિ.

૭૩૩-૭૩૪. ન કાલં કરેય્યાતિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. **અત્થિ સો નિયામો**તિ પરવાદિસ્સ પઞ્હે પન યસ્મા એવરૂપો નિયામો નામ નત્થિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગીતિઆદિ સકવાદિના ''નિયામે અસન્તેપિ મરણસમયેનેવ મરતિ, નાસમયેના''તિ દસ્સેતું વુત્તં. તત્રાયમધિપ્પાયો – યદિ નિયામાભાવેન કાલકિરિયા ભવેય્ય, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિનોપિ ભવેય્ય. તતો ''પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન ચવતિ, ન ઉપપજ્જતી''તિ સુત્તવિરોધો સિયા. યથા પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સ કાલકિરિયા ન હોતિ, તથા નિરોધસમાપન્નસ્સાપીતિ.

તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના.

૧૦. અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના

૭૩૫. ઇદાનિ અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથા નામ હોતિ. તત્થ સઞ્ઞાવિરાગવસેન પવત્તભાવના અસઞ્ઞસમાપત્તિપિ નિરોધસમાપત્તિપિ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિ નામ. ઇતિ દ્વે સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિયો લોકિયા ચ લોકુત્તરા ચ. તત્થ લોકિયા પુથુજ્જનસ્સ અસઞ્ઞસત્તુપિકા હોતિ, લોકુત્તરા અરિયાનં, સા ચ નાસઞ્ઞસત્તુપિકા. ઇમં પન વિભાગં અકત્વા અવિસેસેન સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિ અસઞ્ઞસત્તુપિકાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યસ્મા અસઞ્ઞસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ અલોભાદયો અત્થિ, ન નિરોધસમાપત્તિં, તસ્મા તેસં વસેન ચોદેતું **અત્થી**તિઆદિમાહ.

૭૩૬. ઇધાપિ અસઞ્ઞીતિ પઞ્હે ઇધ સઞ્ઞાવિરાગવસેન સમાપન્નત્તા અસઞ્ઞિતા અનુઞ્ઞાતા, **તત્રાપિ** અસઞ્ઞસત્તેનેવ. તસ્મા ઇમં પટિઞ્ઞં ગહેત્વા લદ્ધિં પતિટ્ઠપેન્તેન છલેન પતિટ્ઠાપિતા હોતિ. ઇધ વા નિરોધસમાપત્તિં સન્ધાય અસઞ્ઞિતા અનુઞ્ઞાતા. તત્રાપિ ઇતો ચુતસ્સ અનાગામિનો નિરોધસમાપત્તિમેવ તસ્માપિ ઇમાય પટિઞ્ઞાય પતિટ્ઠાપિતા લદ્ધિ અપ્પતિટ્ઠિતાયેવાતિ.

અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના.

૧૧. કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના

૭૩૭. ઇદાનિ કમ્મૂપચયકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં કમ્મૂપચયો નામ કમ્મતો અઞ્ઞો ચિત્તવિપ્પયુત્તો અબ્યાકતો અનારમ્મણોતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **અઞ્ઞં કમ્મ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ કમ્મતો અઞ્ઞો કમ્મૂપચયો, ફસ્સાદિતોપિ અઞ્ઞેન ફસ્સૂપચયાદિના ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **અઞ્ઞો ફસ્સો**તિઆદિમાહ. ઇતરો લદ્ધિયા અભાવેન પટિક્ખિપતિ.

૭૩૮-૭૩૯. **કમ્મેન સહજાતો**તિ પઞ્હેસુ ચિત્તવિપ્પયુત્તં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, ચિત્તસમ્પયુત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **કુસલો**તિ પઞ્હેસુપિ ચિત્તવિપ્પયુત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. પરતો **અકુસલો**તિપઞ્હેસુપિ એસેવ નયો.

૭૪૦. **સારમ્મણો**તિ પુટ્ઠો પન એકન્તં અનારમ્મણમેવ ઇચ્છતિ, તસ્મા પટિક્ખિપતિ. **ચિત્તં ભિજ્જમાનન્તિ** યદા ચિત્તં ભિજ્જમાનં હોતિ, તદા કમ્મં ભિજ્જતીતિ અત્થો. ભુમ્મત્થે વા પચ્ચત્તં, ચિત્તે ભિજ્જમાનેતિ અત્થો. અયમેવ વા પાઠો. તત્થ યસ્મા સમ્પયુત્તો ભિજ્જતિ, વિપ્પયુત્તો ન ભિજ્જતિ, તસ્મા પટિજાનાતિ ચેવ પટિક્ખિપતિ ચ.

૭૪૧. **કમ્મમ્હિ કમ્મૂપચયો**તિ કમ્મે સતિ કમ્મૂપચયો, કમ્મે વા પતિટ્ઠિતે કમ્મૂપચયો, કમ્મૂપચયતોવ વિપાકો નિબ્બત્તતિ. તસ્મિં પન કમ્મે નિરુદ્ધે યાવ અંકુરુપ્પાદા બીજં વિય યાવ વિપાકુપ્પાદા કમ્મૂપચયો તિટ્ઠતીતિસ્સ લદ્ધિ, તસ્મા પટિજાનાતિ. **તઞ્ઞેવ કમ્મં, સો કમ્મૂપચયો, સો કમ્મવિપાકો**તિ યસ્મા કમ્મમ્હિ કમ્મૂપચયો, સો ચ યાવ વિપાકુપ્પાદા તિટ્ઠતીતિસ્સ લદ્ધિ, તસ્મા નં તેસં તિણ્ણમ્પિ એકત્તં પુચ્છતિ **વિપાકો સારમ્મણો**તિ ઇદં વિપાકો વિય વિપાકધમ્મધમ્મોપિ આરમ્મણપટિબદ્ધોયેવાતિ ચોદનત્થં પુચ્છતિ. ઇતરો પન લદ્ધિવસેનેકં પટિજાનાતિ, એકં પટિક્ખિપતિ. પટિલોમેપિ એસેવ નયો. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના.

પન્નરસમો વગ્ગો.

તતિયપણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૬. સોળસમવગ્ગો

૧. નિગ્ગહકથાવણ્ણના

૭૪૩-૭૪૪. ઇદાનિ નિગ્ગહકથા નામ હોતિ. તત્થ યે લોકે બલપ્પત્તા વસીભૂતા, તે યદિ પરસ્સ ચિત્તં નિગ્ગણ્હિતું ન સક્કુણેય્યું, કા તેસં બલપ્પત્તિ, કો વસીભાવો. બલપ્પત્તિયા પન વસીભાવેન ચ અદ્ધા તે પરસ્સ ચિત્તં નિગ્ગણ્હન્તીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં; તે સન્ધાય **પરો પરસ્સા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. તત્થ **નિગ્ગણ્હાતી**તિ સંકિલેસાપત્તિતો નિવારેતિ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ. પગ્ગહકથાયપિ એસેવ નયો.

નિગ્ગહકથાવણ્ણના.

૩. સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના

૭૪૭-૭૪૮. ઇદાનિ સુખાનુપ્પદાનકથા નામ હોતિ. તત્થ ''બહૂનં વત નો ભગવા સુખધમ્માનં ઉપહત્તા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૪૮) સુત્તં નિસ્સાય પરો પરસ્સ સુખં અનુપ્પદેતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **દુક્ખં અનુપ્પદેતી**તિ પુટ્ઠો પન તાદિસં સુત્તપદં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **અત્તનો સુખન્તિ**આદિપઞ્હે યં અત્તનો પરસ્સ વા, તં અનુપ્પદાતું ન સક્કા. યં તસ્સેવ, કિં તત્થ અનુપ્પદાનં નામાતિ પટિક્ખિપતિ. **નેવત્તનો**તિઆદિપઞ્હે પન યં એવરૂપં, ન તં અનુપ્પદિન્નં નામ ભવિતુમરહતીતિ લદ્ધિયાપટિજાનાતિ. **નો ચ વત રે**તિતાદિસસ્સ સુખસ્સ અભાવા વુત્તં. **સુખધમ્માનં ઉપહત્તા**તિવચનં ભગવતો પરેસં સુખુપ્પત્તિયા પચ્ચયભાવં દીપેતિ, ન અન્નાદીનં વિય સુખસ્સ અનુપ્પદાનં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના.

૪. અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના

૭૪૯-૭૫૩. ઇદાનિ અધિગય્હ મનસિકારકથા નામ હોતિ. તત્થ દુવિધો મનસિકારો નયતો ચ આરમ્મણતો ચ. તત્થ એકસઙ્ખારસ્સાપિ અનિચ્ચતાય દિટ્ઠાય સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચાતિ અવસેસેસુ નયતો મનસિકારો હોતિ. અતીતે પન સઙ્ખારે મનસિકરોન્તો ન અનાગતે મનસિકાતું સક્કોતિ. અતીતાદીસુ અઞ્ઞતરં મનસિકરોતો આરમ્મણતો મનસિકારો હોતિ . તત્થ પચ્ચુપ્પન્ને મનસિકરોન્તો યેન ચિત્તેન તે મનસિકરોતિ, તં પચ્ચુપ્પન્નક્ખણે મનસિકાતું ન સક્કોતિ. તત્થ યેસં ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિવચનં નિસ્સાય ''મનસિકરોન્તો નામ અધિગય્હ અધિગણ્હિત્વા સઙ્ગણ્હિત્વા સબ્બે સઙ્ખારે એકતો મનસિકરોતી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાપરસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ.

અથ નં યસ્મા સબ્બે એકતો મનસિકરોન્તેન યેન ચિત્તેન તે મનસિકરોતિ, તમ્પિ મનસિકાતબ્બં હોતિ. તસ્મા તંચિત્તતાય ચોદેતું **તેન ચિત્તેના**તિ આહ. ઇતરો આરમ્મણં કત્વા ન સક્કા જાનિતુન્તિ સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. એવંલક્ખણં ચિત્તન્તિ ઞાતત્તા પન તમ્પિ ચિત્તં ઞાતમેવ હોતીતિ સન્ધાય પટિજાનાતિ. અથ વા તઞ્ઞેવ તસ્સ આરમ્મણં ન હોતીતિ પટિક્ખિપતિ. ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી''તિઆદીનિ નિસ્સાય

ઉપ્પન્નલદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. સેસપઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયો. **તેન ફસ્સેના**તિઆદીસુ પન તથારૂપં સુત્તં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતેવ. અતીતાદિપઞ્હેસુ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ પટિક્ખેપપટિઞ્ઞા વેદિતબ્બા. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ. **સબ્બે સઙ્ખારા**તિઆદિવચનં નયતો દસ્સનં સન્ધાય વુત્તં, ન એકક્ખણે આરમ્મણતો, તસ્મા અસાધકન્તિ.

અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના.

૫. રૂપં હેતૂતિકથાવણ્ણના

૭૫૪-૭૫૬. ઇદાનિ રૂપં હેતૂતિ કથાનામ હોતિ. તત્થ **હેતૂ**તિ કુસલમૂલાદિનો હેતુહેતુસ્સાપિ નામં, યસ્સ કસ્સચિ પચ્ચયસ્સાપિ. ઇમં પન વિભાગં અકત્વા ‘‘ચત્તારો મહાભૂતા હેતૂ’’તિ વચનમત્તં નિસ્સાય અવિસેસેનેવ રૂપં હેતૂતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **અલોભો હેતૂ**તિ કિં તે રૂપં અલોભસઙ્ખાતો હેતૂતિ પુચ્છતિ, ઇતરો પટિક્ખિપતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **મહાભૂતા ઉપાદાયરૂપાનં ઉપાદાયહેતૂ**તિ એત્થ પચ્ચયટ્ઠેન હેતુભાવો વુત્તો, ન મૂલટ્ઠેન, તસ્મા અસાધકન્તિ.

રૂપં હેતૂતિકથાવણ્ણના.

૭૫૭-૭૫૯. સહેતુકકથાયમ્પિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

રૂપં સહેતુકન્તિકથાવણ્ણના.

૭. રૂપં કુસલાકુસલન્તિકથાવણ્ણના

૭૬૦-૭૬૪. ઇદાનિ રૂપં કુસલાકુસલન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘કાયકમ્મં વચીકમ્મં કુસલમ્પિ અકુસલમ્પી’’તિવચનં નિસ્સાય કાયવચીકમ્મસઙ્ખાતં કાયવિઞ્ઞત્તિવચીવિઞ્ઞત્તિરૂપં કુસલમ્પિ અકુસલમ્પીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહિસાસકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **રૂપં કુસલ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તે રૂપં કુસલં, એવંવિધેન અનેન ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું **સારમ્મણ**ન્તિ આદિમાહ. પરતો અકુસલપઞ્હેપિ એસેવ નયો. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

રૂપં કુસલાકુસલન્તિકથાવણ્ણના.

૮. રૂપં વિપાકોતિકથાવણ્ણના

૭૬૫-૭૬૭. ઇદાનિ રૂપં વિપાકોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યં કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપ્પન્ના ચિત્તચેતસિકા વિય કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપ્પન્નં તં રૂપમ્પિ વિપાકોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તે રૂપં વિપાકો, એવંવિધેન અનેન ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું **સુખવેદનીય**ન્તિઆદિમાહ. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

રૂપં વિપાકોતિકથાવણ્ણના.

૯. રૂપં રૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથાવણ્ણના

૭૬૮-૭૭૦. ઇદાનિ રૂપં રૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યં કામાવચરકમ્મસ્સ કતત્તા રૂપં, તં યસ્મા કામાવચરં, તસ્મા રૂપાવચરારૂપાવચરકમ્માનમ્પિ કતત્તા રૂપેન રૂપાવચરારૂપાવચરેન ભવિતબ્બન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અત્થિ રૂપં રૂપાવચરારૂપાવચર**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયમેવાતિ.

રૂપં રૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથાવણ્ણના.

૧૦. રૂપારૂપધાતુપરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૭૧-૭૭૫. ઇદાનિ રૂપરાગો રૂપધાતુપરિયાપન્નો અરૂપરાગો અરૂપધાતુપરિયાપન્નોતિ કથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા કામરાગો કામધાતુપરિયાપન્નો, તસ્મા રૂપરાગારૂપરાગેહિપિ રૂપધાતુઅરૂપધાતુપરિયાપન્નેહિ ભવિતબ્બન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. કેવલઞ્હિ તત્થ ''રૂપધાતું અનુસેતિ, અરૂપધાતું અનુસેતી''તિ પદં વિસેસો. સા ચ લદ્ધિ અન્ધકાનઞ્ચેવ સમ્મિતિયાનઞ્ચ. અયં અન્ધકાનંયેવાતિ.

રૂપરાગો રૂપધાતુપરિયાપન્નો અરૂપરાગો અરૂપધાતુપરિયાપન્નોતિકથાવણ્ણના.

રૂપારૂપધાતુપરિયાપન્નકથાવણ્ણના.

સોળસમો વગ્ગો.

૧૭. સત્તરસમવગ્ગો

૧. અત્થિ અરહતો પુઞ્ઞૂપચયકથાવણ્ણના

૭૭૬-૭૭૯. ઇદાનિ અત્થિ અરહતો પુઞ્ઞૂપચયોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં અરહતો દાનસંવિભાગચેતિયવન્દનાદીનિ કમ્માનિ દિસ્વા અત્થિ અરહતો પુઞ્ઞૂપચયોતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''અરહા નામ પહીનપુઞ્ઞપાપો, સો યદિ પુઞ્ઞં કરેય્ય, પાપમ્પિ કરેય્યા''તિ ચોદેતું **અપુઞ્ઞૂપચયો**તિ આહ. ઇતરો પાણાતિપાતાદિકિરિયં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારન્તિ**આદીસુ ભવગામિકમ્મં અરહતો નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ. **દાનં દદેય્યા**તિઆદીસુ કિરિયચિત્તેન દાનાદિપવત્તિસબ્ભાવતો સકવાદી પટિજાનાતિ. ઇતરો ચિત્તં અનાદિયિત્વા કિરિયાપવત્તિમત્તદસ્સનેનેવ લદ્ધિં પતિટ્ઠપેતિ. સા પન અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠાપિતા હોતીતિ.

અત્થિ અરહતો પુઞ્ઞૂપચયોતિકથાવણ્ણના.

૨. નત્થિ અરહતો અકાલમચ્ચૂતિકથાવણ્ણના

૭૮૦. ઇદાનિ નત્થિ અરહતો અકાલમચ્ચૂતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''નાહં, ભિક્ખવે, સઞ્ચેતનિકાનં કમ્માનં કતાનં ઉપચિતાનં અપટિસંવેદિત્વા બ્યન્તીભાવં વદામી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧૭) સુત્તસ્સ અત્થં અયોનિસો ગહેત્વા ''અરહતા નામ સબ્બકમ્મવિપાકં પટિસંવેદયિત્વાવ પરિનિબ્બાયિતબ્બં, તસ્મા નત્થિ, અરહતો અકાલમચ્ચૂ''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ રાજગિરિકાનઞ્ચેવ સિદ્ધત્થિકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''સચે તસ્સ નત્થિ અકાલમચ્ચુ, અરહન્તઘાતકેન નામ ન ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **નત્થિ અરહન્તઘાતકો**તિ આહ. ઇતરો આનન્તરિયકમ્મસ્સ ચેવ તાદિસાનઞ્ચ પુગ્ગલાનં સબ્ભાવતો પટિક્ખિપતિ.

૭૮૧. વિસં ન કમેય્યાતિ પઞ્હે ''યાવ પુબ્બે કતકમ્મં પરિક્ખયં ન ગચ્છતિ, તાવ ન કમતી''તિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

૭૮૨. નાહં, ભિક્ખવેતિ સુત્તં ઇદં સન્ધાય વુત્તં – સઞ્ચેતનિકાનં કમ્માનં કતાનં વિપાકં અપટિસંવેદિત્વા અવિન્દિત્વા અનનુભવિત્વા બ્યન્તીભાવં તેસં કમ્માનં પરિવટુમપરિચ્છિન્નભાવં ન વદામિ, તઞ્ચ ખો દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાનં દિટ્ઠેવ ધમ્મે, ન તતો પરં, ઉપપજ્જવેદનીયાનં અનન્તરં ઉપપત્તિં ઉપપજ્જિત્વાવ ન તતો પરં, અપરાપરિયવેદનીયાનં યદા વિપાકોકાસં લભન્તિ, તથારૂપે અપરાપરે વા પરિયાયે. એવં સબ્બથાપિ સંસારપવત્તે સતિ લદ્ધવિપાકવારે કમ્મે ન વિજ્જતેસો જગતિપ્પદેસો, યત્થટ્ઠિતો મુચ્ચેય્ય પાપકમ્માતિ. એવં સન્તે યદેતં ''અલદ્ધવિપાકવારમ્પિ કમ્મં અવસ્સં અરહતો પટિસંવેદિતબ્બ''ન્તિ કપ્પનાવસેન ''નત્થિ અરહતો અકાલમચ્ચૂ''તિ લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં કતં, તં દુક્કટમેવાતિ.

નત્થિ અરહતો અકાલમચ્ચૂતિકથાવણ્ણના.

૩. સબ્બમિદં કમ્મતોતિકથાવણ્ણના

૭૮૩. ઇદાનિ સબ્બમિદં કમ્મતોતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''કમ્મુના વત્તતિ લોકો''તિ સુત્તં નિસ્સાય ''સબ્બમિદં કમ્મકિલેસવિપાકવટ્ટં કમ્મતોવ હોતી''તિ યેસં લદ્ધિ , સેય્યથાપિ રાજગિરિકાનઞ્ચેવ સિદ્ધત્થિકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **સબ્બમિદન્તિ** પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''એવં સન્તે કમ્મમ્પિ કમ્મતો આપજ્જતી''તિ ચોદેતું **કમ્મમ્પિ કમ્મતો**તિ આહ. ઇતરો યદિ કમ્મમ્પિ કમ્મતોવ નામ તં કમ્મં વિપાકોયેવ સિયાતિ પટિક્ખિપતિ. **પુબ્બેકતહેતૂ**તિ ''યદિ સબ્બમિદં કમ્મતો, પુબ્બેકતહેતુના તેન ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું પુચ્છતિ, ઇતરો પુબ્બેકતહેતુવાદભયેન પટિક્ખિપતિ.

૭૮૪. કમ્મવિપાકતોતિ ''યદિ સબ્બમિદં કમ્મતો, યં અતીતભવે પવત્તસ્સ હેતુભૂતં કમ્મં, તમ્પિ પુરિમતરે ભવે કમ્મતોતિ કમ્મવિપાકો સમ્પજ્જતિ, તેન તે સબ્બમિદં કમ્મવિપાકતો આપજ્જતી''તિ ચોદેતું પુચ્છતિ. ઇતરો બીજતો અંકુરસ્સેવ પચ્ચુપ્પન્નપવત્તસ્સ કમ્મતો નિબ્બત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયં પુટ્ઠો તસ્સાપિ કમ્મસ્સ બીજસ્સ પુરિમબીજતો વિય પુરિમકમ્મતો પવત્તત્તા પટિજાનાતિ. **પાણં હનેય્યા**તિઆદિ ''યદિ સબ્બં કમ્મવિપાકતો, પાણાતિપાતાદીનિ કમ્મવિપાકેનેવ કરેય્યા''તિ ચોદેતું વુત્તં. ઇતરો દુસ્સીલ્યચેતનાપિ પુરિમકમ્મનિબ્બત્તા એકેન પરિયાયેન વિપાકોયેવાતિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. અથ નં ''યદિ તે પાણાતિપાતો કમ્મવિપાકતો નિબ્બત્તતિ, પાણાતિપાતો વિય વિપાકોપિ સફલો આપજ્જતી''તિ ચોદેતું **સફલો**તિ આહ. ઇતરો પાણાતિપાતસ્સ નિરયસંવત્તનિકાદિભાવતો સફલતં પસ્સન્તો પટિજાનાતિ. કમ્મવિપાકસ્સ પન ઇદં નામ ફલન્તિ વુત્તટ્ઠાનં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. અદિન્નાદાનાદીસુપિ એસેવ નયો. **ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારો સફલો**તિ દેય્યધમ્મવસેન દાનફલં પુચ્છતિ. **કમ્મુના વત્તતી**તિ સુત્તં ''નત્થિ કમ્મ''ન્તિ અકમ્મવાદિતં પટિક્ખિપિત્વા ''અત્થિ કમ્મ''ન્તિ કમ્મવાદિતં કમ્મસ્સકતં દીપેતિ. ન સબ્બસ્સેવ કમ્મતો નિબ્બત્તિં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સબ્બમિદં કમ્મતોતિકથાવણ્ણના.

૪. ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના

૭૮૬-૭૮૭. ઇદાનિ ઇન્દ્રિયબદ્ધકથા નામ હોતિ. તત્થ દુવિધં દુક્ખં – ઇન્દ્રિયબદ્ધં, અનિન્દ્રિયબદ્ધઞ્ચ. ઇન્દ્રિયબદ્ધં દુક્ખવત્થુતાય દુક્ખં, અનિન્દ્રિયબદ્ધં ઉદયબ્બયપટિપીળનટ્ઠેન ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખ''ન્તિ સઙ્ગહિતત્તા દુક્ખં. ઇમં વિભાગં અગ્ગહેત્વા ''યસ્સ પરિઞ્ઞાય ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ, તં ઇન્દ્રિયબદ્ધમેવ દુક્ખં, ન ઇતર''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં, તેસં ઇતરસ્સાપિ દુક્ખભાવં દસ્સેતું **ઇન્દ્રિયબદ્ધઞ્ઞેવા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યસ્મા ભગવતા 'યદનિચ્ચં તં દુક્ખ'ન્તિ વુત્તં, તસ્મા ઇન્દ્રિયબદ્ધેનેવ તેન અનિચ્ચેન ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **ઇન્દ્રિયબદ્ધઞ્ઞેવ અનિચ્ચન્તિ**આદિમાહ. **નનુ અનિન્દ્રિયબદ્ધં અનિચ્ચન્તિ** નનુ પથવીપબ્બતપાસાણાદિ અનિન્દ્રિયબદ્ધમ્પિ અનિચ્ચન્તિ અત્થો.

૭૮૮. ન વત્તબ્બં ઇન્દ્રિયબદ્ધઞ્ઞેવ દુક્ખન્તિ પઞ્હે **આમન્તા**તિ પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. અનિન્દ્રિયબદ્ધઞ્હિ દુક્ખદોમનસ્સાનં આરમ્મણં હોતિ. ઉણ્હકાલસ્મિઞ્હિ અગ્ગિ સીતકાલે ચ વાતો દુક્ખસ્સ આરમ્મણં, નિચ્ચમ્પિ ભોગવિનાસાદયો દોમનસ્સસ્સ. તસ્મા વિનાપિ અનિચ્ચટ્ઠેન અનિન્દ્રિયબદ્ધં દુક્ખન્તિ વત્તબ્બં. કમ્મકિલેસેહિ પન અનિબ્બત્તત્તા દુક્ખં અરિયસચ્ચન્તિ ન વત્તબ્બં, તથા મગ્ગેન અપરિઞ્ઞેય્યત્તા. યસ્મા પન તિણકટ્ઠાદિનિરોધો વા ઉતુબીજાદિનિરોધો વા દુક્ખનિરોધં અરિયસચ્ચં નામ ન હોતિ, તસ્મા ઇન્દ્રિયબદ્ધં દુક્ખઞ્ચેવ અરિયસચ્ચઞ્ચ, ઇતરં પન દુક્ખમેવાતિ ઇદં નાનત્તં દસ્સેતું પટિજાનાતિ. **યથા ઇન્દ્રિયબદ્ધસ્સા**તિઆદિવચનં ઇન્દ્રિયબદ્ધસ્સ પરિઞ્ઞાય

બ્રહ્મચરિયવાસં પરિઞ્ઞાતસ્સ પુન અનુપ્પત્તિં દીપેતિ. તેનેવેત્થ સકવાદિના પટિક્ખેપો કતો. ‘‘યદનિચ્ચં તં દુક્ખ’’ન્તિ વચનેન પન સઙ્ગહિતસ્સ અનિન્દ્રિયબદ્ધસ્સ દુક્ખભાવં પટિસેધેતું ન સક્કાતિ, તસ્મા અસાધકન્તિ.

ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના.

૫. ઠપેત્વા અરિયમગ્ગન્તિકથાવણ્ણના

૭૮૯-૭૯૦. ઇદાનિ ઠપેત્વા અરિયમગ્ગન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘યસ્મા અરિયમગ્ગો ‘દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદા’તિ વુત્તો, તસ્મા ઠપેત્વા અરિયમગ્ગં અવસેસા સઙ્ખારા દુક્ખા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ એવં સમુદયસ્સાપિ દુક્ખભાવો આપજ્જતી’’તિ ચોદેતું **દુક્ખસમુદયોપી**તિ આહ. ઇતરો હેતુલક્ખણં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો પવત્તપરિયાપન્નભાવં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **તીણેવા**તિ પઞ્હેસુ સુત્તવિરોધભયેન પટિક્ખિપતિ, લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ઠપેત્વા અરિયમગ્ગન્તિકથાવણ્ણના.

૬. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતીતિકથાવણ્ણના

૭૯૧-૭૯૨. ઇદાનિ ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘પરમત્થતો મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો, મગ્ગફલેહિ અઞ્ઞો સઙ્ઘો નામ નત્થિ, મગ્ગફલાનિ ચ ન કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ મહાપુઞ્ઞવાદીસઙ્ખાતાનં વેતુલ્લકાનં; તે સન્ધાય **ન વત્તબ્બ**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ સઙ્ઘો ન પટિગ્ગણ્હેય્ય, ન નં સત્થા આહુનેય્યાતિઆદીહિ થોમેય્યા’’તિ ચોદેતું **નનુ સઙ્ઘો આહુનેય્યો**તિઆદિમાહ. **સઙ્ઘસ્સ દાનં દેન્તી**તિ ‘‘યે તે સઙ્ઘસ્સ દેન્તિ, તે પટિગ્ગાહકેસુ અસતિ કસ્સ દદેય્યુ’’ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **આહુતિં જાતવેદો વા**તિ સુત્તં પરસમયતો આગતં. તત્થ **મહામેઘ**ન્તિ મેઘવુટ્ઠિં સન્ધાય વુત્તં. વુટ્ઠિઞ્હિ મેદની પટિગ્ગણ્હાતિ, ન મેઘમેવ. મગ્ગો પટિગ્ગણ્હાતીતિ ‘‘મગ્ગફલાનિ સઙ્ઘો’’તિ લદ્ધિયા વદતિ, ન ચ મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો. મગ્ગફલપાતુભાવપરિસુદ્ધે પન ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તા અટ્ઠ પુગ્ગલા સઙ્ઘો, તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતીતિકથાવણ્ણના.

૭. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતીતિકથાવણ્ણના

૭૯૩-૭૯૪. ઇદાનિ ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ તાનિ દક્ખિણં વિસોધેતું સક્કોન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **આહુનેય્યો**તિઆદિ ‘‘યદિ સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતું ન સક્કુણેય્ય, ન નં સત્થા એવં થોમેય્યા’’તિ દસ્સનત્થં વુત્તં. **વિસોધેતી**તિ મહપ્ફલં કરોતિ. સઙ્ઘસ્મિઞ્હિ અપ્પં દિન્નં બહુ હોતિ, બહુ દિન્નં બહુતરં. **દક્ખિણેય્યા**તિ દક્ખિણારહા દક્ખિણાય અનુચ્છવિકા, દક્ખિણં વિસોધેતું સમત્થાતિ અત્થો. **દક્ખિણં આરાધેન્તી**તિ સમ્પાદેન્તિ, અપ્પમત્તિકાયપિ દક્ખિણાય મહન્તં ફલં પાપુણન્તીતિ અત્થો. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવાતિ.

ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતીતિકથાવણ્ણના.

૮. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતીતિકથાવણ્ણના

૭૯૫-૭૯૬. ઇદાનિ ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતીતિકથા નામ હોતિ. તત્રાપિ ''મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ તાનિ કિઞ્ચિ ભુઞ્જન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતિ, પિવતિ, ખાદતિ, સાયતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ સઙ્ઘો ન ભુઞ્જેય્ય, સઙ્ઘભત્તાદિકરણં નિરત્થકં ભવેય્યા''તિ ચોદેતું **નનુ અત્થિ કેચિ સઙ્ઘભત્તાનિ કરોન્તી**તિઆદિમાહ. **ગણભોજન**ન્તિઆદિ ''યદિ સઙ્ઘો ન ભુઞ્જેય્ય, કસ્સ ગણભોજનાદીનિ સિયુ''ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **અટ્ઠ પાનાની**તિ ઇદમ્પિ ''યદિ સઙ્ઘો ન પિવેય્ય, કસ્સેતાનિ પાનાનિ સત્થા અનુજાનેય્યા''તિ ચોદનત્થં વુત્તં. સેસમિધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતીતિકથાવણ્ણના.

૯. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથાવણ્ણના

૭૯૭-૭૯૮. ઇદાનિ ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથા નામ હોતિ. તત્રાપિ ''મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ સક્કા તેસં કિઞ્ચિ દાતું, ન ચ તેહિ પટિગ્ગહિતું, નાપિ તેસં દાનેન કોચિ ઉપકારો ઇજ્ઝતિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલ''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **આહુનેય્યો**તિઆદિ ''યદિ સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલં ન ભવેય્ય, ન નં સત્થા એવં થોમેય્યા''તિ દસ્સનત્થં વુત્તં. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથાવણ્ણના.

૧૦. ન વત્તબ્બં બુદ્ધસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથાવણ્ણના

૭૯૯. ઇદાનિ ન વત્તબ્બં બુદ્ધસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''બુદ્ધો ભગવા ન કિઞ્ચિ પરિભુઞ્જતિ, લોકાનુવત્તનત્થં પન પરિભુઞ્જમાનં વિય અત્તાનં દસ્સેતિ, તસ્મા નિરુપકારત્તા ન વત્તબ્બં તસ્મિં દિન્નં મહપ્ફલ''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસંયેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **દ્વિપદાનં અગ્ગો**તિઆદિ ''મનુસ્સદુસ્સીલેપિ દાનં સહસ્સગુણં હોતિ, કિમઙ્ગં પન એવરૂપે અગ્ગપુગ્ગલે''તિ દસ્સનત્થં વુત્તં. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

ન વત્તબ્બં બુદ્ધસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથાવણ્ણના.

૧૧. દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૦૦-૮૦૧. ઇદાનિ દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યદિ પટિગ્ગાહકતો દક્ખિણા વિસુજ્ઝેય્ય, મહપ્ફલા ભવેય્ય. દાયકેન દાનં દિન્નં, પટિગ્ગાહકેન વિપાકો નિબ્બત્તિતોતિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકો ભવેય્ય, પરંકતં સુખદુક્ખં આપજ્જેય્ય, અઞ્ઞો કરેય્ય, અઞ્ઞો પટિસંવેદેય્ય. તસ્મા દાયકતોવ દાનં વિસુજ્ઝતિ, નો પટિગ્ગાહકતો, દાયકસ્સેવ ચિત્તવિસુદ્ધિ વિપાકદાયિકા હોતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય

પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **આહુનેય્યા**તિઆદિ ‘‘યદિ પટિગ્ગાહકતો દાનં ન વિસુજ્ઝેય્ય, કિમસ્સ આહુનેય્યાદિભાવો કરેય્યા’’તિ દસ્સનત્થં વુત્તં. **અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકો**તિ યદિ દાયકસ્સ દાનચેતના પટિગ્ગાહકેન કતા ભવેય્ય, યુત્તરૂપં સિયા. તસ્સ પન દાનચેતના પરિસુદ્ધા પટિગ્ગાહકસઙ્ખાતં વત્થું પટિચ્ચ મહાવિપાકટ્ઠેન વિસુજ્ઝતિ, તસ્મા અચોદના એસા ‘‘પટિગ્ગાહકતો દાનં વિસુજ્ઝતી’’તિ.

દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના.

સત્તરસમો વગ્ગો.

૧૮. અટ્ઠારસમવગ્ગો

૧. મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના

૮૦૨-૮૦૩. ઇદાનિ મનુસ્સલોકકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘તથાગતો લોકે, જાતો લોકે સંવડ્ઢો, લોકં અભિભુય્ય વિહરતિ અનુપલિત્તો લોકેના’’તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૯૪) સુત્તં અયોનિસો ગહેત્વા ‘‘ભગવા તુસિતભવને નિબ્બત્તો તત્થેવ વસતિ, ન મનુસ્સલોકં આગચ્છતિ, નિમ્મિતરૂપમત્તકં પનેત્થ દસ્સેતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એતરહિ વેતુલ્લકાનંયેવ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં પુટ્ઠોકાસેન ચેવ સુત્તસાધનેન ચ સઞ્ઞાપેતું **નનુ અત્થી**તિઆદિમાહ. **લોકે જાતો**તિ પરવાદી તુસિતપુરં સન્ધાય વદતિ. સત્થારા પનેતં મનુસ્સલોકઞ્ઞેવ સન્ધાય લોકં વુત્તં. **લોકં અભિભુય્યા**તિ પરવાદી મનુસ્સલોકં અભિભવિત્વાતિ દિટ્ઠિયા વદતિ, સત્થા પન આરમ્મણલોકં અભિભવિત્વા વિહાસિ. **અનુપલિત્તો લોકેના**તિ પરવાદી મનુસ્સલોકેન અનુપલિત્તતંવ સન્ધાય વદતિ, સત્થા પન લોકધમ્મેસુ કિલેસેહિ અનુપલિત્તો વિહાસિ. તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના.

૨. ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના

૮૦૪-૮૦૬. ઇદાનિ ધમ્મદેસનાકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘તુસિતપુરે ઠિતો ભગવા ધમ્મદેસનત્થાય અભિનિમ્મિતં પેસેસિ, તેન ચેવ તસ્સ ચ દેસનં સમ્પટિચ્છિત્વા આયસ્મતા આનન્દેન ધમ્મો દેસિતો, ન બુદ્ધેન ભગવતા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ વેતુલ્લકાનઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તેન ધમ્મો દેસિતો, સ્વેવ સત્થા ભવેય્યા’’તિ ચોદેતું **અભિનિમ્મિતો જિનો**તિઆદિમાહ. ઇતરો તથા અસમ્પટિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના.

૩. કરુણાકથાવણ્ણના

૮૦૭-૮૦૮. ઇદાનિ કરુણાકથા નામ હોતિ. તત્થ પિયાયિતાનં વત્થૂનં વિપત્તિયા સરાગાનં રાગવસેન કરુણાપતિરૂપિકં પવત્તિં દિસ્વા ‘‘રાગોવ કરુણા નામ, સો ચ ભગવતો નત્થિ, તસ્મા નત્થિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો કરુણા’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘કરુણા નામેસા નિક્કિલેસતાય ચેવ સત્તારમ્મણતાય ચ ચેતોવિમુત્તિતાય ચ એકાદસાનિસંસતાય ચ મેત્તાદીહિ સમાનજાતિકા, તસ્મા યદિ ભગવતો કરુણા નત્થિ, મેત્તાદયોપિસ્સ ન સિયુ’’ન્તિ ચોદનત્થં **નત્થિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો મેત્તા**તિઆદિમાહ. **આકારુણિકો**તિ પઞ્હે તથારૂપં વોહારં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

કરુણાકથાવણ્ણના.

૪. ગન્ધજાતકથાવણ્ણના

૮૦૯. ઇદાનિ ગન્ધજાતકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં બુદ્ધે ભગવતિ અયોનિસો પેમવસેન ‘‘ભગવતો ઉચ્ચારપસ્સાવો અઞ્ઞે ગન્ધજાતે અતિવિય અધિગણ્હાતિ, નત્થિ તતો ચ સુગન્ધતરં ગન્ધજાત’’ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં અન્ધકાનઞ્ચેવ ઉત્તરાપથકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

ગન્ધજાતકથાવણ્ણના.

૫. એકમગ્ગકથાવણ્ણના

૮૧૦-૮૧૧. ઇદાનિ એકમગ્ગકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં બુદ્ધે ભગવતિ અયોનિસો પેમવસેનેવ ‘‘ભગવા સોતાપન્નો હુત્વા સકદાગામી, સકદાગામી હુત્વા અનાગામી, અનાગામી હુત્વા અરહત્તં સચ્છાકાસિ, એકેનેવ પન અરિયમગ્ગેન ચત્તારિ ફલાનિ સચ્છાકાસી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ચતૂહિ ફલેહિ સદ્ધિં ઉપ્પન્નાનં ચતુન્નં ફસ્સાદીનં એકતો સમોધાનવસેન ચોદેતું **ચતુન્નં ફસ્સાન**ન્તિઆદિમાહ. **સોતાપત્તિમગ્ગેના**તિઆદિ ‘‘કતરમગ્ગેન સચ્છિકરોતી’’તિ પુચ્છનત્થં વુત્તં. **અરહત્તમગ્ગેના**તિ ચ વુત્તે તેન સક્કાયદિટ્ઠિઆદીનં પહાનાભાવવસેન ચોદેતિ. **ભગવા સોતાપન્નો**તિ બુદ્ધભૂતસ્સ સોતાપન્નભાવો નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ. પરતો પઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયો. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

એકમગ્ગકથાવણ્ણના.

૬. ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના

૮૧૩-૮૧૬. ઇદાનિ ઝાનસઙ્કન્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિ પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા દુતિયં ઝાનં, તતિયં ઝાનં, ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૯૨૩-૯૩૪) ઇમં પટિપાટિદેસનં નિસ્સાય ‘‘તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સ ઉપચારપ્પવત્તિં વિનાવ ઝાના ઝાનં સઙ્કમતી’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહિસાસકાનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ તે દુતિયજ્ઝાનૂપચારં અપ્પત્વા ઉપ્પટિપાટિયા પઠમજ્ઝાના દુતિયજ્ઝાનમેવ સઙ્કમતિ, પઠમતો તતિયં, દુતિયતો ચતુત્થમ્પિ સઙ્કમેય્યા’’તિ ચોદેતું **પઠમા ઝાના**તિઆદિમાહ. **યા પઠમસ્સા**તિઆદિ ‘‘યદિ પઠમતો અનન્તરં દુતિયં, દુતિયાદીહિ વા તતિયાદીનિ સમાપજ્જતિ, એકાવજ્જનેન સમાપજ્જેય્યા’’તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **કામે આદીનવતો**તિ પઠમં કામે આદીનવતો મનસિ કરોતો પચ્છા ઉપ્પજ્જતિ. ઝાનક્ખણે પનેસ નિમિત્તમેવ મનસિ કરોતિ. **તઞ્ઞેવ પઠમ**ન્તિ ‘‘યદિ પુરિમજવનતો પચ્છિમજવનં વિય અનન્તરં ઉપ્પજ્જેય્ય, ઠપેત્વા પુરિમપચ્છિમભાવં લક્ખણતો તઞ્ઞેવ તં ભવેય્યા’’તિ ચોદેતું પુચ્છતિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **વિવિચ્ચેવ કામેહી**તિઆદીહિ પટિપાટિયા ઝાનાનં દેસિતભાવં દીપેતિ, ન અનન્તરુપ્પત્તિં, તસ્મા અસાધકન્તિ.

ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના.

૭. ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના

૮૧૭-૮૧૮. ઇદાનિ ઝાનન્તરિકકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં સમયે ‘‘પઞ્ચકનયે પઞ્ચ ઝાનાનિ વિભત્તાનિ, કેવલં તયો સમાધી ઉદ્દિટ્ઠા’’તિ અવિતક્કવિચારમત્તસ્સ સમાધિનો ઓકાસં અજાનન્તાનં ‘‘પઠમસ્સ ચ દુતિયસ્સ ચ ઝાનસ્સ અન્તરે ઝાનન્તરિકા નામ એસા’’તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ સમ્મિતિયાનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘ઝાનમ્પિ ચેતસિકા ધમ્મા, ફસ્સાદયોપિ, તસ્મા યદિ ઝાનન્તરિકા નામ ભવેય્ય, ફસ્સન્તરિકાદીહિપિ ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદનત્થં **અત્થિ ફસ્સન્તરિકા**તિઆદિમાહ .

દુતિયસ્સ ચ ઝાનસ્સાતિ ‘‘યદિ ઝાનન્તરિકા નામ ભવેય્ય, દુતિયતતિયાદીનિપિ ઝાનાનેવ, તેસમ્પિ અન્તરિકાય ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. સો કેવલં લદ્ધિયા અભાવેન પટિક્ખિપતિ ચેવ પટિજાનાતિ ચ. **પઠમસ્સ ચા**તિ પુટ્ઠો લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ.

૮૧૯. **સવિતક્કો સવિચારો**તિઆદિ ‘‘તિણ્ણમ્પિ સમાધીનં સમાધિભાવે સમાને અવિતક્કો વિચારમત્તોવ સમાધિ ઝાનન્તરિકો, ન ઇતરોતિ કો એત્થ વિસેસહેતૂ’’તિ ચોદનત્થં વુત્તં.

૮૨૦-૮૨૨. **દ્વિન્નં ઝાનાનં પટુપ્પન્નાનન્તિ** પઠમદુતિયાનિ સન્ધાય પુચ્છતિ. ઇતરો ‘‘તેસં પચ્ચુપ્પન્નાનંયેવ અન્તરે અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ ઝાનન્તરિકો નામ હોતી’’તિ લદ્ધિયા પટિજાનાતિ. **પઠમં ઝાનં નિરુદ્ધન્તિ** પુટ્ઠો તિણ્ણં એકક્ખણે પવત્તિ ન યુત્તાતિ પટિજાનાતિ . **અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ પઠમં ઝાનન્તિ** ચતુક્કનયવસેન પુચ્છતિ. સકવાદી તસ્મિં નયે તસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતિ. **નનુ તયો સમાધી**તિ એત્થાયમધિપ્પાયો – યથા તેસુ તીસુ સમાધીસુ દ્વે સમાધી ઝાનાનેવ, ન ઝાનન્તરિકા, એવં ઇતરેનપિ ઝાનેનેવ ભવિતબ્બં, ન ઝાનન્તરિકાયાતિ.

ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના.

૮. સમાપન્નો સદ્દં સુણાતીતિકથાવણ્ણના

૮૨૩-૮૨૫. ઇદાનિ સમાપન્નો સદ્દં સુણાતીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘યસ્મા પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સદ્દો કણ્ડકો વુત્તો ભગવતા, યદિ ચ સમાપન્નો તં ન સુણેય્ય, કથં કણ્ડકો સિયા. તસ્મા સમાપન્નો સદ્દં, સુણાતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **ચક્ખુના રૂપં પસ્સતી**તિઆદિ ‘‘સમાપન્નસ્સ તાવ પઞ્ચદ્વારપ્પવત્તં નત્થિ, તસ્મિં અસતિ યદિ સો સદ્દં સુણેય્ય, રૂપમ્પિ પસ્સેય્યા’’તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **સદ્દો કણ્ડકો**તિ વિક્ખેપકરત્તા વુત્તં. ઓળારિકેન હિ સદ્દેન સોતે ઘટ્ટિતે પઠમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાનં હોતિ, તેનેતં વુત્તં, તસ્મા અસાધકં. **દુતિયસ્સ ઝાનસ્સા**તિઆદિ ‘‘યથા અઞ્ઞોપિ કણ્ડકો અન્તોસમાપત્તિયં નત્થિ, એવં સદ્દસ્સવનમ્પી’’તિ બોધનત્થં વુત્તં, તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

સમાપન્નો સદ્દં સુણાતીતિકથાવણ્ણના.

૯. ચક્ખુનારૂપંપસ્સતીતિકથાવણ્ણના

૮૨૬-૮૨૭. ઇદાનિ ચક્ખુના રૂપં પસ્સતીતિકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા’’તિ વચનં નિસ્સાય ‘‘પસાદચક્ખુમેવ રૂપં પસ્સતી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં , તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘યદિ ચક્ખુના રૂપં પસ્સેય્ય, રૂપેન રૂપં પસ્સેય્યાતી’’તિ ચોદેતું **રૂપેન રૂપં પસ્સતી**તિ આહ.

ઇતરો રૂપાયતનં સન્ધાય પટિક્ખિપિત્વા પુન પુટ્ઠો ચક્ખુમેવ સન્ધાય પટિજાનાતિ. **પટિવિજાનાતી**તિ એત્થ અયમધિપ્પાયો – પસ્સતીતિ હિ મયં પટિજાનનં સન્ધાય પુચ્છામ, ન ચક્ખૂપસંહારમત્તં. તસ્મા વદેહિ તાવ ‘‘કિં તે ચક્ખુમા રૂપેન રૂપં પટિવિજાનાતી’’તિ. ઇતરો પુરિમનયેનેવ પટિક્ખિપતિ ચેવ પટિજાનાતિ ચ. અથ નં ‘‘એવં સન્તે રૂપં મનોવિઞ્ઞાણં આપજ્જતિ, તઞ્હિ પટિવિજાનાતિ નામા’’તિ ચોદેતું **રૂપં મનોવિઞ્ઞાણ**ન્તિ આહ. ઇતરો લેસં અલભન્તો પટિક્ખિપતેવ. **અત્થિ ચક્ખુસ્સ આવટ્ટના**તિઆદિ ‘‘યદિ ચક્ખુ પટિવિજાનનટ્ઠેન પસ્સતિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વિય તસ્સાપિ આવજ્જનાય ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું પુચ્છતિ. ઇતરો યસ્મા ન આવજ્જનપટિબદ્ધં ચક્ખુ, ન તં આવજ્જનાનન્તરં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા **ન હેવ**ન્તિ પટિક્ખિપતિ. **સોતેન સદ્દ**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ચક્ખુના રૂપં પસ્સતી**તિ સસમ્ભારકથાનયેન વુત્તં. યથા હિ ઉસુના વિજ્ઝન્તોપિ ‘‘ધનુના વિજ્ઝતી’’તિ વુચ્ચતિ, એવં ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન પસ્સન્તોપિ ‘‘ચક્ખુના પસ્સતી’’તિ વુત્તો, તસ્મા અસાધકમેતં. સેસેસુપિ એસેવ નયોપિ.

ચક્ખુના રૂપં પસ્સતીતિકથાવણ્ણના.

અટ્ઠારસમો વગ્ગો.

૧૯. એકૂનવીસતિમવગ્ગો

૧. કિલેસપજહનકથાવણ્ણના

૮૨૮-૮૩૧. ઇદાનિ કિલેસપજહનકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘યસ્મા કિલેસપહાનં નામ અત્થિ, પહીનકિલેસસ્સ ચ અતીતાપિ કિલેસા પહીનાવ હોન્તિ, અનાગતાપિ, પચ્ચુપ્પન્નાપિ, તસ્મા અતીતેપિ કિલેસે પજહતિ, અનાગતેપિ, પચ્ચુપ્પન્નેપી’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અતીતે**તિઆદિપુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ . સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **નત્થિ કિલેસે જહતી**તિ ઇમસ્મિં પન પરવાદિસ્સ પઞ્હે યસ્મા કચવરં પજહન્તસ્સ કચવરે છડ્ડનવાયામો વિય કિલેસે પજહન્તસ્સ ન અતીતાદિભેદેસુ કિલેસેસુ વાયામો અત્થિ, નિબ્બાનારમ્મણે પન અરિયમગ્ગે પવત્તિતે કિલેસા અનુપ્પન્નાયેવ નુપ્પજ્જન્તીતિ પહીના નામ હોન્તિ, તસ્મા **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ. **તેન હિ અતીતે કિલેસે પજહતી**તિઆદિ પન યસ્મા ‘‘નત્થિ કિલેસપજહના’’તિ ન વત્તબ્બં, તસ્મા અતીતાદિભેદે પજહતીતિ છલેન વુત્તં.

કિલેસપજહનકથાવણ્ણના.

૨. સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના

૮૩૨. ઇદાનિ સુઞ્ઞતકથા નામ હોતિ. તત્થ **સુઞ્ઞતા**તિ દ્વે સુઞ્ઞતા ખન્ધાનઞ્ચ અનત્તલક્ખણં નિબ્બાનઞ્ચ. તેસુ અનત્તલક્ખણં તાવ એકચ્ચં એકેન પરિયાયેન સિયા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નં, નિબ્બાનં, અપરિયાપન્નમેવ. ઇમં પન વિભાગં અગ્ગહેત્વા ‘‘સુઞ્ઞતા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના’’તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **અનિમિત્ત**ન્તિ સબ્બનિમિત્તરહિતં નિબ્બાનં. ‘‘અપ્પણિહિતો’’તિપિ તસ્સેવ નામં. કસ્મા પનેતં આભતન્તિ? અવિભજ્જવાદીવાદે દોસારોપનત્થં. યસ્સ હિ અવિભજિત્વા ‘‘એકદેસેનેવ સુઞ્ઞતા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના’’તિ લદ્ધિ, તસ્સ નિબ્બાનમ્પિ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નન્તિ આપજ્જતિ. ઇમસ્સ દોસસ્સારોપનત્થં ‘‘અનિમિત્તં અપ્પણિહિત’’ન્તિ આભતં. ઇતરો તસ્સ પરિયાપન્નભાવં અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતિ. **સઙ્ખારક્ખન્ધો ન અનિચ્ચો**તિઆદિ નિબ્બાનસઙ્ખાતાય સુઞ્ઞતાય અનિચ્ચભાવાપત્તિદોસદસ્સનત્થં વુત્તં.

૮૩૩. સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ સુઞ્ઞતાતિ ‘‘યદિ અઞ્ઞસ્સ ખન્ધસ્સ સુઞ્ઞતા અઞ્ઞક્ખન્ધપરિયાપન્ના, સઙ્ખારક્ખન્ધસુઞ્ઞતાયપિ સેસક્ખન્ધપરિયાપન્નાય ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. **સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ સુઞ્ઞતા ન વત્તબ્બા**તિઆદિ ‘‘યદિ સઙ્ખારક્ખન્ધસુઞ્ઞતા સેસક્ખન્ધપરિયાપન્ના ન હોતિ, સેસક્ખન્ધસુઞ્ઞતાપિ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના ન હોતી’’તિ પટિલોમદસ્સનત્થં વુત્તં.

૮૩૪. સુઞ્ઞમિદં, ભિક્ખવે, સઙ્ખારાતિ સુત્તં પરસમયતો આભતં. તત્થ **સઙ્ખારા**તિ ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિ આગતટ્ઠાને વિય પઞ્ચક્ખન્ધા, તે ચ અત્તત્તનિયસુઞ્ઞત્તા સુઞ્ઞતાતિ સાસનાવચરં હોતિ, ન વિરુજ્ઝતિ, તસ્મા અનુઞ્ઞાતં. યસ્મા પનેતં ન સુઞ્ઞતાય સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નભાવં દીપેતિ, તસ્મા અસાધકન્તિ.

સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના.

૩. સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના

૮૩૫-૮૩૬. ઇદાનિ સામઞ્ઞફલકથા નામ હોતિ. તત્થ મગ્ગવીથિયમ્પિ ફલસમાપત્તિવીથિયમ્પિ અરિયમગ્ગસ્સ વિપાકચિત્તં સામઞ્ઞફલં નામાતિ સકસમયે સન્નિટ્ઠાનં. યેસં પન તથા અગ્ગહેત્વા ''કિલેસપહાનઞ્ચેવ ફલુપ્પત્તિ ચ સામઞ્ઞફલં, તસ્મા અસઙ્ખત''ન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા યથા પાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના.

૪. પત્તિકથાવણ્ણના

૮૩૭-૮૪૦. ઇદાનિ પત્તિકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યં યં પટિલબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ પટિલાભો પત્તિ નામ. સા ચ અસઙ્ખતા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમિધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ . **ન વત્તબ્બન્તિ**આદિ યાય લદ્ધિયા પત્તિ અસઙ્ખતાતિ મઞ્ઞતિ, તં પકાસેતું વુત્તં. તત્થ સકવાદી ''ન હેવં વત્તબ્બે''તિ પટિક્ખિપન્તો કેવલં પત્તિયા રૂપાદિભાવં ન સમ્પટિચ્છતિ. ન હિ પત્તિ નામ કોચિ ધમ્મો અત્થિ, ન પન અસઙ્ખતભાવં અનુજાનાતિ. ઇતરો પન પટિક્ખેપમત્તેનેવ અસઙ્ખતાતિ લદ્ધિં પતિટ્ઠપેતિ, સા અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાયેવાતિ.

પત્તિકથાવણ્ણના.

૫. તથતાકથાવણ્ણના

૮૪૧-૮૪૩. ઇદાનિ તથતાકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''રૂપાદીનં સબ્બધમ્માનં રૂપાદિસભાવતાસઙ્ખાતા તથતા નામ અત્થિ, સા ચ સઙ્ખતેસુ રૂપાદીસુ અપરિયાપન્નત્તા અસઙ્ખતા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ , પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમિધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા પાકટમેવાતિ.

તથતાકથાવણ્ણના.

૬. કુસલકથાવણ્ણના

૮૪૪-૮૪૬. ઇદાનિ કુસલકથા નામ હોતિ. તત્થ અનવજ્જમ્પિ કુસલં ઇટ્ઠપાકમ્પિ. અનવજ્જં નામ કિલેસવિપ્પયુત્તં. અયં નયો ઠપેત્વા અકુસલં સબ્બધમ્મે ભજતિ. ઇટ્ઠવિપાકં નામ આયતિં ઉપપત્તિપવત્તેસુ ઇટ્ઠફલનિપ્ફાદકં પુઞ્ઞં. અયં નયો કુસલત્તિકે આદિપદમેવ ભજતિ. યેસં પન ઇમં વિભાગં અગ્ગહેત્વા અનવજ્જભાવમત્તેનેવ નિબ્બાનં કુસલન્તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તેસં ઇટ્ઠવિપાકટ્ઠેન નિબ્બાનસ્સ કુસલતાભાવં દીપેતું પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમિધાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

કુસલકથાવણ્ણના.

૭. અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના

૮૪૭. ઇદાનિ અચ્ચન્તનિયામકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''સકિં નિમુગ્ગો નિમુગ્ગોવ હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૧૫) સુત્તં નિસ્સાય ''અત્થિ પુથુજ્જનસ્સ અચ્ચન્તનિયામતા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **માતુઘાતકો**તિઆદિ ''નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ ચ માતુઘાતકાદીનઞ્ચ સમાને મિચ્છત્તનિયામે માતુઘાતકાદીહિપિ તે અચ્ચન્તનિયતેહિ ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. ઇતરો ''નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકો સંસારખાણુકો ભવન્તરેપિ નિયતોવ ઇમે પન એકસ્મિઞ્ઞેવ અત્તભાવે''તિ લદ્ધિયા **ન હેવન્તિ** પટિક્ખિપતિ .

૮૪૮. **વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જેય્યા**તિ ''અયં નિયતો વા નો વા''તિ એવં ઉપ્પજ્જેય્યાતિ પુચ્છતિ. ઇતરો અનુપ્પત્તિકારણં અપસ્સન્તો પટિજાનાતિ. **નુપ્પજ્જેય્યા**તિ પુટ્ઠો પન યં દિટ્ઠિં આસેવન્તો નિયામં ઓક્કન્તો, તત્થ અનુપ્પત્તિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. તતો **પહીના**તિ પુટ્ઠો મગ્ગેન અપ્પહીનત્તા પટિક્ખિપતિ, તં દિટ્ઠિં આરબ્ભ અસમુદાચારતો પટિજાનાતિ. અથ નં યસ્મા પહાનં નામ વિના અરિયમગ્ગેન નત્થિ, તસ્મા તસ્સ વસેન ચોદેતું **સોતાપત્તિમગ્ગેના**તિઆદિમાહ. સો એકમગ્ગેનાપિ અપ્પહીનત્તા પટિક્ખિપતિ. પુન **કતમેના**તિ પુટ્ઠો મિચ્છામગ્ગં સન્ધાય **અકુસલેના**તિઆદિમાહ.

૮૪૯. **ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જેય્યા**તિ દુતિયનિયામુપ્પત્તિં પુચ્છતિ. ઇતરો યસ્મા ''યેપિ તે ઓક્કલા વયભિઞ્ઞા નત્થિકવાદા અકિરિયવાદા અહેતુકવાદા''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૩) વચનતો તિસ્સોપિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિયો એકસ્સ ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા પટિજાનાતિ.

૮૫૦. અથ નં ''ન ચ નામ સો અચ્ચન્તનિયામો''તિ ચોદેતું **હઞ્ચી**તિઆદિમાહ. અચ્ચન્તનિયતસ્સ હિ દુતિયનિયામો નિરત્થકો. **નુપ્પજ્જેય્યા**તિ પઞ્હે યં સસ્સતદિટ્ઠિયા સસ્સતન્તિ ગહિતં, તદેવ ઉચ્છિજ્જિસ્સતીતિ ગહેત્વા અનુપ્પત્તિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **પહીના**તિ પુટ્ઠો મગ્ગેન અપ્પહીનત્તા પટિક્ખિપતિ, વુત્તનયેન અનુપ્પજ્જનતો પટિજાનાતિ. **સસ્સતદિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જેય્યા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. સેસં વિચિકિચ્છાવારે વુત્તનયમેવ.

૮૫૧-૮૫૨. **ન વત્તબ્બ**ન્તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, સુત્તસ્સ અત્થિતાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. ન પન સો ભવન્તરેપિ નિમુગ્ગોવ. ઇમસ્મિઞ્ઞેવ હિ ભવે અભબ્બો સો તં દિટ્ઠિં પજહિતુન્તિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો, તસ્મા અસાધકમેતન્તિ. **સબ્બકાલં ઉમ્મુજ્જિત્વા નિમુજ્જતી**તિઆદિ વચનમત્તે અભિનિવેસં અકત્વા અત્થો પરિયેસિતબ્બોતિ દસ્સનત્થં વુત્તન્તિ.

અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના.

૮. ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૮૫૩-૮૫૬. ઇદાનિ ઇન્દ્રિયકથા નામ હોતિ. તત્થ લોકિયા સદ્ધા સદ્ધા એવ નામ, ન સદ્ધિન્દ્રિયં. તથા લોકિયં વીરિયં...પે॰... સતિ... સમાધિ... પઞ્ઞા પઞ્ઞાયેવ નામ, ન પઞ્ઞિન્દ્રિયન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનઞ્ચેવ મહિસાસકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ . **નત્થિ લોકિયા સદ્ધા**તિઆદિ યસ્મા લોકિયાપિ સદ્ધાદયોવ ધમ્મા અધિપતિયટ્ઠેન ઇન્દ્રિયં, ન સદ્ધાદીહિ અઞ્ઞં સદ્ધિન્દ્રિયાદિ નામ અત્થિ, તસ્મા લોકિયાનમ્પિ સદ્ધાદીનઞ્ઞેવ સદ્ધિન્દ્રિયાદિભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. **અત્થિ લોકિયો મનો**તિઆદિ યથા તે લોકિયાપિ મનાદયો ધમ્મા

મનિન્દ્રિયાદીનિ, એવં લોકિયા સદ્ધાદયોપિ સદ્ધિન્દ્રિયાનીતિ ઉપમાય તસ્સત્થસ્સ વિભાવનત્થં વુત્તં. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના.

એકૂનવીસતિમો વગ્ગો.

૨૦. વીસતિમવગ્ગો

૧. અસઞ્ચિચ્ચકથાવણ્ણના

૮૫૭-૮૬૨. ઇદાનિ અસઞ્ચિચ્ચકથા નામ હોતિ. તત્થ ''આનન્તરિયવત્થૂનિ નામ ગરૂનિ ભારિયાનિ, તસ્મા અસઞ્ચિચ્ચાપિ તેસુ વત્થૂસુ વિકોપિતેસુ આનન્તરિકો હોતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **અસઞ્ચિચ્ચા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, લદ્ધિવસેન પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યસ્મા આનન્તરિયકમ્મં નામ કમ્મપથપ્પત્તં. યદિ ચ અસઞ્ચિચ્ચ કમ્મપથભેદો સિયા, અવસેસા પાણાતિપાતાદયોપિ અસઞ્ચિચ્ચ ભવેય્યુ''ન્તિ ચોદનત્થં **અસઞ્ચિચ્ચપાણં હન્ત્વા**તિઆદિમાહ. ઇતરો તથારૂપાય લદ્ધિયા અભાવેન પટિક્ખિપતિ. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **ન વત્તબ્બં માતુઘાતકો**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, રોગપટિકારાદિકાલે અસઞ્ચિચ્ચ ઘાતં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. **નનુ માતા જીવિતા વોરોપિતા**તિ પઞ્હેપિ અસઞ્ચિચ્ચ વોરોપિતં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સેવ. એવં અધિપ્પાયં પન અગ્ગહેત્વા હઞ્ચીતિ લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં ઇતરસ્સ. તં અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતમેવ. પિતુઘાતકાદીસુપિ એસેવ નયો. સઙ્ઘભેદકે પન ધમ્મસઞ્ઞિં સન્ધાય **સઙ્ઘભેદો આનન્તરિકો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, ''સઙ્ઘં સમગ્ગં ભેત્વાન, કપ્પં નિરયમ્હિ પચ્ચતી''તિ વચનં અયોનિસો ગહેત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન **સબ્બે**તિ પુટ્ઠો સકપક્ખે ધમ્મસઞ્ઞિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, પરપક્ખે ધમ્મસઞ્ઞિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **ધમ્મસઞ્ઞી**તિ પઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયો. **નનુ વુત્તં ભગવતા**તિ સુત્તં એકન્તેનેવ ધમ્મવાદિસ્સ આનન્તરિકભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. **આપાયિકો નેરયિકો**તિ ગાથાયપિ અધમ્મવાદીયેવ અધિપ્પેતો. ઇતરો પન અધિપ્પાયં અગ્ગહેત્વા લદ્ધિં પતિટ્ઠપેતિ. સા અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાયેવાતિ.

અસઞ્ચિચ્ચકથાવણ્ણના.

૨. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૬૩-૮૬૫. ઇદાનિ ઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ દુવિધં ઞાણં – લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ. લોકિયં સમાપત્તિઞાણમ્પિ હોતિ દાનાદિવસેન પવત્તં કમ્મસ્સકતઞાણમ્પિ; લોકુત્તરં સચ્ચપરિચ્છેદકં મગ્ગઞાણમ્પિ ફલઞાણમ્પિ. ઇમં પન વિભાગં અકત્વા ''સચ્ચપરિચ્છેદકમેવ ઞાણં ન ઇતરં, તસ્મા નત્થિ પુથુજ્જનસ્સ ઞાણ''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ હેતુવાદાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **પઞ્ઞા**તિઆદિ ઞાણવેવચનદસ્સનત્થં વુત્તં. તેનેતં દીપેતિ – યદિ તસ્સ ઞાણં નત્થિ, પઞ્ઞાદયોપિ નત્થિ. અથ પઞ્ઞાદયો અત્થિ, ઞાણમ્પિ અત્થિ. કસ્મા? પઞ્ઞાદીનં ઞાણતો અનઞ્ઞત્તાતિ. **પઠમં ઝાન**ન્તિઆદિ સમાપત્તિઞાણસ્સ દસ્સનત્થં વુત્તં. **દાનં દદેય્યા**તિઆદિ કમ્મસ્સકતઞાણસ્સ. **દુક્ખં પરિજાનાતી**તિ લોકુત્તરમગ્ગઞાણમેવ દીપેતિ, ન ચ લોકુત્તરમેવ ઞાણન્તિ.

ઞાણકથાવણ્ણના.

૩. નિરયપાલકથાવણ્ણના

૮૬૬. ઇદાનિ નિરયપાલકથા નામ હોતિ. તત્થ ''નિરયે નેરયિકકમ્માનેવ નિરયપાલરૂપવસેન વધેન્તિ, નત્થિ નિરયપાલા નામ સત્તા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા

ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ તત્થ નિરયપાલા ન સિયું, કમ્મકારણાપિ ન ભવેય્યું. કારણિકેસુ હિ સતિ કારણા''તિ ચોદેતું **નત્થિ નિરયેસૂ**તિઆદિમાહ.

૮૬૭-૮૬૮. અત્થિ મનુસ્સેસૂતિ પચ્ચક્ખેન ઞાપનત્થં. યથા હિ મનુસ્સેસુ સતિ કારણિકેસુ કારણા, એવં તત્થાપીતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. **અત્થિ નિરયેસૂ**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **ન વેસ્સભૂ નોપિ ચ પેત્તિરાજા**તિ પરવાદિના સકસમયતો સુત્તં આભતં. તં પન સાસનાવચરિકન્તિ સકવાદિના અનુઞ્ઞાતં. તત્થ **વેસ્સભૂ**તિ એકો દેવો. **પેત્તિરાજા**તિ પેત્તિવિસયે પેતમહિદ્ધિકો. **સોમા**દયો પાકટા એવ. ઇદં વુત્તં હોતિ – અત્તનો કમ્મેહિ ઇતો પણુન્નં પરલોકં પત્તં પુરિસં ન એતે વેસ્સભૂઆદયો હનન્તિ. યેહિ પન સો કમ્મેહિ તત્થ પણુન્નો, તાનિ સકાનિ કમ્માનિયેવ નં તત્થ હનન્તીતિ કમ્મસ્સકતં દીપેતિ, ન નિરયપાલાનં અભાવં. સકવાદિના પન **તમેનં, ભિક્ખવે**તિ આભતાનિ સુત્તપદાનિ નીતત્થાનેવાતિ.

નિરયપાલકથાવણ્ણના.

૪. તિરચ્છાનકથાવણ્ણના

૮૬૯-૮૭૧. ઇદાનિ તિરચ્છાનકથા નામ હોતિ. તત્થ દેવેસુ એરાવણાદયો દેવપુત્તા હત્થિવણ્ણં અસ્સવણ્ણં વિકુબ્બન્તિ, નત્થિ તત્થ તિરચ્છાનગતા. યેસં પન તિરચ્છાનવણ્ણિનો દેવપુત્તે દિસ્વા ''અત્થિ દેવેસુ તિરચ્છાનગતા''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ દેવયોનિયં તિરચ્છાનગતા સિયું, તિરચ્છાનયોનિયમ્પિ દેવા સિયુ''ન્તિ ચોદેતું **અત્થિ તિરચ્છાનગતેસૂ**તિઆદિમાહ. **કીટા**તિઆદિ યેસં સો અભાવં ઇચ્છતિ, તે દસ્સેતું વુત્તં. **એરાવણો**તિ પઞ્હે તસ્સ અત્થિતાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ , ન તિરચ્છાનગતસ્સ. **હત્થિબન્ધા**તિઆદિ ''યદિ તત્થ હત્થિઆદયો સિયું, હત્થિબન્ધાદયોપિ સિયુ''ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. તત્થ **યાવસિકા**તિ યવસ્સ દાયકા. **કારણિકા**તિ હત્થાચરિયાદયો, યેહિ તે નાનાવિધં કારણં કરેય્યું. **ભત્તકારકા**તિ હત્થિઆદીનં ભત્તરન્ધકા. **ન હેવ**ન્તિ તથા અનિચ્છન્તો પટિક્ખિપતીતિ.

તિરચ્છાનકથાવણ્ણના.

૫. મગ્ગકથાવણ્ણના

૮૭૨-૮૭૫. ઇદાનિ મગ્ગકથા નામ હોતિ. તત્થ યેસં ''પુબ્બેવ ખો પનસ્સ કાયકમ્મં વચીકમ્મં આજીવો સુપરિસુદ્ધો હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૩૧) ઇદઞ્ચેવ સુત્તં સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવાનઞ્ચ ચિત્તવિપ્પયુત્તતં નિસ્સાય ''નિપ્પરિયાયેન પઞ્ચઙ્ગિકોવ મગ્ગો''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહિસાસકાનં, તે સન્ધાય **પઞ્ચઙ્ગિકો**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સમ્માવાચા મગ્ગઙ્ગં, સા ચ ન મગ્ગોતિ**આદિ પરસમયવસેન વુત્તં. પરસમયસ્મિઞ્હિ સમ્માવાચાદયો મગ્ગઙ્ગન્તિ આગતા. રૂપત્તા પન મગ્ગો ન હોતીતિ વણ્ણિતા. **સમ્માદિટ્ઠિ મગ્ગઙ્ગ**ન્તિઆદિ મગ્ગઙ્ગસ્સ અમગ્ગતા નામ નત્થીતિ દસ્સનત્થં વુત્તં. **પુબ્બેવ ખો પનસ્સા**તિ સુત્તે પરિસુદ્ધસીલસ્સ મગ્ગભાવના નામ હોતિ, ન ઇતરસ્સાતિ આગમનિયપટિપદાય વિસુદ્ધિભાવદસ્સનત્થં ''કાયકમ્મં વચીકમ્મં આજીવો સુપરિસુદ્ધો હોતી''તિ વુત્તં, ન ઇમેહિ વિના પઞ્ચઙ્ગિકભાવદસ્સનત્થં. તેનેવાહ ''એવમસ્સાયં અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતી''તિ. સકવાદિના આભતસુત્તં નીતત્થમેવાતિ.

મગ્ગકથાવણ્ણના.

૯. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૭૬-૮૭૭. ઇદાનિ ઞાણકથા નામ હોતિ. તત્થ ધમ્મચક્કપ્પવત્તને દ્વાદસાકારઞાણં સન્ધાય ‘‘દ્વાદસવત્થુકં ઞાણં લોકુત્તર’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘સચે તં દ્વાદસવત્થુકં, દ્વાદસહિ મગ્ગઞાણેહિ ભવિતબ્બ’’ન્તિ ચોદેતું **દ્વાદસા**તિઆદિમાહ. ઇતરો મગ્ગસ્સ એકત્તં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, એકેકસ્મિં સચ્ચે સચ્ચઞાણકિચ્ચઞાણકતઞાણાનં વસેન ઞાણનાનત્તં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **દ્વાદસ સોતાપત્તિમગ્ગા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **નનુ વુત્તં ભગવતા**તિ સુત્તં સદ્ધિં પુબ્બભાગપરભાગેહિ ઞાણનાનત્તં દીપેતિ, ન અરિયમગ્ગસ્સ દ્વાદસ ઞાણતં. તસ્મા અસાધકન્તિ.

ઞાણકથાવણ્ણના.

વીસતિમો વગ્ગો.

ચતુત્થપણ્ણાસકો સમત્તો.

૨૧. એકવીસતિમવગ્ગો

૧. સાસનકથાવણ્ણના

૮૭૮. ઇદાનિ સાસનકથા નામ હોતિ. તત્થ તિસ્સો સઙ્ગીતિયો સન્ધાય ''સાસનં નવં કત''ન્તિ ચ ''અત્થિ કોચિ તથાગતસ્સ સાસનં નવં કરોતી''તિ ચ ''લબ્ભા તથાગતસ્સ સાસનં નવં કાતુ''ન્તિ ચ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય તીસુપિ કથાસુ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **સતિપટ્ઠાના**તિઆદિ સાસનં નામ સતિપટ્ઠાનાદયો ચેવ અરિયધમ્મા, કુસલાદીનઞ્ચ દેસના. તત્થ યેસં ભગવતા દેસિતા સતિપટ્ઠાનાદયો, ઠપેત્વા તે અઞ્ઞેસં વા સતિપટ્ઠાનાદીનં કરણેન અકુસલાદીનં વા કુસલાદિભાવકરણેન સાસનં નવંકતં નામ ભવેય્ય, કિં તં એવં કતં કેનચિ, અત્થિ વા કોચિ એવં કરોતિ, લબ્ભા વા એવં કાતુન્તિ તીસુપિ પુચ્છાસુ ચોદનત્થં વુત્તં. સેસં સબ્બત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

સાસનકથાવણ્ણના.

૨. અવિવિત્તકથાવણ્ણના

૮૭૯-૮૮૦. ઇદાનિ અવિવિત્તકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ યો ધમ્મો પચ્ચુપ્પન્નો, સો તેન અવિવિત્તો નામાતિ ઇદં સકસમયે સન્નિટ્ઠાનં. યસ્મા પન પુથુજ્જનેન તેધાતુકા ધમ્મા અપરિઞ્ઞાતા, તસ્મા સો એકક્ખણેયેવ સબ્બેહિપિ તેધાતુકેહિ ધમ્મેહિ અવિવિત્તોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **ફસ્સેહી**તિઆદિ સબ્બેસં ફસ્સાદીનં એકક્ખણે પવત્તિદોસદસ્સનત્થં વુત્તં. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

અવિવિત્તકથાવણ્ણના.

૩. સઞ્ઞોજનકથાવણ્ણના

૮૮૧-૮૮૨. ઇદાનિ સઞ્ઞોજનકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અરહા સબ્બં બુદ્ધવિસયં ન જાનાતિ, તસ્મા તસ્સ તત્થ અવિજ્જાવિચિકિચ્છાહિ અપ્પહીનાહિ ભવિતબ્બન્તિ સઞ્ઞાય ''અત્થિ કિઞ્ચિ સઞ્ઞોજનં અપ્પહાય અરહત્તપ્પત્તી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **અત્થિ કિઞ્ચિ સક્કાયદિટ્ઠી**તિઆદિ અરહતો સબ્બસંયોજનપ્પહાનદસ્સનત્થં વુત્તં. **સબ્બં બુદ્ધવિસય**ન્તિ પઞ્હદ્વયે અરહતો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાભાવેન પટિસેધો કતો, ન અવિજ્જાવિચિકિચ્છાનં અપ્પહાનેન. ઇતરો પન તેસં અપ્પહીનતં સન્ધાય **તેન હી**તિ લદ્ધિં પતિટ્ઠપેતિ. સા અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતીતિ.

સઞ્ઞોજનકથાવણ્ણના.

૪. ઇદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૮૩-૮૮૪. ઇદાનિ ઇદ્ધિકથા નામ હોતિ. તત્થ ઇદ્ધિ નામેસા કત્થચિ ઇજ્ઝતિ, કત્થચિ ન ઇજ્ઝતિ, અનિચ્ચાદીનં નિચ્ચાદિકરણે એકન્તેનેવ ન ઇજ્ઝતિ. સભાગસન્તતિં પન પરિવત્તેત્વા વિસભાગસન્તતિકરણે વા

સભાગસન્તતિવસેનેવ ચિરતરપ્પવત્તને વા યેસં અત્થાય કરિયતિ, તેસં પુઞ્ઞાદીનિ કારણાનિ નિસ્સાય કત્થચિ ઇજ્ઝતિ, ભિક્ખૂનં અત્થાય પાનીયસ્સ સપ્પિખીરાદિકરણે વિય મહાધાતુનિધાને દીપાદીનં ચિરસન્તાનપ્પવત્તને વિય ચાતિ ઇદં સકસમયે સન્નિટ્ઠાનં. યં પન આયસ્મા પિલિન્દવચ્છો રઞ્ઞો પાસાદં સુવણ્ણન્ત્વેવ અધિમુચ્ચિ, તં નિસ્સાય યેસં ''અત્થિ અધિપ્પાયઇદ્ધી''તિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અત્થિ અધિપ્પાયઇદ્ધી**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ. તત્થ **અધિપ્પાયઇદ્ધી**તિ અધિપ્પાયઇદ્ધિ, યથાધિપ્પાયં ઇજ્ઝનઇદ્ધીતિ અત્થો. **આમન્તા**તિ લદ્ધિમત્તે ઠત્વા પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. અથ નં અનિચ્ચાદીનં નિચ્ચાદિતાય અનુયુઞ્જિતું **નિચ્ચપણ્ણા રુક્ખા હોન્તૂ**તિઆદિમાહ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ. લદ્ધિપતિટ્ઠાપને **સુવણ્ણો ચ પનાસી**તિ રઞ્ઞો પુઞ્ઞૂપનિસ્સયેન આસિ, ન કેવલં થેરસ્સ અધિપ્પાયેનેવ. તસ્મા અસાધકમેતન્તિ.

ઇદ્ધિકથાવણ્ણના.

૫. બુદ્ધકથાવણ્ણના

૮૮૫. ઇદાનિ બુદ્ધકથા નામ હોતિ. તત્થ ઠપેત્વા તસ્મિં તસ્મિં કાલે સરીરવેમત્તતં આયુવેમત્તતં પભાવેમત્તતઞ્ચ સેસેહિ બુદ્ધધમ્મેહિ બુદ્ધાનં બુદ્ધેહિ હીનાતિરેકતા નામ નત્થિ. યેસં પન અવિસેસેનેવ અત્થીતિ લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય **અત્થિ બુદ્ધાનન્તિ** પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં બુદ્ધધમ્મેહિ અનુયુઞ્જિતું **સતિપટ્ઠાનતો**તિઆદિમાહ. ઇતરો તેસં વસેન હીનાતિરેકતં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિયેવાતિ.

બુદ્ધકથાવણ્ણના.

૬. સબ્બદિસાકથાવણ્ણના

૮૮૬. ઇદાનિ સબ્બદિસાકથા નામ હોતિ. તત્થ ચતૂસુ દિસાસુ હેટ્ઠા ઉપરીતિ સમન્તતો લોકધાતુસન્નિવાસં, સબ્બલોકધાતૂસુ ચ બુદ્ધા અત્થીતિ અત્તનો વિકપ્પસિપ્પં ઉપ્પાદેત્વા ''સબ્બદિસાસુ બુદ્ધા તિટ્ઠન્તી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **પુરત્થિમાયા**તિ પુટ્ઠો સક્યમુનિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. પુન પુટ્ઠો લદ્ધિવસેન અઞ્ઞલોકધાતુયં ઠિતં સન્ધાય પટિજાનાતિ. **કિંનામો સો ભગવા**તિઆદિ ''સચે ત્વં જાનાસિ, નામાદિવસેન નં કથેહી''તિ ચોદનત્થં વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સબ્બદિસાકથાવણ્ણના.

૭. ધમ્મકથાવણ્ણના

૮૮૭-૮૮૮. ઇદાનિ ધમ્મકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા રૂપાદયો રૂપાદિસભાવેન નિયતા ન તં સભાવં વિજહન્તિ, તસ્મા સબ્બધમ્મા નિયતાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય **સબ્બે ધમ્મા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''સચે તે નિયતા, મિચ્છત્તનિયતા વા સિયું સમ્મત્તનિયતા વા, ઇતો અઞ્ઞો નિયામો નામ નત્થી''તિ ચોદેતું **મિચ્છત્તનિયતા**તિઆદિમાહ. તત્થ પટિક્ખેપો ચ પટિઞ્ઞા ચ પરવાદિસ્સ. **રૂપં રૂપટ્ઠેના**તિઆદિ યેનત્થેન નિયતાતિ વદતિ, તસ્સ વસેન ચોદેતું વુત્તં. તત્રાયં અધિપ્પાયો – રૂપઞ્હિ રૂપટ્ઠેન નિયતન્તિ રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવન્તિ અધિપ્પાયેન વત્તબ્બં, ઇતો

અઞ્ઞથા ન વત્તબ્બં. કસ્મા? રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞસ્સ રૂપસ્સ અભાવા. રૂપસભાવો હિ રૂપટ્ઠો, રૂપસભાવો ચ રૂપમેવ, ન રૂપતો અઞ્ઞો. વેદનાદીહિ પનસ્સ નાનત્તપઞ્ઞાપનત્થં એસ વોહારો હોતીતિ. તસ્મા ''રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત''ન્તિ વદન્તેન રૂપં નિયતન્તિ વુત્તં હોતિ. નિયતઞ્ચ નામ મિચ્છત્તનિયતં વા સિયા સમ્મત્તનિયતં વા, ઇતો અઞ્ઞો નિયામો નામ નત્થીતિ. અથ કસ્મા પટિજાનાતીતિ? અત્થન્તરવસેન. **રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત**ન્તિ એત્થ હિ રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવન્તિ અયમત્થો. તસ્મા પટિજાનાતિ. ઇતો અઞ્ઞથા પનસ્સ નિયતત્તં નત્થીતિ પુન તેનેવ નયેન ચોદેતું **મિચ્છત્તનિયત**ન્તિઆદિમાહ . તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવ. **તેન હિ રૂપ**ન્તિ લદ્ધિપિ અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તા અપ્પતિટ્ઠિતાવ હોતીતિ.

ધમ્મકથાવણ્ણના.

૮. કમ્મકથાવણ્ણના

૮૮૯-૮૯૧. ઇદાનિ કમ્મકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યસ્મા દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદીનિ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયટ્ઠાદીહિ નિયતાનિ, તસ્મા સબ્બે કમ્મા નિયતા''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયટ્ઠેન નિયત**ન્તિ એત્થ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયટ્ઠમેવ. સચે દિટ્ઠેવ ધમ્મે વિપાકં દાતું સક્કોતિ દેતિ, નો ચે અહોસિકમ્મં નામ હોતીતિ ઇમમત્થં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ. મિચ્છત્તસમ્મત્તનિયામવસેન પનેતં અનિયતમેવાતિ સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

કમ્મકથાવણ્ણના.

એકવીસતિમો વગ્ગો.

૨૨. બાવીસતિમવગ્ગો

૧. પરિનિબ્બાનકથાવણ્ણના

૮૯૨. ઇદાનિ પરિનિબ્બાનકથા નામ હોતિ. તત્થ ''યસ્મા અરહા સબ્બઞ્ઞુવિસયે અપ્પહીનસંયોજનોવ પરિનિબ્બાયતિ, તસ્મા અત્થિ કિઞ્ચિ સંયોજનં અપ્પહાય પરિનિબ્બાન''ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયમેવાતિ.

પરિનિબ્બાનકથાવણ્ણના.

૨. કુસલચિત્તકથાવણ્ણના

૮૯૪-૮૯૫. ઇદાનિ કુસલચિત્તકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા અરહા સતિવેપુલ્લપ્પત્તો પરિનિબ્બાયન્તોપિ સતો સમ્પજાનોવ પરિનિબ્બાતિ, તસ્મા કુસલચિત્તો પરિનિબ્બાયતીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યસ્મા કુસલચિત્તો નામ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાભિસઙ્ખરણાદિવસેન હોતિ, તસ્મા તેનત્થેન ચોદેતું **અરહા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખાર**ન્તિઆદિમાહ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. **સતો સમ્પજાનો**તિ ઇદં જવનક્ખણે કિરિયસતિસમ્પજઞ્ઞાનં વસેન અસમ્મોહમરણદીપનત્થં વુત્તં, ન કુસલચિત્તદીપનત્થં. તસ્મા અસાધકન્તિ.

કુસલચિત્તકથાવણ્ણના.

૩. આનેઞ્જકથાવણ્ણના

૮૯૬. ઇદાનિ આનેઞ્જકથા નામ હોતિ. તત્થ ભગવા ચતુત્થજ્ઝાને ઠિતો પરિનિબ્બાયીતિ સલ્લક્ખેત્વા ''અરહા આનેઞ્જે ઠિતો પરિનિબ્બાયતી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **પકતિચિત્તે**તિ ભવઙ્ગચિત્તે. સબ્બે હિ સઞ્ઞિનો સત્તા ભવઙ્ગચિત્તે ઠત્વા ભવઙ્ગપરિયોસાનેન ચુતિચિત્તેન કાલં કરોન્તિ. ઇતિ નં ઇમિના અત્થેન ચોદેતું એવમાહ. તત્થ કિઞ્ચાપિ ચતુવોકારભવે અરહતો પકતિચિત્તમ્પિ આનેઞ્જં હોતિ, અયં પન પઞ્હો પઞ્ચવોકારભવવસેન ઉદ્ધટો. તસ્મા **નો ચ વત રે વત્તબ્બે**તિ આહ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

આનેઞ્જકથાવણ્ણના.

૪. ધમ્માભિસમયકથાવણ્ણના

૮૯૭. ઇદાનિ ધમ્માભિસમયકથા નામ હોતિ. તત્થ અતીતભવે સોતાપન્નં માતુકુચ્છિયં વસિત્વા નિક્ખન્તં દિસ્વા ''અત્થિ ગબ્ભસેય્યાય ધમ્માભિસમયો''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ''યદિ તત્થ ધમ્માભિસમયો અત્થિ, ધમ્માભિસમયસ્સ કારણેહિ ધમ્મદેસનાદીહિ ભવિતબ્બ''ન્તિ ચોદેતું **અત્થિ ગબ્ભસેય્યાય ધમ્મદેસના**તિઆદિમાહ. **સુત્તસ્સા**તિઆદિ ભવઙ્ગવારં સન્ધાય વુત્તં. ગબ્ભસેય્યાય હિ યેભુય્યેન ભવઙ્ગમેવ પવત્તતિ. તેનેવ સત્તો કિરિયમયપ્પવત્તાભાવા સુત્તો,

ભાવનાનુયોગસ્સ અભાવા પમત્તો, કમ્મટ્ઠાનપરિગ્ગાહકાનં સતિસમ્પજઞ્ઞાનં અભાવા મુટ્ઠસ્સતિ અસમ્પજાનો નામ હોતિ, તથારૂપસ્સ કુતો ધમ્માભિસમયોતિ?

ધમ્માભિસમયકથાવણ્ણના.

૫-૭. તિસ્સોપિકથાવણ્ણના

૮૯૮-૯૦૦. ઇદાનિ તિસ્સોપિકથા નામ હોન્તિ. તત્થ અચિરજાતાનં પન સોતાપન્નાનં અરહત્તપ્પત્તિં સુપ્પવાસાય ચ ઉપાસિકાય સત્તવસ્સિકં ગબ્ભં દિસ્વા ‘‘અત્થિ ગબ્ભસેય્યાય અરહત્તપ્પત્તી’’તિ ચ સુપિને આકાસગમનાદીનિ દિસ્વા ‘‘અત્થિ ધમ્માભિસમયો’’તિ ચ ‘‘અત્થિ તત્થ અરહત્તપ્પત્તી’’તિ ચ ઇધાપિ યેસં લદ્ધિયો, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ પુરિમકથા સદિસમેવાતિ.

તિસ્સોપિકથાવણ્ણના.

૮. અબ્યાકતકથાવણ્ણના

૯૦૧-૯૦૨. ઇદાનિ અબ્યાકતકથા નામ હોતિ. તત્થ ‘‘અત્થેસા, ભિક્ખવે, ચેતના, સા ચ ખો અબ્બોહારિકા’’તિ (પારા॰ ૨૩૫) વચનતો ‘‘સબ્બં સુપિનગતસ્સ ચિત્તં અબ્યાકત’’ન્તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનઞ્ઞેવ, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથા પાળિમેવ નિય્યાતિ. **સુપિનગતસ્સ ચિત્તં અબ્બોહારિક**ન્તિ ઇદં આપત્તિં સન્ધાય વુત્તં. સુપિનગતસ્સ હિ પાણાતિપાતાદિવસેન કિઞ્ચાપિ અકુસલચિત્તં પવત્તતિ, વત્થુવિકોપનં પન નત્થીતિ ન સક્કા તત્થ આપત્તિં પઞ્ઞપેતું. ઇમિના કારણેન તં અબ્બોહારિકં, ન અબ્યાકતત્તાતિ.

અબ્યાકતકથાવણ્ણના.

૯. આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના

૯૦૩-૯૦૫. ઇદાનિ આસેવનપચ્ચયકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા સબ્બે ધમ્મા ખણિકા , ન કોચિ મુહુત્તમ્પિ ઠત્વા આસેવનપચ્ચયં આસેવતિ નામ. તસ્મા નત્થિ કિઞ્ચિ આસેવનપચ્ચયતા. આસેવનપચ્ચયતાય ઉપ્પન્નં પન ન કિઞ્ચિ અત્થીતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ તેસઞ્ઞેવ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં સુત્તવસેનેવ પઞ્ઞાપેતું **નનુ વુત્તં ભગવતા પાણાતિપાતો**તિઆદિ આભતં. તં સબ્બં ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના.

૧૦. ખણિકકથાવણ્ણના

૯૦૬-૯૦૭. ઇદાનિ ખણિકકથા નામ હોતિ. તત્થ યસ્મા સબ્બસઙ્ખતધમ્મા અનિચ્ચા, તસ્મા એકચિત્તક્ખણિકાયેવ. સમાનાય હિ અનિચ્ચતાય એકો લહું ભિજ્જતિ, એકો ચિરેનાતિ કો એત્થ નિયામોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ પુબ્બસેલિયાપરસેલિયાનં; તે સન્ધાય **એકચિત્તક્ખણિકા**તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. **ચિત્તે મહાપથવી**તિઆદીસુ તેસં તથા સણ્ઠાનં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. **ચક્ખાયતન**ન્તિઆદિ ‘‘યદિ

સબ્બે એકચિત્તક્ખણિકા ભવેય્યું, ચક્ખાયતનાદીનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ સદ્ધિંયેવ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝેય્યુ’’ન્તિ ચોદનત્થં વુત્તં. ઇતરો પન અન્તોમાતુકુચ્છિગતસ્સ વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ , પવત્તં સન્ધાય લદ્ધિવસેન પટિજાનાતિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ. **તેન હિ એકચિત્તક્ખણિકા**તિ યસ્મા નિચ્ચા ન હોન્તિ, તસ્મા એકચિત્તક્ખણિકાતિ અત્તનો રુચિયા કારણં વદતિ. તં અવુત્તસદિસમેવાતિ.

ખણિકકથાવણ્ણના.

બાવીસતિમો વગ્ગો.

૨૩. તેવીસતિમવગ્ગો

૧. એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના

૯૦૮. ઇદાનિ એકાધિપ્પાયકથા નામ હોતિ. તત્થ કારુઞ્ઞેન વા એકેન અધિપ્પાયેન એકાધિપ્પાયો, સંસારે વા એકતો ભવિસ્સામાતિ ઇત્થિયા સદ્ધિં બુદ્ધપૂજાદીનિ કત્વા પણિધિવસેન એકો અધિપ્પાયો અસ્સાતિ એકાધિપ્પાયો. એવરૂપો દ્વિન્નમ્પિ જનાનં એકાધિપ્પાયો મેથુનો ધમ્મો પટિસેવિતબ્બોતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનઞ્ચેવ વેતુલ્લકાનઞ્ચ; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતીતિ.

એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના.

૨. અરહન્તવણ્ણકથાવણ્ણના

૯૦૯. ઇદાનિ અરહન્તવણ્ણકથા નામ હોતિ. તત્થ ઇરિયાપથસમ્પન્ને આકપ્પસમ્પન્ને પાપભિક્ખૂ દિસ્વા ''અરહન્તાનં વણ્ણેન અમનુસ્સા મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરાપથકાનં; તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

અરહન્તવણ્ણકથાવણ્ણના.

૩-૭. ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના

૯૧૦-૯૧૪. ઇદાનિ ઇસ્સરિયકામકારિકાકથા નામ હોતિ. છદ્દન્તજાતકાદીનિ સન્ધાય ''બોધિસત્તો ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ વિનિપાતં ગચ્છતિ, ગબ્ભસેય્યં ઓક્કમતિ, દુક્કરકારિકં અકાસિ, અપરન્તપં અકાસિ, અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસી''તિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં, તે સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. સેસં પઠમકથાયં ઉત્તાનત્થમેવ. દુતિયકથાયં **ઇદ્ધિમા**તિ યદિ ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ ગચ્છેય્ય, ઇદ્ધિયા ગચ્છેય્ય, ન કમ્મવસેનાતિ ચોદનત્થં વુત્તં. ઇતરો પન પઠમપઞ્હે ભાવનામયં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ. દુતિયપઞ્હે પુઞ્ઞિદ્ધિં સન્ધાય પટિજાનાતિ. તતિયકથાયં ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ નામ દુક્કરકારિકા મિચ્છાદિટ્ઠિયા કરિયતિ. યદિ ચ સો તં કરેય્ય, સસ્સતાદીનિપિ ગણ્હેય્યાતિ ચોદનત્થં **સસ્સતો લોકો**તિઆદિ વુત્તં. ચતુત્થકથાયમ્પિ એસેવ નયોતિ.

ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના.

૮. પતિરૂપકથાવણ્ણના

૯૧૫-૯૧૬. ઇદાનિ રાગપતિરૂપકથા નામ હોતિ. તત્થ મેત્તાકરુણામુદિતાયો સન્ધાય ''ન રાગો રાગપતિરૂપકો''તિ ચ ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ સન્ધાય ''ન દોસો દોસપતિરૂપકો''તિ ચ હસિતુપ્પાદં સન્ધાય ''ન મોહો મોહપતિરૂપકો''તિ ચ દુમ્મઙ્કૂનં પુગ્ગલાનં નિગ્ગહં પેસલાનં ભિક્ખૂનં અનુગ્ગહં પાપગરહિતં કલ્યાણપસંસં આયસ્મતો પિલિન્દવચ્છસ્સ વસલવાદં ભગવતો ખેળાસકવાદં મોઘપુરિસવાદઞ્ચ સન્ધાય ''ન કિલેસો કિલેસપતિરૂપકો''તિ ચ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ અન્ધકાનં; તે સન્ધાય સબ્બકથાસુ પુચ્છા સકવાદિસ્સ,

પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં યસ્મા ફસ્સાદિપતિરૂપકા નફસ્સાદયો નામ નત્થિ, તસ્મા રાગાદિપતિરૂપકા નરાગાદયોપિ નત્થીતિ ચોદેતું **અત્થિ ન ફસ્સો**તિઆદિમાહ . ઇતરો તેસં અભાવા પટિક્ખિપતિ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પતિરૂપકથાવણ્ણના.

૯. અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના

૯૧૭-૯૧૮. ઇદાનિ અપરિનિપ્ફન્નકથા નામ હોતિ. તત્થ –

‘‘દુક્ખમેવ હિ સમ્ભોતિ, દુક્ખં તિટ્ઠતિ વેતિ ચ;
નાઞ્ઞત્ર દુક્ખા સમ્ભોતિ, નાઞ્ઞં દુક્ખા નિરુજ્ઝતી’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧) –

વચનં નિસ્સાય દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્નં, સેસા ખન્ધાયતનધાતુઇન્દ્રિયધમ્મા અપરિનિપ્ફન્નાતિ યેસં લદ્ધિ, સેય્યથાપિ એકચ્ચાનં ઉત્તરપથકાનઞ્ચેવ હેતુવાદાનઞ્ચ; તે સન્ધાય **રૂપં અપરિનિપ્ફન્ન**ન્તિ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સ. અથ નં ‘‘સચે રૂપં અપરિનિપ્ફન્નં, ન અનિચ્ચાદિસભાવં સિયા’’તિ ચોદેતું **રૂપં ન અનિચ્ચ**ન્તિઆદિમાહ. ઇતરો તથારૂપં રૂપં અપસ્સન્તો પટિક્ખિપતિ. સકવાદી **નનુ રૂપં અનિચ્ચ**ન્તિઆદિ વચનેન તસ્સ એકં લદ્ધિં પટિસેધેત્વા દુતિયં પુચ્છન્તો **દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન**ન્તિઆદિમાહ. અથસ્સ તમ્પિ લદ્ધિં પટિસેધેતું **ન યદનિચ્ચ**ન્તિઆદિમાહ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – ન કેવલઞ્હિ પઠમસચ્ચમેવ દુક્ખં. યં પન કિઞ્ચિ અનિચ્ચં, તં દુક્ખમેવ. રૂપઞ્ચ અનિચ્ચં, તસ્મા તમ્પિ પરિનિપ્ફન્નં. ઇતિ યં ત્વં વદેસિ ‘‘રૂપં અપરિનિપ્ફન્નં, દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન’’ન્તિ, તં નો વત રે વત્તબ્બે ‘‘દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન’’ન્તિ. વેદનાદિમૂલિકાદીસુપિ યોજનાસુ એસેવ નયો. ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ પન ઠપેત્વા નિબ્બાનં સેસધમ્માનં વસેન અનિચ્ચતા વેદિતબ્બા. ઇન્દ્રિયાનિ અનિચ્ચાનેવાતિ.

અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના.

તેવીસતિમો વગ્ગો.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

પણ્ણાસકેહિ ચતૂહિ, તીહિ વગ્ગેહિ ચેવ ચ;
સઙ્ગહેત્વા કથા સબ્બા, ઊનતિસતભેદના.

કથાવત્થુપ્પકરણં, કથામગ્ગેસુ કોવિદો;
યં જિનો દેસયિ તસ્સ, નિટ્ઠિતા અત્થવણ્ણના.

ઇમં તેરસમત્તેહિ, ભાણવારેહિ તન્તિયા;
ચિરટ્ઠિતત્થં ધમ્મસ્સ, સઙ્ખરોન્તેન યં મયા.

યં પત્તં કુસલં તેન, લોકોયં સનરામરો;
ધમ્મરાજસ્સ સદ્ધમ્મ-રસમેવાધિગચ્છતૂતિ.

કથાવત્થુ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

યમકપ્પકરણ-અટ્ઠકથા

સઙ્ખેપેનેવ દેવાનં, દેવદેવો સુરાલયે;
કથાવત્થુપ્પકરણં, દેસયિત્વા રણઞ્જહો.

યમસ્સ વિસયાતીતો, નાનાયમકમણ્ડિતં;
અભિધમ્મપ્પકરણં, છટ્ઠં છટ્ઠાન દેસકો.

યમકં અયમાવત્ત-નીલામલતનૂરુહો;
યં દેસયિ અનુપ્પત્તો, તસ્સ સંવણ્ણનાક્કમો;
ઇદાનિ યસ્મા તસ્માસ્સ, હોતિ સંવણ્ણના અયન્તિ.

૧. મૂલયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. મૂલયમકં , ખન્ધયમકં, આયતનયમકં, ધાતુયમકં, સચ્ચયમકં, સઙ્ખારયમકં, અનુસયયમકં, ચિત્તયમકં, ધમ્મયમકં, ઇન્દ્રિયયમકન્તિ ઇમેસં દસન્નં યમકાનં વસેન ઇદં પકરણં દસવિધેન વિભત્તન્તિ હિ વુત્તં. તત્થ યેસં દસન્નં યમકાનં વસેન ઇદં પકરણં દસવિધેન વિભત્તં, તેસઞ્ચેવ ઇમસ્સ ચ પકરણસ્સ નામત્થો તાવ એવં વેદિતબ્બો – કેનટ્ઠેન યમકન્તિ? યુગળટ્ઠેન. યુગળઞ્હિ યમકન્તિ વુચ્ચતિ – 'યમકપાટિહારિયં, યમકસાલા'તિઆદીસુ વિય. ઇતિ યુગળસઙ્ખાતાનં યમકાનં વસેન દેસિતત્તા ઇમેસુ દસસુ એકેકં યમકં નામ. ઇમેસં પન યમકાનં સમૂહભાવતો સબ્બમ્પેતં પકરણં યમકન્તિ વેદિતબ્બં.

તત્થ મૂલવસેન પુચ્છાવિસ્સજ્જનં કત્વા દેસિતત્તા દસન્નં તાવ સબ્બપઠમં મૂલયમકન્તિ વુત્તં. તસ્સ ઉદ્દેસવારો, નિદ્દેસવારોતિ દ્વે વારા હોન્તિ . તેસુ ઉદ્દિટ્ઠાનુક્કમેન નિદ્દિસિતબ્બત્તા ઉદ્દેસવારો પઠમો. તસ્સ **યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલા; યે વા પન કુસલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા**તિ ઇદં યમકં આદિ . તસ્સ કુસલાકુસલમૂલસઙ્ખાતાનં દ્વિન્નં અત્થાનં વસેન અત્થયમકન્તિ વા, તેસઞ્ઞેવ અત્થાનં વસેન અનુલોમપટિલોમતો પવત્તપાળિધમ્મવસેન ધમ્મયમકન્તિ વા, અનુલોમપટિલોમતો પવત્તપુચ્છાવસેન પુચ્છાયમકન્તિ વા તિધા યમકભાવો વેદિતબ્બો. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

ઇદાનિ ઇમેસં યમકાનં વસેન દેસિતે ઇમસ્મિં મૂલયમકે ઉદ્દેસવારસ્સ તાવ નયયમકપુચ્છાઅત્થવારપ્પભેદવસેન પાળિવવત્થાનમેવ એવં વેદિતબ્બં – કુસલત્તિકમાતિકાય હિ 'કુસલા ધમ્મા'તિ ઇદં આદિપદં નિસ્સાય મૂલનયો, મૂલમૂલનયો, મૂલકનયો, મૂલમૂલકનયોતિ ઇમે ચત્તારો નયા હોન્તિ. તેસં એકેકસ્મિં નયે મૂલયમકં, એકમૂલયમકં, અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકન્તિ તીણિ તીણિ યમકાનિ. એવં ચતૂસુ નયેસુ દ્વાદસ યમકાનિ, એકેકસ્મિં યમકે અનુલોમપટિલોમવસેન દ્વે દ્વે પુચ્છાતિ ચતુવીસતિ પુચ્છા, એકેકાય પુચ્છાય સન્નિટ્ઠાનસંસયવસેન દ્વે દ્વે અત્થાતિ અટ્ઠચત્તાલીસ અત્થાતિ.

તત્થ **યે કેચિ કુસલા ધમ્મા**તિ કુસલેસુ ''કુસલા નુ ખો, ન કુસલા નુ ખો''તિ સન્દેહાભાવતો ઇમસ્મિં પદે સન્નિટ્ઠાનત્થો વેદિતબ્બો. **સબ્બે તે કુસલમૂલા**તિ ''સબ્બે તે કુસલા ધમ્મા કુસલમૂલા નુ ખો, નનુ ખો''તિ એવં વિમતિવસેન પુચ્છિતત્તા ઇમસ્મિં પદે સંસયત્થો વેદિતબ્બો. સો ચ ખો વેનેય્યાનં સંસયટ્ઠાને સંસયદીપનત્થં વુત્તો, તથાગતસ્સ પન સંસયો નામ નત્થિ. ઇતો પરેસુપિ પુચ્છાપદેસુ એસેવ નયો.

યથા ચ કુસલપદં નિસ્સાય ઇમે ચત્તારો નયા, એકેકસ્મિં નયે તિણ્ણં તિણ્ણં યમકાનં વસેન દ્વાદસ યમકાનિ, એકેકસ્મિં યમકે દ્વિન્નં દ્વિન્નં પુચ્છાનં વસેન ચતુવીસતિ પુચ્છા; એકેકાય પુચ્છાય દ્વિન્નં દ્વિન્નં અત્થાનં વસેન અટ્ઠચત્તાલીસ અત્થા ચ હોન્તિ. અકુસલપદં નિસ્સાયપિ તથેવ. અબ્યાકતપદં નિસ્સાયપિ તથેવ. તીણિપિ પદાનિ એકતો કત્વા નિદ્દિટ્ઠં નામપદં નિસ્સાયપિ તથેવાતિ કુસલત્તિકમાતિકાય ચતૂસુ પદેસુ સબ્બેપિ સોળસ નયા, અટ્ઠચત્તાલીસ યમકાનિ , છન્નવુતિ પુચ્છા, દ્વેનવુતિસતં અત્થા ચ ઉદ્દેસવસેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. એત્તાવતા મૂલવારો નામ પઠમં ઉદ્દિટ્ઠો હોતિ.

તતો પરં **યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલહેતૂ**તિઆદયો તસ્સેવ મૂલવારસ્સ વેવચનવસેન નવ વારા ઉદ્દિટ્ઠા. ઇતિ મૂલવારો, હેતુવારો, નિદાનવારો, સમ્ભવવારો, પભવવારો, સમુટ્ઠાનવારો, આહારવારો, આરમ્મણવારો, પચ્ચયવારો, સમુદયવારોતિ સબ્બેપિ દસ વારા હોન્તિ. તત્થ મૂલવારે આગતપરિચ્છેદેનેવ સેસેસુપિ નયાદયો વેદિતબ્બાતિ સબ્બેસુપિ દસસુ વારેસુ સટ્ઠિસતનયા, અસીતિઅધિકાનિ ચત્તારિ યમકસતાનિ, સટ્ઠિઅધિકાનિ નવપુચ્છાસતાનિ, વીસાધિકાનિ એકૂનવીસતિ અત્થસતાનિ ચ ઉદ્દિટ્ઠાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. એવં તાવ ઉદ્દેસવારે નયયમકપુચ્છાઅત્થવારપ્પભેદવસેન પાળિવવત્થાનમેવ વેદિતબ્બં.

મૂલં હેતુ નિદાનઞ્ચાતિ ગાથા દસન્નમ્પિ વારાનં ઉદ્દાનગાથા નામ. તત્થ મૂલાદીનિ સબ્બાનિપિ કારણવેવચનાનેવ. કારણઞ્હિ પતિટ્ઠાનટ્ઠેન મૂલં. અત્તનો ફલનિપ્ફાદનત્થં હિનોતિ પવત્તતીતિ હેતુ. ‘હન્દ, નં ગણ્હાથા’તિ દસ્સેન્તં વિય અત્તનો ફલં નિદેતીતિ નિદાનં. એતસ્મા ફલં સમ્ભોતીતિ સમ્ભવો. પભવતીતિ પભવો. સમુટ્ઠાતિ એત્થ ફલં, એતેન વા સમુટ્ઠાતીતિ સમુટ્ઠાનં. અત્તનો ફલં આહરતીતિ આહારો. અપ્પટિક્ખિપિતબ્બેન અત્તનો ફલેન આલમ્બિયતીતિ આલમ્બણં. એતં પટિચ્ચ અપ્પટિક્ખિપિત્વા ફલં એતિ પવત્તતીતિ પચ્ચયો. એતસ્મા ફલં સમુદેતીતિ સમુદયો. એવમેતેસં પદાનં વચનત્થો વેદિતબ્બો.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૫૦. ઇદાનિ **યેકેચિ કુસલા ધમ્મા**તિઆદિના નયેન નિદ્દેસવારો આરદ્ધો. તત્થ **યે કેચી**તિ અનવસેસવચનં. **કુસલા ધમ્મા**તિ કુસલત્તિકસ્સ પદભાજને વુત્તલક્ખણા અનવજ્જસુખવિપાકા કુસલસભાવા. **સબ્બે તે કુસલમૂલા**તિ કિં તે સબ્બેયેવ કુસલમૂલાતિ પુચ્છતિ. **તીણેવ કુસલમૂલાની**તિ ન તે સબ્બે કુસલમૂલાનિ, અલોભાદીનિ પન તીણિ એવ કુસલમૂલાનીતિ અત્થો. **અવસેસા કુસલા ધમ્મા ન કુસલમૂલા**તિ અવસેસા ફસ્સાદયો કુસલા ધમ્મા કુસલમૂલાનિ નામ ન હોન્તિ. અથ વા અવસેસા ફસ્સાદયો કુસલા ધમ્માયેવ નામ, ન કુસલમૂલાનીતિપિ અત્થો. **યે વા પન કુસલમૂલા**તિ યે વા પન પઠમપુચ્છાય દુતિયપદેન કુસલમૂલાતિ તયો અલોભાદયો ગહિતા. **સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા**તિ કિં તે સબ્બે તયોપિ ધમ્મા કુસલાતિ પુચ્છતિ. **આમન્તા**તિ સબ્બેસમ્પિ કુસલમૂલાનં કુસલભાવં સમ્પટિચ્છન્તો આહ. અયં તાવ મૂલનયે મૂલયમકસ્સ અત્થો. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બપુચ્છાસુ વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો. યં પન યત્થ વિસેસમત્તં અત્થિ, તદેવ વણ્ણયિસ્સામ.

૫૧. એકમૂલયમકે તાવ **સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલા**તિ ગણનટ્ઠેન એકમૂલકં અગ્ગહેત્વા સમાનટ્ઠેન ગહેતબ્બા. અયઞ્હેત્થ અત્થો – સબ્બે તે કુસલમૂલેન સમાનમૂલા. યં ફસ્સસ્સ મૂલં, તદેવ વેદનાદીનન્તિ. અથ નેસં તથાભાવં સમ્પટિચ્છન્તો **આમન્તા**તિ આહ. **કુસલસમુટ્ઠાનન્તિ** કુસલચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં દસ્સિતં. **એકમૂલન્તિ** અલોભાદિના કુસલમૂલેન સમાનમૂલં . યથેવ હિ ફસ્સાદીનં અલોભાદયો હેતુપચ્ચયત્તા મૂલં, તથા તં સમુટ્ઠાનરૂપસ્સાપિ, કુસલલક્ખણાભાવેન પન તં ન કુસલં.

૫૨. અઞ્ઞમઞ્ઞયમકે ‘યેકેચિ કુસલા’તિ અપુચ્છિત્વા **યેકેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા**તિ પુચ્છા કતા. કસ્મા? ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેન તસ્સેવત્થસ્સ સમ્ભવતો. **કુસલમૂલાની**તિ ઇદં પુરિમસ્સ વિસેસનં. ‘મૂલાનિ યાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તી’તિ હિ વુત્તં, તાનિ પન કુસલમૂલાનિપિ હોન્તિ અકુસલઅબ્યાકતમૂલાનિપિ, ઇધ કુસલમૂલાનીતિ વિસેસદસ્સનત્થમિદં વુત્તં. **અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનિ ચા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયા હોન્તીતિ અત્થો. તસ્સેવ

પટિલોમપુચ્છાય 'સબ્બે તે ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા'તિ અવત્વા **સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા**તિ વુત્તં. કસ્મા? અત્થવિસેસાભાવતો. કુસલમૂલેન એકમૂલાતિ હિ પુચ્છાય કતાય 'મૂલાનિ યાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તી'તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વિસ્સજ્જનં કાતબ્બં ભવેય્ય, એવઞ્ચ સતિ અત્થવિસેસાભાવો હોતિ. તસ્મા તથા અકત્વા એવં પુચ્છા કતા. ઇમિના ઉપાયેન મૂલમૂલનયાદીસુપિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકે પુચ્છાવિસેસો વેદિતબ્બો.

૫૩-૫૫. મૂલમૂલનયે **સબ્બે તે કુસલમૂલમૂલા**તિ સબ્બે તે કુસલમૂલસઙ્ખાતા મૂલાતિ પુચ્છતિ. **એકમૂલમૂલા**તિ સમાનટ્ઠેન એકમેવ મૂલમૂલં એતેસન્તિ એકમૂલમૂલા. **અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ મૂલં અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલં, અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલં હેતુપચ્ચયટ્ઠેન મૂલં એતેસન્તિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા.

૫૬. મૂલકનયે **કુસલમૂલકા**તિ હેતુપચ્ચયટ્ઠેન કુસલં મૂલં એતેસન્તિ કુસલમૂલકા.

૫૭-૬૧. મૂલમૂલકનયે **કુસલમૂલમૂલકા**તિ કુસલાનં મૂલં કુસલમૂલં. હેતુપચ્ચયટ્ઠેનેવ કુસલમૂલં મૂલં એતેસન્તિ કુસલમૂલમૂલકાતિ. અયં તાવ કુસલપદં નિસ્સાય નયયમકપુચ્છાસુ વિસેસત્થો.

૬૨-૭૩. અકુસલપદાદીસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો, **અહેતુકં અકુસલ**ન્તિ વિચિકિચ્છાય ચેવ ઉદ્ધચ્ચેન ચ સમ્પયુત્તં મોહં સન્ધાય વુત્તં.

૭૪-૮૫. અહેતુકં અબ્યાકતન્તિ અટ્ઠારસ ચિત્તુપ્પાદા રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ. **અબ્યાકતમૂલેન ન એકમૂલ**ન્તિ ઇધ પન ઠપેત્વા સહેતુકઅબ્યાકતસમુટ્ઠાનં રૂપં, સેસં લબ્ભતિ. સહેતુકઅબ્યાકતસમુટ્ઠાનં રૂપં અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલં હોતિ, તં અબ્બોહારિકં કત્વા એકતો લબ્ભમાનકવસેનેવ ચેતં વિસ્સજ્જનં કતં.

૮૬-૯૭. નામા ધમ્માતિ નામસઙ્ખાતા ધમ્મા. તે અત્થતો ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા, નિબ્બાનઞ્ચ. **નવેવ નામમૂલાની**તિ કુસલાકુસલઅબ્યાકતમૂલવસેન નવ મૂલાનિ. **અહેતુકં નામં નામમૂલેન ન એકમૂલ**ન્તિ અહેતુકં સબ્બમ્પિ અટ્ઠારસ ચિત્તુપ્પાદવિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તમોહનિબ્બાનસઙ્ખાતં નામં નામમૂલેન ન એકમૂલં . ન હિ તં તેન સદ્ધિં ઉપ્પજ્જતિ. **સહેતુકં નામં નામમૂલેના**તિ પદેપિ સહેતુકં નામં નામમૂલેનાતિ અત્થો. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

મૂલવારવણ્ણના.

૯૮-૯૯. હેતુવારાદીસુપિ ઇમિનાવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **મૂલં હેતુ નિદાનઞ્ચા**તિગાથા યથાનિદ્દિટ્ઠાનં દસન્નમ્પિ વારાનં પુન ઉદ્દાનવસેનેવ વુત્તાતિ.

મૂલયમકવણ્ણના.

૨. ખન્ધયમકં

૧. પણ્ણત્તિઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. ઇદાનિ મૂલયમકે દેસિતેયેવ કુસલાદિધમ્મે ખન્ધવસેન સઙ્ગણ્હિત્વા મૂલયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ ખન્ધયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થ પાળિવવત્થાનં તાવ એવં વેદિતબ્બં – ઇમસ્મિઞ્હિ ખન્ધયમકે તયો મહાવારા હોન્તિ – પણ્ણત્તિવારો, પવત્તિવારો, પરિઞ્ઞાવારોતિ. તેસુ પણ્ણત્તિવારો ખન્ધાનં નામાભિધાનસોધનવસેનેવ ગતત્તા પણ્ણત્તિવારોતિ વુચ્ચતિ. પવત્તિવારો તેન સોધિતનામાભિધાનાનં ખન્ધાનં ઉપ્પાદનિરોધવસેન પવત્તિં સોધયમાનો ગતો, તસ્મા પવત્તિવારોતિ વુચ્ચતિ. પરિઞ્ઞાવારો ઇમિનાનુક્કમેન પવત્તાનં ખન્ધાનં સઙ્ખેપેનેવ તિસ્સો પરિઞ્ઞા દીપયમાનો ગતો, તસ્મા પરિઞ્ઞાવારોતિ વુચ્ચતિ. તત્થ પણ્ણત્તિવારો ઉદ્દેસનિદ્દેસવસેન દ્વીહાકારેહિ વવત્થિતો. ઇતરેસુ વિસું ઉદ્દેસવારો નત્થિ. આદિતો પટ્ઠાય પુચ્છાવિસ્સજ્જનવસેન એકધા વવત્થિતા. તત્થ **પઞ્ચક્ખન્ધા**તિપદં આદિં કત્વા યાવ **ન ખન્ધા, ન સઙ્ખારા**તિ પદં તાવ પણ્ણત્તિવારસ્સ ઉદ્દેસવારો વેદિતબ્બો. પુચ્છાવારોતિપિ તસ્સેવ નામં. તત્થ **પઞ્ચક્ખન્ધા**તિ અયં યમકવસેન પુચ્છિતબ્બાનં ખન્ધાનં ઉદ્દેસો. **રૂપક્ખન્ધો… પે॰… વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**તિ તેસઞ્ઞેવ પભેદતો નામવવત્થાનં.

૨-૩. ઇદાનિ ઇમેસં ખન્ધાનં વસેન પદસોધનવારો, પદસોધનમૂલચક્કવારો, સુદ્ધખન્ધવારો, સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારોતિ ચત્તારો નયવારા હોન્તિ. તત્થ **રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ**ન્તિઆદિના નયેન પદમેવ સોધેત્વા ગતો પદસોધનવારો નામ. સો અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તત્થ અનુલોમવારે ‘રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ’ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ‘ન રૂપં, ન રૂપક્ખન્ધો; ન રૂપક્ખન્ધો ન રૂપ’ન્તિઆદીનિ પઞ્ચેવ. તતો પરં તેસઞ્ઞેવ પદસોધનવારે સોધિતાનં ખન્ધાનં ‘રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો’તિઆદિના નયેન એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ ચક્કાનિ બન્ધિત્વા ગતો પદસોધનમૂલકાનં ચક્કાનં અત્થિતાય પદસોધનમૂલચક્કવારો નામ. સોપિ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તત્થ અનુલોમવારે ‘રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો’તિઆદીનિ એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા વીસતિ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ‘ન રૂપં, ન રૂપક્ખન્ધો; ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો’તિઆદીનિ વીસતિમેવ.

તતો પરં **રૂપં ખન્ધો ખન્ધા રૂપ**ન્તિઆદિના નયેન સુદ્ધખન્ધવસેનેવ ગતો સુદ્ધખન્ધવારો નામ. તત્થ **ખન્ધા રૂપ**ન્તિઆદીસુ ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધોતિ અત્થો ગહેતબ્બો. કસ્મા? નિદ્દેસવારે એવં ભાજિતત્તા. તત્થ હિ ‘રૂપં ખન્ધોતિ આમન્તા. ખન્ધા રૂપક્ખન્ધોતિ રૂપક્ખન્ધો ખન્ધો ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચ, અવસેસા ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો’તિ એવં ‘ખન્ધા રૂપ’ન્તિઆદીનં ખન્ધા રૂપક્ખન્ધોતિઆદિના નયેન પદં ઉદ્ધરિત્વા અત્થો વિભત્તો. તેનેવ ચ કારણેનેસે સુદ્ધખન્ધવારોતિ વુત્તો. વચનસોધને વિય હિ એત્થ ન વચનં પમાણં. યથા યથા પન સુદ્ધખન્ધા લબ્ભન્તિ, તથા તથા અત્થોવ પમાણં. પરતો આયતનયમકાદીસુપિ એસેવ નયો. એસોપિ ચ સુદ્ધખન્ધવારો અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તત્થ અનુલોમવારે ‘રૂપં ખન્ધો ખન્ધા રૂપ’ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ‘ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપ’ન્તિઆદીનિ પઞ્ચેવ.

તતો પરં તેસઞ્ઞેવ સુદ્ધખન્ધાનં **રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના**તિઆદિના નયેન એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ ચક્કાનિ બન્ધિત્વા ગતો સુદ્ધખન્ધમૂલકાનં ચક્કાનં અત્થિતાય સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારો નામ. તત્થ **ખન્ધા**

વેદનાતિઆદીસુ ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધોતિઆદિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. ઇતરથા નિદ્દેસવારેન સદ્ધિં વિરોધો હોતિ. સોપિ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તત્થ અનુલોમવારે 'રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના'તિઆદીનિ એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા વીસતિ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ 'ન રૂપં, ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના'તિઆદીનિ વીસતિમેવ. એવં તાવ એકેન યમકસતેન દ્વીહિ પુચ્છાસતેહિ એકેકપુચ્છાય સન્નિટ્ઠાનસંસયવસેન દ્વે દ્વે અત્થે કત્વા ચતૂહિ ચ અત્થસતેહિ પટિમણ્ડિતો પણ્ણત્તિવારસ્સ ઉદ્દેસવારો વેદિતબ્બોતિ.

પણ્ણત્તિઉદ્દેસવારવણ્ણના.

૧. પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના

૨૬. ઇદાનિ **રૂપં રૂપક્ખન્ધો**તિઆદિના નયેન નિદ્દેસવારો આરદ્ધો. તત્થ **રૂપં રૂપક્ખન્ધો**તિ યંકિઞ્ચિ રૂપન્તિ વુચ્ચતિ. સબ્બં તં રૂપં રૂપક્ખન્ધોતિ વચનસોધનત્થં પુચ્છતિ. **પિયરૂપં સાતરૂપં, રૂપં, ન રૂપક્ખન્ધો**તિ યં 'પિયરૂપં સાતરૂપ'ન્તિ એત્થ રૂપન્તિ વુત્તં, તં રૂપમેવ, ન રૂપક્ખન્ધોતિ અત્થો. **રૂપક્ખન્ધો રૂપઞ્ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચા**તિ યો પન રૂપક્ખન્ધો, સો રૂપન્તિપિ રૂપક્ખન્ધોતિપિ વત્તું વટ્ટતીતિ અત્થો. **રૂપક્ખન્ધો રૂપ**ન્તિ એત્થ પન યસ્મા રૂપક્ખન્ધો નિયમેનેવ રૂપન્તિ વત્તબ્બો. તસ્મા **આમન્તા**તિ આહ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. યો પન યત્થ વિસેસો ભવિસ્સતિ, તથેવ તં વણ્ણયિસ્સામ . સઞ્ઞાયમકે તાવ **દિટ્ઠિસઞ્ઞા**તિ 'પપઞ્ચસઞ્ઞા'તિઆદીસુ આગતા દિટ્ઠિસઞ્ઞા. સઙ્ખારયમકે **અવસેસા સઙ્ખારા**તિ 'અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા'તિઆદીસુ આગતા સઙ્ખારક્ખન્ધતો અવસેસા સઙ્ખતધમ્મા. પટિલોમવારેપિ એસેવ નયોતિ.

પદસોધનવારો નિટ્ઠિતો.

૨૮. પદસોધનમૂલચક્કવારે **ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો**તિ યેકેચિ ખન્ધા, સબ્બે તે વેદનાક્ખન્ધોતિ પુચ્છતિ. સેસપુચ્છાસુપિ એસેવ નયો. પટિલોમે **ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો**તિ એત્થ યે પઞ્ઞત્તિનિબ્બાનસઙ્ખાતા ધમ્મા ખન્ધા ન હોન્તિ, તે યસ્મા વેદનાક્ખન્ધોપિ ન હોન્તિ, તસ્મા **આમન્તા**તિ આહ. સેસવિસ્સજ્જનેસુપિ એસેવ નયોતિ.

પદસોધનમૂલચક્કવારો નિટ્ઠિતો.

૩૮. સુદ્ધખન્ધવારે **રૂપં ખન્ધો**તિ યંકિઞ્ચિ રૂપન્તિ વુત્તં, સબ્બં તં ખન્ધોતિ પુચ્છતિ. તત્થ યસ્મા પિયરૂપસાતરૂપસઙ્ખાતં વા રૂપં હોતુ, ભૂતુપાદારૂપં વા, સબ્બં પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ગહં ગચ્છતેવ. તસ્મા **આમન્તા**તિ પટિજાનાતિ. દુતિયપદે 'ખન્ધા રૂપ'ન્તિ પુચ્છિતબ્બે યસ્મા રૂપન્તિવચનેન રૂપક્ખન્ધોવ અધિપ્પેતો, તસ્મા વચનં અનાદિયિત્વા અત્થવસેન પુચ્છન્તો **ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો**તિ આહ. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. પરતો આયતનયમકાદીનં નિદ્દેસવારેપિ એસેવ નયો. **સઞ્ઞા ખન્ધો**તિ એત્થાપિ દિટ્ઠિસઞ્ઞા વા હોતુ, સઞ્ઞા એવ વા, સબ્બાયપિ ખન્ધભાવતો આમન્તાતિ વુત્તં. **સઙ્ખારા ખન્ધો**તિ પદેપિ એસેવ નયો. ખન્ધવિનિમુત્તકો હિ સઙ્ખારો નામ નત્થિ.

૩૯. પટિલોમે **ન રૂપં ન ખન્ધો**તિ યં ધમ્મજાતં રૂપં ન હોતિ, તં ખન્ધોપિ ન હોતીતિ પુચ્છતિ. વિસ્સજ્જને પનસ્સ **રૂપં ઠપેત્વા અવસેસા ખન્ધા ન રૂપં, ખન્ધા**તિ રૂપતો અઞ્ઞે વેદનાદયો ખન્ધા રૂપમેવ ન હોન્તિ, ખન્ધા

પન હોન્તીતિ અત્થો. **રૂપઞ્ચ ખન્ધે ચ ઠપેત્વા અવસેસા**તિ પઞ્ચક્ખન્ધવિનિમુત્તં નિબ્બાનઞ્ચેવ પઞ્ઞત્તિ ચ. ઇતો પરેસુપિ ‘અવસેસા’તિ પદેસુ એસેવ નયોતિ.

સુદ્ધખન્ધવારો નિટ્ઠિતો.

૪૦-૪૪. સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારે **રૂપં ખન્ધો**તિઆદીનં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારો નિટ્ઠિતો.

પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૫૦-૨૦૫. ઇદાનિ **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો**તિઆદિના નયેન પવત્તિવારો આરદ્ધો. કસ્મા પનેત્થ ઉદ્દેસવારો ન વુત્તોતિ? હેટ્ઠા દસ્સિતનયત્તા. પણ્ણત્તિવારસ્મિઞ્હિ ઉદ્દેસવારે નયો દસ્સિતો. તેન પન નયેન સક્કા સો ઇધ અવુત્તોપિ જાનિતુન્તિ તં અવત્વા નિદ્દેસવારોવ આરદ્ધો. ઇમસ્મિં પન પવત્તિવારસઙ્ખાતે મહાવારે ઉપ્પાદવારો, નિરોધવારો, ઉપ્પાદનિરોધવારોતિ તયો અન્તરવારા હોન્તિ. તેસુ પઠમો ધમ્માનં ઉપ્પાદલક્ખણસ્સ દીપિતત્તા **ઉપ્પાદવારો**તિ વુચ્ચતિ. દુતિયો તેસઞ્ઞેવ નિરોધલક્ખણસ્સ દીપિતત્તા **નિરોધવારો**તિ વુચ્ચતિ. તતિયો ઉભિન્નમ્પિ લક્ખણાનં દીપિતત્તા **ઉપ્પાદનિરોધવારો**તિ વુચ્ચતિ. ઉપ્પાદવારેન ચેત્થ ધમ્માનં ઉપ્પજ્જનાકારોવ દીપિતો. નિરોધવારેન ‘ઉપ્પન્નં નામ નિચ્ચં નત્થી’તિ તેસઞ્ઞેવ અનિચ્ચતા દીપિતા. ઉપ્પાદનિરોધવારેન તદુભયં.

તત્થ ઉપ્પાદવારે તાવ તિણ્ણં અદ્ધાનં વસેન છ કાલભેદા હોન્તિ – પચ્ચુપ્પન્નો, અતીતો, અનાગતો, પચ્ચુપ્પન્નેનાતીતો, પચ્ચુપ્પન્નેનાનાગતો, અતીતેનાનાગતોતિ. તેસુ ‘**યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**’તિ પચ્ચુપ્પન્નાભિધાનવસેન પચ્ચુપ્પન્નો વેદિતબ્બો. સો પચ્ચુપ્પન્નાનં ધમ્માનં પચ્ચક્ખતો ગહેતબ્બત્તા અતિવિય સુવિઞ્ઞેય્યોતિ પઠમં વુત્તો. **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થા**તિ અતીતાભિધાનવસેન અતીતો વેદિતબ્બો. સો પચ્ચક્ખતો અનુભૂતપુબ્બાનં અતીતધમ્માનં અનુમાનેન અનાગતેહિ સુવિઞ્ઞેય્યતરત્તા દુતિયં વુત્તો. **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ અનાગતાભિધાનવસેન અનાગતો વેદિતબ્બો. સો પચ્ચક્ખતો ચ અનુભૂતપુબ્બવસેન ચ ગહિતધમ્માનુમાનેન ‘અનાગતેપિ એવરૂપા ધમ્મા ઉપ્પજ્જિસ્સન્તી’તિ ગહેતબ્બતો તતિયં વુત્તો.

યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ પચ્ચુપ્પન્નેન સદ્ધિં અતીતાભિધાનવસેન પચ્ચુપ્પન્નેનાતીતો વેદિતબ્બો. સો મિસ્સકેસુ તીસુ સુવિઞ્ઞેય્યતરત્તા ચતુત્થં વુત્તો. **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ પચ્ચુપ્પન્નેન સદ્ધિં અનાગતાભિધાનવસેન પચ્ચુપ્પન્નેનાનાગતો વેદિતબ્બો. સો પચ્ચક્ખતો ગહેતબ્બાનં ધમ્માનં અત્થિતાય અત્થતો સુવિઞ્ઞેય્યતરોતિ પઞ્ચમં વુત્તો. **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ અતીતેન સદ્ધિં અનાગતાભિધાનવસેન અતીતેનાનાગતો વેદિતબ્બો. સો પુરિમેહિ દુવિઞ્ઞેય્યોતિ છટ્ઠં વુત્તો.

એવમેતેસુ છસુ કાલભેદેસુ ય્વાયં પઠમો પચ્ચુપ્પન્નો, તત્થ પુગ્ગલતો, ઓકાસતો, પુગ્ગલોકાસતોતિ તયો વારા હોન્તિ. તેસુ **યસ્સા**તિ પુગ્ગલવસેન ખન્ધાનં ઉપ્પત્તિદીપનો **પુગ્ગલવારો**. **યત્થા**તિ ઓકાસવસેન ખન્ધાનં ઉપ્પત્તિદીપનો **ઓકાસવારો**. **યસ્સ યત્થા**તિ પુગ્ગલોકાસવસેન ખન્ધાનં ઉપ્પત્તિદીપનો **પુગ્ગલોકાસવારો**. ઇમે પન તયોપિ વારા પઠમં અનુલોમનયેન નિદ્દિસિત્વા પચ્છા પટિલોમનયેન નિદ્દિટ્ઠા. તેસુ 'ઉપ્પજ્જતિ' 'ઉપ્પજ્જિત્થ,' 'ઉપ્પજ્જિસ્સતી'તિ વચનતો ઉપ્પત્તિદીપનો અનુલોમનયો. 'નુપ્પજ્જતિ', 'નુપ્પજ્જિત્થ,' 'નુપ્પજ્જિસ્સતી'તિ વચનતો અનુપ્પત્તિદીપનો પટિલોમનયો.

તત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે તાવ પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી''તિ એવં રૂપક્ખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ યમકાનિ; ''યસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના નયેન વેદનાક્ખન્ધમૂલકાનિ તીણિ; સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકાનિ દ્વે; સઙ્ખારક્ખન્ધમૂલકં એકન્તિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન દસ યમકાનિ હોન્તિ.

તત્થ રૂપક્ખન્ધમૂલકેસુ ચતૂસુ આદિતો એકમેવ વિસ્સજ્જિતં. સેસાનિ તેન સદિસવિસ્સજ્જનાનીતિ તન્તિયા લહુભાવત્થં સઙ્ખિત્તાનિ. વેદનાક્ખન્ધાદિમૂલકેસુપિ 'આમન્તા'તિ એકસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં. તસ્મા તાનિપિ તન્તિયા લહુભાવત્થં સઙ્ખિત્તાનેવાતિ એવમેતાનિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારે અનુલોમનયે એકયમકવિસ્સજ્જનેનેવ દસ યમકાનિ વિસ્સજ્જિતાનિ નામ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. યથા ચ પુગ્ગલવારે દસ, એવં ઓકાસવારે દસ, પુગ્ગલોકાસવારે દસાતિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે તીસુ વારેસુ અનુલોમનયે તિંસ યમકાનિ હોન્તિ. યથા ચ અનુલોમનયે, એવં પટિલોમનયેપીતિ સબ્બાનિપિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે સટ્ઠિ યમકાનિ હોન્તિ. તેસુ વીસપુચ્છાસતં, ચત્તારીસાનિ ચ દ્વે અત્થસતાનિ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. એવં સેસેસુપિ પઞ્ચસુ કાલભેદેસુ પુગ્ગલાદિભેદતો અનુલોમપટિલોમનયવસેન છ છ વારા. એકેકસ્મિં વારે દસ દસ કત્વા સટ્ઠિ સટ્ઠિ યમકાનીતિ તીણિ યમકસતાનિ. તાનિ પુરિમેહિ સદ્ધિં સટ્ઠાધિકાનિ તીણિ યમકસતાનિ, વીસાધિકાનિ સત્તપુચ્છાસતાનિ, ચત્તારીસાનિ ચ ચુદ્દસ અત્થસતાનિ હોન્તિ. ઇદં તાવ ઉપ્પાદવારે પાળિવવત્થાનં. યથા ચ ઉપ્પાદવારે, તથા નિરોધવારેપિ, ઉપ્પાદનિરોધવારેપીતિ સબ્બસ્મિમ્પિ પવત્તિમહાવારે અસીતિ યમકસહસ્સં, સટ્ઠિસતાધિકાનિ દ્વે પુચ્છાસહસ્સાનિ, વીસં તિસતાધિકાનિ ચ ચત્તારિ અત્થસહસ્સાનિ વેદિતબ્બાનિ.

પાળિ પન ઉપ્પાદવારે નિરોધવારે ચ તીસુ અસમ્મિસ્સકકાલભેદેસુ તસ્મિં તસ્મિં વારે એકેકમેવ યમકં વિસ્સજ્જેત્વા સઙ્ખિત્તા. તીસુ મિસ્સકકાલભેદેસુ 'યસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થા'તિઆદિના નયેન વેદનાક્ખન્ધાદિમૂલકેસુપિ એકં યમકં વિસ્સજ્જિતં. ઉપ્પાદનિરોધવારે પન છસુપિ કાલભેદેસુ તં વિસ્સજ્જિતમેવ. સેસાનિ તેન સમાનવિસ્સજ્જનત્તા સઙ્ખિત્તાનીતિ. ઇદં સકલેપિ પવત્તિમહાવારે પાળિવવત્થાનં.

અત્થવિનિચ્છયત્થં પનસ્સ ઇદં લક્ખણં વેદિતબ્બં – ઇમસ્મિઞ્હિ પવત્તિમહાવારે ચતુન્નં પઞ્હાનં પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખિપિત્વા અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્થ પુરેપઞ્હો, પચ્છાપઞ્હો, પરિપુણ્ણપઞ્હો, મોઘપઞ્હોતિ ઇમે ચત્તારો પઞ્હા નામ. એકેકસ્મિઞ્હિ યમકે દ્વે દ્વે પુચ્છા. એકેકપુચ્છાયપિ દ્વે દ્વે પદાનિ. તત્થ યાય પુચ્છાય વિસ્સજ્જને એકેનેવ પદેન ગહિતક્ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદો વા નિરોધો વા લબ્ભતિ , અયં

પુરેપઞ્હો નામ. યાય પન પુચ્છાય વિસ્સજ્જને દ્વીહિપિ પદેહિ ગહિતક્ખન્ધાનં ઉપ્પાદો વા નિરોધો વા લબ્ભતિ, અયં **પચ્છાપઞ્હો** નામ. યાય પન પુચ્છાય વિસ્સજ્જને એકેનપિ પદેન ગહિતક્ખન્ધસ્સ દ્વીહિપિ પદેહિ ગહિતક્ખન્ધાનં ઉપ્પાદો વા, નિરોધો વા લબ્ભતિ, અયં **પરિપુણ્ણપઞ્હો** નામ. યાય પન પુચ્છાય વિસ્સજ્જને પટિક્ખેપો વા, પટિસેધો વા લબ્ભતિ, અયં **મોઘપઞ્હો** નામ. યસ્મા પનેસ અદસ્સિયમાનો ન સક્કા જાનિતું, તસ્મા નં દસ્સયિસ્સામ.

'યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતી'તિ પુચ્છાય તાવ ઉપ્પજ્જતીતિ ઇમસ્મિં વિસ્સજ્જને એકેનેવ પદેન ગહિતસ્સ વેદનાક્ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદો લબ્ભતિ, ઇતિ અયઞ્ચેવ અઞ્ઞો ચ એવરૂપો પઞ્હો પુરેપઞ્હોતિ વેદિતબ્બો. 'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થા'તિ પુચ્છાય પન 'આમન્તા'તિ ઇમસ્મિં વિસ્સજ્જને દ્વીહિ પદેહિ ગહિતાનં રૂપવેદનાક્ખન્ધાનં યસ્સ કસ્સચિ સત્તસ્સ અતીતે ઉપ્પાદો લબ્ભતિ. ઇતિ અયઞ્ચેવ અઞ્ઞો ચ એવરૂપો પઞ્હો પચ્છાપઞ્હોતિ વેદિતબ્બો.

'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી'તિ ઇમાય પન પઠમપુચ્છાય 'અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાન'ન્તિઆદિકે ઇમસ્મિં વિસ્સજ્જને 'અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી'તિ ઇમસ્મિં કોટ્ઠાસે એકેનેવ પદેન ગહિતસ્સ રૂપક્ખન્ધસ્સપિ ઉપ્પાદો લબ્ભતિ. 'પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ વેદનાક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતી'તિ ઇમસ્મિં કોટ્ઠાસે દ્વીહિપિ પદેહિ સઙ્ગહિતાનં રૂપવેદનાક્ખન્ધાનમ્પિ ઉપ્પાદો લબ્ભતિ. ઇતિ અયઞ્ચેવ અઞ્ઞો ચ એવરૂપો પઞ્હો પરિપુણ્ણપઞ્હોતિ વેદિતબ્બો. પુરેપચ્છાપઞ્હોતિપિ એતસ્સેવ નામં. એતસ્સ હિ વિસ્સજ્જને પુરિમકોટ્ઠાસે એકેન પદેન સઙ્ગહિતસ્સ રૂપક્ખન્ધસ્સેવ ઉપ્પાદો દસ્સિતો. દુતિયકોટ્ઠાસે દ્વીહિ પદેહિ સઙ્ગહિતાનં રૂપવેદનાક્ખન્ધાનં. ઇમિનાયેવ ચ લક્ખણેન યત્થ એકેન પદેન સઙ્ગહિતસ્સ ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદો વા નિરોધો વા લબ્ભતિ, સો પુરેપઞ્હોતિ વુત્તો. યત્થ દ્વીહિપિ પદેહિ સઙ્ગહિતાનં ખન્ધાનં ઉપ્પાદો વા નિરોધો વા લબ્ભતિ, સો પચ્છાપઞ્હોતિ વુત્તો.

'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા'તિ ઇમાય પન પુચ્છાય 'નત્થી'તિ ઇમસ્મિં વિસ્સજ્જને પટિક્ખેપો લબ્ભતિ. 'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતી'તિ પુચ્છાય 'નો'તિ ઇમસ્મિં વિસ્સજ્જને પટિસેધો લબ્ભતિ. તસ્મા અયઞ્ચેવ દુવિધો અઞ્ઞો ચ એવરૂપો પઞ્હો મોઘપઞ્હોતિ વેદિતબ્બો. તુચ્છપઞ્હોતિપિ વુચ્ચતિ. એવં તાવ ચત્તારો પઞ્હા વેદિતબ્બા.

પાળિગતિયા વિસ્સજ્જનં, પટિવચનવિસ્સજ્જનં, સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં, પટિક્ખેપેન વિસ્સજ્જનં, પટિસેધેન વિસ્સજ્જનન્તિ ઇમાનિ પન પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ નામ . તત્થ યં વિસ્સજ્જનં પાળિપદમેવ હુત્વા અત્થં વિસ્સજ્જેતિ, ઇદં **પાળિગતિયા વિસ્સજ્જનં** નામ. તં પુરેપઞ્હે લબ્ભતિ. 'યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતી'તિ હિ પઞ્હે 'ઉપ્પજ્જતી'તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં પાળિપદમેવ હુત્વા અત્થં વિસ્સજ્જયમાનં ગતં, તસ્મા એવરૂપેસુ ઠાનેસુ પાળિગતિયા વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. યં પન વિસ્સજ્જનં પટિવચનભાવેન અત્થં વિસ્સજ્જેતિ, ઇદં **પટિવચનવિસ્સજ્જનં** નામ. તં પચ્છાપઞ્હે લબ્ભતિ. 'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થા'તિ હિ પઞ્હે 'આમન્તા'તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં પટિવચનવસેનેવ અત્થં વિસ્સજ્જયમાનં ગતં, તસ્મા એવરૂપેસુ ઠાનેસુ પટિવચનવિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. યં વિસ્સજ્જનં સરૂપેન દસ્સેત્વા અત્થં વિસ્સજ્જેતિ; ઇદં **સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં** નામ. તં પરિપુણ્ણપઞ્હે લબ્ભતિ. 'યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ; તસ્સ

વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’તિ હિ પઞ્હે ‘અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાન’ન્તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં ‘ઇમેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ વેદનાક્ખન્ધો, ઇમેસં રૂપક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચા’તિ સરૂપદસ્સનેનેવ અત્થં વિસ્સજ્જયમાનં ગતં. તસ્મા એવરૂપેસુ ઠાનેસુ સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. યં પન વિસ્સજ્જનં તથારૂપસ્સ અત્થસ્સાભાવતો અત્થપટિક્ખેપેન પઞ્હં વિસ્સજ્જેતિ, ઇદં **પટિક્ખેપેન વિસ્સજ્જનં** નામ. યં તથારૂપસ્સ અત્થસ્સ એકક્ખણે અલાભતો અત્થપટિસેધનેન પઞ્હં વિસ્સજ્જેતિ, ઇદં **પટિસેધેન વિસ્સજ્જનં** નામ. તં મોઘપઞ્હે લબ્ભતિ. ‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા’તિ હિ પઞ્હે ‘નત્થી’તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં; એવરૂપો નામ સત્તો નત્થીતિ અત્થપટિક્ખેપેન પઞ્હં વિસ્સજ્જયમાનં ગતં; તસ્મા એવરૂપેસુ ઠાનેસુ પટિક્ખેપેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. ‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતી’તિ પઞ્હે પન ‘નો’તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં એકસ્મિં પટિસન્ધિક્ખણે ઉપ્પાદેન સદ્ધિં નિરોધો નામ ન લબ્ભતીતિ અત્થપટિસેધનેન પઞ્હં વિસ્સજ્જયમાનં ગતં, તસ્મા એવરૂપેસુ ઠાનેસુ પટિસેધેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ ઇમે ચત્તારો પઞ્હા, ઇમાનિ ચ પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ, યેસુ સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખિપિતબ્બાનિ, તાનિ એવં વેદિતબ્બાનિ – અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં ઠાનં, અસઞ્ઞસત્તે તત્થાતિ એકં, અસઞ્ઞસત્તાનન્તિ એકં; અસઞ્ઞસત્તા ચવન્તાનન્તિ એકં; અરૂપં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં, અરૂપે તત્થાતિ એકં, અરૂપાનન્તિ એકં, અરૂપા ચવન્તાનન્તિ એકં , અરૂપે પચ્છિમભવિકાનન્તિ એકં, અરૂપે પરિનિબ્બન્તાનન્તિ એકં; યે ચ અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તીતિ એકં; પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં, પઞ્ચવોકારે તત્થાતિ એકં, પઞ્ચવોકારાનન્તિ એકં પઞ્ચવોકારા ચવન્તાનન્તિ એકં, પઞ્ચવોકારે પચ્છિમભવિકાનન્તિ એકં, પઞ્ચવોકારે પરિનિબ્બન્તાનન્તિ એકં; સુદ્ધાવાસં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં, સુદ્ધાવાસે તત્થાતિ એકં, સુદ્ધાવાસાનન્તિ એકં, સુદ્ધાવાસે પરિનિબ્બન્તાનન્તિ એકં; સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં, સબ્બેસં ચવન્તાનન્તિ એકં; સબ્બસાધારણવસેન પચ્છિમભવિકાનન્તિ એકં, પરિનિબ્બન્તાનન્તિ એકં, ચતુવોકારં પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ એકં, ચવન્તાનન્તિ એકં. એવં ઇમેસં ચતુન્નં પઞ્હાનં ઇમાનિ પઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનિ ઇમેસુ સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખિપિત્વા ઇમસ્મિં પવત્તિમહાવારે અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. એવં વિદિત્વા હિ પઞ્હં વિસ્સજ્જન્તેન સુવિસ્સજ્જિતો હોતિ, અત્થઞ્ચ વિનિચ્છયન્તેન સુવિનિચ્છિતો હોતિ.

તત્થાયં નયો – **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિતાય રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. **તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**તિ વેદનાક્ખન્ધોપિ તસ્સ તસ્મિઞ્ઞેવ ખણે ઉપ્પજ્જતીતિ પુચ્છતિ. **અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ અચિત્તકપટિસન્ધિવસેન અસઞ્ઞસત્તભવં ઉપપજ્જન્તાનં. **તેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**તિ તેસં એકન્તેન રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિયેવ. પવત્તે ઉપ્પન્નાનં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિપિ નિરુજ્ઝતિપિ, તસ્મા ‘અસઞ્ઞસત્તાન’ન્તિ અવત્વા’અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાન’ન્તિ વુત્તં. **નો ચ તેસં વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**તિ અચિત્તકત્તા પન તેસં વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતેવ. ઇદં સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પઠમે ઠાને પરિપુણ્ણપઞ્હસ્સ પુરિમકોટ્ઠાસે સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં. **પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ રૂપારૂપમિસ્સકપટિસન્ધિવસેન પઞ્ચવોકારભવં ઉપપજ્જન્તાનં. **તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચા**તિ તેસં એકન્તેન રૂપવેદનાક્ખન્ધસઙ્ખાતા દ્વેપિ ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિયેવ. પવત્તે પન તત્થ ઉપ્પન્નાનં તે ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિપિ નિરુજ્ઝન્તિપિ, તસ્મા ‘પઞ્ચવોકારાન’ન્તિ અવત્વા ‘પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાન’ન્તિ વુત્તં. ઇદં પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનન્તિ ઠાને પરિપુણ્ણપઞ્હસ્સ પચ્છિમકોટ્ઠાસે સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બાનિ વિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ઇદં પનેત્થ ઉપ્પાદનિરોધેસુ નિયમલક્ખણં – સકલેપિ હિ ઇમસ્મિં ખન્ધયમકે તત્થ તત્થ ઉપ્પન્નાનં પવત્તે યાવ મરણા ખન્ધાનં અપરિયન્તેસુ ઉપ્પાદનિરોધેસુ વિજ્જમાનેસુપિ લહુપરિવત્તાનં ધમ્માનં વિનિબ્ભોગં કત્વા ઉપ્પાદનિરોધે દસ્સેતું ન સુકરન્તિ પવત્તિયં ઉપ્પાદનિરોધે અનામસિત્વા અભિનવં વિપાકવટ્ટં નિપ્ફાદયમાનેન નાનાકમ્મેન નિબ્બત્તાનં પટિસન્ધિખન્ધાનં ઉપ્પાદં દસ્સેતું સુખન્તિ પટિસન્ધિકાલે ઉપ્પાદવસેનેવ ઉપ્પાદવારો કથિતો. ઉપ્પન્નસ્સ પન વિપાકવટ્ટસ્સ પરિયોસાનેન નિરોધં દસ્સેતું સુખન્તિ મરણકાલે નિરોધવસેન નિરોધવારો કથિતો.

કિં પનેત્થ પવત્તિયં ઉપ્પાદનિરોધાનં અનામટ્ઠભાવે પમાણન્તિ? પાળિયેવ. પાળિયઞ્હિ વિસેસેન ઉપ્પાદવારસ્સ અનાગતકાલવારે 'પચ્છિમભવિકાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતી'તિ અયં પાળિ અતિપમાણમેવ. પચ્છિમભવિકાનઞ્હિ પવત્તે રૂપારૂપધમ્માનં ઉપ્પજ્જિતું યુત્તભાવે સતિપિ 'રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતી'તિ સન્નિટ્ઠાનં કત્વા વુત્તભાવેન પવત્તે ઉપ્પાદો ન ગહિતોતિ વેદિતબ્બો. 'સુદ્ધાવાસે પરિનિબ્બન્તાનં તેસં તત્થ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝિત્થ, નો ચ તેસં તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝતી'તિ અયં પન પાળિ પવત્તે નિરોધસ્સ અનામટ્ઠભાવે અતિવિય પમાણં. સુદ્ધાવાસે પરિનિબ્બન્તાનઞ્હિ ચુતિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે ઠિતાનં પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય પવત્તે ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધસઞ્ઞાક્ખન્ધાનં ગણનપથો નત્થિ. 'એવં સન્તેપિ તેસં તત્થ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝિત્થા'તિ સન્નિટ્ઠાનં કત્વા વુત્તભાવેન પવત્તે નિરોધો ન ગહિતોતિ વેદિતબ્બો.

એવમેત્થ ઉપ્પાદનિરોધેસુ નિયમલક્ખણં વિદિત્વા પટિસન્ધિઉપ્પાદમેવ ચુતિનિરોધમેવ ચ ગહેત્વા તેસુ તેસુ ઠાનેસુ આગતાનં વિસ્સજ્જનાનં અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. સો પન સક્કા આદિવિસ્સજ્જને વુત્તનયેન સબ્બત્થ વિદિતુન્તિ વિસ્સજ્જનપટિપાટિયા ન વિત્થારિતો. ઇમિના પન એવં દિન્નેનપિ નયેન યો એતેસં અત્થવિનિચ્છયં જાનિતું ન સક્કોતિ, તેન આચરિયે પયિરુપાસિત્વા સાધુકં સુત્વાપિ જાનિતબ્બો.

ઉપ્પાદસ્સ નિરોધસ્સ, ઉપ્પન્નસ્સાપિ એકતો;
નયસ્સ અનુલોમસ્સ, પટિલોમનયસ્સ ચ.

વસેન યાનિ ખન્ધેસુ, યમકાનિ ચ પઞ્ચસુ;
પુગ્ગલં અથ ઓકાસં, પુગ્ગલોકાસમેવ ચ.

આમસિત્વા પવત્તેસુ, ઠાનેસુ કથયી જિનો;
તેસં પાળિવવત્થાનં, દસ્સિતં અનુપુબ્બતો.

વિનિચ્છયત્થં અત્થસ્સ, પઞ્હાવિસ્સજ્જનાનિ ચ;
વિસ્સજ્જનાનં ઠાનાનિ, યાનિ તાનિ ચ સબ્બસો.

દસ્સેત્વા એકપઞ્હસ્મિં, યોજનાપિ પકાસિતા;
વિત્થારેન ગતે એત્થ, પઞ્હાવિસ્સજ્જનક્કમે.

અત્થં વણ્ણયતા કાતું, કિં નુ સક્કા ઇતો પરં;

નયેન ઇમિના તસ્મા, અત્થં જાનન્તુ પણ્ડિતાતિ.

પવત્તિમહાવારવણ્ણના.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૨૦૬-૨૦૮. તદનન્તરે પરિઞ્ઞાવારેપિ છળેવ કાલભેદા. અનુલોમપટિલોમતો દ્વેયેવ નયા. પુગ્ગલવારો, ઓકાસવારો, પુગ્ગલોકાસવારોતિ ઇમેસુ પન તીસુ પુગ્ગલવારોવ લબ્ભતિ, ન ઇતરે દ્વે. કિં કારણા? સદિસવિસ્સજ્જનતાય. યો હિ કોચિ પુગ્ગલો યત્થ કત્થચિ ઠાને રૂપક્ખન્ધં ચે પરિજાનાતિ, વેદનાક્ખન્ધમ્પિ પરિજાનાતિયેવ. વેદનાક્ખન્ધં ચે પરિજાનાતિ, રૂપક્ખન્ધમ્પિ પરિજાનાતિયેવ. રૂપક્ખન્ધં ચે ન પરિજાનાતિ, વેદનાક્ખન્ધમ્પિ ન પરિજાનાતિયેવ. વેદનાક્ખન્ધં ચે ન પરિજાનાતિ, રૂપક્ખન્ધમ્પિ ન પરિજાનાતિયેવ. તસ્મા તેસુપિ 'યત્થ રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનાતી'તિ આદિવસેન પુચ્છં કત્વા 'આમન્તા'ત્વેવ વિસ્સજ્જનં કાતબ્બં . સિયાતિ સદિસવિસ્સજ્જનતાય તે ઇધ ન લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બા.

અથ વા પરિઞ્ઞાકિચ્ચં નામ પુગ્ગલસ્સેવ હોતિ, નો ઓકાસસ્સ, પુગ્ગલોવ પરિજાનિતું સમત્થો, નો ઓકાસોતિ પુગ્ગલવારોવેત્થ ગહિતો, ન ઓકાસવારો. તસ્સ પન અગ્ગહિતત્તા તદનન્તરો પુગ્ગલોકાસવારો લબ્ભમાનોપિ ન ગહિતો. યો પનેસ પુગ્ગલવારો ગહિતો, તત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે રૂપક્ખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ, વેદનાક્ખન્ધમૂલકાનિ તીણિ, સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકાનિ દ્વે, સઙ્ખારક્ખન્ધમૂલકં એકન્તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અનુલોમનયે અગ્ગહિતગ્ગહણેન દસ યમકાનિ. પટિલોમનયે દસાતિ વીસતિ. તથા સેસેસુપીતિ એકેકસ્મિં કાલે વીસતિ વીસતિ કત્વા છસુ કાલેસુ વીસં યમકસતં, ચત્તારીસાનિ દ્વે પુચ્છાસતાનિ, અસીત્યાધિકાનિ ચત્તારિ અત્થસતાનિ ચ હોન્તીતિ ઇદમેત્થ પાળિવવત્થાનં.

અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નસઙ્ખાતા તયો અદ્ધા પવત્તિવારે વિય ચુતિપટિસન્ધિવસેન ન લબ્ભન્તિ. પવત્તે ચિત્તક્ખણવસેનેવ લબ્ભન્તિ. તેનેવેત્થ 'યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનાતી'તિઆદીસુ પુચ્છાસુ 'આમન્તા'તિ વિસ્સજ્જનં કતં. લોકુત્તરમગ્ગક્ખણસ્મિઞ્હિ નિબ્બાનારમ્મણેન ચિત્તેન પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ પરિઞ્ઞાકિચ્ચનિબ્બત્તિયા યં કિઞ્ચિ એકં ખન્ધં પરિજાનન્તો ઇતરમ્પિ પરિજાનાતીતિ વુચ્ચતિ. એવમેત્થ 'પરિજાનાતી'તિ પઞ્હેસુ અનુલોમનયે પરિઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ મત્થકપ્પત્તં અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિં સન્ધાય 'આમન્તા'તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. પટિલોમનયે પન 'ન પરિજાનાતી'તિ પઞ્હેસુ પુથુજ્જનાદયો સન્ધાય 'આમન્તા'તિ વુત્તં. 'પરિજાનિત્થા'તિ ઇમસ્મિં પન અતીતકાલવારે મગ્ગાનન્તરઅગ્ગફલે ઠિતોપિ પરિઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ નિટ્ઠિતત્તા પરિજાનિત્થયેવ નામ.

૨૦૯. **યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનિત્થા**તિ પઞ્હેન અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિં પુચ્છતિ. યસ્મા પનેસ ખન્ધપઞ્ચકં પરિજાનાતિયેવ નામ, ન તાવ નિટ્ઠિતપરિઞ્ઞાકિચ્ચો; તસ્મા 'નો'તિ પટિસેધો કતો. દુતિયપઞ્હે પન **પરિજાનિત્થા**તિ અરહન્તં પુચ્છતિ. યસ્મા પનેસો નિટ્ઠિતપરિઞ્ઞાકિચ્ચો. નત્થિ તસ્સ પરિઞ્ઞેય્યં નામ; તસ્મા 'નો'તિ પટિસેધો કતો. પટિલોમનયવિસ્સજ્જને પનેત્થ **અરહા રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતી**તિ અરહતો પરિઞ્ઞાય અભાવેન વુત્તં. **અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગી વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિત્થા**તિ અરહત્તમગ્ગટ્ઠસ્સ અનિટ્ઠિતપરિઞ્ઞાકિચ્ચતાય વુત્તં. ન કેવલઞ્ચ વેદનાક્ખન્ધમેવ, એકધમ્મમ્પિ સો ન પરિજાનિત્થેવ. ઇદં પન પુચ્છાવસેન વુત્તં. **નો ચ રૂપક્ખન્ધ**ન્તિ ઇદમ્પિ પુચ્છાવસેનેવ વુત્તં. અઞ્ઞમ્પિ પન સો ખન્ધં પરિજાનાતિ.

૨૧૦-૨૧૧. યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનિસ્સતીતિ એત્થ યસ્મા મગ્ગટ્ઠપુગ્ગલો એકચિત્તક્ખણિકો, તસ્મા સો પરિજાનિસ્સતીતિ સઙ્ખં ન ગચ્છતિ. તેન વુત્તં 'નો'તિ. **તે રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિત્થા**તિ પુચ્છાસભાગેન વુત્તં, ન પરિજાનિંસૂતિ પનેત્થ અત્થો. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના.

ખન્ધયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. આયતનયમકં

૧. પણ્ણત્તિઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૯. ઇદાનિ મૂલયમકે દેસિતેયેવ કુસલાદિધમ્મે આયતનવસેનાપિ સઙ્ગણ્હિત્વા ખન્ધયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ આયતનયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થ ખન્ધયમકે વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં. યથેવ હિ તત્થ પણ્ણત્તિવારો, પવત્તિવારો, પરિઞ્ઞાવારોતિ તયો મહાવારા હોન્તિ, તથા ઇધાપિ. વચનત્થોપિ નેસં તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇધાપિ ચ પણ્ણત્તિવારો ઉદ્દેસનિદ્દેસવસેન દ્વિધા વવત્થિતો. ઇતરે નિદ્દેસવસેનેવ. 'તત્થ દ્વાદસાયતનાની'તિ પદં આદિં કત્વા યાવ **નાયતના ન મનો**તિ, તાવ પણ્ણત્તિવારસ્સ ઉદ્દેસવારો વેદિતબ્બો. તત્થ **દ્વાદસાયતનાની**તિ અયં યમકવસેન પુચ્છિતબ્બાનં આયતનાનં ઉદ્દેસો. **ચક્ખાયતનં…પે॰… ધમ્માયતનન્તિ** તેસઞ્ઞેવ પભેદતો નામવવત્થાનં. યમકવસેન પુચ્છાસુખત્થઞ્ચેત્થ પઠમં પટિપાટિયા અજ્ઝત્તરૂપાયતનાનિ વુત્તાનિ. પચ્છા બાહિરરૂપાયતનાનિ. પરિયોસાને મનાયતનધમ્માયતનાનિ.

યથા પન હેટ્ઠા ખન્ધવસેન, એવમિધ ઇમેસં આયતનાનં વસેન પદસોધનવારો, પદસોધનમૂલચક્કવારો, સુદ્ધાયતનવારો, સુદ્ધાયતનમૂલચક્કવારોતિ, ચત્તારોવ નયવારા હોન્તિ. એકેકો ચેત્થ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધોયેવ. તેસમત્થો તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. યથા પન ખન્ધયમકે પદસોધનવારસ્સ અનુલોમવારે 'રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ'ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ યમકાનિ, તથા ઇધ 'ચક્ખુ, ચક્ખાયતનં; ચક્ખાયતનં; ચક્ખૂ'તિઆદીનિ દ્વાદસ. પટિલોમવારેપિ 'ન ચક્ખુ, ન ચક્ખાયતનં; ન ચક્ખાયતનં, ન ચક્ખૂ'તિઆદીનિ દ્વાદસ , પદસોધનમૂલચક્કવારસ્સ પનેત્થ અનુલોમવારે એકેકાયતનમૂલકાનિ એકાદસ એકાદસ કત્વા દ્વત્તિંસસતં યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ દ્વત્તિંસસતમેવ. સુદ્ધાયતનવારસ્સાપિ અનુલોમવારે દ્વાદસ, પટિલોમવારે દ્વાદસ, સુદ્ધાયતનમૂલચક્કવારસ્સાપિ અનુલોમવારે એકેકાયતનમૂલકાનિ એકાદસ એકાદસ કત્વા દ્વત્તિંસસતં યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ દ્વત્તિંસસતમેવાતિ એવમિધ છસત્તતાધિકેહિ પઞ્ચહિ યમકસતેહિ, દ્વિપઞ્ઞાસાધિકેહિ એકાદસહિ પુચ્છાસતેહિ, ચતુરાધિકેહિ તેવીસાય અત્થસતેહિ ચ પટિમણ્ડિતો પણ્ણત્તિવારસ્સ ઉદ્દેસવારો વેદિતબ્બો.

પણ્ણત્તિઉદ્દેસવારવણ્ણના.

૧. પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના

૧૦-૧૭. નિદ્દેસવારે પન હેટ્ઠા ખન્ધયમકસ્સ પણ્ણત્તિવારનિદ્દેસે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. અઞ્ઞત્ર વિસેસા. તત્રાયં વિસેસો – **દિબ્બચક્ખૂ**તિ દુતિયવિજ્જાઞાણં. **પઞ્ઞાચક્ખૂ**તિ તતિયવિજ્જાઞાણં. **દિબ્બસોતન્તિ** દુતિયઅભિઞ્ઞાઞાણં. **તણ્હાસોતન્તિ** તણ્હાવ. **અવસેસો કાયો**તિ નામકાયો, રૂપકાયો, હત્થિકાયો, અસ્સકાયોતિ એવમાદિ. **અવસેસં રૂપન્તિ** રૂપાયતનતો સેસં ભૂતુપાદાયરૂપઞ્ચેવ પિયરૂપસાતરૂપઞ્ચ. **સીલગન્ધો**તિઆદીનિ વાયનટ્ઠેન સીલાદીનંયેવ નામાનિ. **અત્થરસો**તિઆદીનિપિ સાધુમધુરટ્ઠેન અત્થાદીનઞ્ઞેવ નામાનિ. **અવસેસો ધમ્મો**તિ પરિયત્તિધમ્માદિઅનેકપ્પભેદોતિ અયમેત્થ વિસેસો.

પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૮-૨૧. ઇધાપિ ચ પવત્તિવારસ્સ ઉપ્પાદવારાદીસુ તીસુ અન્તરવારેસુ એકેકસ્મિં છળેવ કાલભેદા. તેસં એકેકસ્મિં કાલે પુગ્ગલવારાદયો તયો વારા. તે સબ્બેપિ અનુલોમપટિલોમનયવસેન દુવિધાવ હોન્તિ. તત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે યથા ખન્ધયમકે રૂપક્ખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ, વેદનાક્ખન્ધમૂલકાનિ તીણિ, સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકાનિ દ્વે, સઙ્ખારક્ખન્ધમૂલકં એકન્તિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન દસ યમકાનિ હોન્તિ. એવં ''યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતિ; યસ્સ વા પન સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ; યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ઘાણાયતનં, જિવ્હાયતનં, કાયાયતનં, રૂપાયતનં, સદ્દાયતનં, ગન્ધાયતનં, રસાયતનં, ફોટ્ઠબ્બાયતનં, મનાયતનં, ધમ્માયતનં, ઉપ્પજ્જતિ; યસ્સ વા પન ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતી''તિ એવં ચક્ખાયતનમૂલકાનિ એકાદસ. ''યસ્સ સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના નયેન સોતાયતનમૂલકાનિ દસ; ઘાનાયતનમૂલકાનિ નવ, જિવ્હાયતનમૂલકાનિ અટ્ઠ; કાયાયતનમૂલકાનિ સત્ત; રૂપાયતનમૂલકાનિ છ; સદ્દાયતનમૂલકાનિ પઞ્ચ; ગન્ધાયતનમૂલકાનિ ચત્તારિ; રસાયતનમૂલકાનિ તીણિ; ફોટ્ઠબ્બાયતનમૂલકાનિ દ્વે; મનાયતનમૂલકં એકન્તિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન છસટ્ઠિ યમકાનિ હોન્તિ.

તત્થ ચક્ખાયતનમૂલકેસુ એકાદસસુ ''યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સોતાયતનં, ઘાનાયતનં, રૂપાયતનં, મનાયતનં, ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતી''તિ ઇમાનિ પઞ્ચેવ વિસ્સજ્જિતાનિ. તેસુ પઠમં વિસ્સજ્જેતબ્બં તાવ વિસ્સજ્જિતં. દુતિયં કિઞ્ચાપિ પઠમેન સદિસવિસ્સજ્જનં, ચક્ખુસોતાયતનાનં પવત્તિટ્ઠાને પન ઘાનાયતનસ્સ ન એકન્તેન પવત્તિતો ''કથં નુ ખો એતં વિસ્સજ્જેતબ્બ''ન્તિ વિમતિનિવારણત્થં વિસ્સજ્જિતં. રૂપાયતનમનાયતનધમ્માયતનેહિ સદ્ધિં તીણિ યમકાનિ અસદિસવિસ્સજ્જનત્તા વિસ્સજ્જિતાનિ. સેસેસુ જિવ્હાયતનકાયાયતનેહિ તાવ સદ્ધિં દ્વે યમકાનિ પુરિમેહિ દ્વીહિ સદ્ધિં સદિસવિસ્સજ્જનાનિ. સદ્દાયતનસ્સ પટિસન્ધિક્ખણે અનુપ્પત્તિતો તેન સદ્ધિં યમકસ્સ વિસ્સજ્જનમેવ નત્થિ. ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનેહિપિ સદ્ધિં તીણિ યમકાનિ પુરિમેહિ દ્વીહિ સદિસવિસ્સજ્જનાનેવ હોન્તીતિ તન્તિયા લહુભાવત્થં સઙ્ખિત્તાનિ. સોતાયતનમૂલકેસુ યં લબ્ભતિ , તં પુરિમેહિ સદિસવિસ્સજ્જનમેવાતિ એકમ્પિ પાળિં નારુળ્હં. ઘાનાયતનમૂલકેસુ રૂપાયતનેન સદ્ધિં એકં, મનાયતનધમ્માયતનેહિ સદ્ધિં દ્વેતિ તીણિ યમકાનિ પાળિં આરુળ્હાનિ. સેસાનિ ઘાનાયતનયમકેન સદિસવિસ્સજ્જનત્તા નારુળ્હાનિ. તથા જિવ્હાયતનકાયાયતનમૂલકાનિ. રૂપાયતનમૂલકેસુ મનાયતનધમ્માયતનેહિ સદ્ધિં દ્વેયેવ વિસ્સજ્જિતાનિ. ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બેહિ પન સદ્ધિં તીણિ રૂપાયતનમનાયતનેહિ સદ્ધિં સદિસવિસ્સજ્જનાનિ. યથેવ હેત્થ ''સરૂપકાનં અચિત્તકાન''ન્તિઆદિ વુત્તં, તથા ઇધાપિ ''સરૂપકાનં અગન્ધકાનં, અરસકાનં અફોટ્ઠબ્બકાન''ન્તિ યોજના વેદિતબ્બા. ગન્ધાદીનિ ચેત્થ આયતનભૂતાનેવ અધિપ્પેતાનિ. તસ્મા ''સરૂપકાનં સગન્ધાયતનાન''ન્તિ આયતનવસેનેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

સદ્દાયતનમૂલકાનિ અત્થાભાવતો પાળિં નારુળ્હાનેવ. ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બમૂલકાનિ ચત્તારિ તીણિ દ્વે ચ હેટ્ઠિમેહિ સદિસવિસ્સજ્જનત્તા પાળિં નારુળ્હાનિ. મનાયતનમૂલકં વિસ્સજ્જિતમેવાતિ એવમેતાનિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે કતિપયયમકવિસ્સજ્જનેનેવ છસટ્ઠિયમકાનિ વિસ્સજ્જિતાનિ નામ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. યથા ચ પુગ્ગલવારે, એવં ઓકાસવારેપિ પુગ્ગલોકાસવારેપિ છસટ્ઠીતિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે તીસુ વારેસુ અનુલોમનયે અટ્ઠનવુતિસતં યમકાનિ હોન્તિ. યથા ચ અનુલોમનયે, એવં પટિલોમનયેપીતિ સબ્બાનિપિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે છન્નવુતાધિકાનિ તીણિ યમકસતાનિ હોન્તિ. તેસુ દ્વાનવુતાધિકાનિ સત્ત પુચ્છાસતાનિ, ચતુરાસીતાધિકાનિ ચ પન્નરસ અત્થસતાનિ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. એવં સેસેસુપિ પઞ્ચસુ કાલભેદેસૂતિ

સબ્બાનિપિ છસત્તતાધિકાનિ તેવીસતિ યમકસતાનિ. તતો દિગુણા પુચ્છા, તતો દિગુણા અત્થાતિ ઇદમેત્થ ઉપ્પાદવારે પાળિવવત્થાનં. નિરોધવારઉપ્પાદનિરોધવારેસુપિ એસેવ નયોતિ. સબ્બસ્મિમ્પિ પવત્તિવારે અટ્ઠવીસાનિ એકસત્તતિ યમકસતાનિ. તતો દિગુણા પુચ્છા, તતો દિગુણા અત્થા વેદિતબ્બા. પાળિ પન મનાયતનં ધમ્માયતનઞ્ચ એકસદિસં, નાનં નત્થિ. ઉપરિ પન ''વારસઙ્ખેપો હોતી''તિઆદીનિ વત્વા તત્થ તત્થ સઙ્ખિત્તા. તસ્મા યં તત્થ તત્થ સઙ્ખિત્તં, તં સબ્બં અસમ્મુય્હન્તેહિ સલ્લક્ખેતબ્બં.

અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં નયમુખં. **સચક્ખુકાનં અસોતકાનન્તિ** અપાયે જાતિબધિરઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તં. સો હિ સચક્ખુકો અસોતકો હુત્વા ઉપપજ્જતિ. યથાહ – ''કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે કસ્સચિ અપરાનિ દસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ. ઓપપાતિકાનં પેતાનં , ઓપપાતિકાનં અસુરાનં, ઓપપાતિકાનં તિરચ્છાનગતાનં, ઓપપાતિકાનં નેરયિકાનં; જચ્ચબધિરાનં ઉપપત્તિક્ખણે દસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, ચક્ખાયતનં રૂપધાનગન્ધજિવ્હારસકાયફોટ્ઠબ્બાયતનં મનાયતનં ધમ્માયતન''ન્તિ. **સચક્ખુકાનં સસોતકાનન્તિ** સુગતિદુગ્ગતીસુ પરિપુણ્ણાયતનેે ચ ઓપપાતિકે રૂપીબ્રહ્માનો ચ સન્ધાય વુત્તં. તે હિ સચક્ખુકા સસોતકા હુત્વા ઉપપજ્જન્તિ. યથાહ – ''કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે કસ્સચિ એકાદસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ; કામાવચરાનં દેવાનં, પઠમકપ્પિકાનં મનુસ્સાનં, ઓપપાતિકાનં પેતાનં, ઓપપાતિકાનં અસુરાનં, ઓપપાતિકાનં તિરચ્છાનગતાનં, ઓપપાતિકાનં નેરયિકાનં, પરિપુણ્ણાયતનાનં. રૂપધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે પઞ્ચાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, ચક્ખાયતનં રૂપસોતમનાયતનં ધમ્માયતન''ન્તિ.

અઘાનકાનન્તિ બ્રહ્મપારિસજ્જાદયો સન્ધાય વુત્તં. તે હિ સચક્ખુકા અઘાનકા હુત્વા ઉપપજ્જન્તિ. કામધાતુયં પન અઘાનકો ઓપપાતિકો નત્થિ. યદિ ભવેય્ય ''કસ્સચિ અટ્ઠાયતનાનિ પાતુભવન્તી''તિ વેદય્ય. યો ગબ્ભસેય્યકો પન અઘાનકો સિયા, સો ''સચક્ખુકાન''ન્તિ વચનતો ઇધ અનધિપ્પેતો. **સચક્ખુકાનં સઘાનકાનન્તિ** જચ્ચબધિરમ્પિ પરિપુણ્ણાયતનમ્પિ ઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તં. **સઘાનકાનં અચક્ખુકાનન્તિ** જચ્ચન્ધમ્પિ જચ્ચબધિરમ્પિ ઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તમેવ. **સઘાનકાનં સચક્ખુકાનન્તિ** પરિપુણ્ણાયતનમેવ ઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તં.

સરૂપકાનં અચક્ખુકાનન્તિ એત્થ જચ્ચન્ધજચ્ચબધિરઓપપાતિકેસુ અઞ્ઞતરોપિ ગબ્ભસેય્યકોપિ લબ્ભતિયેવ. **સચિત્તકાનં અચક્ખુકાનન્તિ** એત્થ હેટ્ઠા વુત્તેહિ જચ્ચન્ધાદીહિ તીહિ સદ્ધિં અરૂપિનોપિ લબ્ભન્તિ. **અચક્ખુકાનન્તિ** એત્થ પુરિમપદે વુત્તેહિ ચતૂહિ સદ્ધિં અસઞ્ઞસત્તાપિ લબ્ભન્તિ. **સરૂપકાનં અઘાનકાનન્તિ** એત્થ ગબ્ભસેય્યકા ચ અસઞ્ઞસત્તા ચ સેસરૂપીબ્રહ્માનો ચ લબ્ભન્તિ. **સચિત્તકાનં અઘાનકાનન્તિ** એત્થ ગબ્ભસેય્યકા ચ રૂપારૂપબ્રહ્માનો ચ લબ્ભન્તિ. **અચિત્તકાનં અરૂપકાનન્તિ**પદેસુ પન એકવોકારચતુવોકારસત્તાવ લબ્ભન્તીતિ ઇમિના નયેન સબ્બેસુ પુગ્ગલવારેસુ પુગ્ગલવિભાગો વેદિતબ્બો.

૨૨-૨૫૪. ઓકાસવારે **યત્થ ચક્ખાયતનન્તિ** રૂપીબ્રહ્મલોકં પુચ્છતિ. તેનેવ **આમન્તાતિ** વુત્તં . તસ્મિઞ્હિ તલે નિયમતો તાનિ આયતનાનિ પટિસન્ધિયં ઉપ્પજ્જન્તિ. ઇદમેત્થ નયમુખં. ઇમિના નયમુખેન સકલેપિ પવત્તિવારે અત્થો વેદિતબ્બો. પરિઞ્ઞાવારો ખન્ધયમકે વુત્તનયોયેવાતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના.

આયતનયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ધાતુયમકં

૧-૧૯. ઇદાનિ તેયેવ મૂલયમકે દેસિતે કુસલાદિધમ્મે ધાતુવસેન સઙ્ગણ્હિત્વા આયતનયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ ધાતુયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થ આયતનયમકે વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનં વેતિદબ્બં. ઇધાપિ હિ પણ્ણત્તિવારાદયો તયો મહાવારા, અવસેસા અન્તરવારા ચ સદ્ધિં કાલપ્પભેદાદીહિ આયતનયમકે આગતસદિસાયેવ. ઇધાપિ ચ યમકપુચ્છાસુખત્થં પટિપાટિયા અજ્ઝત્તિકબાહિરા રૂપધાતુયોવ વત્વા વિઞ્ઞાણધાતુયો વુત્તા. ધાતૂનં પન બહુત્તા ઇધ આયતનયમકતો બહુતરાનિ યમકાનિ, યમકદિગુણા પુચ્છા, પુચ્છાદિગુણા ચ અત્થા હોન્તિ. તત્થ ચક્ખુધાતુમૂલકાદીસુ યમકેસુ લબ્ભમાનાનં યમકાનં અત્થવિનિચ્છયો આયતનયમકે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. તંસદિસાયેવ હેત્થ અત્થગતિ, તેનેવ ચ કારણેન પાળિપિ સઙ્ખિત્તા. પરિઞ્ઞાવારો પાકતિકોયેવાતિ.

ધાતુયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સચ્ચયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારવણ્ણના

૧-૯. ઇદાનિ તેયેવ મૂલયમકે દેસિતે કુસલાદિધમ્મે સચ્ચવસેન સઙ્ગણ્હિત્વા ધાતુયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ સચ્ચયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ પણ્ણત્તિવારાદયો તયો મહાવારા અન્તરવારાદયો ચ અવસેસપ્પભેદા વેદિતબ્બા. પણ્ણત્તિવારે પનેત્થ ચતુન્નં સચ્ચાનં વસેન પદસોધનવારો, પદસોધનમૂલચક્કવારો, સુદ્ધસચ્ચવારો, સુદ્ધસચ્ચમૂલચક્કવારોતિ ઇમેસુ ચતૂસુ વારેસુ યમકગણના વેદિતબ્બા.

૧૦-૨૬. પણ્ણત્તિવારનિદ્દેસે પન **અવસેસં દુક્ખસચ્ચ**ન્તિ દુક્ખવેદનાય ચેવ તણ્હાય ચ વિનિમુત્તા તેભૂમકધમ્મા વેદિતબ્બા. **અવસેસો સમુદયો**તિ સચ્ચવિભઙ્ગે નિદ્દિટ્ઠકામાવચરકુસલાદિભેદો દુક્ખસચ્ચસ્સ પચ્ચયો. **અવસેસો નિરોધો**તિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપટિપસ્સદ્ધિનિરોધો ચેવ ખણભઙ્ગનિરોધો ચ. **અવસેસો મગ્ગો**તિ ''તસ્મિં ખો પન સમયે પઞ્ચઙ્ગિકો મગ્ગો હોતિ, અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, મિચ્છામગ્ગો, જઙ્ઘમગ્ગો, સકટમગ્ગો''તિ એવમાદિકો.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૨૭-૧૬૪. પવત્તિવારે પનેત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ; યસ્સ વા પન સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતી''તિ દુક્ખસચ્ચમૂલકેહિ તીહિ, સમુદયસચ્ચમૂલકેહિ દ્વીહિ, નિરોધસચ્ચમૂલકેન એકેનાતિ લબ્ભમાનઞ્ચ અલબ્ભમાનઞ્ચ ગહેત્વા પાળિવસેન છહિ યમકેહિ ભવિતબ્બં. તેસુ યસ્મા નિરોધસ્સ નેવ ઉપ્પાદો, ન નિરોધો યુજ્જતિ, તસ્મા દુક્ખસચ્ચમૂલકાનિ સમુદયસચ્ચમગ્ગસચ્ચેહિ સદ્ધિં દ્વે, સમુદયસચ્ચમૂલકં મગ્ગસચ્ચેન સદ્ધિં એકન્તિ તીણિ યમકાનિ આગતાનિ. તસ્સ પટિલોમનયેપિ ઓકાસવારાદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ સબ્બવારેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં યમકાનં વસેન યમકગણના વેદિતબ્બા. અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં – ઇમસ્સ હિ સચ્ચયમકસ્સ પવત્તિવારે નિરોધસચ્ચં તાવ ન લબ્ભતેવ. સેસેસુ પન તીસુ સમુદયસચ્ચમગ્ગસચ્ચાનિ એકન્તેન પવત્તિયંયેવ લબ્ભન્તિ. દુક્ખસચ્ચં ચુતિપટિસન્ધીસુપિ પવત્તેપિ લબ્ભતિ. પચ્ચુપ્પન્નાદયો પન તયો કાલા ચુતિપટિસન્ધીનમ્પિ પવત્તિયાપિ વસેન લબ્ભન્તિ. એવમેત્થ યં યં લબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

તત્રિદં નયમુખં – **સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ અન્તમસો સુદ્ધાવાસાનમ્પિ. તેપિ હિ દુક્ખસચ્ચેનેવ ઉપપજ્જન્તિ. **તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સા**તિ ઇદં દુક્ખસચ્ચસમુદયસચ્ચેસુ એકકોટ્ઠાસસ્સ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. તસ્મા પઞ્ચવોકારવસેનેવ ગહેતબ્બં. ચતુવોકારે પન તણ્હાવિપ્પયુત્તસ્સ ફલસમાપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે એકમ્પિ સચ્ચં નુપ્પજ્જતિ. ઇદં ઇધ ન ગહેતબ્બં. **તેસં દુક્ખસચ્ચઞ્ચા**તિ તસ્મિઞ્હિ ખણે તણ્હં ઠપેત્વા સેસં દુક્ખસચ્ચં નામ હોતીતિ સન્ધાયેતં વુત્તં. મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેપિ એસેવ નયો. તત્થ પન રૂપમેવ દુક્ખસચ્ચં નામ. સેસા મગ્ગસમ્પયુત્તકા ધમ્મા સચ્ચવિનિમુત્તા. તેનેવ કારણેન ''અરૂપે મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં

મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તં. **સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં તત્થા**તિ તેસં તસ્મિં ઉપપત્તિક્ખણે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પત્તિક્ખણે ચાતિ એવમેત્થ ખણવસેન ઓકાસો વેદિતબ્બો. અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ એસેવ નયો. **અનભિસમેતાવીન**ન્તિ ચતુસચ્ચપટિવેધસઙ્ખાતં અભિસમયં અપ્પત્તસત્તાનં. **અભિસમેતાવીન**ન્તિ અભિસમિતસચ્ચાનન્તિ. ઇમિના નયમુખેન સબ્બત્થ અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

પવત્તિવારવણ્ણના.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૧૬૫-૧૭૦. પરિઞ્ઞાવારે પન ઞાતપરિઞ્ઞા, તીરણપરિઞ્ઞા, પહાનપરિઞ્ઞાતિ તિસ્સોપેત્થ પરિઞ્ઞાયો લબ્ભન્તિ. યસ્મા ચ લોકુત્તરધમ્મેસુ પરિઞ્ઞા નામ નત્થિ; તસ્મા ઇધ દ્વે સચ્ચાનિ ગહિતાનિ. તત્થ **દુક્ખસચ્ચં પરિજાનાતી**તિ ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાવસેનેવ વુત્તં. **સમુદયસચ્ચં પજહતી**તિ ઞાતપહાનપરિઞ્ઞાવસેન. ઇતિ ઇમાસં પરિઞ્ઞાનં વસેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના.

સચ્ચયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સઙ્ખારયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારવણ્ણના

૧. ઇદાનિ તેસઞ્ઞેવ મૂલયમકે દેસિતાનં કુસલાદિધમ્માનં લબ્ભમાનવસેન એકદેસં સઙ્ગણ્હિત્વા સચ્ચયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ સઙ્ખારયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ પણ્ણત્તિવારાદયો તયો મહાવારા, અન્તરવારાદયો ચ અવસેસપભેદા વેદિતબ્બા. અયં પનેત્થ વિસેસો – પણ્ણત્તિવારે તાવ યથા હેટ્ઠા ખન્ધાદયો ધમ્મે ઉદ્દિસિત્વા ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો; ચક્ખુ ચક્ખાયતનં; ચક્ખુ ચક્ખુધાતુ; દુક્ખં દુક્ખસચ્ચ''ન્તિ પદસોધનવારો આરદ્ધો. તથા અનારભિત્વા ''અસ્સાસપસ્સાસા કાયસઙ્ખારો''તિ પઠમં તયોપિ સઙ્ખારા વિભજિત્વા દસ્સિતા.

તત્થ કાયસ્સ સઙ્ખારો **કાયસઙ્ખારો**. ''અસ્સાસપસ્સાસા કાયિકા, એતે ધમ્મા કાયપ્પટિબદ્ધા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩; સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮ અત્થતો સમાનં) હિ વચનતો કારણભૂતસ્સ કરજકાયસ્સ ફલભૂતો એવ સઙ્ખારોતિ કાયસઙ્ખારો. અપરો નયો – સઙ્ખરિયતીતિ સઙ્ખારો. કેન સઙ્ખરિયતીતિ? કાયેન. અયઞ્હિ વાતો વિય ભસ્તાય કરજકાયેન સઙ્ખરિયતીતિ. એવમ્પિ કાયસ્સ સઙ્ખારોતિ કાયસઙ્ખારો. કાયેન કતો અસ્સાસપસ્સાસવાતોતિ અત્થો. ''પુબ્બેવ ખો, આવુસો વિસાખ, વિતક્કેત્વા વિચારેત્વા પચ્છા વાચં ભિન્દતિ, તસ્મા વિતક્કવિચારા વચીસઙ્ખારો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩; સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮) વચનતો પન સઙ્ખરોતીતિ સઙ્ખારો. કિં સઙ્ખરોતિ? વચિં. વચિયા સઙ્ખારોતિ **વચીસઙ્ખારો**. વચીભેદસમુટ્ઠાપકસ્સ વિતક્કવિચારદ્વયસ્સેતં નામં. ''સઞ્ઞા ચ વેદના ચ ચેતસિકા એતે ધમ્મા ચિત્તપટિબદ્ધા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩; સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮) વચનતોયેવ પન તતિયપદેપિ સઙ્ખરિયતીતિ સઙ્ખારો. કેન સઙ્ખરિયતિ? ચિત્તેન. કરણત્થે સામિવચનં કત્વા ચિત્તસ્સ સઙ્ખારોતિ **ચિત્તસઙ્ખારો**. સબ્બેસમ્પિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં ચેતસિકધમ્માનમેતં અધિવચનં. વિતક્કવિચારાનં પન વચીસઙ્ખારભાવેન વિસું ગહિતત્તા ''ઠપેત્વા વિતક્કવિચારે''તિ વુત્તં.

૨-૭. ઇદાનિ **કાયો કાયસઙ્ખારો**તિ પદસોધનવારો આરદ્ધો. તસ્સ અનુલોમનયે તીણિ, પટિલોમનયે તીણીતિ છ યમકાનિ. પદસોધનમૂલચક્કવારે એકેકસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે દ્વે કત્વા અનુલોમનયે છ, પટિલોમનયે છાતિ દ્વાદસ યમકાનિ. સુદ્ધસઙ્ખારવારે પન યથા સુદ્ધખન્ધવારાદીસુ ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં; ચક્ખુ આયતનં, આયતના ચક્ખૂ''તિઆદિના નયેન યમકાનિ વુત્તાનિ. એવં ''કાયો સઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયો''તિ અવત્વા ''કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો, વચીસઙ્ખારો કાયસઙ્ખારો''તિઆદિના નયેન કાયસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે, વચીસઙ્ખારમૂલકં એકન્તિ અનુલોમે તીણિ, પટિલોમે તીણીતિ સબ્બાનિપિ સુદ્ધિકવારે છ યમકાનિ વુત્તાનિ. કિં કારણા? સુદ્ધિકએકેકપદવસેન અત્થાભાવતો. યથા હિ ખન્ધયમકાદીસુ રૂપાદિવિસિટ્ઠાનં ખન્ધાનં ચક્ખાદિવિસિટ્ઠાનઞ્ચ આયતનાદીનં અધિપ્પેતત્તા ''રૂપં ખન્ધો , ખન્ધા રૂપં, ચક્ખુ આયતનં, આયતના ચક્ખૂ''તિ સુદ્ધિકએકેકપદવસેન અત્થો અત્થિ. એવમિધ ''કાયો સઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયો''તિ નત્થિ. કાયસઙ્ખારોતિ પન દ્વીહિપિ પદેહિ એકોવ અત્થો લબ્ભતિ. અસ્સાસો વા પસ્સાસો વાતિ સુદ્ધિકએકેકપદવસેન અત્થાભાવતો ''કાયો સઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયો''તિ ન વુત્તં. ''કાયો કાયસઙ્ખારો''તિઆદિ પન વત્તબ્બં સિયા. તમ્પિ કાયવચીચિત્તપદેહિ ઇધ અધિપ્પેતાનં સઙ્ખારાનં અગ્ગહિતત્તા ન યુજ્જતિ. સુદ્ધસઙ્ખારવારો હેસ. પદસોધને પન વિનાપિ અત્થેન વચનં યુજ્જતીતિ તત્થ સો નયો ગહિતોવ. ઇધ પન કાયસઙ્ખારસ્સ વચીસઙ્ખારાદીહિ, વચીસઙ્ખારસ્સ ચ ચિત્તસઙ્ખારાદીહિ, ચિત્તસઙ્ખારસ્સ ચ કાયસઙ્ખારાદીહિ, અઞ્ઞત્તા

‘‘કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો, વચીસઙ્ખારો, કાયસઙ્ખારો’’તિ એકેકસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે દ્વે કત્વા છ યમકાનિ યુજ્જન્તિ. તેસુ અગ્ગહિતગ્ગહણેન તીણેવ લબ્ભન્તિ. તસ્મા તાનેવ દસ્સેતું અનુલોમનયે તીણિ, પટિલોમનયે તીણીતિ છ યમકાનિ વુત્તાનિ. સુદ્ધસઙ્ખારમૂલચક્કવારો પનેત્થ ન ગહિતોતિ. એવં પણ્ણત્તિવારસ્સ ઉદ્દેસવારો વેદિતબ્બો.

૮-૧૮. નિદ્દેસવારે પનસ્સ અનુલોમે તાવ યસ્મા ન કાયાદયોવ કાયસઙ્ખારાદીનં નામં, તસ્મા **નો**તિ પટિસેધો કતો. પટિલોમે **ન કાયો ન કાયસઙ્ખારો**તિ યો ન કાયો સો કાયસઙ્ખારોપિ ન હોતીતિ પુચ્છતિ. **કાયસઙ્ખારો ન કાયો કાયસઙ્ખારો**તિ કાયસઙ્ખારો કાયો ન હોતિ, કાયસઙ્ખારોયેવ પનેસોતિ અત્થો. **અવસેસ**ન્તિ ન કેવલં સેસસઙ્ખારદ્વયમેવ. કાયસઙ્ખારવિનિમુત્તં પન સેસં સબ્બમ્પિ સઙ્ખતાસઙ્ખતપણ્ણત્તિભેદં ધમ્મજાતં નેવ કાયો, ન કાયસઙ્ખારોતિ ઇમિના ઉપાયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૯. પવત્તિવારે પનેત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે ‘‘યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતી’’તિ કાયસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે, વચીસઙ્ખારમૂલકં એકન્તિ તીણેવ યમકાનિ લબ્ભન્તિ; તાનિ ગહિતાનેવ. તસ્સ પટિલોમનયેપિ ઓકાસવારાદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ સબ્બવારેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં યમકાનં વસેન યમકગણના વેદિતબ્બા.

અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં – ઇમસ્મિઞ્હિ સઙ્ખારયમકે ‘‘અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે વિતક્કવિચારાનં ઉપ્પાદક્ખણે’’તિઆદિવચનતો પચ્ચુપ્પન્નાદિકાલભેદો પવત્તિવસેનાપિ ગહેતબ્બો, ન ચુતિપટિસન્ધિવસેનેવ. ‘‘દુતિયજ્ઝાને તતિયજ્ઝાને તત્થ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિવચનતો ચ ઝાનમ્પિ ઓકાસવસેન ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. એવમેત્થ યં યં લબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

તત્રિદં નયમુખં – **વિના વિતક્કવિચારેહી**તિ દુતિયતતિયજ્ઝાનવસેન વુત્તં. **તેસ**ન્તિ તેસં દુતિયતતિયજ્ઝાનસમઙ્ગીનં. **કામાવચરાન**ન્તિ કામાવચરે ઉપ્પન્નસત્તાનં. રૂપાવચરદેવાનં પન અસ્સાસપસ્સાસા નત્થિ. અરૂપાવચરાનં રૂપમેવ નત્થિ. **વિના અસ્સાસપસ્સાસેહી**તિ રૂપારૂપભવેસુ નિબ્બત્તસત્તાનં વિતક્કવિચારુપ્પત્તિં સન્ધાય વુત્તં.

૨૧. **પઠમજ્ઝાને કામાવચરે**તિ કામાવચરભૂમિયં ઉપ્પન્ને પઠમજ્ઝાને. અઙ્ગમત્તવસેન ચેત્થ પઠમજ્ઝાનં ગહેતબ્બં, ન અપ્પનાવસેનેવ. અનપ્પનાપત્તેપિ હિ સવિતક્કસવિચારચિત્તે ઇદં સઙ્ખારદ્વયં ઉપ્પજ્જતેવ.

૨૪. **ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે**તિ ઇદં કાયસઙ્ખારસ્સ એકન્તચિત્તસમુટ્ઠાનત્તા વુત્તં. ઉપ્પજ્જમાનમેવ હિ ચિત્તં રૂપં વા અરૂપં વા સમુટ્ઠાપેતિ, ન ભિજ્જમાનં.

૩૭. **સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને**તિ પટિસન્ધિતો દુતિયે ભવઙ્ગચિત્તે. કામઞ્ચેતં પટિસન્ધિચિત્તેપિ વત્તમાને તેસં તત્થ નુપ્પજ્જિત્થેવ. યાવ પન અબ્બોકિણ્ણં વિપાકચિત્તં વત્તતિ, તાવ નુપ્પજ્જિત્થેવ નામાતિ દસ્સનત્થમેતં વુત્તં. યસ્સ વા ઝાનસ્સ વિપાકચિત્તેન તે નિબ્બત્તા, તં સતસોપિ સહસ્સસોપિ ઉપ્પજ્જમાનં

પઠમચિત્તમેવ. વિપાકચિત્તેન પન વિસદિસં ભવનિકન્તિયા આવજ્જનચિત્તં દુતિયચિત્તં નામ. તં સન્ધાયેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

૪૪. **પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગીન**ન્તિ સબ્બપચ્છિમેન અપ્પટિસન્ધિકચિત્તેન સમઙ્ગીભૂતાનં ખીણાસવાનં. **અવિતક્કઅવિચારં પચ્છિમચિત્ત**ન્તિ રૂપાવચરાનં દુતિયજ્ઝાનિકાદિચુતિચિત્તવસેન, અરૂપાવચરાનઞ્ચ ચતુત્થજ્ઝાનિકચુતિચિત્તવસેનેતં વુત્તં. **તેસ**ન્તિ તેસં પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગીઆદીનં.

૭૯. **યસ્સ કાયસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતી**તિ એત્થ નિયમતો કાયસઙ્ખારસ્સ ચિત્તસઙ્ખારેન સદ્ધિં એકક્ખણે નિરુજ્ઝનતો આમન્તાતિ પટિવચનં દિન્નં. ન ચિત્તસઙ્ખારસ્સ કાયસઙ્ખારેન સદ્ધિં. કિં કારણા? ચિત્તસઙ્ખારો હિ કાયસઙ્ખારેન વિનાપિ ઉપ્પજ્જતિ ચ નિરુજ્ઝતિ ચ. કાયસઙ્ખારો પન ચિત્તસમુટ્ઠાનો અસ્સાસપસ્સાસવાતો. ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પજ્જિત્વા યાવ અઞ્ઞાનિ સોળસચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તાવ તિટ્ઠતિ. તેસં સોળસન્નં સબ્બપચ્છિમેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝતીતિ યેન ચિત્તેન સદ્ધિં ઉપ્પજ્જતિ, તતો પટ્ઠાય સત્તરસમેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝતિ. ન કસ્સચિ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે વા ઠિતિક્ખણે વા નિરુજ્ઝતિ, નાપિ ઠિતિક્ખણે વા ભઙ્ગક્ખણે વા ઉપ્પજ્જતિ. એસા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ધમ્મતાતિ નિયમતો ચિત્તસઙ્ખારેન સદ્ધિં એકક્ખણે નિરુજ્ઝનતો આમન્તાતિ વુત્તં. યં પન વિભઙ્ગપ્પકરણસ્સ સીહળટ્ઠકથાયં ‘‘ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં સત્તરસમસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિરુજ્ઝતી’’તિ વુત્તં, તં ઇમાય પાળિયા વિરુજ્ઝતિ. અટ્ઠકથાતો ચ પાળિયેવ બલવતરાતિ પાળિયં વુત્તમેવ પમાણં.

૧૨૮. **યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતી**તિ એત્થ યસ્મા કાયસઙ્ખારો ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પજ્જતિ, ન ચ તસ્મિં ખણે વિતક્કવિચારા નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્મા નોતિ પટિસેધો કતોતિ. ઇમિના નયમુખેન સબ્બત્થ અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. પરિઞ્ઞાવારો પાકતિકોયેવાતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના.

સઙ્ખારયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. અનુસયયમકં

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના

૧. ઇદાનિ તેસઞ્ઞેવ મૂલયમકે દેસિતાનં કુસલાદિધમ્માનં લબ્ભમાનવસેન એકદેસં સઙ્ગહિત્વા સઙ્ખારયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ અનુસયયમકસ્સ અત્થવણ્ણના હોતિ. તત્થ પાળિવવત્થાનં તાવ વેદિતબ્બં – ઇમસ્મિઞ્હિ અનુસયયમકે ખન્ધયમકાદીસુ વિય દેસનં અકત્વા અઞ્ઞેન નયેન પાળિદેસના કતા. કથં? પઠમં તાવ પરિચ્છેદતો, ઉદ્દેસતો, ઉપ્પત્તિટ્ઠાનતોતિ તીહાકારેહિ અનુસયે ગહાપેતું પરિચ્છેદવારો, પરિચ્છિન્નુદ્દેસવારો, ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારોતિ, તયો વારા દેસિતા. તતો સત્તન્નં મહાવારાનં વસેન અનુસયે યોજેત્વા યમકદેસના કતા. તત્થ **સત્તાનુસયાતિ** અયં ''સત્તેવ, ન તતો ઉદ્ધં, ન હેટ્ઠા''તિ ગણનપરિચ્છેદેન પરિચ્છિન્દિત્વા અનુસયાનં દેસિતત્તા પરિચ્છેદવારો નામ. **કામરાગાનુસયો…પે॰… અવિજ્જાનુસયો**તિ અયં પરિચ્છેદવારેન પરિચ્છિન્નાનં નામમત્તં ઉદ્દિસિત્વા ''ઇમે નામ તે''તિ દેસિતત્તા પરિચ્છિન્નુદ્દેસવારો નામ. **કત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ…પે॰… એત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતી**તિ અયં ''ઇમેસુ નામ ઠાનેસુ ઇમે અનુસયા અનુસેન્તિ''તિ એવં તેસંયેવ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સ દેસિતત્તા ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારો નામ.

યેસં પન સત્તન્નં મહાવારાનં વસેન અનુસયે યોજેત્વા યમકદેસના કતા, તેસં ઇમાનિ નામાનિ – અનુસયવારો, સાનુસયવારો, પજહનવારો, પરિઞ્ઞાવારો, પહીનવારો, ઉપ્પજ્જનવારો ધાતુવારોતિ. તેસુ પઠમો અનુસયવારો. સો અનુલોમપટિલોમનયવસેન દુવિધો હોતિ.

તત્થ અનુલોમનયે ''યસ્સ અનુસેતિ, યત્થ અનુસેતિ, યસ્સ યત્થ અનુસેતી''તિ પુગ્ગલોકાસતદુભયવસેન તયો અન્તરવારા હોન્તિ. તેસુ પઠમે પુગ્ગલવારે ''યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ; યસ્સ વા પન પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ; યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ માનાનુસયો, દિટ્ઠાનુસયો, વિચિકિચ્છાનુસયો, ભવરાગાનુસયો, અવિજ્જાનુસયો અનુસેતિ. યસ્સ વા પન અવિજ્જાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતી''તિ કામરાગાનુસયમૂલકાનિ છ યમકાનિ. પુન અગહિતગ્ગહણવસેન પટિઘાનુસયમૂલકાનિ પઞ્ચ, માનાનુસયમૂલકાનિ ચત્તારિ, દિટ્ઠાનુસયમૂલકાનિ તીણિ, વિચિકિચ્છાનુસયમૂલકાનિ દ્વે, ભવરાગાનુસયમૂલકં એકન્તિ એવં સબ્બાનિપિ એકમૂલકાનિ એકવીસતિ. પુન ''યસ્સ કામરાગાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ અનુસેન્તી''તિ એવં આગતાનિ દુકમૂલકાનિ પઞ્ચ, તિકમૂલકાનિ ચત્તારિ, ચતુક્કમૂલકાનિ તીણિ, પઞ્ચકમૂલકાનિ દ્વે, છક્કમૂલકં એકન્તિ અપરાનિપિ પન્નરસ હોન્તિ. તાનિ પુરિમેહિ એકવીસતિયા સદ્ધિં છત્તિંસાતિ પુગ્ગલવારે છત્તિંસ યમકાનિ. તથા ઓકાસવારે, તથા પુગ્ગલોકાસવારેતિ સબ્બાનિપિ અનુલોમનયે અટ્ઠસતં યમકાનિ. તથા પટિલોમનયેતિ અનુસયવારે સોળસાધિકાનિ દ્વે યમકસતાનિ, તતો દિગુણા પુચ્છા, તતો દિગુણા અત્થા ચ વેદિતબ્બા. યથા ચેત્થ, એવં સાનુસયવારો, પજહનવારો, પરિઞ્ઞાવારો, પહીનવારો, ઉપ્પજ્જનવારોતિ ઇમેસમ્પિ પઞ્ચન્નં વારાનં, એકેકસ્મિં યમકગણના; યમકદિગુણા પુચ્છા, પુચ્છાદિગુણા ચ અત્થા વેદિતબ્બા. અયં પનેત્થ પુરિમેસુ તીસુ વારેસુ વિસેસો. ઓકાસવારે ''યત્થ તત્થા''તિ અવત્વા **યતો તતો**તિ નિસ્સક્કવચનેન દેસના કતા. સેસં તાદિસમેવ.

યો પનાયં સબ્બપચ્છિમો ધાતુવારો નામ, સો પુચ્છાવારો, વિસ્સજ્જનાવારોતિ દ્વિધા ઠિતો. તસ્સ પુચ્છાવારે **કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા**તિ વત્વા ''કામધાતું વા પન ઉપપજ્જન્તસ્સ કામધાતુયા ચુતસ્સા''તિ ન વુત્તં. કિં કારણા? અત્થવિસેસાભાવતો. દ્વેપિ હિ એતા પુચ્છા એકત્થાયેવ, તસ્મા એકેકસ્મા યમકા એકેકમેવ પુચ્છં પુચ્છિત્વા સબ્બપુચ્છાવસાને પુચ્છાનુક્કમેનેવ ''કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કસ્સચિ સત્ત અનુસયા અનુસેન્તી''તિઆદિના નયેન વિસ્સજ્જનં કતં.

તત્થ ''કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ, રૂપધાતું, અરૂપધાતું, નકામધાતું, નરૂપધાતું નઅરૂપધાતું , ઉપપજ્જન્તસ્સા''તિ છ સુદ્ધિકપુચ્છા; ''નકામધાતું, નઅરૂપધાતું, નરૂપધાતું; નઅરૂપધાતું, નકામધાતું, નરૂપધાતું, ઉપપજ્જન્તસ્સા''તિ તિસ્સો મિસ્સકા પુચ્છા ચાતિ કામધાતુમૂલકા નવ અનુલોમપુચ્છા હોન્તિ. તથા રૂપધાતુમૂલકા નવ, અરૂપધાતુમૂલકા નવાતિ સત્તવીસતિ અનુલોમપુચ્છા હોન્તિ. તથા નકામધાતુનરૂપધાતુનઅરૂપધાતુમૂલકા સત્તવીસતિ પટિલોમપુચ્છા. પુન ''નકામધાતુયા, નઅરૂપધાતુયા, નરૂપધાતુયા, નઅરૂપધાતુયા, નકામધાતુયા, નઅરૂપધાતુયા''તિ સત્તવીસતિ દુકમૂલકા પુચ્છાતિ સબ્બાપિ સમ્પિણ્ડિતા એકાસીતિ પુચ્છા હોન્તિ. તાસં વસેનેત્થ વિસ્સજ્જનં કતન્તિ ઇદં ધાતુવારે પાળિવવત્થાનં. એવં તાવ સકલેપિ અનુસયયમકે પાળિવવત્થાનમેતં વેદિતબ્બં.

આદિતો પટ્ઠાય પનેત્થ યં યં અનુત્તાનં, તત્થ તત્થ અયં વિનિચ્છયકથા – **અનુસયા**તિ કેનટ્ઠેન અનુસયા? અનુસયનટ્ઠેન. કો એસ અનુસયનટ્ઠો નામાતિ? અપ્પહીનટ્ઠો. એતે હિ અપ્પહીનટ્ઠેન તસ્સ તસ્સ સન્તાને અનુસેન્તિ નામ, તસ્મા અનુસયાતિ વુચ્ચન્તિ. **અનુસેન્તી**તિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. અથાપિ સિયા – અનુસયનટ્ઠો નામ અપ્પહીનાકારો. અપ્પહીનાકારો ચ ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તું ન યુજ્જતિ, તસ્મા ન અનુસયા ઉપ્પજ્જન્તીતિ . તત્રિદં પટિવચનં – અપ્પહીનાકારો અનુસયો, અનુસયોતિ પન અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતકિલેસો વુચ્ચતિ. સો ચિત્તસમ્પયુત્તો સારમ્મણો સપ્પચ્ચયટ્ઠેન સહેતુકો એકન્તાકુસલો અતીતોપિ હોતિ અનાગતોપિ પચ્ચુપ્પન્નોપિ, તસ્મા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તું યુજ્જતિ.

તત્રિદં પમાણં – અભિધમ્મે તાવ કથાવત્થુસ્મિં (કથા॰ ૫૫૪ આદયો) ''અનુસયા અબ્યાકતા, અનુસયા અહેતુકા, અનુસયા ચિત્તવિપ્પયુત્તા''તિ સબ્બે વાદા પટિસેધિતા. પટિસમ્ભિદામગ્ગે (પટિ॰ મ॰ ૩.૨૧) ''પચ્ચુપ્પન્ને કિલેસે પજહતી''તિ પુચ્છં કત્વા અનુસયાનં પચ્ચુપ્પન્નભાવસ્સ અત્થિતાય ''થામગતાનુસયં પજહતી''તિ વુત્તં. ધમ્મસઙ્ગહે પન મોહસ્સ પદભાજને ''અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં અવિજ્જાલઙ્ગી મોહો અકુસલમૂલં, અયં તસ્મિં સમયે મોહો હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૩૯૦) અકુસલચિત્તેન સદ્ધિં અવિજ્જાનુસયસ્સ ઉપ્પન્નભાવો વુત્તો. ઇમસ્મિંયેવ અનુસયયમકે સત્તન્નં મહાવારાનં અઞ્ઞતરસ્મિં ઉપ્પજ્જનવારે ''યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિ વુત્તં. તસ્મા ''અનુસેન્તીતિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ યં વુત્તં, તં ઇમિના તન્તિપ્પમાણેન સુવુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. યમ્પિ ''ચિત્તસમ્પયુત્તો સારમ્મણો''તિઆદિ વુત્તં, તમ્પિ સુવુત્તમેવ. અનુસયો હિ નામેસ પરિનિપ્ફન્નો ચિત્તસમ્પયુત્તો અકુસલધમ્મોતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં. **કામરાગાનુસયો**તિઆદીસુ કામરાગો ચ સો અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયો ચાતિ કામરાગાનુસયો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો.

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના

૨. ઇદાનિ તેસં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં પકાસેતું **કત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતી**તિઆદિમાહ. તત્થ **કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસૂ**તિ કામાવચરભૂમિયં સુખાય ચ ઉપેક્ખાય ચાતિ દ્વીસુ વેદનાસુ. **એત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતી**તિ ઇમાસુ દ્વીસુ વેદનાસુ ઉપ્પજ્જતિ. સો પનેસ અકુસલવેદનાસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચાતિ દ્વીહાકારેહિ અનુસેતિ. અકુસલાય સુખાય વેદનાય ચેવ ઉપેક્ખાય વેદનાય ચ સહજાતોપિ હુત્વા ઉપ્પજ્જતિ. તા વેદના આરમ્મણં કત્વાપિ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. અવસેસા પન કામાવચરકુસલવિપાકકિરિયવેદના આરમ્મણમેવ કત્વા ઉપ્પજ્જતિ. કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસયમાનો ચેસ તાહિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તેસુ સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણેસુપિ અનુસેતિયેવ. ન હિ સક્કા વેદનાસુ અનુસયમાનેન તંસમ્પયુત્તેહિ સઞ્ઞાદીહિ સદ્ધિં અસહજાતેન વા ભવિતું, તંસમ્પયુત્તે વા સઞ્ઞાદયો આરમ્મણં અકત્વા ઉપ્પજ્જિતું. એવં સન્તેપિ પન યસ્મા ઇમા દ્વે વેદનાવ સાતસન્તસુખત્તા અસ્સાદટ્ઠેન કામરાગાનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિયા સેસસમ્પયુત્તધમ્મેસુ પધાના, તસ્મા ‘‘દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ વુત્તં, ઓળારિકવસેન હિ બોધનેય્યે સુખં બોધેતુન્તિ.

નનુ ચેસ આરમ્મણવસેન અનુસયમાનો ન કેવલં ઇમાસુ દ્વીસુ વેદનાસુ ચેવ વેદનાસમ્પયુત્તધમ્મેસુ ચ અનુસેતિ, ઇટ્ઠેસુ પન રૂપાદીસુપિ અનુસેતિયેવ. વુત્તમ્પિ ચેતં વિભઙ્ગપ્પકરણે (વિભ॰ ૮૧૬) ‘‘યં લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થ સત્તાનં કામરાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ ઇમસ્મિમ્પિ પકરણે અનુસયવારસ્સ પટિલોમનયે વુત્તં. ‘‘યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ તત્થ દિટ્ઠાનુસયો નાનુસેતીતિ દુક્ખાય વેદનાય રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, નો ચ તત્થ દિટ્ઠાનુસયો નાનુસેતિ. અપરિયાપન્ને એત્થ કામરાગાનુસયો ચ નાનુસેતિ, દિટ્ઠાનુસયો ચ નાનુસેતી’’તિ. એત્થ હિ દુક્ખવેદનાય ચેવ રૂપધાતુઆદીસુ ચ નાનુસેતીતિ વુત્તત્તા સસમ્પયુત્તધમ્મં દુક્ખવેદનં સઓકાસે રૂપારૂપાવચરધમ્મે નવ ચ, લોકુત્તરધમ્મે ઠપેત્વા અવસેસેસુ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બેસુ અનુસેતીતિ વુત્તં હોતિ. તં ઇધ કસ્મા ન વુત્તન્તિ? અનોળારિકત્તા. હેટ્ઠા વુત્તનયેન હિ વેદનાનઞ્ઞેવ ઓળારિકત્તા ઇમેસં પન અનોળારિકત્તા એતેસુ રૂપાદીસુ અનુસેતીતિ ન વુત્તં, અત્થતો પન લબ્ભતિ. તસ્મા એતેસુપિ કામરાગાનુસયો અનુસેતિયેવાતિ વેદિતબ્બો. ન હિ સત્થા સબ્બં સબ્બત્થ કથેતિ. બોધનેય્યસત્તાનં પન વસેન કત્થચિ યં લબ્ભતિ, તં સબ્બં કથેતિ, કત્થચિ ન કથેતિ. તથા હિ અનેન કત્થચિ દિટ્ઠાનુસયો અનુસેતીતિ પુચ્છિત્વા ‘‘સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ એત્થ દિટ્ઠાનુસયો અનુસેતી’’તિ યં લબ્ભતિ તં સબ્બં કથિતં. અપરસ્મિં ઠાને વિસ્સજ્જન્તેન ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ દિટ્ઠાનુસયો ચ અનુસેન્તિ, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ કામરાગાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ દિટ્ઠાનુસયો ચ અનુસેન્તિ, દુક્ખાય વેદનાય એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ દિટ્ઠાનુસયો ચ અવિજ્જાનુસયો ચ અનુસેન્તી’’તિ યં લબ્ભતિ તં સબ્બં અકથેત્વા રૂપધાતુઅરૂપધાતૂહિ સદ્ધિં તિસ્સો વેદનાવ કથિતા. વેદનાસમ્પયુત્તા પન અરૂપધમ્મા, સબ્બઞ્ચ રૂપં ન કથિતં. કિઞ્ચાપિ ન કથિતં, દિટ્ઠાનુસયો પનેત્થ અનુસેતિયેવ. એવમેવ કિઞ્ચાપિ ઇધ રૂપાદિઇટ્ઠારમ્મણં ન કથિતં, કામરાગાનુસયો પનેત્થ અનુસેતિયેવાતિ. એવં તાવ કામરાગાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

પટિઘાનુસયસ્સ પન ‘‘દુક્ખાય વેદનાયા’’તિ વચનતો દ્વે દોમનસ્સવેદના કાયવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા દુક્ખવેદનાતિ તિસ્સો વેદના અનુસયનટ્ઠાનં. સો પનેસ દોમનસ્સવેદનાસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચાતિ દ્વીહાકારેહિ અનુસેતિ. અવસેસદુક્ખવેદનાય પન આરમ્મણવસેનેવ અનુસેતિ. તાસુ વેદનાસુ અનુસયમાનો ચેસ તાહિ સમ્પયુત્તેસુ સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ અનુસેતિયેવ. યાય હિ વેદનાય એસ સહજાતો, તંસમ્પયુત્તેહિ સઞ્ઞાદીહિપિ

સહજાતોવ. યા ચ વેદના આરમ્મણં કરોતિ, તાહિ સમ્પયુત્તે સઞ્ઞાદયોપિ કરોતિયેવ. એવં સન્તેપિ પન યસ્મા દુક્ખવેદનાવ અસાતદુક્ખવેદયિતત્તા નિરસ્સાદટ્ઠેન પટિઘાનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિયા સેસસમ્પયુત્તધમ્મેસુ અધિકા; તસ્મા ''દુક્ખાય વેદનાય એત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતી''તિ વુત્તં, ઓળારિકવસેન હિ બોધનેય્યે સુખં બોધેતુન્તિ.

નનુ ચેસ આરમ્મણવસેન અનુસયમાનો ન કેવલં દુક્ખવેદનાય ચેવ તંસમ્પયુત્તધમ્મેસુ ચ અનુસેતિ, અનિટ્ઠેસુ પન રૂપાદીસુપિ અનુસેતિયેવ? વુત્તમ્પિ ચેતં વિભઙ્ગપ્પકરણે (વિભ॰ ૮૧૬) ''યં લોકે અપ્પિયરૂપં અસાતરૂપં, એત્થ સત્તાનં પટિઘાનુસયો અનુસેતી''તિ ઇમસ્મિમ્પિ પકરણે અનુસયવારસ્સ પટિલોમનયે વુત્તં – ''કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ પટિઘાનુસયો નાનુસેતિ, નો ચ તત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ. રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા અપરિયાપન્ને એત્થ પટિઘાનુસયો ચ નાનુસેતિ, કામરાગાનુસયો ચ નાનુસેતી''તિ. એત્થ હિ દ્વીસુ કામાવચરવેદનાસુ ચેવ રૂપધાતુઆદીસુ ચ નાનુસેતીતિ વુત્તત્તા સસમ્પયુત્તધમ્મા દ્વે વેદના સઓકાસે રૂપારૂપાવચરધમ્મે નવ ચ, લોકુત્તરધમ્મે ઠપેત્વા અવસેસેસુ રૂપાદીસુ અનુસેતીતિ વુત્તં હોતિ . તં ઇધ કસ્મા ન વુત્તન્તિ? અનોળારિકત્તા. હેટ્ઠા વુત્તનયેન હિ દુક્ખવેદનાય એવ ઓળારિકત્તા ઇમેસં પન અનોળારિકત્તા એતેસુ રૂપાદીસુ અનુસેતીતિ ન વુત્તં. અત્થતો પન લબ્ભતિ, તસ્મા એતેસુપિ પટિઘાનુસયો અનુસેતિયેવાતિ વેદિતબ્બો.

કિં પન ઇતરા દ્વે વેદના ઇટ્ઠારમ્મણં વા પટિઘસ્સ આરમ્મણં ન હોન્તીતિ? નો ન હોન્તિ. પરિહીનજ્ઝાનસ્સ વિપ્પટિસારવસેન સસમ્પયુત્તધમ્મા તા વેદના આરબ્ભ દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ. ઇટ્ઠારમ્મણસ્સ ચ પટિલદ્ધસ્સ વિપરિણામં વા અપ્પટિલદ્ધસ્સ અપ્પટિલાભં વા સમનુસ્સરતોપિ દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ. દોમનસ્સમત્તમેવ પન તં હોતિ, ન પટિઘાનુસયો. પટિઘાનુસયો હિ અનિટ્ઠારમ્મણે પટિહઞ્ઞનવસેન ઉપ્પન્નો થામગતો કિલેસો, તસ્મા એત્થ દોમનસ્સેન સદ્ધિં પટિઘો ઉપ્પન્નોપિ અત્તનો પટિઘકિચ્ચં અકરણભાવેન એવ પટિઘાનુસયો ન હોતિ અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છતિ. યથા હિ પાણાતિપાતચેતનાય સદ્ધિં ઉપ્પન્નોપિ બ્યાપાદો મનોકમ્મં નામ ન હોતિ અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છતિ, એવં પટિઘાનુસયો ન હોતિ, અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં એકચ્ચં ઇટ્ઠારમ્મણં નેક્ખમ્મસિતમ્પિ વા દોમનસ્સં સન્ધાય ''યં એવરૂપં દોમનસ્સં પટિઘં તેન પજહતિ ન તત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫). એવં પટિઘાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

માનાનુસયસ્સ પન ''કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસૂ''તિઆદિવચનતો દ્વે કામાવચરવેદના રૂપારૂપધાતુયો ચાતિ ઇદં તિવિધં અનુસયનટ્ઠાનં. તસ્સ અકુસલાસુ વેદનાસુ કામરાગાનુસયસ્સ વિય સહજાતાનુસયતા વેદિતબ્બા. સસમ્પયુત્તધમ્માસુ પન સબ્બાસુપિ કામાવચરાસુ સુખઅદુક્ખમસુખવેદનાસુ રૂપારૂપધાતૂસુ ચ આરમ્મણવસેનેવ અનુસેતિ. અનુસયવારસ્સ પન પટિલોમનયે ''દુક્ખાય વેદનાય અપરિયાપન્ને એત્થ કામરાગાનુસયો ચ નાનુસેતિ, માનાનુસયો ચ નાનુસેતી''તિ વુત્તત્તા ઠપેત્વા દુક્ખવેદનઞ્ચેવ નવવિધં લોકુત્તરધમ્મઞ્ચ સેસરૂપારૂપધમ્મેસુપિ અયં અનુસેતિયેવાતિ. એવં માનાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયા પન કેવલં લોકુત્તરધમ્મેસ્વેવ નાનુસેન્તિ. તેભૂમકેસુ પન સબ્બેસુપિ અનુસેન્તિયેવ. તેન વુત્તં – ''સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ એત્થ દિટ્ઠાનુસયો અનુસેતિ, એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતી''તિ. તત્થ **સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસૂ**તિ સંસારવટ્ટનિસ્સિતટ્ઠેન સક્કાયપરિયાપન્નેસુ સબ્બધમ્મેસૂતિ અત્થો. તત્થ પનેતે પઞ્ચસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ સહજાતાનુસયનવસેન અનુસેન્તિ. તે વા પન પઞ્ચ ચિત્તુપ્પાદે અઞ્ઞે વા તેભૂમકધમ્મે આરબ્ભ પવત્તિકાલે આરમ્મણાનુસયનવસેન અનુસેન્તીતિ. એવં દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયાનં અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

ભવરાગાનુસયો પન કિઞ્ચાપિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસુ ચતૂસુ ચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જનતો સહજાતાનુસયનવસેન ‘‘કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતી’’તિ વત્તબ્બો ભવેય્ય. કામધાતુયં પનેસ દ્વીહિ વેદનાહિ સદ્ધિં ઉપ્પજ્જમાનોપિ રૂપારૂપાવચરધમ્મમેવ પટિલભતિ. કામધાતુયા પરિયાપન્નં એકધમ્મમ્પિ આરમ્મણં ન કરોતિ, તસ્મા આરમ્મણાનુસયનવસેન નિયમં કત્વા ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ વુત્તં. અપિચ રાગો નામેસ કામરાગભવરાગવસેન દુવિધો. તત્થ કામરાગો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતીતિ વુત્તો. સચે પન ભવરાગોપિ કામરાગો વિય એવં વુચ્ચેય્ય, કામરાગેન સદ્ધિં દેસના સંકિણ્ણા વિય ભવેય્યાતિ રાગકિલેસં દ્વિધા ભિન્દિત્વા કામરાગતો ભવરાગસ્સ વિસેસદસ્સનત્થમ્પિ એવં દેસના કતાતિ. એવં ભવરાગાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

અવિજ્જાનુસયો પન સબ્બેસુપિ તેભૂમકધમ્મેસુ અનુસેતિ. તેન વુત્તં ‘‘સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ એત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતી’’તિ. તસ્સ દ્વાદસસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ સહજાતાનુસયતા વેદિતબ્બા. આરમ્મણકરણવસેન પન ન કિઞ્ચિ તેભૂમકધમ્મં આરબ્ભ ન પવત્તતીતિ. એવં અવિજ્જાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વેદિતબ્બં. અયં તાવ પરિચ્છેદવારપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારેસુ વિનિચ્છયકથા.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના.

મહાવારો

૧. અનુસયવારવણ્ણના

૩. સત્તન્નં પન મહાવારાનં પઠમે અનુસયવારે **યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતી**તિ એત્થ યદેતં ‘‘**આમન્તા**’’તિ પટિવચનં દિન્નં, તં દુદ્દિન્નં વિય ખાયતિ. કસ્મા? કામરાગપટિઘાનં એકક્ખણે અનુપ્પત્તિતો. યથા હિ ‘‘યસ્સ મનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ ‘આમન્તા’, અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે તેસં કાયસઙ્ખારો ચ ઉપ્પજ્જતિ, વચીસઙ્ખારો ચ ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદીસુ મનાયતનધમ્માયતનાનિ કાયસઙ્ખારવચીસઙ્ખારા ચ એકક્ખણે ઉપ્પજ્જન્તિ, ન તથા કામરાગપટિઘા. કામરાગો હિ અટ્ઠસુ લોભસહગતચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જતિ. પટિઘો દ્વીસુ દોમનસ્સસહગતેસૂતિ, નત્થિ નેસં એકક્ખણે ઉપ્પત્તિ; તસ્મા એત્થ ‘નો’તિ પટિસેધો કત્તબ્બો સિયા. તં અકત્વા પન ‘આમન્તા’તિ પટિવચનસ્સ દિન્નત્તા હેટ્ઠાયમકેસુ વિય એત્થ ખણપચ્ચુપ્પન્નવસેન વત્તમાનવોહારં અગ્ગહેત્વા અઞ્ઞથા ગહેતબ્બો.

કથં? અપ્પહીનવસેન. અપ્પહીનતઞ્હિ સન્ધાય અયં ‘‘અનુસેતી’’તિ વત્તમાનવોહારો વુત્તો, ન ખણપચ્ચુપ્પન્નતં. યસ્મા ચ અપ્પહીનતં સન્ધાય વુત્તો, તસ્મા ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતી’’તિ પુચ્છાય યસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનો, ન અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદિતો, તસ્સ પટિઘાનુસયોપિ અપ્પહીનોતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. યસ્મા ચ તેસુ યસ્સેકો અપ્પહીનો, તસ્સ ઇતરોપિ અપ્પહીનોવ હોતિ, તસ્મા ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તં. યદિ એવં, યં ઉપરિ ઉપ્પજ્જનવારે ‘યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતી’તિ પુચ્છિત્વા ‘આમન્તા’તિ વુત્તં; તત્થ કથં અત્થો ગહેતબ્બોતિ? તત્થાપિ અપ્પહીનવસેનેવ ઉપ્પત્તિપચ્ચયે સતિ ઉપ્પત્તિયા અનિવારિતવસેન વા. યથા હિ ચિત્તકમ્માદીનિ આરભિત્વા અપરિનિટ્ઠિતકમ્મન્તા ચિત્તકારાદયો તેસં કમ્મન્તાનં અકરણક્ખણેપિ મિત્તસુહજ્જાદીહિ દિટ્ઠદિટ્ઠટ્ઠાને ‘‘ઇમેસુ દિવસેસુ કિં કરોથા’’તિ વુત્તા, ‘‘ચિત્તકમ્મં કરોમ, કટ્ઠકમ્મં કરોમા’’તિ વદન્તિ. તે કિઞ્ચાપિ તસ્મિં ખણે ન કરોન્તિ

અવિચ્છિન્નકમ્મન્તત્તા પન કતખણઞ્ચ કત્તબ્બખણઞ્ચ ઉપાદાય કરોન્તિયેવ નામ હોન્તિ. એવમેવ યમ્હિ સન્તાને અનુસયા અપ્પહીના, યમ્હિ વા પન નેસં સન્તાને ઉપ્પત્તિપચ્ચયે સતિ ઉપ્પત્તિ અનિવારિતા, તત્થ અનુપ્પજ્જનક્ખણેપિ ઉપ્પન્નપુબ્બઞ્ચેવ કાલન્તરે ઉપ્પજ્જનકઞ્ચ ઉપાદાય યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતિયેવ નામાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. ઇતો પરેસુપિ એવરૂપેસુ વિસ્સજ્જનેસુ એસેવ નયો. **નો ચ તસ્સા**તિ ઇદં અનાગામિસ્સ કામરાગબ્યાપાદાનં અનવસેસતો પહીનત્તા વુત્તં. **તિણ્ણં પુગ્ગલાન**ન્તિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામીનં. **દ્વિન્નં પુગ્ગલાન**ન્તિ સોતાપન્નસકદાગામીનં. પરતોપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ એસેવ નયો.

૧૪. ઓકાસવારસ્સ પઠમદુતિયપુચ્છાસુ યસ્મા કામરાગાનુસયો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતિ, પટિઘાનુસયો દુક્ખવેદનાય; તસ્મા ‘**નો**’તિ પટિસેધો કતો. તતિયપુચ્છાયં ઉભિન્નમ્પિ કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસયનતો ‘**આમન્તા**’તિ પટિવચનં દિન્નં. રૂપધાતુઅરૂપધાતુયા પન માનાનુસયસ્સ કામરાગાનુસયેન સદ્ધિં અસાધારણં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં. તસ્મા **નો ચ તત્થ કામરાગાનુસયો**તિ વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બેસં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારં ઓલોકેત્વા સાધારણાસાધારણં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં વેદિતબ્બં.

૨૦. દુકમૂલકપુચ્છાયં યસ્મા કામરાગપટિઘાનુસયા નાપિ એકસ્મિં ઠાને ઉપ્પજ્જન્તિ, ન એકં ધમ્મં આરમ્મણં કરોન્તિ, તસ્મા **નત્થી**તિ પટિક્ખેપો કતો. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો. યસ્મિં ઇમે દ્વે અનુસયા અનુસયેય્યું, તં ઠાનમેવ નત્થિ. તસ્મા ‘‘કત્થ માનાનુસયો અનુસેતી’’તિ અયં પુચ્છા અપુચ્છાયેવાતિ. અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ એસેવ નયો.

૨૭. પુગ્ગલોકાસવારે **ચતુન્ન**ન્તિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામીનં.

૩૬. પટિલોમનયે **યસ્સ કામરાગાનુસયો નાનુસેતી**તિ અયં પુચ્છા અનાગામિં ગહેત્વા પુચ્છતિ.

૫૬. દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સબ્બત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતીતિ અનાગામિઅરહન્તાનં. **કામધાતુયા તીસુ વેદનાસૂ**તિ ચ વેદનાગ્ગહણેન વેદનાસમ્પયુત્તકાનમ્પિ તેસં વત્થારમ્મણાનમ્પીતિ સબ્બેસમ્પિ કામાવચરધમ્માનં ગહણં વેદિતબ્બં. અયં અનુસયવારે વિનિચ્છયકથા.

અનુસયવારવણ્ણના.

૨. સાનુસયવારવણ્ણના

૬૬-૧૩૧. સાનુસયવારે પન **યો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો**તિ યથા એકન્તરિકજરાદિરોગેન આબાધિકો યાવ તમ્હા રોગા ન મુચ્ચતિ, તાવ તસ્સ રોગસ્સ અનુપ્પત્તિક્ખણેપિ સરોગોયેવ નામ હોતિ. એવં સસંકિલેસસ્સ વટ્ટગામિસત્તસ્સ યાવ અરિયમગ્ગેન અનુસયા સમુગ્ઘાતં ન ગચ્છન્તિ, તાવ તેસં અનુસયાનં અનુપ્પત્તિક્ખણેપિ સાનુસયોયેવ નામ હોતિ. એવરૂપં સાનુસયતં સન્ધાય ‘**આમન્તા**’તિ વુત્તં. સેસમેત્થ અનુસયવારસદિસમેવ.

ઓકાસવારે પન ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ માનાનુસયેન સાનુસયો’’તિ વુત્તે તાસુ ધાતૂસુ પુગ્ગલસ્સ સાનુસયતા પઞ્ઞાયેય્ય, અનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં ન પઞ્ઞાયેય્ય. અનુસયસ્સ ચ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનદસ્સનત્થં અયં વારો આરદ્ધો, તસ્મા **તતો માનાનુસયેન સાનુસયો**તિ વુત્તં. એવઞ્હિ સતિ તતો ધાતુદ્વયતો ઉપ્પન્નેન માનાનુસયેન

સાનુસયોતિ અનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં દસ્સિતં હોતિ. ઇમસ્સ પન પઞ્હસ્સ અત્થે અવુત્તે આદિપઞ્હસ્સ અત્થો પાકટો ન હોતીતિ પઠમં ન વુત્તો, તસ્મા સો એવં વેદિતબ્બો. **યતો કામરાગાનુસયેના**તિ યતો ઉપ્પન્નેન કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, કિં સો તતો ઉપ્પન્નેન પટિઘાનુસયેનપિ સાનુસયોતિ? યસ્મા પનેતે દ્વે એકસ્મા ઠાના નુપ્પજ્જન્તિ; તસ્મા ''નો''તિ પટિસેધો કતો. **અરહા સબ્બત્થા**તિ અરહા સબ્બધમ્મેસુ ઉપ્પજ્જનકેન કેનચિ અનુસયેન નિરાનુસયોતિ. ઇમિના અત્થવસેન નિપ્પદેસટ્ઠાનેસુ ભુમ્મવચનમેવ કતન્તિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ.

સાનુસયવારવણ્ણના.

૩. પજહનવારવણ્ણના

૧૩૨-૧૯૭. પજહનવારે **પજહતી**તિ તેન તેન મગ્ગેન પહાનપરિઞ્ઞાવસેન પજહતિ, આયતિં અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેતિ. **આમન્તા**તિ અનાગામીમગ્ગટ્ઠં સન્ધાય પટિવચનં. **તદેકટ્ઠં પજહતી**તિ પહાનેકટ્ઠતં સન્ધાય વુત્તં. **નો**તિ અરહત્તમગ્ગટ્ઠં સન્ધાય પટિસેધો.

યતો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ યતો ઉપ્પજ્જનકં કામરાગાનુસયં પજહતીતિ અત્થો. **અટ્ઠમકો**તિ અરહત્તફલટ્ઠતો પટ્ઠાય પચ્ચોરોહનગણનાય ગણિયમાનો સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો અટ્ઠમકો નામ. દક્ખિણેય્યગણનાય હિ અરહા અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તા પઠમો, અરહત્તમગ્ગટ્ઠો દુતિયો, અનાગામી તતિયો...પે॰... સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો અટ્ઠમો. સો ઇધ ''અટ્ઠમકો''તિ વુત્તો. નામસઞ્ઞાયેવ વા એસા તસ્સાતિ. **અનાગામિમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અટ્ઠમકઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા**તિ સદ્ધિં પુથુજ્જનેન સેક્ખાસેક્ખા. તેસુ હિ પુથુજ્જનો પહાનપરિઞ્ઞાય અભાવેન નપ્પજહતિ. સેસા તેસં અનુસયાનં પહીનત્તા. **દ્વિન્નં મગ્ગસમઙ્ગીનન્તિ** દ્વે મગ્ગસમઙ્ગિનો ઠપેત્વાતિ અત્થો. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ.

પજહનવારવણ્ણના.

૪. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૧૯૮-૨૬૩. પરિઞ્ઞાવારે **પરિજાનાતી**તિ તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનાતિ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. અયમ્પિ હિ વારો પજહનવારો વિય મગ્ગટ્ઠાનઞ્ઞેવ વસેન વિસ્સજ્જિતોતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના.

૫. પહીનવારવણ્ણના

૨૬૪-૨૭૪. પહીનવારે ફલટ્ઠવસેનેવ દેસના આરદ્ધા. અનાગામિસ્સ હિ ઉભોપેતે અનુસયા પહીના, તસ્મા ''આમન્તા''તિ વુત્તં.

૨૭૫-૨૯૬. ઓકાસવારે **યત્થ કામરાગાનુસયો પહીનો તત્થ પટિઘાનુસયો પહીનો**તિ પુચ્છિત્વા **ન વત્તબ્બો પહીનોતિ વા અપ્પહીનોતિ વા**તિ વુત્તં તં કસ્માતિ? ઉપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સ અસાધારણત્તા. અઞ્ઞં હિ કામરાગાનુસયસ્સ

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, અઞ્ઞં પટિઘાનુસયસ્સ. અભાવિતમગ્ગસ્સ ચ યત્થ અનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, મગ્ગે ભાવિતે તત્થેવ સો પહીનો નામ હોતિ . તત્થ યસ્મા નેવ કામરાગાનુસયટ્ઠાને પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, ન પટિઘાનુસયટ્ઠાને કામરાગાનુસયો, તસ્મા તત્થ સો પહીનોતિ વા અપ્પહીનોતિ વા ન વત્તબ્બો. સો હિ યસ્મિં અત્તનો ઉપ્પત્તિટ્ઠાને કામરાગાનુસયો પહીનો, તસ્મિં અપ્પહીનત્તા તત્થ પહીનોતિ ન વત્તબ્બો. યં કામરાગાનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, તસ્મિં અટ્ઠિતત્તા તત્થ અપ્પહીનોતિ ન વત્તબ્બો.

યત્થ કામરાગાનુસયો પહીનો, તત્થ માનાનુસયો પહીનોતિ એત્થ પન સાધારણટ્ઠાનં સન્ધાય આમન્તાતિ વુત્તં. કામરાગાનુસયો હિ કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતિ. માનાનુસયો તાસુ ચેવ રૂપારૂપધાતૂસુ ચ. સો ઠપેત્વા અસાધારણટ્ઠાનં સાધારણટ્ઠાને તેન સદ્ધિં પહીનો નામ હોતિ. તસ્મા 'આમન્તા'તિ વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બસ્મિમ્પિ ઓકાસવારે પહીનતા ચ નવત્તબ્બતા ચ વેદિતબ્બા. 'નત્થી'તિ આગતટ્ઠાનેસુ પન હેટ્ઠા વુત્તસદિસોવ વિનિચ્છયો. પુગ્ગલોકાસવારો, ઓકાસવારગતિકોયેવ.

૨૯૭-૩૦૭. પટિલોમનયે **યસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનો**તિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિવસેન પુચ્છતિ. કિઞ્ચાપિ હિ ઇમે દ્વે અનુસયા પુથુજ્જનતો પટ્ઠાય યાવ અનાગામિમગ્ગટ્ઠા છન્નં પુગ્ગલાનં અપ્પહીના. ઇધ પન પરતો ''તિણ્ણં પુગ્ગલાનં દ્વિન્નં પુગ્ગલાન''ન્તિઆદિવચનતો મગ્ગટ્ઠા અનધિપ્પેતા, તસ્મા પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિનોવ સન્ધાય 'આમન્તા'તિ વુત્તં. **દ્વિન્નં પુગ્ગલાન**ન્તિ સોતાપન્નસકદાગામીનં. ઇમિના નયેન પુગ્ગલવારે વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

૩૦૮-૩૨૯. ઓકાસવારપુગ્ગલોકાસવારા પન હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ.

પહીનવારવણ્ણના.

૬. ઉપ્પજ્જનવારવણ્ણના

૩૩૦. ઉપ્પજ્જનવારો અનુસયવારસદિસોયેવ.

૭. ધાતુપુચ્છાવારવણ્ણના

૩૩૨-૩૪૦. ધાતુવારસ્સ પુચ્છાવારે તાવ **કતિ અનુસયા અનુસેન્તી**તિ કતિ અનુસયા સન્તાનં અનુગતા હુત્વા સયન્તિ. **કતિ અનુસયા નાનુસેન્તી**તિ કતિ અનુસયા સન્તાનં ન અનુગતા હુત્વા સયન્તિ. **કતિ અનુસયા ભઙ્ગા**તિ કતિ અનુસયા અનુસેન્તિ નાનુસેન્તીતિ એવં વિભજિતબ્બાતિ અત્થો. સેસમેત્થ યં વત્તબ્બં સિયા, તં હેટ્ઠા પાળિવવત્થાને વુત્તમેવ.

૭. ધાતુવિસ્સજ્જનાવારવણ્ણના

૩૪૧-૩૪૯. નિદ્દેસવારે પનસ્સ **કસ્સચિ સત્ત અનુસયા અનુસેન્તી**તિ પુથુજ્જનવસેન વુત્તં. **કસ્સચિ પઞ્ચા**તિ સોતાપન્નસકદાગામિવસેન વુત્તં. તેસઞ્હિ દિટ્ઠાનુસયો ચ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ પહીનાતિ પઞ્ચેવ અનુસેન્તિ. તત્થ યથા અનુસયવારે ''અનુસેન્તી''તિ પદસ્સ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો ગહિતો, એવમિધ ન ગહેતબ્બો. કસ્મા? તસ્મિં ખણે અનુપ્પજ્જનતો. કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ હિ વિપાકચિત્તઞ્ચેવ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, અકુસલચિત્તં

નત્થિ. અનુસયા ચ અકુસલચિત્તક્ખણે ઉપ્પજ્જન્તિ, ન વિપાકચિત્તક્ખણેતિ તસ્મિં ખણે અનુપ્પજ્જનતો તથા અત્થો ન ગહેતબ્બો. કથં પન ગહેતબ્બોતિ? યથા લબ્ભતિ તથા ગહેતબ્બો. કથઞ્ચ લબ્ભતિ? અપ્પહીનટ્ઠેન. યથા હિ રાગદોસમોહાનં અપ્પહીનત્તા. કુસલાબ્યાકતચિત્તસમઙ્ગી પુગ્ગલો ''સરાગો સદોસો સમોહો''તિ વુચ્ચતિ, એવં મગ્ગભાવનાય અપ્પહીનત્તા પટિસન્ધિક્ખણેપિ તસ્સ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તે તે અનુસયા અનુસેન્તીતિ વુચ્ચન્તિ. ન કેવલઞ્ચ વુચ્ચન્તિ, અપ્પહીનત્તા પન તે અનુસેન્તિયેવ નામાતિ વેદિતબ્બા.

અનુસયા ભઙ્ગા નત્થીતિ યસ્સ હિ યો અનુસેતિ, સો અનુસેતિયેવ; યો નાનુસેતિ, સો નાનુસેતિયેવ. અયં અનુસેતિ ચ નાનુસેતિ ચ, અયં સિયા અનુસેતિ સિયા નાનુસેતીતિ, એવં વિભજિતબ્બો અનુસયો નામ નત્થિ. **રૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કસ્સચિ તયો**તિ અનાગામિવસેન વુત્તં. તસ્સ હિ કામરાગપટિઘદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયા ચત્તારોપિ અનવસેસતો પહીના. ઇતરે તયોવ અપ્પહીના. તેન વુત્તં – ''કસ્સચિ તયો અનુસયા અનુસેન્તી''તિ.

ન કામધાતુન્તિ કામધાતુયા પટિસિદ્ધત્તા સેસા દ્વે ધાતુયો ઉપપજ્જન્તસ્સાતિ અત્થો. **સત્તે વા**તિ યસ્મા અરિયસાવકસ્સ રૂપધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતુયં ઉપપત્તિ નામ નત્થિ, પુથુજ્જનસ્સેવ હોતિ, તસ્મા સત્તેવાતિ નિયમેત્વા વુત્તં. ''અરૂપધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ સત્તેવા''તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **રૂપધાતુયા ઉપપત્તિ નત્થી**તિ કસ્મા નત્થિ? ઉપપત્તિનિપ્ફાદકસ્સ રૂપાવચરજ્ઝાનસ્સ અભાવા. સો હિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા તં ધાતું ઉપપન્નોતિ નાસ્સ તત્થ રૂપાવચરજ્ઝાનં અત્થિ. તદભાવા રૂપધાતુયં ઉપપત્તિ નત્થીતિ વેદિતબ્બા. **અરૂપધાતુયા ચુતસ્સ ન કામધાતુ**ન્તિ એત્થ અરૂપધાતુયેવ અધિપ્પેતા. ઇમિના નયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

ધાતુવારવણ્ણના.

અનુસયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. ચિત્તયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૬૨. ઇદાનિ તેસઞ્ઞેવ મૂલયમકે દેસિતાનં કુસલાદિધમ્માનં લબ્ભમાનવસેન એકદેસમેવ સઙ્ગણ્હિત્વા અનુસયયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ ચિત્તયમકસ્સ અત્થવણ્ણના હોતિ. તત્થ પાળિવવત્થાનં તાવ વેદિતબ્બં. ઇમસ્મિઞ્હિ ચિત્તયમકે માતિકાઠપનં, ઠપિતમાતિકાય વિસ્સજ્જનન્તિ દ્વે વારા હોન્તિ. તત્થ માતિકાઠપને પુગ્ગલવારો, ધમ્મવારો, પુગ્ગલધમ્મવારોતિ આદિતોવ તયો સુદ્ધિકમહાવારા હોન્તિ.

તત્થ ''યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં પુગ્ગલવસેન ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો પુગ્ગલવારો નામ. ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં ધમ્મવસેનેવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો ધમ્મવારો નામ. ''યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં ઉભયવસેન ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો પુગ્ગલધમ્મવારો નામ. તતો ''યસ્સ સરાગં ચિત્ત''ન્તિ સોળસન્નં પદાનં વસેન અપરે સરાગાદિપદવિસેસિતા સોળસ પુગ્ગલવારા, સોળસ ધમ્મવારા, સોળસ પુગ્ગલધમ્મવારાતિ અટ્ઠચત્તાલીસં મિસ્સકવારા હોન્તિ. તે સરાગાદિપદમત્તં દસ્સેત્વા સઙ્ખિત્તા. તતો ''યસ્સ કુસલં ચિત્ત''ન્તિઆદિના નયેન છસટ્ઠિદ્વિસતસઙ્ખાનં અભિધમ્મમાતિકાપદાનં વસેન અપરે કુસલાદિપદવિસેસિતા છસટ્ઠિદ્વિસતપુગ્ગલવારા, છસટ્ઠિદ્વિસતધમ્મવારા છસટ્ઠિદ્વિસતપુગ્ગલધમ્મવારાતિ અટ્ઠનવુતિસત્તસતા મિસ્સકવારા હોન્તિ. તેપિ કુસલાદિપદમત્તં દસ્સેત્વા સઙ્ખિત્તાયેવ. યાનિપેત્થ સનિદસ્સનાદીનિ પદાનિ ચિત્તેન સદ્ધિં ન યુજ્જન્તિ, તાનિ મોઘપુચ્છાવસેન ઠપિતાનિ.

તેસુ પન તીસુ વારેસુ સબ્બપઠમે સુદ્ધિકપુગ્ગલમહાવારે ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો, ઉપ્પાદુપ્પન્નવારો, નિરોધુપ્પન્નવારો, ઉપ્પાદવારો, નિરોધવારો, ઉપ્પાદનિરોધવારો ઉપ્પજ્જમાનનિરોધવારો, ઉપ્પજ્જમાનુપ્પન્નવારો, નિરુજ્ઝમાનુપ્પન્નવારો, ઉપ્પન્નુપ્પાદવારો, અતીતાનાગતવારો, ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો, નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો, અતિક્કન્તકાલવારોતિ ચુદ્દસ અન્તરવારા. તેસુ ઉપ્પાદવારો, નિરોધવારો, ઉપ્પાદનિરોધવારોતિ ઇમેસુ તીસુ વારેસુ અનુલોમપટિલોમવસેન છ છ કત્વા અટ્ઠારસ યમકાનિ. ઉપ્પન્નુપ્પાદવારે અતીતાનાગતકાલવસેન અનુલોમતો દ્વે, પટિલોમતો દ્વેતિ ચત્તારિ યમકાનિ. સેસેસુ આદિતો નિદ્દિટ્ઠેસુ તીસુ, અનન્તરે નિદ્દિટ્ઠેસુ તીસુ; અવસાને નિદ્દિટ્ઠેસુ ચતૂસૂતિ દસસુ વારેસુ અનુલોમતો એકં, પટિલોમતો એકન્તિ દ્વે દ્વે કત્વા વીસતિ યમકાનિ. એવં સબ્બેસુપિ ચુદ્દસસુ અન્તરવારેસુ દ્વાચત્તાલીસ યમકાનિ, ચતુરાસીતિ પુચ્છા અટ્ઠસટ્ઠિઅત્થસતં હોતિ. યથા ચ એકસ્મિં સુદ્ધિકપુગ્ગલમહાવારે, તથા સુદ્ધિકધમ્મવારેપિ સુદ્ધિકપુગ્ગલધમ્મવારેપીતિ તીસુ મહાવારેસુ છબ્બીસતિયમકસતં, તતો દિગુણા પુચ્છા, તતો દિગુણા અત્થા ચ વેદિતબ્બા. ઇદં પન વારત્તયં સરાગાદિવસેન સોળસગુણં, કુસલાદિવસેન છસટ્ઠિદ્વિસતગુણં કત્વા ઇમસ્મિં ચિત્તયમકે અનેકાનિ યમકસહસ્સાનિ, તતો દિગુણા પુચ્છા, તતો દિગુણા અત્થા ચ હોન્તીતિ . પાઠો પન સંખિત્તોતિ. એવં તાવ ઇમસ્મિં ચિત્તયમકે પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં.

માતિકાઠપનવણ્ણના.

નિદ્દેસો

૧. પુગ્ગલવારવણ્ણના

૬૩. ઇદાનિ ઠપિતાનુક્કમેન માતિકં વિસ્સજ્જેતું **યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **ઉપ્પજ્જતી**તિ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિતાય ઉપ્પજ્જતિ **ન નિરુજ્ઝતી**તિ નિરોધક્ખણં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. **તસ્સ ચિત્ત**ન્તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતો પટ્ઠાય ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ પુચ્છતિ. **તેસં ચિત્ત**ન્તિ યેસં પરિચ્છિન્નવટ્ટદુક્ખાનં ખીણાસવાનં સબ્બપચ્છિમસ્સ ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણો વત્તતિ, એતેસં તદેવ ચુતિચિત્તં ઉપ્પાદપ્પત્તતાય ઉપ્પજ્જતિ નામ, ભઙ્ગં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. ઇદાનિ પન ભઙ્ગં પત્વા તં તેસં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તતો અપ્પટિસન્ધિકત્તા અઞ્ઞં નુપ્પજ્જિસ્સતિ. **ઇતરેસ**ન્તિ પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિં ખીણાસવં ઠપેત્વા અવસેસાનં સેક્ખાસેક્ખપુથુજ્જનાનં **નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચેવ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચા**તિ યં તં ઉપ્પાદક્ખણપ્પત્તં તં નિરુજ્ઝિસ્સતેવ. અઞ્ઞં પન તસ્મિં વા અઞ્ઞસ્મિં વા અત્તભાવે ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચેવ નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચ. દુતિયપુચ્છાવિસ્સજ્જનેપિ તથારૂપસ્સેવ ખીણાસવસ્સ ચિત્તં સન્ધાય 'આમન્તા'તિ વુત્તં. **નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતી**તિ ભઙ્ગક્ખણે અરહતો પચ્છિમચિત્તમ્પિ સેસાનં ભિજ્જમાનચિત્તમ્પિ. તતો પટ્ઠાય પન અરહતો ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ સક્કા વત્તું ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ પન ન સક્કા. સેસાનં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ સક્કા વત્તું, ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ ન સક્કા. તસ્મા 'નો'તિ પટિસેધો કતો. દુતિયપઞ્હે યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ સો પુગ્ગલોયેવ નત્થિ, તસ્મા નત્થીતિ પટિક્ખેપો કતો.

૬૫-૮૨. ઉપ્પન્નન્તિ ઉપ્પાદસમઙ્ગિનોપેતં નામં. ઉપ્પાદં પત્વા અનિરુદ્ધસ્સાપિ. તત્થ ઉપ્પાદસમઙ્ગિતં સન્ધાય 'આમન્તા'તિ, ઉપ્પાદં પત્વા અનિરુદ્ધભાવં સન્ધાય ''તેસં ચિત્તં ઉપ્પન્ન''ન્તિ વુત્તં. **અનુપ્પન્ન**ન્તિ ઉપ્પાદં અપ્પત્તં. **તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થા**તિ એત્થાપિ સબ્બેસં તાવ ચિત્તં ખણપચ્ચુપ્પન્નમેવ હુત્વા ઉપ્પાદક્ખણં અતીતત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ નામ, નિરોધસમાપન્નાનં નિરોધતો પુબ્બે ઉપ્પન્નપુબ્બત્તા, અસઞ્ઞસત્તાનં સઞ્ઞીભવે ઉપ્પન્નપુબ્બત્તા. **ઉપ્પજ્જિત્થ ચેવ ઉપ્પજ્જતિ ચા**તિ ઉપ્પાદં પત્તત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ, અનતીતત્તા ઉપ્પજ્જતિ નામાતિ અત્થો.

ઉપ્પાદક્ખણે અનાગતઞ્ચાતિ ઉપ્પાદક્ખણે ચ ચિત્તં અનાગતઞ્ચ ચિત્તન્તિ અત્થો.

૮૩. અતિક્કન્તકાલવારે **ઉપ્પજ્જમાનં ખણ**ન્તિ ઉપ્પાદક્ખણં. તત્થ કિઞ્ચાપિ ઉપ્પાદક્ખણો ઉપ્પજ્જમાનો નામ ન હોતિ, ઉપ્પજ્જમાનસ્સ પન ખણત્તા એવં વુત્તો. **ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલ**ન્તિ ન ચિરં વીતિક્કન્તં તમેવ પન ઉપ્પાદક્ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલન્તિ સઙ્ખં ગચ્છતિ. **નિરુજ્ઝમાનં ખણ**ન્તિ નિરોધક્ખણં. તત્થ કિઞ્ચાપિ નિરોધક્ખણો નિરુજ્ઝમાનો નામ ન હોતિ, નિરુજ્ઝમાનસ્સ પન ખણત્તા એવં વુત્તો. **ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલ**ન્તિ કિં તસ્સ ચિત્તં એવં નિરોધક્ખણમ્પિ વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતીતિ પુચ્છતિ. તત્થ યસ્મા ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં હોતિ, નિરોધક્ખણં ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ ન હોતિ. અતીતં પન ચિત્તં ઉભોપિ ખણે ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ, તસ્મા ''ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં વીતિક્કન્તં, ભઙ્ગક્ખણં અવીતિક્કન્તં, અતીતં ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણઞ્ચ વીતિક્કન્તં ભઙ્ગક્ખણઞ્ચ વીતિક્કન્તન્તિ વિસ્સજ્જનમાહ. દુતિયપઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જને યસ્મા અતીતં ચિત્તં ઉભોપિ ખણે વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતિ, તસ્મા અતીતં ચિત્તન્તિ વુત્તં. પટિલોમપઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જને યસ્મા ઉપ્પાદક્ખણે ચ ચિત્તં અનાગતઞ્ચ ચિત્તં ઉભોપિ ખણે ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ ન હોતિ, તેસં ખણાનં અવીતિક્કન્તત્તા. તસ્મા ''ઉપ્પાદક્ખણે ચિત્તં અનાગતં ચિત્ત''ન્તિ વુત્તં. દુતિયવિસ્સજ્જનં પાકટમેવ.

૮૪-૧૧૩. ધમ્મવારેપિ ઇમિનાવુપાયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. પુગ્ગલધમ્મવારો ધમ્મવારગતિકોયેવ.

૧૧૪-૧૧૬. સબ્બેપિ મિસ્સકવારા **યસ્સ સરાગં ચિત્ત**ન્તિઆદિના નયેન મુખમત્તં દસ્સેત્વા સઙ્ખિત્તા. વિત્થારો પન નેસં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. તેસુ પન ‘‘યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતિ; તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ એવં વિત્થારેતબ્બતાય પુચ્છાવ સદિસા હોતિ. યસ્મા પન સરાગં ચિત્તં પચ્છિમચિત્તં ન હોતિ, તસ્મા ‘‘યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિરુજ્ઝતિ; તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ નો’’તિ એવં વિસ્સજ્જિતબ્બત્તા વિસ્સજ્જનં અસદિસં હોતિ. તં તં તસ્સા તસ્સા પુચ્છાય અનુરૂપવસેન વેદિતબ્બન્તિ.

ચિત્તયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મયમકં

૧. પણ્ણત્તિઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૧૬. ઇદાનિ તેસઞ્ઞેવ મૂલયમકે દેસિતાનં કુસલાદિધમ્માનં માતિકં ઠપેત્વા ચિત્તયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ ધમ્મયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થ ખન્ધયમકે વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં. યથા હિ તત્થ પણ્ણત્તિવારાદયો તયો મહાવારા, અવસેસા અન્તરવારા ચ હોન્તિ, તથા ઇધાપિ. ‘‘યો કુસલં ધમ્મં ભાવેતિ, સો અકુસલં ધમ્મં પજહતી’’તિ આગતત્તા પનેત્થ પરિઞ્ઞાવારો, ભાવનાવારો નામાતિ વેદિતબ્બો. તત્થ યસ્મા અબ્યાકતો ધમ્મો નેવ ભાવેતબ્બો, ન પહાતબ્બો, તસ્મા તં પદમેવ ન ઉદ્ધટં. પણ્ણત્તિવારે પનેત્થ તિણ્ણં કુસલાદિધમ્માનં વસેન પદસોધનવારો, પદસોધનમૂલચક્કવારો, સુદ્ધધમ્મવારો, સુદ્ધધમ્મમૂલચક્કવારોતિ ઇમેસુ ચતૂસુ વારેસુ યમકગણના વેદિતબ્બા.

૧. પણ્ણત્તિનિદ્દેસવારવણ્ણના

૧૭-૩૨. પણ્ણત્તિવારનિદ્દેસે પન **કુસલા કુસલધમ્મા**તિ કુસલાનં એકન્તેન કુસલધમ્મત્તા ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તં. સેસવિસ્સજ્જનેસુપિ એસેવ નયો. **અવસેસા ધમ્મા ન અકુસલા ધમ્મા**તિ અવસેસા ધમ્મા અકુસલા ન હોન્તિ, ધમ્મા પન હોન્તીતિ અત્થો. ઇમિના નયેન સબ્બવિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાનિ.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૩૩-૩૪. પવત્તિવારે પનેત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે ‘‘યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અકુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ; યસ્સ વા પન અકુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ કુસલધમ્મમૂલકાનિ દ્વે યમકાનિ, અકુસલધમ્મમૂલકં એકન્તિ તીણિ યમકાનિ હોન્તિ. તસ્સ પટિલોમનયેપિ ઓકાસવારાદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ સબ્બવારેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં યમકાનં વસેન યમકગણના વેદિતબ્બા. અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં – ઇમસ્સ હિ ધમ્મયમકસ્સ પવત્તિમહાવારે ‘‘ઉપ્પજ્જન્તિ નિરુજ્ઝન્તી’’તિ ઇમેસુ ઉપ્પાદનિરોધેસુ કુસલાકુસલધમ્મા તાવ એકન્તેન પવત્તિયંયેવ લબ્ભન્તિ, ન ચુતિપટિસન્ધીસુ. અબ્યાકતધમ્મા પન પવત્તે ચ ચુતિપટિસન્ધીસુ ચાતિ તીસુપિ કાલેસુ લબ્ભન્તિ. એવમેત્થ યં યત્થ યત્થ લબ્ભતિ, તસ્સ વસેન તત્થ તત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

તત્રિદં નયમુખં – કુસલાકુસલાનં તાવ એકક્ખણે અનુપ્પજ્જનતો ‘‘નો’’તિ પટિસેધો કતો. **અબ્યાકતા ચા**તિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપવસેન વુત્તં.

૩૫-૩૬. યત્થ કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ અસઞ્ઞભવં સન્ધાય વુત્તં. તેનેવેત્થ ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનં કતં. **ઉપ્પજ્જન્તી**તિ ઇદમ્પિ અસઞ્ઞભવંયેવ સન્ધાય વુત્તં. અબ્યાકતાનં પન અનુપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સ અભાવા ‘‘નત્થી’’તિ પટિક્ખેપો કતો.

૪૯. **દુતિયે અકુસલે**તિ ભવં અસ્સાદેત્વા ઉપ્પન્નેસુ નિકન્તિજવનેસુ દુતિયે જવનચિત્તે. **દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને**તિ પટિસન્ધિતો દુતિયે ભવઙ્ગચિત્તે વત્તમાને સહ વા પટિસન્ધિયા ભવઙ્ગં વિપાકવસેન એકમેવ કત્વા ભવનિકન્તિયા આવજ્જનચિત્તે. તસ્મિં કિરિયચિત્તત્તા અબ્યાકતજાતિયં વિપાકતો દુતિયં નામ હોતિ.

૫૭. **યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગ**ન્તિ ગોત્રભુચિત્તં સન્ધાય વુત્તં. **કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જિસ્સન્તી**તિ તે અગ્ગમગ્ગધમ્મેયેવ સન્ધાય વુત્તં.

૭૯. **યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ ઇદં ચિત્તજાતિવસેન વુત્તં. તજ્જાતિકસ્સ હિ એકાવજ્જનેન ઉપ્પન્નસ્સ તતો ઓરિમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેપિ એતં લક્ખણં લબ્ભતેવ.

૯૯. નિરોધવારેપિ કુસલાકુસલાનં એકતો અનિરુજ્ઝનતો ''નો''તિ વુત્તં. ઇમિના નયમુખેન સબ્બત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ.

ધમ્મયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ઇન્દ્રિયયમકં

ઇદાનિ તેસઞ્ઞેવ મૂલયમકે દેસિતાનં કુસલાદિધમ્માનં લબ્ભમાનવસેન એકદેસં સંગણ્હિત્વા ધમ્મયમકાનન્તરં દેસિતસ્સ ઇન્દ્રિયયમકસ્સ વણ્ણના હોતિ. તત્થ ખન્ધયમકાદીસુ વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં. ઇધાપિ હિ પણ્ણત્તિવારાદયો તયો મહાવારા અવસેસા અન્તરવારા ચ સદ્ધિં કાલપ્પભેદાદીહિ ખન્ધયમકાદીસુ આગતસદિસાવ. ઇન્દ્રિયાનં પન બહુતાય ધાતુયમકતોપિ બહુતરાનિ યમકાનિ હોન્તિ. યથા પન હેટ્ઠા પુગ્ગલવારાદીસુ ચક્ખાયતનચક્ખુધાતુમૂલકે નયે ચક્ખાયતનચક્ખુધાતૂહિ સદ્ધિં જિવ્હાયતનકાયાયતનાનિ ન યોજિતાનિ. જિવ્હાયતનકાયાયતનમૂલકાનિ ચ યમકાનેવ ન ગહિતાનિ, તથા ઇધાપિ ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકે નયે જિવ્હિન્દ્રિયકાયિન્દ્રિયાનિ ન યોજિતાનિ, જિવ્હિન્દ્રિયકાયિન્દ્રિયમૂલકાનિ ચ યમકાનેવ ન ગહિતાનિ. તેસં અગ્ગહણે કારણં તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. મનિન્દ્રિયં પન યથા ચક્ખુન્દ્રિયાદિમૂલકેહિ તથેવ ઇત્થિન્દ્રિયાદિમૂલકેહિપિ સદ્ધિં યસ્મા યોજનં ગચ્છતિ, તસ્મા નિક્ખિત્તપટિપાટિયા અયોજેત્વા સબ્બેહિપિ ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકાદીહિ સદ્ધિં પરિયોસાને યોજિતન્તિ વેદિતબ્બં. ચક્ખુન્દ્રિયેન સદ્ધિં ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયજીવિતિન્દ્રિયાનિ યોજિતાનિ સુખિન્દ્રિયદુક્ખિન્દ્રિયદોમનસ્સિન્દ્રિયાનિ પટિસન્ધિયં નત્થીતિ ન ગહિતાનિ. સોમનસ્સિન્દ્રિયઉપેક્ખિન્દ્રિયાનિ પટિસન્ધિયં ઉપ્પત્તિસબ્ભાવતો ગહિતાનિ. તથા સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ પઞ્ચ. લોકુત્તરાનિ તીણિ પટિસન્ધિયં અભાવેનેવ ન ગહિતાનિ. ઇતિ યાનિ ગહિતાનિ, તેસં વસેનેત્થ ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકે નયે યમકગણના વેદિતબ્બા. યથા ચેત્થ, એવં સબ્બત્થ. યાનિ પન ન ગહિતાનિ, તેસં વસેન યમકાનિ ન ગણેતબ્બાનિ. ગણેન્તેન વા મોઘપુચ્છાવસેન ગણેતબ્બાનીતિ એવં તાવ સબ્બવારેસુ પાળિવવત્થાનમેવ વેદિતબ્બં.

પવત્તિવારવણ્ણના

૧-૮૬. અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં નયમુખં – **સચક્ખુકાનં ન ઇત્થીન**ન્તિ બ્રહ્મપારિસજ્જાદીનઞ્ચેવ રૂપીનં પુરિસનપુંસકાનઞ્ચ વસેન વુત્તં. તેસઞ્હિ ઇત્થિન્દ્રિયં નુપ્પજ્જતિ. **સચક્ખુકાનં ન પુરિસાન**ન્તિ રૂપીબ્રહ્માનઞ્ચેવ ઇત્થિનપુંસકાનઞ્ચ વસેન વુત્તં. તેસઞ્હિ પુરિસિન્દ્રિયં નુપ્પજ્જતિ. **અચક્ખુકાનં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં જીવિતિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતી**તિ એકવોકારચતુવોકારકામધાતુસત્તે સન્ધાય વુત્તં. **સચક્ખુકાનં વિના સોમનસ્સેના**તિ ઉપેક્ખાસહગતાનં ચતુન્નં મહાવિપાકપટિસન્ધીનં વસેન વુત્તં. **સચક્ખુકાનં વિના ઉપેક્ખાયા**તિ સોમનસ્સસહગતપટિસન્ધિકાનં વસેન વુત્તં. **ઉપેક્ખાય અચક્ખુકાન**ન્તિ અહેતુકપટિસન્ધિવસેન વુત્તં. **અહેતુકાન**ન્તિ અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તેન સદ્ધિં સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં અભાવતો વુત્તં. તત્થ હિ એકન્તેનેવ સદ્ધાસતિપઞ્ઞાયો નત્થિ. સમાધિવીરિયાનિ પન ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ન હોન્તિ. **સહેતુકાનં અચક્ખુકાન**ન્તિ ગબ્ભસેય્યકવસેન ચેવ અરૂપીવસેન ચ વુત્તં. અઞ્ઞો હિ સહેતુકો અચક્ખુકો નામ નત્થિ. **સચક્ખુકાનં અહેતુકાન**ન્તિ અપાયે ઓપપાતિકવસેન વુત્તં. **સચક્ખુકાનં ઞાણવિપ્પયુત્તાન**ન્તિ કામધાતુયં દુહેતુકપટિસન્ધિકાનં વસેન વુત્તં. **સચક્ખુકાનં ઞાણસમ્પયુત્તાન**ન્તિ રૂપીબ્રહ્માનો ચેવ કામાવચરદેવમનુસ્સે ચ સન્ધાય વુત્તં. **ઞાણસમ્પયુત્તાનં અચક્ખુકાન**ન્તિ અરૂપિનો ચ તિહેતુકગબ્ભસેય્યકે ચ સન્ધાય વુત્તં.

૧૯૦. જીવિતિન્દ્રિયમૂલકે **વિના સોમનસ્સેન ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ દ્વેપિ જીવિતિન્દ્રિયાનિ સન્ધાય વુત્તં. **પવત્તે સોમનસ્સવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં સન્ધાય વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બત્થાપિ પટિસન્ધિપવત્તિવસેન જીવિતિન્દ્રિયયોજના વેદિતબ્બા. સોમનસ્સિન્દ્રિયાદિમૂલકેસુપિ પટિસન્ધિપવત્તિવસેનેવત્થો

ગહેતબ્બો. પટિલોમનયે પન નિરોધવારે ચ એતેસઞ્ઞેવ અઞ્ઞેસઞ્ચ ધમ્માનં યથાલાભવસેન ચુતિપટિસન્ધિપવત્તેસુ તીસુપિ અનુપ્પાદનિરોધા વેદિતબ્બા.

૨૮૧. અનાગતવારે **એતેનેવ ભાવેના**તિ એતેન પુરિસભાવેનેવ, અન્તરા ઇત્થિભાવં અનાપજ્જિત્વા પુરિસપટિસન્ધિગ્ગહણેનેવાતિ અત્થો. **કતિચિ ભવે દસ્સેત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તી**તિ કતિચિ પટિસન્ધિયો ગહેત્વા ઇત્થિભાવં અપ્પત્વાવ પરિનિબ્બાયિસ્સન્તીતિ અત્થો. દુતિયપુચ્છાયપિ એસેવ નયો.

૩૬૧. પચ્ચુપ્પન્નેન અતીતવારે **સુદ્ધાવાસાનં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે મનિન્દ્રિયઞ્ચ નુપ્પજ્જિત્થા**તિ ચિત્તયમકે વિય ઉપ્પાદક્ખણાતિક્કમવસેન અત્થં અગ્ગહેત્વા તસ્મિં ભવે અનુપ્પન્નપુબ્બવસેન ગહેતબ્બોતિ. ઇમિના નયમુખેન સબ્બસ્મિમ્પિ પવત્તિવારે અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

પવત્તિવારવણ્ણના.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૪૩૫-૪૮૨. પરિઞ્ઞાવારે પન ચક્ખુમૂલકાદીસુ એકમેવ ચક્ખુસોતયમકં દસ્સિતં. યસ્મા પન સેસાનિપિ લોકિયઅબ્યાકતાનિ ચેવ લોકિયઅબ્યાકતમિસ્સકાનિ ચ પરિઞ્ઞેય્યાનેવ, તસ્મા તાનિ અનુપદિટ્ઠાનિપિ ઇમિનાવ દસ્સિતાનિ હોન્તિ. યસ્મા પન અકુસલં એકન્તતો પહાતબ્બમેવ, એકન્તં કુસલં ભાવેતબ્બમેવ, લોકુત્તરાબ્યાકતં સચ્છિકાતબ્બં, તસ્મા ‘‘દોમનસ્સિન્દ્રિયં પજહતી’’તિ ‘‘અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં ભાવેતી’’તિ ‘‘અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં સચ્છિકરોતી’’તિ વુત્તં. અઞ્ઞિન્દ્રિયં પન ભાવેતબ્બમ્પિ અત્થિ સચ્છિકાતબ્બમ્પિ, તં ભાવનાવસેનેવ ગહિતં. તત્થ **દ્વે પુગ્ગલા**તિ સકદાગામિમગ્ગસમઙ્ગી ચ, અરહત્તમગ્ગસમઙ્ગી ચ. તેસુ એકો સમુચ્છિન્દિતું અસમત્થત્તા દોમનસ્સિન્દ્રિયં ન પજહતિ નામ. એકો પહીનદોસત્તા **ચક્ખુન્દ્રિયં ન પરિજાનાતી**તિ અનુપ્પાદં આપાદેતું અસમત્થતાય ન પરિજાનાતિ. ઇમિના નયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના.

ઇન્દ્રિયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

યસ્સોવાદે ઠત્વા, નિટ્ઠિતકિચ્ચસ્સ કિચ્ચસમ્પન્નો;
યુવતિજનોપિ અતીતો, સુવિહિતનિયમો યમસ્સાણં.

દેવપરિસાય મજ્ઝે, દેવપુરે સબ્બદેવદેવેન;
યમકં નામ પકાસિતં, યમામલલોમેન યં તેન.

પાળિવવત્થાનવિધિં, પુચ્છાવિસ્સજ્જને ચ અત્થનયં;
દસ્સેતું આરદ્ધા, યમકઅટ્ઠકથા મયા તસ્સ.

સા સુબહુઅન્તરાયે, લોકમ્હિ યથા અનન્તરાયેન;
અયમજ્જ પઞ્ચમત્તેહિ, તન્તિયા ભાણવારેહિ.

નિટ્ઠં પત્તા એવં, નિટ્ઠાનં પાપુણન્તુ સબ્બેપિ;
હિતસુખનિબ્બત્તિકરા, મનોરથા સબ્બસત્તાનન્તિ.

યમકપ્પકરણ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

પટ્ઠાનપ્પકરણ-અટ્ઠકથા

દેવાતિદેવો દેવાનં, દેવદાનવપૂજિતો,
દેસયિત્વા પકરણં, યમકં સુદ્ધસંયમો.

અત્થતો ધમ્મતો ચેવ, ગમ્ભીરસ્સાથ તસ્સ યં,
અનન્તરં મહાવીરો, સત્તમં ઇસિસત્તમો.

પટ્ઠાનં નામ નામેન, નામરૂપનિરોધનો,
દેસેસિ અતિગમ્ભીર-નયમણ્ડિતદેસનં.

ઇદાનિ તસ્સ સમ્પત્તો, યસ્મા સંવણ્ણનાક્કમો,
તસ્મા નં વણ્ણયિસ્સામિ, તં સુણાથ સમાહિતાતિ.

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના

સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ અનુલોમપટ્ઠાને દ્વાવીસતિ તિકે નિસ્સાય તિકપટ્ઠાનં નામ નિદ્દિટ્ઠં, સતં દુકે નિસ્સાય દુકપટ્ઠાનં નામ નિદ્દિટ્ઠં. તતો પરં દ્વાવીસતિ તિકે ગહેત્વા દુકસતે પક્ખિપિત્વા દુકતિકપટ્ઠાનં નામ દસ્સિતં. તતો પરં દુકસતં ગહેત્વા દ્વાવીસતિયા તિકેસુ પક્ખિપિત્વા તિકદુકપટ્ઠાનં નામ દસ્સિતં. તિકે પન તિકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા તિકતિકપટ્ઠાનં નામ દસ્સિતં. દુકે ચ દુકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા દુકદુકપટ્ઠાનં નામ દસ્સિતં. એવં –

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
છ **અનુલોમમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરાતિ.

પચ્ચનીયપટ્ઠાનેપિ દ્વાવીસતિ તિકે નિસ્સાય તિકપટ્ઠાનં નામ. દુકસતં નિસ્સાય દુકપટ્ઠાનં નામ. દ્વાવીસતિ તિકે દુકસતે પક્ખિપિત્વા દુકતિકપટ્ઠાનં નામ. દુકસતં દ્વાવીસતિયા તિકેસુ પક્ખિપિત્વા તિકદુકપટ્ઠાનં નામ. તિકે તિકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા તિકતિકપટ્ઠાનં નામ. દુકે દુકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા દુકદુકપટ્ઠાનં નામાતિ એવં પચ્ચનીયેપિ છહિ નયેહિ પટ્ઠાનં નિદ્દિટ્ઠં. તેન વુત્તં –

‘‘તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
છ **પચ્ચનીયમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા’’તિ.

તતો પરં અનુલોમપચ્ચનીયેપિ એતેનેવુપાયેન છ નયા દસ્સિતા. તેનાહ –

‘‘તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
છ **અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા’’તિ.

તદનન્તરં પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ એતેહેવ છહિ નયેહિ નિદ્દિટ્ઠં. તેનાહ –

‘‘તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
છ **પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા’’તિ.

એવં અનુલોમે છ પટ્ઠાનાનિ, પચ્ચનીયે છ, અનુલોમપચ્ચનીયે છ, પચ્ચનીયાનુલોમે છ પટ્ઠાનાનીતિ ઇદં ‘‘ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનપટ્ઠાનમહાપકરણં નામા’’તિ હિ વુત્તં.

તત્થ યેસં ચતુવીસતિયા સમન્તપટ્ઠાનાનં સમોધાનવસેનેતં ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનં પટ્ઠાનમહાપકરણં નામાતિ વુત્તં, તેસઞ્ચેવ ઇમસ્સ ચ પકરણસ્સ નામત્થો તાવ એવં વેદિતબ્બો. કેનટ્ઠેન **પટ્ઠાનન્તિ**? નાનપ્પકારપચ્ચયટ્ઠેન. 'પ-કારો' હિ નાનપ્પકારત્થં દીપેતિ, ઠાનસદ્દો પચ્ચયત્થં. ઠાનાટ્ઠાનકુસલતાતિઆદીસુ હિ પચ્ચયો ઠાનન્તિ વુત્તો. ઇતિ નાનપ્પકારાનં પચ્ચયાનં વસેન દેસિતત્તા ઇમેસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકં પટ્ઠાનં નામ. ઇમેસં પન પટ્ઠાનાનં સમૂહતો સબ્બમ્પેતં પકરણં પટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બં.

અપરો નયો – કેનટ્ઠેન પટ્ઠાનન્તિ? વિભજનટ્ઠેન. ''પઞ્ઞાપના પટ્ઠપના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૭૧) આગતટ્ઠાનસ્મિઞ્હિ વિભજનટ્ઠેન પટ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ. ઇતિ કુસલાદીનં ધમ્માનં હેતુપચ્ચયાદિવસેન વિભત્તત્તા ઇમેસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકં પટ્ઠાનં નામ. ઇમેસં પન પટ્ઠાનાનં સમૂહતો સબ્બમ્પેતં પકરણં પટ્ઠાનં નામાતિ વેદિતબ્બં.

અપરો નયો – કેનટ્ઠેન પટ્ઠાનન્તિ? પટ્ઠિતત્થેન. ગમનટ્ઠેનાતિ અત્થો. ''ગોટ્ઠા પટ્ઠિતગાવો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૬) આગતટ્ઠાનસ્મિઞ્હિ યેન પટ્ઠાનેન પટ્ઠિતગાવોતિ વુત્તો, તં અત્થતો ગમનં હોતિ. ઇતિ નાતિવિત્થારિતનયેસુ ધમ્મસઙ્ગણીઆદીસુ અનિસ્સઙ્ગગમનસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ હેતુપચ્ચયાદિભેદભિન્નેસુ કુસલાદીસુ વિત્થારિતનયલાભતો નિસ્સઙ્ગવસેન પવત્તગમનત્તા ઇમેસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકં પટ્ઠાનં નામ. ઇમેસં પન પટ્ઠાનાનં સમૂહતો સબ્બમ્પેતં પકરણં પટ્ઠાનં નામાતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ અનુલોમમ્હિ તાવ પઠમં તિકવસેન દેસિતત્તા તિકપટ્ઠાનં નામ. તસ્સ પદચ્છેદો – તિકાનં પટ્ઠાનં એત્થ અત્થીતિ **તિકપટ્ઠાનં**. તિકાનં નાનપ્પકારકા પચ્ચયા એતિસ્સા દેસનાય અત્થીતિ અત્થો. દુતિયવિકપ્પેપિ તિકાનં પટ્ઠાનન્ત્વેવ તિકપટ્ઠાનં. હેતુપચ્ચયાદિવસેન તિકાનં વિભજનાતિ અત્થો. તતિયવિકપ્પે હેતુપચ્ચયાદિભેદભિન્નતાય લદ્ધવિત્થારા તિકા એવ પટ્ઠાનં તિકપટ્ઠાનં. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ નિસ્સઙ્ગગમનભૂમીતિ અત્થો. દુકપટ્ઠાનાદીસુપિ એસેવ નયો. એવં અનુલોમે છપટ્ઠાનાનિ વિદિત્વા પચ્ચનીયાદીસુપિ ઇમિનાવુપાયેન વેદિતબ્બાનિ.

યસ્મા પનેતાનિ અનુલોમે, પચ્ચનીયે, અનુલોમપચ્ચનીયે, પચ્ચનીયાનુલોમેતિ સમન્તા છ છ હુત્વા ચતુવીસતિ હોન્તિ; તસ્મા ''ચતુવીસતિ સમન્તપટ્ઠાનાની''તિ વુચ્ચન્તિ. ઇતિ ઇમેસં ચતુવીસતિયા ખુદ્દકપટ્ઠાનસઙ્ખાતાનં સમન્તપટ્ઠાનાનં સમોધાનવસેનેતં ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનં પટ્ઠાનમહાપકરણં નામ.

તં પનેતં યે તિકાદયો નિસ્સાય નિદ્દિટ્ઠત્તા ''તિકપટ્ઠાનં દુકપટ્ઠાનં...પે॰... દુકદુકપટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં, તે અનામસિત્વા યેસં પચ્ચયાનં વસેન તે તિકાદયો વિભત્તા તે પચ્ચયે દસ્સેતું આદિતો તાવસ્સ માતિકાનિક્ખેપવારો નામ વુત્તો; પચ્ચયવિભઙ્ગવારોતિપિ તસ્સેવ નામં. સો ઉદ્દેસનિદ્દેસતો દુવિધો. તસ્સ **હેતુપચ્ચયો...પે॰... અવિગતપચ્ચયો**તિ અયં ઉદ્દેસો.

તત્થ હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચાતિ **હેતુપચ્ચયો**. હેતુ હુત્વા પચ્ચયો, હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ. આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ એસેવ નયો. તત્થ **હેતૂ**તિ વચનાવયવકારણમૂલાનમેતં અધિવચનં. ''પટિઞ્ઞા હેતૂ''તિઆદીસુ હિ લોકે વચનાવયવો હેતૂતિ, વુચ્ચતિ. સાસને પન ''યે ધમ્મા હેતુપ્પભવા''તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૬૦) કારણં. ''તયો કુસલા હેતૂ, તયો અકુસલા હેતૂ''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૦૫૯) મૂલં હેતૂતિ વુચ્ચતિ. તં ઇધ અધિપ્પેતં. **પચ્ચયો**તિ એત્થ પન અયં વચનત્થો – પટિચ્ચ એતસ્મા એતીતિ પચ્ચયો, અપ્પચ્ચક્ખાય નં વત્તતીતિ અત્થો. યો હિ ધમ્મો યં ધમ્મં અપ્પચ્ચક્ખાય તિટ્ઠતિ વા ઉપ્પજ્જતિ વા, સો તસ્સ પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ.

લક્ખણતો પન ઉપકારકલક્ખણો પચ્ચયો, યો હિ ધમ્મો યસ્સ ધમ્મસ્સ ઠિતિયા વા ઉપ્પત્તિયા વા ઉપકારકો હોતિ, સો તસ્સ પચ્ચયોતિ વુચ્ચતિ. પચ્ચયો, હેતુ; કારણં નિદાનં સમ્ભવો, પભવોતિ અત્થતો એકં, બ્યઞ્જનતો નાનં. ઇતિ મૂલટ્ઠેન હેતુ, ઉપકારકટ્ઠેન પચ્ચયોતિ સઙ્ખેપતો મૂલટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો હેતુપચ્ચયો. સો હિ સાલિઆદીનં સાલિબીજાદીનિ વિય, મણિપ્પભાદીનં વિય ચ મણિવણ્ણાદયો કુસલાદીનં કુસલાદિભાવસાધકોતિ આચરિયાનં અધિપ્પાયો. એવં સન્તે પન તંસમુટ્ઠાનરૂપેસુ હેતુપચ્ચયતા ન સમ્પજ્જતિ. ન હિ સો તેસં કુસલાદિભાવં સાધેતિ, ન ચ પચ્ચયો ન હોતીતિ. વુત્તઞ્હેતં ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ. અહેતુકચિત્તાનઞ્ચ વિના એતેન અબ્યાકતભાવો સિદ્ધો.

સહેતુકાનમ્પિ ચ યોનિસોમનસિકારાદિપટિબદ્ધો કુસલાદિભાવો ન સમ્પયુત્તહેતુપટિબદ્ધો. યદિ ચ સમ્પયુત્તહેતૂસુ સભાવતોવ કુસલાદિભાવો સિયા, તંસમ્પયુત્તેસુ હેતુપટિબદ્ધો અલોભો કુસલો વા સિયા અબ્યાકતો વા. યસ્મા પન ઉભયથાપિ હોતિ, તસ્મા યથા સમ્પયુત્તેસુ, એવં હેતૂસુપિ કુસલાદિતા પરિયેસિતબ્બા. કુસલાદિભાવસાધનવસેન પન હેતૂનં મૂલટ્ઠં અગ્ગહેત્વા સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનવસેન ગય્હમાને ન કિઞ્ચિ વિરુજ્ઝતિ. લદ્ધહેતુપચ્ચયા હિ ધમ્મા વિરુળ્હમૂલા વિય પાદપા થિરા હોન્તિ સુપ્પતિટ્ઠિતા, અહેતુકા પન તિલબીજકાદિસેવાલા વિય ન સુપ્પતિટ્ઠિતા. ઇતિ મૂલટ્ઠેન ઉપકારકોતિ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન ઉપકારકો ધમ્મો હેતુપચ્ચયોતિ વેદિતબ્બો.

તતો પરેસુ આરમ્મણવસેન ઉપકારકો ધમ્મો **આરમ્મણપચ્ચયો**. સો ''રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા''તિ આરભિત્વાપિ ''યં યં ધમ્મં આરબ્ભ યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ ઓસાપિતત્તા ન કોચિ ધમ્મો ન હોતિ. યથા હિ દુબ્બલો પુરિસો દણ્ડં વા રજ્જું વા આલમ્બિત્વાવ ઉટ્ઠહતિ ચેવ તિટ્ઠતિ ચ, એવં ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા રૂપાદિઆરમ્મણં આરબ્ભેવ ઉપ્પજ્જન્તિ ચેવ તિટ્ઠન્તિ ચ. તસ્મા સબ્બેપિ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં આરમ્મણભૂતા ધમ્મા આરમ્મણપચ્ચયોતિ વેદિતબ્બા.

જેટ્ઠકટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો **અધિપતિપચ્ચયો**. સો સહજાતારમ્મણવસેન દુવિધો. તત્થ ''છન્દાધિપતિ છન્દસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિવચનતો છન્દવીરિયચિત્તવીમંસસઙ્ખાતા ચત્તારો ધમ્મા સહજાતાધિપતિપચ્ચયોતિ વેદિતબ્બા, નો ચ ખો એકતો. યદા હિ છન્દં ધુરં જેટ્ઠકં કત્વા ચિત્તં પવત્તતિ, તદા છન્દોવ અધિપતિ, ન ઇતરે. એસ નયો સેસેસુપિ. યં પન ધમ્મં ગરું કત્વા અરૂપધમ્મા પવત્તન્તિ, સો નેસં આરમ્મણાધિપતિ. તેન વુત્તં – ''યં યં ધમ્મં ગરું કત્વા યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ.

અનન્તરભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **અનન્તરપચ્ચયો**. સમનન્તરભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **સમનન્તરપચ્ચયો**. ઇદઞ્ચ પચ્ચયદ્વયં બહુધા પપઞ્ચયન્તિ. અયં પનેત્થ સારો – યો હિ એસ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાનન્તરા મનોધાતુ, મનોધાતુઅનન્તરા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિઆદિ ચિત્તનિયમો, સો યસ્મા પુરિમચિત્તવસેનેવ ઇજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞથા. તસ્મા અત્તનો અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ ઉપ્પાદનસમત્થોવ ધમ્મો અનન્તરપચ્ચયો. તેનેવાહ – ''અનન્તરપચ્ચયોતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ તંસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ.

યો અનન્તરપચ્ચયો, સ્વેવ સમનન્તરપચ્ચયો. બ્યઞ્જનમત્તમેવ હેત્થ નાનં, ઉપચયસન્તતિઆદીસુ વિય, અધિવચનનિરુત્તિદુકાદીસુ વિય ચ, અત્થતો પન નાનં નત્થિ. યમ્પિ ''અદ્ધાનન્તરતાય અનન્તરપચ્ચયો, કાલાનન્તરતાય સમનન્તરપચ્ચયો''તિ આચરિયાનં મતં , તં ''નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલં

ફલસમાપત્તિયા સમનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદીહિ વિરુજ્ઝતિ. યમ્પિ તત્થ વદન્તિ – ''ધમ્માનં સમુટ્ઠાપનસમત્થતા ન પરિહાયતિ, ભાવનાબલેન પન વારિતત્તા ધમ્મા સમનન્તરં નુપ્પજ્જન્તી''તિ, તમ્પિ કાલાનન્તરતાય અભાવમેવ સાધેતિ. ભાવનાબલેન હિ તત્થ કાલાનન્તરતા નત્થીતિ, મયમ્પિ એતદેવ વદામ. યસ્મા ચ કાલાનન્તરતા નત્થિ, તસ્મા સમનન્તરપચ્ચયતા ન યુજ્જતિ. કાલાનન્તરતાય હિ તેસં સમનન્તરપચ્ચયો હોતીતિ લદ્ધિ. તસ્મા અભિનિવેસં અકત્વા બ્યઞ્જનમત્તતોવેત્થ નાનાકરણં પચ્ચેતબ્બં, ન અત્થતો. કથં? નત્થિ એતેસં અન્તરન્તિ હિ અનન્તરા. સણ્ઠાનાભાવતો સુટ્ઠુ અનન્તરાતિ સમનન્તરા.

ઉપ્પજ્જમાનો સહ ઉપ્પજ્જમાનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **સહજાતપચ્ચયો**, પકાસસ્સ પદીપો વિય. સો અરૂપક્ખન્ધાદિવસેન છબ્બિધો હોતિ. યથાહ – ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચત્તારો મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં…પે॰… ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞં…પે॰… ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં…પે॰… મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં…પે॰… રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માનં કિઞ્ચિકાલે સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો; કિઞ્ચિ કાલે ન સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. ઇદં હદયવત્થુમેવ સન્ધાય વુત્તં.

અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપ્પાદનુપત્થમ્ભનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો**. અઞ્ઞમઞ્ઞુપત્થમ્ભકં તિદણ્ડં વિય. સો અરૂપક્ખન્ધાદિવસેન તિવિધો હોતિ. યથાહ – ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચત્તારો મહાભૂતા…પે॰… ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

અધિટ્ઠાનાકારેન નિસ્સયાકારેન ચ ઉપકારકો ધમ્મો **નિસ્સયપચ્ચયો**, તરુચિત્તકમ્માદીનં પથવીપટાદયો વિય. સો ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં સહજાતે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. છટ્ઠો પનેત્થ કોટ્ઠાસો ''ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા, સોતઘાનજિવ્હાકાયાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ , તં રૂપં મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં વિભત્તો.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ ઇધ પન અયં તાવ વચનત્થો – તદધીનવુત્તિતાય અત્તનો ફલેન નિસ્સિતો, ન પટિક્ખિત્તોતિ નિસ્સયો. યથા પન ભુસો આયાસો ઉપાયાસો, એવં ભુસો નિસ્સયો ઉપનિસ્સયો. બલવકારણસ્સેતં અધિવચનં. તસ્મા બલવકારણભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ વેદિતબ્બો. સો આરમ્મણૂપનિસ્સયો, અનન્તરૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયોતિ તિવિધો હોતિ. તત્થ ''દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખતિ, પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખતિ, ઝાના વુટ્ઠહિત્વા ઝાનં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખતિ, સેક્ખા ગોત્રભું ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તિ, વોદાનં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તિ, સેક્ખા મગ્ગા વુટ્ઠહિત્વા મગ્ગં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તી''તિ એવમાદિના નયેન **આરમ્મણૂપનિસ્સયો** તાવ આરમ્મણાધિપતિના સદ્ધિં નાનત્તં અકત્વા વિભત્તો. તત્થ યં આરમ્મણં ગરું કત્વા ચિત્તચેતસિકા ઉપ્પજ્જન્તિ, તં નિયમતો તેસં આરમ્મણેસુ બલવારમ્મણં હોતિ . ઇતિ ગરુકાતબ્બમત્તટ્ઠેન આરમ્મણાધિપતિ, બલવકારણટ્ઠેન આરમ્મણૂપનિસ્સયોતિ એવમેતેસં નાનત્તં વેદિતબ્બં.

અનન્તરૂપનિસ્સયોપિ ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ખન્ધા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ખન્ધાનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન અનન્તરપચ્ચયેન સદ્ધિં નાનત્તં અકત્વાવ વિભત્તો. માતિકાનિક્ખેપે પન નેસં ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ તંસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન અનન્તરસ્સ ચ ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં

ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન ઉપનિસ્સયસ્સ ચ આગતત્તા નિક્ખેપવિસેસો અત્થિ, સોપિ અત્થતો એકીભાવમેવ ગચ્છતિ. એવં સન્તેપિ અત્તનો અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ પવત્તનસમત્થતાય અનન્તરતા પુરિમચિત્તસ્સ ચ પચ્છિમચિત્તુપ્પાદને બલવતાય અનન્તરૂપનિસ્સયતા વેદિતબ્બા. યથા હિ હેતુપચ્ચયાદીસુ કઞ્ચિ ધમ્મં વિનાપિ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન એવં અનન્તરચિત્તં, વિના ચિત્તસ્સ ઉપ્પત્તિ નામ અત્થિ, તસ્મા બલવપચ્ચયો હોતિ. ઇતિ અત્તનો અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપચિત્તુપ્પાદવસેન અનન્તરપચ્ચયો, બલવકારણવસેન અનન્તરૂપનિસ્સયોતિ એવમેતેસં નાનત્તં વેદિતબ્બં.

પકતૂપનિસ્સયો પન પકતો ઉપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો. પકતો નામ અત્તનો સન્તાને નિપ્ફાદિતો વા સદ્ધાસીલાદિ; ઉપસેવિતો વા ઉતુભોજનાદિ. પકતિયાયેવ વા ઉપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો, આરમ્મણાનન્તરેહિ અસમ્મિસ્સોતિ અત્થો. તસ્સ ''પકતૂપનિસ્સયો – સદ્ધં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, ઝાનં ઉપ્પાદેતિ, વિપસ્સનં ઉપ્પાદેતિ, મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ, અભિઞ્ઞં ઉપ્પાદેતિ, સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ, સીલં... સુતં... ચાગં... પઞ્ઞં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ...પે॰... સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ. સદ્ધા... સીલં... સુતં... ચાગો... પઞ્ઞા સદ્ધાય... સીલસ્સ... સુતસ્સ... ચાગસ્સ... પઞ્ઞાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન અનેકપ્પકારકો પભેદો વેદિતબ્બો. ઇતિ ઇમે સદ્ધાદયો પકતા ચેવ બલવકારણટ્ઠેન ઉપનિસ્સયા ચાતિ પકતૂપનિસ્સયોતિ.

પઠમતરં ઉપ્પજ્જિત્વા વત્તમાનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **પુરેજાતપચ્ચયો**. સો પઞ્ચદ્વારે વત્થારમ્મણહદયવત્થુવસેન એકાદસવિધો હોતિ . યથાહ – ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. સોત... ઘાન... જિવ્હા... કાયાયતનં, રૂપાયતનં, સદ્દ... ગન્ધ... રસ... ફોટ્ઠબ્બાયતનં, કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનં મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ, તં રૂપં મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં કિઞ્ચિ કાલે પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, કિઞ્ચિ કાલે ન પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

પુરેજાતાનં રૂપધમ્માનં ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન ઉપકારકો અરૂપધમ્મો **પચ્છાજાતપચ્ચયો**, ગિજ્ઝપોતકસરીરાનં આહારાસાચેતના વિય. તેન વુત્તં – ''પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ.

આસેવનટ્ઠેન અનન્તરાનં પગુણબલવભાવાય ઉપકારકો ધમ્મો **આસેવનપચ્ચયો**, ગન્થાદીસુ પુરિમાપુરિમાભિયોગો વિય. સો કુસલાકુસલકિરિયજવનવસેન તિવિધો હોતિ. યથાહ – પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો . પુરિમા પુરિમા અકુસલા...પે॰... કિરિયાબ્યાકતા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કિરિયાબ્યાકતાનં ધમ્માનં આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

ચિત્તપયોગસઙ્ખાતેન કિરિયાભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **કમ્મપચ્ચયો**. સો નાનાક્ખણિકાય ચેવ કુસલાકુસલચેતનાય સહજાતાય ચ સબ્બાયપિ ચેતનાય વસેન દુવિધો હોતિ. યથાહ – કુસલાકુસલં કમ્મં વિપાકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચેતના સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તં સમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

નિરુસ્સાહસન્તભાવેન નિરુસ્સાહસન્તભાવાય ઉપકારકો વિપાકધમ્મો **વિપાકપચ્ચયો**. સો પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, પટિસન્ધિયં કટત્તા ચ રૂપાનં, સબ્બત્થ ચ સમ્પયુત્તધમ્માનં વિપાકપચ્ચયો હોતિ. યથાહ – વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો તિણ્ણં ખન્ધાનં, ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં, વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો…પે॰… પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો…પે॰… દ્વે ખન્ધા દ્વિન્નં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો. ખન્ધા વત્થુસ્સ વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન ઉપકારકા ચત્તારો આહારા **આહારપચ્ચયો**. યથાહ – કબળીકારો આહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો. અરૂપિનો આહારા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. પઞ્હાવારે પન ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા આહારા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિપિ વુત્તં.

અધિપતિયટ્ઠેન ઉપકારકા ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયવજ્જા વીસતિન્દ્રિયા **ઇન્દ્રિયપચ્ચયો**. તત્થ ચક્ખુન્દ્રિયાદયો પઞ્ચ અરૂપધમ્માનંયેવ, સેસા રૂપારૂપાનં પચ્ચયા હોન્તિ. યથાહ – ચક્ખુન્દ્રિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા, સોત… ઘાન… જિવ્હા… કાયિન્દ્રિયં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયં કટત્તારૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો. અરૂપિનો ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. પઞ્હાવારે પન ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિપિ વુત્તં.

ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠેન ઉપકારકાનિ ઠપેત્વા દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ કાયિકસુખદુક્ખવેદનાદ્વયં સબ્બાનિપિ કુસલાદિભેદાનિ સત્ત ઝાનઙ્ગાનિ **ઝાનપચ્ચયો**. યથાહ – ઝાનઙ્ગાનિ ઝાનસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. પઞ્હાવારે પન પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ ઝાનઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિપિ વુત્તં.

યતો તતો વા નિય્યાનટ્ઠેન ઉપકારકાનિ કુસલાદિભેદાનિ દ્વાદસ મગ્ગઙ્ગાનિ **મગ્ગપચ્ચયો**. યથાહ – ''મગ્ગઙ્ગાનિ મગ્ગસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ. પઞ્હાવારે પન ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ મગ્ગઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વુત્તં. ન એતે પન દ્વેપિ ઝાનમગ્ગપચ્ચયા યથાસઙ્ખ્યં દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાહેતુકચિત્તેસુ લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બા.

એકવત્થુકએકારમ્મણએકુપ્પાદેકનિરોધસઙ્ખાતેન સમ્પયુત્તભાવેન ઉપકારકા અરૂપધમ્મા **સમ્પયુત્તપચ્ચયો**. યથાહ – ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ.

એકવત્થુકાદિભાવાનુપગમેન ઉપકારકા રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં, અરૂપિનો ધમ્મા રૂપીનં **વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન** પચ્ચયો. સો સહજાતપચ્છાજાતપુરેજાતવસેન તિવિધો હોતિ. વુત્તઞ્હેતં – સહજાતા કુસલા ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. પચ્છાજાતા કુસલા ખન્ધા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. અબ્યાકતપદસ્સ પન સહજાતવિભઙ્ગે ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા ખન્ધા કટત્તારૂપાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. ખન્ધા વત્થુસ્સ, વત્થુ ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વુત્તં. પુરેજાતં પન ચક્ખુન્દ્રિયાદિવત્થુવસેનેવ વેદિતબ્બં. યથાહ – પુરેજાતં ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ…પે॰… કાયાયતનં કાયવિઞ્ઞાણસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. વત્થુ વિપાકાબ્યાકતાનં કિરિયાબ્યાકતાનં ખન્ધાનં વત્થુ કુસલાનં ખન્ધાનં, વત્થુ અકુસલાનં ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

પચ્ચુપ્પન્નલક્ખણેન અત્થિભાવેન તાદિસસ્સેવ ધમ્મસ્સ ઉપત્થમ્ભકત્તેન ઉપકારકો ધમ્મો **અત્થિપચ્ચયો** . તસ્સ અરૂપક્ખન્ધમહાભૂતનામરૂપચિત્તચેતસિકમહાભૂતાયતનવત્થુવસેન સત્તધા માતિકા નિક્ખિત્તા. યથાહ – ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો; ચત્તારો મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં, ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞં, ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં, ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... કાયાયતનં...પે॰... રૂપાયતનં...પે॰... ફોટ્ઠબ્બાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. રૂપાયતનં...પે॰... ફોટ્ઠબ્બાયતનં મનોધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ, તં રૂપં મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. પઞ્હાવારે પન સહજાતં, પુરેજાતં, પચ્છાજાતં, આહારં, ઇન્દ્રિયન્તિપિ નિક્ખિપિત્વા સહજાતે તાવ ‘‘એકો ખન્ધો તિણ્ણં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદિના નયેન નિદ્દેસો કતો. પુરેજાતે પુરેજાતાનં ચક્ખાદીનં વસેન નિદ્દેસો કતો. પચ્છાજાતે પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતાનં ચિત્તચેતસિકાનં પચ્ચયવસેન નિદ્દેસો કતો. આહારિન્દ્રિયેસુ પન ‘‘કબળીકારો આહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયં કટત્તારૂપાનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં નિદ્દેસો કતોતિ.

અત્તનો અનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનાનં અરૂપધમ્માનં પવત્તિઓકાસસ્સ દાનેન ઉપકારકા સમનન્તરનિરુદ્ધા અરૂપધમ્મા **નત્થિપચ્ચયો**. યથાહ – સમનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પટુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં નત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

તે એવ વિગતભાવેન ઉપકારકત્તા **વિગતપચ્ચયો**. યથાહ – સમનન્તરવિગતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પટુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં વિગતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

અત્થિપચ્ચયધમ્મા એવ અવિગતભાવેન ઉપકારકત્તા **અવિગતપચ્ચયો**તિ વેદિતબ્બા. દેસનાવિલાસેન પન તથા વિનેતબ્બવેનેય્યવસેન વા અયં દુકો વુત્તો; સહેતુકદુકં વત્વાપિ હેતુસમ્પયુત્તદુકો વિયાતિ.

ઇમેસુ પન ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ અસમ્મોહત્થં –

> ધમ્મતો કાલતો ચેવ, નાનપ્પકારભેદતો;
> પચ્ચયુપ્પન્નતો ચેવ, વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

તત્થ **ધમ્મતો**તિ – ઇમેસુ હિ પચ્ચયેસુ હેતુપચ્ચયો તાવ નામરૂપધમ્મેસુ નામધમ્મેકદેસો. આરમ્મણપચ્ચયો સદ્ધિં પઞ્ઞત્તિયા ચ અભાવેન સબ્બેપિ નામરૂપધમ્મા. અધિપતિપચ્ચયે સહજાતાધિપતિ નામધમ્મેકદેસો, તથા કમ્મઝાનમગ્ગપચ્ચયા. આરમ્મણાધિપતિ સબ્બેપિ ગરુકાતબ્બા આરમ્મણધમ્મા. અનન્તરસમનન્તરપચ્છાજાતઆસેવનવિપાકસમ્પયુત્તનત્થિવિગતપચ્ચયા નામધમ્માવ. નિબ્બાનસ્સ અસઙ્ગહિતત્તા નામધમ્મેકદેસોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. પુરેજાતપચ્ચયો રૂપેકદેસો. સેસા યથાલાભવસેન નામરૂપધમ્માતિ એવં તાવેત્થ ધમ્મતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

કાલતોતિ –

> પચ્ચુપ્પન્નાવ હોન્તેત્થ, પચ્ચયા દસ પઞ્ચ ચ;

અતીતા એવ પઞ્ચેકો, તે કાલે દ્વેપિ નિસ્સિતો;
તયો તિકાલિકા ચેવ, વિમુત્તા ચાપિ કાલતોતિ.

એતેસુ હિ હેતુપચ્ચયો સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયપુરેજાતપચ્છાજાતવિપાકઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે પન્નરસ પચ્ચયા પચ્ચુપ્પન્નધમ્માવ હોન્તિ. અનન્તરપચ્ચયો સમનન્તરઆસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે પઞ્ચ અતીતાયેવ હોન્તિ. એકો પન કમ્મપચ્ચયો, સો પચ્ચુપ્પન્નાતીતે દ્વેપિ કાલે નિસ્સિતો હોતિ. સેસા આરમ્મણપચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયો ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ ઇમે તયો પચ્ચયા તેકાલિકાપિ હોન્તિ, પઞ્ઞત્તિયા સદ્ધિં નિબ્બાનસ્સ સઙ્ગહિતત્તા કાલવિમુત્તાપીતિ. એવમેત્થ કાલતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

નાનપ્પકારભેદતો પચ્ચયુપ્પન્નતોતિ ઇમેસં પન દ્વિન્નં પદાનં અત્થો નિદ્દેસવારે આવિભવિસ્સતીતિ.

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના.

પચ્ચયનિદ્દેસો

૧. હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧. ઇદાનિ સબ્બેપિ તે પચ્ચયે ઉદ્દિટ્ઠપટિપાટિયા નિદ્દિસિત્વા દસ્સેતું **હેતુપચ્ચયોતિ હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિઆદિમાહ. તત્થ **હેતુપચ્ચયો**તિ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ નિક્ખિત્તપટિપાટિયા સબ્બપઠમં ભાજેતબ્બસ્સ પદુદ્ધારો. સેસપચ્ચયેસુપિ ઇમિનાવ નયેન પઠમં ભાજેતબ્બપદં ઉદ્ધરિત્વા વિસ્સજ્જનં કતન્તિ વેદિતબ્બં. અયં પનેત્થ સમ્બન્ધો – યો પચ્ચયુદ્દેસે હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠો, સો નિદ્દેસતો ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં વેદિતબ્બો . ઇમિના ઉપાયેન સબ્બપચ્ચયેસુ ભાજેતબ્બસ્સ પદસ્સ વિસ્સજ્જનેન સદ્ધિં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ **હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન**ન્તિ એત્થ ''હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ અવત્વા ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ કસ્મા વુત્તન્તિ? પચ્ચયસ્સ ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નાનઞ્ચ વવત્થાપનતો. હેતુસમ્પયુત્તકાનન્તિ હિ વુત્તે હેતુના સમ્પયુત્તકાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અત્થો ભવેય્ય. એવં સન્તે અસુકો નામ ધમ્મો હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ પચ્ચયવવત્થાનં ન પઞ્ઞાયેય્ય. અથાપિ હેતુના સમ્પયુત્તકાનં હેતુસમ્પયુત્તકાનન્તિ અત્થં અગ્ગહેત્વાવ યેસં કેસઞ્ચિ સમ્પયુત્તકાનં હેતૂ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અત્થો ભવેય્ય, એવં સન્તે હેતુના વિપ્પયુત્તા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયોપિ સમ્પયુત્તકાયેવ, હેતુના સમ્પયુત્તા કુસલાદયોપિ. તત્થ અયં હેતુ અસુકસ્સ નામ સમ્પયુત્તકધમ્મસ્સ પચ્ચયોતિ પચ્ચયુપ્પન્નવવત્થાનં ન પઞ્ઞાયેય્ય. તસ્મા પચ્ચયઞ્ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નઞ્ચ વવત્થાપેન્તો ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ આહ. તસ્સત્થો – હેતુસમ્પયુત્તકાનં કુસલાદિધમ્માનં યો હેતુ સમ્પયુત્તકો, સો હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. તત્રાપિ ''પચ્ચયો''તિ અવત્વા ''હેતુપચ્ચયેના''તિ વચનં હેતુનો અઞ્ઞથા પચ્ચયભાવપટિસેધનત્થં. અયઞ્હિ હેતુ હેતુપચ્ચયેનાપિ પચ્ચયો હોતિ, સહજાતાદિપચ્ચયેનાપિ. તત્રાસ્સ ઠ્વાયં સહજાતાદિપચ્ચયવસેન અઞ્ઞથાપિ પચ્ચયભાવો, તસ્સ પટિસેધનત્થં હેતુપચ્ચયેનાતિ વુત્તં. એવં સન્તેપિ ''તંસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ અવત્વા કસ્મા ''હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ વુત્તન્તિ? નિદ્દિસિતબ્બસ્સ અપાકટત્તા. તંસમ્પયુત્તકાનન્તિ હિ વુત્તે યેન તે તંસમ્પયુત્તકા નામ હોન્તિ , અયં નામ સોતિ નિદ્દિસિતબ્બો અપાકટો. તસ્સ અપાકટત્તા યેન સમ્પયુત્તા તે તંસમ્પયુત્તકાતિ વુચ્ચન્તિ, તં સરૂપતોવ દસ્સેતું ''હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ વુત્તં.

તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ એત્થ પન નિદ્દિસિતબ્બસ્સ પાકટત્તા તં-ગહણં કતં. અયઞ્હેત્થ અત્થો – તે હેતૂ ચેવ હેતુસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા સમુટ્ઠાનં એતેસન્તિ તંસમુટ્ઠાનાનિ. તેસં તંસમુટ્ઠાનાનં, હેતુતો ચેવ હેતુસમ્પયુત્તધમ્મેહિ ચ નિબ્બત્તાનન્તિ અત્થો. ઇમિના ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં ગણ્હાતિ . કિં પન તં ચિત્તતો અઞ્ઞેનપિ સમુટ્ઠાતીતિ? આમ, સમુટ્ઠાતિ. સબ્બેપિ હિ ચિત્તચેતસિકા એકતો હુત્વા રૂપં સમુટ્ઠાપેન્તિ. લોકિયધમ્મદેસનાયં પન ચિત્તસ્સ અધિકભાવતો તથાવિધં રૂપં ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. તેનેવાહ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

યદિ એવં ઇધાપિ ''તંસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ અવત્વા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનન્તિ કસ્મા ન વુત્તન્તિ? અચિત્તસમુટ્ઠાનાનમ્પિ સઙ્ગણ્હનતો. પઞ્હાવારસ્મિઞ્હિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ આગતં''. તસ્સ સઙ્ગણ્હનત્થં ઇધ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનન્તિ અવત્વા તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ વુત્તં.

તસ્સત્થો – ચિત્તજરૂપં અજનયમાનાપિ તે હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકા ધમ્મા સહજાતાદિપચ્ચયવસેન સમુટ્ઠાનં એતેસન્તિ તંસમુટ્ઠાનાનિ. તેસં તંસમુટ્ઠાનાનં પવત્તે ચિત્તજાનં પટિસન્ધિયઞ્ચ કટત્તારૂપાનમ્પિ હેતૂ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. ઇમિના ઉપાયેન અઞ્ઞેસુપિ તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ આગતટ્ઠાનેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

કસ્મા પનાયં હેતુ પટિસન્ધિયમેવ કટત્તારૂપાનં હેતુપચ્ચયો હોતિ, ન પવત્તેતિ? પટિસન્ધિયં કમ્મજરૂપાનં ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિતાય. પટિસન્ધિયઞ્હિ કમ્મજરૂપાનં ચિત્તપટિબદ્ધા પવત્તિ, ચિત્તવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ ચેવ તિટ્ઠન્તિ ચ. તસ્મિઞ્હિ ખણે ચિત્તં ચિત્તજરૂપં જનેતું ન સક્કોતિ, તાનિપિ વિના ચિત્તેન ઉપ્પજ્જિતું વા ઠાતું વા ન સક્કોન્તિ. તેનેવાહ – ''વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, તસ્મિં પતિટ્ઠિતે વિઞ્ઞાણે નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૩૯). પવત્તિયં પન તેસં ચિત્તે વિજ્જમાનેપિ કમ્મપટિબદ્ધાવ પવત્તિ, ન ચિત્તપટિબદ્ધા. અવિજ્જમાને ચાપિ ચિત્તે નિરોધસમાપન્નાનં ઉપ્પજ્જન્તિયેવ.

કસ્મા પન પટિસન્ધિક્ખણે ચિત્તં ચિત્તજરૂપં જનેતું ન સક્કોતીતિ? કમ્મવેગક્ખિત્તતાય ચેવ અપ્પતિટ્ઠિતવત્થુતાય ચ દુબ્બલત્તા. તઞ્હિ તદા કમ્મવેગક્ખિત્તં અપુરેજાતવત્થુકત્તા ચ અપ્પતિટ્ઠિતવત્થુકન્તિ દુબ્બલં હોતિ. તસ્મા પપાતે પતિતમત્તો પુરિસો કિઞ્ચિ સિપ્પં કાતું વિય રૂપં જનેતું ન સક્કોતિ; કમ્મજરૂપમેવ પનસ્સ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપટ્ઠાને તિટ્ઠતિ. તઞ્ચ કમ્મજરૂપસ્સેવ બીજટ્ઠાને તિટ્ઠતિ. કમ્મં પનસ્સ ખેત્તસદિસં, કિલેસા આપસદિસા. તસ્મા સન્તેપિ ખેત્તે આપે ચ પઠમુપ્પત્તિયં બીજાનુભાવેન રુક્ખુપ્પત્તિ વિય પટિસન્ધિક્ખણે ચિત્તાનુભાવેન રૂપકાયસ્સ ઉપ્પત્તિ. બીજે પન વિગતેપિ પથવીઆપાનુભાવેન રુક્ખસ્સ ઉપરૂપરિ પવત્તિ વિય; વિના ચિત્તેન કમ્મતોવ કટત્તારૂપાનં પવત્તિ હોતીતિ વેદિતબ્બા. વુત્તમ્પિ ચેતં – ''કમ્મં ખેત્તં વિઞ્ઞાણં બીજં તણ્હા સ્નેહો''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૭).

અયઞ્ચ પનત્થો ઓકાસવસેનેવ ગહેતબ્બો. તયો હિ ઓકાસા – નામોકાસો, રૂપોકાસો, નામરૂપોકાસોતિ. તત્થ અરૂપભવો નામોકાસો નામ. તત્ર હિ હદયવત્થુમત્તમ્પિ રૂપપચ્ચયં વિના અરૂપધમ્માવ ઉપ્પજ્જન્તિ. અસઞ્ઞભવો રૂપોકાસો નામ. તત્ર હિ પટિસન્ધિચિત્તમત્તમ્પિ અરૂપપચ્ચયં વિના રૂપધમ્માવ ઉપ્પજ્જન્તિ. પઞ્ચવોકારભવો નામરૂપોકાસો નામ. તત્ર હિ વત્થુરૂપમત્તમ્પિ વિના પટિસન્ધિયં અરૂપધમ્મા, પટિસન્ધિચિત્તઞ્ચ વિના કમ્મજાપિ રૂપધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ. યુગનદ્ધાવ રૂપારૂપાનં ઉપ્પત્તિ. યથા હિ સસ્સામિકે સરાજકે ગેહે સદ્વારપાલકે રાજાણત્તિં વિના પઠમપ્પવેસો નામ નત્થિ, અપરભાગે પન વિનાપિ આણત્તિં પુરિમાણત્તિઆનુભાવેનેવ હોતિ, એવમેવ પઞ્ચવોકારે પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણરાજસ્સ સહજાતાદિપચ્ચયતં વિના રૂપસ્સ પટિસન્ધિવસેન પઠમુપ્પત્તિ નામ નત્થિ. અપરભાગે પન વિનાપિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ સહજાતાદિપચ્ચયાનુભાવં પુરિમાનુભાવવસેન લદ્ધપ્પવેસસ્સ કમ્મતો પવત્તિ હોતિ. અસઞ્ઞભવો પન યસ્મા અરૂપોકાસો ન હોતિ, તસ્મા તત્થ વિનાવ અરૂપપચ્ચયા અસઞ્ઞોકાસત્તા રૂપં પવત્તતિ, અસ્સામિકે સુઞ્ઞગેહે અત્તનો ગેહે ચ પુરિસસ્સ પવેસો વિય. અરૂપભવોપિ યસ્મા રૂપોકાસો ન હોતિ, તસ્મા તત્થ વિનાવ રૂપપચ્ચયા અઞ્ઞોકાસત્તા અરૂપધમ્મા પવત્તન્તિ. પઞ્ચવોકારભવો પન રૂપારૂપોકાસોતિ નત્થેત્થ અરૂપપચ્ચયં વિના પટિસન્ધિક્ખણે રૂપાનં ઉપ્પત્તીતિ. ઇતિ અયં હેતુ પટિસન્ધિયમેવ કટત્તારૂપાનં પચ્ચયો હોતિ, ન પવત્તેતિ.

નનુ ''હેતૂ સહજાતાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુત્તે સબ્બોપિ અયમત્થો ગહિતો હોતિ, અથ કસ્મા ''હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાન''ન્તિ ઇદં ગહિતન્તિ? પવત્તિયં કટત્તારૂપાદીનં પચ્ચયભાવપટિબાહનતો. એવઞ્હિ સતિ યાનિ પવત્તિયં હેતુના સહ એકક્ખણે કટત્તારૂપાનિ ચેવ

ઉતુઆહારસમુટ્ઠાનાનિ ચ જાયન્તિ, તેસમ્પિ હેતૂ હેતુપચ્ચયોતિ આપજ્જેય્ય, ન ચ સો તેસં પચ્ચયો. તસ્મા તેસં પચ્ચયભાવસ્સ પટિબાહનત્થમેતં ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ ''નાનપ્પકારભેદતો પચ્ચયુપ્પન્નતો''તિ ઇમેસં પદાનં વસેનેત્થ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. તેસુ **નાનપ્પકારભેદતો**તિ અયઞ્હિ હેતુ નામ જાતિતો કુસલાકુસલવિપાકકિરિયભેદતો ચતુબ્બિધો. તત્થ કુસલહેતુ ભૂમન્તરતો કામાવચરાદિભેદેન ચતુબ્બિધો, અકુસલહેતુ કામાવચરોવ વિપાકહેતુ કામાવચરાદિભેદેન ચતુબ્બિધો, કિરિયહેતુ કામાવચરો રૂપાવચરો અરૂપાવચરોતિ તિવિધો. તત્થ કામાવચરકુસલહેતુ નામતો અલોભાદિવસેન તિવિધો. રૂપાવચરાદિકુસલહેતૂસુપિ એસેવ નયો. અકુસલહેતુ લોભાદિવસેન તિવિધો. વિપાકકિરિયહેતૂ પન અલોભાદિવસેન તયો તયો હોન્તિ. તંતંચિત્તસમ્પયોગવસેન પન તેસં તેસં હેતૂનં નાનપ્પકારભેદોયેવાતિ એવં તાવેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

પચ્ચયુપ્પન્નતોતિ ઇમિના પચ્ચયેન ઇમે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, ઇમેસં નામ ધમ્માનં અયં પચ્ચયોતિ એવમ્પિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ અત્થો. તત્થ ઇમસ્મિં તાવ હેતુપચ્ચયે કામાવચરકુસલહેતુ કામભવરૂપભવેસુ અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ હેતુપચ્ચયો હોતિ, અરૂપભવે સમ્પયુત્તધમ્માનંયેવ. રૂપાવચરકુસલહેતુ કામભવરૂપભવેસુયેવ સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ હેતુપચ્ચયો. અરૂપાવચરકુસલહેતુ કામાવચરકુસલહેતુસદિસોવ. તથા અપરિયાપન્નકુસલહેતુ, તથા અકુસલહેતુ. કામાવચરવિપાકહેતુ પન કામભવસ્મિંયેવ અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનં, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનં, પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ હેતુપચ્ચયો. રૂપાવચરવિપાકહેતુ રૂપભવે વુત્તપ્પકારાનઞ્ઞેવ હેતુપચ્ચયો. અરૂપાવચરવિપાકહેતુ અરૂપભવે સમ્પયુત્તકાનઞ્ઞેવ હેતુપચ્ચયો. અપરિયાપન્નવિપાકહેતુ કામભવરૂપભવેસુ સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ અરૂપભવે અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ હેતુપચ્ચયો. કિરિયહેતૂસુ પન તેભૂમકેસુપિ કુસલહેતુસદિસોવ પચ્ચયોતિ. એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨. આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨. આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસે **રૂપાયતનન્તિ** રૂપસઞ્ઞાતં આયતનં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસઞ્ઞાતાય ધાતુયા. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. **તંસમ્પયુત્તકાનન્તિ** તાય ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા સમ્પયુત્તકાનં તિણ્ણં ખન્ધાનં, સબ્બેસમ્પિ ચક્ખુપસાદવત્થુકાનં ચતુન્નં ખન્ધાનં રૂપાયતનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અત્થો. ઇતો પરેસુપિ એસેવ નયો. **મનોધાતુયા**તિ સસમ્પયુત્તધમ્માય તિવિધાયપિ મનોધાતુયા રૂપાયતનાદીનિ પઞ્ચ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, નો ચ ખો એકક્ખણે. **સબ્બે ધમ્મા**તિ એતાનિ ચ રૂપાયતનાદીનિ પઞ્ચ અવસેસા ચ સબ્બેપિ ઞેય્યધમ્મા ઇમા છ ધાતુયો ઠપેત્વા સેસાય સસમ્પયુત્તધમ્માય મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અત્થો. **યં યં ધમ્મં આરબ્ભા**તિ ઇમિના યે એતે એતાસં સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં આરમ્મણધમ્મા વુત્તા, તે તાસં ધાતૂનં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જનક્ખણેયેવ આરમ્મણપચ્ચયો હોન્તીતિ દીપેતિ. એવં હોન્તાપિ ચ ન એકતો હોન્તિ, યં યં આરબ્ભ યે યે ઉપ્પજ્જન્તિ, તેસં તેસં તે તે વિસું વિસું આરમ્મણપચ્ચયો હોન્તીતિપિ દીપેતિ. **ઉપ્પજ્જન્તી**તિ ઇદં યથા નજ્જો સન્દન્તિ, પબ્બતા તિટ્ઠન્તીતિ સબ્બકાલસઙ્ગહવસેન, એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તેન યેપિ આરબ્ભ યે ઉપ્પજ્જિંસુ, યેપિ

ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, તે સબ્બે આરમ્મણપચ્ચયેનેવ ઉપ્પજ્જિંસુ ચ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ ચાતિ સિદ્ધં હોતિ. **ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા**તિ ઇદં ''યે યે ધમ્મા''તિ વુત્તાનં સરૂપતો નિદસ્સનં. **તે તે ધમ્મા**તિ તે તે આરમ્મણધમ્મા. **તેસં તેસ**ન્તિ તેસં તેસં ચિત્તચેતસિકધમ્માનં. અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

ઇદં પન આરમ્મણં નામ રૂપારમ્મણં સદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બધમ્મારમ્મણન્તિ કોટ્ઠાસતો છબ્બિધં હોતિ. તત્થ ઠપેત્વા પઞ્ઞત્તિં અવસેસં ભૂમિતો કામાવચરં...પે॰... અપરિયાપન્નન્તિ ચતુબ્બિધં હોતિ. તત્થ કામાવચરં કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપભેદતો પઞ્ચવિધં; રૂપાવચરં કુસલવિપાકકિરિયતો તિવિધં, તથા અરૂપાવચરં, અપરિયાપન્નં કુસલવિપાકનિબ્બાનવસેન તિવિધં હોતિ. સબ્બમેવ વા એતં કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપનિબ્બાનપઞ્ઞત્તિભેદતો સત્તવિધં હોતિ. તત્થ કુસલં ભૂમિભેદતો ચતુબ્બિધં હોતિ, અકુસલં કામાવચરમેવ, વિપાકં ચતુભૂમકં, કિરિયં તિભૂમકં, રૂપં એકભૂમકં કામાવચરમેવ, નિબ્બાનમ્પિ એકભૂમકં અપરિયાપન્નમેવ, પઞ્ઞત્તિ ભૂમિવિનિમુત્તાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેતસ્મિં આરમ્મણે કામાવચરકુસલારમ્મણં કામાવચરકુસલસ્સ, રૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, કામાવચરવિપાકસ્સ, કામાવચરકિરિયસ્સ, રૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકુસલારમ્મણં તેસુ છસુ રાસીસુ કામાવચરવિપાકવજ્જાનં પઞ્ચન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરકુસલારમ્મણં કામાવચરકુસલસ્સ, રૂપાવચરકુસલસ્સ, અરૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, અરૂપાવરચરવિપાકસ્સ, કામાવચરકિરિયસ્સ, રૂપાવચરકિરિયસ્સ, અરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં અટ્ઠન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અપરિયાપન્નકુસલારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરતો કુસલકિરિયાનમેવ આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અકુસલારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, કામાવચરવિપાકસ્સ, કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ.

કામાવચરવિપાકારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, કામાવચરવિપાકસ્સ, કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરવિપાકારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરવિપાકારમ્મણમ્પિ ઇમેસંયેવ પઞ્ચન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અપરિયાપન્નવિપાકારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલકિરિયાનઞ્ઞેવ આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ.

કામાવચરકિરિયારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, કામાવચરવિપાકસ્સ, કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકિરિયારમ્મણં ઇમેસુ છસુ રાસીસુ કામાવચરવિપાકવજ્જાનં પઞ્ચન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરકિરિયારમ્મણં તેસં પઞ્ચન્નં અરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. ચતુસમુટ્ઠાનં રૂપક્ખન્ધસઙ્ખાતં રૂપારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ અકુસલસ્સ કામાવચરવિપાકસ્સ કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. નિબ્બાનારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ, અપરિયાપન્નતો કુસલવિપાકસ્સ, કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકુસલકિરિયાનં કેચિ નિચ્છન્તિ, તં યુત્તિતો ઉપધારેતબ્બં. નાનપ્પકારકં પન પઞ્ઞત્તિઆરમ્મણં તેભૂમકકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, રૂપાવચરવિપાકસ્સ, અરૂપાવચરવિપાકસ્સ, તેભૂમકકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં નવન્નં

રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ. તત્થ યં યં આરમ્મણં યેસં યેસં પચ્ચયો, તે તે તંતંપચ્ચયુપ્પન્ના નામ હોન્તીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૩. અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૩. અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસે **છન્દાધિપતી**તિ છન્દસઙ્ખાતો અધિપતિ. છન્દં ધુરં કત્વા છન્દં જેટ્ઠકં કત્વા ચિત્તુપ્પત્તિકાલે ઉપ્પન્નસ્સ કત્તુકમ્યતાછન્દસ્સેતં નામં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. કસ્મા પન યથા હેતુપચ્ચયનિદ્દેસે હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ વુત્તં, એવમિધ ''અધિપતી અધિપતિસમ્પયુત્તકાનન્તિ અવત્વા ''છન્દાધિપતિ છન્દસમ્પયુત્તકાન''ન્તિઆદિના નયેન દેસના કતાતિ? એકક્ખણે અભાવતો. પુરિમનયસ્મિઞ્હિ દ્વે તયો હેતૂ એકક્ખણેપિ હેતુપચ્ચયો હોન્તિ મૂલટ્ઠેન. ઉપકારકભાવસ્સ અવિજહનતો. અધિપતિ પન જેટ્ઠકટ્ઠેન ઉપકારકો, ન ચ એકક્ખણે બહૂ જેટ્ઠકા નામ હોન્તિ. તસ્મા એકતો ઉપ્પન્નાનમ્પિ નેસં એકક્ખણે અધિપતિપચ્ચયભાવો નત્થિ. તસ્સ અધિપતિપચ્ચયભાવસ્સ એકક્ખણે અભાવતો ઇધ એવં દેસના કતાતિ.

એવં સહજાતાધિપતિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ આરમ્મણાધિપતિં દસ્સેતું **યં યં ધમ્મં ગરું કત્વા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **યં યં ધમ્મ**ન્તિ યં યં આરમ્મણધમ્મં. **ગરું કત્વા**તિ ગરુકારચિત્તીકારવસેન વા અસ્સાદવસેન વા ગરું ભારિયં લદ્ધબ્બં અવિજહિતબ્બં અનવઞ્ઞાતં કત્વા. **તે તે ધમ્મા**તિ તે તે ગરુકાતબ્બધમ્મા. **તેસં તેસ**ન્તિ તેસં તેસં ગરુકારકધમ્માનં. **અધિપતિપચ્ચયેના**તિ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતીતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન અધિપતિ નામ સહજાતારમ્મણવસેન દુવિધો. તત્થ સહજાતો છન્દાદિવસેન ચતુબ્બિધો. તેસુ એકેકો કામાવચરાદિવસેન ભૂમિતો ચતુબ્બિધો. તત્થ કામાવચરો કુસલાકુસલકિરિયવસેન તિવિધો. અકુસલં પત્વા પનેત્થ વીમંસાધિપતિ ન લબ્ભતિ. રૂપારૂપાવચરો કુસલકિરિયવસેન દુવિધો, અપરિયાપન્નો કુસલવિપાકવસેન દુવિધો. આરમ્મણાધિપતિ પન જાતિભેદતો કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપનિબ્બાનાનં વસેન છબ્બિધોતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ સહજાતાધિપતિમ્હિ તાવ કામાવચરકુસલકિરિયસઙ્ખાતો અધિપતિ દુહેતુકતિહેતુકેસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ છન્દાદીનં અઞ્ઞતરં જેટ્ઠકં કત્વા ઉપ્પત્તિકાલે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ અધિપતિપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકુસલકિરિયસઙ્ખાતેપિ એસેવ નયો. અયં પન એકન્તેનેવ લબ્ભતિ. ન હિ તે ધમ્મા સહજાતાધિપતિં વિના ઉપ્પજ્જન્તિ. અરૂપાવચરકુસલકિરિયસઙ્ખાતો પન પઞ્ચવોકારે રૂપાવચરઅધિપતિસદિસોવ ચતુવોકારે પન સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ અધિપતિપચ્ચયો હોતિ. તથા તત્થુપ્પન્નો સબ્બોપિ કામાવચરાધિપતિ. અપરિયાપન્નો કુસલતોપિ વિપાકતોપિ પઞ્ચવોકારે એકન્તેનેવ સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ અધિપતિપચ્ચયો હોતિ, ચતુવોકારે અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ. અકુસલો કામભવે મિચ્છત્તનિયતચિત્તેસુ એકન્તેનેવ સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ અધિપતિપચ્ચયો હોતિ. અનિયતો કામભવરૂપભવેસુ અત્તનો અધિપતિકાલે તેસઞ્ઞેવ. અરૂપભવે અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ અધિપતિપચ્ચયો હોતિ. અયં તાવ સહજાતાધિપતિમ્હિ નયો.

આરમ્મણાધિપતિમ્હિ પન કામાવચરકુસલો આરમ્મણાધિપતિ કામાવચરકુસલસ્સ લોભસહગતાકુસલસ્સાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં રાસીનં આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરારૂપાવચરેપિ કુસલારમ્મણાધિપતિમ્હિ એસેવ નયો. અપરિયાપન્નકુસલો પન આરમ્મણાધિપતિ કામાવચરતો ઞાણસમ્પયુત્તકુસલસ્સ ચેવ ઞાણસમ્પયુત્તકિરિયસ્સ ચ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. અકુસલો પન આરમ્મણાધિપતિ નામ લોભસહગતચિત્તુપ્પાદો વુચ્ચતિ. સો લોભસહગતાકુસલસ્સેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. કામાવચરો પન વિપાકારમ્મણાધિપતિ લોભસહગતાકુસલસ્સેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. તથા રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકારમ્મણાધિપતિ. લોકુત્તરો પન વિપાકારમ્મણાધિપતિ કામાવચરતો ઞાણસમ્પયુત્તકુસલકિરિયાનઞ્એવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. કામાવચરાદિભેદતો પન તિવિધોપિ કિરિયારમ્મણાધિપતિ લોભસહગતાકુસલસ્સેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપસઙ્ખાતો રૂપક્ખન્ધો આરમ્મણાધિપતિ લોભસહગતાકુસલસ્સેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતિ. નિબ્બાનં કામાવચરતો ઞાણસમ્પયુત્તકુસલસ્સ ઞાણસમ્પયુત્તકિરિયસ્સ લોકુત્તરકુસલસ્સ લોકુત્તરવિપાકસ્સ ચાતિ ઇમેસં ચતુન્નં રાસીનં આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૪. અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૪. અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસે **મનોધાતુયા**તિ વિપાકમનોધાતુયા. **મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા**તિ સન્તીરણકિચ્ચાય અહેતુકવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા. તતો પરં પન વોટ્ઠબ્બનજવનતદારમ્મણભવઙ્ગકિચ્ચા મનોવિઞ્ઞાણધાતુયો વત્તબ્બા સિયું, તા અવુત્તાપિ ઇમિનાવ નયેન વેદિતબ્બાતિ નયં દસ્સેત્વા દેસના સઙ્ખિત્તા. ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા''તિઆદિકે ચ છટ્ઠનયે તા સઙ્ગહિતાતિપિ ઇધ ન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ **પુરિમા પુરિમા**તિ છસુ દ્વારેસુપિ અનન્તરાતીતા કુસલજવનધમ્મા દટ્ઠબ્બા. **પચ્છિમાનં પચ્છિમાનન્તિ** અનન્તરઉપ્પજ્જમાનાનઞ્એવ. **કુસલાનન્તિ** સદિસકુસલાનં. **અબ્યાકતાનન્તિ** ઇદં પન કુસલાનન્તરં તદારમ્મણભવઙ્ગફલસમાપત્તિવસેન વુત્તં. અકુસલમૂલકે **અબ્યાકતાનન્તિ** તદારમ્મણભવઙ્ગસઙ્ખાતાનઞ્એવ. અબ્યાકતમૂલકે **અબ્યાકતાનન્તિ** આવજ્જનજવનવસેન વા ભવઙ્ગવસેન વા પવત્તાનં કિરિયવિપાકાબ્યાકતાનં કિરિયમનોધાતુતો પટ્ઠાય પન યાવ વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, તાવ પવત્તેસુ વીથિચિત્તેસુપિ અયં નયો લબ્ભતેવ. **કુસલાનન્તિ** પઞ્ચદ્વારે વોટ્ઠબ્બનાનન્તરાનં મનોદ્વારે આવજ્જનાનન્તરાનં પઠમજવનકુસલાનં. **અકુસલાનન્તિ** પદેપિ એસેવ નયો. **યેસં યેસન્તિ** ઇદં સબ્બેસમ્પિ અનન્તરપચ્ચયધમ્માનં. સઙ્ખેપલક્ખણન્તિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન અનન્તરપચ્ચયો નામ ઠપેત્વા નિબ્બાનં ચતુભૂમકો અરૂપધમ્મરાસિયેવાતિ વેદિતબ્બો. સો જાતિવસેન કુસલાકુસલવિપાકકિરિયતો ચતુધા ભિજ્જતિ. તત્થ કુસલો કામાવચરાદિભેદતો ચતુબ્બિધો હોતિ, અકુસલો કામાવચરોવ વિપાકો ચતુભૂમકો, કિરિયાનન્તરપચ્ચયો પન તે ભૂમકોતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ કામાવચરકુસલો અત્તના સદિસસ્સેવ કામાવચરકુસલસ્સ અનન્તરપચ્ચયો હોતિ. ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરકુસલો પન રૂપાવચરકુસલસ્સ અરૂપાવચરકુસલસ્સ લોકુત્તરકુસલસ્સાતિ ઇમેસં તિણ્ણં રાસીનં અનન્તરપચ્ચયો હોતિ. કામાવચરકુસલો ચ કામાવચરવિપાકસ્સ, રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકસ્સ,

ञाणसम्पयुत्तो लोकुत्तरविपाकस्सापीति इमेसं चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. रूपावचरकुसलो रूपावचरकुसलस्स, ञाणसम्पयुत्तकामावचरविपाकस्स, रूपावचरविपाकस्साति इमेसं तिण्णं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. अरूपावचरकुसलो तेसं द्विन्नं विपाकानं अत्तनो कुसलस्स विपाकस्स चाति अविसेसेन चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. विसेसेन पनेत्थ नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकुसलो अनागामिफलसङ्खातस्स लोकुत्तरविपाकस्सपि अनन्तरपच्चयो होति. लोकुत्तरकुसलो लोकुत्तरविपाकस्सेव अनन्तरपच्चयो होति. अकुसलो अविसेसेन अकुसलस्स चेव कुसलाकुसलविपाकस्स च. विसेसेन पनेत्थ सुखमज्झत्तवेदनासम्पयुत्तो अकुसलो रूपावचरारूपावचरविपाकस्सापीति इमेसं चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति.

कामावचरविपाकस्स ञाणसम्पयुत्तो वा ञाणविप्पयुत्तो वा विपाको कामावचरकिरियावज्जनस्स, ञाणसम्पयुत्तविपाको पनेत्थ पटिसन्धिवसेन उप्पज्जमानस्स रूपावचरारूपावचरविपाकस्सापीति इमेसं चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. रूपावचरविपाको सहेतुककामावचरविपाकस्स रूपावचरारूपावचरविपाकस्स कामावचरकिरियावज्जनस्साति इमेसं चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. अरूपावचरविपाको तिहेतुककामावचरविपाकस्स अरूपावचरविपाकस्स कामावचरकिरियावज्जनस्साति तिण्णं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. लोकुत्तरविपाको तिहेतुककामावचरविपाकस्स रूपावचरारूपावचरलोकुत्तरविपाकस्साति चतुन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति.

कामावचरकिरियं कामावचरकुसलाकुसलस्स चतुभूमकविपाकस्स तेभूमककिरियस्साति नवन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. रूपावचरकिरियं तिहेतुककामावचरविपाकस्स रूपावचरविपाकस्स रूपावचरकिरियस्साति तिण्णं रासीनं अनन्तरपच्चयो होति. अरूपावचरकिरियं तिहेतुककामावचरविपाकस्स रूपावचरारूपावचरलोकुत्तरविपाकस्स अरूपावचरकिरियस्साति पञ्चन्नं रासीनं अनन्तरपच्चयो होतीति. एवमेत्थ पच्चयुप्पन्नतोपि विञ्ञातब्बो विनिच्छयोति.

अनन्तरपच्चयनिद्देसवण्णना.

५. समनन्तरपच्चयनिद्देसवण्णना

५. समनन्तरपच्चयनिद्देसोपि इमिना समानगतिकोव. इमे पन द्वे पच्चया महावित्थारा, तस्मा सब्बचित्तुप्पत्तिवसेन तेसं उपपरिक्खित्वा वित्थारो गहेतब्बोति.

समनन्तरपच्चयनिद्देसवण्णना.

६. सहजातपच्चयनिद्देसवण्णना

६. सहजातपच्चयनिद्देसे **अञ्ञमञ्ञन्ति** अञ्ञो अञ्ञस्स. इमिना एतेसं धम्मानं एकक्खणे पच्चयभावञ्चेव पच्चयुप्पन्नभावञ्च दीपेति. **ओक्कन्तिक्खणे**ति पञ्चवोकारभवे पटिसन्धिक्खणे. तस्मिञ्हि खणे नामरूपं ओक्कन्तं विय पक्खन्दन्तं विय परलोकतो इमं लोकं आगन्त्वा पविसन्तं विय उप्पज्जति, तस्मा सो खणो ''ओक्कन्तिक्खणो''ति वुच्चति. एत्थ च **रूपन्ति** हदयवत्थुमत्तमेव अधिप्पेतं. तञ्हि नामस्स, नामञ्च तस्स अञ्ञमञ्ञं सहजातपच्चयट्ठं फरति. **चित्तचेतसिका**ति पवत्तियं चत्तारो खन्धा. **सहजातपच्चयेना**ति एत्थ

ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપા ચિત્તચેતસિકાનં પચ્ચયટ્ઠં ન ફરન્તિ, તસ્મા ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞ’’ન્તિ ન વુત્તં. તથા ઉપાદારૂપા ભૂતાનં. **રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માનન્**તિ હદયવત્થુ ચતુન્નં ખન્ધાનં. **કિઞ્ચિ કાલે**તિ કિસ્મિઞ્ચિ કાલે. **સહજાતપચ્ચયેના**તિ પટિસન્ધિં સન્ધાય વુત્તં. **ન સહજાતપચ્ચયેના**તિ પવત્તિં સન્ધાય વુત્તં.

અયં પન ‘ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો’તિ એવં છહિ કોટ્ઠાસેહિ ઠિતો. તત્થ તયો કોટ્ઠાસા અઞ્ઞમઞ્ઞવસેન વુત્તા, તયો ન અઞ્ઞમઞ્ઞવસેન. તત્થ પઠમકોટ્ઠાસે અરૂપમેવ પચ્ચયો ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નઞ્ચ, દુતિયે રૂપમેવ, તતિયે નામરૂપં, ચતુત્થે પચ્ચયો અરૂપં, પચ્ચયુપ્પન્નં રૂપં; પઞ્ચમે પચ્ચયોપિ પચ્ચયુપ્પન્નમ્પિ રૂપમેવ; છટ્ઠે પચ્ચયો રૂપં, પચ્ચયુપ્પન્નં અરૂપન્તિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન સહજાતપચ્ચયો જાતિવસેન કુસલો અકુસલો વિપાકો કિરિયં રૂપન્તિ પઞ્ચધા ભિજ્જતિ. તત્થ કુસલો ભૂમિતો ચતુબ્બિધો હોતિ, અકુસલો એકવિધોવ વિપાકો ચતુબ્બિધો, કિરિયસઙ્ખાતો તિવિધો, રૂપં એકવિધં કામાવચરમેવાતિ એવં તાવેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકમ્પિ કુસલં પઞ્ચવોકારભવે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સહજાતપચ્ચયો હોતિ, તથા અકુસલં. યં પનેત્થ અરૂપે ઉપ્પજ્જતિ, તં અરૂપધમ્માનંયેવ સહજાતપચ્ચયો હોતિ.

કામાવચરરૂપાવચરવિપાકં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચેવ સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચ સહજાતપચ્ચયો હોતિ. યં પનેત્થ રૂપં ન સમુટ્ઠાપેતિ, તં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ. યં પટિસન્ધિયં ઉપ્પજ્જતિ, તં કટત્તારૂપાનઞ્ચાપિ સહજાતપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરવિપાકં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ. લોકુત્તરવિપાકં પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ, ચતુવોકારે અરૂપાનઞ્ઞેવ. કામાવચરઅરૂપાવચરકિરિયા પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ સહજાતપચ્ચયો હોતિ, ચતુવોકારે અરૂપાનઞ્ઞેવ. રૂપાવચરકિરિયા સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ એકન્તેન સહજાતપચ્ચયો હોતિ.

ચતુસમુટ્ઠાનિકસ્સ રૂપસ્સ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપે એકં મહાભૂતં તિણ્ણં, તીણિ એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નં મહાભૂતાનં, મહાભૂતા ઉપાદારૂપસ્સ સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. કામાવચરરૂપાવચરપટિસન્ધિક્ખણે વત્થુરૂપં વિપાકક્ખન્ધાનં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઉતુચિત્તાહારસમુટ્ઠાનેસુ પન મહાભૂતાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચેવ ઉપાદારૂપસ્સ ચ સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૭. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૭. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયનિદ્દેસે સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસસ્સ પુરિમાનં તિણ્ણં કોટ્ઠાસાનં વસેન પાળિ આગતા. તસ્સા તત્થ વુત્તસદિસાવ વણ્ણનાતિ પુન ન ગહિતા. અયમ્પિ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો જાતિવસેન કુસલો અકુસલો વિપાકો કિરિયં રૂપન્તિ પઞ્ચધા ભિન્નો. તત્થ કુસલો ભૂમિતો ચતુબ્બિધો. સબ્બં પુરિમસદિસમેવાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ સબ્બમ્પિ ચતુભૂમકં કુસલં અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. તથા અકુસલં. વિપાકે પન કામાવચરરૂપાવચરવિપાકં પટિસન્ધિયં વત્થુરૂપસ્સ, પવત્તે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ.

અરૂપાવચરલોકુત્તરવિપાકં અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. સબ્બમ્પિ કિરિયં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપસ્સ કમ્મસમુટ્ઠાને એકં મહાભૂતં તિણ્ણં, તીણિ એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નં મહાભૂતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. કામાવચરરૂપાવચરપટિસન્ધિયં વત્થુરૂપં વિપાકક્ખન્ધાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઉતુચિત્તાહારસમુટ્ઠાનેસુ મહાભૂતાનેવ મહાભૂતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૮. નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૮. નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસે સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસસ્સ પુરિમાનં પઞ્ચન્નં કોટ્ઠાસાનં વસેન સહજાતનિસ્સયનયં દસ્સેત્વા પુન છટ્ઠેન કોટ્ઠાસેન પુરેજાતનિસ્સયનયં દસ્સેતું **ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **યં રૂપં નિસ્સાયા**તિ વત્થુરૂપં સન્ધાય વુત્તં. તઞ્હિ નિસ્સાય તિવિધા મનોધાતુ, ઠપેત્વા અરૂપવિપાકં દ્વાસત્તતિવિધા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ ઇમાનિ પઞ્ચસત્તતિ ચિત્તાનિ વત્તન્તીતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના. અયમ્પિ નિસ્સયપચ્ચયો જાતિવસેન કુસલાદિભેદતો પઞ્ચધાવ ભિજ્જતિ. તત્થ કુસલો ભૂમિતો ચતુબ્બિધોવ અકુસલો એકવિધો વિપાકો ચતુબ્બિધો, કિરિયસઙ્ખાતો તિવિધો, રૂપં એકવિધમેવાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકમ્પિ કુસલં પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. તથા અકુસલં . યં પનેત્થ આરુપ્પે ઉપ્પજ્જતિ, તં અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. કામાવચરરૂપાવચરવિપાકં પવત્તે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપસ્સાપિ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરવિપાકં સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનંયેવ હોતિ. લોકુત્તરવિપાકં પઞ્ચવોકારે; સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ચતુવોકારે અરૂપસ્સેવ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. કામાવચરઅરૂપાવચરકિરિયા પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ, ચતુવોકારે અરૂપાનઞ્ઞેવ. રૂપાવચરકિરિયા સમ્પયુત્તકાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ એકન્તેન નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ.

ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપસ્સ ચ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપે એકં મહાભૂતં તિણ્ણં, તીણિ એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નં મહાભૂતાનં, મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં, વત્થુરૂપં પઞ્ચવોકારભવે ચતુભૂમકકુસલસ્સ, અકુસલસ્સ, ઠપેત્વા આરુપ્પવિપાકઞ્ચેવ દ્વે પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ ચ સેસતેભૂમકવિપાકસ્સ, તેભૂમકકિરિયસ્સાતિ ઇમેસં ચતુન્નં ધમ્મરાસીનં નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. ચક્ખાયતનાદીનિ પઞ્ચ સસમ્પયુત્તાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. ઉતુચિત્તાહારસમુટ્ઠાનેસુ પન મહાભૂતા મહાભૂતાનઞ્ચેવ ઉપાદારૂપસ્સ ચ નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૯. ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૯. ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસે **પુરિમા પુરિમા**તિ અનન્તરૂપનિસ્સયે સમનન્તરાતીતા લબ્ભન્તિ, આરમ્મણૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયેસુ નાનાવીથિવસેન પુરિમતરા. તે તયોપિ રાસયો કુસલવસેન કુસલપદે લબ્ભન્તિ, કુસલેન પન અકુસલે સમનન્તરાતીતા ન લબ્ભન્તિ. તેનેવ વુત્તં – ''અકુસલાનં ધમ્માનં કેસઞ્ચિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ . ઇદઞ્હિ – ''કુસલો ધમ્મો અકુસલસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો; આરમ્મણૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો. આરમ્મણૂપનિસ્સયો – દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં ગરું કત્વા અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ, તં ગરું કત્વા રાગો ઉપ્પજ્જતિ, દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ, પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ ગરું કત્વા અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ, તં ગરું કત્વા રાગો ઉપ્પજ્જતિ, દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ. ઝાના વુટ્ઠહિત્વા ઝાનં ગરું કત્વા અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ, તં ગરું કત્વા રાગો ઉપ્પજ્જતિ દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ. પકતૂપનિસ્સયો – સદ્ધં ઉપનિસ્સાય માનં જપ્પેતિ, દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. સીલં સુતં ચાગં પઞ્ઞં ઉપનિસ્સાય માનં જપ્પેતિ, દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. સદ્ધા સીલં સુતં ચાગો પઞ્ઞા રાગસ્સ દોસસ્સ મોહસ્સ માનસ્સ દિટ્ઠિયા પત્થનાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ ઇમં નયં સન્ધાય વુત્તં. કુસલેન અબ્યાકતે તયોપિ લબ્ભન્તિ, તથા અકુસલેન અકુસલે.

અકુસલેન પન કુસલે સમનન્તરાતીતા ન લબ્ભન્તિ. તેન વુત્તં – ''કુસલાનં ધમ્માનં કેસઞ્ચિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ. ઇદમ્પિ હિ – ''અકુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. પકતૂપનિસ્સયો – રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, ઝાનં ઉપ્પાદેતિ વિપસ્સનં ઉપ્પાદેતિ, મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ, અભિઞ્ઞં ઉપ્પાદેતિ, સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ; દોસં મોહં માનં દિટ્ઠિં પત્થનં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ…પે॰… સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ. રાગો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ પત્થના સદ્ધાય સીલસ્સ સુતસ્સ ચાગસ્સ પઞ્ઞાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. પાણં હન્ત્વા તસ્સ પટિઘાતત્થાય દાનં દેતી''તિઆદિના નયેન પઞ્હાવારે આગતં પકતૂપનિસ્સયમેવ સન્ધાય વુત્તં. અકુસલં પન કુસલસ્સ આરમ્મણૂપનિસ્સયો ન હોતિ. કસ્મા? તં ગરું કત્વા તસ્સ અપ્પવત્તનતોતિ યથા અનન્તરૂપનિસ્સયો, એવં આરમ્મણૂપનિસ્સયોપેત્થ ન લબ્ભતીતિ વેદિતબ્બો. અકુસલેન અબ્યાકતપદે આરમ્મણૂપનિસ્સયોવ ન લબ્ભતિ. ન હિ અબ્યાકતા ધમ્મા અકુસલં ગરું કરોન્તિ . યસ્મા પન અનન્તરતા લબ્ભતિ, તસ્મા એત્થ ''કેસઞ્ચી''તિ ન વુત્તં. અબ્યાકતેન પન અબ્યાકતે કુસલે અકુસલેતિ તીસુ નયેસુ તયોપિ ઉપનિસ્સયા લબ્ભન્તેવ. **પુગ્ગલોપિ સેનાસનમ્પી**તિ ઇદં દ્વયં પકતૂપનિસ્સયવસેન વુત્તં. ઇદઞ્હિ દ્વયં કુસલાકુસલપવત્તિયા બલવપચ્ચયો હોતિ. પચ્ચયભાવો ચસ્સ પનેત્થ પરિયાયવસેન વેદિતબ્બોતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન ઉપનિસ્સયપચ્ચયો નામ સદ્ધિં એકચ્ચાય પઞ્ઞત્તિયા સબ્બેપિ ચતુભૂમકધમ્મા. વિભાગતો પન આરમ્મણૂપનિસ્સયાદિવસેન તિવિધો હોતિ. તત્થ આરમ્મણૂપનિસ્સયો આરમ્મણાધિપતિના નિન્નાનાકરણોતિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ નાનપ્પકારભેદતો ગહેતબ્બો. અનન્તરૂપનિસ્સયો અનન્તરપચ્ચયેન નિન્નાનાકરણો, સોપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ નાનપ્પકારભેદતો વેદિતબ્બો. પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ નેસં તત્થ વુત્તનયેનેવ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. પકતૂપનિસ્સયો પન જાતિવસેન કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપભેદતો પઞ્ચવિધો હોતિ, કુસલાદીનં પન ભૂમિભેદતો અનેકવિધોતિ એવં તાવેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ તેભૂમકકુસલો ચતુભૂમકસ્સાપિ કુસલસ્સ અકુસલસ્સ વિપાકકિરિયસ્સાતિ ચતુન્નં રાસીનં પકતૂપનિસ્સયો હોતિ. લોકુત્તરો અકુસલસ્સેવ ન હોતિ. અમ્હાકં આચરિયેન ''લોકુત્તરધમ્મો નિબ્બત્તિતો''તિ ઇમિના પન નયેન અઞ્ઞેસં અકુસલસ્સાપિ હોતિ. યસ્સ વા ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સાપિ અનુત્તરેસુ વિમોક્ખેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપયતો ઇમિના નયેન હોતિયેવ. અકુસલો સબ્બેસમ્પિ ચતુભૂમકાનં ખન્ધાનં પકતૂપનિસ્સયો હોતિ, તથા

તેભૂમકવિપાકો. લોકુત્તરવિપાકે હેટ્ઠિમાનિ તીણિ ફલાનિ અકુસલસ્સેવ ન હોન્તિ, ઉપરિટ્ઠિમં કુસલસ્સાપિ. પુરિમનયેન પન અઞ્ઞેસં વા યસ્સ વા ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ સન્તાને સબ્બોપિ લોકુત્તરવિપાકો સબ્બેસં કુસલાદીનં અરૂપક્ખન્ધાનં પકતૂપનિસ્સયો હોતિ. કિરિયસઞ્ઞાતોપિ પકતૂપનિસ્સયો ચતુભૂમકાનં અકુસલાદિખન્ધાનં હોતિયેવ, તથા રૂપસઞ્ઞાતો. સયં પન રૂપં ઇમસ્મિં પટ્ઠાનમહાપકરણે આગતનયેન ઉપનિસ્સયપચ્ચયં ન લભતિ, સુત્તન્તિકપરિયાયેન પન લભતીતિ વત્તું વટ્ટતિ. એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૦. પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૦. પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસે **પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ એત્થ પુરેજાતં નામ યસ્સ પચ્ચયો હોતિ, તતો પુરિમતરં જાતં જાતિક્ખણં અતિક્કમિત્વા ઠિતિક્ખણપ્પત્તં. **ચક્ખાયતનન્તિ**આદિ વત્થુપુરેજાતવસેન વુત્તં. **રૂપાયતનન્તિ**આદિ આરમ્મણપુરેજાતવસેન. **કિઞ્ચિકાલે પુરેજાતપચ્ચયેના**તિ પવત્તિં સન્ધાય વુત્તં. **કિઞ્ચિકાલે ન પુરેજાતપચ્ચયેના**તિ પટિસન્ધિં સન્ધાય વુત્તં. એવં સબ્બથાપિ પઞ્ચદ્વારે વત્થારમ્મણવસેન, મનોદ્વારે વત્થુવસેનેવાયં પાળિ આગતા, પઞ્હાવારે પન ''આરમ્મણપુરેજાતં – સેક્ખા વા પુથુજ્જના વા ચક્ખું અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સન્તી''તિ આગતત્તા મનોદ્વારેપિ આરમ્મણપુરેજાતં લબ્ભતેવ. ઇધ પન સાવસેસવસેન દેસના કતાતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન પુરેજાતપચ્ચયો સુદ્ધરૂપમેવ હોતિ. તઞ્ચ ખો ઉપ્પાદક્ખણં અતિક્કમિત્વા ઠિતિપ્પત્તં અટ્ઠારસવિધં રૂપરૂપમેવ. તં સબ્બમ્પિ વત્થુપુરેજાતં આરમ્મણપુરેજાતન્તિ દ્વિધા ઠિતં. તત્થ ચક્ખાયતનં…પે॰… કાયાયતનં વત્થુરૂપન્તિ ઇદં વત્થુપુરેજાતં નામ. સેસં ઇમાય પાળિયા આગતઞ્ચ અનાગતઞ્ચ વણ્ણો સદ્દો ગન્ધો રસો ચતસ્સો ધાતુયો તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ કબળીકારો આહારોતિ દ્વાદસવિધં રૂપં આરમ્મણપુરેજાતપચ્ચયો નામાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચક્ખાયતનં દ્વિન્નં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, તથા ઇતરાનિ ચત્તારિ સોતવિઞ્ઞાણાદીનં. વત્થુરૂપં પન ઠપેત્વા દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ ચત્તારો ચ આરુપ્પવિપાકે સેસાનં સબ્બેસમ્પિ ચતુભૂમકાનં કુસલાકુસલાબ્યાકતાનં ચિત્તચેતસિકાનં પુરેજાતપચ્ચયો હોતિ. રૂપાદીનિ પન પઞ્ચારમ્મણાનિ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનઞ્ચેવ મનોધાતૂનઞ્ચ એકન્તેનેવ પુરેજાતપચ્ચયા હોન્તિ. અટ્ઠારસવિધમ્પિ પનેતં રૂપરૂપં કામાવચરકુસલસ્સ રૂપાવચરતો અભિઞ્ઞાકુસલસ્સ અકુસલસ્સ તદારમ્મણભાવિનો કામાવચરવિપાકસ્સ કામાવચરકિરિયસ્સ રૂપાવચરતો અભિઞ્ઞાકિરિયસ્સાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં પુરેજાતપચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૧. પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૧. પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસે **પચ્છાજાતા**તિ યસ્સ કાયસ્સ પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મિં ઉપ્પજ્જિત્વા ઠિતે જાતા. **પુરેજાતસ્સા**તિ તેસં ઉપ્પાદતો પઠમતરં જાતસ્સ જાતિક્ખણં અતિક્કમિત્વા ઠિતિપ્પત્તસ્સ. **ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ ઇમસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકભૂતઉપાદારૂપસઙ્ખાતસ્સ કાયસ્સ. એત્થ ચ તિસમુટ્ઠાનિકકાયોતિ આહારસમુટ્ઠાનસ્સ અભાવતો બ્રહ્મપારિસજ્જાદીનં કાયો વેદિતબ્બો. અયમેત્થ પાળિવણ્ણના. અયં પન પચ્છાજાતપચ્ચયો નામ સઙ્ખેપતો ઠપેત્વા આરુપ્પવિપાકે અવસેસા ચતુભૂમકા અરૂપક્ખન્ધા. સો જાતિવસેન કુસલાકુસલવિપાકકિરિયભેદેન ચતુધા ભિજ્જતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ પઞ્ચવોકારભવે ઉપ્પન્નં ચતુભૂમકકુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ ઉપ્પાદક્ખણં અતિક્કમિત્વા ઠિતિપ્પત્તસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકરૂપકાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયો હોતિ. વિપાકેપિ ઠપેત્વા પટિસન્ધિવિપાકં અવસેસો કામાવચરરૂપાવચરવિપાકો તસ્સેવ એકન્તેન પચ્છાજાતપચ્ચયો હોતિ. લોકુત્તરોપિ પઞ્ચવોકારે ઉપ્પન્નવિપાકો તસ્સેવ પચ્છાજાતપચ્ચયો હોતિ. તેભૂમકકિરિયાપિ પઞ્ચવોકારે ઉપ્પન્નાવ વુત્તપ્પકારસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨. આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૨. આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસે **પુરિમા પુરિમા**તિ સબ્બનયેસુ સમનન્તરાતીતાવ દટ્ઠબ્બા. કસ્મા પનેત્થ અનન્તરપચ્ચયે વિય ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં અબ્યાકતાનં ધમ્માન''ન્તિઆદિના નયેન ભિન્નજાતિકેહિ સદ્ધિં નિદ્દેસો ન કતોતિ? અત્તનો ગતિં ગાહાપેતું અસમત્થતાય. ભિન્નજાતિકા હિ ભિન્નજાતિકાનં અરૂપધમ્માનં આસેવનગુણેન પગુણબલવભાવં સાધયમાના અત્તનો કુસલાદિભાવસઙ્ખાતં ગતિં ગાહાપેતું ન સક્કોન્તિ. તસ્મા તેહિ સદ્ધિં નિદ્દેસં અકત્વા યે યેસં વાસનાસઙ્ખાતેન આસેવનેન પગુણતરબલવતરભાવવિસિટ્ઠં અત્તનો કુસલાદિભાવસઙ્ખાતં ગતિં ગાહાપેતું સક્કોન્તિ, તેસં તેહિ સમાનજાતિકેહેવ સદ્ધિં નિદ્દેસો કતોતિ વેદિતબ્બો. અથ વિપાકાબ્યાકતં કસ્મા ન ગહિતન્તિ? આસેવનાભાવેન. વિપાકઞ્હિ કમ્મવસેન વિપાકભાવપ્પત્તં કમ્મપરિણામિતં હુત્વા વત્તતિ નિરુસ્સાહં દુબ્બલન્તિ તં આસેવનગુણેન અત્તનો સભાવં ગાહાપેત્વા પરિભાવેત્વા નેવ અઞ્ઞં વિપાકં ઉપ્પાદેતું સક્કોતિ, ન પુરિમવિપાકાનુભાવં ગહેત્વા ઉપ્પજ્જિતુન્તિ. કમ્મવેગક્ખિત્તં પન પતિતં વિય હુત્વા ઉપ્પજ્જતીતિ સબ્બથાપિ વિપાકે આસેવનં નત્થીતિ આસેવનાભાવેન વિપાકં ન ગહિતં. કુસલાકુસલકિરિયાનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનમ્પિ ચેતં કમ્મપટિબદ્ધવુત્તિતાય આસેવનગુણં ન ગણ્હાતીતિ કુસલાદયોપિસ્સ આસેવનપચ્ચયા ન હોન્તિ. અપિચ નાનાજાતિકત્તાપેતે ન હોન્તિયેવ. ભૂમિતો પન આરમ્મણતો વા નાનાજાતિકત્તં નામ નત્થિ. તસ્મા કામાવચરકુસલકિરિયામહગ્ગતકુસલકિરિયાનમ્પિ, સઙ્ખારારમ્મણઞ્ચ અનુલોમકુસલં નિબ્બાનારમ્મણસ્સ ગોત્રભુકુસલસ્સ આસેવનપચ્ચયો હોતિયેવાતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના. અયં પન આસેવનપચ્ચયો જાતિતો તાવ કુસલો અકુસલો કિરિયાબ્યાકતોતિ તિધા ઠિતો. તત્થ કુસલો ભૂમિતો કામાવચરો રૂપાવચરો અરૂપાવચરોતિ તિવિધો હોતિ, અકુસલો કામાવચરોવ કિરિયાબ્યાકતો કામાવચરો રૂપાવચરો અરૂપાવચરોતિ તિવિધોવ, લોકુત્તરો આસેવનપચ્ચયો નામ નત્થીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ કામાવચરકુસલં અત્તનો અનન્તરસ્સ કામાવચરકુસલસ્સેવ. યં પનેત્થ ઞાણસમ્પયુત્તં, તં અત્તના સદિસવેદનસ્સ રૂપાવચરકુસલસ્સ અરૂપાવચરકુસલસ્સ લોકુત્તરકુસલસ્સાતિ ઇમેસં રાસીનં આસેવનપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકુસલં પન રૂપાવચરકુસલસ્સેવ. અરૂપાવચરકુસલં અરૂપાવચરકુસલસ્સેવ. અકુસલં પન અકુસલસ્સેવ આસેવનપચ્ચયો હોતિ. કિરિયતો પન કામાવચરકિરિયસઙ્ખાતો તાવ કામાવચરકિરિયસ્સેવ. યો પનેત્થ ઞાણસમ્પયુત્તો, સો અત્તના સદિસવેદનસ્સ રૂપાવચરકિરિયસ્સ અરૂપાવચરકિરિયસ્સાતિ ઇમેસં રાસીનં આસેવનપચ્ચયો હોતિ. રૂપાવચરકિરિયસઙ્ખાતો પન રૂપાવચરકિરિયસ્સેવ, અરૂપાવચરકિરિયસઙ્ખાતો અરૂપાવચરકિરિયસ્સેવ આસેવનપચ્ચયો હોતિ. વિપાકો પન એકધમ્મસ્સાપિ એકધમ્મોપિ વા કોચિ વિપાકસ્સ આસેવનપચ્ચયો નત્થીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૩. કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩. કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસે **કમ્મ**ન્તિ ચેતનાકમ્મમેવ. **કટત્તા ચ રૂપાન**ન્તિ કમ્મસ્સ કટત્તા ઉપ્પન્નરૂપાનં. **કમ્મપચ્ચયેના**તિ અનેકાનમ્પિ કપ્પકોટીનં મત્થકે અત્તનો ફલં ઉપ્પાદેતું સમત્થેન નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેનાતિ અત્થો. કુસલાકુસલઞ્હિ કમ્મં અત્તનો પવત્તિક્ખણે ફલં ન દેતિ. યદિ દદેય્ય, યં મનુસ્સો દેવલોકૂપગં કુસલકમ્મં કરોતિ, તસ્સાનુભાવેન તસ્મિંયેવ ખણે દેવો ભવેય્ય. યસ્મિં પન ખણે તં કતં, તતો અઞ્ઞસ્મિં ખણે અવિજ્જમાનમ્પિ કેવલં કટત્તાયેવ દિટ્ઠેવ ધમ્મે ઉપપજ્જે વા અપરે વા પરિયાયે અવસેસપચ્ચયસમાયોગે સતિ ફલં ઉપ્પાદેતિ નિરુદ્ધાપિ પુરિમસિપ્પાદિકિરિયા વિય કાલન્તરે પચ્છિમસિપ્પાદિકિરિયાય. તસ્મા નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયોતિ વુચ્ચતિ. **ચેતના સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માન**ન્તિ યા કાચિ ચેતના અત્તના સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં. **તંસમુટ્ઠાનાન**ન્તિ ઇમિના પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપમ્પિ ગણ્હાતિ. **કમ્મપચ્ચયેના**તિ ઇદં સહજાતચેતનં સન્ધાય વુત્તં. કુસલાદીસુ હિ યા કાચિ સહજાતચેતના સેસધમ્માનં ચિત્તપયોગસઙ્ખાતેન કિરિયાભાવેન ઉપકારિકા હોતિ. તસ્મા સહજાતકમ્મપચ્ચયોતિ વુચ્ચતિ. અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન કમ્મપચ્ચયો અત્થતો ચતુભૂમિકચેતનામત્તમેવ. સો હિ જાતિભેદતો કુસલો અકુસલો વિપાકો કિરિયાતિ ચતુધા ભિજ્જતિ. તત્થ કુસલો ભૂમિતો કામાવચરાદિવસેન ચતુધા ભિજ્જતિ. અકુસલો એકધાવ વિપાકો ચતુધા, કિરિયા તિધાવાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ સહજાતા કામાવચરકુસલચેતના પઞ્ચવોકારે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ચતુવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયો હોતિ. ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા પન અત્તનો વિપાકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. સા ચ ખો પઞ્ચવોકારેયેવ, ન અઞ્ઞત્થ. સહજાતા રૂપાવચરકુસલચેતના અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ એકન્તેનેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા પન અત્તનો વિપાકાનઞ્ચેવ કટત્તારૂપાનઞ્ચ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. અરૂપાવચરા પન લોકુત્તરા ચ સહજાતા કુસલચેતના પઞ્ચવોકારે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ, ચતુવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા પનેસા દુવિધાપિ અત્તનો અત્તનો વિપાકક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો.

સહજાતા અકુસલચેતના પઞ્ચવોકારે અત્તના સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ ચતુવોકારે અરૂપક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા પન વિપાકક્ખન્ધાનઞ્ચેવ કટત્તારૂપાનઞ્ચ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો.

કામાવચરરૂપાવચરતો વિપાકચેતના અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનં પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનં, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનઞ્ચ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. અરૂપાવચરવિપાકચેતના અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. લોકુત્તરવિપાકચેતના પઞ્ચવોકારે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ચતુવોકારે અરૂપસ્સેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. તેભૂમિકા કિરિયચેતના પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો. યા પનેત્થ આરુપ્પે ઉપ્પજ્જતિ, સા અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ સહજાતકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૪. વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૪. વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસે **વિપાકા ચત્તારો ખન્ધા**તિ યસ્મા કમ્મસમુટ્ઠાનાપિ રૂપા વિપાકા ન હોન્તિ, તસ્મા ''વિપાકા''તિ વત્વા ''ચત્તારો ખન્ધા''તિ વુત્તં. એવં અયં પાળિ અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ વિપાકપચ્ચયવસેન આગતા. પઞ્હાવારે પન ''વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો તિણ્ણં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો. પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો તિણ્ણન્નં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ આગતત્તા ચિત્તસમુટ્ઠાનકમ્મસમુટ્ઠાનરૂપાનમ્પિ વિપાકપચ્ચયો લબ્ભતિ. ઇધ પન સાવસેસવસેન દેસના કતાતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના. અયં પન વિપાકપચ્ચયો વિપાકભાવેન જાતિતો એકવિધો, ભૂમિભેદતો કામાવચરાદિવસેન ચતુધા ભિજ્જતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ કામાવચરરૂપાવચરવિપાકો અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનં પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનં પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનઞ્ચ વિપાકપચ્ચયો હોતિ. અરૂપાવચરવિપાકો સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ. લોકુત્તરવિપાકો પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ચતુવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ વિપાકપચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૫. આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૫. આહારપચ્ચયનિદ્દેસે **કબળીકારો આહારો**તિ ચતુસન્તતિસમુટ્ઠાને રૂપે ઓજા આહારો નામ. સો પન યસ્મા કબળં કરિત્વા અજ્ઝોહરિતોવ આહારકિચ્ચં કરોતિ, ન બહિ ઠિતો, તસ્મા આહારોતિ અવત્વા ''કબળીકારો આહારો''તિ વુત્તં. કબળં કરિત્વા અજ્ઝોહરિતબ્બવત્થુકત્તા વા કબળીકારોતિ નામમેતં તસ્સ. **અરૂપિનો આહારા**તિ ફસ્સચેતનાવિઞ્ઞાણાહારા . **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** ઇધાપિ કમ્મસમુટ્ઠાનાનિ ગહિતાનેવ. વુત્તઞ્હેતં પઞ્હાવારે – પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા આહારા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન આહારપચ્ચયો સઙ્ખેપતો કબળીકારો આહારો, ફસ્સો, ચેતના, વિઞ્ઞાણન્તિ ચત્તારોવ ધમ્મા હોન્તિ. તત્થ ઠપેત્વા કબળીકારાહારં સેસા તયો અરૂપાહારા જાતિવસેન કુસલાકુસલવિપાકકિરિયભેદતો ચતુધા ભિજ્જન્તિ. પુન ભૂમિભેદેન કુસલો ચતુધા, અકુસલો એકધા, વિપાકો ચતુધા, કિરિયા તિધાતિ એવં અનેકધા ભિજ્જન્તિ. કબળીકારાહારો પન જાતિતો અબ્યાકતો, ભૂમિતો કામાવચરોવાતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકાપિ તયો કુસલાહારા પઞ્ચવોકારે અત્તના સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો, ઠપેત્વા પન રૂપાવચરં અવસેસા આરુપ્પે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો. અકુસલાહારેસુપિ એસેવ નયો. ચતુભૂમકવિપાકાહારા પન સબ્બત્થ સમ્પયુત્તકાનં આહારપચ્ચયા હોન્તિ. કામાવચરરૂપાવચરવિપાકા પનેત્થ પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જમાના પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપસ્સાપિ આહારપચ્ચયા હોન્તિ. લોકુત્તરા પન ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સેવ, આરુપ્પે ઉપ્પન્ના રૂપસ્સ પચ્ચયા ન હોન્તિ. તેભૂમકાપિ તયો કિરિયાહારા પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, કામાવચરારૂપાવચરા પન આરુપ્પે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો . ચતુસન્તતિસમુટ્ઠાનો કબળીકારાહારો કિઞ્ચાપિ ''ઇમસ્સ કાયસ્સા''તિ અવિસેસતો વુત્તો, વિસેસતો પનાયમેત્થ આહારસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ જનકો ચેવ અનુપાલકો ચ હુત્વા આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ, સેસતિસન્તતિસમુટ્ઠાનસ્સ અનુપાલકોવ હુત્વા આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૬. ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૬. ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસે **ચક્ખુન્દ્રિયન્તિ** ચક્ખુસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં. **ઇન્દ્રિયપચ્ચયેના**તિ સયં પુરેજાતો હુત્વા અરૂપધમ્માનં ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય યાવ ભઙ્ગા ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. સોતિન્દ્રિયાદીસુપિ એસેવ નયો. **અરૂપિનો ઇન્દ્રિયા**તિ એત્થ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ સઙ્ગહિતં. **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** એત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ કટત્તારૂપમ્પિ સઙ્ગહિતં. વુત્તઞ્હેતં પઞ્હાવારે – પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. એવં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના વેદિતબ્બા.

અયં પન ઇન્દ્રિયપચ્ચયો ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયવજ્જાનં સમવીસતિયા ઇન્દ્રિયાનં વસેન ઠિતો. ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયાનિ હિ કિઞ્ચાપિ ઇત્થિલિઙ્ગપુરિસલિઙ્ગાદીનં બીજભૂતાનિ, કલલાદિકાલે પન વિજ્જમાનેસુપિ તેસુ ઇત્થિલિઙ્ગપુરિસલિઙ્ગાદીનં અભાવા તાનિ નેવ તેસં, ન અઞ્ઞેસં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં ફરન્તિ. ઇન્દ્રિયપચ્ચયો હિ અત્તનો વિજ્જમાનક્ખણે અવિનિબ્ભુત્તધમ્માનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં અફરન્તો નામ નત્થિ, તસ્મા તાનિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયા ન હોન્તિ. યેસં પનેતાનિ બીજભૂતાનિ, તેસં તાનિ સુત્તન્તિકપરિયાયેન પકતૂપનિસ્સયભાવં ભજન્તિ. ઇતિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો સમવીસતિયા ઇન્દ્રિયાનં વસેન ઠિતોતિ વેદિતબ્બો. સો જાતિતો કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપવસેન પઞ્ચધા ભિજ્જતિ. તત્થ કુસલો ભૂમિવસેન ચતુધા, અકુસલો કામાવચરોવ વિપાકો ચતુધાવ કિરિયાસઙ્ખાતો તિધા, રૂપં કામાવચરમેવાતિ એવં અનેકધા ભિજ્જતીતિ એવં તાવેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકોપિ કુસલિન્દ્રિયપચ્ચયો પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો, તથા અકુસલો. ઠપેત્વા પન રૂપાવચરકુસલં અવસેસા કુસલાકુસલા આરુપ્પે

સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્એવ ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચતુભૂમકો વિપાકિન્દ્રિયપચ્ચયો એકન્તેનેવ સમ્પયુત્તકાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો. કામાવચરરૂપાવચરા પનેત્થ પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જનતો પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપસ્સાપિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયા હોન્તિ. લોકુત્તરા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સેવ. આરુપ્પે ઉપ્પન્ના લોકુત્તરવિપાકા ઇન્દ્રિયા રૂપસ્સ પચ્ચયા ન હોન્તિ. તેભૂમકા કિરિયિન્દ્રિયા પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, કામાવચરારૂપાવચરા પન આરુપ્પે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્એવ ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં ફરન્તિ. ચક્ખુન્દ્રિયાદિવસેન છબ્બિધે રૂપિન્દ્રિયે ચક્ખુન્દ્રિયં કુસલાકુસલવિપાકતો સમ્પયુત્તધમ્માનં દ્વિન્નં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાનં, સોતિન્દ્રિયાદીનિ તથાવિધાનઞ્એવ સોતવિઞ્ઞાણાદીનં, રૂપજીવિતિન્દ્રિયં અત્તના સહજાતરૂપાનં ઠિતિક્ખણે ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો. સહજાતપચ્ચયતા પન તસ્સ નત્થીતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૭. ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૭. ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસે **ઝાનઙ્ગાની**તિ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જેસુ સેસચિત્તેસુ ઉપ્પન્નાનિ વિતક્કવિચારપીતિસોમનસ્સદોમનસ્સુપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસઙ્ખાતાનિ સત્ત અઙ્ગાનિ. પઞ્ચન્નં પન વિઞ્ઞાણકાયાનં અભિનિપાતમત્તત્તા તેસુ વિજ્જમાનાનિપિ ઉપેક્ખાસુખદુક્ખાનિ ઉપનિજ્ઝાનાકારસ્સ અભાવતો ઝાનઙ્ગાનીતિ ન ઉદ્ધટાનિ. તત્થ પચ્છિન્નત્તા પન સેસાહેતુકેસુપિ ઝાનઙ્ગં ન ઉદ્ધટમેવ. **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** ઇધાપિ કટત્તારૂપં સઙ્ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં પઞ્હાવારે – ‘‘પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ ઝાનઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ. અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના. અયં પન ઝાનપચ્ચયો સત્તન્નં ઝાનઙ્ગાનં વસેન ઠિતોપિ જાતિભેદતો કુસલાકુસલવિપાકકિરિયવસેન ચતુધા ભિજ્જતિ, પુન ભૂમિવસેન ચતુધા; એકધા, ચતુધા, તિધાતિ દ્વાદસધા ભિજ્જતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકમ્પિ કુસલઝાનઙ્ગં પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ઠપેત્વા રૂપાવચરં અવસેસં આરુપ્પે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્એવ ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયો. અકુસલેપિ એસેવ નયો. કામાવચરરૂપાવચરવિપાકં પવત્તે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, પટિસન્ધિયં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ કટત્તારૂપસ્સ ચ, આરુપ્પવિપાકં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્એવ, યઞ્ચ આરુપ્પે લોકુત્તરવિપાકં ઉપ્પજ્જતિ, તઞ્ચ. પઞ્ચવોકારે પન તં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સપિ ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. તેભૂમકમ્પિ કિરિયઝાનઙ્ગં પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ. યં પનેત્થ આરુપ્પે ઉપ્પજ્જતિ, તં સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્એવ ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૮. મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૮. મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસે **મગ્ગઙ્ગાની**તિ અહેતુકચિત્તુપ્પાદવજ્જેસુ સેસચિત્તેસુ ઉપ્પન્નાનિ પઞ્ઞા, વિતક્કો, સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવા, વીરિયં, સતિ, સમાધિ, મિચ્છાદિટ્ઠિ, મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવાતિ ઇમાનિ દ્વાદસઙ્ગાનિ. મગ્ગસ્સ પન હેતુપચ્છિમકત્તા અહેતુકચિત્તેસુ મગ્ગઙ્ગાનિ ન ઉદ્ધટાનિ. **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** ઇધાપિ કટત્તારૂપં

સઙ્ગહિતમેવ. વુત્તઞ્હેતં પઞ્હાવારે – ‘‘પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ મગ્ગઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ. અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન મગ્ગપચ્ચયો દ્વાદસન્નં મગ્ગઙ્ગાનં વસેન ઠિતોપિ જાતિભેદતો કુસલાદિવસેન ચતુધા, કુસલાદીનઞ્ચ કામાવચરાદિભૂમિભેદતો દ્વાદસધા ભિજ્જતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો . એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકમ્પિ કુસલમગ્ગઙ્ગં પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ઠપેત્વા રૂપાવચરં અવસેસં આરુપ્પે સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ઞેવ મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ સબ્બં ઝાનપચ્ચયે વિય વિત્થારેતબ્બન્તિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૯. સમ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૯. સમ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસે પાળિ ઉત્તાનત્થા એવ. અયં પન સમ્પયુત્તપચ્ચયો નામ સઙ્ખેપતો સબ્બેપિ અરૂપિનો ખન્ધા. પભેદતો પનેસ જાતિતો કુસલાદીનં, ભૂમિતો ચ કામાવચરાદીનં વસેન અનેકધા ભિજ્જતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકેસુપિ કુસલક્ખન્ધેસુ એકો ખન્ધો તિણ્ણં ખન્ધાનં, તયો એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નન્તિ એવં સબ્બેપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. અકુસલવિપાકકિરિયક્ખન્ધેસુપિ એસેવ નયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

સમ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૦. વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦. વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસે **રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનન્તિ** ઇદં તાવ હદયવત્થુનો ચેવ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનઞ્ચ વસેન વેદિતબ્બં. રૂપધમ્મેસુ હિ એતેયેવ છ કોટ્ઠાસા અરૂપક્ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયા હોન્તિ. રૂપાયતનાદયો પન આરમ્મણધમ્મા કિઞ્ચાપિ વિપ્પયુત્તધમ્મા, વિપ્પયુત્તપચ્ચયા પન ન હોન્તિ. કિં કારણા? સમ્પયોગાસઙ્કાય અભાવતો. અરૂપિનો હિ ખન્ધા ચક્ખાદીનં વત્થૂનં અબ્ભન્તરતો નિક્ખમન્તા વિય ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્થ આસઙ્કા હોતિ – ‘‘કિં નુ ખો એતે એતેહિ સમ્પયુત્તા, ઉદાહુ વિપ્પયુત્તા’’તિ. આરમ્મણધમ્મા પન વત્થુનિસ્સયેન ઉપ્પજ્જમાનાનં આરમ્મણમત્તા હોન્તીતિ નત્થિ તેસુ સમ્પયોગાસઙ્કા. ઇતિ સમ્પયોગાસઙ્કાય અભાવતો ન તે વિપ્પયુત્તપચ્ચયા. હદયવત્થુઆદીસુ એવ પનાયં વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા વેદિતબ્બા. વુત્તમ્પિ ચેતં પઞ્હાવારે – વત્થુ કુસલાનં ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. વત્થુ અકુસલાનં ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. સોત... ઘાન... જિવ્હા... કાયાયતનં કાયવિઞ્ઞાણસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. વત્થુ વિપાકાબ્યાકતાનં કિરિયાબ્યાકતાનં ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ.

અરૂપિનો ધમ્મા રૂપીનન્તિ ઇદં પન ચતુન્નં ખન્ધાનં વસેન વેદિતબ્બં. અરૂપધમ્મેસુ હિ ચત્તારો ખન્ધાવ સહજાતપુરેજાતાનં રૂપધમ્માનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયા હોન્તિ, નિબ્બાનં પન અરૂપમ્પિ સમાનં રૂપસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન હોતિ. ‘‘ચતૂહિ સમ્પયોગો ચતૂહિ વિપ્પયોગો’’તિ હિ વુત્તં. ઇતિ ચતુન્નં અરૂપક્ખન્ધાનંયેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા વેદિતબ્બા. વુત્તમ્પિ ચેતં પઞ્હાવારે – સહજાતા કુસલા ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં

વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. પચ્છાજાતા કુસલા ખન્ધા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા ખન્ધા કટત્તારૂપાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો, ખન્ધા વત્થુસ્સાતિ. એવં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના વેદિતબ્બા.

અયં પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયો નામ સઙ્ખેપતો પઞ્ચવોકારભવે વત્તમાના રૂપારૂપધમ્મા. તેસુ રૂપં વત્થુનો ચક્ખાદીનઞ્ચ વસેન છધા ભિન્નં, અરૂપં પઞ્ચવોકારભવે ઉપ્પન્નકુસલાકુસલવિપાકકિરિયવસેન ચતુધા ભિન્નં. તસ્સ ભૂમિતો કામાવચરાદિવસેન ચતુધા, એકધા, તિધા, તિધાતિ એકદસધા ભેદો હોતિ. આરુપ્પવિપાકઞ્હિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન હોતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ પઞ્ચવોકારભવે ઉપ્પન્નં ચતુભૂમકમ્પિ કુસલં અકુસલઞ્ચ અત્તના સમુટ્ઠાપિતચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ સહજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. ઉપ્પાદક્ખણં પન અતિક્કમિત્વા ઠિતિક્ખણં પત્તસ્સ પુરેજાતસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકરૂપકાયસ્સ પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. એત્થ ચ તિસમુટ્ઠાનિકકાયોતિ આહારસમુટ્ઠાનસ્સ અભાવતો બ્રહ્મપારિસજ્જાદીનં કાયો વેદિતબ્બો. કામાવચરરૂપાવચરવિપાકં પન પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપસ્સ ચ સહજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. લોકુત્તરવિપાકં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સેવ. તિવિધમ્પિ પનેતં પુરેજાતસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. તેભૂમકમ્પિ કિરિયં ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ સહજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો, પુરેજાતસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. છધા ઠિતેસુ પન રૂપેસુ વત્થુરૂપં પટિસન્ધિક્ખણે કામાવચરરૂપાવચરવિપાકાનં સહજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો, પવત્તે ઉપ્પજ્જમાનાનં ચતુભૂમકકુસલાનં અકુસલાનં દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જાનં તેભૂમકવિપાકાનં તેભૂમકકિરિયાનઞ્ચ પુરેજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો. ચક્ખાયતનાદીનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં પુરેજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૧. અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૧. અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસે **ચત્તારો ખન્ધા**તિઆદીહિ સહજાતવસેન અત્થિપચ્ચયો નિદ્દિટ્ઠો. **ચક્ખાયતન**ન્તિઆદીહિ પુરેજાતવસેન. **યં રૂપં નિસ્સાયા**તિ એત્થ સહજાતપુરેજાતવસેન અત્થિપચ્ચયો નિદ્દિટ્ઠો. એવમયં પાળિ સહજાતપુરેજાતાનઞ્ઞેવ અત્થિપચ્ચયાનં વસેન આગતા. પઞ્હાવારે પન સહજાતં, પુરેજાતં, પચ્છાજાતં, આહારં, ઇન્દ્રિયન્તિ ઇમેસં વસેન આગતત્તા પચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયવસેનાપિ અત્થિપચ્ચયો લબ્ભતિ. ઇધ પન સાવસેસવસેન દેસના કતાતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

અયં પન અત્થિપચ્ચયો નામ દુવિધો – અઞ્ઞમઞ્ઞતો, ન અઞ્ઞમઞ્ઞતો. તત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞં તિવિધં – અરૂપં અરૂપેન, રૂપં રૂપેન, રૂપારૂપં રૂપારૂપેન. ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો''તિ એત્થ હિ સબ્બચિત્તુપ્પત્તિવસેન અરૂપં અરૂપેન વુત્તં. ''ચત્તારો મહાભૂતા''તિ એત્થ સબ્બસન્તતિવસેન રૂપં રૂપેન. ''ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપ''ન્તિ એત્થ પટિસન્ધિખન્ધાનઞ્ચેવ વત્થુનો ચ વસેન રૂપારૂપં રૂપારૂપેન વુત્તં. ન અઞ્ઞમઞ્ઞમ્પિ તિવિધં – ''અરૂપં રૂપસ્સ, રૂપં રૂપસ્સ, રૂપં અરૂપસ્સ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા''તિ એત્થ હિ પઞ્ચવોકારવસેન અરૂપં રૂપસ્સ વુત્તં. ''મહાભૂતા

ઉપાદારૂપાન’’ન્તિ એત્થ સબ્બસન્તતિવસેન રૂપં રૂપસ્સ. ‘‘ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા’’તિઆદીસુ વત્થારમ્મણવસેન રૂપં અરૂપસ્સ અત્થિપચ્ચયોતિ વુત્તં.

અપિચેસ અત્થિપચ્ચયો નામ સઙ્ખેપતો ખણત્તયપ્પત્તં નામઞ્ચેવ રૂપઞ્ચ, વત્તમાના પઞ્ચક્ખન્ધાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. સો જાતિભેદતો કુસલાકુસલવિપાકકિરિયરૂપવસેન પઞ્ચધા ભિજ્જતિ . તત્થ કુસલો સહજાતપચ્છાજાતવસેન દુવિધો હોતિ, તથા અકુસલો વિપાકકિરિયસઙ્ખાતો ચ. તેસુ કુસલો કામાવચરાદિભેદેન ચતુધા ભિજ્જતિ, અકુસલો કામાવચરોવ વિપાકો ચતુભૂમકો, કિરિયાસઙ્ખાતો તિભૂમકો. રૂપસઙ્ખાતો અત્થિપચ્ચયો કામાવચરોવ. સો પન સહજાતપુરેજાતવસેન દુવિધો. તત્થ પઞ્ચ વત્થૂનિ આરમ્મણાનિ ચ પુરેજાતાનેવ, હદયવત્થુ સહજાતં વા હોતિ પુરેજાતં વા. પઞ્હાવારે પન આગતો આહારો ઇન્દ્રિયઞ્ચ સહજાતાદિભેદં ન લભતીતિ એવમેત્થ નાનપ્પકારભેદતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એવં ભિન્ને પનેત્થ ચતુભૂમકકુસલોપિ સહજાતો અત્થિપચ્ચયો પઞ્ચવોકારે ‘‘એકો ખન્ધો તિણ્ણન્નં ખન્ધાન’’ન્તિઆદિના નયેન અઞ્ઞમઞ્ઞં ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ ઠપેત્વા પન રૂપાવચરકુસલં અવસેસો આરુપ્પે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતકુસલો અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. ચતુભૂમકો પનેસ પઞ્ચવોકારે ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતો કુસલો અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. અકુસલેપિ એસેવ નયો. સોપિ હિ પઞ્ચવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ, ચતુવોકારે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતાકુસલો અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. પઞ્ચવોકારે ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતાકુસલો અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો.

વિપાકતો પન કામાવચરરૂપાવચરો અત્થિપચ્ચયો નિયમેનેવ પટિસન્ધિક્ખણે ખન્ધાનઞ્ચેવ કટત્તારૂપસ્સ ચ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. પવત્તે પન સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, ઠિતિપ્પત્તસ્સ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. અરૂપાવચરવિપાકો પન આરુપ્પે ઉપ્પન્નલોકુત્તરવિપાકો ચ અત્તના સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. પઞ્ચવોકારે લોકુત્તરવિપાકો સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. કિરિયતો રૂપાવચરો અત્થિપચ્ચયો સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો. કામાવચરારૂપાવચરો પન આરુપ્પે સમ્પયુત્તક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ, પઞ્ચવોકારે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સાપિ સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકકાયસ્સ પચ્છાજાતત્થિ પચ્ચયેન પચ્ચયો.

રૂપસઙ્ખાતો પન અત્થિપચ્ચયો સહજાતો, પુરેજાતો, આહારો, ઇન્દ્રિયન્તિ ચતુબ્બિધો. તત્થ સહજાતરૂપત્થિપચ્ચયો ચતુસમુટ્ઠાનવસેન ચતુધા ઠિતો. તત્થ કમ્મસમુટ્ઠાનો એકં મહાભૂતં તિણ્ણન્નં મહાભૂતાનં, તીણિ એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નં, મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનન્તિ એવં સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુરૂપં કામાવચરરૂપાવચરવિપાકક્ખન્ધાનં સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. તેસમ્પિ તિસમુટ્ઠાનિકરૂપં એકં મહાભૂતં તિણ્ણન્નં મહાભૂતાનં, તીણિ એકસ્સ, દ્વે દ્વિન્નં, મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનન્તિ એવં સહજાતત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. પુરેજાતત્થિપચ્ચયો પન વત્થુપુરેજાતઆરમ્મણપુરેજાતવસેન દુવિધો હોતિ. સો દુવિધોપિ હેટ્ઠા પુરેજાતપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ યોજેત્વા ગહેતબ્બો. આહારત્થિપચ્ચયોપિ હેટ્ઠા કબળીકારાહારપચ્ચયે યોજિતનયેનેવ

યોજેતબ્બો. ઇધ પનેસ અત્તનો અનિરુદ્ધક્ખણે પચ્ચયભાવેન અત્થિપચ્ચયોતિ વુત્તો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ હેટ્ઠા ઇન્દ્રિયપચ્ચયે રૂપજીવિતિન્દ્રિયયોજનાયં વુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બં. ઇધ પનેતમ્પિ અત્તનો અનિરુદ્ધક્ખણેયેવ પચ્ચયભાવેન અત્થિપચ્ચયોતિ વુત્તન્તિ એવમેત્થ પચ્ચયુપ્પન્નતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૨. નત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૨. નત્થિપચ્ચયનિદ્દેસે **સમનન્તરનિરુદ્ધા**તિ અઞ્ઞેન ચિત્તુપ્પાદેન અનન્તરિકા હુત્વા સમનન્તરનિરુદ્ધા. **પટુપ્પન્નાન**ન્તિ પચ્ચુપ્પન્નાનં. ઇમિના નત્થિપચ્ચયસ્સ ઓકાસદાનટ્ઠેન નત્થિપચ્ચયભાવં સાધેતિ. પુરિમેસુ હિ નિરોધવસેન પચ્છિમાનં પવત્તનોકાસં અદેન્તેસુ તેસં પટુપ્પન્નભાવો ન સિયાતિ અયમેત્થ પાળિવણ્ણના. સેસં સબ્બં અનન્તરપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. પચ્ચયલક્ખણમેવ હેત્થ નાનં, પચ્ચયાનં પન પચ્ચયુપ્પન્નાનઞ્ચ નાનાકરણં નત્થિ. કેવલં પન તત્થ ‘‘ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ તંસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા મનોધાતુયા’’તિઆદિના નયેન પચ્ચયા ચ પચ્ચયુપ્પન્ના ચ સરૂપતો દસ્સિતા. ઇધ પન ‘‘સમનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પટુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માન’’ન્તિ સબ્બેપિ તે નિરોધુપ્પાદવસેન સામઞ્ઞતો દસ્સિતાતિ.

નત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૩. વિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૩. વિગતપચ્ચયનિદ્દેસે **સમનન્તરવિગતા**તિ સમનન્તરમેવ વિગતા. ઇમિના વિગતપચ્ચયસ્સ વિગચ્છમાનભાવેનેવ પચ્ચયભાવં દસ્સેતિ. ઇતિ નત્થિપચ્ચયસ્સ ચ ઇમસ્સ ચ બ્યઞ્જનમત્તેયેવ નાનત્તં, ન અત્થેતિ.

વિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

૨૪. અવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૪. અવિગતપચ્ચયનિદ્દેસે **ચત્તારો ખન્ધા**તિઆદીનં સબ્બાકારેન અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસે વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્સપિ હિ પચ્ચયસ્સ અત્થિપચ્ચયેન સદ્ધિં બ્યઞ્જનમત્તેયેવ નાનત્તં, ન અત્થેતિ.

અવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના.

પચ્ચયનિદ્દેસપકિણ્ણકવિનિચ્છયકથા

ઇદાનિ એવં ઉદ્દેસનિદ્દેસતો દસ્સિતેસુ ઇમેસુ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ ઞાણચારસ્સ વિસદભાવત્થં અનેકધમ્માનં એકપચ્ચયભાવતો, એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતો, એકપચ્ચયસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતો, પચ્ચયસભાગતો, પચ્ચયવિસભાગતો, યુગળકતો, જનકાજનકતો, સબ્બટ્ઠાનિકાસબ્બટ્ઠાનિકતો, રૂપં રૂપસ્સાતિઆદિવિકપ્પતો, ભવભેદતોતિ ઇમેસં દસન્નં પદાનં વસેન પકિણ્ણકવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્થ **અનેકધમ્માનં એકપચ્ચયભાવતો**તિ એતેસુ હિ ઠપેત્વા કમ્મપચ્ચયં અવસેસેસુ તેવીસતિયા પચ્ચયેસુ અનેકધમ્મા

એકતો પચ્ચયા હોન્તિ. કમ્મપચ્ચયો પન એકો ચેતનાધમ્મોયેવાતિ એવં તાવેત્થ અનેકધમ્માનં એકપચ્ચયભાવતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતોતિ હેતુપચ્ચયે તાવ અમોહો એકો ધમ્મો. સો પુરેજાતકમ્માહારઝાનપચ્ચયોવ ન હોતિ, સેસાનં વીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયો હોતિ. અલોભાદોસા ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયાપિ ન હોન્તિ, સેસાનં અટ્ઠારસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયા હોન્તિ. લોભમોહા વિપાકપચ્ચયાપિ ન હોન્તિ, સેસાનં સત્તરસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયા હોન્તિ. દોસો અધિપતિપચ્ચયોપિ ન હોતિ, સેસાનં સોળસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયો હોતિ. આરમ્મણપચ્ચયે રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા આરમ્મણપુરેજાતઅત્થિઅવિગતવસેન ચતુધા પચ્ચયો; તથા મનોધાતુયા અહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ. સહેતુકાય પન આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયવસેનાપિ પચ્ચયો હોતિ. ઇમિના નયેન સબ્બેસં આરમ્મણપચ્ચયધમ્માનં અનેકપચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો.

અધિપતિપચ્ચયે આરમ્મણાધિપતિનો આરમ્મણપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ અનેકપચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો. સહજાતાધિપતીસુ વીમંસા અમોહહેતુ વિય વીસતિધા પચ્ચયો હોતિ. છન્દો હેતુપુરેજાતકમ્મઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં સત્તરસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયો હોતિ. ચિત્તં હેતુપુરેજાતકમ્મઝાનમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં એકૂનવીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયો હોતિ. વીરિયં હેતુપુરેજાતકમ્માહારઝાનપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં એકૂનવીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ.

અનન્તરપચ્ચયે ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતૂ''તિઆદિના નયેન વુત્તેસુ ચતૂસુ ખન્ધેસુ વેદનાક્ખન્ધો હેતુપુરેજાતકમ્માહારમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં એકૂનવીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ. સઞ્ઞાક્ખન્ધો ઇન્દ્રિયઝાનપચ્ચયોપિ ન હોતિ, સેસાનં સત્તરસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. સઙ્ખારક્ખન્ધે હેતૂ હેતુપચ્ચયે વુત્તનયેન, છન્દવીરિયાનિ અધિપતિપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ પચ્ચયા હોન્તિ. ફસ્સો હેતુપુરેજાતકમ્મઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં અટ્ઠારસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. ચેતના હેતુપુરેજાતઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ. સેસાનં એકૂનવીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ. વિતક્કો હેતુપુરેજાતકમ્માહારિન્દ્રિયપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં એકૂનવીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ. વિચારો મગ્ગપચ્ચયોપિ ન હોતિ, સેસાનં અટ્ઠારસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. પીતિ તેસઞ્ઞેવ વસેન પચ્ચયો હોતિ. ચિત્તેકગ્ગતા હેતુપુરેજાતકમ્માહારપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં વીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ. સદ્ધા હેતુપુરેજાતકમ્માહારઝાનમગ્ગપચ્ચયો ન હોતિ, સેસાનં અટ્ઠારસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. સતિ તેહિ ચેવ મગ્ગપચ્ચયેન ચાતિ એકૂનવીસતિયા વસેન પચ્ચયો હોતિ. જીવિતિન્દ્રિયં સદ્ધાય વુત્તાનં અટ્ઠારસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. હિરોત્તપ્પં તતો ઇન્દ્રિયપચ્ચયં અપનેત્વા સેસાનં સત્તરસન્નં વસેન પચ્ચયો હોતિ. તથા કાયપસ્સદ્ધાદીનિ યુગળકાનિ, યેવાપનકેસુ અધિમોક્ખમનસિકારતત્રમજ્ઝત્તતા કરુણામુદિતા ચ. વિરતિયો પન તેહિ ચેવ મગ્ગપચ્ચયેન ચાતિ અટ્ઠારસધા પચ્ચયા હોન્તિ. મિચ્છાદિટ્ઠિ તતો વિપાકપચ્ચયં અપનેત્વા સત્તરસધા, મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવા તેહિ ચેવ કમ્માહારપચ્ચયેહિ ચાતિ એકૂનવીસતિધા. અહિરિકં અનોત્તપ્પં માનો થિનં મિદ્ધં ઉદ્ધચ્ચન્તિ ઇમે હેતુપુરેજાતકમ્મવિપાકાહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયા ન હોન્તિ, સેસાનં પન સોળસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયા હોન્તિ. વિચિકિચ્છાઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ તતો અધિપતિપચ્ચયં અપનેત્વા પન્નરસધા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ. અધિપતિપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ અનેકપચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો. સમનન્તરપચ્ચયેપિ એસેવ નયો.

સહજાતપચ્ચયે ચતૂસુ તાવ ખન્ધેસુ એકેકસ્સ ધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ચત્તારિ મહાભૂતાનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતઅત્થિઅવિગતવસેન નવધા પચ્ચયા હોન્તિ. હદયવત્થુ તેસઞ્ચેવ વિપ્પયુત્તસ્સ ચ વસેન દસધા પચ્ચયો હોતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે અપુબ્બં નત્થિ. નિસ્સયપચ્ચયે ચક્ખાયતનાદીનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન નવધા પચ્ચયા હોન્તિ. ઉપનિસ્સયે અપુબ્બં નત્થિ. પુરેજાતપચ્ચયે રૂપસદ્દગન્ધરસાયતનાનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઉપનિસ્સયપુરેજાતઅત્થિઅવિગતવસેન છધા પચ્ચયા હોન્તિ. એત્તકમેવેત્થ અપુબ્બં. પચ્છાજાતાદીસુ અપુબ્બં નત્થિ. આહારપચ્ચયે કબળીકારાહારો આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઉપનિસ્સયઆહારઅત્થિઅવિગતવસેન છધા પચ્ચયો હોતિ. ઇન્દ્રિયાદીસુ અપુબ્બં નત્થિ. એવમેત્થ એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

એકપચ્ચયસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતોતિ હેતુપચ્ચયાદીસુ યસ્સ કસ્સચિ એકસ્સ પચ્ચયસ્સ યેનાકારેન યેનત્થેન યો પચ્ચયુપ્પન્નાનં પચ્ચયો હોતિ, તં આકારં તં અત્થં અવિજહિત્વાવ અઞ્ઞેહિપિ યેહાકારેહિ યેહિ અત્થેહિ સો તસ્મિઞ્ઞેવ ખણે તેસં ધમ્માનં અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ, તતો અનેકપચ્ચયભાવતો તસ્સ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ અત્થો. સેય્યથિદં – અમોહો હેતુપચ્ચયો, સો હેતુપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઇન્દ્રિયમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ એકાદસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અલોભાદોસા તતો અધિપતિઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયે તયો અપનેત્વા સેસાનં વસેન અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ. ઇદં વિપાકહેતૂસુયેવ લબ્ભતિ, કુસલકિરિયેસુ પન વિપાકપચ્ચયતા પરિહાયતિ. લોભદોસમોહા તે તયો વિપાકઞ્ચાતિ ચત્તારો અપનેત્વા સેસાનં વસેન અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ.

આરમ્મણપચ્ચયો તં આરમ્મણપચ્ચયત્તં અવિજહન્તંયેવ આરમ્મણાધિપતિનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ સત્તહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અયમેત્થ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદો, અરૂપધમ્માનં પન અતીતાનાગતાનં વા રૂપધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયભાવે સતિ આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયમત્તઞ્ઞેવ ઉત્તરિ લબ્ભતિ. અધિપતિપચ્ચયે વીમંસા અમોહસદિસા. છન્દો અધિપતિપચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ અટ્ઠહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. વીરિયં તેસઞ્ચેવ ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયાનઞ્ચાતિ ઇમેસં વસેન અપરેહિપિ દસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. ચિત્તં તતો મગ્ગપચ્ચયં અપનેત્વા આહારપચ્ચયં પક્ખિપિત્વા ઇમેસં વસેન અધિપતિપચ્ચયતો ઉત્તરિ દસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. આરમ્મણાધિપતિનો પન હેટ્ઠા આરમ્મણપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ અનેકપચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો.

અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયા અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાવ ઉપનિસ્સયકમ્મઆસેવનનત્થિવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ પઞ્ચહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ. અરિયમગ્ગચેતનાયેવ ચેત્થ કમ્મપચ્ચયતં લભતિ, ન સેસધમ્મા. સહજાતપચ્ચયો સહજાતપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ હેતુઅધિપતિઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મવિપાકઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન

અપરેહિ ચુદ્દસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અયમ્પિ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદો વત્થુસહજાતાદીનં પન વસેનેત્થ હેતુપચ્ચયાદીનં અભાવોપિ વેદિતબ્બો. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેપિ એસેવ નયો.

નિસ્સયપચ્ચયો નિસ્સયપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ અત્તનો નિસ્સયપચ્ચયત્તઞ્ચેવ અનન્તરસમનન્તરપચ્છાજાતઆસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયે ચ છ અપનેત્વા સેસાનં વસેન અપરેહિપિ સત્તરસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અયમ્પિ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદોવ વત્થુનિસ્સયાદીનં પન વસેનેત્થ હેતુપચ્ચયાદીનં આભાવોપિ વેદિતબ્બો.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયે આરમ્મણૂપનિસ્સયો આરમ્મણાધિપતિસદિસો. અનન્તરૂપનિસ્સયો અનન્તરૂપનિસ્સયપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અનન્તરસમનન્તરકમ્મઆસેવનનત્થિવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ છહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અરિયમગ્ગચેતનાયેવ ચેત્થ કમ્મપચ્ચયતં લભતિ, ન સેસધમ્મા. પકતૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયોવ. પુરેજાતપચ્ચયો અત્તનો પુરેજાતપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિનિસ્સયઉપનિસ્સયઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ અટ્ઠહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અયમ્પિ ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસોવ આરમ્મણપુરેજાતે પનેત્થ નિસ્સયઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તપચ્ચયતા ન લબ્ભતિ. ઇતો ઉત્તરિપિ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં વેદિતબ્બં. પચ્છાજાતપચ્ચયો અત્તનો પચ્છાજાતપચ્ચયભાવં અવિજહન્તોવ વિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ તીહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. આસેવનપચ્ચયો આસેવનપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અનન્તરસમનન્તરઉપનિસ્સયનત્થિવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ પઞ્ચહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ.

કમ્મપચ્ચયો કમ્મપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ એકક્ખણિકો તાવ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ નવહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. નાનાક્ખણિકો ઉપનિસ્સયઅનન્તરસમનન્તરનત્થિવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ પઞ્ચહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. વિપાકપચ્ચયો વિપાકપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ હેતુઅધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ ચુદ્દસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. આહારપચ્ચયે કબળીકારો આહારો આહારપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ દ્વીહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. સેસા તયો આહારપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાવ યથાનુરૂપં અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મવિપાકઇન્દ્રિયસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ એકાદસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ.

ઇન્દ્રિયપચ્ચયે રૂપિનો પઞ્ચિન્દ્રિયા ઇન્દ્રિયપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાવ નિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ પઞ્ચહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ. રૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયત્તં અવિજહન્તઞ્એવ અત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ દ્વીહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. અરૂપિનો ઇન્દ્રિયાનિપિ યથાનુરૂપં ઇન્દ્રિયપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાનેવ હેતુઅધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ તેરસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તિ. ઝાનપચ્ચયો ઝાનપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ યથાનુરૂપં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઇન્દ્રિયમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ દસહાકારેહિ

અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. મગ્ગપચ્ચયો મગ્ગપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ યથાનુરૂપં ઝાનપચ્ચયે વુત્તાનં દસન્નં હેતુઅધિપતીનઞ્ચાતિ ઇમેસં વસેન અપરેહિપિ દ્વાદસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ.

સમ્પયુત્તપચ્ચયો સમ્પયુત્તપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ યથાનુરૂપં હેતુઅધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મવિપાકઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ તેરસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. વિપ્પયુત્તપચ્ચયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અનન્તરસમનન્તરઆસેવનસમ્પયુત્તનત્થિવિગતસઙ્ખાતે છ પચ્ચયે અપનેત્વા સેસાનં વસેન યથાનુરૂપં અપરેહિપિ સત્તરસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. તત્થ રૂપસ્સ ચ અરૂપસ્સ ચ પચ્ચયવિભાગો વેદિતબ્બો. અત્થિપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અનન્તરસમનન્તરઆસેવનનત્થિવિગતસઙ્ખાતે પઞ્ચ પચ્ચયે અપનેત્વા સેસાનં વસેન યથાનુરૂપં અપરેહિ અટ્ઠારસહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતિ. નત્થિપચ્ચયવિગતપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયસદિસા . અવિગતપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયસદિસોયેવાતિ એવમેત્થ એકપચ્ચયસ્સ અનેકપચ્ચયભાવતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

પચ્ચયસભાગતોતિ એતેસુ હિ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયઆસેવનનત્થિવિગતા સભાગા, તથા આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયાતિ ઇમિના ઉપાયેનેત્થ પચ્ચયસભાગતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

પચ્ચયવિસભાગતોતિ પુરેજાતપચ્ચયો પનેત્થ પચ્છાજાતપચ્ચયેન વિસભાગો, તથા સમ્પયુત્તપચ્ચયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન, અત્થિપચ્ચયો નત્થિપચ્ચયેન, વિગતપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયેનાતિ ઇમિના ઉપાયેનેત્થ પચ્ચયવિસભાગતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

યુગળકતોતિ એતેસુ ચ અત્થસરિક્ખતાય, સદ્દસરિક્ખતાય, કાલપટિપક્ખતાય, હેતુફલતાય, અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખતાયાતિ ઇમેહિ કારણેહિ યુગળકતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. અનન્તરસમનન્તરા હિ અત્થસરિક્ખતાય એકં યુગળકં નામ; નિસ્સયૂપનિસ્સયા સદ્દસરિક્ખતાય, પુરેજાતપચ્છાજાતા કાલપટિપક્ખતાય, કમ્મપચ્ચયવિપાકપચ્ચયા હેતુફલતાય, સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપચ્ચયા અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખતાય એકં યુગળકં નામ, તથા અત્થિનત્થિપચ્ચયા, વિગતાવિગતપચ્ચયા ચાતિ એવમેત્થ યુગળકતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. **જનકાજનકતો**તિ એતેસુ ચ અનન્તરસમનન્તરાનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયાસેવનપચ્ચયા નાનાક્ખણિકો, કમ્મપચ્ચયો, નત્થિવિગતપચ્ચયાતિ ઇમે પચ્ચયા જનકાયેવ, ન અજનકા. પચ્છાજાતપચ્ચયો કેવલં ઉપત્થમ્ભકોયેવ, ન જનકો. સેસા જનકા ચ અજનકા ચ ઉપત્થમ્ભકા ચાતિ અત્થો. એવમેત્થ જનકાજનકતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

સબ્બટ્ઠાનિકાસબ્બટ્ઠાનિકતોતિ એતેસુ ચ સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયા સબ્બટ્ઠાનિકા નામ, સબ્બેસં સઙ્ખતાનં રૂપારૂપધમ્માનં ઠાનભૂતા કારણભૂતાતિ અત્થો. એતેહિ વિના ઉપ્પજ્જમાનો એકધમ્મોપિ નત્થીતિ. આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઅનન્તરસમનન્તરાનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયાસેવનસમ્પયુત્તનત્થિવિગતપચ્ચયા અસબ્બટ્ઠાનિકા નામ. ન સબ્બેસં રૂપારૂપધમ્માનં ઠાનભૂતા, અરૂપક્ખન્ધાનઞ્ઞેવ પન ઠાનભૂતા કારણભૂતાતિ અત્થો. અરૂપધમ્માયેવ હિ એતેહિ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન રૂપધમ્મા. પુરેજાતપચ્છાજાતાપિ અસબ્બટ્ઠાનિકા

અરૂપરૂપાનઞ્ઞેવ યથાક્કમેન પચ્ચયભાવતો. વુત્તાવસેસાપિ એકચ્ચાનં રૂપારૂપધમ્માનં ઉપ્પત્તિહેતુતો ન સબ્બટ્ઠાનિકાતિ એવમેત્થ સબ્બટ્ઠાનિકા સબ્બટ્ઠાનિકતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

રૂપં રૂપસ્સાતિઆદિવિકપ્પતોતિ એતેસુ ચ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકપચ્ચયોપિ એકન્તેન રૂપમેવ હુત્વા રૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામ નત્થિ, એકન્તેન પન રૂપં હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામ અત્થિ. કતરો પનેસોતિ? પુરેજાતપચ્ચયો. પુરેજાતપચ્ચયો હિ એકન્તેન રૂપમેવ હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ. એકન્તેન રૂપમેવ હુત્વા રૂપારૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામાતિપિ નત્થિ, એકન્તેન પન અરૂપં હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામ અત્થિ. કતરો પનેસોતિ? અનન્તરસમનન્તરઆસેવનસમ્પયુત્તનત્થિવિગતવસેન છબ્બિધો. સો હિ સબ્બોપિ એકન્તેન અરૂપમેવ હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ. એકન્તેન અરૂપમેવ હુત્વાપિ એકન્તેન રૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામાતિપિ અત્થિ. કતરો પનેસોતિ? પચ્છાજાતપચ્ચયો. સો હિ એકન્તેન અરૂપં હુત્વા રૂપસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ; એકન્તેન પન અરૂપધમ્મોવ હુત્વા રૂપારૂપાનં પચ્ચયોપિ અત્થિ. કતરો પનેસોતિ? હેતુકમ્મવિપાકઝાનમગ્ગવસેન પઞ્ચવિધો. સો હિ સબ્બોપિ એકન્તેન અરૂપમેવ હુત્વા રૂપધમ્માનં અરૂપધમ્માનમ્પિ પચ્ચયો હોતિ. એકન્તેન પન રૂપારૂપમેવ હુત્વા રૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામાતિપિ નત્થિ, અરૂપસ્સેવ પન હોતિ. કતરો પનેસોતિ? આરમ્મણપચ્ચયો ચેવ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો ચ. ઇદઞ્હિ દ્વયં એકન્તેન રૂપારૂપમેવ હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ. એકન્તેન રૂપારૂપમેવ હુત્વા પન રૂપારૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામાતિપિ અત્થિ. કતરો પનેસોતિ? અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઆહારઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન નવવિધો. સો હિ સબ્બોપિ એકન્તેન રૂપારૂપમેવ હુત્વા રૂપારૂપસ્સેવ પચ્ચયો હોતીતિ એવમેત્થ રૂપં રૂપસ્સાતિઆદિવિકપ્પતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

ભવભેદતોતિ ઇમેસુ પન ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ પઞ્ચવોકારભવે તાવ ન કોચિ પચ્ચયો ન લબ્ભતિ નામ. ચતુવોકારભવે પન તયો પુરેજાતપચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયે અપનેત્વા સેસા એકવીસતિમેવ લબ્ભન્તિ. એકવોકારભવે સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતવસેન સત્તેવ લબ્ભન્તિ. બાહિરે પન અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપે સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન પઞ્ચેવ લબ્ભન્તીતિ એવમેત્થ ભવભેદતોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ.

પચ્ચયનિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાવારો

૧. પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના

એવં અનુલોમપટ્ઠાનાદીસુ તિકપટ્ઠાનાદિવસેન ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાને પટ્ઠાનમહાપકરણે યે તિકાદયો નિસ્સાય નિદ્દિટ્ઠત્તા એતં તિકપટ્ઠાનં, દુકપટ્ઠાનં…પે॰… દુકદુકપટ્ઠાનન્તિ વુત્તં. તે અનામસિત્વા યેસં પચ્ચયાનં વસેન તે તિકાદયો વિભત્તા, તે પચ્ચયે એવ તાવ ઇમિના માતિકાનિક્ખેપપચ્ચયવિભઙ્ગસઙ્ખાતેન વારેન ઉદ્દેસતો ચ નિદ્દેસતો ચ દસ્સેત્વા, ઇદાનિ યે તિકાદયો નિસ્સાય નિદ્દિટ્ઠત્તા એતં તિકપટ્ઠાનં, દુકપટ્ઠાનં…પે॰… દુકદુકપટ્ઠાનન્તિ વુત્તં. તે તિકાદયો ઇમેસં પચ્ચયાનં વસેન વિત્થારેત્વા દસ્સેતું એકેકં તિકદુકં નિસ્સાય સત્તહિ મહાવારેહિ દેસના કતા. તેસં ઇમાનિ નામાનિ – પટિચ્ચવારો, સહજાતવારો, પચ્ચયવારો, નિસ્સયવારો, સંસટ્ઠવારો, સમ્પયુત્તવારો, પઞ્હાવારોતિ.

તત્થ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો''તિ એવં પટિચ્ચાભિધાનવસેન વુત્તો **પટિચ્ચવારો** નામ. કુસલં ધમ્મં સહજાતો કુસલો ધમ્મો''તિ એવં સહજાતાભિધાનવસેન વુત્તો **સહજાતવારો** નામ. સો પુરિમેન પટિચ્ચવારેન અત્થતો નિન્નાનાકરણો. પટિચ્ચાભિધાનવસેન બુજ્ઝનકાનં વસેન પન પઠમો વુત્તો, સહજાતાભિધાનવસેન બુજ્ઝનકાનં વસેન દુતિયો. દ્વીસુપિ ચેતેસુ રૂપારૂપધમ્મવસેન પચ્ચયા ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મા ચ વેદિતબ્બા. તે ચ ખો સહજાતાવ, ન પુરેજાતપચ્છાજાતા લબ્ભન્તિ. ''કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ધમ્મો''તિ એવં પચ્ચયાભિધાનવસેન વુત્તો પન **પચ્ચયવારો** નામ. સોપિ પુરિમવારદ્વયં વિય રૂપારૂપધમ્મવસેનેવ વેદિતબ્બો. પચ્ચયો પનેત્થ પુરેજાતોપિ લબ્ભતિ. અયમસ્સ પુરિમવારદ્વયતો વિસેસો. તદનન્તરો ''કુસલં ધમ્મં નિસ્સાય કુસલો ધમ્મો''તિ એવં નિસ્સયાભિધાનવસેન વુત્તો **નિસ્સયવારો** નામ. સો પુરિમેન પચ્ચયવારેન અત્થતો નિન્નાનાકરણો. પચ્ચયાભિધાનવસેન બુજ્ઝનકાનં વસેન પન પઠમો વુત્તો, નિસ્સયાભિધાનવસેન બુજ્ઝનકાનં વસેન દુતિયો. તતો પરં ''કુસલં ધમ્મં સંસટ્ઠો કુસલો ધમ્મો''તિ એવં સંસટ્ઠાભિધાનવસેન વુત્તો **સંસટ્ઠવારો** નામ. ''કુસલં ધમ્મં સમ્પયુત્તો કુસલો ધમ્મો''તિ એવં સમ્પયુત્તાભિધાનવસેન વુત્તો **સમ્પયુત્તવારો** નામ. સો પુરિમેન સંસટ્ઠવારેન અત્થતો નિન્નાનાકરણો. સંસટ્ઠાભિધાનવસેન બુજ્ઝનકાનં વસેન પન પઠમો વુત્તો, સમ્પયુત્તાભિધાનવસેન દુતિયો. દ્વીસુપિ ચેતેસુ અરૂપધમ્મવસેનેવ પચ્ચયા પચ્ચયુપ્પન્ના ચ વેદિતબ્બા. સત્તમવારે પન યસ્મા ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન તે તે પઞ્હે ઉદ્ધરિત્વા પુન ''કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન''ન્તિઆદિના નયેન સબ્બેપિ તે પઞ્હા નિજ્જટા નિગ્ગુમ્બા ચ કત્વા વિભત્તા, તસ્મા સો વારો પઞ્હાનં સાધુકં વિભત્તત્તા **પઞ્હાવારો**ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગતો. રૂપારૂપધમ્મવસેનેવ પનેત્થ પચ્ચયાપિ પચ્ચયુપ્પન્નાપિ વેદિતબ્બા.

તત્થ યો તાવ એસ સબ્બપઠમો પટિચ્ચવારો નામ, સો ઉદ્દેસતો નિદ્દેસતો ચ દુવિધો હોતિ. તત્થ ઉદ્દેસવારો પઠમો, પુચ્છાવારોતિપિ વુચ્ચતિ. પણ્ણત્તિવારોતિપિ તસ્સેવ નામં. સો હિ કુસલાદયો પટિચ્ચ કુસલાદીનં હેતુપચ્ચયાદીનં વસેન ઉદ્દિટ્ઠત્તા ઉદ્દેસવારો, કુસલાદયો પટિચ્ચ હેતુપચ્ચયાદિવસેન કુસલાદીનં ઉપ્પત્તિયા પુચ્છિતત્તા પુચ્છાવારો, કુસલાદયો પટિચ્ચ હેતુપચ્ચયાદિવસેન કુસલાદીનં ઉપ્પત્તિયા પઞ્ઞાપિતત્તા પણ્ણત્તિવારોતિપિ વુત્તો.

૨૫-૩૪. તત્થ **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા**તિ પરિકપ્પપુચ્છા. અયઞ્હેત્થ અત્થો – યો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા, કિં સો કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ સિયાતિ અથ વા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ યો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય, સો હેતુપચ્ચયા સિયાતિ અયમેત્થ અત્થો. તત્થ **પટી**તિ સદિસત્થે વત્તતિ. સદિસપુગ્ગલો હિ પટિપુગ્ગલો, સદિસભાગો ચ પટિભાગોતિ વુચ્ચતિ. **ઇચ્ચા**તિ ગમનુસ્સુક્કવચનમેતં. ઉભયં એકતો કત્વા **પટિચ્ચા**તિ પટિગન્ત્વા સહુપ્પત્તિસઙ્ખાતેન સદિસભાવેન પત્વા, તેન સદ્ધિં એકતો ઉપ્પત્તિભાવં ઉપગન્ત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **કુસલો ધમ્મો**તિ એવં સહુપ્પત્તિભાવેન કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયાતિ પુચ્છતિ. અથ વા **પટિચ્ચા**તિ પચ્ચયં કત્વા. તં પન પચ્ચયકરણં પુરેજાતેપિ પચ્ચયે લબ્ભતિ સહજાતેપિ. ઇધ સહજાતં અધિપ્પેતં. **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. તત્થ કિઞ્ચાપિ સહજાતવસેન કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો નત્થિ, ઇમસ્મિં પન પુચ્છાવારે યમ્પિ વિસ્સજ્જિયમાનં અત્થતો લબ્ભતિ, યમ્પિ ન લબ્ભતિ, તં સબ્બં પુચ્છાવસેન ઉદ્ધટં. પરતો પન વિસ્સજ્જને યં ન લબ્ભતિ, તં પહાય યં લબ્ભતિ, તદેવ વિસ્સજ્જિતં.

એવમેત્થ પુચ્છાનં અત્થઞ્ચેવ પુચ્છાગતિઞ્ચ ઞત્વા ઇદાનિ ગણનવસેન પુચ્છાપરિચ્છેદો વેદિતબ્બો . એત્થ હિ ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા’’તિ કુસલપદં આદિં કત્વા કુસલાકુસલાબ્યાકતન્તા તિસ્સો પુચ્છા, પુન તદેવાદિં કત્વા કુસલાબ્યાકતાદિવસેન દુકપ્પભેદન્તા તિસ્સો, પુન તદેવાદિં કત્વા તિકન્તા ચ એકા, એવં કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચાતિ કુસલાદિકા સત્ત પુચ્છા, તથા અકુસલાદિકા, તથા અબ્યાકતાદિકા, તથા કુસલાબ્યાકતાદિકા, અકુસલાબ્યાકતાદિકા, કુસલાકુસલાદિકા, કુસલાકુસલાબ્યાકતાદિકાતિ સબ્બાપિ સત્તન્નં સત્તકાનં વસેન કુસલત્તિકં નિસ્સાય હેતુપચ્ચયે એકૂનપઞ્ઞાસં પુચ્છા.

તત્થ એકમૂલકાવસાના નવ, એકમૂલદુકાવસાના નવ, એકમૂલતિકાવસાના તિસ્સો, દુકમૂલએકાવસાના નવ, દુકમૂલદુકાવસાના નવ, દુકમૂલતિકાવસાના તિસ્સો, તિકમૂલએકાવસાના તિસ્સો, તિકમૂલદુકાવસાના તિસ્સો, તિકમૂલતિકાવસાના એકાતિ એવમેતા મૂલવસેનાપિ વેદિતબ્બા. યથા ચ હેતુપચ્ચયે એકૂનપઞ્ઞાસં, આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ તથેવાતિ સબ્બેસુપિ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ –

સહસ્સમેકઞ્ચ સતં, છસત્તતિ પુનાપરા;
પુચ્છા સમ્પિણ્ડિતા હોન્તિ, નયમ્હિ એકમૂલકે.

૩૫-૩૬. તતો પરં **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા**તિ દુમૂલકનયો આરદ્ધો. તત્થ હેતારમ્મણદુકો…પે॰… હેતુઅવિગતદુકોતિ હેતુપચ્ચયેન સદ્ધિં તેવીસતિ દુકા હોન્તિ. તેસુ હેતુપચ્ચયે વિય હેતારમ્મણદુકેપિ એકૂનપઞ્ઞાસં પુચ્છા, તાસુ પાળિયં દ્વેયેવ દસ્સિતા. યથા ચ હેતારમ્મણદુકે એકૂનપઞ્ઞાસં તથા હેતાધિપતિદુકાદીસુપિ. તત્થ પઠમપુચ્છાવસેન હેતાધિપતિદુકો, હેતાનન્તરદુકો, હેતુસમનન્તરદુકોતિ પટિપાટિયા તયો દુકે દસ્સેત્વા પરિયોસાને હેતુઅવિગતદુકો દસ્સિતો, સેસં સઙ્ખિત્તં. પુચ્છાપરિચ્છેદો પનેત્થ એવં વેદિતબ્બો.

સહસ્સમેકઞ્ચ સતં, સત્તવીસતિમેવ ચ;
દુકેસુ તેવીસતિયા, પુચ્છા હોન્તિ દુમૂલકે.

૩૭. તતો પરં **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા**તિ તિમૂલકનયો આરદ્ધો. તત્થ હેતારમ્મણદુકેન સદ્ધિં અધિપતિપચ્ચયાદીસુ બાવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન બાવીસતિ તિકા હોન્તિ. તેસુ પઠમપુચ્છાવસેન પઠમત્તિકઞ્ચ દુતિયત્તિકઞ્ચ દસ્સેત્વા પરિયોસાનતિકો દસ્સિતો, સેસં સઙ્ખિત્તં. યથા પન દુકેસુ, એવં તિકેસુપિ એકમેકસ્મિં તિકે એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા સબ્બેસુપિ બાવીસતિયા તિકેસુ –

સહસ્સમેકં પુચ્છાનં, અટ્ઠસત્તતિમેવ ચ;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ તિકમૂલકે.

૩૮. તતો પરં **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયા**તિ ચતુમૂલકનયો આરદ્ધો. તત્થ પઠમત્તિકેન સદ્ધિં અનન્તરપચ્ચયાદીસુ એકવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન એકવીસતિ ચતુક્કા હોન્તિ. તેસુ દ્વે ચતુક્કે દસ્સેત્વા સેસં સઙ્ખિત્તં. ઇધાપિ એકમેકસ્મિં ચતુક્કે એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા સબ્બેસુપિ એકવીસતિયા ચતુક્કેસુ –

સહસ્સમેકં પુચ્છાનં, એકૂનતિંસ પુનાપરા;

પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ ચતુમૂલકે.

તતો પરં પઞ્ચમૂલકં આદિં કત્વા યાવ સબ્બમૂલકા દેસના કતા, તં સબ્બં સઙ્ખિપિત્વા હેટ્ઠા વુત્તઞ્ચ ઉપરિ વત્તબ્બઞ્ચ એકતો કત્વા પાળિયં ‘‘એકમૂલકં, દુમૂલકં, તિમૂલકં, ચતુમૂલકં, પઞ્ચમૂલકં, સબ્બમૂલકં અસમ્મુય્હન્તેન વિત્થારેતબ્બ’’ન્તિ નયો દસ્સિતો. તત્થ એકમૂલકાદીસુ યં વત્તબ્બં, તં વુત્તમેવ. પઞ્ચમૂલકે પન પઠમચતુક્કેન સદ્ધિં સમનન્તરપચ્ચયાદીસુ સમવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન સમવીસતિ પઞ્ચકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ નવ પુચ્છાનં, અસીતિ ચ પુનાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ પઞ્ચમૂલકે.

છમૂલકે પઠમપઞ્ચકેન સદ્ધિં સહજાતપચ્ચયાદીસુ એકૂનવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન એકૂનવીસતિ છક્કા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ નવ પુચ્છાનં, એકતિંસ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ છક્કમૂલકે.

સત્તમૂલકે પઠમછક્કેન સદ્ધિં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાદીસુ અટ્ઠારસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન અટ્ઠારસ સત્તકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ અટ્ઠ પુચ્છાનં, દ્વાસીતિ ચ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ સત્તમૂલકે.

અટ્ઠમૂલકે પઠમસત્તકેન સદ્ધિં નિસ્સયપચ્ચયાદીસુ સત્તરસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન સત્તરસ અટ્ઠકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ અટ્ઠ પુચ્છાનં, તેત્તિંસા ચ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ અટ્ઠમૂલકે.

નવમૂલકે પઠમઅટ્ઠકેન સદ્ધિં ઉપનિસ્સયપચ્ચયાદીસુ સોળસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન સોળસ નવકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ સત્ત પુચ્છાનં, ચતુરાસીતિ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ નવમૂલકે.

દસમૂલકે પઠમનવકેન સદ્ધિં પુરેજાતપચ્ચયાદીસુ પન્નરસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન પન્નરસ દસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ સત્ત પુચ્છાનં, પઞ્ચતિંસ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયમ્હિ દસમૂલકે.

એકાદસમૂલકે પઠમદસકેન સદ્ધિં પચ્છાજાતપચ્ચયાદીસુ ચુદ્દસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન ચુદ્દસ એકાદસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

છ સતાનિ ચ પુચ્છાનં, છળાસીતિ તતોપરા;
નયમ્હિ પુચ્છા ગણિતા, એકાદસકમૂલકે.

દ્વાદસમૂલકે પઠમએકાદસકેન સદ્ધિં આસેવનપચ્ચયાદીસુ તેરસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન તેરસ દ્વાદસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

છ સતાનિ ચ પુચ્છાનં, સત્તતિંસ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે દ્વાદસમૂલકે.

તેરસમૂલકે પઠમદ્વાદસકેન સદ્ધિં કમ્મપચ્ચયાદીસુ દ્વાદસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન દ્વાદસ તેરસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ પઞ્ચ પુચ્છાનં, અટ્ઠાસીતિ પુનાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે તેરસમૂલકે.

ચુદ્દસમૂલકે પઠમતેરસકેન સદ્ધિં વિપાકપચ્ચયાદીસુ એકાદસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન એકાદસ ચુદ્દસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ પઞ્ચ પુચ્છાનં, તિંસ ચાથ નવાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે ચુદ્દસમૂલકે.

પન્નરસમૂલકે પઠમચુદ્દસકેન સદ્ધિં આહારપચ્ચયાદીસુ દસસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન દસ પન્નરસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ ચત્તારિ પુચ્છાનં, નવુતિ ચ તતોપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે પન્નરસમૂલકે.

સોળસમૂલકે પઠમપન્નરસકેન સદ્ધિં ઇન્દ્રિયપચ્ચયાદીસુ નવસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન નવ સોળસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ ચત્તારિ ચત્તા-લીસેકા ચેવ પુનાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે સોળસમૂલકે.

સત્તરસમૂલકે પઠમસોળસકેન સદ્ધિં ઝાનપચ્ચયાદીસુ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન અટ્ઠ સત્તરસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ તીણિ પુચ્છાનં, નવુતિ દ્વે પુનાપરા;

પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે સત્તરસમૂલકે.

અટ્ઠારસમૂલકે પઠમસત્તરસકેન સદ્ધિં મગ્ગપચ્ચયાદીસુ સત્તસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન સત્ત અટ્ઠારસકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતાનિ તીણિ પુચ્છાનં, તેચત્તારીસમેવ ચ;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે અટ્ઠારસમૂલકે.

એકૂનવીસતિમૂલકે પઠમઅટ્ઠારસકેન સદ્ધિં સમ્પયુત્તપચ્ચયાદીસુ છસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન છ એકૂનવીસતિકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

દ્વે સતા નવુતિ ચેવ, ચતસ્સો ચ પુનાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે એકૂનવીસતિકે.

વીસતિમૂલકે પઠમએકૂનવીસતિકેન સદ્ધિં વિપ્પયુત્તપચ્ચયાદીસુ પઞ્ચસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન પઞ્ચવીસતિકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

દ્વે સતા હોન્તિ પુચ્છાનં, ચત્તાલીસા ચ પઞ્ચ ચ;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે વીસતિમૂલકે.

એકવીસતિમૂલકે પઠમવીસતિકેન સદ્ધિં અત્થિપચ્ચયાદીસુ ચતૂસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન ચત્તારો એકવીસતિકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

સતં છનવુતિ ચેવ, પુચ્છા હોન્તિ સમ્પિણ્ડિતા;
ગણિતા લક્ખણઞ્ઞૂહિ, એકવીસતિકે નયે.

દ્વાવીસતિમૂલકે પઠમએકવીસતિકેન સદ્ધિં નત્થિપચ્ચયાદીસુ તીસુ પચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન તયો દ્વાવીસતિકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

ચત્તાલીસાધિકં સતં, સત્ત ચેવ પુનાપરા;
પુચ્છા ગણનતો હોન્તિ, નયે દ્વાવીસતિમૂલકે.

તેવીસતિમૂલકે પઠમદ્વાવીસતિકેન સદ્ધિં દ્વીસુ વિગતાવિગતપચ્ચયેસુ એકમેકસ્સ યોજનાવસેન દ્વે તેવીસતિકા હોન્તિ. તેસુ એકમેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા –

અટ્ઠનવુતિમેવિધ, પુચ્છા ગણનતો મતા;
નયમ્હિ તેવીસતિમે, તેવીસતિકમૂલકે.

ચતુવીસતિમૂલકો પન સબ્બપચ્ચયાનં સમોધાનવસેન વેદિતબ્બો, તેનેવ સબ્બમૂલકોતિ વુત્તો. તત્થ એકૂનપઞ્ઞાસમેવ પુચ્છા હોન્તીતિ સબ્બાપેતા હેતુપચ્ચયપદમેવ ગહેત્વા એકમૂલકાદીનં

સબ્બમૂલકપરિયોસાનાનં વસેન સત્થારા દેવપરિસતિ વિત્થારતો વિભત્તા પુચ્છા ઇધ સઙ્ખેપેન દસ્સિતા.

તાસં પન સબ્બાસમ્પિ અયં ગણનપિણ્ડો – એકમૂલકનયસ્મિઞ્હિ એકાદસ સતાનિ છસત્તતિ ચ પુચ્છા આગતા. હેતુપચ્ચયનયે તેનેવ મૂલકેન એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા ઇમસ્મિં હેતુપચ્ચયમૂલકે ગહેતબ્બા, સેસા સેસપચ્ચયમૂલકેસુ પક્ખિપિતબ્બા. દુમૂલકે સત્તવીસાનિ એકાદસ સતાનિ, તિમૂલકે સહસ્સં અટ્ઠસત્તતિ ચ, ચતુમૂલકે સહસ્સં એકૂનતિંસઞ્ચ, પઞ્ચમૂલકે અસીતાધિકાનિ નવ સતાનિ, છમૂલકે એકતિંસાનિ નવ સતાનિ, સત્તમૂલકે દ્વાસીતાનિ અટ્ઠ સતાનિ, અટ્ઠમૂલકે તેત્તિંસાનિ અટ્ઠ સતાનિ, નવમૂલકે ચતુરાસીતાનિ સત્ત સતાનિ, દસમૂલકે પઞ્ચતિંસાનિ સત્ત સતાનિ, એકાદસમૂલકે છાસીતાનિ છ સતાનિ, દ્વાદસમૂલકે સત્તતિંસાનિ છ સતાનિ, તેરસમૂલકે અટ્ઠાસીતાનિ પઞ્ચ સતાનિ, ચુદ્દસમૂલકે એકૂનચત્તાલીસાનિ પઞ્ચ સતાનિ, પન્નરસમૂલકે નવુતાનિ ચત્તારિ સતાનિ, સોળસમૂલકે એકચત્તાલીસાનિ ચત્તારિ સત્તાનિ, સત્તરસમૂલકે દ્વાનવુતાનિ તીણિ સતાનિ, અટ્ઠારસમૂલકે તેચત્તાલીસાનિ તીણિ સતાનિ, એકૂનવીસતિમૂલકે ચતુનવુતાનિ દ્વે સતાનિ, વીસતિમૂલકે પઞ્ચચત્તાલીસાનિ દ્વે સતાનિ, એકવીસતિમૂલકે છનવુતિસતં, દ્વાવીસતિમૂલકે સત્તચત્તાલીસસતં, તેવીસતિમૂલકે અટ્ઠનવુતિ, સબ્બમૂલકે એકૂનપઞ્ઞાસાતિ એવં હેતુપદં આદિં કત્વા વિભત્તેસુ એકમૂલકાદીસુ –

ચુદ્દસેવ સહસ્સાનિ, પુન સત્ત સતાનિ ચ;
પુચ્છા હેતુપદસ્સેવ, એકમૂલાદિભેદતોતિ.

૩૯-૪૦. એવં હેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકતો પટ્ઠાય યાવ સબ્બમૂલકનયા પુચ્છાભેદં દસ્સેત્વા ઇદાનિ આરમ્મણપચ્ચયં આદિં કત્વા દસ્સેતું **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા**તિઆદિમાહ. તત્થ **આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા**તિ એત્તાવતા આરમ્મણપચ્ચયં આદિં કત્વા હેતુપચ્ચયપરિયોસાનો એકમૂલકનયો દસ્સિતો. તતો પરં **આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા**તિ દુકમૂલકં આરદ્ધં. તત્થ ઇમં પઠમદુકઞ્ચેવ આરમ્મણાવિગતદુકઞ્ચ દસ્સેત્વા સેસં સઙ્ખિત્તં. **આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા**તિ અયં ઓસાનદુકોપિ ન દસ્સિતો. સચે પન કત્થચિ વાચનામગ્ગે સન્દિસ્સતિ, સ્વેવ વાચનામગ્ગો ગહેતબ્બો. તતો પરં આરમ્મણપચ્ચયવસેન તિકમૂલકાદયો અદસ્સેત્વાવ અધિપતિપચ્ચયં આદિં કત્વા એકકાદયો દસ્સેતું **અધિપતિપચ્ચયા, અનન્તરપચ્ચયા, સમનન્તરપચ્ચયા, સહજાતપચ્ચયા, અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા**તિ એત્તકમેવ વુત્તં, તં એકમૂલકવસેન વા સબ્બમૂલકવસેન વા વેદિતબ્બં.

૪૧. તતો પરં અવિગતપચ્ચયં આદિં કત્વા દુમૂલકમેવ દસ્સેતું – **અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ અવિગતહેતુદુકો, અવિગતારમ્મણદુકો, અવિગતાધિપતિદુકોતિ પટિપાટિયા તયો દુકે વત્વા પરિયોસાને ચ અવિગતવિગતદુકો એકો દુકો દસ્સિતો. તતો અવિગતપચ્ચયવસેનેવ તિમૂલકં દસ્સેતું – ‘‘અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા, અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા, અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયા’’તિ એવં પટિપાટિયા તયો તિકે વત્વા ‘‘અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા વિગતપચ્ચયા’’તિ પરિયોસાનત્તિકો વુત્તો. તતો અવિગતપચ્ચયવસેનેવ ચતુમૂલકં દસ્સેતું ‘‘અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા, અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયા’’તિ દ્વે ચતુક્કે વત્વા ‘‘વિગતપચ્ચયા’’તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા ઠપિતં, સેસં સબ્બં સઙ્ખિત્તં. તસ્સ સઙ્ખિત્તભાવં દસ્સેતું ‘‘એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકં, દુમૂલકં, તિમૂલકં, સબ્બમૂલકં અસમ્મુય્હન્તેન વિત્થારેતબ્બ’’ન્તિ વુત્તં. તસ્મા યથા હેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા હેતુઆદિપદવસેન એકમૂલકે એકાદસ પુચ્છાસતાનિ

છસત્તતિ ચ પુચ્છા…પે॰… સબ્બમૂલકે એકૂનપઞ્ઞાસં, એવં આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ એકમેકં આદિં કત્વા આરમ્મણાદિપદવસેન એકમેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકે એકાદસ પુચ્છાસતાનિ છસત્તતિ ચ પુચ્છા…પે॰… સબ્બમૂલકે એકૂનપઞ્ઞાસાતિ એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકાદિભેદે સત્તસતાધિકાનિ ચુદ્દસ પુચ્છા સહસ્સાનિ હોન્તિ. તાસં સબ્બેસુપિ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ અયં ગણનપરિચ્છેદો –

દ્વાપઞ્ઞાસસહસ્સાન-ટ્ઠસતાનિ તીણિ સતસહસ્સાનિ;
કુસલત્તિકસ્સ પુચ્છા, અનુલોમનયમ્હિ સુવિભત્તા.

યથા ચ કુસલત્તિકસ્સ, એવં વેદનાત્તિકાદીનમ્પીતિ સબ્બેસુપિ દ્વાવીસતિયા તિકેસુ –

એકસટ્ઠિસહસ્સાનિ, છ સતાનિ સત્તસત્તતિ;
સતસહસ્સાનિ પુચ્છાનં, તિકભેદે પભેદતો.

સઙ્ખિત્તા વાચનામગ્ગો.

દુકેસુ પન ''સિયા હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા''તિ એવં હેતું પટિચ્ચ હેતુ, હેતું પટિચ્ચ નહેતુ, હેતું પટિચ્ચ હેતુ ચ નહેતુ ચ, નહેતું પટિચ્ચ નહેતુ, નહેતું પટિચ્ચ હેતુ, નહેતું પટિચ્ચ હેતુ ચ નહેતુ ચ, હેતુઞ્ચ નહેતુઞ્ચ પટિચ્ચ હેતુ, હેતુઞ્ચ નહેતુઞ્ચ પટિચ્ચ નહેતુ, હેતુઞ્ચ નહેતુઞ્ચ પટિચ્ચ હેતુ ચ નહેતુ ચાતિ એકમેકસ્મિં દુકે હેતુપચ્ચયાદીસુ એકમેકસ્મિં પચ્ચયે નવ પુચ્છા હોન્તિ. તાસુ હેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકે દ્વેસતાનિ સોળસ ચ પુચ્છા હોન્તિ. તાસુ હેતુપચ્ચયસ્સેવ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સા નવ પુચ્છા ગહેતબ્બા, સેસા અટ્ઠ વારેન ગહિતા.

તાસં દુકમૂલકાદીસુ તેવીસતિયા વારેસુ એકેકં નવકં અપનેત્વા યાવ સબ્બમૂલકા અયં ગણનપરિચ્છેદો – દુકમૂલકે તાવ એકમૂલકે દસ્સિતેસુ દ્વીસુ સોળસાધિકેસુ પુચ્છાસતેસુ નવ અપનેત્વા દ્વેસતાનિ સત્ત ચ પુચ્છા હોન્તિ, તતો નવ અપનેત્વા તિમૂલકે અટ્ઠનવુતિસતં. એવં પુરિમપુરિમતો નવ નવ અપનેત્વા ચતુમૂલકે એકૂનનવુતિસતં, પઞ્ચમૂલકે અસીતિસતં, છમૂલકે એકસત્તતિસતં, સત્તમૂલકે દ્વાસટ્ઠિસતં, અટ્ઠમૂલકે તેપણ્ણાસસતં, નવમૂલકે ચતુચત્તાલીસસતં, દસમૂલકે પઞ્ચતિંસસતં, એકાદસમૂલકે છબ્બીસસતં, દ્વાદસમૂલકે સત્તરસાધિકસતં, તેરસમૂલકે અટ્ઠાધિકસતં, ચુદ્દસમૂલકે નવનવુતિ, પન્નરસમૂલકે નવુતિ, સોળસમૂલકે એકાસીતિ, સત્તરસમૂલકે દ્વાસત્તતિ, અટ્ઠારસમૂલકે તેસટ્ઠિ, એકૂનવીસતિમૂલકે ચતુપઞ્ઞાસં, વીસતિમૂલકે પઞ્ચચત્તાલીસં, એકવીસતિમૂલકે છત્તિંસં, દ્વાવીસતિમૂલકે સત્તવીસ, તેવીસતિમૂલકે અટ્ઠારસ, સબ્બમૂલકે નવાતિ. યથા પનેતાનિ હેતુપચ્ચયવસેન એકમૂલકે સોળસાધિકાનિ દ્વે પુચ્છાસતાનિ…પે॰… સબ્બમૂલકે નવ, એવં આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ એકમેકં આદિં કત્વા આરમ્મણાદિપદવસેન એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકે સોળસાધિકાનિ દ્વે પુચ્છાસતાનિ…પે॰… સબ્બમૂલકે નવાતિ એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકાદિભેદે દ્વે પુચ્છા સહસ્સાનિ સત્તસતાનિ ચ પુચ્છા હોન્તિ. તાસં સબ્બેસુપિ ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ અયં ગણનપરિચ્છેદો –

ચતુસટ્ઠિસહસ્સાનિ, પુન અટ્ઠસતાનિ ચ;
પુચ્છા હેતુદુકસ્સેવ, અનુલોમનયે મતા.

યથા ચ હેતુદુકસ્સ, એવં સહેતુકદુકાદીનમ્પીતિ સબ્બસ્મિમ્પિ દુકસતે –

સટ્ઠિ સતસહસ્સાનિ, ચત્તારિ ચ તતોપરં;
અસીતિ ચ સહસ્સાનિ, પુચ્છા દુકસતે વિદૂ.

અયં તાવ સુદ્ધિકે તિકપટ્ઠાને ચેવ દુકપટ્ઠાને ચ પુચ્છાનં ગણનપરિચ્છેદો.

યં પન તતો પરં દ્વાવીસતિ તિકે ગહેત્વા દુકસતે પક્ખિપિત્વા **દુકતિકપટ્ઠાનં** નામ દેસિતં, તત્થ ‘‘સિયા હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા’’તિ એવં દ્વાવીસતિયા તિકેસુ એકેકં તિકં દુકાનં સતેન સતેન સદ્ધિં યોજેત્વા દસ્સેતબ્બાનં પુચ્છાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેસં એકમૂલકાદીનં વસેન ગહેત્વા પરિચ્છેદો વેદિતબ્બો.

યમ્પિ તતો પરં દુકસતં ગહેત્વા દ્વાવીસતિયા તિકેસુ પક્ખિપિત્વા **તિકદુકપટ્ઠાનં** નામ દેસિતં, તત્થાપિ ‘‘સિયા કુસલં હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો હેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા’’તિ એવં દુકસતે એકેકં દુકં દ્વાવીસતિયા તિકેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા દસ્સેતબ્બાનં પુચ્છાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેસં એકમૂલકાદીનં વસેન ગહેત્વા પરિચ્છેદો વેદિતબ્બો.

યમ્પિ તતો પરં તિકે તિકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા **તિકતિકપટ્ઠાનં** નામ દેસિતં, તત્થાપિ ‘‘સિયા કુસલં સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા’’તિ એવં દ્વાવીસતિયા તિકેસુ એકેકં તિકં સેસેહિ એકવીસતિયા તિકેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા દસ્સેતબ્બાનં પુચ્છાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેસં એકમૂલકાદીનં વસેન ગહેત્વા પરિચ્છેદો વેદિતબ્બો.

યમ્પિ તતો પરં દુકે દુકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા **દુકદુકપટ્ઠાનં** નામ દેસિતં, તત્થાપિ ‘‘સિયા હેતું સહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ સહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા’’તિ એવં દુકસતે એકેકં દુકં સેસેહિ નવનવુતિયા દુકેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા દસ્સેતબ્બાનં પુચ્છાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેસં એકમૂલકાદીનં વસેન ગહેત્વા પરિચ્છેદો વેદિતબ્બો. તથાગતેન હિ સબ્બમ્પેતં પભેદં દસ્સેત્વાવ દેવપરિસાય ધમ્મો દેસિતો, ધમ્મસેનાપતિસ્સ પન તેન ‘‘અજ્જ ઇદઞ્ચિદઞ્ચ દેસિત’’ન્તિ સઙ્ખિપિત્વા નયદસ્સનમત્તેનેવ દેસના અક્ખાતા. થેરેનાપિ સઙ્ખિપિત્વાવ વાચનામગ્ગો પવત્તિતો, સો થેરેન પવત્તિતનયેનેવ સઙ્ગીતિકાલે સઙ્ગહં આરોપિતો.

તં પનસ્સ સઙ્ખેપનયં દસ્સેતું **તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવર**ન્તિ અયં ગાથા ઠપિતા. તસ્સત્થો – **તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવર**ન્તિ પવરં તિકપટ્ઠાનઞ્ચ. **દુકુત્તમ**ન્તિ ઉત્તમં સેટ્ઠં દુકપટ્ઠાનઞ્ચ. **દુકતિકઞ્ચેવા**તિ દુકતિકપટ્ઠાનઞ્ચ. **તિકદુકઞ્ચા**તિ તિકદુકપટ્ઠાનઞ્ચ. **તિકતિકઞ્ચેવા**તિ તિકતિકપટ્ઠાનઞ્ચ. **દુકદુકઞ્ચા**તિ દુકદુકપટ્ઠાનઞ્ચ. **છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા**તિ એતે તિકપટ્ઠાનાદયો સુટ્ઠુ ગમ્ભીરા છ નયા અનુલોમમ્હિ વેદિતબ્બાતિ. તત્થ દ્વે અનુલોમાનિ – ધમ્માનુલોમઞ્ચ પચ્ચયાનુલોમઞ્ચ. તત્થ ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો’’તિ એવં અભિધમ્મમાતિકાપદેહિ સઙ્ગહિતાનં ધમ્માનં અનુલોમદેસનાવસેન પવત્તં **ધમ્માનુલોમં** નામ. ‘‘હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા’’તિ એવં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં અનુલોમદેસનાવસેન પવત્તં **પચ્ચયાનુલોમં** નામ.

તત્થ હેટ્ઠા અટ્ઠકથાયં ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં...પે॰... છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અયં ગાથા ધમ્માનુલોમં સન્ધાય વુત્તા. ઇધ પન અયં ગાથા તસ્મિં ધમ્માનુલોમે પચ્ચયાનુલોમં સન્ધાય વુત્તા. તસ્મા ''છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અટ્ઠકથાગાથાય ધમ્માનુલોમે તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પનોકાસે ''હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિ એવં પવત્તે પચ્ચયાનુલોમે એતે ધમ્માનુલોમે તિકપટ્ઠાનાદયો ''છ નયા સુગમ્ભીરા''તિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. તેસુ અનુલોમે તિકપટ્ઠાને કુસલત્તિકમત્તસ્સેવ વસેન અયં ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારસ્સ પણ્ણત્તિવારે સઙ્ખિપિત્વા પુચ્છાપભેદો દસ્સિતો. સેસેસુ પન તિકેસુ સેસપટ્ઠાનેસુ ચ એકાપિ પુચ્છા ન દસ્સિતા. તતો પરેસુ પન સહજાતવારાદીસુ કુસલત્તિકસ્સાપિ વસેન પુચ્છં અનુદ્ધરિત્વા લબ્ભમાનકવસેન વિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતં. ''છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ વચનતો પન ઇમસ્મિં પચ્ચયાનુલોમે છપિ એતે પટ્ઠાનનયા પુચ્છાવસેન ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતબ્બા. પટ્ઠાનં વણ્ણયન્તાનઞ્હિ આચરિયાનં ભારો એસોતિ.

૨. પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૨-૪૪. ઇદાનિ પચ્ચનીયં હોતિ. તં દસ્સેતું **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય ન હેતુપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ અનુલોમપુચ્છાહિ સમપ્પમાણોવ પુચ્છાપરિચ્છેદો. તેનેવેત્થ ''યથા અનુલોમે હેતુપચ્ચયો વિત્થારિતો, એવં પચ્ચનીયેપિ નહેતુપચ્ચયો વિત્થારેતબ્બો''તિ વત્વા પુન પરિયોસાને ''યથા અનુલોમે એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકં, દુમૂલકં, તિમૂલકં, ચતુમૂલકં યાવ તેવીસતિમૂલકં, એવં પચ્ચનીયેપિ વિત્થારેતબ્બ''ન્તિ વુત્તં. **તેવીસતિમૂલકન્તિ** ઇદઞ્ચેત્થ દુમૂલકંયેવ સન્ધાય વુત્તં. પરિયોસાને પન સબ્બમૂલકં ચતુવીસતિમૂલકમ્પિ હોતિયેવ. તં સબ્બં સઙ્ખિત્તમેવાતિ.

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં...પે॰... છ પચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ એત્થાપિ દ્વે પચ્ચનીયાનિ – ધમ્મપચ્ચનીયઞ્ચ પચ્ચયપચ્ચનીયઞ્ચ. તત્થ ''કુસલા ધમ્મા''તિ એવં અભિધમ્મમાતિકાપદેહિ સઙ્ગહિતાનં ધમ્માનં ''ન કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ ન કુસલો ધમ્મો''તિ પચ્ચનીયદેસનાવસેન પવત્તં **ધમ્મપચ્ચનીયં** નામ. ''નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા''તિ એવં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં પચ્ચનીયદેસનાવસેન પવત્તં **પચ્ચયપચ્ચનીયં** નામ. તત્થ હેટ્ઠા અટ્ઠકથાયં ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં...પે॰... છ પચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અયં ગાથા ધમ્મપચ્ચનીયં સન્ધાય વુત્તા. ઇધ પન અયં ગાથા ધમ્માનુલોમેયેવ પચ્ચયપચ્ચનીયં સન્ધાય વુત્તા. તસ્મા ''છ પચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અટ્ઠકથાગાથાય ધમ્મપચ્ચનીયે તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પનોકાસે ન હેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયાતિ એવં પવત્તે પચ્ચયપચ્ચનીયે એતે ધમ્માનુલોમેયેવ તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

તેસુ અનુલોમતિકપટ્ઠાનેયેવ કુસલત્તિકમત્તસ્સ વસેન અયં ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારસ્સ પણ્ણત્તિવારે સઙ્ખિપિત્વા પુચ્છાપભેદો દસ્સિતો. સેસેસુ પન તિકેસુ સેસપટ્ઠાનેસુ ચ એકાપિ પુચ્છા ન દસ્સિતા. તતો પરેસુ પન સહજાતવારાદીસુ કુસલત્તિકસ્સાપિ વસેન પુચ્છં અનુદ્ધરિત્વા લબ્ભમાનકવસેન વિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતં. ''છ પચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ વચનતો પન ઇમસ્મિં પચ્ચયપચ્ચનીયે છપિ એતે પટ્ઠાનનયા પુચ્છાવસેન ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતબ્બા. પટ્ઠાનં વણ્ણયન્તાનઞ્હિ આચરિયાનં ભારો એસોતિ.

૩. અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૫-૪૮. ઇદાનિ અનુલોમપચ્ચનીયં હોતિ. તં દસ્સેતું **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ ''હેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણપચ્ચયા…પે॰… હેતુપચ્ચયા નઅવિગતપચ્ચયા''તિ હેતુપદસ્સ સેસેસુ તેવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકેકેન સદ્ધિં યોજનાવસેન હેતુપદાદિકે એકમૂલકે તેવીસતિ અનુલોમપચ્ચનીયાનિ. તેસુ એકેકસ્મિં એકૂનપઞ્ઞાસં કત્વા સત્તવીસાધિકાનિ એકાદસ પુચ્છાસતાનિ હોન્તિ. દુમૂલકે પન હેતારમ્મણપદાનં સેસેસુ દ્વાવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકેકેન સદ્ધિં યોજનાવસેન દ્વાવીસતિ અનુલોમપચ્ચનીયાનીતિ એવં અનુલોમે વુત્તેસુ સબ્બેસુ એકમૂલકાદીસુ એકેકં પદં પરિહાપેત્વા અવસેસાનં વસેન પુચ્છાગણના વેદિતબ્બા. એકમૂલકાદીસુ ચેત્થ યા પુચ્છા પાળિયં આગતા, યા ચ ન આગતા, તા સબ્બા હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બા.

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં…પે॰… છ અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ એત્થ પન હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ દ્વે અનુલોમપચ્ચનીયાનિ – ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયં પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયઞ્ચ. તત્થ ''કુસલા ધમ્મા''તિ એવં અભિધમ્મમાતિકાપદેહિ સઙ્ગહિતાનં ધમ્માનં ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ ન કુસલો ધમ્મો''તિ અનુલોમપચ્ચનીયદેસનાવસેન પવત્તં **ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયં** નામ. ''હેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણપચ્ચયા''તિ એવં ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ લબ્ભમાનપદાનં અનુલોમપચ્ચનીયદેસનાવસેન પવત્તં **પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયં** નામ. તત્થ હેટ્ઠા અટ્ઠકથાયં ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં…પે॰… છ અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અયં ગાથા ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયં સન્ધાય વુત્તા. ઇધ પન અયં ગાથા ધમ્માનુલોમેયેવ પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયં સન્ધાય વુત્તા. તસ્મા ''છ અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અટ્ઠકથાગાથાય ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયે તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પનોકાસે હેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયાતિ એવં પવત્તે પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયે એતે ધમ્માનુલોમેયેવ તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

તેસુ અનુલોમે તિકપટ્ઠાનેયેવ કુસલત્તિકમત્તસ્સ વસેન અયં ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારસ્સ પણ્ણત્તિવારે સઙ્ખિપિત્વા પુચ્છાપભેદો દસ્સિતો. સેસેસુ પન તિકેસુ સેસપટ્ઠાનેસુ ચ એકાપિ પુચ્છા ન દસ્સિતા. તતો પરેસુ પન સહજાતવારાદીસુ કુસલત્તિકસ્સાપિ વસેન પુચ્છં અનુદ્ધરિત્વા લબ્ભમાનકવસેન વિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતં. ''છ અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ વચનતો પન ઇમસ્મિં પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયે છપિ એતે પટ્ઠાનનયા પુચ્છાવસેન ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતબ્બા. પટ્ઠાનં વણ્ણયન્તાનઞ્હિ આચરિયાનં ભારો એસોતિ.

૪. પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૪૯-૫૨. ઇદાનિ પચ્ચનીયાનુલોમં હોતિ. તં દસ્સેતું **સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ અનુલોમપચ્ચનીયપુચ્છાહિ સમપ્પમાણો એવ પુચ્છાપરિચ્છેદો. એકમૂલકાદીસુ ચેત્થ યા પુચ્છા પાળિયં આગતા, યા ચ ન આગતા, તા સબ્બા હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બા.

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં…પે॰… છ પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ એત્થાપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ દ્વે પચ્ચયાનુલોમાનિ – ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમં પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમઞ્ચ. તત્થ ''કુસલા ધમ્મા''તિ એવં અભિધમ્મમાતિકાપદેહિ સઙ્ગહિતાનં ધમ્માનં ''નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો''તિ

પચ્ચનીયાનુલોમદેસનાવસેન પવત્તં **ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમં** નામ. ''નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિ એવં ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ લબ્ભમાનપદાનં પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમદેસનાવસેન પવત્તં **પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમં** નામ. તત્થ હેટ્ઠા અટ્ઠકથાયં ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં...પે॰... છ પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અયં ગાથા ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમં સન્ધાય વુત્તા. ઇધ પન અયં ગાથા ધમ્માનુલોમેયેવ પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમં સન્ધાય વુત્તા. તસ્મા ''છ પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ અટ્ઠકથાય ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમે તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પનોકાસે નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયાતિ એવં પવત્તે પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમે એતે ધમ્માનુલોમેયેવ તિકપટ્ઠાનાદયો છ નયા સુગમ્ભીરાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

તેસુ અનુલોમતિકપટ્ઠાનેયેવ કુસલત્તિકમત્તસ્સપિ વસેન અયં ઇમસ્મિં પટિચ્ચવારસ્સ પણ્ણત્તિવારે સઙ્ખિપિત્વા પુચ્છાપભેદો દસ્સિતો. સેસેસુ પન તિકેસુ સેસપટ્ઠાનેસુ ચ એકાપિ પુચ્છા ન દસ્સિતા. તતો પરેસુ પન સહજાતવારાદીસુ કુસલત્તિકસ્સપિ વસેન પુચ્છં અનુદ્ધરિત્વા લબ્ભમાનકવસેન વિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતં. ''છ પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા''તિ વચનતો પન ઇમસ્મિં પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમે છપિ એતે પટ્ઠાનનયા પુચ્છાવસેન ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતબ્બા. પટ્ઠાનં વણ્ણયન્તાનઞ્હિ આચરિયાનં ભારો એસોતિ.

પુચ્છાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. કુસલત્તિકવણ્ણના

૧. પટિચ્ચવારવણ્ણના

૧. પચ્ચયાનુલોમં

(૧.) વિભઙ્ગવારો

૫૩. ઇદાનિ યા એતા પણ્ણત્તિવારે કુસલત્તિકં નિસ્સાય હેતુપચ્ચયાદિવસેન એકૂનપઞ્ઞાસં આદિં કત્વા નયમત્તં દસ્સેન્તેન અપરિમાણા પુચ્છા દસ્સિતા. તત્થ કુસલાકુસલાદીનં સહુપ્પત્તિયા અભાવતો યા પુચ્છા ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા’’તિ એવં વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ. તા પહાય યા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તાયેવ વિસ્સજ્જેતું અયં **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિઆદિના નયેન પટિચ્ચવારસ્સ નિદ્દેસવારો આરદ્ધો.

તત્થ સિયા – સચે ઇમા હેતુપચ્ચયાદિવસેન એકૂનપઞ્ઞાસં પુચ્છા સબ્બસો વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, અથ કસ્મા દસ્સિતા? નનુ યા લભન્તિ, તાયેવ દસ્સેતબ્બાતિ? આમ, દસ્સેતબ્બા સિયું. તથા દસ્સિયમાના પન સબ્બેસુ તિકદુકપટ્ઠાનાદીસુ એકેકસ્મિં તિકે, દુકે, દુકતિકે, તિકદુકે, તિકતિકે, દુકદુકે ચ સઙ્ખેપં અકત્વા દસ્સેતબ્બાયેવ ભવેય્યું. કસ્મા? યસ્મા યા કુસલત્તિકે લભન્તિ, ન તાયેવ વેદનાત્તિકાદીસુ. ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયે ચ તિકપટ્ઠાને વિતક્કત્તિકપીતિત્તિકાનં વિસ્સજ્જને સબ્બાપેતા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તસ્મા ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદેન એકેકસ્મિં તિકે યત્તકાહિ પુચ્છાહિ ભવિતબ્બં સબ્બા કુસલત્તિકે દસ્સિતા. એવં દસ્સિતાસુ હિ યા તત્થ વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, તા પહાય યા લભન્તિ, તા વુચ્ચમાના સક્કા સુખેન વિજાનિતુન્તિ સુખેન વિજાનનત્થં સબ્બાપિ કુસલત્તિકે દસ્સિતા. યા પનેત્થ વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, તા પહાય યા લભન્તિ, તાયેવ વિસ્સજ્જિતાતિ વેદિતબ્બા.

તત્થ **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ ચતુભૂમકકુસલધમ્મેસુ વેદનાક્ખન્ધાદિભેદં એકં ધમ્મં પટિચ્ચ પટિગન્ત્વા સહુપ્પત્તિસઙ્ખાતેન સદિસભાવેન પત્વા, તેન સદ્ધિં એકતો ઉપ્પત્તિભાવં ઉપગન્ત્વાતિ અત્થો. **કુસલો ધમ્મો**તિ ચતુભૂમકકુસલધમ્મેસુયેવ સઞ્ઞાક્ખન્ધાદિભેદો એકો ધમ્મો. **ઉપ્પજ્જતી**તિ ઉપ્પાદતો યાવ નિરોધગમના ઉદ્ધં પજ્જતિ, નિબ્બત્તતીતિપિ અત્થો . અત્તાનં લભતિ, ઉપ્પાદાદયો તયોપિ ખણે પાપુણાતીતિ વુત્તં હોતિ. **હેતુપચ્ચયા**તિ કુસલહેતુના હેતુપચ્ચયભાવં સાધેન્તેન.

એવં ‘‘ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ પુચ્છાય ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વિસ્સજ્જનં વત્વા ઇદાનિ યં ધમ્મં પટિચ્ચ યો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ, તં ધમ્મં ખન્ધવસેન દસ્સેતું **કુસલં એકં ખન્ધ**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **એક**ન્તિ વેદનાદીસુ ચતૂસુ યંકિઞ્ચિ એકં. **તયો ખન્ધા**તિ યો યો પચ્ચયભાવેન ગહિતો, તં તં ઠપેત્વા અવસેસા તયો ખન્ધા. **તયો ખન્ધે**તિ વેદનાદીસુ યો એકો ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ ગહિતો, તં ઠપેત્વા સેસે તયો. **દ્વે ખન્ધે**તિ વેદનાસઞ્ઞાદુકાદીસુ છસુ દુકેસુ યેકેચિ દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ. **દ્વે ખન્ધા**તિ યે યે પચ્ચયભાવેન ગહિતા, તે તે ઠપેત્વા અવસેસા દ્વે ખન્ધા કુસલહેતુના હેતુપચ્ચયભાવં સાધેન્તેન ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો.

યસ્મા પન એકો ખન્ધો એકસ્સેવ દ્વિન્નંયેવ વા, દ્વે વા પન એકસ્સેવ પચ્ચયો નામ નત્થિ, તસ્મા ‘‘એકં ખન્ધં પટિચ્ચ એકો ખન્ધો, એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા, દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો’’તિ ન વુત્તં. **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિઆદીસુપિ વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપન્તિ** ઇદં પટિચ્ચત્થસ્સ સહજાતત્થત્તા યં કુસલેન સહજાતઞ્ચેવ હેતુપચ્ચયઞ્ચ લભતિ, તં દસ્સેતું વુત્તં. પરતોપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ અયમેવ નયો.

વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતન્તિ એત્થ હેતુપચ્ચયાભાવતો અહેતુકં, રૂપેન સદ્ધિં અનુપ્પત્તિતો આરુપ્પવિપાકઞ્ચ ન ગહેતબ્બં. **પટિસન્ધિક્ખણે**તિ કટત્તારૂપસઙ્ખાતસ્સ અબ્યાકતસ્સ અબ્યાકતં પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. **વિપાકાબ્યાકતન્તિ** તસ્મિં ખણે વિજ્જમાનાબ્યાકતવસેન વુત્તં. **ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા**તિ ઇદં કટત્તારૂપગ્ગહણેન વત્થુમ્હિ ગહિતેપિ વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધાનં ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં.

એકં મહાભૂતન્તિઆદિ રૂપાબ્યાકતં પટિચ્ચ રૂપાબ્યાકતસ્સ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. **એકં ખન્ધન્તિ**આદીસુ વુત્તનયેનેવ પનેત્થ અત્થયોજના વેદિતબ્બા. એવં રૂપાબ્યાકતમ્હિ ભૂતે પટિચ્ચ ભૂતાનં ઉપ્પત્તિં વત્વા ઇદાનિ ભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપાનં ઉપ્પત્તિં દસ્સેતું **મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ**આદિ વુત્તં. એવં સન્તે ઉપાદારૂપન્તિ એત્તકમેવ વત્તબ્બં, ઇતરદ્વયં કસ્મા વુત્તન્તિ? મહાભૂતેપિ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં. યઞ્હિ હેટ્ઠા ‘‘ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં કટત્તા ચ રૂપ’’ન્તિ દસ્સિતં, તં ન કેવલં ખન્ધેયેવ ચ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, મહાભૂતેપિ પન પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતીતિ દસ્સનત્થમિદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તત્થ ચિત્તસમુટ્ઠાનં પવત્તેયેવ, કટત્તારૂપં પટિસન્ધિયમ્પિ. **ઉપાદારૂપન્તિ** તસ્સેવ ઉભયસ્સ વિસેસનં.

કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચાતિ એત્થ ચિત્તસમુટ્ઠાનાવ મહાભૂતા ગહિતા. **ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપન્તિ** એત્થ પન ભૂતરૂપમ્પિ ઉપાદારૂપમ્પિ ગહિતં. ‘‘એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ તયો મહાભૂતા’’તિઆદિના નયેન હિ ભૂતરૂપમ્પિ ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ. **મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપન્તિ** વુત્તનયેન ઉપાદારૂપમ્પિ. **અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચા**તિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનેસુપિ એસેવ નયો. એવં હેતુપચ્ચયે નવ પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા. એતાયેવ હિ એત્થ લબ્ભન્તિ, સેસા ચત્તાલીસ મોઘપુચ્છાતિ ન વિસ્સજ્જિતા. ઇમિના ઉપાયેન આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ તત્થ પન વિચારેતબ્બયુત્તકમેવ વિચારયિસ્સામ.

૫૪. આરમ્મણપચ્ચયે તાવ રૂપસ્સ આરમ્મણપચ્ચયવસેન અનુપ્પત્તિતો તાસુ નવસુ રૂપમિસ્સકા પહાય તિસ્સોવ પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા. તેનેવ ચ કારણેન ‘‘વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા’’તિ વત્વા ‘‘ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ’’તિ ન વુત્તં. ન હિ તં આરમ્મણપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જતિ.

૫૫. અધિપતિપચ્ચયે **વિપાકાબ્યાકતન્તિ** લોકુત્તરમેવ સન્ધાય વુત્તં. તેનેવેત્થ ‘‘પટિસન્ધિક્ખણે’’તિ ન ગહિતં. સેસં હેતુપચ્ચયસદિસમેવ.

૫૬. અનન્તરસમનન્તરેસુપિ રૂપં ન લબ્ભતીતિ આરમ્મણપચ્ચયે વિય તિસ્સોવ પુચ્છા.

૫૭. સહજાતપચ્ચયે **પટિસન્ધિક્ખણે**તિ પઞ્ચવોકારે પટિસન્ધિવસેન વુત્તં. હેટ્ઠા પન પચ્ચયવિભઙ્ગે ‘‘ઓક્કન્તિક્ખણે’’તિ આગતં તમ્પિ ઇમિના સદ્ધિં અત્થતો એકં, બ્યઞ્જનમત્તમેવ હેત્થ નાનન્તિ. અપિચ ‘‘તિણ્ણં સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૮) વચનતો **ઓક્કન્તી**તિ પઞ્ચવોકારપટિસન્ધિયાવેતં

નામં. **પટિસન્ધી**તિ સબ્બભવસાધારણં. ઇધ પન ‘‘કટત્તા ચ રૂપ’’ન્તિઆદિવચનતો પઞ્ચવોકારપટિસન્ધિયેવ અધિપ્પેતા. સા હિ રૂપસ્સપિ અરૂપસ્સપિ પચ્ચયભાવઞ્ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નભાવઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ, તસ્મા પરિપુણ્ણવિસ્સજ્જના હોતીતિ ગહિતા. **બાહિરં એકં મહાભૂત**ન્તિ અનિન્દ્રિયબદ્ધેસુ પથવીપાસાણાદીસુ મહાભૂતં સન્ધાય વુત્તં. પચ્ચયવિભઙ્ગવારસ્મિઞ્હિ ચત્તારો મહાભૂતાતિ અજ્ઝત્તિકઞ્ચ બાહિરઞ્ચ એકતો કત્વા ગહિતં. સઙ્ખેપદેસના હિ સા. અયં પન વિત્થારદેસના, તસ્મા સબ્બં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો ‘‘બાહિરં એકં મહાભૂત’’ન્તિઆદિમાહ. **અસઞ્ઞસત્તાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચા**તિ દ્વિસન્તતિસમુટ્ઠાનભૂતવસેન વુત્તં. મહાભૂતે પટિચ્ચ **કટત્તારૂપ**ન્તિ ઇદં પન કમ્મસમુટ્ઠાનવસેનેવ વુત્તં. **ઉપાદારૂપ**ન્તિ ઉતુસમુટ્ઠાનવસેનેવ.

૫૮. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે **ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા**તિ ચતુન્નમ્પિ ખન્ધાનં એકતો વત્થુના અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતં દસ્સેતું વુત્તં.

૫૯. નિસ્સયપચ્ચયે યસ્મા પટિચ્ચત્થો નામ સહજાતત્થો, તસ્મા યા હેટ્ઠા પચ્ચયવિભઙ્ગવારે ચક્ખાયતનાદીનં નિસ્સયપચ્ચયતા દસ્સિતા, ન સા ગહિતા. ચક્ખાયતનાદીનિ હિ પુરેજાતાનિ હુત્વા પચ્ચયા હોન્તિ, ઇધ સહજાતમેવ લબ્ભતિ. તેનેવ વુત્તં – ‘‘નિસ્સયપચ્ચયો સહજાતપચ્ચયસદિસો’’તિ.

૬૦. ઉપનિસ્સયપચ્ચયે રૂપસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયાભાવા તીણેવ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તિ, તેન વુત્તં ‘‘આરમ્મણપચ્ચયસદિસ’’ન્તિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ ન સબ્બે કુસલાકુસલાબ્યાકતા આરમ્મણૂપનિસ્સયં લભન્તિ, યે પન લભન્તિ, તેસં વસેનેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

૬૧. પુરેજાતપચ્ચયે **વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા**તિ વત્થું પટિચ્ચ વત્થુના પુરેજાતપચ્ચયતં સાધેન્તેન ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધ**ન્તિ એત્થ યં વિપાકાબ્યાકતસ્સ વત્થુ ઓક્કન્તિક્ખણે સહજાતપચ્ચયો હોતિ, તં પુરેજાતપચ્ચયભાજનિયત્તા ઇધ ન ગહેતબ્બં. યેપિ કુસલાદયો આરુપ્પે પુરેજાતપચ્ચયં ન લભન્તિ, તેપિ પુરેજાતપચ્ચયભાજનિયતોયેવ ઇધ ન ગહેતબ્બા. આરમ્મણં પન નિયમતો પુરેજાતપચ્ચયભાવં ન લભતિ. રૂપાયતનાદીનિ હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનંયેવ પુરેજાતપચ્ચયતં સાધેન્તિ, મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અતીતાનાગતાનિપિ આરમ્મણં હોન્તિયેવ. તસ્મા ઇધ ન ગહિતં. ખન્ધવસેન હિ અયં દેસના, ન વિઞ્ઞાણધાતુવસેન. ‘‘વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધ’’ન્તિ દેસનાય ચ સબ્બાપિ વિઞ્ઞાણધાતુયો ગહિતા, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદયો એવાતિ.

પચ્છાજાતો કુસલાકુસલાનં પચ્ચયો ન હોતિ, અબ્યાકતસ્સપિ ઉપત્થમ્ભકોવ ન જનકો, તસ્મા ‘‘ઉપ્પજ્જતિ પચ્છાજાતપચ્ચયા’’તિ એવં વત્તબ્બો એકધમ્મોપિ નત્થીતિ પચ્છાજાતપચ્ચયવસેન વિસ્સજ્જનં ન કતં.

૬૨. આસેવનપચ્ચયે કામં સબ્બા કિરિયા આસેવનપચ્ચયં ન લભન્તિ, લબ્ભમાનવસેન પન ‘‘કિરિયાબ્યાકત’’ન્તિ વુત્તં. તસ્મા જવનકિરિયાવેત્થ ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

૬૩. કમ્મપચ્ચયે કુસલાકુસલેસુ એકક્ખણિકો કમ્મપચ્ચયો વેદિતબ્બો, તથા કિરિયાબ્યાકતે. વિપાકાબ્યાકતે પન નાનાક્ખણિકોપિ, તથા પટિસન્ધિક્ખણે મહાભૂતાનં. ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં પન એકક્ખણિકો. કટત્તારૂપાનં નાનાક્ખણિકોવ તથા અસઞ્ઞસત્તરૂપાનં. કટત્તારૂપં પનેત્થ જીવિતિન્દ્રિયં. સેસં ન એકન્તતો કમ્મસમુટ્ઠાનત્તા ઉપાદારૂપન્તિ વુત્તં. એવં સન્તેપિ ઇધ કમ્મસમુટ્ઠાનમેવ અધિપ્પેતં.

૬૪. વિપાકપચ્ચયે કુસલાકુસલં કિરિયઞ્ચ ન લબ્ભતીતિ અબ્યાકતવસેનેવ વિસ્સજ્જનં કતં. **ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ** વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનમેવ. **કટત્તારૂપન્તિ** યથાલાભવસેન ઇન્દ્રિયરૂપઞ્ચ વત્થુરૂપઞ્ચ. **ઉપાદારૂપન્તિ** તદવસેસં તસ્મિં સમયે વિજ્જમાનકં ઉપાદારૂપં.

૬૫. આહારપચ્ચયે સબ્બેસમ્પિ કુસલાદીનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ અરૂપાહારવસેન ઉપ્પત્તિ વેદિતબ્બા, તથા પટિસન્ધિક્ખણે મહાભૂતાનં. **ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ** ભવઙ્ગાદિચિત્તસમુટ્ઠાનં. **આહારસમુટ્ઠાનન્તિ** કબળીકારાહારસમુટ્ઠાનં . **ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ** કુસલાકુસલચિત્તસમુટ્ઠાનમેવ. પચ્ચયવિભઙ્ગવારે આહારપટિપાટિયા પઠમં કબળીકારો આહારો દસ્સિતો, ઇધ પન કુસલં ધમ્મન્તિ પુચ્છાવસેન પઠમં અરૂપાહારા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા.

૬૬. ઇન્દ્રિયપચ્ચયે પચ્ચયવિભઙ્ગે ઇન્દ્રિયપટિપાટિયા પઠમં ચક્ખુન્દ્રિયાદીનિ દસ્સિતાનિ, ઇધ પન કુસલાદિપુચ્છાવસેન પઠમં અરૂપિન્દ્રિયાનં પચ્ચયતા દસ્સિતા. તત્થ કુસલાદીસુ યથાલાભવસેન અરૂપિન્દ્રિયા ગહેતબ્બા. અસઞ્ઞસત્તાનં ભૂતરૂપેસુપિ જીવિતિન્દ્રિયન્તિ.

૬૭. ઝાનમગ્ગપચ્ચયેસુ હેતુપચ્ચયસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં, તેનેવેત્થ ''હેતુપચ્ચયસદિસ''ન્તિ વુત્તં.

૬૮. સમ્પયુત્તપચ્ચયે વિસ્સજ્જનં આરમ્મણપચ્ચયગતિકં, તેનેવેત્થ ''આરમ્મણપચ્ચયસદિસ''ન્તિ વુત્તં.

૬૯. વિપ્પયુત્તપચ્ચયે **વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ** વત્થું પટિચ્ચ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા, વત્થુના વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેન ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **ખન્ધે વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ** ખન્ધે પટિચ્ચ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા, ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેહિ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. **ખન્ધા વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ** વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા વિપ્પયુત્તપચ્ચયા. વત્થુના વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેન ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં ખન્ધે વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ** ખન્ધે પટિચ્ચ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેહિ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. સેસવિસ્સજ્જનેસુપિ **વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ**આદીસુપિ વુત્તનયેનેવત્થો વેદિતબ્બો. વિપાકાબ્યાકતે ચેત્થ વત્થુગ્ગહણેન ચક્ખાદીનિ સઙ્ગહિતબ્બાનિ. **એકં મહાભૂતન્તિ**આદિ રૂપાબ્યાકતસ્સ પચ્ચયભાવં દસ્સેતું વુત્તં. **ચિત્તસમુટ્ઠાનન્તિ** અબ્યાકતચિત્તસમુટ્ઠાનમ્પિ કુસલાકુસલચિત્તસમુટ્ઠાનમ્પિ.

૭૦. અત્થિપચ્ચયે સબ્બં સહજાતપચ્ચયગતિકં. તેનેવેત્થ ''સહજાતપચ્ચયસદિસ''ન્તિ વુત્તં.

૭૧-૭૨. નત્થિવિગતા આરમ્મણપચ્ચયગતિકા, અવિગતં સહજાતગતિકં. તેનેવેત્થ ''આરમ્મણપચ્ચયસદિસં, સહજાતપચ્ચયસદિસ''ન્તિ વુત્તં . **ઇમે તેવીસતિ પચ્ચયાતિ** સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતાનં વસેનેતં વુત્તં. **વિત્થારેતબ્બાતિ** યા પુચ્છા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તાસં વસેન વિત્થારેતબ્બા. અયં હેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકે પચ્ચયાનુલોમે પટિચ્ચવારસ્સ કુસલત્તિકવિસ્સજ્જને અત્થવણ્ણના.

(૨.) સઙ્ખ્યાવારો

૭૩. ઇદાનિ યે એત્થ હેતુપચ્ચયાદીસુ એકેકસ્મિં પચ્ચયે વિસ્સજ્જનવારા લદ્ધા, તે ગણનવસેન દસ્સેતું **હેતુયા નવાતિ**આદિ આરદ્ધં. તત્થ હેતુયા નવાતિ હેતુપચ્ચયે નવ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવારા હોન્તિ. સેય્યથિદં –

કુસલેન કુસલં, કુસલેન અબ્યાકતં, કુસલેન કુસલાબ્યાકતં; અકુસલેન અકુસલં, અકુસલેન અબ્યાકતં, અકુસલેન અકુસલાબ્યાકતં, અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, કુસલાબ્યાકતેન અબ્યાકતં, અકુસલાબ્યાકતેન અબ્યાકતન્તિ.

આરમ્મણે તીણીતિ કુસલેન કુસલં, અકુસલેન અકુસલં, અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. **અધિપતિયા નવા**તિ હેતુયા વુત્તસદિસાવ. દ્વાદસસુ હિ પચ્ચયેસુ નવ નવાતિ વુત્તં. સબ્બેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ હેતુપચ્ચયસદિસાનેવ. વિભઙ્ગે પન અત્થિ વિસેસો. દસસુ પચ્ચયેસુ તીણિ તીણીતિ વુત્તં. સબ્બેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ આરમ્મણસદિસાનેવ. વિભઙ્ગે પન અત્થિ વિસેસો. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસ્મિઞ્હિ અબ્યાકતપદસ્સ વિસ્સજ્જને રૂપમ્પિ લબ્ભતિ, તથા પુરેજાતપચ્ચયે. આસેવનપચ્ચયે વિપાકાનિ ચેવ વીથિચિત્તાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ. **વિપાકે એક**ન્તિ અબ્યાકતમેવ. એવમેત્થ સઙ્ખેપતો નવ તીણિ એકન્તિ, તિવિધોવ વારપરિચ્છેદો. વિત્થારતો દ્વાદસ નવકા, દસ તિકા, એકં એકકન્તિ સબ્બેસુપિ તેવીસતિયા પચ્ચયેસુ એકૂનચત્તાલીસાધિકં વારસતં હોતિ, એકૂનચત્તાલીસાધિકઞ્ચ પુચ્છાસતં. એકૂનચત્તાલીસાધિકં પુચ્છાવિસ્સજ્જનસતન્તિપિ તસ્સેવ નામં.

૭૪. એવં હેતુપચ્ચયાદિકે એકમૂલકે ગણનં દસ્સેત્વા ઇતો પરેસુ દુમૂલકાદીસુ વિત્થારદેસનં સઙ્ખિપિત્વા એકમૂલકે દસ્સિતાય દેસનાય લબ્ભમાનગણનઞ્ઞેવ આદાય વારપરિચ્છેદં દસ્સેતું દુમૂલકે તાવ **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણે તીણી**તિઆદિમાહ. તત્રિદં લક્ખણં – બહુગણનોપિ પચ્ચયો અબહુગણનેન સદ્ધિં યુત્તો તેન સમાનગણનોવ હોતિ. તેન વુત્તં ‘‘હેતુપચ્ચયા આરમ્મણે તીણી’’તિ. હેતુઆરમ્મણદુકે આરમ્મણે વુત્તાનિ તીણેવ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તીતિ અત્થો. સમાનગણનો પન સમાનગણનેન સદ્ધિં યુત્તો અપરિહીનગણનોવ હોતિ. તેન વુત્તં ‘‘હેતુપચ્ચયા અધિપતિયા નવા’’તિ. હેતાધિપતિદુકે નવેવ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તીતિ અત્થો. **વિપાકે એક**ન્તિ હેતુવિપાકદુકે વિપાકે વુત્તં એકમેવ વિસ્સજ્જનં લબ્ભતીતિ એવં તાવ દુમૂલકે વારપરિચ્છેદો વેદિતબ્બો.

૭૫. તિમૂલકાદીસુપિ ઇદમેવ લક્ખણં. તેનેવાહ – **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિયા તીણી**તિ. હેતારમ્મણાધિપતિ તિકે આરમ્મણે વુત્તાનિ તીણેવ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તીતિ અત્થો. એવં સબ્બત્થ નયો નેતબ્બો.

૭૬-૭૯. દ્વાદસમૂલકે પન વિપાકપચ્ચયો ન લબ્ભતિ, તસ્મા **આસેવનપચ્ચયા કમ્મે તીણી**તિ વત્વા વિપાકં અપરામસિત્વા **આહારે તીણી**તિ વુત્તં. તેરસમૂલકાદીસુપિ એસેવ નયો. તે પન સઙ્ખિપિત્વા તેવીસતિમૂલકોવેત્થ દસ્સિતો. સો દુવિધો હોતિ – સાસેવનો વા સવિપાકો વા. તત્થ પઠમં સાસેવનો દસ્સિતો, સો તીણેવ વિસ્સજ્જનાનિ લભતિ. તેન વુત્તં ‘‘આસેવનપચ્ચયા અવિગતે તીણી’’તિ. સવિપાકો પન આસેવનં ન લભતિ, તસ્મા તં પહાય વિપાકવસેન ગણનાય દસ્સનત્થં અનન્તરાયેવ ‘‘હેતુપચ્ચયા...પે॰... વિપાકપચ્ચયા આહારે એક’’ન્તિ એકં નયં દસ્સેત્વા પચ્છા તેવીસતિમૂલકોવ દસ્સિતો. એતેસુ પન દ્વીસુ તેવીસતિમૂલકેસુ કિઞ્ચાપિ એકસ્મિં વિપાકપચ્ચયો નત્થિ, એકસ્મિં આસેવનપચ્ચયો, પચ્છાજાતપચ્ચયો પન ઉભયત્થાપિ. રુળ્હીસદ્દેન પનેતે તેવીસતિમૂલકાત્વેવ વેદિતબ્બા. તેસુ સાસેવને આસેવનસ્સ વસેન સબ્બત્થ તીણેવ વિસ્સજ્જનાનિ, સવિપાકે વિપાકપચ્ચયસ્સ વસેન એકમેવાતિ અયં હેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકાદીસુ ગણના.

યં પનેતં હેતુમૂલકાનન્તરં ‘‘આરમ્મણે ઠિતેન સબ્બત્થ તીણેવ પઞ્હા’’તિ વુત્તં, તં આરમ્મણપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકેપિ દુમૂલકાદીસુપિ સબ્બત્થ આરમ્મણપદે ચેવ આરમ્મણેન સદ્ધિં સેસપચ્ચયયોજનાસુ ચ યત્થ નવહિ ભવિતબ્બં, તત્થ તયોવ પઞ્હા હોન્તીતિ દસ્સનત્થં વુત્તં. વિપાકપદે પન વિપાકપદેન સદ્ધિં

સેસપચ્ચયયોજનાસુ ચ એકોવ પઞ્હો હોતીતિ. ઇતિ યં હેટ્ઠા અવોચુમ્હ ‘‘બહુગણનોપિ પચ્ચયો અબહુગણનેન સદ્ધિં યુત્તો તેન સમાનગણનો હોતી’’તિ, તં સુવુત્તમેવ.

૮૦-૮૫. ઇદાનિ યે આરમ્મણાદીનં પચ્ચયાનં વસેન એકમૂલકાદયો દસ્સેતબ્બા, તેસુ એકમૂલકો તાવ હેતુએકમૂલકેનેવ સદિસોતિ એકસ્મિમ્પિ પચ્ચયે ન દસ્સિતો. આરમ્મણપચ્ચયવસેન પન દુમૂલકે ગણનં દસ્સેતું **આરમ્મણપચ્ચયા હેતુયા તીણિ, અધિપતિયા તીણિ…પે॰… અવિગતે તીણી**તિ વુત્તં. એત્થ ચ ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિયા તીણિ…પે॰… અવિગતે તીણી’’તિ વત્તબ્બે યે હેતુપચ્ચયાદયો પચ્ચયા બહુગણના, તેસં ઊનતરગણનેહિ ચ સમાનગણનેહિ ચ સદ્ધિં સંસન્દને યા ગણના લબ્ભતિ, તં દસ્સેતું આરમ્મણપચ્ચયસ્સ પુરિમભાગે ઠિતમ્પિ હેતુપચ્ચયં પચ્છિમભાગેવ ઠપેત્વા ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા હેતુયા તીણી’’તિ વુત્તં. તેનેતં આવિ કરોતિ – આરમ્મણપચ્ચયો યેન યેન બહુતરગણનેન વા સમાનગણનેન વા પચ્ચયેન સદ્ધિં દુકતિકાદિભેદં ગચ્છતિ, સબ્બત્થ તીણેવ પઞ્હાવિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાનિ. વિપાકપચ્ચયેન પન સદ્ધિં સંસન્દને એકમેવ લબ્ભતિ, તં વિપાકપચ્ચયાદિકાય ગણનાય આવિ ભવિસ્સતીતિ ઇધ ન દસ્સિતં. યા ચેસા દુમૂલકે ગણના દસ્સિતા, તિમૂલકાદીસુપિ એસાવ ગણનાતિ આરમ્મણપચ્ચયવસેન તિમૂલકાદયો ન વિત્થારિતા.

ઇદાનિ અધિપતિપચ્ચયાદિવસેન દુમૂલકાદીસુ ગણનં દસ્સેતું **અધિપતિપચ્ચયા હેતુયા નવા**તિઆદિ વુત્તં. તત્થાપિ વુત્તનયેનેવ પચ્ચયસન્નિવેસો વેદિતબ્બો. યથા ચ અધિપતિપચ્ચયા હેતુયા નવ, એવં સેસેસુપિ હેતુના સમાનગણનાસુ નવેવ. ઇતિ યો યો પચ્ચયો આદિમ્હિ તિટ્ઠતિ, તેન તેન સદ્ધિં સમાનગણનાનં સંસન્દને આદિમ્હિ ઠિતસ્સ વસેન ગણના હોતિ. તેન પન સદ્ધિં ઊનતરગણનાનં સંસન્દને ઊનતરગણનાનંયેવ વસેન ગણના હોતીતિ વેદિતબ્બો. યથા ચ આરમ્મણપચ્ચયવસેન એવં અધિપતિપચ્ચયવસેનાપિ તતો પરેસં અનન્તરાદીનં વસેનાપિ તિમૂલકાદયો ન વિત્થારિતા. તસ્મા દુમૂલકે દસ્સિતગણનાવસેનેવ સબ્બત્થ સાધેતબ્બા. તેનેવ વુત્તં ‘‘એકેકં પચ્ચયં મૂલકં કાતુન સજ્ઝાયમગ્ગેન ગણેતબ્બા’’તિ.

પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના.

પટિચ્ચવારો

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૮૬-૮૭. પચ્ચયપચ્ચનીયં પન યસ્મા કુસલપદે ન લબ્ભતિ કુસલધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન વિના અનુપ્પત્તિતો, તસ્મા **અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **નહેતુપચ્ચયા**તિ હેતુપચ્ચયપટિક્ખેપો હેતુપચ્ચયં વિના અઞ્ઞેન પચ્ચયેન ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. **વિચિકિચ્છાસહગતો ઉદ્ધચ્ચસહગતો મોહો**તિ અયઞ્હિ સમ્પયુત્તધમ્માનઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ચ સયં હેતુપચ્ચયો હોતિ, અઞ્ઞસ્સ પન સમ્પયુત્તહેતુનો અભાવા ન હેતુપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતીતિ ઠપેત્વા હેતુપચ્ચયં સેસેહિ અત્તનો અનુરૂપપચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જતિ. ઇમિના નયેન સબ્બપચ્ચયપટિક્ખેપેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **અહેતુકં વિપાકાબ્યાકત**ન્તિ ઇદં રૂપસમુટ્ઠાપકવસેનેવ વેદિતબ્બં. અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ એસેવ નયો.

૮૮. નઅધિપતિપચ્ચયે કામં અધિપતિપિ અત્તના સદ્ધિં દુતિયસ્સ અધિપતિનો અભાવા નઅધિપતિપચ્ચયં લભતિ, યથા પન વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતો મોહો અહેતુકો, ન તથા અધિપતયો એવ નિરાધિપતિ. છન્દાદીસુ પન

અઞ્ઞતરં અધિપતિં અકત્વા કુસલાદીનં ઉપ્પત્તિકાલે સબ્બેપિ કુસલાદયો નિરાધિપતિનો. તસ્મા મોહં વિય વિસું અધિપતિમત્તમેવ અનુદ્ધરિત્વા સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન એસા ''એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિઆદિકા દેસના કતાતિ વેદિતબ્બા.

૮૯. નાનન્તરનસમનન્તરેસુ નારમ્મણે વિય રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં. તેન વુત્તં ''નારમ્મણપચ્ચયસદિસ''ન્તિ. સહજાતપચ્ચયો પરિહીનો. યથા ચેસ, તથા નિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયાપિ. કિં કારણા? એતેહિ વિના કસ્સચિ અનુપ્પત્તિતો. સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેપિ હિ પચ્ચક્ખાય એકોપિ રૂપારૂપધમ્મો નુપ્પજ્જતિ, તસ્મા તે પરિહીના.

૯૦. નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયવિભઙ્ગે **પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતે ખન્ધે પટિચ્ચ કટત્તારૂપ**ન્તિ હદયવત્થુવજ્જં વેદિતબ્બં.

૯૧. નઉપનિસ્સયપચ્ચયવિભઙ્ગે રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં, તઞ્હિ ઉપનિસ્સયં ન લભતિ. અરૂપં પન કિઞ્ચાપિ આરમ્મણૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયે ન લભેય્ય, અનન્તરૂપનિસ્સયમુત્તકં પન નત્થિ. તેન વુત્તં ''નારમ્મણપચ્ચયસદિસ''ન્તિ.

૯૨. નપુરેજાતે **ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપ**ન્તિ પઞ્ચવોકારવસેન વુત્તં.

૯૩. **નપચ્છાજાતપચ્ચયા**તિ એત્થ સહજાતપુરેજાતપચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. તસ્મા સહજાતપચ્ચયસદિસા એત્થ પાળિ, સા નઅધિપતિપચ્ચયે વિત્થારિતાતિ ઇધ સઙ્ખિત્તા. નાસેવનપચ્ચયે કુસલાકુસલા પઠમજવનવસેન વેદિતબ્બા, તથા કિરિયાબ્યાકતં. પાળિ પન ઇધાપિ નઅધિપતિપચ્ચયે વિત્થારિતવસેન વેદિતબ્બા. તેનેવાહ – ''નપચ્છાજાતપચ્ચયમ્પિ નાસેવનપચ્ચયમ્પિ નાધિપતિપચ્ચયસદિસ''ન્તિ.

૯૪-૯૭. નકમ્મપચ્ચયે વિપાકચેતના નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયં લભતીતિ ન ગહિતા. નાહારપચ્ચયે એકચ્ચં રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં, તથા નઇન્દ્રિયપચ્ચયે.

૯૮. નઝાનપચ્ચયે પઞ્ચવિઞ્ઞાણધમ્મા ચેવ એકચ્ચઞ્ચ રૂપં પચ્ચયુપ્પન્નં. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસ્મિઞ્હિ વેદના ચ ચિત્તેકગ્ગતા ચ દુબ્બલત્તા ઉપનિજ્ઝાનલક્ખણં ન પાપુણન્તીતિ ઝાનપચ્ચયે ન ગહિતા.

૯૯-૧૦૨. નમગ્ગપચ્ચયે અહેતુકવિપાકકિરિયઞ્ચેવ એકચ્ચઞ્ચ રૂપં પચ્ચયુપ્પન્નં. નસમ્પયુત્તનોનત્થિનોવિગતેસુ રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં. તેન વુત્તં ''નારમ્મણપચ્ચયસદિસ''ન્તિ.

૧૦૩. **નહેતુયા દ્વે**તિ એકમૂલકગણનાય યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

૧૦૪. દુમૂલકે **નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણે એક**ન્તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ બહુગણનેન સદ્ધિં ઊનતરગણનસ્સ સંસન્દને ઊનતરગણનવસેન નહેતુયા વિય દ્વીહિ ભવિતબ્બં. નારમ્મણવસેન પન અરૂપધમ્માનં પરિહીનત્તા અબ્યાકતં પટિચ્ચ રૂપાબ્યાકતસ્સ ઉપ્પત્તિં સન્ધાય ''એક''ન્તિ વુત્તં . સબ્બેસુ એકકેસુપિ એસેવ નયો. દ્વેતિ વુત્તટ્ઠાને પન નહેતુયા લદ્ધવસેન વારદ્વયં વેદિતબ્બં.

૧૦૫-૧૦૬. તિમૂલકાદીસુ પન સબ્બેસુ નારમ્મણપચ્ચયસ્સ અપરિહીનત્તા એકમેવ વિસ્સજ્જનન્તિ અયં પચ્ચનીયે નહેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા એકમૂલકાદીસુ ગણના.

૧૦૭-૧૩૦. નારમ્મણપચ્ચયાદયો પન એકમૂલકે તાવ પુરિમેન સદિસત્તા ઇધાપિ ન દસ્સિતાયેવ. નારમ્મણપચ્ચયવસેન દુમૂલકે **નારમ્મણપચ્ચયા, નહેતુયા એક**ન્તિ નહેતુદુમૂલકે વુત્તમેવ. **નાધિપતિયા પઞ્ચા**તિ નારમ્મણપચ્ચયે લદ્ધવસેન વેદિતબ્બાતિ એવં સબ્બસંસન્દનેસુ ઊનતરગણનસ્સેવ પચ્ચયસ્સ વસેન ગણના વેદિતબ્બા. યત્થ યત્થ ચ નારમ્મણપચ્ચયો પવિસતિ, તત્થ તત્થ રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં. નાનન્તરનસમનન્તરનઅઞ્ઞમઞ્ઞનઉપનિસ્સયનાહારનઇન્દ્રિયનસમ્પયુત્તનોનત્થિનોવિગતપચ્ચયાનં પવિટ્ઠટ્ઠાનેપિ એસેવ નયો. નાહારનઇન્દ્રિયનઝાનનમગ્ગપચ્ચયા સબ્બત્થ સદિસવિસ્સજ્જના. નસહજાતાદિચતુક્કં ઇધાપિ પરિહીનમેવાતિ ઇદમેત્થ લક્ખણં. ઇમિના પન લક્ખણેન સબ્બેસુ દુમૂલકાદીસુ ‘‘અયં પચ્ચયો મૂલં, અયમેત્થ દુમૂલકો, અયં તિમૂલકો, અયં સબ્બમૂલકો’’તિ સલ્લક્ખેત્વા ઊનતરગણનસ્સ પચ્ચયસ્સ વસેન ગણના વેદિતબ્બાતિ.

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૧૩૧-૧૮૯. ઇદાનિ અનુલોમપચ્ચનીયે ગણનં દસ્સેતું **હેતુપચ્ચયા નારમ્મણે પઞ્ચા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ હેતાધિપતિમગ્ગપચ્ચયેસુ અનુલોમતો ઠિતેસુ સહજાતાદયો ચત્તારો સબ્બટ્ઠાનિકપચ્ચયા, આહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયા ચત્તારોતિ ઇમે અટ્ઠ પચ્ચનીયતો ન લબ્ભન્તિ. હેતુપચ્ચયાદિવસેન હિ ઉપ્પજ્જમાનો ધમ્મો ઇમે અટ્ઠ પચ્ચયે અલભન્તો નામ નત્થિ. આરમ્મણઅનન્તરસમનન્તરઉપનિસ્સયસમ્પયુત્તનત્થિવિગતપચ્ચયેસુ પન અનુલોમતો ઠિતેસુ અરૂપટ્ઠાનિકા પચ્ચનીકતો ન લબ્ભન્તિ. ન હિ આરમ્મણપચ્ચયાદીહિ ઉપ્પજ્જમાના અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયાદયો ન લભન્તિ. સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્માહારિન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેસુ પન અનુલોમતો ઠિતેસુ ચત્તારો સબ્બટ્ઠાનિકાયેવ, પચ્ચનીકતો ન લબ્ભન્તિ. એતેસઞ્હિ પચ્ચયાનં વસેન ઉપ્પજ્જમાનો સબ્બટ્ઠાનિકે અલભન્તો નામ નત્થિ. પચ્છાજાતપચ્ચયસ્સ અનુલોમતો ઠાનં નામ નત્થિ. એવં સેસેસુ અનુલોમતો ઠિતેસુ યે ચ લબ્ભન્તિ, યે ચ ન લબ્ભન્તિ, તે સલ્લક્ખેત્વા સબ્બેસુપિ દુમૂલકાદીસુ નયેસુ તેસં તેસં પચ્ચયાનં સંસન્દને ઊનતરગણનાનંયેવ વસેન ગણના વેદિતબ્બાતિ.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૧૯૦. ઇદાનિ પચ્ચનીયાનુલોમે ગણનં દસ્સેતું **નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણે દ્વે**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ હેતુમ્હિ પચ્ચનીકતો ઠિતે ઠપેત્વા અધિપતિં અવસેસા અનુલોમતો લબ્ભન્તિ. પચ્છાજાતો પન અનુલોમતો સબ્બત્થેવ ન લબ્ભતિ, યે નવ પચ્ચયા ‘‘અરૂપાનઞ્ઞેવા’’તિ વુત્તા, તેસુ પુરેજાતઞ્ચ આસેવનઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસેસુ સત્તસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ સેસા અરૂપટ્ઠાનિકા અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ. યો હિ આરમ્મણાદીહિ નુપ્પજ્જતિ, ન સો

અનન્તરાદયો લભતિ. પટિસન્ધિવિપાકો પન પુરેજાતતો, સબ્બવિપાકો ચ સદ્ધિં કિરિયમનોધાતુયા આસેવનતો અનુપ્પજ્જમાનોપિ અનન્તરાદયો લભતિ, તસ્મા ''પુરેજાતઞ્ચ આસેવનઞ્ચ ઠપેત્વા''તિ વુત્તં.

પુરેજાતપચ્છાજાતઆસેવનવિપાકવિપ્પયુત્તેસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ એકં ઠપેત્વા અવસેસા અનુલોમતો લબ્ભન્તિ. કમ્મપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે ઠપેત્વા વિપાકપચ્ચયં અવસેસા અનુલોમતો લબ્ભન્તિ. આહારિન્દ્રિયેસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ ઠપેત્વા સબ્બટ્ઠાનિકે ચેવ અઞ્ઞમઞ્ઞકમ્માહારિન્દ્રિયપચ્ચયે ચ અવસેસા અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ, ઇતરે યુજ્જમાનકવસેન લબ્ભન્તિ. ઝાનપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે. હેતાધિપતિઆસેવનમગ્ગપચ્ચયા અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ. મગ્ગપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે હેતાધિપતિપચ્ચયા અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ. વિપ્પયુત્તપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે પુરેજાતપચ્ચયં ઠપેત્વા અવસેસા અનુલોમતો લબ્ભન્તિ. એવં તેસુ તેસુ પચ્ચયેસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ યે યે અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ, તે તે ઞત્વા તેસં તેસં પચ્ચયાનં સંસન્દને ઊનતરગણનાનં વસેન ગણના વેદિતબ્બા.

૧૯૧-૧૯૫. દુમૂલકાદીસુ ચ નયેસુ યં યં પચ્ચયં આદિં કત્વા યે યે દુકાદયો દસ્સિતા, તે તે લબ્ભમાનાલબ્ભમાનપચ્ચયવસેન યથા યથા દસ્સિતા, તથા તથા સાધુકં સલ્લક્ખેતબ્બા. તત્થ યં નહેતુવસેન દુમૂલકાદયો નયે દસ્સેન્તેન **નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા…પે॰… નાસેવનપચ્ચયા**તિ વત્વા ''યાવ આસેવના સબ્બં સદિસ''ન્તિ વુત્તં. તસ્સ, ''નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા સહજાતે એક''ન્તિઆદીહિ સદિસતા વેદિતબ્બા. યં પન ''નકમ્મે ગણિતે પઞ્ચ ગણ્હાતી''તિ સીહળભાસાય લિખિતં, તસ્સત્થો – નહેતુપચ્ચયં આદિં કત્વા નકમ્મપચ્ચયાતિ એવં નકમ્મપચ્ચયેન ઘટિતે સહજાતે એકન્તિ એવં દસ્સિતા પઞ્ચેવ પચ્ચયા અનુલોમતો લબ્ભન્તિ, ન અઞ્ઞેતિ. એવં અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ બ્યઞ્જનં અનાદિયિત્વા અધિપ્પેતત્થોયેવ ગહેતબ્બો. એવરૂપઞ્હિ બ્યઞ્જનં અત્તનો સઞ્ઞાનિબન્ધનત્થં પોરાણેહિ સકસકભાસાય લિખિતં.

અપિચ ઇમસ્મિં પચ્ચનીયાનુલોમે પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેસુપિ અત્થિ ધમ્મો કમ્મપચ્ચયં લભતિ, ન ઇન્દ્રિયપચ્ચયં. સો અસઞ્ઞેસુ ચેવ પઞ્ચવોકારે પવત્તે ચ રૂપજીવિતિન્દ્રિયવસેન વેદિતબ્બો. અત્થિ ધમ્મો મગ્ગપચ્ચયં લભતિ, નહેતુપચ્ચયં. સો વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહજાતમોહવસેન વેદિતબ્બો. અત્થિ ધમ્મો ઝાનપચ્ચયં લભતિ, નમગ્ગપચ્ચયં. સો મનોધાતુઅહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન વેદિતબ્બો. યત્થ કટત્તારૂપાનિ નાનાક્ખણિકકમ્મવસેનેવ કમ્મપચ્ચયં લભન્તિ, તત્થ રૂપધમ્મા હેતાધિપતિવિપાકિન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયે ન લભન્તિ, સબ્બટ્ઠાનિકા પચ્ચનીયા ન હોન્તિ. અહેતુકે અધિપતિપચ્ચયો નત્થીતિ ઇમેસમ્પિ પકિણ્ણકાનં વસેનેત્થ ગણનવારો અસમ્મોહતો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં નયો – **નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણે દ્વે**તિ એત્થ તાવ અહેતુકમોહો ચેવ અહેતુકવિપાકકિરિયા ચ પચ્ચયુપ્પન્નં, તસ્મા અકુસલેનાકુસલં, અબ્યાકતેન અબ્યાકતં સન્ધાયેત્થ દ્વેતિ વુત્તં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. આસેવને પન વિપાકં ન લબ્ભતિ, તથા કિરિયમનોધાતુ. તસ્મા કિરિયાહેતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેનેત્થ અબ્યાકતેન અબ્યાકતં વેદિતબ્બં. **વિપાકે એક**ન્તિ અબ્યાકતેન અબ્યાકતમેવ. **મગ્ગે એક**ન્તિ અકુસલેન અકુસલમેવ.

૧૯૬-૧૯૭. નારમ્મણમૂલકે હેતુયા પઞ્ચાતિ રૂપમેવ સન્ધાય વુત્તં. તઞ્હિ કુસલં અકુસલં અબ્યાકતં કુસલાબ્યાકતં અકુસલાબ્યાકતઞ્ચાતિ પઞ્ચ કોટ્ઠાસે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ. સબ્બપઞ્ચકેસુ એસેવ નયો. **અઞ્ઞમઞ્ઞે**

એકન્તિ ભૂતરૂપાનિ ચેવ વત્થુઞ્ચ સન્ધાય વુત્તં. તાનિ હિ નારમ્મણપચ્ચયા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પજ્જન્તિ. તિમૂલકેપિ એસેવ નયો.

૧૯૮-૨૦૨. નાધિપતિમૂલકે **હેતુયા નવા**તિ અનુલોમે હેતુમ્હિ વુત્તાનેવ. **તીણી**તિઆદીનિપિ હેટ્ઠા અનુલોમે વુત્તસદિસાનેવ. તિમૂલકે **દ્વે**તિ હેટ્ઠા નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણે વુત્તસદિસાનેવ.

૨૦૩-૨૩૩. નપુરેજાતમૂલકે **હેતુયા સત્તા**તિ હેટ્ઠા ‘‘આરુપ્પે કુસલં એકં ખન્ધં પટિચ્ચા’’તિઆદિના નયેન પુરેજાતે દસ્સિતાનેવ. સબ્બસત્તકેસુ એસેવ નયો. નકમ્મમૂલકે **હેતુયા તીણી**તિઆદીસુ ચેતનાવ પચ્ચયુપ્પન્ના. તસ્મા કુસલં અકુસલં અબ્યાકતઞ્ચ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિં સન્ધાય તીણીતિ વુત્તં. ઇમિના નયેન ‘‘એકં દ્વે તીણિ પઞ્ચ સત્ત નવા’’તિ આગતટ્ઠાનેસુ ગણના વેદિતબ્બા. ‘‘ચત્તારિ છ અટ્ઠા’’તિ ઇમા પન તિસ્સો ગણના નત્થેવાતિ.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના.

નિટ્ઠિતા ચ પટિચ્ચવારસ્સ અત્થવણ્ણના.

૨. સહજાતવારવણ્ણના

૨૩૪-૨૪૨. સહજાતવારે **કુસલં ધમ્મં સહજાતો**તિ કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ તેન સહજાતો હુત્વાતિ અત્થો. સેસમેત્થ પટિચ્ચવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અવસાને પનસ્સ ‘‘પટિચ્ચત્તં નામ સહજાતત્તં, સહજાતત્તં નામ પટિચ્ચત્ત’’ન્તિ ઇદં ઉભિન્નમ્પિ એતેસં વારાનં અત્થતો નિન્નાનાકરણભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. અત્થતો હિ એતે દ્વેપિ નિન્નાનાકરણા. એવં સન્તેપિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અત્થનિયમનત્થં વુત્તા. ‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચા’’તિઆદીસુ હિ અસહજાતમ્પિ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતીતિ વુચ્ચતિ. સહજાતમ્પિ ચ ઉપાદારૂપં ભૂતરૂપસ્સ પચ્ચયો ન હોતિ. ઇતિ પટિચ્ચવારેન સહજાતપચ્ચયભાવં, સહજાતવારેન ચ પટિચ્ચાતિ વુત્તસ્સ સહજાતભાવં નિયમેતું ઉભોપેતે વુત્તા. અપિચ તથા બુજ્ઝનકાનં અજ્ઝાસયવસેન દેસનાવિલાસેન નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાપ્પભેદજાનનવસેન ચાપિ એતે ઉભોપિ વુત્તાતિ.

સહજાતવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પચ્ચયવારવણ્ણના

૨૪૩. પચ્ચયવારે **કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા**તિ કુસલધમ્મે પતિટ્ઠિતો હુત્વા કુસલં ધમ્મં નિસ્સયટ્ઠેન પચ્ચયં કત્વાતિ અત્થો. **કુસલં એકં ખન્ધં પચ્ચયા**તિ કુસલં એકં ખન્ધં નિસ્સયપચ્ચયં કત્વા તયો ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ હેતુપચ્ચયાતિ વુત્તં હોતિ. ઇમિનાવુપાયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **વત્થું પચ્ચયા વિપાકાબ્યાકતા કિરિયાબ્યાકતા ખન્ધા**તિ ઇદં પઞ્ચવોકારે પવત્તિવસેન વુત્તં. પઞ્ચવોકારે પવત્તિયઞ્હિ ખન્ધાનં પુરેજાતં વત્થુ નિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. પટિચ્ચટ્ઠસ્સ પન સહજાતટ્ઠત્તા પટિચ્ચવારે એસ નયો ન લબ્ભતીતિ પટિસન્ધિયં સહજાતમેવ વત્થું સન્ધાય ‘‘વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા’’તિ વુત્તં. **કુસલં એકં ખન્ધઞ્ચ વત્થુઞ્ચ પચ્ચયા તયો ખન્ધા**તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

અબ્યાકતં ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ચ અબ્યાકતો ચાતિ કુસલાબ્યાકતાનં હેતુપચ્ચયવસેન એકતો ઉપ્પત્તિં સન્ધાય વુત્તં. કુસલુપ્પત્તિક્ખણસ્મિઞ્હિ વત્થું નિસ્સાય કુસલા ખન્ધા, ચિત્તસમુટ્ઠાને ચ મહાભૂતે નિસ્સાય ચિત્તસમુટ્ઠાનં ઉપાદારૂપં હેતુપચ્ચયવસેન એકતો ઉપ્પજ્જતિ. ઇતિ પચ્ચયભૂતસ્સ અબ્યાકતસ્સ નાનત્તેપિ પચ્ચયુપ્પન્નાનં હેતુપચ્ચયવસેન એકતો ઉપ્પત્તિં સન્ધાયેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ એસેવ નયો. એવં ઇમસ્મિં હેતુપચ્ચયે સહજાતઞ્ચ પુરેજાતઞ્ચ નિસ્સયટ્ઠેન પચ્ચયં કત્વા સત્તરસ પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા. તત્થ ખન્ધા ચેવ ભૂતા ચ સહજાતવસેન, વત્થુ સહજાતપુરેજાતવસેન ગહિતં. પટિચ્ચવારે પન સહજાતવસેન પચ્ચયો લબ્ભતિ, તસ્મા તત્થ નવેવ પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા. યે પનેતે એત્થ સત્તરસ પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા, તેસુ એકાદિકે એકાવસાને વિસ્સજ્જને કુસલાદીસુ એકપચ્ચયતો એકો પચ્ચયુપ્પન્નો. એકાદિકે દુકાવસાને એકપચ્ચયતો નાનાપચ્ચયુપ્પન્નો. દુકાદિકે એકાવસાને નાનાપચ્ચયતો એકો પચ્ચયુપ્પન્નો. દુકાદિકે દુકાવસાને નાનાપચ્ચયતો નાનાપચ્ચયુપ્પન્નો.

૨૪૮-૨૫૨. આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ ઇમિનાવુપાયેન પઞ્હાવિસ્સજ્જનપ્પભેદો વેદિતબ્બો. યં પનેતં આરમ્મણપચ્ચયે **વત્થું પચ્ચયા ખન્ધા**તિ વુત્તં, તં પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકક્ખન્ધેયેવ સન્ધાય વુત્તં. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ અબ્યાકતં નિસ્સાય આરમ્મણપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જન્તાનં પભેદદસ્સનત્થં વુત્તાનિ. પુન **વત્થું પચ્ચયા**તિ પવત્તે વિપાકકિરિયાબ્યાકતાનં ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. સેસં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં. એવં ઇમસ્મિં આરમ્મણપચ્ચયે સહજાતઞ્ચ પુરેજાતઞ્ચ પચ્ચયં કત્વા સત્ત પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા. તત્થ ખન્ધા સહજાતવસેન, વત્થુ સહજાતપુરેજાતવસેન, ચક્ખાયતનાદીનિ પુરેજાતવસેનેવ ગહિતાનિ. પટિચ્ચવારે પન સહજાતવસેનેવ પચ્ચયો લબ્ભતિ. તસ્મા તત્થ તયોવ પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા.

૨૫૩-૨૫૪. અધિપતિપચ્ચયે વિપાકાબ્યાકતં લોકુત્તરમેવ વેદિતબ્બં. અનન્તરસમનન્તરા રૂપાભાવેન આરમ્મણસદિસા. પરતો આસેવનનત્થિવિગતેસુપિ એસેવ નયો.

૨૫૫. સહજાતપચ્ચયે **કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ**ન્તિ ઉપાદારૂપસઙ્ખાતં કટત્તારૂપં. ઇદં અસઞ્ઞસત્તાનઞ્ઞેવ રૂપં સન્ધાય વુત્તં. ચક્ખાયતનાદીનિ પઞ્ચવોકારવસેન વુત્તાનિ.

૨૫૬-૨૫૭. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે ચ **યથા આરમ્મણપચ્ચયા એવ**ન્તિ વિસ્સજ્જનસમતં સન્ધાય વુત્તં. પચ્ચયુપ્પન્નેસુ પન નાનત્તં અત્થિ.

૨૫૮. ઉપનિસ્સયપચ્ચયે **આરમ્મણપચ્ચયસદિસ**ન્તિ રૂપાભાવતોપિ વિસ્સજ્જનસમતાયપિ વુત્તં.

૨૫૯-૨૬૦. વત્થું પુરેજાતપચ્ચયાતિઆદીનં પટિચ્ચવારે વુત્તનયેનેવત્થો ગહેતબ્બો.

૨૬૧-૨૬૬. કમ્મપચ્ચયે **તીણી**તિ કુસલં પચ્ચયા કુસલો અબ્યાકતો કુસલાબ્યાકતો ચાતિ એવં તીણિ વેદિતબ્બાનિ. અકુસલેપિ એસેવ નયો.

૨૬૭-૨૬૮. વિપ્પયુત્તપચ્ચયે **ખન્ધે વિપ્પયુત્તપચ્ચયા**તિ ખન્ધે નિસ્સાય વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **ખન્ધા વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયા**તિ ખન્ધા વત્થું નિસ્સાય વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

૨૬૯-૨૭૬. ઇદાનિ યથાલદ્ધાનિ વિસ્સજ્જનાનિ ગણનવસેન દસ્સેતું **હેતુયા સત્તરસા**તિઆદિમાહ. તત્થ **હેતુયા સત્તરસા**તિ કુસલેન કુસલં, કુસલેન અબ્યાકતં, કુસલેન કુસલાબ્યાકતન્તિ એવં કુસલવસેન એકાદિકાનિ એકાવસાનાનિ દ્વે, દુકાવસાનં એકન્તિ તીણિ વુત્તાનિ હોન્તિ, તથા અકુસલવસેન. અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, તેનેવ કુસલં, અકુસલં, કુસલાબ્યાકતં અકુસલાબ્યાકતઞ્ચ; કુસલાબ્યાકતેહિ કુસલં, અબ્યાકતં, કુસલાબ્યાકતં; અકુસલાબ્યાકતેહિ અકુસલં, અબ્યાકતં, અકુસલાબ્યાકતન્તિ એવં સત્તરસ વેદિતબ્બાનિ.

આરમ્મણે સત્તાતિ કુસલેન કુસલં; અકુસલેન અકુસલં, અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, કુસલં, અકુસલં; કુસલાબ્યાકતેન કુસલં; અકુસલાબ્યાકતેન અકુસલન્તિ એવં સત્ત.

વિપાકે એકન્તિ અબ્યાકતેન અબ્યાકતમેવ. એવમેત્થ સત્તરસ, સત્ત, એકન્તિ તયો વારપરિચ્છેદા હોન્તિ. તેસુ દ્વાદસ સત્તરસકા, દસ સત્તકા, એકં એકકન્તિ તે સબ્બે સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા પરતો દુકતિકાદિવસેન પચ્ચયસંસન્દને ઊનતરગણનસ્સ વસેન ગણના વેદિતબ્બા. સક્કા હિ ઇમાય ગણનાય દુકમૂલાદીસુ વારપરિચ્છેદે જાનિતુન્તિ પુન ''કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ધમ્મો''તિ અનામસિત્વા ગણનવસેનેવ વારપરિચ્છેદં દસ્સેતું **હેતુપચ્ચયા આરમ્મણે સત્તા**તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા. કુસલં એકં ખન્ધં પચ્ચયા તયો ખન્ધાતિ ઇમિના નયેન આરમ્મણે લદ્ધવિસ્સજ્જનાનિ વિત્થારેતબ્બાનિ. અયં તાવ અનુલોમે નયો.

૨૭૭-૨૮૫. પચ્ચનીયે પન કુસલં ન લબ્ભતીતિ **અકુસલં ધમ્મં પચ્ચયા**તિ અકુસલમેવ આદિં કત્વા વિસ્સજ્જનં આરદ્ધં. તં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. યઞ્હેત્થ વત્તબ્બં સિયા, તં પટિચ્ચવારસ્સ પચ્ચનીયે વુત્તમેવ.

૨૮૬-૨૮૭. યં પનેતં પચ્ચનીયે લદ્ધવિસ્સજ્જનપરિચ્છેદં ગણનતો દસ્સેતું **નહેતુયા ચત્તારી**તિઆદિ વુત્તં, તત્થ ચત્તારિ, સત્તરસ, સત્ત, પઞ્ચ, તીણિ, એકન્તિ છ પરિચ્છેદા. તેસં વસેન દુકતિકાદીસુ પચ્ચયસંસન્દને ગણના વેદિતબ્બા. યો હિ પચ્ચયો સત્તરસ વિસ્સજ્જનાનિ લભતિ, તેન સદ્ધિં સદિસસંસન્દને સત્તરસ, ઊનતરસંસન્દને સેસા છપિ પરિચ્છેદા લબ્ભન્તિ. એવં સેસેસુપિ અધિકપરિચ્છેદં ઠપેત્વા સમસમા ઊનતરા ચ લબ્ભન્તીતિ.

એત્થ ચ અધિકતરા ન લબ્ભન્તીતિ અયમેત્થ નિયમો. સમસમા પન ઊનતરા ચ અત્થા વિરોધે સતિ લબ્ભન્તિ. તેનેત્થ ''નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણે એક''ન્તિઆદિ વુત્તં. એત્થ હિ નહેતુયા ચતુન્નં, નારમ્મણે પઞ્ચન્નં આગતત્તા નહેતુવસેન ચત્તારીતિ વત્તબ્બં સિયા, નારમ્મણેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા પન આરમ્મણધમ્મો વિરુજ્ઝતીતિ અકુસલં ધમ્મં પચ્ચયા અકુસલો ધમ્મો, અબ્યાકતં ધમ્મં પચ્ચયા અકુસલો, અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પચ્ચયા અકુસલોતિ તીણિ વિસ્સજ્જનાનિ પરિહીનાનિ. અબ્યાકતં ધમ્મં પચ્ચયા અબ્યાકતોતિ રૂપવસેન એકમેવ વુત્તં. એવં સબ્બત્થ વિરુદ્ધાવિરુદ્ધં ઞત્વા લબ્ભમાનપરિચ્છેદો વેદિતબ્બો. અપિચેત્થ ઇદં નયમત્તદસ્સનં. **નાધિપતિયા ચત્તારી**તિ નહેતુયા લદ્ધાનેવ. સેસચતુક્કેસુપિ એસેવ નયો.

નાનન્તરે એકન્તિ અહેતુકચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ ચેવ સેસરૂપસ્સ ચ વસેન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. એવં સબ્બેસુ એકકેસુ યુજ્જમાનકરૂપં જાનિતબ્બં. **નપુરેજાતે દ્વે**તિ ઇધાપિ નહેતુવસેન ચત્તારીતિ વત્તબ્બં સિયા, નપુરેજાતેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા પન અબ્યાકતં ધમ્મં પચ્ચયા અકુસલો, અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પચ્ચયા અકુસલોતિ વત્થુપુરેજાતવસેન દ્વે વિસ્સજ્જનાનિ પરિહીનાનિ. આરુપ્પે પન અહેતુકમોહસ્સ અહેતુકકિરિયસ્સ ચ વસેન દ્વે

વુત્તાનિ. **નવિપ્પયુત્તે દ્વે**તિ આરુપ્પે અહેતુકાકુસલકિરિયવસેન દ્વે. નોનત્થિ નોવિગતેસુ એકન્તિ સબ્બસ્સ રૂપસ્સ વસેન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં દટ્ઠબ્બં. તિકાદીસુ અપુબ્બં નત્થિ.

૨૮૮. નારમ્મણમૂલકે પન **નઅધિપતિયા પઞ્ચા**તિ નારમ્મણે લદ્ધાનેવ. **નકમ્મે એક**ન્તિ એત્થ ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ કટત્તારૂપઞ્ચ અગ્ગહેત્વા સેસરૂપવસેન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં વેદિતબ્બં.

૨૮૯-૨૯૬. નાધિપતિમૂલકે **નપુરેજાતે સત્તા**તિ નપુરેજાતે લદ્ધાનેવ. **નપચ્છાજાતે સત્તરસા**તિ ઇમાનિપિ તત્થ લદ્ધાનિ સત્તરસેવ. નાનન્તરનસમનન્તરનઅઞ્ઞમઞ્ઞનઉપનિસ્સયનસમ્પયુત્તનોનત્થિનોવિગતમૂલકાનિ નારમ્મણમૂલકસદિસાનેવ. ઇમિનાવ નયમત્તદસ્સનેન સબ્બત્થ આગતાનાગતં લબ્ભમાનાલબ્ભમાનઞ્ચ વેદિતબ્બન્તિ.

પચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૯૭-૩૨૮. ઇમિનાયેવ પન લક્ખણેન અનુલોમં પુરતો કત્વા અનુલોમપચ્ચનીયે પચ્ચનીયં પુરતો કત્વા પચ્ચનીયાનુલોમે ચ ગણનપરિચ્છેદો આગતાનાગતં લબ્ભમાનાલબ્ભમાનઞ્ચ વેદિતબ્બન્તિ.

પચ્ચયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિસ્સયવારવણ્ણના

૩૨૯-૩૩૭. નિસ્સયવારે **કુસલં ધમ્મં નિસ્સાયા**તિ કુસલં ધમ્મં પતિટ્ઠટ્ઠેન નિસ્સયં કત્વાતિ અત્થો. સેસમેત્થ પચ્ચયવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અવસાને પનસ્સ ‘‘પચ્ચયત્તં નામ નિસ્સયત્તં, નિસ્સયત્તં નામ પચ્ચયત્ત’’ન્તિ ઇદં ઉભિન્નમ્પિ એતેસં વારાનં અત્થતો નિન્નાનાકરણભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. અત્થતો હિ એતેપિ પટિચ્ચસહજાતા વિય નિન્નાનાકરણા. એવં સન્તેપિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અત્થનિયમનત્થં વુત્તા. અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિઆદીસુ હિ અનિસ્સાય વત્તમાનં નાનાક્ખણિકમ્પિ ‘‘પચ્ચયા ઉપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તં. અઞ્ઞમઞ્ઞં અલ્લીયિત્વા ઠિતકટ્ઠાદીસુ ચ એકં એકસ્સ નિસ્સયપચ્ચયો ન હોતિ, તથા ઉપાદારૂપં મહાભૂતસ્સ નિસ્સયપચ્ચયો ન હોતિયેવ. ઇતિ પચ્ચયવારેન નિસ્સયપચ્ચયભાવં નિસ્સયવારેન ચ પચ્ચયાતિ વુત્તસ્સ સહજાતપુરેજાતભાવં નિયમેતું ઉભોપેતે વુત્તા. અપિચ તથા બુજ્ઝનકાનં અજ્ઝાસયવસેન દેસનાવિલાસેન નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાપભેદજાનનવસેન ચાપિ એતે ઉભોપિ વુત્તાતિ.

નિસ્સયવારવણ્ણના.

૫. સંસટ્ઠવારવણ્ણના

૩૩૮-૩૪૬. સંસટ્ઠવારે **કુસલં ધમ્મં સંસટ્ઠો**તિ કુસલં ધમ્મં એકુપ્પાદાદિલક્ખણેન સમ્પયોગટ્ઠેન પચ્ચયં કત્વાતિ અત્થો. **કુસલં એકં ખન્ધં સંસટ્ઠો**તિ કુસલં એકં ખન્ધં સમ્પયુત્તપચ્ચયં કત્વા તયો ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ હેતુપચ્ચયાતિ વુત્તં હોતિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પન હેતુપચ્ચયે અરૂપધમ્મસ્સેવ સમ્પયોગટ્ઠેન પચ્ચયં કત્વા તયો પઞ્હા વિસ્સજ્જિતા. યથા ચ હેતુપચ્ચયે, તથા આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ, કેવલં વિપાકપચ્ચયે એકમેવ વિસ્સજ્જનં.

૩૪૭-૩૫૦. ઇદાનિ યથાલદ્ધાનિ વિસ્સજ્જનાનિ ગણનવસેન દસ્સેતું **હેતુયા તીણી**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સબ્બતિકેસુ કુસલેન કુસલં, અકુસલેન અકુસલં, અબ્યાકતેન અબ્યાકતન્તિ અયમેવ નિયમો. એકકે પન અબ્યાકતેન અબ્યાકતમેવ લબ્ભતીતિ એવમેત્થ બાવીસતિયા પચ્ચયેસુ તીણિ, વિપાકે એકન્તિ દ્વે પરિચ્છેદા. પચ્છાજાતે અનુલોમં નત્થિ. તસ્મા તીણિ એકન્તિ ઇમેસઞ્ઞેવ વસેન દુકતિકાદીસુ પચ્ચયસંસન્દને યત્થ વિપાકપચ્ચયો પવિસતિ; તત્થ એકં, સેસેસુ તીણીતિ એવં ગણના વેદિતબ્બા. સેસમેત્થ અનુલોમે ઉત્તાનત્થમેવ.

૩૫૧-૩૫૪. પચ્ચનીયે પન કુસલં ન લબ્ભતીતિ અકુસલમેવ આદિં કત્વા વિસ્સજ્જનં કતં, તં ઉત્તાનત્થમેવ.

૩૫૯. યં પનેત્થ પચ્ચનીયે વિસ્સજ્જનપરિચ્છેદં ગણનતો દસ્સેતું **નહેતુયા દ્વે**તિઆદિ વુત્તં, તત્થ દ્વે તીણિ એકન્તિ તયો પરિચ્છેદા. તેસં વસેન દુકતિકાદીસુ પચ્ચયસંસન્દને ગણના વેદિતબ્બા. ઇધાપિ અધિકતરગણનાનં ઊનતરગણનેન સદ્ધિં સંસન્દને ઊનતરગણનમેવ લબ્ભતિ, સમગણનેન સદ્ધિં સમગણનં. યસ્મા ચેત્થ અરૂપધમ્માયેવ પચ્ચયુપ્પન્ના, તસ્મા નહેતુનાધિપતિનપુરેજાતનપચ્છાજાતનાસેવનનકમ્મનવિપાકનઝાનનમગ્ગનવિપ્પયુત્તવસેન દસેવ પચ્ચયા પચ્ચનીકતો દસ્સિતા, સેસા ચુદ્દસ ન લબ્ભન્તિ. યેપિ લબ્ભન્તિ, તેસુપિ વિપાકે પચ્ચયુપ્પન્ને નકમ્મનવિપાકા ન લબ્ભન્તિ.

૩૬૦-૩૬૮. નહેતુપચ્ચયા નાધિપતિયા દ્વેતિ નહેતુયા લદ્ધં દ્વયમેવ. સેસદ્વયેસુપિ એસેવ નયો. **નકમ્મે એક**ન્તિ અહેતુકકિરિયચેતનં પચ્ચયુપ્પન્નં કત્વા અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. **નવિપાકે દ્વે**તિ અહેતુકમોહકિરિયવસેન દ્વે. **નઝાને એક**ન્તિ અહેતુકપઞ્ચવિઞ્ઞાણવસેન અબ્યાકતવિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. **નમગ્ગે એક**ન્તિ અહેતુકવિપાકકિરિયવસેન અબ્યાકતવિસ્સજ્જનં. ઇમિનાવુપાયેન સબ્બસંસન્દનેસુ અત્થો વેદિતબ્બોતિ.

૩૬૯-૩૮૩. અનુલોમપચ્ચનીયે હેટ્ઠા વુત્તા નહેતુઆદયો દસેવ પચ્ચનીયતો લબ્ભન્તિ, ન સેસા. યેપિ લબ્ભન્તિ, તેસુ હેતુમ્હિ અનુલોમતો ઠિતે ઝાનમગ્ગા પચ્ચનીયતો ન લબ્ભન્તીતિ સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

૩૮૪-૩૯૧. પચ્ચનીયાનુલોમે નહેતુપચ્ચયુપ્પન્નેસુ અહેતુકમોહેવ ઝાનમગ્ગપચ્ચયં લભતિ, સેસા ન લભન્તિ. નઝાનપચ્ચયે અટ્ઠાહેતુકચિત્તાનિપિ. **નકમ્મપચ્ચયા નહેતુપચ્ચયા નાધિપતિપચ્ચયા નપુરેજાતપચ્ચયા આરમ્મણે એક**ન્તિ આરુપ્પે અહેતુકકિરિયચેતનાવસેન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. ઇમિના ઉપાયેન યં લબ્ભતિ, યઞ્ચ ન લબ્ભતિ, તસ્સ વસેન સબ્બત્થ ગણના વેદિતબ્બાતિ.

સંસટ્ઠવારવણ્ણના.

૬. સમ્પયુત્તવારવણ્ણના

૩૯૨-૪૦૦. સમ્પયુત્તવારે **કુસલં ધમ્મં સમ્પયુત્તો**તિ કુસલં ધમ્મં સમ્પયુત્તપચ્ચયં કત્વાતિ અત્થો. સેસમેત્થ સંસટ્ઠવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અવસાને પનસ્સ ''સંસટ્ઠત્તં નામ સમ્પયુત્તત્તં, સમ્પયુત્તત્તં નામ સંસટ્ઠત્ત''ન્તિ ઇદં ઉભિન્નમ્પિ એતેસં વારાનં અત્થતો નિન્નાનાકરણભાવદસ્સનત્થં વુત્તં. અત્થતો હિ એતેપિ પટિચ્ચસહજાતા

વિય પચ્ચયનિસ્સયા વિય ચ નિન્નાનાકરણા. એવં સન્તેપિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અત્થનિયમનત્થં વુત્તા. ‘‘સંસટ્ઠા યોજિતા હયા’’તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૨૨.૭૦) હિ અસમ્પયુત્તમ્પિ સંસટ્ઠન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘યા સા વીમંસા કોસજ્જસહગતા કોસજ્જસમ્પયુત્તા’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૮૩૨) અસંસટ્ઠં વોકિણ્ણમ્પિ સમ્પયુત્તન્તિ. ઇતિ સંસટ્ઠવારેન એકુપ્પાદલક્ખણસ્સ સમ્પયુત્તસ્સ સંસટ્ઠભાવં સમ્પયુત્તવારેન ચ સંસટ્ઠસ્સ એકુપ્પાદાદિલક્ખણસ્સ સમ્પયુત્તભાવં નિયમેતું ઉભોપેતે વુત્તા. અપિચ તથા બુજ્ઝનકાનં અજ્ઝાસયવસેન દેસનાવિલાસેન નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાપભેદજાનનવસેન ચાપિ એતે ઉભોપિ વુત્તાતિ.

સમ્પયુત્તવારવણ્ણના.

એતેસુ પન છસુ વારેસુ અત્થિ કોચિ પચ્ચયો એકન્તં અનુલોમતો ન તિટ્ઠતિ, પચ્ચનીકતોવ તિટ્ઠતિ; અત્થિ એકન્તં પચ્ચનીકતો ન તિટ્ઠતિ, અનુલોમતોવ તિટ્ઠતિ; અત્થિ અનેકન્તં અનુલોમતો ચેવ તિટ્ઠતિ, પચ્ચનીકતો ચાતિ ઇદં પકિણ્ણકં વેદિતબ્બં. તત્થ પઠમો પઞ્હો પચ્છાજાતસ્સ, દુતિયો મહાચતુક્કસ્સ, તતિયો યુજ્જમાનકાનં સેસાનં વસેન વેદિતબ્બોતિ.

૭. પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૦૧-૪૦૩. પઞ્હાવારે ‘‘સિયા કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદિના કુસલત્તિકે ઉદ્ધરિતબ્બપુચ્છાનં લબ્ભમાનવસેન વિસ્સજ્જનં દસ્સેતું **કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિઆદિ વુત્તં. કુસલો ચ નામેસ સયં ઉપ્પજ્જન્તો ઠપેત્વા પચ્છાજાતઞ્ચ વિપાકઞ્ચ સેસેહિ દ્વાવીસતિયા પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જતિ. કુસલસ્સ પચ્ચયો હોન્તો ઠપેત્વા પુરેજાતપચ્છાજાતવિપાકવિપ્પયુત્તે સેસેહિ વીસતિયા પચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોતિ. તસ્મા યેહિ પચ્ચયેહિ કુસલો કુસલસ્સ પચ્ચયો હોતિ, તે પચ્ચયે પટિપાટિયા દસ્સેતું **હેતુપચ્ચયેના**તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ યા એસા પચ્ચયવિભઙ્ગવારે વિય ‘‘હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માન’’ન્તિ અકત્વા ‘‘હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન’’ન્તિ દેસના કતા, તસ્સા એવ કરણે ઇદં પયોજનં – તત્થ હિ સુઞ્ઞટ્ઠં દીપેતું ધમ્માનન્તિ વુત્તં. ઇધ પચ્ચયતો ઉપ્પજ્જમાના ધમ્મા રાસિતો ઉપ્પજ્જન્તિ, ન એકેકતોતિ રાસટ્ઠં દીપેતું ખન્ધાનન્તિ વુત્તં. પટિચ્ચવારાદીસુ વા ખન્ધવસેન પચ્ચયુપ્પન્નદેસના આરુળ્હાતિ તેનેવાનુક્કમેન ઇધાપિ આરુળ્હાતિ. કસ્મા પનેતેસુ એવં આરુળ્હાતિ? અસઙ્કરતો વિભાગદસ્સનત્થં. ‘‘એકં ધમ્મં પટિચ્ચ સેસા ધમ્મા’’તિ હિ આદિના નયેન વુચ્ચમાને અસુકધમ્મં નામ નિસ્સાય અસુકધમ્માતિ ન સક્કા અસઙ્કરતો પચ્ચયે પચ્ચયુપ્પન્ને ચ જાનિતું, એવં સન્તે ઉદ્દેસનિદ્દેસા નિબ્બિસેસા સિયું. તસ્મા અસઙ્કરતો વિભાગદસ્સનત્થં એવં આરુળ્હાતિ વેદિતબ્બા. **ચિત્તસમુટ્ઠાનાન**ન્તિ ઇદં યસ્સ અબ્યાકતસ્સ કુસલો હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ, તમેવ દસ્સેતું વુત્તં. પચ્ચયવિભઙ્ગે પન કુસલાદિવસેન વિભાગં અકત્વા સામઞ્ઞતો સબ્બેસં હેતૂનં વસેન ઉપ્પન્નરૂપદસ્સનત્થં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનન્તિ અવત્વા તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ વુત્તં. તસ્મા તત્થ અબ્યાકતહેતુસમુટ્ઠાનરૂપં, ઓક્કન્તિક્ખણે કટત્તારૂપમ્પિ સઙ્ગહં ગતં. ઇમિના ઉપાયેન સેસેસુપિ એવરૂપેસુ વિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

૪૦૪. દાનં દત્વાતિ દેય્યધમ્મં ચજિત્વા. યાય વા ચેતનાય સો દિય્યતિ, સા ચેતના દાનં. **દત્વા**તિ તં ચેતનં પરિયોદાપેત્વા વિસુદ્ધં કત્વા. **સીલં સમાદિયિત્વા**તિ પઞ્ચઙ્ગાદિવસેન નિચ્ચસીલં ગણ્હિત્વા. ઇમિના સમાદાનવિરતિયેવ દસ્સિતા. સમ્પત્તવિરતિસમુચ્છેદવિરતિયો પન લોકે સીલન્તિ અપાકટત્તા ન વુત્તા. કિઞ્ચાપિ ન

વુત્તા, આરમ્મણપચ્ચયા પન હોન્તિયેવ. તત્થ સમુચ્છેદવિરતિ સેક્ખાનંયેવ કુસલસ્સ આરમ્મણં હોતિ, ન ઇતરેસં. **ઉપોસથકમ્મં કત્વા**તિ ''પાણં ન હને, ન ચાદિન્નમાદિયે''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૧) એવં વુત્તં ઉપોસથદિવસેસુ અટ્ઠઙ્ગઉપોસથકિરિયં કત્વા. **તં પચ્ચવેક્ખતી**તિ તં કુસલં સેક્ખોપિ પુથુજ્જનોપિ પચ્ચવેક્ખતિ, અરહાપિ પચ્ચવેક્ખતેવ. અરહતોપિ હિ પુબ્બે કતં કુસલં કુસલમેવ, યેન પન ચિત્તેન પચ્ચવેક્ખતિ, તં કિરિયચિત્તં નામ હોતિ. તસ્મા ''એતં કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સા''તિ ઇમસ્મિં અધિકારે ન લબ્ભતિ. **પુબ્બે સુચિણ્ણાની**તિ ''દત્વા સમાદિયિત્વા કત્વા''તિ હિ આસન્ને કતાનિ વુત્તાનિ, ઇમાનિ ન આસન્ને કતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. દાનાદીહિ વા સેસાનિ કામાવચરકુસલાનિ દસ્સેતું ઇદં વુત્તં. **ઝાના વુટ્ઠહિત્વા**તિ ઝાના વુટ્ઠહિત્વા. અયમેવ વા પાળિ. **સેક્ખા ગોત્રભુન્તિ** સોતાપન્નં સન્ધાય વુત્તં. સો હિ ગોત્રભું પચ્ચવેક્ખતિ. **વોદાનન્તિ** ઇદં પન સકદાગામિઅનાગામિનો સન્ધાય વુત્તં. તેસઞ્હિ તં ચિત્તં વોદાનં નામ હોતિ. **સેક્ખા**તિ સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિનો. **મગ્ગા વુટ્ઠહિત્વા**તિ મગ્ગફલભવઙ્ગાતિક્કમવસેન અત્તના પટિલદ્ધા મગ્ગા વુટ્ઠહિત્વા, સુદ્ધમગ્ગતોયેવ પન વુટ્ઠાય પચ્ચવેક્ખણં નામ નત્થિ.

કુસલં અનિચ્ચતોતિ એત્થ વિપસ્સનૂપગં તેભૂમકકુસલમેવ વેદિતબ્બં, વિપસ્સનાકુસલં પન કામાવચરમેવ. **ચેતોપરિયઞાણેના**તિ રૂપાવચરકુસલં દસ્સેતિ. **આકાસાનઞ્ચાયતનન્તિ**આદીહિ અરૂપાવચરકુસલારમ્મણવસેન ઉપ્પજ્જમાનં અરૂપાવચરકુસલમેવ. **કુસલા ખન્ધા ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સા**તિઆદીહિ પુગ્ગલં અનામસિત્વા ધમ્મવસેન દસ્સેતિ. તેનેવેત્થ હેટ્ઠા ગહિતમ્પિ ચેતોપરિયઞાણં પુન વુત્તં.

૪૦૫. **અસ્સાદેતી**તિ સોમનસ્સસહગતલોભસમ્પયુત્તચિત્તેહિ અનુભવતિ ચેવ રજ્જતિ ચ . **અભિનન્દતી**તિ સપ્પીતિકતણ્હાવસેન નન્દતિ હટ્ઠપહટ્ઠો હોતિ, દિટ્ઠાભિનન્દનાય વા અભિનન્દતિ. **રાગો ઉપ્પજ્જતી**તિ અસ્સાદેન્તસ્સ રાગો ઉપ્પજ્જતિ નામ. ઇદં અટ્ઠપિ લોભસહગતાનિ ગહેત્વા વુત્તં. **દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતી**તિ અભિનન્દન્તસ્સ અત્તા અત્તનિયન્તિઆદિવસેન ચતૂહિપિ ચિત્તેહિ સમ્પયુત્તા દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ. અસન્નિટ્ઠાનગતસ્સ પનેત્થ વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતિ. વિક્ખેપગતસ્સ ઉદ્ધચ્ચં, અકતં વત મે કલ્યાણન્તિ વિપ્પટિસારિનો દોમનસ્સં. **તં આરબ્ભા**તિ તાનિ સુચિણ્ણાનિ આરમ્મણં કત્વાતિ અત્થો. બહુવચનસ્સ હેસ એકવચનાદેસો, જાતિવસેન વા એકવચનમેવેતં.

૪૦૬. **અરહા મગ્ગા વુટ્ઠહિત્વા**તિ મગ્ગવીથિયં ફલાનન્તરસ્સ ભવઙ્ગસ્સ અતિક્કમવસેન વુટ્ઠહિત્વા. પચ્ચવેક્ખણચિત્તાનિ પનસ્સ કિરિયાબ્યાકતાનિ. એવં કિરિયાબ્યાકતસ્સ આરમ્મણપચ્ચયં દસ્સેત્વા પુન વિપાકાબ્યાકતસ્સ દસ્સેતું **સેક્ખા વા**તિઆદિમાહ. **કુસલે નિરુદ્ધે**તિ વિપસ્સનાજવનવીથિયા પચ્છિન્નાય. **વિપાકો**તિ કામાવચરવિપાકો. **તદારમ્મણતા**તિ તદારમ્મણતાય, તં કુસલસ્સ જવનસ્સ આરમ્મણભૂતં વિપસ્સિતકુસલં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. ન કેવલઞ્ચ તદારમ્મણવસેનેવ, પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેનાપિ. વિપાકો હિ કમ્મં આરમ્મણં કત્વા ગહિતપટિસન્ધિકસ્સ કુસલારમ્મણો હોતિયેવ, સો પન દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્તા ઇધ ન દસ્સિતો.

કુસલં અસ્સાદેતીતિઆદિ અકુસલજવનાવસાને કુસલારમ્મણવિપાકં દસ્સેતું વુત્તં. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનવિપાકસ્સા**તિ ઇદં દુબ્બિઞ્ઞેય્યમ્પિ સમાનં મહગ્ગતવિપાકસ્સ તદારમ્મણભાવેન અનુપ્પત્તિતો લબ્ભમાનકવસેન વુત્તં. **કિરિયસ્સા**તિ અરહત્તં પત્વા અસમાપન્નપુબ્બે આકાસાનઞ્ચાયતને પટિલોમતો વા એકન્તરિકવસેન વા સમાપન્નકિરિયાય. **ચેતોપરિયઞાણસ્સા**તિઆદીનિ પરતો આવજ્જનાય યોજેતબ્બાનિ. યા એતેસં આવજ્જના, તસ્સા કુસલા ખન્ધા આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો.

૪૦૭-૪૦૯. રાગન્તિ અત્તનો વા પરસ્સ વા રાગં. અત્તનો રાગવસેન પનેત્થ વણ્ણના પાકટા હોતિ. **અસ્સાદેતી**તિઆદીનિ વુત્તત્થાનેવ. વિચિકિચ્છાદીસુ પન તીસુ અસ્સાદેતબ્બતાય અભાવેન ''અસ્સાદેતી''તિ ન વુત્તં. દિટ્ઠિ પનેત્થ ઉપ્પજ્જતિ, સા અસ્સાદેતીતિ પદસ્સ પરિહીનત્તા આગતપટિપાટિયા પઠમં ન વુત્તા. વિચિકિચ્છાદીસુયેવ તં તં સભાગં પઠમં વત્વા તસ્સ તસ્સ અનન્તરા વુત્તા. ઇમેસુ ચ પન રાગાદીસુ ''કિં મે પાપધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ અક્ખન્તિવસેન વા, ''કતં પાપં કતં લુદ્દ''ન્તિ વિપ્પટિસારાદિવસેન વા દોમનસ્સુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા.

૪૧૦. ચક્ખું અનિચ્ચતોતિ વિપસ્સનાનુક્કમેન ઓળારિકાયતનાનિ વત્થુરૂપઞ્ચાતિ એકાદસ રૂપાનિ પાકટત્તા ગહિતાનિ. પુન રૂપાયતનાદીનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં આરમ્મણત્તા ગહિતાનિ. યસ્મા પનેસા વિઞ્ઞાણકાયવસેન દેસના, ન ધાતુવસેન, તસ્મા મનોધાતુ ન ગહિતા. એવં સબ્બત્થ ગહિતાગહિતં વેદિતબ્બં.

૪૧૧. ફલં પચ્ચવેક્ખન્તિ નિબ્બાનં પચ્ચવેક્ખન્તીતિ પચ્ચવેક્ખણકુસલસ્સ આરમ્મણદસ્સનત્થં વુત્તં.

૪૧૩-૪૧૬. આરમ્મણાધિપતિનિદ્દેસે સેક્ખપુથુજ્જનાનં વસેન ચતુભૂમકકુસલં દસ્સિતં, તથા સહજાતાધિપતિનિદ્દેસે. અરહતો ઉત્તમધમ્મં અધિગતત્તા લોકિયકુસલેસુ ગરુકારો નત્થીતિ અગ્ગમગ્ગોવ દસ્સિતો.

૪૧૭. અનન્તરપચ્ચયે **પુરિમા પુરિમા**તિ એકભૂમકાપિ નાનાભૂમકાપિ કુસલા એકતો કત્વા વુત્તા. **અનુલોમં ગોત્રભુસ્સ, અનુલોમં વોદાનસ્સા**તિ નાનારમ્મણવસેન. **ગોત્રભુ મગ્ગસ્સ, વોદાનં મગ્ગસ્સા**તિ નાનાભૂમિવસેન. **કુસલં વુટ્ઠાનસ્સા**તિ એત્થ પન **કુસલ**ન્તિ તેભૂમકકુસલં. **વુટ્ઠાન**ન્તિ તેભૂમકવિપાકં. તેહિ કુસલજવનવીથિતો વુટ્ઠહન્તિ, તસ્મા વુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. તં દુવિધં હોતિ – તદારમ્મણં ભવઙ્ગઞ્ચ. તત્થ કામાવચરકુસલસ્સ ઉભયમ્પિ વુટ્ઠાનં હોતિ, મહગ્ગતસ્સ ભવઙ્ગમેવ. **મગ્ગો ફલસ્સા**તિ ઇદં યસ્મા લોકુત્તરવિપાકં જવનવીથિપરિયાપન્નત્તા વુટ્ઠાનં નામ ન હોતિ, તસ્મા વિસું વુત્તં. **અનુલોમં સેક્ખાયા**તિ અસેક્ખાય કુસલં અનન્તરં ન હોતિ, તસ્મા વિભાગં કરોતિ. **ફલસમાપત્તિયા**તિ સોતાપત્તિફલસકદાગામિફલઅનાગામિફલસમાપત્તિયાપિ. **ફલસમાપત્તિયા**તિ અનાગામિફલસમાપત્તિયા. અકુસલે દુવિધમ્પિ વુટ્ઠાનં લબ્ભતિ. **વિપાકાબ્યાકતા કિરિયાબ્યાકતા**તિ એત્થ વિપાકાબ્યાકતા વિપાકાબ્યાકતાનંયેવ, કિરિયાબ્યાકતા કિરિયાબ્યાકતાનંયેવ વેદિતબ્બા. **ભવઙ્ગં આવજ્જનાયા**તિઆદિ વોમિસ્સકવસેન વુત્તં. તત્થ **કિરિયા**તિ કામાવચરકિરિયા. સા દુવિધસ્સાપિ વુટ્ઠાનસ્સ અનન્તરપચ્ચયો હોતિ, મહગ્ગતા ભવઙ્ગસ્સેવ. ઇતિ યે હેટ્ઠા પચ્ચયવિભઙ્ગનિદ્દેસે ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ આરભિત્વા કુસલં કુસલસ્સ, કુસલં અબ્યાકતસ્સ, અકુસલં અકુસલસ્સ, અકુસલં અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતં અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતં કુસલસ્સ, અબ્યાકતં અકુસલસ્સાતિ સત્ત વારા દસ્સિતા; તેસં વસેન ઇધ સઙ્ખેપતો અનન્તરપચ્ચયો વિભત્તો.

વિત્થારતો પનેત્થ –

> દસધા સત્તરસધા, સમસટ્ઠિવિધેન ચ;
> બહુધાપિ ચ નિદ્દેસં, સાધુકં ઉપલક્ખયે.

અયઞ્હિ અનન્તરપચ્ચયો ન કેવલં સત્તધાવ નિદ્દેસં લભતિ, કુસલં પન કુસલસ્સ વિપાકસ્સ; અકુસલં અકુસલસ્સ વિપાકસ્સ; વિપાકં વિપાકસ્સ કિરિયસ્સ; કિરિયં કુસલસ્સ અકુસલસ્સ વિપાકસ્સ કિરિયસ્સાતિ એવં

દસધાપિ નિદ્દેસં લભતિ. ન કેવલં દસધાયેવ, કુસલં પન કુસલસ્સ કુસલવિપાકસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ; અકુસલં અકુસલસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ કુસલવિપાકસ્સ; કુસલવિપાકં કુસલવિપાકસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ કિરિયસ્સ; અકુસલવિપાકં અકુસલવિપાકસ્સ કુસલવિપાકસ્સ કિરિયસ્સ; કિરિયં કિરિયસ્સ કુસલસ્સ અકુસલસ્સ કુસલવિપાકસ્સ અકુસલવિપાકસ્સાતિ એવં સત્તરસધા નિદ્દેસં લભતિ.

ન કેવલઞ્ચ સત્તરસધાવ સમસટ્ઠિવિધેનાપિ નિદ્દેસં લભતેવ. કથં? કામાવચરકુસલઞ્હિ ભૂમિભેદેન ચતુબ્બિધસ્સ કુસલસ્સ અનન્તરપચ્ચયો હોતિ, રૂપાવચરારૂપાવચરં સકસકભૂમિકસ્સેવાતિ કુસલં કુસલસ્સ છબ્બિધેન અનન્તરપચ્ચયો. કામાવચરકુસલં પન કામાવચરકુસલવિપાકસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ રૂપાવચરવિપાકસ્સ અરૂપાવચરવિપાકસ્સ લોકુત્તરવિપાકસ્સ; રૂપાવચરકુસલં રૂપાવચરવિપાકસ્સ કામાવચરકુસલવિપાકસ્સ; અરૂપાવચરકુસલં કામાવચરકુસલવિપાકસ્સ રૂપાવચરઅરૂપાવચરલોકુત્તરવિપાકસ્સ; લોકુત્તરકુસલં લોકુત્તરવિપાકસ્સાતિ કુસલં વિપાકસ્સ દ્વાદસવિધેન અનન્તરપચ્ચયો . અકુસલં અકુસલસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ તેભૂમકકુસલવિપાકસ્સાતિ પઞ્ચવિધેન અનન્તરપચ્ચયો.

કામાવચરકુસલવિપાકં કામાવચરકુસલવિપાકસ્સ અકુસલવિપાકસ્સ રૂપાવચરવિપાકસ્સ અરૂપાવચરવિપાકસ્સાતિ કામાવચરકુસલવિપાકં વિપાકસ્સ ચતુબ્બિધેન અનન્તરપચ્ચયો. રૂપાવચરવિપાકં તેભૂમકકુસલવિપાકસ્સાતિ તિવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. અરૂપાવચરવિપાકં અરૂપાવચરવિપાકસ્સ કામાવચરકુસલવિપાકસ્સાતિ દુવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. લોકુત્તરવિપાકં ચતુભૂમકકુસલવિપાકસ્સાતિ ચતુબ્બિધેન અનન્તરપચ્ચયો. એવં કુસલવિપાકં વિપાકસ્સ તેરસધાપિ અનન્તરપચ્ચયો. અકુસલવિપાકં અકુસલવિપાકસ્સ કામાવચરકુસલવિપાકસ્સાતિ દુવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. એવં સબ્બથાપિ વિપાકં વિપાકસ્સ પઞ્ચદસવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. કામાવચરકુસલવિપાકં પન કામાવચરકિરિયસ્સ, તથા અકુસલવિપાકં, તથા રૂપાવચરવિપાકં, તથા અરૂપાવચરવિપાકઞ્ચાતિ વિપાકં કિરિયસ્સ ચ ચતુબ્બિધેન અનન્તરપચ્ચયો.

કામાવચરકિરિયં તેભૂમકકિરિયસ્સ, રૂપાવચરારૂપાવચરકિરિયં રૂપાવચરારૂપાવચરાનઞ્એવાતિ કિરિયં કિરિયસ્સ પઞ્ચવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. કામાવચરકિરિયં અકુસલવિપાકસ્સ ચેવ ચતુભૂમકકુસલવિપાકસ્સ ચ, રૂપાવચરકિરિયં કામાવચરકુસલવિપાકરૂપાવચરવિપાકાનં અરૂપાવચરકિરિયં ચતુભૂમકકુસલવિપાકસ્સાપીતિ કિરિયં વિપાકસ્સ એકાદસવિધેન અનન્તરપચ્ચયો. કામાવચરકિરિયં પન કામાવચરકુસલસ્સ અકુસલસ્સાતિ કુસલાકુસલાનં દુવિધેન અનન્તરપચ્ચયો હોતિ. એવં સમસટ્ઠિવિધેનાપિ નિદ્દેસં લભતિ.

ન કેવલઞ્ચ સમસટ્ઠિવિધેનેવ, બહુવિધેનાપિ લભતેવ. કથં? કામાવચરપઠમમહાકુસલચિત્તં તાવ અત્તનો, ચતુન્નઞ્ચ રૂપાવચરકુસલાનં પાદકયોગેન સોળસન્નં સોમનસ્સલોકુત્તરાનન્તિ એકવીસતિયા ચ કુસલાનં, જવનપરિયોસાને તદારમ્મણભવઙ્ગવસેન ઉપ્પજ્જમાનાનં એકાદસન્નં કામાવચરવિપાકાનં, ભવઙ્ગવસેનેવ પવત્તાનં રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકાનં, ફલસમાપત્તિવસેન પવત્તાનં દ્વાદસન્નં લોકુત્તરવિપાકાનન્તિ એવં એકવીસતિયા કુસલાનં; દ્વત્તિંસાય વિપાકાનન્તિ તેપઞ્ઞાસાય ચિત્તાનં અનન્તરપચ્ચયો હોતિ . તથા દુતિયકુસલચિત્તં. તતિયચતુત્થાનિ પન ઠપેત્વા ઉપરિભૂમકકુસલાનિ ચ લોકુત્તરવિપાકાનિ ચ સેસએકવીસતિચિત્તાનં. પઞ્ચમછટ્ઠાનિ અત્તનો ચ, નવન્નઞ્ચ ઉપરિભૂમકઉપેક્ખાકુસલાનં, તેવીસતિયા ચ વિપાકાનન્તિ તેત્તિંસાય. સત્તમઅટ્ઠમાનિ એકવીસતિયાવ.

પઞ્ચ રૂપાવચરકુસલાનિ અત્તનો અત્તનો પચ્છિમાનં રૂપાવચરકુસલાનં, ચતુન્નમ્પિ ઞાણસમ્પયુત્તમહાવિપાકાનં, પઞ્ચન્નં રૂપાવચરવિપાકાનઞ્ચાતિ દસન્નં. એતેનેવ ચ નયેન અરૂપાવચરકુસલેસુ પઠમં અત્તનો વિપાકેન સદ્ધિં એકાદસન્નં, દુતિયં દ્વાદસન્નં, તતિયં તેરસન્નં, ચતુત્થં ચુદ્દસન્નં ફલસમાપત્તિયા ચાતિ પન્નરસન્નં લોકુત્તરકુસલં અત્તનો અત્તનો વિપાકસ્સેવ. અટ્ઠસુ લોભસહગતેસુ એકેકં અકુસલં એકાદસન્નં કામાવચરવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં નવન્નં, મહગ્ગતવિપાકાનં અત્તનો અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ એકવીસતિયા. દ્વે દોમનસ્સસહગતાનિ ઉપેક્ખાસહગતાનં છન્નં કામાવચરવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ સત્તન્નં. વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતદ્વયં સોમનસ્સસહગતાહેતુકવિપાકેન સદ્ધિં એકાદસન્નં કામાવચરવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં નવન્નં રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકાનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ એકવીસતિયા.

કુસલવિપાકપઞ્ચવિઞ્ઞાણા કુસલવિપાકમનોધાતુયા, મનોધાતુ દ્વિન્નં વિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં. તાસુ દ્વીસુ સોમનસ્સસહગતા દસન્નં વિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં ભવઙ્ગભૂતાનં તદારમ્મણકાલે અત્તનો પચ્છિમસ્સ વોટ્ઠબ્બનકિરિયસ્સ ચાતિ દ્વાદસન્નં. ઉપેક્ખાસહગતાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ પન આવજ્જનમનોધાતુયા દ્વિટ્ઠાનિકાય આવજ્જનમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા દસન્નઞ્ચ વિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનન્તિ દ્વાદસન્નમેવ. તિહેતુકમહાવિપાકા સોમનસ્સસહગતાહેતુકવજ્જાનં દસન્નમ્પિ કામાવચરવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકાનં આવજ્જનદ્વયસ્સ ચાતિ એકવીસતિયા, દુહેતુકવિપાકા ઠપેત્વા મહગ્ગતવિપાકે સેસાનં દ્વાદસન્નં. પઞ્ચ રૂપાવચરવિપાકા તેભૂમકકુસલવિપાકસહેતુકપટિસન્ધિચિત્તાનં સત્તરસન્નં આવજ્જનદ્વયસ્સ ચાતિ એકૂનવીસતિયા. અરૂપાવચરવિપાકેસુ પઠમં કામાવચરકુસલવિપાકતિહેતુકપટિસન્ધિચિત્તાનં, ચતુન્નં અરૂપાવચરવિપાકચિત્તાનં ચતુન્નં મનોદ્વારાવજ્જનસ્સ ચાતિ નવન્નં. દુતિયં હેટ્ઠિમવિપાકં વજ્જેત્વા અટ્ઠન્નં, તતિયં દ્વે હેટ્ઠિમાનિ વજ્જેત્વા સત્તન્નં, ચતુત્થં તીણિ હેટ્ઠિમાનિ વજ્જેત્વા છન્નં ચત્તારિ લોકુત્તરવિપાકાનિ તિહેતુકવિપાકાનં તેરસન્નં અત્તનો અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ ચુદ્દસન્નં.

અકુસલવિપાકપઞ્ચવિઞ્ઞાણા અકુસલવિપાકમનોધાતુયા, મનોધાતુ અકુસલવિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા. સા તદારમ્મણકાલે અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચુતિકાલે પટિસન્ધિવસેન ભવઙ્ગવસેન ચ પવત્તાનં ઇતરેસમ્પિ નવન્નં કામાવચરવિપાકાનં ઉપેક્ખાસહગતાનં દ્વિન્નં પરિત્તકિરિયાનઞ્ચાતિ દ્વાદસન્નં. કિરિયમનોધાતુ દસન્નં વિઞ્ઞાણાનં હસિતુપ્પાદકિરિયા પઞ્ચવોકારે ભવઙ્ગવસેન પવત્તાનં નવન્નં તિહેતુકવિપાકાનં, તદારમ્મણવસેન પવત્તાનં પઞ્ચન્નં સોમનસ્સસહગતવિપાકાનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન તેરસન્નં. વોટ્ઠબ્બનકિરિયા ઠપેત્વા કિરિયમનોધાતું દસન્નં કામાવચરકિરિયાનં, કામાવચરકુસલાકુસલાનં પઞ્ચવોકારે ભવઙ્ગવસેન પવત્તાનં પન્નરસન્નં વિપાકચિત્તાનઞ્ચાતિ પઞ્ચચત્તાલીસાય.

કામાવચરતિહેતુકસોમનસ્સસહગતકિરિયદ્વયં ભવઙ્ગવસેન પવત્તાનં તેરસન્નં તિહેતુકવિપાકાનં તદારમ્મણવસેન પઞ્ચન્નં સોમનસ્સસહગતવિપાકાનં પરિકમ્મવસેન પવત્તમાનાનં ચતુન્નં રૂપાવચરકિરિયાનં અરહત્તફલસમાપત્તિયા અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન દ્વાવીસતિયા દુહેતુકસોમનસ્સસહગતકિરિયદ્વયં યથાવુત્તાનં તેરસન્નં ભવઙ્ગચિત્તાનં પઞ્ચન્નં તદારમ્મણાનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન સત્તરસન્નં. કામાવચરતિહેતુકઉપેક્ખાસહગતકિરિયદ્વયં તેસંયેવ તેરસન્નં ભવઙ્ગાનં, તદારમ્મણવસેન પવત્તાનં છન્નં ઉપેક્ખાસહગતવિપાકાનં, પરિકમ્મવસેન પવત્તાનં એકિસ્સા રૂપાવચરકિરિયાય ચતુન્નં અરૂપાવચરકિરિયાનં અરહત્તફલસમાપત્તિયા અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન ચતુવીસતિયા.

દુહેતુકઉપેક્ખાસહગતકિરિયદ્વયં તેસંયેવ તેરસન્નં ભવઙ્ગાનં છન્નં તદારમ્મણાનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન અટ્ઠારસન્નં. રૂપાવચરકિરિયેસુ એકેકં નવન્નં પઞ્ચવોકારે તિહેતુકભવઙ્ગાનં અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ દસન્નં. અરૂપાવચરકિરિયેસુ પઠમં પઞ્ચવોકારે નવન્નં ભવઙ્ગાનં, ચતુવોકારે એકસ્સ અત્તનો પચ્છિમસ્સ ચાતિ એકાદસન્નં. દુતિયં ચતુવોકારે દ્વે ભવઙ્ગાનિ લભતિ. તતિયં તીણિ, ચતુત્થં ચત્તારિ ફલસમાપત્તિઞ્ચાતિ તેસુ એકેકં યથાપટિપાટિયા એકાદસન્નં દ્વાદસન્નં તેરસન્નં પઞ્ચદસન્નઞ્ચ અનન્તરપચ્ચયો હોતિ. એવં બહુવિધેનાપિ નિદ્દેસં લભતિ. તેન વુત્તં –

> ‘‘દસધા સત્તરસધા, સમસટ્ઠિવિધેન ચ;
> બહુધાપિ ચ નિદ્દેસં, સાધુકં ઉપલક્ખયે’’તિ.

સમનન્તરપચ્ચયાદયો ઉત્તાનત્થાયેવ.

૪૨૩. ઉપનિસ્સયે **સદ્ધં ઉપનિસ્સાયા**તિ કમ્મકમ્મફલઇધલોકપરલોકાદીસુ સદ્ધં ઉપનિસ્સયં કત્વા. યથા હિ પુરિસો હેટ્ઠાપથવિયં ઉદકં અત્થીતિ સદ્દહિત્વા પથવિં ખનતિ, એવં સદ્ધો કુલપુત્તો દાનાદીનં ફલઞ્ચ આનિસંસઞ્ચ સદ્દહિત્વા દાનાદીનિ પવત્તેતિ. તસ્મા ‘‘સદ્ધં ઉપનિસ્સાયા’’તિ વુત્તં.

સીલં ઉપનિસ્સાયાતિઆદીસુપિ ઇમે સીલાદયો ધમ્મે ઉપનિસ્સયં કત્વાતિ અત્થો. સીલવા હિ સીલાનુભાવેસુ સીલાનિસંસેસુ ચ કુસલો સીલં ઉપનિસ્સાય સીલવન્તાનં દાનં દેતિ, ઉપરૂપરિ સીલં સમાદિયતિ સુપરિસુદ્ધં અખણ્ડં, ચાતુદ્દસીઆદીસુ પક્ખદિવસેસુ ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, સીલસમ્પદં નિસ્સાય ઝાનાદીનિ ઉપ્પાદેતિ. બહુસ્સુતોપિ દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયાયત્તા સબ્બસમ્પત્તિયો દાનાદીનઞ્ચ સઙ્કિલેસવોદાનાદિભેદં સુતમયાય પઞ્ઞાય પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતો સુતં ઉપનિસ્સાય દાનાદીનિ પવત્તેતિ. ચાગવાપિ ચાગાધિમુત્તો અત્તનો ચાગસમ્પદં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ, સીલવન્તો હુત્વા દિન્નં મહપ્ફલન્તિ સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, તાય પટિપત્તિયા પરિસુદ્ધચિત્તો ઝાનાદીનિ ઉપ્પાદેતિ. પઞ્ઞવાપિ ઇધલોકપરલોકહિતઞ્ચેવ લોકસમતિક્કમનુપાયઞ્ચ ઉપપરિક્ખન્તો ‘‘સક્કા ઇમાય પટિપત્તિયા ઇધલોકહિતમ્પિ પરલોકહિતમ્પિ લોકસમતિક્કમનૂપાયઞ્ચ સમ્પાદેતુ’’ન્તિ પઞ્ઞં ઉપનિસ્સાય દાનાદીનિ પવત્તેતિ. યસ્મા પન ન કેવલં સદ્ધાદયો દાનાદીનંયેવ ઉપનિસ્સયા, અત્તનો અપરભાગે ઉપ્પજ્જમાનાનં સદ્ધાદીનમ્પિ ઉપનિસ્સયા એવ, તસ્મા **સદ્ધા સીલં સુતં ચાગો પઞ્ઞા સદ્ધાય સીલસ્સ સુતસ્સ ચાગસ્સ પઞ્ઞાયા**તિ વુત્તં.

પરિકમ્મન્તિ અનન્તરં અગ્ગહેત્વા પુબ્બભાગે પરિકમ્મં ગહેતબ્બં. **યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ અનાગતંસઞાણસ્સા**તિ ઇમેસં દ્વિન્નં દિબ્બચક્ખુપરિકમ્મમેવ, પરિકમ્મં વિસું નત્થિ. દિબ્બચક્ખુસ્સેવ પરિભણ્ડઞાણાનિ એતાનિ, તસ્મિં ઇજ્ઝમાને ઇજ્ઝન્તિ એવં સન્તેપિ તદધિમુત્તતાય સહિતં દિબ્બચક્ખુપરિકમ્મં તેસં પરિકમ્મન્તિ વેદિતબ્બં. ન હિ એતાનિ સબ્બેસં દિબ્બચક્ખુકાનં સમગતિકાનિ હોન્તિ. તસ્મા ભવિતબ્બમેત્થ પરિકમ્મવિસેસેનાતિ. **દિબ્બચક્ખુ દિબ્બાય સોતધાતુયા**તિ દૂરે રૂપાનિ દિસ્વા તેસં સદ્દં સોતુકામસ્સ દિબ્બચક્ખુ સોતધાતુવિસુદ્ધિયા ઉપનિસ્સયો હોતિ. તેસં પન સદ્દં સુત્વા તત્થ ગન્તુકામતાદિવસેન દિબ્બસોતધાતુ ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ. એવં સબ્બત્થ તસ્સ તસ્સ ઉપકારકભાવવસેન ઉપનિસ્સયપચ્ચયતા વેદિતબ્બા.

મગ્ગં ઉપનિસ્સાય અનુપ્પન્નં સમાપત્તિન્તિ તેન તેન મગ્ગેન સિથિલીકતપારિપન્થકત્તા પહીનપારિપન્થકત્તા ચ તં તં સમાપત્તિં ઉપ્પાદેન્તીતિ તેસં મગ્ગો સમાપત્તિયા ઉપનિસ્સયો હોતિ. **વિપસ્સન્તી**તિ ઉપરૂપરિમગ્ગત્થાય વિપસ્સન્તિ. **અત્થપટિસમ્ભિદાયા**તિઆદિ પટિસમ્ભિદાનં મગ્ગપટિલાભેનેવ ઇજ્ઝનતો વુત્તં. એવંઇદ્ધાનઞ્ચ પનેતાસં પચ્છા તેસુ તેસુ આરમ્મણેસુ પવત્તિયા મગ્ગોવ ઉપનિસ્સયો નામ હોતિ.

સદ્ધં ઉપનિસ્સાય માનં જપ્પેતીતિ અહમસ્મિ સદ્ધો પસન્નોતિ માનં પવત્તેતિ. **દિટ્ઠિં ગણ્હાતી**તિ તસ્મિં તસ્મિં વચને સદ્ધાવસેનેવ ગન્ત્વા પઞ્ઞાય અત્થં અનુપપરિક્ખન્તો ''અત્થિ પુગ્ગલો''તિઆદિવસેન દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. **સીલં સુતં ચાગં પઞ્ઞ**ન્તિ અહમસ્મિ સીલવા સુતવા ચાગી પઞ્ઞાસમ્પન્નોતિ માનં જપ્પેતિ. સીલસુતચાગપઞ્ઞાસુ પન માનમઞ્ઞનં વિય દિટ્ઠિમઞ્ઞનં ઉપ્પાદેન્તો દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. **રાગસ્સા**તિઆદીસુ સદ્ધાદિસમ્પદં ઉપનિસ્સાય અત્તુક્કંસનકાલે તેસુ એકેકો ધમ્મો રાગસ્સ, પરવમ્ભનકાલે દોસસ્સ, ઉભયેન સમ્પયુત્તસ્સ મોહસ્સ, વુત્તપ્પકારાનં માનદિટ્ઠીનં, સદ્ધાદિસમ્પદં ઉપનિસ્સાય ભવભોગસમ્પત્તિપત્થનાય ઉપનિસ્સયો હોતિ. એવમેત્થ લોકિયકુસલઞ્ઞેવ દસ્સિતં. લોકુત્તરં પન સન્તં પણીતં ઉત્તમં અકુસલવિદ્ધંસનં. તસ્મા ચન્દો વિય અન્ધકારતમાનં ન અકુસલસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતીતિ ન ગહિતં.

આતાપેતીતિઆદિ કાયિકદુક્ખવસેન અબ્યાકતધમ્મદસ્સનત્થં વુત્તં. સદ્ધો હિ સદ્ધં નિસ્સાય અતિસીતં અતિઉણ્હન્તિ અનોસક્કિત્વા નાનપ્પકારાનિ નવકમ્મવેય્યાવચ્ચાદીનિ કરોન્તો અત્તાનં આતાપેતિ પરિતાપેતિ, ભોગં ઉપ્પાદેત્વા પુઞ્ઞાનિ કરિસ્સામીતિ પરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખં પચ્ચનુભોતિ. સીલવાપિ સીલાનુરક્ખણત્થં અબ્ભોકાસિકત્તાદિવસેન અત્તાનં આતાપેતિ પરિતાપેતિ, પિણ્ડચારિકત્તાદિવસેન પરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખં પચ્ચનુભોતિ. સુતવાપિ બાહુસ્સચ્ચાનુરૂપં પટિપત્તિં પટિપજ્જિસ્સામીતિ વુત્તનયેનેવ પટિપજ્જન્તો અત્તાનં આતાપેતિ પરિતાપેતિ, પરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખં પચ્ચનુભોતિ. ચાગવાપિ ચાગાધિમુત્તતાય અત્તનો યાપનમત્તેપિ પચ્ચયે અનવસેસેત્વા પરિચ્ચજન્તો, અઙ્ગાદિપરિચ્ચાગં વા પન કરોન્તો અત્તાનં આતાપેતિ પરિતાપેતિ, પરિચ્ચજિતબ્બસ્સ વત્થુનો ઉપ્પાદનત્થં પરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખં પચ્ચનુભોતિ. પઞ્ઞવાપિ ઉપરૂપરિ પઞ્ઞં વડ્ઢેસ્સામીતિ સપ્પઞ્ઞતં નિસ્સાય સીતુણ્હાદીનિ અગણેત્વા સજ્ઝાયમનસિકારેસુ યોગં કરોન્તો અત્તાનં આતાપેતિ પરિતાપેતિ, મિચ્છાજીવે આદીનવં સમ્માજીવે ચ આનિસંસં દિસ્વા મિચ્છાજીવં પહાય પરિસુદ્ધેન આજીવેન જીવિતવુત્તિં પરિયેસન્તો પરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખં પચ્ચનુભોતિ.

કાયિકસ્સ સુખસ્સાતિ સદ્ધાદિસમ્પત્તિં ઉપનિસ્સાય ઉપ્પન્નાનિ સુખોપકરણાનિ પરિભુઞ્જનકાલે સદ્ધાદિસમુટ્ઠાનપણીતરૂપફુટકાયસ્સ ચ તેસં વસેન અવિપ્પટિસારમૂલકપામોજ્જપીતિસમુટ્ઠાનરૂપફુટકાયસ્સ ચ સુખુપ્પત્તિકાલે તેસં કટત્તા ઉપ્પન્નવિપાકસુખકાલે ચ કાયિકસ્સ સુખસ્સ, વુત્તનયેનેવ દુક્ખુપ્પત્તિકાલે સદ્ધાદિગુણસમ્પત્તિં અસહમાનેહિ પયુત્તવધબન્ધનાદિકાલે ચ કાયિકસ્સ દુક્ખસ્સ, સદ્ધાદયો ઉપનિસ્સાય પવત્તિતફલસમાપત્તિકાલે પન ફલસમાપત્તિયા એતેસુ એકેકો ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બો. **કુસલં કમ્મ**ન્તિ કુસલચેતના અત્તનો વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો, સા પન બલવચેતનાવ લબ્ભતિ, ન દુબ્બલા. તત્રિદં વત્થુ – એકા કિર ઇત્થી ઉબ્બન્ધિતુકામા રુક્ખે રજ્જું લગ્ગેત્વા સંવિધાતબ્બં સંવિદહતિ. અથેકો ચોરો રત્તિભાગે તં ગેહં ઉપસઙ્કમિત્વા ''ઇમાય રજ્જુયા કિઞ્ચિદેવ બન્ધિત્વા હરિસ્સામી''તિ સત્થેન છિન્દિતું ઉપગતો. અથ સા રજ્જુ આસીવિસો હુત્વા સુસૂતિ અકાસિ. ચોરો ભીતો અપસક્કિ. ઇત્થી અત્તનો નિવેસના નિક્ખમિત્વા રજ્જુપાસે ગીવં પટિમુઞ્ચિત્વા ઉબ્બન્ધા કાલમકાસિ. એવં બલવચેતના અન્તરાયે નિવારેત્વા અત્તનો વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ. ન પનેતં એકન્તતો ગહેતબ્બં. કતોકાસઞ્હિ કમ્મં એવ વિપાકસ્સ અન્તરાયં

પટિબાહિત્વા વિપચ્ચતિ, વિપાકજનકં પન કમ્મં વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો ન હોતીતિ ન વત્તબ્બં. **કમ્મ**ન્તિ એત્થ ચતુભૂમકમ્પિ વેદિતબ્બં. યં પન પરતો ‘‘મગ્ગો ફલસમાપત્તિયા’’તિ વુત્તં, તં અચેતનાવસેન. તેનેતં દીપેતિ – યો કોચિ વિપાકજનકો ધમ્મો, સો અત્તનો વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતીતિ.

રાગં ઉપનિસ્સાય પાણં હનતીતિ યસ્મિં વત્થુસ્મિં સારત્તો હોતિ, તસ્મિં વા વિરુદ્ધં, તસ્સ વા અત્થાય પાણં હનતિ. અદિન્નાદાનાદીસુપિ એતેનેવુપાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **સન્ધિં છિન્દતી**તિ અદિન્નાદાનવસેન વુત્તં. તત્થ **સન્ધિ**ન્તિ ગેહસન્ધિં. **નિલ્લોપં હરતી**તિ નિલીયિત્વા હરતિ. **એકાગારિકં કરોતી**તિ બહૂહિ સદ્ધિં એકમેવ ગેહં પરિવારેત્વા વિલુમ્પતિ. **પરિપન્થે તિટ્ઠતી**તિ પન્થદૂહનકમ્મં કરોતિ. **દોસં ઉપનિસ્સાયા**તિઆદીસુ ‘‘અનત્થં મે અચરી’’તિઆદિવસેન ઉપ્પન્નં દોસં ઉપનિસ્સયં કત્વા. **મોહં ઉપનિસ્સાયા**તિ પાણાતિપાતાદીસુ આદીનવપટિચ્છાદકં મોહં ઉપનિસ્સયં કત્વા. **માનં ઉપનિસ્સાયા**તિ અહં કિં હનિતું ન સક્કોમિ, આદાતું ન સક્કોમીતિ માનં ઉપનિસ્સયં કત્વા. કેનચિ વા પન અવઞ્ઞાતો હોતિ પરિભૂતો હીળિતો, તં ઓમાનં ઉપનિસ્સયં કત્વાતિપિ અત્થો. **દિટ્ઠિં ઉપનિસ્સાયા**તિ યઞ્ઞાદીસુ બ્રાહ્મણાદયો વિય પાદસિકમિલક્ખુઆદયો વિય ચ દિટ્ઠિં ઉપનિસ્સયં કત્વા. **પત્થનં ઉપનિસ્સાયા**તિ ‘‘સચે મે ઇદં નામ ઇજ્ઝિસ્સતિ, એવરૂપં તે બલિકમ્મં કરિસ્સામીતિ એવં દેવતાયાચનસઙ્ખાતં વા, અસુકં નામ મે ઘાતેત્વા દેહિ, અસુકસ્સ સન્તકં આહર, એહિ વા મે એતાનિ કમ્માનિ કરોન્તસ્સ સહાયો હોહી’’તિ એવમાદિં વા પત્થનં ઉપનિસ્સયં કત્વા. **રાગો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ પત્થના રાગસ્સા**તિ. એત્થ રાગો રાગસ્સાપિ ઉપનિસ્સયો હોતિ દોસાદીનમ્પિ. દોસાદીસુપિ એસેવ નયો.

પાણાતિપાતો પાણાતિપાતસ્સાતિ પાણાતિપાતી અસંવરે ઠિતત્તા અઞ્ઞમ્પિ પાણં હનતિ. યો વા એતેન હતો, તસ્સ ઞાતિમિત્તેહિ ઉપદ્દુતો તેસુ અઞ્ઞમ્પિ હનતિ. એવં પાણાતિપાતો પાણાતિપાતસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. ભણ્ડસામિકં પન ગોપકં વા ઘાતેત્વા પરભણ્ડહરણે, સામિકં ઘાતેત્વા તસ્સ દારાતિક્કમે, નાહં હનામીતિ મુસાભણને, કતસ્સ પટિચ્છાદનત્થાય અકતસ્સ વા કરણત્થાય પેસુઞ્ઞં ઉપસંહારે, તેનેવ નયેન ફરુસવાચાનિચ્છારણે, સમ્ફપ્પલાપભણને, પરં હનિત્વા અભિજ્ઝાયિતબ્બપરવિત્તૂપકરણાભિજ્ઝાયને, યો તેન ઘાતિતો હોતિ; તસ્સ મિત્તામચ્ચા ઉચ્છિજ્જન્તૂતિઆદિચિન્તને ‘‘એવં મે પાણાતિપાતો નિજ્જિણ્ણો ભવિસ્સતી’’તિ દુક્કરકારિકાદિવસેન દિટ્ઠિગ્ગહણકાલે પાણાતિપાતો અદિન્નાદાનાદીનમ્પિ ઉપનિસ્સયો હોતિ. ઇમિના ઉપાયેન અદિન્નાદાનાદિમૂલકેસુપિ ચક્કેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

માતુઘાતિકમ્મં માતુઘાતિકમ્મસ્સાતિ અઞ્ઞં માતરં હનન્તં દિસ્વા ‘‘વટ્ટતિ એવં કાતુ’’ન્તિ અત્તનો માતરં હનન્તસ્સ વા, એકસ્મિં ભવે હન્ત્વા અપરસ્મિમ્પિ હનનવસેન વા, એકસ્મિંયેવ ભવે ‘‘ગચ્છ, મે માતરં હનાહી’’તિ પુનપ્પુનં આણાપનવસેન વા, દ્વીહિ પહારેહિ નિયતમરણાય દુતિયપહારદાનવસેન વા માતુઘાતિકમ્મં માતુઘાતિકમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ. સેસાનિપિ યથાયોગં ઇમિનાવ નયેન વેદિતબ્બાનિ. યસ્મા પન બલવાકુસલં દુબ્બલાકુસલસ્સ ઉપનિસ્સયો ન હોતિ, તસ્મા કમ્મપથાનન્તરિયકમ્મવસેનેવ દેસના કતાતિ વદન્તિ. તં ન એકન્તતો ગહેતબ્બં. પાણાતિપાતાદીનિ હિ કત્વા ‘‘કસ્મા એવમકાસી’’તિ ચોદિયમાનો કોપમત્તકમ્પિ કરોતિ. વિપ્પટિસારીપિ હોતિ. અપ્પમત્તકેપિ ચ કિલેસે ઉપ્પન્ને તં વડ્ઢેત્વા વીતિક્કમં કરોતિ. તસ્મા બલવં દુબ્બલસ્સ દુબ્બલઞ્ચ બલવસ્સાપિ ઉપનિસ્સયો હોતિયેવ. યં પન પચ્ચયવિભઙ્ગસ્સ ઉદ્દેસવણ્ણનાયં વુત્તં ‘‘બલવકારણટ્ઠેન ઉપનિસ્સયો હોતી’’તિ, તં કારણભાવસ્સેવ બલવતાય વુત્તં, ન ઉપનિસ્સયપચ્ચયધમ્માનં. કમ્મકિલેસા હિ બલવન્તોપિ દુબ્બલાપિ બલવકારણં હોન્તિયેવ.

રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતીતિઆદીસુ અહો વતાહં ચાતુમહારાજિકાનં દેવાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જેય્યન્તિ ઉપપત્તિભવે વા ભોગેસુ વા રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ. સીલસમાદાનઉપોસથકમ્મેસુપિ એસેવ નયો. ઝાનં પન રાગવિક્ખમ્ભનત્થાય, વિપસ્સનં રાગસ્સ પહાનત્થાય, મગ્ગં સમુચ્છેદનત્થાય ઉપ્પાદેન્તો રાગં ઉપનિસ્સાય ઉપ્પાદેતિ નામ. વીતરાગભાવત્થાય પન અભિઞ્ઞં સમાપત્તિઞ્ચ ઉપ્પાદેન્તો રાગં ઉપનિસ્સાય ઉપ્પાદેતિ નામ. એત્તાવતા હિ વીતરાગો નામ હોતિ.

સદ્ધાયાતિ દાનાદિવસેન પવત્તસદ્ધાય સીલાદીસુપિ એસેવ નયો. યથેવ હિ દાનાદિવસેન સદ્ધાદયો ઉપ્પાદેન્તો રાગં ઉપનિસ્સાય ઉપ્પાદેતિ નામ, એવં રાગાદયોપિ સદ્ધાદીનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયા નામ હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. **તસ્સ પટિઘાતત્થાયા**તિ તસ્સ પટિબાહનત્થાય, વિપાકોકાસસ્સ અનુપ્પદાનત્થાયાતિ અત્થો. સપ્પટિઘાતેસુ તાવ એવં હોતુ, યાનિ પન અપ્પટિઘાતાનિ આનન્તરિયકમ્માનિ, તેસુ ‘‘તસ્સ પટિઘાતત્થાયા’’તિ કસ્મા વુત્તન્તિ? તસ્સ અજ્ઝાસયવસેન. તપ્પટિઘાતત્થાય પવત્તેમીતિ હિસ્સ અજ્ઝાસયો, તં ગહેત્વા એવં વુત્તં.

રાગં ઉપનિસ્સાય અત્તાનં આતાપેતીતિ યત્થ રત્તો, તસ્સ દુક્કરેન પત્તિં સમ્પસ્સન્તો એવં કરોતીતિ સબ્બં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં. **કાયિકસ્સ સુખસ્સા**તિ રાગાદિસમતિક્કમવસેન કુસલં કત્વા પટિલદ્ધસુખસ્સ વા રાગાદિવસેન અનાદીનવદસ્સાવિનો કામે પરિભુઞ્જનવસેન ઉપ્પન્નસુખસ્સ વા. **દુક્ખસ્સા**તિ આતાપનાદિવસેન ઉપ્પન્નસુખસ્સ વા રાગાદિહેતુ પવત્તવધબન્ધનાદિવસેન ઉપ્પન્નદુક્ખસ્સ વા. **ફલસમાપત્તિયા**તિ રાગાદયો સમુચ્છિન્દિત્વા વા ઉપ્પાદિતાય તેહિ વા અટ્ટીયમાનેન સમાપન્નાય.

કાયિકં સુખન્તિઆદીસુ સુખે ઉપ્પન્ને તં અસ્સાદેત્વા પુનપ્પુનં તથારૂપેહેવ પચ્ચયેહિ તં ઉપ્પાદેન્તસ્સ પુરિમં પચ્છિમસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ. સીતાદીસુ પન અગ્ગિસન્તાપનાદીનિ અતિસેવન્તસ્સ પુબ્બભાગે સુખં અપરભાગે દુક્ખસ્સ, ‘‘સુખો વતિ મિસ્સા પરિબ્બાજિકાય તરુણાય લોમસાય બાહાય સમ્ફસ્સો’’તિ કામેસુ પાતબ્યતં આપજ્જન્તસ્સ ઇધ કાયિકં સુખં નેરયિકસ્સ કાયિકદુક્ખસ્સ, અરોગભાવેન પન સુખિનો ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તસ્સ કાયિકં સુખં ફલસમાપત્તિયા ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. દુક્ખપટિઘાતાય પન સુખં સેવન્તસ્સ દુક્ખપટિઘાતાય ચ ભગવતો વિય આબાધં વિક્ખમ્ભેત્વા ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તસ્સ કાયિકદુક્ખં કાયિકસુખસ્સ ચેવ ફલસમાપત્તિયા ચ, ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. ઉતુસપ્પાયો સુખસ્સ ચેવ ફલસમાપત્તિયા ચ, અસપ્પાયો દુક્ખસ્સ. ઉતુઅસપ્પાયં વા અભિભવિત્વા સમાપત્તિસમુટ્ઠિતરૂપવસેન ઉપ્પન્નં સુખં અનુભવિતુકામસ્સ અસપ્પાયોપિ ઉતુ ફલસમાપત્તિયા પચ્ચયોવ. ભોજનસેનાસનેસુપિ એસેવ નયો. પુન **કાયિકં સુખ**ન્તિઆદીનિ કેવલં એકતો દસ્સિતાનિ. હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ પનેસં પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો. **ફલસમાપત્તિ કાયિકસ્સ સુખસ્સા**તિ સમાપત્તિસમુટ્ઠાનરૂપવસેન ઉપ્પન્નસ્સ સુખસ્સ. તં હેસ સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય અનુભવતિ.

કાયિકં સુખં ઉપનિસ્સાય દાનન્તિઆદીસુ ‘‘અહો વત મે ઇદં સુખં ન પરિહાયેય્યા’’તિ પત્તસ્સ વા અપરિહાયનવસેન; ‘‘અહો વતાહં આયતિં એવરૂપં સુખં પાપુણેય્ય’’ન્તિ અપ્પત્તસ્સ વા પત્તિવસેન; દુક્ખેપિ ‘‘અહો વત મે દુક્ખં પરિહાયેય્યા’’તિ પત્તસ્સ પરિહાયનવસેન વા; ‘‘આયતિં એવરૂપં નુપ્પજ્જેય્યા’’તિ અનુપ્પાદપત્થનાવસેન વા સુખદુક્ખાનં ઉપનિસ્સયતા વેદિતબ્બા. ઉતુભોજનસેનાસનાનિ વુત્તનયાનેવ. પુન **કાયિકં સુખ**ન્તિઆદીસુ યસ્મા ‘‘સાધુ ખો, મારિસ, મોગ્ગલ્લાન, બુદ્ધસરણગમનં હોતી’’તિ સુખપ્પત્તાનમ્પિ, ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો વત, સો ભગવા, યો એવરૂપસ્સ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ધમ્મં દેસેતી’’તિ (ઉદા॰ ૧૮) દુક્ખપ્પત્તાનમ્પિ સદ્ધા ઉપ્પજ્જતિ. સુખદુક્ખેહિ ચ સંયોગવિયોગત્થાય સીલાદિપરિપૂરણં કરેય્ય, તસ્મા

સુખદુક્ખાનિ સદ્ધાદીનં ઉપનિસ્સયભાવેન દસ્સિતાનિ. ઉતુઆદીનિપિ યથાયોગં યોજેતબ્બાનિ. **કાયિકં સુખં ઉપનિસ્સાય પાણં હનતી**તિઆદીસુપિ વુત્તનયાનુસારેનેવ સુખાદીનં ઉપનિસ્સયતા વેદિતબ્બા.

ઇમસ્મિં પન ઉપનિસ્સયભાજનીયે કુસલો કુસલસ્સ તિવિધેનાપિ ઉપનિસ્સયો, અકુસલસ્સ દુવિધેન, અબ્યાકતસ્સ તિવિધેન. અકુસલો અકુસલસ્સ તિવિધેન, કુસલસ્સ એકવિધેન, અબ્યાકતસ્સ દુવિધેન. અબ્યાકતોપિ અબ્યાકતસ્સ તિવિધેન, તથા કુસલસ્સ, તથા અકુસલસ્સાતિ. એવં કુસલો અટ્ઠવિધેન, અકુસલો છબ્બિધેન, અબ્યાકતો નવવિધેનાતિ તેવીસતિવિધેન ઉપનિસ્સયો ભાજિતોતિ વેદિતબ્બો.

૪૨૪. પુરેજાતે ચક્ખાદીનિ ઓળારિકવસેન વુત્તાનિ. આપોધાતુઆદીનિપિ પન પુરેજાતારમ્મણાનિ હોન્તિયેવ. **વત્થુ પુરેજાતં ચક્ખાયતન**ન્તિઆદિ યં વત્થુ હુત્વા પુરેજાતં હોતિ, તં દસ્સેતું વુત્તં. **વત્થુ વિપાકાબ્યાકતાન**ન્તિ પવત્તિયં પુરેજાતપચ્ચયં સન્ધાય વુત્તં.

૪૨૫. પચ્છાજાતે **ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ ચાતુમહાભૂતિકકાયસ્સ. **પચ્છાજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ ઉપત્થમ્ભનવસેન પચ્છાજાતો હુત્વા પચ્ચયો. ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન પચ્ચયત્તાયેવ હેસ પચ્છાજાતપચ્ચયોતિ ઇમસ્મિં પઞ્હાવારે અનુલોમતો આગતો.

૪૨૬. આસેવનપચ્ચયે **અનુલોમં ગોત્રભુસ્સા**તિઆદીનં વિસું ગહણે હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ કારણં વેદિતબ્બં.

૪૨૭. કમ્મપચ્ચયે **કુસલા ચેતના સમ્પયુત્તકાન**ન્તિ એત્થ સહજાતનાનાક્ખણિકવિભાગસ્સ અભાવતો સહજાતાતિ ન વુત્તા. અબ્યાકતવિસ્સજ્જને પન સો વિભાગો અત્થિ, તસ્મા તત્થ વુત્તા. પટિસન્ધિગ્ગહણં કટત્તારૂપાનં વસેન કતં. **ચેતના વત્થુસ્સા**તિ કિઞ્ચાપિ પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુપતિટ્ઠિતા અરૂપધમ્મા વત્થુપચ્ચયા વત્તન્તિ, ચેતના પન વત્થુસ્સાપિ પચ્ચયોતિ દસ્સેતું વુત્તં.

૪૨૮. વિપાકપચ્ચયે પટિસન્ધિવારે ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

૪૨૯-૪૩૮. આહારપચ્ચયે **ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ ઇમસ્મિં ચતુસન્તતિવસેન પવત્તે ચાતુમહાભૂતિકકાયે આહારસમુટ્ઠાનસ્સ જનકવસેન, સેસસ્સ ઉપત્થમ્ભકવસેન આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો. ઇન્દ્રિયપચ્ચયાદીસુપિ પટિસન્ધિવારો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના

૪૩૯. ઇદાનેત્થ યથાલદ્ધાનિ વિસ્સજ્જનાનિ ગણનાવસેન દસ્સેતું **હેતુયા સત્તા**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સત્તા**તિ કુસલેન કુસલં, અબ્યાકતં, કુસલાબ્યાકતન્તિ તીણિ. તથા અકુસલેન; અબ્યાકતેન અબ્યાકતમેવાતિ એવં સત્ત. **આરમ્મણે નવા**તિ એકમૂલકએકાવસાનાનિ નવ. **અધિપતિયા દસા**તિ કુસલં કુસલસ્સ સહજાતતો ચેવ આરમ્મણતો ચ; અકુસલસ્સ આરમ્મણતોવ અબ્યાકતસ્સ સહજાતતો ચેવ આરમ્મણતો ચ; કુસલાબ્યાકતસ્સ સહજાતતોવાતિ કુસલમૂલકાનિ ચત્તારિ. અકુસલં અકુસલસ્સ સહજાતતો ચેવ આરમ્મણતો ચ; અબ્યાકતસ્સ સહજાતતોવ તથા અકુસલાબ્યાકતસ્સાતિ અકુસલમૂલકાનિ તીણિ. અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ સહજાતતો ચેવ

આરમ્મણતો ચ; કુસલસ્સ આરમ્મણતોવ તથા અકુસલસ્સાતિ અબ્યાકતમૂલકાનિ તીણીતિ એવં દસ. એત્થ પન આરમ્મણાધિપતિપિ સત્તધા, સહજાતાધિપતિપિ સત્તધાવ લબ્ભતિ.

અનન્તરે સત્તાતિ કુસલમૂલકાનિ દ્વે, તથા અકુસલમૂલકાનિ, અબ્યાકતમૂલકાનિ તીણીતિ એવં સત્ત. સમનન્તરેપિ એતાનેવ. **સહજાતે નવા**તિ કુસલમૂલકાનિ તીણિ, અકુસલમૂલકાનિ તીણિ, અબ્યાકતમૂલકં એકં, તથા કુસલાબ્યાકતમૂલકં, અકુસલાબ્યાકતમૂલકઞ્ચાતિ એવં નવ. **અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણી**તિ કુસલેન કુસલં, અકુસલેન અકુસલં , અબ્યાકતેન અબ્યાકતન્તિ એવં તીણિ. **નિસ્સયે તેરસા**તિ સહજાતતોવ કુસલમૂલકાનિ તીણિ, તથા અકુસલમૂલકાનિ, તથા અબ્યાકતમૂલકાનિ. એત્થ પન પુરેજાતમ્પિ લબ્ભતિ. અબ્યાકતઞ્હિ અબ્યાકતસ્સ સહજાતમ્પિ હોતિ પુરેજાતમ્પિ; કુસલસ્સ પુરેજાતમેવ તથા અકુસલસ્સ. પુન કુસલાબ્યાકતો સહજાતપુરેજાતતો કુસલસ્સ, સહજાતતોવ અબ્યાકતસ્સ, તથા અકુસલાબ્યાકતોતિ એવં તેરસ. **ઉપનિસ્સયે નવા**તિ એકમૂલકેકાવસાના નવ. તેસં વિભઙ્ગે તેવીસતિ ભેદા દસ્સિતા. તેસુ આરમ્મણૂપનિસ્સયે સત્ત, અનન્તરૂપનિસ્સયે સત્ત, પકતૂપનિસ્સયે નવ હોન્તિ. **પુરેજાતે તીણી**તિ અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ, કુસલસ્સ, અકુસલસ્સાતિ એવં તીણિ.

પચ્છાજાતે તીણીતિ કુસલો અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ એવં તીણિ. **આસેવને તીણિ** અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસાનિ. **કમ્મે સત્ત** હેતુસદિસાનિ. તત્થ દ્વીસુ વિસ્સજ્જનેસુ નાનાક્ખણિકકમ્મમ્પિ આગતં, પઞ્ચસુ સહજાતમેવ. **વિપાકે એકં** અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. **આહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગેસુ સત્ત** હેતુસદિસાનેવ. ઇન્દ્રિયં પનેત્થ સહજાતપુરેજાતવસેન આગતં. **સમ્પયુત્તે તીણિ** અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસાનિ. **વિપ્પયુત્તે પઞ્ચા**તિ સહજાતપચ્છાજાતતો કુસલેન અબ્યાકતં, અકુસલેન અબ્યાકતં, સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતતો અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, વત્થુપુરેજાતતો અબ્યાકતેન કુસલં, તથા અકુસલન્તિ એકં કુસલમૂલં, એકં અકુસલમૂલં, તીણિ અબ્યાકતમૂલાનીતિ એવં પઞ્ચ.

અત્થિયા તેરસાતિ સહજાતતો કુસલેન કુસલં, સહજાતપચ્છાજાતતો કુસલેન અબ્યાકતં, સહજાતતોવ કુસલેન કુસલાબ્યાકતન્તિ કુસલમૂલાનિ તીણિ, તથા અકુસલમૂલાનિ, સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયતો પન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, વત્થારમ્મણપુરેજાતતો અબ્યાકતેન કુસલં, તથા અકુસલં, સહજાતપુરેજાતતો કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ અકુસલસ્સ; સ્વેવ અબ્યાકતસ્સ સહજાતપચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયતો સહજાતપુરેજાતતો ચ કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ કુસલસ્સ; સ્વેવ અબ્યાકતસ્સ સહજાતપચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયતોતિ એવં તેરસ. **નત્થિવિગતેસુ સત્ત** અનન્તરસદિસાનિ. **અવિગતે તેરસ** અત્થિસદિસાનીતિ. એવમેત્થ સત્ત ગણનપરિચ્છેદા એકં તીણિ પઞ્ચ સત્ત નવ દસ તેરસાતિ. તેસુ વિપાકવસેન એકમેવ એકકં, અઞ્ઞમઞ્ઞપુરેજાતપચ્છાજાતાસેવનસમ્પયુત્તવસેન પઞ્ચ તિકા, વિપ્પયુત્તવસેન એકમેવ પઞ્ચકં, હેતુઅનન્તરસમનન્તરકમ્મઆહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગનત્થિવિગતવસેન દસ સત્તકા, આરમ્મણસહજાતઉપનિસ્સયવસેન તયો નવકા, અધિપતિવસેન એકં દસકં, નિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન તયો તેરસકાતિ એવં તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે નિદ્દિટ્ઠવારે ગણનવસેન સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા તેસં વસેન દુકતિકાદીસુ પચ્ચયસંસન્દને ગણના વેદિતબ્બા.

૪૪૦. યે પન પચ્ચયા યેસં પચ્ચયાનં વિસભાગા વા વિરુદ્ધા વા હોન્તિ, તે તેહિ સદ્ધિં ન યોજેતબ્બા. સેય્યથિદં – હેતુપચ્ચયસ્સ તાવ આરમ્મણાનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયપુરેજાતપચ્છાજાતકમ્માસેવનાહારઝાનનત્થિવિગતા અધિપતિપચ્ચયે ચ

ઠપેત્વા વીમંસં સેસાધિપતિનો વિસભાગા, સહજાતાદયો સભાગા. કસ્મા? તથા ભાવાભાવતો. હેતુપચ્ચયો હિ યેસં હેતુપચ્ચયો હોતિ, તેસં સહજાતાદિપચ્ચયોપિ હોતિ, આરમ્મણાદિપચ્ચયો પન ન હોતીતિ આરમ્મણાદયો તસ્સ વિસભાગા નામ. તસ્મા સો તેહિ, તે વા તેન સદ્ધિં, ન યોજેતબ્બા.
પુરેજાતપચ્છાજાતસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિનત્થિવિગતાવિગતા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધા, તેપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં ન યોજેતબ્બા. તત્થ અયોજનીયે વજ્જેત્વા યોજનીયેહિ યોગે યે વારા લબ્ભન્તિ, તે સઙ્ખેપતો દસ્સેતું **હેતુપચ્ચયા અધિપતિયા ચત્તારી**તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ કિઞ્ચાપિ હેતુપચ્ચયસ્સ અધિપતિના સંસન્દને ઊનતરગણનવસેન સત્તહિ વારેહિ ભવિતબ્બં, યસ્મા પન અધિપતીસુ વીમંસાવ હેતુપચ્ચયો, ન ઇતરે, તસ્મા વિસભાગે વજ્જેત્વા સભાગવસેન ‘‘ચત્તારી’’તિ વુત્તં. તાનિ એવં વેદિતબ્બાનિ – કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો; કુસલા વીમંસા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં, કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો; કુસલા વીમંસા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં, કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો; કુસલા વીમંસા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં, અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો; વિપાકાબ્યાકતા કિરિયાબ્યાકતા વીમંસા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનન્તિ. એત્થ ચ વિપાકાબ્યાકતા લોકુત્તરતોવ ગહેતબ્બા. આરમ્મણપચ્ચયઅનન્તરપચ્ચયાદયો પન વિસભાગત્તા ન યોજિતા. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ લબ્ભમાનઞ્ચ અલબ્ભમાનઞ્ચ ઞત્વા લબ્ભમાનવસેન વારા ઉદ્ધરિતબ્બા.

સહજાતે સત્તાતિ હેતુયા લદ્ધાનેવ. **અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણી**તિ સુદ્ધિકઅઞ્ઞમઞ્ઞે લદ્ધાનેવ. **નિસ્સયે સત્તા**તિ હેતુયા લદ્ધાનેવ. **વિપાકે એક**ન્તિ સુદ્ધિકવિપાકે લદ્ધમેવ. **ઇન્દ્રિયમગ્ગેસુ ચત્તારી**તિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ . **સમ્પયુત્તે તીણી**તિ સુદ્ધિકસમ્પયુત્તે લદ્ધાનેવ. **વિપ્પયુત્તે તીણી**તિ કુસલાદિચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં પચ્ચયુપ્પન્નં કત્વા વેદિતબ્બાનિ. **અત્થિઅવિગતેસુ સત્તા**તિ હેતુયા લદ્ધાનેવ.

૪૪૧-૪૪૩. એવં યેહિ અધિપતિપચ્ચયાદીહિ એકાદસહિ પચ્ચયેહિ સદ્ધિં હેતુપચ્ચયો યોજનં લભતિ, તેસં વસેન દુમૂલકનયે ગણનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તિમૂલકાદીસુ તસ્સ દસ્સનત્થં લક્ખણં ઠપેન્તો **હેતુસહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતન્તિ સત્તા**તિઆદિમાહ. પોત્થકેસુ પન નિસ્સઉપનિસ્સઅધિપાતિ એવં પરિહીનક્ખરાનિ પચ્ચયનામાનિ લિખન્તિ, તં સઞ્ઞાકરણમત્તવસેન લિખિતં. તસ્મા તાદિસેસુ ઠાનેસુ પરિપુણ્ણા પાળિ કાતબ્બા. યં પનિદં લક્ખણં ઠપિતં, તેન ઇદં દીપેતિ – અયં હેતુપચ્ચયો સહજાતાદીહિ ચતૂહિ સદ્ધિં સંસન્દને અત્તનો વિભઙ્ગે લદ્ધાનિ સત્તેવ વિસ્સજ્જનાનિ લભતિ. સચે પનેત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો પવિસતિ, અઞ્ઞમઞ્ઞે લદ્ધાનિ તીણિ લભતિ. સચે સમ્પયુત્તપચ્ચયો પવિસતિ, તાનેવ તીણિ લભતિ. સચે વિપ્પયુત્તપચ્ચયો પવિસતિ, હેતુવિપ્પયુત્તદુકે લદ્ધાનિ તીણિ લભતિ. સચે વિપાકપચ્ચયો પવિસતિ, સબ્બેહિ વિપાકસભાગેહિ સદ્ધિં સંસન્દને એવમેવ વિસ્સજ્જનં લભતિ. સચે પનેત્થ ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયા પવિસન્તિ, તેહિ સદ્ધિં દુમૂલકે લદ્ધાનિ ચત્તારિયેવ લભતિ. સચે તેહિ સદ્ધિં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો પવિસતિ, હેતાધિપતિદુકે દસ્સિતેસુ ચતૂસુ વિસ્સજ્જનેસુ ‘‘કુસલો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ, કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચા’’તિ દ્વે અપનેત્વા સેસાનિ દ્વે લભતિ. સચેપિ તત્થ સમ્પયુત્તપચ્ચયો પવિસતિ, તાનેવ દ્વે લભતિ. સચે પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયો પવિસતિ, ઇતરાનિ દ્વે લભતિ. સચે પન તેસુ વિપાકપચ્ચયો પવિસતિ, સબ્બત્થ એકમેવ લભતિ. અધિપતિના પન સદ્ધિં હેતાધિપતિદુકતો ઊનતરગણનેસુ અપ્પવિસન્તેસુ ચત્તારિયેવ લભતિ. ઊનતરગણનેસુ પવિસન્તેસુ તેસં વસેન દ્વે

એકન્તિ લભતિ. એવં તેસં તેસં પચ્ચયાનં સમાયોગે લબ્ભમાનં ગણનં વિદિત્વા તિમૂલકાદીસુ ગણના ઉદ્ધરિતબ્બાતિ.

એતેસુ પન ઘટનેસુ સબ્બપઠમાનિ ચત્તારિ ઘટનાનિ સામઞ્ઞતો નવન્નમ્પિ હેતૂનં વસેન વુત્તાનિ અવિપાકાનિ. અબ્યાકતેન અબ્યાકતવિસ્સજ્જને પનેત્થ વિપાકહેતુપિ લબ્ભતિ.

તતો પરાનિ પઞ્ચ ઘટનાનિ વિપાકહેતુવસેન વુત્તાનિ. તત્થ સબ્બેપિ સહજાતવિપાકા ચેવ વિપાકસહજાતરૂપા ચ. તેસુ પઠમે ઘટને વિપાકા ચેવ તંસમુટ્ઠાનરૂપા ચ લબ્ભન્તિ, દુતિયે વિપાકા ચેવ પટિસન્ધિયઞ્ચ વત્થુરૂપં. તતિયે અરૂપધમ્માવ. ચતુત્થે વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ લબ્ભતિ. પઞ્ચમે વત્થુરૂપમેવ.

તતો પરાનિ પઞ્ચદસ ઘટનાનિ ઇન્દ્રિયમગ્ગયુત્તાનિ અમોહહેતુવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમાનિ નવ નિરાધિપતીનિ, પચ્છિમાનિ છ સાધિપતીનિ. નિરાધિપતિકેસુપિ પઠમાનિ ચત્તારિ સામઞ્ઞતો સબ્બત્થ અમોહવસેન વુત્તાનિ, પચ્છિમાનિ પઞ્ચ વિપાકામોહવસેન. તત્થ નિરાધિપતિકેસુ પઠમે **ચત્તારી**તિ હેટ્ઠા હેતાધિપતિદુકે દસ્સિતાનેવ. દુતિયે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં પરિહાયતિ. તતિયે વત્થુરૂપં પરિહાયતિ. ચતુત્થે કુસલો ધમ્મો ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, અબ્યાકતો તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ રૂપમેવ લબ્ભતિ. તતો પરાનિ વિપાકયુત્તાનિ પઞ્ચ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ. સાધિપતિકેસુ પઠમાનિ તીણિ ઘટનાનિ સામઞ્ઞતો વિપાકાવિપાકહેતુવસેન વુત્તાનિ. તેસુ પઠમે ચત્તારિ વુત્તનયાનેવ. દુતિયે રૂપં પરિહાયતિ, તતિયે અરૂપં પરિહાયતિ. તતો પરાનિ તીણિ વિપાકહેતુવસેન વુત્તાનિ. તેસુ પઠમે રૂપારૂપં લબ્ભતિ, દુતિયે અરૂપમેવ, તતિયે રૂપમેવ. એવમ્પિ તેસં તેસં પચ્ચયાનં સમાયોગે લબ્ભમાનં ગણનં વિદિત્વા તિમૂલકાદીસુ ગણના ઉદ્ધરિતબ્બાતિ.

હેતુમૂલકં નિટ્ઠિતં.

૪૪૪. આરમ્મણમૂલકેપિ અધિપતિપચ્ચયાદયો સત્ત આરમ્મણેન સભાગા, સેસા સોળસ વિસભાગાતિ તે અયોજેત્વા સત્તેવ યોજિતા. તેસુ **અધિપતિયા સત્તા**તિ કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ, અકુસલસ્સ ધમ્મસ્સ, અબ્યાકતસ્સાતિ એવં કુસલમૂલાનિ તીણિ, અકુસલમૂલં એકં, અબ્યાકતમૂલાનિ તીણીતિ સત્ત. **નિસ્સયે તીણી**તિ વત્થુવસેન અબ્યાકતમૂલાનેવ. ઉપનિસ્સયે સત્ત હેટ્ઠિમાનિ એવ. **પુરેજાતે તીણી**તિ વત્થારમ્મણવસેન અબ્યાકતમૂલાનિ. **વિપ્પયુત્તે તીણી**તિ વત્થુવસેનેવ. **અત્થિઅવિગતેસુ તીણી**તિ વત્થારમ્મણવસેન. યથા પન હેતુમૂલકે લક્ખણદસ્સનત્થં ઘટનાનિ ઠપિતાનિ, તથા આરમ્મણમૂલકાદીસુપિ.

૪૪૫. તત્થ યાનિ તાવ ઇમસ્મિં આરમ્મણમૂલકે પઞ્ચ ઘટનાનિ ઠપિતાનિ. તત્થ પઠમં આરમ્મણાધિપતિવસેન સાધિપતિકં. તત્થ **સત્તા**તિ આરમ્મણાધિપતિદુકે લદ્ધવિસ્સજ્જનાનેવ. દુતિયં નિરાધિપતિકં. તત્થ **તીણી**તિ વત્થારમ્મણવસેન આરમ્મણવસેનેવ વા અબ્યાકતમૂલાનિ. તતિયં નિસ્સયેન વુત્તં. તત્થ **તીણી**તિ વત્થુવસેન અબ્યાકતમૂલાનિ. ચતુત્થપઞ્ચમાનિ સાધિપતિકાનિ. તેસુ ચતુત્થે **એક**ન્તિ વત્થારમ્મણવસેન આરમ્મણવસેનેવ વા અબ્યાકતમૂલં અકુસલં. પઞ્ચમે **એક**ન્તિ નિસ્સયતો અબ્યાકતમૂલકં અકુસલં. એવમિધાપિ લબ્ભમાનવસેન તિકાદીસુ ગણના વેદિતબ્બા. તથા અધિપતિમૂલકાદીસુ. આરમ્મણઇન્દ્રિયવિપાકવસેન વિત્થારયોજનં પન અવત્વા તત્થ તત્થ વત્તબ્બયુત્તકમેવ વદામાતિ.

૪૪૬. અધિપતિમૂલકે **સહજાતે સત્તા**તિ સહજાતાધિપતિવસેન કુસલમૂલાનિ તીણિ, અકુસલમૂલાનિ તીણિ, અબ્યાકતમૂલં એકં. સહજાતેન પન સદ્ધિં આરમ્મણાધિપતિ, આરમ્મણાધિપતિના ચ સદ્ધિં સહજાતં ન લબ્ભતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણી**તિ સહજાતાધિપતિવસેનેવ. **નિસ્સયે અટ્ઠા**તિ કુસલમૂલાનિ તીણિ, અકુસલમૂલાનિ તીણિ, અબ્યાકતમૂલાનિ દ્વે. અબ્યાકતો હિ અધિપતિ અબ્યાકતસ્સ સહજાતતો ચેવ આરમ્મણતો ચ નિસ્સયો હોતિ, અકુસલસ્સ આરમ્મણતોવ. કુસલસ્સ પન ઉભયથાપિ ન હોતીતિ અબ્યાકતમૂલાનિ દ્વેયેવાતિ એવં અટ્ઠ. **ઉપનિસ્સયે સત્ત** આરમ્મણસદિસાનેવ. **પુરેજાતે એકન્તિ** અબ્યાકતાધિપતિ આરમ્મણવસેન અકુસલસ્સ. **વિપાકે એકં** અબ્યાકતેન અબ્યાકતં લોકુત્તરં. આહારાદીસુ સત્ત હેટ્ઠા એકમૂલકે લદ્ધાનેવ. **વિપ્પયુત્તે ચત્તારી**તિ કુસલેન અબ્યાકતં, તથા અકુસલેન, અબ્યાકતેન અબ્યાકતઞ્ચ કુસલઞ્ચ. અત્થિઅવિગતેસુ અટ્ઠ નિસ્સયસદિસાનેવ.

૪૪૭-૪૫૨. ઘટનાનિ પનેત્થ પટિપાટિયા આરમ્મણાદીહિ અયોજેત્વા પઠમં અત્થિઅવિગતેહિ યોજિતાનિ. કિં કારણાતિ? ઉભયાધિપતિમિસ્સકત્તા. તત્થ પઠમે ઘટને આરમ્મણાધિપતિવસેન વત્થારમ્મણં લબ્ભતિ , દુતિયે નિસ્સયવસેન ગરું કત્વા અસ્સાદેન્તસ્સ વત્થુમેવ, તતિયે સહજાતાધિપતિવસેન કુસલાદયો રૂપાનં, આરમ્મણાધિપતિવસેન વત્થુ અકુસલસ્સ. તતો પરાનિ તીણિ ઘટનાનિ આરમ્મણાધિપતિવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે **સત્તા**તિ હેટ્ઠા વુત્તાનેવ. દુતિયે **એકન્તિ** પુરેજાતાનિ વત્થારમ્મણાનિ અકુસલસ્સ. તતિયે વત્થુમેવ અકુસલસ્સ. તતો પરાનિ તીણિ ઘટનાનિ વિપાકાવિપાકસાધારણાનિ સહજાતાધિપતિવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે રૂપારૂપં લબ્ભતિ, દુતિયે અરૂપમેવ, તતિયે રૂપમેવ. તતો પરાનિ તીણિ વિપાકાધિપતિવસેન વુત્તાનિ. તેસુપિ પઠમે રૂપારૂપં લબ્ભતિ, દુતિયે અરૂપં, તતિયે રૂપમેવ. તતો પરાનિ છ ઘટનાનિ આહારિન્દ્રિયયુત્તાનિ ચિત્તાધિપતિવસેન વુત્તાનિ. તત્થ તીણિ અવિપાકાનિ, તીણિ સવિપાકાનિ. તેસુ ગણના પાકટાયેવ. તતો પરાનિ છ ઘટનાનિ તથેવ વિરિયાધિપતિવસેન વુત્તાનિ. નનુ ચ અધિપતિપટિપાટિયા પઠમં વિરિયાધિપતિવસેન વત્તબ્બાનિ સિયું, કસ્મા તથા ન વુત્તાનીતિ? પરતો હેતુવસેન વુત્તઘટનેહિ સદિસત્તા. પરતો હિ હેતુવસેન ઘટનાનિ અમોહસ્સ વીમંસાધિપતિત્તા વીમંસાય ચ સમ્માદિટ્ઠિભાવતો મગ્ગસમ્પયુત્તાનિ. વિરિયમ્પિ ચ સમ્માવાયામમિચ્છાવાયામભાવેન મગ્ગોતિ તેન સદ્ધિં ઘટનાનિ પરતો હેતુવસેન વુત્તઘટનેહિ સદિસાનીતિ પરિવત્તેત્વા વુત્તાનિ. તેસુપિ ગણના પાકટાયેવ.

૪૫૩-૪૫૬. અનન્તરસમનન્તરમૂલકેસુ **સત્તા**તિ કુસલો કુસલસ્સ અબ્યાકતસ્સ ચ, તથા અકુસલો, અબ્યાકતો તિણ્ણન્નમ્પીતિ એવં સત્ત. **કમ્મે એકન્તિ** કુસલા મગ્ગચેતના અત્તનો વિપાકાબ્યાકતસ્સ. ઘટનાનિ પનેતેસુ તીણિ તીણિયેવ. તાનિ બહુતરપટિપાટિયા વુત્તાનિ.

૪૫૭-૪૬૦. સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયમૂલકેસુ યે યે દુકમૂલકે પચ્ચયા વુત્તા તે તેયેવ આદિતો ઠિતેન સભાગા. તસ્મા દુકમૂલકે ગણનં ઞત્વા યે ઉપરિ પચ્ચયા ઘટિતા, તેસુ ઊનતરગણનસ્સ વસેન સબ્બઘટનેસુ ગણના વેદિતબ્બા. તત્થ સહજાતમૂલકે દસ ઘટનાનિ. તેસુ પઞ્ચ અવિપાકાનિ, પઞ્ચ સવિપાકાનિ. તત્થ અવિપાકેસુ તાવ પઠમે કુસલો કુસલસ્સ અબ્યાકતસ્સ , કુસલાબ્યાકતસ્સ, કુસલાબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ ચત્તારિ, તથા અકુસલો, અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સેવાતિ એવં નવ. તત્થ કુસલાકુસલાદિકેસુ અટ્ઠસુ વિસ્સજ્જનેસુ અરૂપઞ્ચેવ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચ લબ્ભતિ. અબ્યાકતે વત્થુરૂપમ્પિ. દુતિયે ઘટને અબ્યાકતવિસ્સજ્જને રૂપેસુ વત્થુમેવ લબ્ભતિ, તતિયે તીસુપિ અરૂપમેવ, ચતુત્થે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ, પઞ્ચમે પટિસન્ધિયં વત્થુના સદ્ધિં અરૂપધમ્મા. સવિપાકેસુ પઠમે વિપાકા ચેવ વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચ, દુતિયે વિપાકા ચેવ વત્થુરૂપઞ્ચ, તતિયે વિપાકમેવ, ચતુત્થે વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનમેવ, પઞ્ચમે વત્થુરૂપમેવ લબ્ભતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકે છ ઘટનાનિ. તેસુ પઠમાનિ તીણિ અવિપાકાનિ, પચ્છિમાનિ તીણિ સવિપાકાનિ. તેસુ ગણના પાકટાયેવ.

૪૬૧. નિસ્સયમૂલકે **નિસ્સયપચ્ચયા આરમ્મણે તીણી**તિ વત્થું આરમ્મણં કત્વા પવત્તકુસલાદિવસેન વેદિતબ્બાનિ. **ઉપનિસ્સયે એક**ન્તિ વત્થું આરમ્મણૂપનિસ્સયં કત્વા ઉપ્પન્નાકુસલં. સેસં દુમૂલકે હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

૪૬૨-૪૬૪. ઇમસ્મિં પન નિસ્સયપચ્ચયે વીસતિ ઘટનાનિ. તેસુ પુરિમાનિ છ ઘટનાનિ પુરેજાતસહજાતવસેન વુત્તાનિ, તતો ચત્તારિ પુરેજાતવસેનેવ, તતો દસ સહજાતવસેનેવ. તત્થ પઠમે ઘટને **તેરસા**તિ નિસ્સયપચ્ચયવિભઙ્ગે વુત્તાનેવ. દુતિયે **અટ્ઠા**તિ સહજાતાધિપતિવસેન સત્ત, વત્થું ગરું કત્વા અકુસલઞ્ચાતિ અટ્ઠ. તતિયે સત્ત ઇન્દ્રિયપચ્ચયે લદ્ધાનેવ. ચતુત્થે પઞ્ચ વિપ્પયુત્તે લદ્ધાનિ. પઞ્ચમે **ચત્તારી**તિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, વત્થુ ચ અકુસલસ્સ. છટ્ઠે **તીણી**તિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ. પુરેજાતવસેન ચતૂસુ પઠમે **તીણી**તિ વત્થુ કુસલાદીનં, ચક્ખાદીનિ ચ અબ્યાકતસ્સ. દુતિયે વત્થુમેવ કુસલાદીનં. તતિયે **એક**ન્તિ વત્થુ અકુસલસ્સ. ચતુત્થે ચક્ખાદીનિ વિઞ્ઞાણપઞ્ચકસ્સ. સહજાતવસેન દસ સવિપાકાવિપાકવસેન દ્વિધા ભિન્દિત્વા સહજાતમૂલકે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

૪૬૫. ઉપનિસ્સયમૂલકે **આરમ્મણે સત્તા**તિ આરમ્મણૂપનિસ્સયે લદ્ધાનેવ. **અધિપતિયા સત્તા**તિ તાનેવ. અનન્તરસમનન્તરેસુ અનન્તરૂપનિસ્સયે લદ્ધાનેવ. **નિસ્સયે એક**ન્તિ વત્થુ અકુસલસ્સ. **પુરેજાતે એક**ન્તિ તસ્સેવ વત્થું વા આરમ્મણં વા. **આસેવને તીણિ** અનન્તરૂપનિસ્સયવસેન. **કમ્મે દ્વે** પકતૂપનિસ્સયવસેન. લોકુત્તરકુસલચેતના પન અનન્તરૂપનિસ્સયોપિ હોતિ. **વિપ્પયુત્તે એકં** આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન, તથા અત્થિઅવિગતેસુ. નત્થિવિગતેસુ સત્ત અનન્તરસમાનેવ.

૪૬૬. ઉપનિસ્સયમૂલકાનિ પન સત્ત ઘટનાનિ હોન્તિ. તત્થ પુરિમાનિ તીણિ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે **સત્તા**તિ કુસલો કુસલાદીનં, તથા અબ્યાકતો, અકુસલો અકુસલસ્સેવાતિ એવં સત્ત. દુતિયે **એક**ન્તિ ચક્ખાદિઅબ્યાકતં અકુસલસ્સ. તતિયે વત્થુ અકુસલસ્સ. તતો પરાનિ દ્વે અનન્તરૂપનિસ્સયવસેન વુત્તાનિ. તેસુ ગણના પાકટાયેવ. તતો દ્વે અનન્તરપકતૂપનિસ્સયવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે લોકિયકુસલાકુસલચેતનાપચ્ચયભાવતો ગહેતબ્બા, દુતિયે લોકુત્તરકુસલાવ.

૪૬૭-૪૬૮. પુરેજાતમૂલકે **આરમ્મણે તીણી**તિ અબ્યાકતો કુસલાદીનં. **અધિપતિયા એક**ન્તિ અબ્યાકતો અકુસલસ્સ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ પન સત્ત ઘટનાનિ. તેસુ પઠમં વત્થારમ્મણવસેન વુત્તં, દુતિયં વત્થુવસેનેવ, તતિયં આરમ્મણવસેન, ચતુત્થં વત્થુસ્સ આરમ્મણકાલવસેન, પઞ્ચમં આરમ્મણાધિપતિવસેન, છટ્ઠં વત્થુનો આરમ્મણાધિપતિકાલવસેન, સત્તમં ચક્ખાદિવસેન.

૪૬૯-૪૭૨. પચ્છાજાતમૂલકે વીસતિ પચ્ચયા ન યુજ્જન્તિ, તયોવ યોજનં લભન્તિ. એકમેવેત્થ ઘટનં, તં કાયસ્સ કુસલાદીનં વસેન વેદિતબ્બં. આસેવનમૂલકેપિ એકમેવ ઘટનં.

૪૭૩-૪૭૭. કમ્મમૂલકે **અનન્તરે એક**ન્તિ મગ્ગચેતનાવસેન વુત્તં. **અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણી**તિ એત્થ પટિસન્ધિયં વત્થુપિ ગહેતબ્બં. **ઉપનિસ્સયે દ્વે**તિ અનન્તરપકતૂપનિસ્સયવસેન હેટ્ઠા વુત્તાનેવ. એવં સેસાનિપિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ

વેદિતબ્બાનિ. એત્થ પન એકાદસ ઘટનાનિ. તત્થ પઠમાનિ દ્વે પકતૂપનિસ્સયાનન્તરૂપનિસ્સયવિભાગતો નાનાક્ખણિકકમ્મવસેન વુત્તાનિ. તતો પરાનિ ચત્તારિ વિપાકાવિપાકતો એકક્ખણિકકમ્મવસેન વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે અરૂપેન સદ્ધિં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં લબ્ભતિ, દુતિયે અરૂપેન સદ્ધિં વત્થુ, તતિયે અરૂપમેવ, ચતુત્થે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ. પટિસન્ધિયં પન કટત્તારૂપમ્પિ લબ્ભતિ. તતો પરાનિ પઞ્ચ સવિપાકાનિ, તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ. વિપાકમૂલકે પઞ્ચ ઘટાનાનિ ઉત્તાનત્થાનેવ.

૪૭૮-૪૮૩. આહારમૂલકે **સત્તા**તિઆદીનિ વુત્તનયાનેવ. ઘટનાનિ પનેત્થ ચતુત્તિંસ. તેસુ પઠમાનિ પઞ્ચ વિપાકાવિપાકસામઞ્ઞતો વુત્તાનિ. તત્થ પઠમે ચત્તારોપિ આહારા લબ્ભન્તિ; દુતિયે તયો અરૂપાહારાવ. તતિયે વત્થુપિ પચ્ચયુપ્પન્નં હોતિ, ચતુત્થે તં પરિહાયતિ. પઞ્ચમે રૂપમેવ પચ્ચયુપ્પન્નં. તતો પરાનિ પઞ્ચ સવિપાકઘટનાનિ, તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ. તતો પરાનિ નવ ઘટનાનિ ચેતનાહારવસેન વુત્તાનિ. તતો પરાનિ નવ નિરાધિપતિવિઞ્ઞાણાહારવસેન . તતો પરાનિ સાધિપતિવિઞ્ઞાણાહારવસેન છ ઘટનાનિ વુત્તાનિ. તત્થ તીણિ વિપાકાવિપાકસામઞ્ઞવસેન વુત્તાનિ. તીણિ વિપાકવસેનેવ. તત્થ લોકિયાનં વિપાકાનં અભાવતો વત્થુ પરિહાયતિ.

૪૮૪-૪૯૫. ઇન્દ્રિયમૂલકે **પુરેજાતે એક**ન્તિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં વસેન અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. સેસં દુમૂલકં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ઘટનાનિ પનેત્થ છ સત્તતિ. તત્થ પઠમે સબ્બાનિપિ ઇન્દ્રિયાનિ પચ્ચયટ્ઠેન લબ્ભન્તિ. દુતિયે રૂપજીવિતિન્દ્રિયં હાયતિ. ન હિ તં નિસ્સયો હોતિ. તતિયે અરૂપિન્દ્રિયાનિ રૂપાનં. ચતુત્થે ચક્ખાદીનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં. તતો પરાનિ નવ ઘટનાનિ સહજાતઅરૂપિન્દ્રિયવસેન વુત્તાનિ, તતો નવ મગ્ગભૂતાનં ઇન્દ્રિયાનં વસેન, તતો નવ ઝાનઙ્ગભૂતાનં, તતો નવ ઝાનમગ્ગભૂતાનં, તતો નવ મનિન્દ્રિયવસેનેવ, તતો સાધિપતીનિ છ, તતો વીરિયવસેન મગ્ગસમ્પયુત્તાનિ છ, તતો અમોહહેતુવસેન નિરાધિપતીનિ નવ, સાધિપતીનિ છ. તેસુ સબ્બેસુ વિપાકપચ્ચયેન અયુત્તાનિ ચ યુત્તાનિ ચ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

૪૯૬-૫૦૦. ઝાનમૂલકેપિ દુમૂલકં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ઘટનાનિ પનેત્થ છત્તિંસ. તેસુ પઠમાનિ નવ ઇન્દ્રિયમગ્ગભાવં અનામસિત્વા સાધારણઝાનઙ્ગવસેનેવ વુત્તાનિ. તતો પરાનિ નવ ઇન્દ્રિયભૂતઝાનઙ્ગવસેન, તતો નવ મગ્ગભૂતઝાનઙ્ગવસેન, તતો નવ ઇન્દ્રિયમગ્ગભૂતઝાનઙ્ગવસેન. ચતૂસુપિ ચેતેસુ નવકેસુ આદિતો ચત્તારિ ચત્તારિ વિપાકાવિપાકસાધારણાનિ. અવસાને પઞ્ચ પઞ્ચ વિપાકાનેવ, તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ.

૫૦૧-૫૦૮. મગ્ગમૂલકેપિ દુમૂલકં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ઘટનાનિ પનેત્થ સત્તપઞ્ઞાસ. તેસુ પઠમાનિ નવ ઇન્દ્રિયઝાનભાવં અનામસિત્વા સુદ્ધિકમગ્ગવસેનેવ વુત્તાનિ. તતો નવ ઇન્દ્રિયભૂતમગ્ગવસેન, તતો નવ ઝાનભૂતમગ્ગવસેન, તતો નવ ઇન્દ્રિયઝાનભૂતમગ્ગવસેન, તતો છ અધિપતિભૂતમગ્ગવસેન, તતો નવ નિરાધિપતિમગ્ગહેતુવસેન, તતો છ સાધિપતિમગ્ગહેતુવસેન, તત્થ નવકેસુ પઞ્ચ પઞ્ચ છક્કેસુ તીણિ તીણિ વિપાકાનિ. સેસાનિ સાધારણાનિ, તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનેવ.

૫૦૯-૫૧૦. સમ્પયુત્તમૂલકે દુમૂલકં ઉત્તાનત્થમેવ. એત્થ પન દ્વેયેવ ઘટનાનિ. તત્થ એકં સાધારણવસેન, એકં વિપાકવસેન વુત્તં.

૫૧૧-૫૧૪. વિપ્પયુત્તમૂલકેપિ દુમૂલકં ઉત્તાનત્થમેવ. ઘટનાનિ પનેત્થ તેરસ. તત્થ પઠમે **પઞ્ચા**તિ કુસલો અબ્યાકતસ્સ, તથા અકુસલો, અબ્યાકતો તિણ્ણન્નમ્પિ. એત્થ ચ ઇમે વિપ્પયુત્તાદયો સહજાતાપિ હોન્તિ,

પચ્છાજાતપુરેજાતાપિ. દુતિયે પુરેજાતસહજાતાવ તતિયે તેયેવ અધિપતિવસેન. તત્થ કુસલો અબ્યાકતસ્સ તથા અકુસલો, અબ્યાકતો પન અબ્યાકતસ્સ ચ આરમ્મણાધિપતિવસેન અકુસલસ્સ ચાતિ એવં ચત્તારિ. ચતુત્થે **તીણી**તિ કુસલાદીનિ અબ્યાકતસ્સ. ઇન્દ્રિયાનિ પનેત્થ રૂપાનિપિ અરૂપાનિપિ. પઞ્ચમે પચ્ચયા અરૂપાવ છટ્ઠે વત્થુવસેન રૂપાવ સત્તમે કુસલાબ્યાકતાનં વિપસ્સનાવસેન, અકુસલસ્સ અસ્સાદનવસેન વત્થુમેવ. અટ્ઠમે તદેવાકુસલસ્સ, નવમે ચક્ખાદીનિ અબ્યાકતસ્સ, દસમે કુસલાદયો ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, એકાદસમે પટિસન્ધિયં વત્થુ ખન્ધાનં, દ્વાદસમે પટિસન્ધિયં ખન્ધા કટત્તારૂપાનં, તેરસમે પટિસન્ધિયં ખન્ધા વત્થુસ્સ.

૫૧૫-૫૧૮. અત્થિપચ્ચયમૂલકે **ઉપનિસ્સયે એક**ન્તિ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન અબ્યાકતં અકુસલસ્સ. સેસં દુમૂલકે ઉત્તાનમેવ. ઘટનાનિ પનેત્થ એકૂનતિંસ. તેસુ પઠમે અરૂપવત્થારમ્મણમહાભૂતઇન્દ્રિયાહારાનં વસેન સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતપચ્ચયા લબ્ભન્તિ. દુતિયે પચ્છાજાતકબળીકારાહારા ન લબ્ભન્તિ. પઠમદુતિયઘટનાનેવ અધિપતિના સદ્ધિં ઉપરિ તતિયચતુત્થાનિ કતાનિ. પુન પઠમમેવ ચતૂહિ આહારેહિ સદ્ધિં પઞ્ચમં, રૂપિન્દ્રિયેહિ સદ્ધિં છટ્ઠં, રૂપારૂપિન્દ્રિયેહિ સદ્ધિં સત્તમં કતં. દુતિયમેવ વા પન ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધિં સત્તમં કતં. પઠમદુતિયાનેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન સદ્ધિં અટ્ઠમનવમાનિ. તેસુ નવમં અધિપતિના સદ્ધિં દસમં કતં. તતો એકાદસમે પચ્ચયવસેન વત્થુ હાયતિ. દ્વાદસમે અરૂપધમ્માયેવ પચ્ચયા, તેરસમે વત્થારમ્મણા, ચુદ્દસમે વત્થુમેવ, પન્નરસમે આરમ્મણમેવ, સોળસમે વત્થુમેવ આરમ્મણં, સત્તરસમે પન તદેવ આરમ્મણાધિપતિભાવેન, અટ્ઠારસમેપિ તદેવ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન, એકૂનવીસતિમે ચક્ખાદયોવ પચ્ચયા. ઇમાનિ એકૂનવીસતિ પકિણ્ણકઘટનાનિ નામ સહજાતં અગ્ગહેત્વા વુત્તાનિ. તતો પરાનિ દસ સહજાતવસેન વુત્તાનિ.

૫૧૯. નત્થિવિગતમૂલકેસુ અનન્તરસમનન્તરમૂલકેસુ વિય ઉપનિસ્સયાસેવનકમ્મવસેન તીણિયેવ ઘટનાનિ, અવિગતમૂલકં અત્થિમૂલકસદિસમેવાતિ.

યાનિ પનેતાનિ ઇમસ્મિં પઞ્હાવારે ઘટનાનિ વુત્તાનિ, તાનિ સબ્બાનિપિ દુવિધાનિયેવ – પકિણ્ણકતો સહજાતતો ચ. તત્થ સબ્બેસમ્પિ આરમ્મણમૂલકાદીનં આદિતો સહજાતં અગ્ગહેત્વા વુત્તાનિ **પકિણ્ણકાનિ** નામ. તાનિ આરમ્મણમૂલકે પઞ્ચપિ, અધિપતિમૂલકે છ, અનન્તરમૂલકે તીણિપિ, તથા સમનન્તરમૂલકે, નિસ્સયમૂલકે દસ, ઉપનિસ્સયમૂલકે સત્ત, પુરેજાતમૂલકે સત્ત, પચ્છાજાતમૂલકે એકમેવ, તથા આસેવનમૂલકે, કમ્મમૂલકે દ્વે, આહારમૂલકે એકં, ઇન્દ્રિયમૂલકે ચત્તારિ, વિપ્પયુત્તમૂલકે નવ, અત્થિમૂલકે એકૂનવીસતિ, નત્થિમૂલકે તીણિપિ, તથાવિગતમૂલકે. અવિગતમૂલકે એકૂનવીસતીતિ સબ્બાનિપિ સતઞ્ચેવ તીણિ ચ હોન્તિ. સહજાતનિસ્સયભાવેન પનેતાનિ પકિણ્ણકાનીતિ વુત્તાનિ.

યાનિ પન સહજાતં લબ્ભન્તિ, તાનિ **સહજાતઘટનાનિ** નામાતિ વુચ્ચન્તિ. તાનિ આરમ્મણમૂલકે અનન્તરસમનન્તરપુરેજાતપચ્છાજાતઆસેવનનત્થિવિગતમૂલકેસુ ન લબ્ભન્તિ. ન હિ તે પચ્ચયા સહજાતાનં પચ્ચયા હોન્તિ. યથા ચ સહજાતાનં ન હોન્તિ, તથા હેતુસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તપચ્ચયા. અસહજાતાનન્તિ હેતુમૂલકે સબ્બાનિ ચતુવીસતિપિ ઘટનાનિ સહજાતઘટનાનેવ. તથા અધિપતિમૂલકે ચતુવીસતિ, સહજાતમૂલકે દસપિ, અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકે છપિ, નિસ્સયમૂલકે દસ, કમ્મમૂલકે નવ, વિપાકમૂલકે પઞ્ચપિ, આહારમૂલકે તેત્તિંસ, ઇન્દ્રિયમૂલકે દ્વાસત્તતિ ઝાનમૂલકે છત્તિંસાપિ, મગ્ગમૂલકે સત્તપઞ્ઞાસમ્પિ, સમ્પયુત્તમૂલકે દ્વેપિ, વિપ્પયુત્તમૂલકે ચત્તારિ, અત્થિમૂલકે દસ, અવિગતમૂલકે દસાતિ સબ્બાનિપિ તીણિ સતાનિ દ્વાદસ ચ હોન્તિ. ઇતિ પુરિમાનિ સતં તીણિ ચ ઇમાનિ ચ દ્વાદસુત્તરાનિ તીણિ સતાનીતિ સબ્બાનિપિ

પઞ્ચદસાધિકાનિ ચત્તારિ ઘટનસતાનિ પઞ્હાવારે આગતાનિ. તેસુ યે યે પચ્ચયધમ્મા નામવસેન ન પાકટા હુત્વા પઞ્ઞાયન્તિ, તેપિ હેતુમૂલકાદીનં નયાનં આદિતો વિપાકાવિપાકસામઞ્ઞતો વુત્તેસુ ઘટનેસુ દસ્સેતબ્બા. દ્વાદસેવ હિ હેતૂ છ આરમ્મણા ચત્તારો અધિપતયો ચત્તારો આહારા વીસતિ ઇન્દ્રિયાનિ સત્ત ઝાનઙ્ગાનિ દ્વાદસ મગ્ગઙ્ગાનીતિ એતે પચ્ચયધમ્મા નામ. તેસુ યે યે ધમ્મા એકન્તેન કુસલા, એકન્તેનેવ અકુસલા, એકન્તેન કુસલવિપાકા, એકન્તેનેવાકુસલવિપાકા, એકન્તેનેવ વિપાકા, એકન્તેનેવ અવિપાકા તે તે સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા યે તત્થ વિપાકા, તે વિપાકઘટનેસુ, યે અવિપાકા, તે અવિપાકઘટનેસુ યથાયોગં યોજેતબ્બાતિ.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના.

પચ્ચનીયુદ્ધારવણ્ણના

૫૨૭. ઇદાનિ પચ્ચનીયં હોતિ. તત્થ યથા પટિચ્ચ વારાદીસુ ‘‘અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા’’તિઆદિના નયેન લબ્ભમાના પઞ્હા લબ્ભમાનાનં પચ્ચયાનં વસેન સરૂપતોવ વિત્થારિતા. એવં અવિત્થારેત્વા એકેન લક્ખણેન સઙ્ખેપતો પચ્ચનીયં દસ્સેતું ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ **કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિઆદિના નયેન અનુલોમતો કુસલાદીનં પચ્ચયા ઉદ્ધટા. તે ચ ખો પચ્ચયા સમૂહવસેન, નો એકેકપચ્ચયવસેનેવ; તસ્મા યે યત્થ સમૂહતો દસ્સિતા, તે વિભજિત્વા વેદિતબ્બા. સબ્બેપિ હિ ઇમે ચતુવીસતિ પચ્ચયા અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. કતરેસુ અટ્ઠસુ? આરમ્મણે, સહજાતે, ઉપનિસ્સયે, પુરેજાતે, પચ્છાજાતે, કમ્મે, આહારે, ઇન્દ્રિયેતિ. કથં? ઠપેત્વા હિ ઇમે અટ્ઠ પચ્ચયે સેસેસુ સોળસસુ હેતુપચ્ચયો અઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તપચ્ચયોતિ ઇમે છ પચ્ચયા એકન્તેન સહજાતા હુત્વા સહજાતાનઞ્ઞેવ પચ્ચયભાવતો સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. અનન્તરપચ્ચયો સમનન્તરઆસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે પન પઞ્ચ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા અત્તનો અનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનાનઞ્ઞેવ પચ્ચયભાવતો અનન્તરૂપનિસ્સયલક્ખણેન ઉપનિસ્સયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. નિસ્સયપચ્ચયો સહજાતપુરેજાતભેદતો દુવિધો. તત્થ સહજાતનિસ્સયો સહજાતાનઞ્ઞેવ નિસ્સયપચ્ચયભાવતો સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ, પુરેજાતનિસ્સયો પુરેજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ.

અધિપતિપચ્ચયોપિ સહજાતાધિપતિઆરમ્મણાધિપતિવસેન દુવિધો. તત્થ સહજાતાધિપતિ સહજાતાનંયેવ અધિપતિપચ્ચયભાવતો સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. આરમ્મણાધિપતિ આરમ્મણૂપનિસ્સયો હોતિયેવાતિ આરમ્મણૂપનિસ્સયલક્ખણેન ઉપનિસ્સયપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. વિપ્પયુત્તપચ્ચયો સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતભેદતો તિવિધો. તત્થ સહજાતવિપ્પયુત્તો સહજાતાનઞ્ઞેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયભાવતો સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. પુરેજાતવિપ્પયુત્તો પુરે ઉપ્પજ્જિત્વા પચ્છા ઉપ્પજ્જમાનાનં પચ્ચયભાવતો પુરેજાતે સઙ્ગહિતો. પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તો પચ્છા ઉપ્પજ્જિત્વા પુરે ઉપ્પન્નાનં ઉપત્થમ્ભનવસેન પચ્ચયભાવતો પચ્છાજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. અત્થિપચ્ચયઅવિગતપચ્ચયા સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયાનઞ્ચેવ અત્થિઅવિગતેસુ ચ એકેકસ્સ વસેન છહિ ભેદેહિ ઠિતા. તત્થ સહજાતઅત્થિઅવિગતા સહજાતાનઞ્ઞેવ અત્થિઅવિગતપચ્ચયભાવતો. સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. પુરેજાતા પુરે ઉપ્પજ્જિત્વા પચ્છા ઉપ્પજ્જમાનાનં પચ્ચયભાવતો પુરેજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. પચ્છાજાતા પચ્છા ઉપ્પજ્જિત્વા પુરે ઉપ્પન્નાનં ઉપત્થમ્ભનવસેન પચ્ચયભાવતો પચ્છાજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. આહારભૂતા કબળીકારાહારપચ્ચયે સઙ્ગહં

ગચ્છન્તિ. ઇન્દ્રિયભૂતા રૂપજીવિતિન્દ્રિયપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ એવં ઇમે સોળસ પચ્ચયા ઇમેસુ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ વેદિતબ્બા.

ઇમેસમ્પિ પન અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સઙ્ગહો અત્થિયેવ. આદિતો નિદ્દિટ્ઠો હિ આરમ્મણપચ્ચયો અધિપતિઅનધિપતિભેદેન દુવિધો. તત્થ અધિપતિભૂતો આરમ્મણૂપનિસ્સયલક્ખણેન ઉપનિસ્સયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. અનધિપતિભૂતો સુદ્ધો આરમ્મણપચ્ચયોવ. કમ્મપચ્ચયોપિ સહજાતનાનાક્ખણિકવસેન દુવિધો. તત્થ સહજાતકમ્મં અત્તના સહજાતાનઞ્ઞેવ કમ્મપચ્ચયભાવતો સહજાતેયેવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. નાનાક્ખણિકકમ્મં બલવદુબ્બલવસેન દુવિધં. તત્થ બલવકમ્મં વિપાકધમ્માનં ઉપનિસ્સયોવ હુત્વા પચ્ચયો હોતીતિ ઉપનિસ્સયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. બલવમ્પિ પન રૂપાનં દુબ્બલઞ્ચ અરૂપાનં નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયેનેવ પચ્ચયો. આહારપચ્ચયોપિ રૂપારૂપતો દુવિધો. તત્થ અરૂપાહારો અત્તના સહજાતાનઞ્ઞેવ પચ્ચયો હોતીતિ સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. રૂપાહારો સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાનં પચ્ચયો ન હોતિ. અત્તનો પન ઉપ્પાદક્ખણં અતિક્કમિત્વા ઠિતિપ્પત્તો આહારપચ્ચયતં સાધેતીતિ આહારપચ્ચયોવ હોતિ. ઇન્દ્રિયપચ્ચયોપિ રૂપારૂપતો દુવિધો. તત્થ અરૂપિન્દ્રિયપચ્ચયો અત્તના સહજાતાનઞ્ઞેવ ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં સાધેતીતિ સહજાતેયેવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. રૂપિન્દ્રિયપચ્ચયો પન અજ્ઝત્તબહિદ્ધાભેદતો દુવિધો. તત્થ અજ્ઝત્તં ઇન્દ્રિયપચ્ચયો પુરે ઉપ્પજ્જિત્વા પચ્છા ઉપ્પજ્જમાનાનં સસમ્પયુત્તધમ્માનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયો હોતીતિ પુરેજાતેયેવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. બાહિરો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો નામ રૂપજીવિતિન્દ્રિયં, તં સહજાતાનં પચ્ચયો હોન્તમ્પિ અનુપાલનમત્તવસેનેવ હોતિ, ન જનકવસેનાતિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયોવ હોતિ. એવં ઇમે અટ્ઠ પચ્ચયા અઞ્ઞમઞ્ઞમ્પિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ વેદિતબ્બા. અયં તાવ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ અવસેસાનં સોળસન્નઞ્ચેવ તેસંયેવ ચ અટ્ઠન્નં અઞ્ઞમઞ્ઞવસેન સઙ્ગહનયો.

ઇદાનિ ઇમેસં અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં એકેકસ્મિં ચતુવીસતિયાપિ પચ્ચયેસુ યે યે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તે તે વેદિતબ્બા. તત્થ અટ્ઠન્નં તાવ સબ્બપઠમે આરમ્મણપચ્ચયે આરમ્મણપચ્ચયોવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ, ન સેસા તેવીસતિ. દુતિયે સહજાતપચ્ચયે હેતુપચ્ચયો સહજાતાધિપતિપચ્ચયો સહજાતપચ્ચયો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો સહજાતનિસ્સયપચ્ચયો સહજાતકમ્મપચ્ચયો વિપાકપચ્ચયો સહજાતઆહારપચ્ચયો સહજાતઇન્દ્રિયપચ્ચયો ઝાનપચ્ચયો મગ્ગપચ્ચયો સમ્પયુત્તપચ્ચયો સહજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયો સહજાતત્થિપચ્ચયો સહજાતાવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે પન્નરસ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. તતિયે ઉપનિસ્સયપચ્ચયે અધિપતિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો આરમ્મણભૂતો અધિપતિપચ્ચયો અનન્તરસમનન્તરઉપનિસ્સયઆસેવનપચ્ચયા નાનાક્ખણિકો બલવકમ્મપચ્ચયો નત્થિપચ્ચયો વિગતપચ્ચયોતિ ઇમે નવ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. ચતુત્થે પુરેજાતપચ્ચયે પુરેજાતનિસ્સયપચ્ચયો પુરેજાતપચ્ચયો પુરેજાતિન્દ્રિયપચ્ચયો પુરેજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયો પુરેજાતત્થિપચ્ચયો પુરેજાતાવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે છ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. પઞ્ચમે પચ્છાજાતપચ્ચયે પચ્છાજાતપચ્ચયો પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયો પચ્છાજાતત્થિપચ્ચયો પચ્છાજાતાવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે ચત્તારો પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. છટ્ઠે કમ્મપચ્ચયે નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયોવ સઙ્ગહિતો. સત્તમે આહારપચ્ચયે કબળીકારાહારવસેનેવ આહારપચ્ચયો આહારત્થિપચ્ચયો આહારાવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે તયો પચ્ચયા સઙ્ગહિતા. અટ્ઠમે ઇન્દ્રિયપચ્ચયે રૂપજીવિતિન્દ્રિયપચ્ચયો ઇન્દ્રિયત્થિપચ્ચયો ઇન્દ્રિયાવિગતપચ્ચયોતિ ઇમે તયો પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. એવં ઇમેસં અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં એકેકસ્મિં ઇમે ચિમે ચ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગતાતિ ઞત્વા યે યત્થ સઙ્ગહં ગતા, તે તસ્સ ગણનેન ગહિતાવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

એવં સબ્બપચ્ચયસઙ્ગાહકાનં ઇમેસં અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં વસેન એકૂનપઞ્ઞાસાય પઞ્હેસુ ઇમસ્મિં પચ્ચનીયે ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદયો ઇમે પન્નરસ પઞ્હા ઉદ્ધરિત્વા વિસ્સજ્જિતા. તત્થ કુસલો કુસલસ્સ, કુસલો અકુસલસ્સ, કુસલો અબ્યાકતસ્સ, કુસલો કુસલાબ્યાકતસ્સાતિ કુસલાદિકા ચત્તારો પઞ્હા; તથા અકુસલાદિકા; અબ્યાકતો પન અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો કુસલસ્સ, અબ્યાકતો અકુસલસ્સાતિ અબ્યાકતાદિકા તયો; કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ કુસલસ્સ; તથા અબ્યાકતસ્સ; અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ અકુસલસ્સ; તથા અબ્યાકતસ્સાતિ દુમૂલકેકાવસાના ચત્તારો હોન્તિ. તેસુ પઠમે પઞ્હે યેહિ ભવિતબ્બં, તે સબ્બે સઙ્ગહેત્વા તયો પચ્ચયા વુત્તા. દુતિયે દ્વે, તતિયે પઞ્ચ, ચતુત્થે એકોવ પઞ્ચમે તયો, છટ્ઠે દ્વે, સત્તમે પઞ્ચ, અટ્ઠમે એકોવ નવમે સત્ત, દસમે તયો, એકાદસમે તયો, દ્વાદસમે દ્વે, તેરસમે ચત્તારો, ચુદ્દસમે દ્વે, પન્નરસમેપિ ચત્તારોવ. તે ‘‘સહજાતપચ્ચયેના’’તિ અવત્વા ‘‘સહજાતં પચ્છાજાત’’ન્તિ વુત્તા. તત્થ કારણં પરતો વક્ખામ.

સમાસતો પનેત્થ એકો દ્વે તયો ચત્તારો પઞ્ચ સત્તાતિ છળેવ પચ્ચયપરિચ્છેદા હોન્તિ. અયં પઞ્હાવારસ્સ પચ્ચનીયે ઉક્કટ્ઠવસેન પઞ્હાપરિચ્છેદો ચેવ તે તે પચ્ચયે સઙ્ગહેત્વા દસ્સિતપચ્ચયપરિચ્છેદો ચ. ‘‘ન હેતુપચ્ચયો’’તિઆદીસુ હિ ચતુવીસતિયાપિ પચ્ચયપચ્ચનીયેસુ એકપચ્ચનીયેપિ ઇતો ઉદ્ધં પઞ્હા વા પચ્ચયા વા ન લબ્ભન્તિ, હેટ્ઠા લબ્ભન્તિ. તસ્મા યેસુ પઞ્હેસુ ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ ધમ્મસ્સ સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં એકોવ પચ્ચયો આગતો, તસ્મિં પચ્ચયે પટિક્ખિત્તે તે પઞ્હા પરિહાયન્તિ. યસ્મિં પન પઞ્હે ‘‘કુસલો ધમ્મો અકુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં દ્વે પચ્ચયા આગતા. તત્થ નારમ્મણપચ્ચયાતિ એવં એકસ્મિં પચ્ચયે પટિક્ખિત્તેપિ ઇતરસ્સ પચ્ચયસ્સ વસેન સો પઞ્હો લબ્ભતેવ. તેસુ પન દ્વીસુપિ પચ્ચયેસુ પટિક્ખિત્તેસુ સો વારો પચ્છિજ્જતિ. એવમેવ યેસુ પઞ્હેસુ તયો ચત્તારો પઞ્ચ સત્ત વા લબ્ભન્તિ, તેસુ ઠપેત્વા પટિક્ખિત્તે પચ્ચયે અવસેસાનં વસેન તે પઞ્હા લબ્ભન્તિયેવ. સબ્બેસુ પન પચ્ચયેસુ પટિક્ખિત્તેસુ સબ્બેપિ તે વારા પચ્છિજ્જન્તીતિ ઇદમેવ ચેત્થ લક્ખણં. ઇમિના લક્ખણેન આદિતો પટ્ઠાય તેસુ તેસુ પઞ્હેસુ સઙ્ખિપિત્વા વુત્તપચ્ચયાનં પભેદો ચ તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચનીયે તેસં તેસં પઞ્હાનં પરિહાનિ ચ વેદિતબ્બા.

તત્રાયં વિત્થારકથા – પઠમપઞ્હે તાવ તીહિ પચ્ચયેહિ એકૂનવીસતિ પચ્ચયા દસ્સિતા. કથં? કુસલો હિ કુસલસ્સ પુરેજાતપચ્છાજાતવિપાકવિપ્પયુત્તેહેવ પચ્ચયો ન હોતિ , સેસેહિ વીસતિયા હોતિ, તેસુ આરમ્મણપચ્ચયો એકોવ સહજાતે પન સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન પન્નરસ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ વુત્તા. તેસુ હેતુપચ્ચયે પટિક્ખિત્તે ચુદ્દસ હોન્તિ. કુસલો પન કુસલસ્સ નેવ વિપાકપચ્ચયો ન, વિપ્પયુત્તપચ્ચયોતિ તે દ્વે અપનેત્વા સેસે દ્વાદસ સન્ધાય સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુત્તં. ઉપનિસ્સયપચ્ચયેપિ સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન નવ પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ વુત્તા. તેસુ અધિપતિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો આરમ્મણભૂતો ચ અધિપતિપચ્ચયો આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન ઉપનિસ્સયમેવ અનુપવિટ્ઠો. કુસલો પન કુસલસ્સ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયો ન હોતીતિ તં અપનેત્વા સેસે છ સન્ધાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુત્તં. એવં પઠમપઞ્હે તીહિ પચ્ચયેહિ એકૂનવીસતિપચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. તેસુ ઇમસ્મિં હેતુપચ્ચનીયે ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ નહેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં પચ્ચવેક્ખતિ, પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ પચ્ચવેક્ખતી’’તિ એવમાદિના આરમ્મણપચ્ચયાદીસુ વુત્તનયેનેવ ઉદ્ધરિત્વા પાળિ દસ્સેતબ્બા.

આરમ્મણપચ્ચયે પન પટિક્ખિત્તે તસ્સ વિત્થારં અપનેત્વા હેતુપચ્ચયવિત્થારં પક્ખિપિત્વા સાયેવ પાળિ દસ્સેતબ્બા, સેસપચ્ચયપટિક્ખેપેસુપિ એસેવ નયો. તસ્મિં પન પચ્ચયે પટિક્ખિત્તે યે વારા પરિહાયન્તિ, તે પરતો વક્ખામ.

દુતિયપઞ્હે પન દ્વીહિ પચ્ચયેહિ તયો પચ્ચયા દસ્સિતા. કથં? કુસલો હિ અકુસલસ્સ અનન્તરાદિવસેન પચ્ચયો ન હોતિ. તસ્મા તે અપનેત્વા આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન સઙ્ગહિતં આરમ્મણાધિપતિઞ્ચેવ પકતૂપનિસ્સયઞ્ચ સન્ધાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુત્તં. તસ્મા સુદ્ધો આરમ્મણપચ્ચયો આરમ્મણાધિપતિવસેન અધિપતિપચ્ચયો ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ દુતિયપઞ્હે દ્વીહિ પચ્ચયેહિ ઇમે તયો પચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા.

તતિયપઞ્હે પન પઞ્ચહિ પચ્ચયેહિ અટ્ઠારસ પચ્ચયા દસ્સિતા. કથં? કુસલો હિ અબ્યાકતસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞપુરેજાતાસેવનવિપાકસમ્પયુત્તેહિયેવ પચ્ચયો ન હોતિ, સેસેહિ એકૂનવીસતિયા હોતિ. તેસુ આરમ્મણપચ્ચયો એકો. યસ્મા પન કુસલો અબ્યાકતસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકસમ્પયુત્તવસેન પચ્ચયો ન હોતિ, હેતુપચ્ચયો પટિક્ખિત્તો, કમ્મપચ્ચયો વિસું ગહિતો, તસ્મા ઇમે પઞ્ચ અપનેત્વા સહજાતેન દસ પચ્ચયા દસ્સિતા. ઉપનિસ્સયેન હેટ્ઠા વુત્તેસુ છસુ ઠપેત્વા આસેવનં સેસા પઞ્ચ. પચ્છાજાતો એકોવ તથા સહજાતનાનાક્ખણિકવસેન દુવિધોપિ કમ્મપચ્ચયોતિ એવં તતિયપઞ્હે પઞ્ચહિ પચ્ચયેહિ ઇમે અટ્ઠારસ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા.

ચતુત્થપઞ્હે પન એકેન પચ્ચયેન દસ. કથં? કુસલો હિ કુસલાબ્યાકતસ્સ સહજાતે વુત્તેસુ પન્નરસસુ અઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તેહિ પચ્ચયો ન હોતિ, હેતુપચ્ચયો પટિક્ખિત્તો. ઇતિ ઇમે પઞ્ચ અપનેત્વા સેસા દસ પચ્ચયા એત્થ એકેન પચ્ચયેન દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા.

૫૨૮. યથા ચ ઇમેસુ કુસલાદિકેસુ ચતૂસુ, તથા અકુસલાદિકેસુપિ ચતૂસુ પઞ્હેસુ તેહિ તેહિ પચ્ચયેહિ તે તેયેવ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા.

૫૨૯. તતો પરાનં અબ્યાકતાદીનં તિણ્ણં પઞ્હાનં પઠમપઞ્હે સત્તહિ પચ્ચયેહિ તેવીસતિ પચ્ચયા દસ્સિતા. કથં? અબ્યાકતો હિ અબ્યાકતસ્સ ચતુવીસતિયાપિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોતિ. હેતુપચ્ચયે પન પટિક્ખિત્તે તેવીસતિ હોન્તિ. તેસુ આરમ્મણપચ્ચયો એકોવ. યસ્મા પનેત્થ અસહજાતાનમ્પિ સઙ્ગહણત્થં આહારિન્દ્રિયપચ્ચયા વિસું ગહિતા. તસ્મા ઇમે તયો અપનેત્વા સહજાતેન દ્વાદસ પચ્ચયા દસ્સિતા. ઉપનિસ્સયેન હેટ્ઠા વુત્તા છ, પુરેજાતો એકોવ તથા પચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયપચ્ચયાતિ એવમેત્થ સત્તહિ પચ્ચયેહિ ઇમે તેવીસતિ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. દુતિયે તીહિ પચ્ચયેહિ દ્વાદસ દસ્સિતા. કથં? આરમ્મણપચ્ચયો એકો, ઉપનિસ્સયેન પન આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન આરમ્મણાધિપતિઅનન્તરસમનન્તરનત્થિવિગતઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ છ દસ્સિતા. પુરેજાતેન પુરેજાતનિસ્સયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતા પઞ્ચાતિ એવમેત્થ તીહિ પચ્ચયેહિ ઇમે દ્વાદસ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. તતિયેપિ એસેવ નયો.

૫૩૦. તતો પરાનં દુકમૂલકાનં ચતુન્નં પઞ્હાનં પઠમપઞ્હે ''સહજાતપચ્ચયેન પુરેજાતપચ્ચયેના''તિ અવત્વા ''સહજાતં પુરેજાત''ન્તિ વુત્તેહિ દ્વીહિ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન તયો પચ્ચયા દસ્સિતા. કુસલા હિ ખન્ધા વત્થુના સદ્ધિં એકતો કુસલસ્સ પચ્ચયભાવં સાધયમાના કિઞ્ચાપિ સહજાતા, સહજાતપચ્ચયા પન ન હોન્તિ વત્થુમિસ્સકત્તા . તસ્મા તેસં સહજાતાનં નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાનં વસેન સહજાતન્તિ વુત્તં. વત્થુમ્હિપિ એસેવ

નયો. તમ્પિ હિ કિઞ્ચાપિ પુરેજાતં, ખન્ધમિસ્સકત્તા પન પુરેજાતપચ્ચયો ન હોતિ. કેવલં પુરેજાતાનં નિસ્સયાદીનં વસેન પુરેજાતન્તિ વુત્તં.

દુતિયપઞ્હે ''સહજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ વુત્તેહિ ચતૂહિપિ સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન ચત્તારો પચ્ચયા દસ્સિતા. ઇમસ્મિઞ્હિ વારે સહજાતપચ્ચયો લબ્ભતિ, પચ્છાજાતપચ્ચયાદયો ન લબ્ભન્તિ. પચ્છાજાતાનં પન આહારિન્દ્રિયસઙ્ખાતાનઞ્ચ અત્થિઅવિગતાનં વસેનેતં વુત્તં. કુસલા હિ ખન્ધા અબ્યાકતા ચ મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં સહજાતપચ્ચયેન નિસ્સયપચ્ચયેન અત્થિઅવિગતપચ્ચયેહીતિ ચતુધા પચ્ચયા હોન્તિ. પચ્છાજાતા પન કુસલા તેહિયેવ ભૂતેહિ સદ્ધિં તેસઞ્ઞેવ ઉપાદારૂપાનં અત્થિઅવિગતવસેન પચ્ચયો. કબળીકારાહારોપિ પચ્છાજાતેહિ કુસલેહિ સદ્ધિં પુરેજાતસ્સ કાયસ્સ અત્થિઅવિગતવસેનેવ પચ્ચયો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ પચ્છાજાતેહિ કુસલેહિ સદ્ધિં કટત્તારૂપાનં અત્થિઅવિગતપચ્ચયેનેવ પચ્ચયો. ઇતિ ઇમં ચતુધા પચ્ચયભાવં સન્ધાય ''સહજાતં પચ્છાજાતં, આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ ઇદં વુત્તં. પચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયપચ્ચયા પનેત્થ ન લબ્ભન્તિયેવ. પરતો અકુસલમિસ્સકપઞ્હદ્વયેપિ એસેવ નયોતિ. એવમેત્થ તેસુ તેસુ પઞ્હેસુ સઙ્ખિપિત્વા વુત્તપચ્ચયાનં પભેદો વેદિતબ્બો. તસ્મિં તસ્મિં પન પચ્ચયે તેસં તેસં પઞ્હાનં પરિહાનાપરિહાનિં પરતો આવિકરિસ્સામાતિ.

પચ્ચનીયુદ્ધારસ્સ અત્થવણ્ણના.

પચ્ચનીયગણનવણ્ણના

૫૩૨. ઇદાનિ એતે ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સા''તિઆદયો અનુલોમવસેન પન્નરસ વારા દસ્સિતા. યસ્મા પચ્ચનીયેપિ એતેયેવ, ન ઇતો ઉદ્ધં; હેટ્ઠા પન હોન્તિ, તસ્મા યસ્સ યસ્સ પચ્ચયસ્સ પચ્ચનીયે યે યે વારા લબ્ભન્તિ, તે તે આદિતો પટ્ઠાય ગણનવસેન દસ્સેતું **નહેતુયા પન્નરસા**તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ **નહેતુયા** સબ્બેસમ્પિ યથાદસ્સિતાનં પચ્ચયાનં વસેન પન્નરસ લબ્ભન્તિ. **નારમ્મણે** સહજાતે હેતુપચ્ચયો પવિસતિ. તસ્મિં તસ્મિં વારે સુદ્ધો આરમ્મણપચ્ચયો પરિહાયતિ, સેસપચ્ચયવસેન તે વારા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ. યથા ચ નારમ્મણે, એવં સેસેસુપિ. સહજાતે હેતુપચ્ચયો પવિસતિ. તસ્મિં તસ્મિઞ્ચ વારે નઉપનિસ્સયે નઅનન્તરેતિ એવં પચ્ચનીયતો ઠિતા પચ્ચયા પરિહાયન્તિ, અવસેસપચ્ચયવસેન તે તે વારા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ. **નસહજાતે** પન ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ, અકુસલો ધમ્મો અકુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ, કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા કુસલસ્સ, અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા અકુસલસ્સાતિ ઇમે ચત્તારો વારા પરિહાયન્તિ. એતેસઞ્હિ ચતુન્નં પુરિમેસુ દ્વીસુ સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એકાદસન્નં પચ્ચયાનં વસેન એકોવ પચ્ચયસઙ્ગહો વુત્તો. તે તસ્મિં પટિક્ખિત્તે અઞ્ઞેનાકારેન વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ. પચ્છિમેસુ દ્વીસુ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયે સન્ધાય ''સહજાતં પુરેજાત''ન્તિ વુત્તં. તે સહજાતે પટિક્ખિત્તે અવસેસાનં હેતુઆદીનઞ્ચ પુરેજાતાનઞ્ચેવ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાનં વસેન વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, તસ્મા ઇમે ચત્તારોપિ વારા પરિહાયન્તિ. અવસેસાનં વસેન ''એકાદસા''તિ વુત્તં.

તત્થ સિયા – યથા હેતુમ્હિ પટિક્ખિત્તે સેસાનં અધિપતિઆદીનં વસેન તે વારા લદ્ધા, એવં સહજાતે પટિક્ખિત્તે અવસેસાનં હેતુઆદીનં વસેન કસ્મા ન લબ્ભન્તીતિ? નિપ્પદેસત્તા. હેતુઆદયો હિ સહજાતાનં એકદેસમત્તતો સપ્પદેસા, તસ્મા તેસુ પટિક્ખિત્તેસુ અઞ્ઞેસં વસેન તે વારા લબ્ભન્તિ. સહજાતો પન નિપ્પદેસો

સબ્બેપિ હેતુઆદયો ગણ્હાતિ, તસ્મા તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સબ્બેપિ તે પટિક્ખિત્તા હોન્તિ. ન હિ અસહજાતા હેતુપચ્ચયાદયો નામ અત્થિ . ઇતિ સહજાતસ્સ નિપ્પદેસત્તા તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સબ્બેપિ તે ઉભોપિ વારા ન લબ્ભન્તિ. ''સહજાતં પુરેજાત''ન્તિ વિસ્સજ્જિતવારેસુ પન કિઞ્ચાપિ સહજાતપચ્ચયોયેવ નત્થિ, યસ્મા પનેત્થ સહજાતાવ અરૂપક્ખન્ધા નિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન પચ્ચયા, સહજાતે ચ પટિક્ખિત્તે એકન્તેન સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતા પટિક્ખિત્તા હોન્તિ, તસ્મા તસ્સ પટિક્ખિત્તત્તા તેપિ વારા ન લબ્ભન્તીતિ એવં સબ્બથાપેત્થ ઇમે ચત્તારો વારા પરિહાયન્તિ. અવસેસાનઞ્ઞેવ વસેન એકાદસાતિ વુત્તં.

નઅઞ્ઞમઞ્ઞનનિસ્સયનસમ્પયુત્તેપિ તેયેવ વારા પરિહાયન્તિ. કસ્મા? સહજાતગતિકત્તા. યથેવ હિ અરૂપધમ્મભૂતો સહજાતપચ્ચયો નિપ્પદેસેન ચત્તારો અરૂપક્ખન્ધે ગણ્હાતિ, તથા અઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તાપીતિ સહજાતગતિકત્તા એતેસુપિ પટિક્ખિત્તેસુ તે વારા ન લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બા. તેન વુત્તં **નઅઞ્ઞમઞ્ઞે એકાદસ, નનિસ્સયે એકાદસ, નસમ્પયુત્તે એકાદસા**તિ.

તત્થ સિયા – કિઞ્ચાપિ ઇમે અવિસેસેન કુસલાદિભેદાનં ચતુન્નં ખન્ધાનં સઙ્ગાહકત્તા સહજાતગતિકા, કુસલો પન કુસલાબ્યાકતસ્સ ઠપેત્વા સહજાતપચ્ચયં અઞ્ઞથા પચ્ચયોવ ન હોતિ, તસ્મા તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સો વારો પરિહાયતુ. કુસલો પન કુસલાબ્યાકતાનં નેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતિ, તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સો વારો કસ્મા પરિહાયતીતિ? અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મવસેન પવત્તિસબ્ભાવતો. યથેવ હિ કુસલાબ્યાકતા કુસલસ્સ સહજાતપચ્ચયોવ ન હોન્તિ. સહજાતધમ્મવસેન પન નિસ્સયપચ્ચયાદીહિ પવત્તિસબ્ભાવતો તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સો વારો પરિહાયતિ, એવમિધાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મવસેન સહજાતાદીહિ પવત્તિસબ્ભાવતો તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સો વારો પરિહાયતિ. **નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ પદસ્સ હિ અયમત્થો – યે ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસઙ્ગહં ગતા, ન તેહિ પચ્ચયો. કુસલો ચ કુસલાબ્યાકતાનં સહજાતાદિવસેન પચ્ચયો હોન્તો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મેહેવ પચ્ચયો હોતિ, તસ્મા તસ્મિં પટિક્ખિત્તે સો વારો પરિહાયતિ. યથા ચ સો વારો, તથા સેસાપિ તયોતિ ચત્તારોપિ તે વારા પરિહાયન્તિ.

નનિસ્સયે એકાદસાતિ એત્થાપિ યસ્મા તેસં વારાનં એકન્તેન સહજાતપચ્ચયધમ્માવ નિસ્સયભૂતા, તસ્મા નિસ્સયે પટિક્ખિત્તે પરિહાયન્તિ. **નપુરેજાતે તેરસા**તિ સહજાતં પુરેજાતન્તિ વુત્તવિસ્સજ્જને દ્વિમૂલકે દ્વે અપનેત્વા તેરસ. યથા હિ તે સહજાતે પટિક્ખિત્તે પુરેજાતાનઞ્ઞેવ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાનં વસેન વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, તથા પુરેજાતેપિ પટિક્ખિત્તે સહજાતાનઞ્ઞેવ નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાનં વસેન વિસ્સજ્જનં ન લભન્તિ, તસ્મા તે અપનેત્વા તેરસાતિ વેદિતબ્બા.

નપચ્છાજાતે પન્નરસાતિ એત્થ ''પચ્છાજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વા ''સહજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ વા આગતટ્ઠાનેસુ ઠપેત્વા પચ્છાજાતં અવસેસવસેનપિ તે પઞ્હા લબ્ભન્તિ, તસ્મા પન્નરસેવ વુત્તા. **નકમ્મે**તિઆદીસુ યસ્મા કમ્મવિપાકાહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગાપિ કુસલાદિભેદાનં ચતુન્નં ખન્ધાનં એકદેસોવ તસ્મા ઠપેત્વા તે ધમ્મે અવસેસધમ્મવસેન સહજાતધમ્મા પચ્ચયા હોન્તીતિ એકમ્પિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનં ન પરિહીનં . **નસમ્પયુત્તે એકાદસા**તિ યસ્મા તેસુ ચતૂસુ વારેસુ સમ્પયુત્તધમ્મા સહજાતાદિપચ્ચયેન પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા સમ્પયુત્તપચ્ચયપટિક્ખેપેન તેયેવ વારા પરિહાયન્તીતિ વેદિતબ્બા. **નવિપ્પયુત્તે નવા**તિ દુમૂલકએકાવસાના ચત્તારો એકમૂલકદુકાવસાના દ્વે ચાતિ ઇમે છ વારા એકન્તેન વિપ્પયુત્તપચ્ચયધમ્મેહિ યુત્તા. તેહિ સહજાતાદિવસેન પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા વિપ્પયુત્તે પટિક્ખિત્તે સબ્બેપિ તે પરિહાયન્તીતિ નવેવ લબ્ભન્તિ. તેન

વુત્તં ‘‘નવિપ્પયુત્તે નવા’’તિ. નોઅત્થિનોઅવિગતેસુપિ તેયેવ વેદિતબ્બા. એકન્તેન હિ તે વારા અત્થિઅવિગતપચ્ચયધમ્મયુત્તા, તસ્મા તે તેસં પટિક્ખેપે પરિહાયન્તિ. યેપિ લબ્ભન્તિ, તેસુ આરમ્મણવસેન અનન્તરાદિવસેન વા વિસ્સજ્જનાનિ કાતબ્બાનિ. સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતઆહારિન્દ્રિયભેદતો પઞ્ચન્નં અત્થિઅવિગતાનં વિપ્પયુત્તધમ્માનં વા વસેન ન કાતબ્બાનીતિ.

૫૩૩. એવં પચ્ચનીયે લદ્ધવારે ગણનતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ દુમૂલકાદિવસેન પચ્ચયગણનં દસ્સેતું **નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણે પન્નરસા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ નહેતુમૂલકદુકેસુ અતિરેકગણનો ઊનતરગણનેન સદ્ધિં યોજિતો ઊનતરગણનોવ હોતિ.

તિમૂલકે **નઉપનિસ્સયે તેરસા**તિ કુસલો અકુસલસ્સ, અકુસલો કુસલસ્સાતિ દ્વે વારા પરિહાયન્તિ. કસ્મા? નારમ્મણેન સદ્ધિં નઉપનિસ્સયસ્સ ઘટિતત્તા. આરમ્મણવસેન હિ ઉપનિસ્સયવસેન ચ ઇમેસં પવત્તિ. તઞ્ચ ઉભયં પટિક્ખિત્તં. આરમ્મણાધિપતિ ચ આરમ્મણૂપનિસ્સયગ્ગહણેન ગહિતો હોતિયેવ.

છમૂલકેપિ **નઉપનિસ્સયે તેરસા**તિ તેયેવ તેરસ. સત્તમૂલકે પન **નઉપનિસ્સયે સત્તા**તિ નસહજાતેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા તત્થ પરિહીનેહિ ચતૂહિ સદ્ધિં ‘‘કુસલો કુસલસ્સ, કુસલો અકુસલસ્સ, અકુસલો અકુસલસ્સ, અકુસલો કુસલસ્સા’’તિ ઇમે અનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયવસેન પવત્તમાના ચત્તારોતિ અટ્ઠ પરિહાયન્તિ, તસ્મા અવસેસાનં વસેન સત્તાતિ વુત્તં. **નપુરેજાતે એકાદસા**તિ નસહજાતેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા એકાદસ. **નપચ્છાજાતે નવા**તિ તેસુ એકાદસસુ સહજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિયન્તિ લદ્ધવિસ્સજ્જનેસુ દુમૂલકે અબ્યાકતન્તે દ્વે વારે અપનેત્વા. તે હિ સહજાતે પટિક્ખિત્તેપિ પચ્છાજાતવસેન અપરિહીના. સહજાતેન પન સદ્ધિં પચ્છાજાતે પટિક્ખિત્તે પરિહાયન્તીતિ સેસાનં વસેન નવાતિ વુત્તં. અટ્ઠમૂલકે **નનિસ્સયે એકાદસા**તિ સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તસદિસમેવ. નવમૂલકે **નઉપનિસ્સયે પઞ્ચા**તિ કુસલાદયો અબ્યાકતન્તા તયો દુમૂલકા અબ્યાકતન્તા દ્વે ચાતિ પઞ્ચ. તેસુ નાનાક્ખણિકકમ્મકબળીકારાહારરૂપજીવિતિન્દ્રિયપચ્છાજાતધમ્મવસેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં.

દસમૂલકે **નપુરેજાતે પઞ્ચા**તિઆદીસુપિ તેયેવ. **નપચ્છાજાતે તીણી**તિ પચ્છાજાતવસેન લબ્ભમાને દુમૂલકે અબ્યાકતન્તે દ્વે અપનેત્વા અવસેસા. નવિપ્પયુત્તેપિ તેયેવ તયો. **નોઅત્થિયા દ્વે**તિ નાનાક્ખણિકકમ્મવસેન કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ કટત્તારૂપસ્સ. વિપાકં પનેત્થ નઉપનિસ્સયેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા ન લબ્ભતિ. એકાદસમૂલકે હેટ્ઠા વુત્તસદિસાવ ગણના. દ્વાદસમૂલકે **નકમ્મે એક**ન્તિ અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. તત્થ ચ આહારિન્દ્રિયવસેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. તેરસમૂલકાદીસુપિ સબ્બત્થ **એક**ન્તિ આગતટ્ઠાને ઇદમેવ ગહેતબ્બં. નાહારે પન ઇન્દ્રિયવસેન વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. નઇન્દ્રિયે આહારવસેન. ચુદ્દસમૂલકાદીસુ નકમ્મેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા નોઅત્થિનોઅવિગતા ન લબ્ભન્તીતિ ન વુત્તા. **નાહારપચ્ચયા નઝાનપચ્ચયા**તિ નઇન્દ્રિયં અપનેત્વા વુત્તં. તસ્મા તત્થ ઇન્દ્રિયવસેન એકં વેદિતબ્બં. **નવિપાકપચ્ચયા નઇન્દ્રિયપચ્ચયા**તિ નાહારં અપનેત્વા વુત્તં, તસ્મા તત્થ આહારવસેન એકં વેદિતબ્બં. ઇમેસુ પન દ્વીસુ પચ્ચનીયતો ઠિતેસુ ગણના નામ નત્થિ, તસ્મા એકતો ન દસ્સિતાતિ.

નહેતુમૂલકં.

૫૩૪. નારમ્મણમૂલકાદીસુપિ પન્નરસતેરસએકાદસનવાતિ સબ્બદુકેસુ ચત્તારોવ મૂલગણનપરિચ્છેદા. તિકાદીસુ પન બહુપચ્ચયસમાયોગે ઇતરાનિપિ સત્ત પઞ્ચ તીણિ દ્વે એકન્તિ પરિચ્છિન્નગણનાનિ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તિયેવ. તેસુ યેસં પચ્ચયાનં સમાયોગે યં યં લબ્ભતિ, તં તં હેટ્ઠા વુત્તનયેન સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા

ઉદ્ધરિતબ્બં. સબ્બેસુ ચેતેસુ નારમ્મણમૂલકાદીસુ નારમ્મણાદીનિ પદાનિ અતિક્કન્તેન હેતુપદેન સદ્ધિં પઠમં બન્ધિત્વાવ ચક્કાનિ કતાનિ. યસ્મા પન તાનિ નહેતુમૂલકે વુત્તસદિસાનેવ હોન્તિ, તસ્મા વિત્થારેન અદસ્સેત્વા સઙ્ખેપં કત્વા દસ્સિતાનિ. તત્થ યથા નહેતુમૂલકે નારમ્મણનઉપનિસ્સયા વિસું વિસું પન્નરસ વારે લભન્તાપિ સમાયોગે તેરસ લભિંસુ, એવં સબ્બત્થ તેરસેવ લભન્તિ. યથા ચ નારમ્મણનસહજાતેહિ સદ્ધિં નઉપનિસ્સયે સત્ત વારા હોન્તિ, એવં નઉપનિસ્સયનારમ્મણેહિ સદ્ધિં નસહજાતેપિ સત્ત.

૫૩૮. **નનિસ્સયપચ્ચયા નઉપનિસ્સયપચ્ચયા નપચ્છાજાતે તીણી**તિ કુસલાદીનિ અબ્યાકતન્તાનિ. તેસુ કટત્તારૂપઞ્ચ આહારસમુટ્ઠાનઞ્ચ પચ્ચયુપ્પન્નં.

૫૪૩-૫૪૪. નાહારનઇન્દ્રિયમૂલકેસુ ચતુક્કેસુ નકમ્મેન સદ્ધિં અઘટિતત્તા નહેતુમૂલકે વિય એકેન્તેન લબ્ભન્તિ. નઇન્દ્રિયમૂલકે નઉપનિસ્સયે ચ નપુરેજાતે ચ ઠપેત્વા **નાહારે તીણીતિ કાતબ્બન્તિ** નઇન્દ્રિયપચ્ચયતો પટ્ઠાય ઇમે દ્વે પચ્ચયે ઘટેત્વા નઇન્દ્રિયપચ્ચયા...પે॰... નઉપનિસ્સયપચ્ચયા નાહારે તીણી. નઇન્દ્રિયપચ્ચયા...પે॰... નપુરેજાતપચ્ચયા નાહારે તીણીતિ એવં ઇમેહિ પચ્ચયેહિ સદ્ધિં નાહારપચ્ચયે ચ ગણના કાતબ્બાતિ અત્થો. તત્થ **તીણી**તિ કુસલાદીનેવ અબ્યાકતસ્સ. તત્થ કુસલાકુસલા કટત્તારૂપાનં પુરેજાતસ્સ ચ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયેન, અબ્યાકતા પન ચિત્તચેતસિકા પચ્છાજાતપચ્ચયેનેવાતિ ઇમેસં વસેન તીણિ વિસ્સજ્જનાનિ કાતબ્બાનિ. પરતો પન નપચ્છાજાતેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા નાહારે **દ્વે**તિ વુત્તં. તત્થ કટત્તારૂપવસેન કુસલં અબ્યાકતસ્સ, તથા અકુસલન્તિ એત્તકમેવ લબ્ભતિ. આહારસ્સ પન પટિક્ખિત્તત્તા કબળીકારાહારો અત્થિઅવિગતવસેનાપિ પચ્ચયભાવં ન લભતિ.

૫૪૫. નવિપ્પયુત્તમૂલકસ્સ ચતુમૂલકે **નઉપનિસ્સયે પઞ્ચા**તિ કુસલો સહજાતકુસલસ્સ, કુસલો કટત્તારૂપસઙ્ખાતસ્સ અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો સહજાતઅકુસલસ્સ, તથા કટત્તારૂપસઙ્ખાતસ્સ અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો સહજાતઅબ્યાકતસ્સાતિ એવં પઞ્ચ. **નવિપ્પયુત્તપચ્ચયા...પે॰... નઉપનિસ્સયે તીણી**તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ કુસલાદયો તયો અબ્યાકતસ્સ.

૫૪૬. **નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુયા નવા**તિ નહેતુપચ્ચયા નોઅત્થિયા વુત્તા નવેવ. સબ્બેપિ હિ તે એકમૂલકેકાવસાના અનન્તરપકતૂપનિસ્સયવસેન લબ્ભન્તિ. **નારમ્મણે નવા**તિપિ તેયેવ નારમ્મણે ઠત્વા નઉપનિસ્સયે દ્વે કાતબ્બા. **યાવ નિસ્સયમ્પી**તિ નોઅત્થિમૂલકે નયે ‘‘નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા’’તિ એવં ચક્કબન્ધગમનેન નારમ્મણપચ્ચયે ઠત્વા ઇમેહિ વા તીહિ, ઇતો પરેસુ નાધિપતિઆદીસુ અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા સદ્ધિં યાવ નિસ્સયપચ્ચયં પાપુણાતિ, તાવ ગન્ત્વા નઉપનિસ્સયે દ્વે વિસ્સજ્જનાનિ કાતબ્બાનીતિ અત્થો.

એવં લક્ખણં ઠપેત્વા પુન નારમ્મણતો પટ્ઠાય યાવ નિસ્સયા સત્ત પચ્ચયે ગહેત્વા **નઉપનિસ્સયે દ્વે**તિ આહ. તત્થ નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા નઉપનિસ્સયે દ્વે, નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુનારમ્મણનાધિપતિપચ્ચયા નઉપનિસ્સયે દ્વેતિ એવં નારમ્મણતો પુરિમપચ્છિમેહિ નિસ્સયપરિયોસાનેહિ સબ્બપદેહિ સદ્ધિં યોજના કાતબ્બા. **દ્વે**તિ પનેત્થ કુસલો અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો અબ્યાકતસ્સાતિ નાનાક્ખણિકકમ્મવસેન કટત્તારૂપસ્સ પચ્ચયવસેન વેદિતબ્બાનિ. નઉપનિસ્સયપદેન સદ્ધિં નપુરેજાતાદીસુ સબ્બત્થ દ્વે. કમ્મપચ્ચયો પનેત્થ ન ગહિતો. તસ્મિઞ્હિ ગહિતે તેપિ દ્વે વારા છિજ્જન્તિ, વિસ્સજ્જનમેવ ન

લબ્ભતિ. એવં યેન યેન સદ્ધિં યસ્સ યસ્સ સંસન્દને. યં લબ્ભતિ, યઞ્ચ પરિહાયતિ, તં સબ્બં સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા સબ્બપચ્ચનીયેસુ ગણના ઉદ્ધરિતબ્બાતિ.

પચ્ચનીયગણનવણ્ણના.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૫૫૦. અનુલોમપચ્ચનીયે ''હેતુયા સત્ત, આરમ્મણે નવા''તિ એવં અનુલોમે ''નહેતુયા પન્નરસ, નારમ્મણે પન્નરસા''તિ એવં પચ્ચનીયે ચ લદ્ધગણનેસુ પચ્ચયેસુ યો પચ્ચયો અનુલોમતો ઠિતો, તસ્સ અનુલોમે લદ્ધવારેહિ સદ્ધિં યે પચ્ચનીયતો ઠિતસ્સ પચ્ચનીયે લદ્ધવારેસુ સદિસવારા, તેસં વસેન ગણના વેદિતબ્બા. અનુલોમસ્મિઞ્હિ હેતુપચ્ચયે ''હેતુયા સત્તા''તિ સત્ત વારા લદ્ધા, પચ્ચનીયે નારમ્મણપચ્ચયે ''નારમ્મણે પન્નરસા''તિ પન્નરસ લદ્ધા. તેસુ યે હેતુયા સત્ત વુત્તા, તેહિ સદ્ધિં નારમ્મણે વુત્તેસુ પન્નરસસુ ''કુસલો કુસલસ્સ, અબ્યાકતસ્સ, કુસલાબ્યાકતસ્સ, અકુસલો અકુસલસ્સ, અબ્યાકતસ્સ, અકુસલાબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સા''તિ ઇમે સત્ત સદિસા. તે સન્ધાય **હેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણે સત્તા**તિ વુત્તં. **નઅધિપતિયા સત્તા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

નસહજાતસ્સ પન હેતુપચ્ચયસ્સ અભાવા નસહજાતે એકોપિ ન લબ્ભતિ, તસ્મા તેન સદ્ધિં યોજના ન કતા. **નઅઞ્ઞમઞ્ઞે** કુસલાદયો તયો રૂપાબ્યાકતસ્સ લબ્ભન્તિ, તે સન્ધાય **તીણી**તિ વુત્તં. તથા **નસમ્પયુત્તે**. **નવિપ્પયુત્તે** પન કુસલં કુસલસ્સ, અકુસલં અકુસલસ્સ, અબ્યાકતં અબ્યાકતસ્સાતિ અરૂપધમ્મવસેન તીણિ વેદિતબ્બાનિ. નનિસ્સયનોઅત્થિનોઅવિગતા નસહજાતો વિય ન લબ્ભન્તિયેવાતિ તેહિપિ સદ્ધિં યોજના ન કતા. એવમેત્થ સત્ત તીણીતિ દ્વેયેવ ગણનપરિચ્છેદા, તેસં વસેન ઊનતરગણનેન સદ્ધિં અતિરેકગણનસ્સપિ ગણનં પરિહાપેત્વા પચ્ચયઘટનેસુ ગણના વેદિતબ્બા.

૫૫૧. તત્થ **હેતુસહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતન્તિ નારમ્મણે સત્તા**તિ કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેન પચ્ચયો, નારમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો. કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેન પચ્ચયો, નારમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ ઇમિના નયેન સત્ત વારા ઉદ્ધરિતબ્બા. **નાધિપતિયા સત્તા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. દુતિયે ઘટને અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ પવિટ્ઠત્તા ઠપેત્વા નસમ્પયુત્તં સેસેસુ **તીણી**તિ વુત્તં. નસમ્પયુત્તે પન અઞ્ઞમઞ્ઞવિપ્પયુત્તં પટિસન્ધિનામરૂપં સન્ધાય એકન્તિ વુત્તં. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો ચેત્થ અનુલોમઘટને પવિટ્ઠત્તા પચ્ચનીયતો ન લબ્ભતિ, તસ્મા ''નઅઞ્ઞમઞ્ઞે''તિ ન વુત્તં. યથા ચેત્થ, એવં સેસઘટનેસુપિ પવિટ્ઠપચ્ચયા પચ્ચનીયતો ન લબ્ભન્તીતિ ન વુત્તા. તતિયઘટને સમ્પયુત્તસ્સ પવિટ્ઠત્તા સબ્બત્થ તીણિયેવ. ચતુત્થઘટને વિપ્પયુત્તસ્સ પવિટ્ઠત્તા તીણિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ. પઞ્ચમે વિપાકસ્સ પવિટ્ઠત્તા સબ્બત્થ એકં અબ્યાકતેન અબ્યાકતં. ઇતો પરેસુપિ વિપાકસમ્પયુત્તેસુ એસેવ નયો.

૫૫૨. **હેતુસહજાતનિસ્સયઇન્દ્રિયમગ્ગઅત્થિઅવિગતન્તિ નારમ્મણે ચત્તારી**તિ કુસલો કુસલસ્સ, અબ્યાકતસ્સ, કુસલાબ્યાકતસ્સ; અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ ઇમેસં વસેન વેદિતબ્બાનિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **નઅઞ્ઞમઞ્ઞે દ્વે**તિ કુસલો અબ્યાકતસ્સ, તથા અબ્યાકતો. પરતોપિ દ્વીસુ એસેવ નયો. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બઘટનેસુ લબ્ભમાનવસેન ગણના વેદિતબ્બા. સબ્બાનિપિ ચેતાનિ ઇમસ્મિં અનુલોમપચ્ચનીયે સહજાતવસેન ચેવ પકિણ્ણકવસેન ચ પન્નરસાધિકાનિ ચત્તારિ ઘટનસતાનિ વુત્તાનિ. તેસુ તસ્મિં તસ્મિં ઘટને યે અનુલોમતો ઠિતા

પચ્ચયા, તેસં એકોપિ પચ્ચનીયતો ન લબ્ભતિ. હેતુમૂલકે ચેત્થ પઠમે ઘટને અનુલોમતો પઞ્ચન્નં પચ્ચયાનં ઠિતત્તા પચ્ચનીયતો એકૂનવીસતિ પચ્ચયા આગતા. એવં સેસેસુપિ અનુલોમતો ઠિતાવસેસા પચ્ચનીયતો આગતા. અનુલોમતો ચેત્થ બહૂસુપિ ઠિતેસુ પચ્ચનીયતો એકેકોવ આગતોતિ વેદિતબ્બો. યથા ચ હેતુમૂલકે, એવં આરમ્મણાદિમૂલકેસુપિ સબ્બમેતં વિધાનં યથાનુરૂપતો વેદિતબ્બન્તિ.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના.

પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૬૩૧. પચ્ચનીયાનુલોમેપિ ''હેતુયા સત્ત, આરમ્મણે નવા''તિ એવં અનુલોમે ''નહેતુયા પન્નરસ, નારમ્મણે પન્નરસા''તિ એવં પચ્ચનીયે ચ લદ્ધગણનેસુ પચ્ચયેસુ યો પચ્ચનીયતો ઠિતો, તસ્સ પચ્ચનીયતો લદ્ધવારેસુ યે અનુલોમતો ઠિતસ્સ અનુલોમતો લદ્ધવારેહિ સદિસા વારા, તેસં વસેન ગણના વેદિતબ્બા. પચ્ચનીયસ્મિઞ્હિ નહેતુપચ્ચયે ''નહેતુયા પન્નરસા''તિ પન્નરસ વારા લદ્ધા, અનુલોમે આરમ્મણપચ્ચયે ''આરમ્મણે નવા''તિ નવ વારા લદ્ધા. તત્થ યે નહેતુયા પન્નરસ વુત્તા, તેસુ યે વારા આરમ્મણે વુત્તેહિ નવહિ સદિસા, તેસં વસેન ગણના વેદિતબ્બા. તત્થ યે આરમ્મણે નવ વુત્તા, તે નહેતુયા વુત્તેસુ પન્નરસસુ કુસલો ''કુસલાકુસલાબ્યાકતાનં, અકુસલો અકુસલકુસલાબ્યાકતાનં, અબ્યાકતો અબ્યાકતકુસલાકુસલાન''ન્તિ ઇમેહિ નવહિ સદિસા, તે સન્ધાય **નહેતુયા આરમ્મણે નવા**તિ વુત્તં. **અધિપતિયા દસા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. આરમ્મણાદીનઞ્હિ અનુલોમગણનાય યે વારા વુત્તા નહેતુપચ્ચયેન સદ્ધિં સંસન્દનેપિ તે સબ્બે લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બા. ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ નહેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં પચ્ચવેક્ખતિ, પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ પચ્ચવેક્ખતી''તિ ઇમિના ઉપાયેન તેસં પાળિ ઉદ્ધરિતબ્બા.

નહેતુપચ્ચયા અધિપતિયા દસાતિ એત્થ ઠપેત્વા વીમંસાધિપતિં સેસાધિપતિવસેન અનુલોમવિભઙ્ગે આગતવારા ઉદ્ધરિતબ્બા. એવમેત્થ નવ દસસત્તતીણિતેરસએકન્તિ છ ગણનપરિચ્છેદા, તેસં વસેન ઊનતરગણનેન સદ્ધિં અતિરેકગણનસ્સાપિ ગણનં પરિહાપેત્વા નહેતુમૂલકાદીનં નયાનં તિમૂલકાદીસુ સબ્બસંસન્દનેસુ ગણના વેદિતબ્બા. ઇદં તાવ સાધારણલક્ખણં . ન પનેતં સબ્બસંસન્દનેસુ ગચ્છતિ, યેહિ પન પચ્ચયેહિ સદ્ધિં યેસં પચ્ચયાનં સંસન્દને યે વારા વિરુજ્ઝન્તિ, તે અપનેત્વા અવસેસાનં વસેનપેત્થ ગણના વેદિતબ્બા.

નહેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિયા સત્તાતિ એત્થ હિ કુસલો અકુસલસ્સ; અબ્યાકતો કુસલસ્સ, અકુસલસ્સાતિ ઇમે આરમ્મણાધિપતિવસેન લબ્ભમાના તયો વારા વિરુજ્ઝન્તિ. કસ્મા? નઆરમ્મણપચ્ચયાતિ વુત્તત્તા. તસ્મા તે અપનેત્વા સહજાતાધિપતિનયેનેવેત્થ ''કુસલો કુસલસ્સ, અબ્યાકતસ્સ, કુસલાબ્યાકતસ્સ; અકુસલો અકુસલસ્સ, અબ્યાકતસ્સ, અકુસલાબ્યાકતસ્સ; અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સા''તિ સત્ત વારા વેદિતબ્બા. તેપિ નહેતુપચ્ચયાતિ વચનતો ઠપેત્વા વીમંસાધિપતિં સેસાધિપતીનં વસેન. એવં સબ્બત્થ ઊનતરગણનપચ્ચયવસેન અવિરુજ્ઝમાનગણનવસેન ચ ગણના વેદિતબ્બા.

યેસુ ચ પચ્ચયેસુ પચ્ચનીયતો ઠિતેસુ યે અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ, તેપિ વેદિતબ્બા. સેય્યથિદં – અનન્તરે પચ્ચનીયતો ઠિતે સમનન્તરાસેવનનત્થિવિગતા અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ, સહજાતે પચ્ચનીયતો ઠિતે હેતુઅઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તા અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ, નિસ્સયે પચ્ચનીયતો ઠિતે વત્થુપુરેજાતો

અનુલોમતો ન તિટ્ઠતિ. આહારે વા ઇન્દ્રિયે વા પચ્ચનીયતો ઠિતે હેતુઅઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તા અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ. આરમ્મણે પન પચ્ચનીયતો ઠિતે અધિપતિઉપનિસ્સયા અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ, આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયા પન ન લબ્ભન્તિ. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ યં લબ્ભતિ, યઞ્ચ ન લબ્ભતિ, તં જાનિત્વા લબ્ભમાનવસેન વારા ઉદ્ધરિતબ્બા.

તત્થ સબ્બેસુપિ તિમૂલકાદીસુ **અનન્તરે સત્તા**તિઆદયો દુમૂલકે લદ્ધવારાયેવ સત્તમૂલકાદીસુ પન **નસહજાતપચ્ચયા નિસ્સયે તીણી**તિ પુરેજાતવસેન વત્થુનિસ્સયે તીણિ. **કમ્મે દ્વે** નાનાક્ખણિકવસેનેવ. **આહારે એકં** કબળીકારાહારવસેન. **ઇન્દ્રિયે એકં** રૂપિન્દ્રિયવસેન. કમેન ગન્ત્વા **વિપ્પયુત્તે તીણી**તિ કુસલાદીનં અબ્યાકતન્તાનિ પચ્છાજાતવસેન. **અત્થિઅવિગતેસુ પઞ્ચા**તિ તાનિ ચેવ તીણિ, કુસલાબ્યાકતા અબ્યાકતસ્સ, અકુસલાબ્યાકતા અબ્યાકતસ્સાતિ ઇમાનિ ચ દ્વે પચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયવસેનાતિ. પચ્છાજાતપચ્ચયસ્સ પચ્ચનીકભાવતો પટ્ઠાય પન **અત્થિઅવિગતેસુ એક**ન્તિ અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ આહારિન્દ્રિયવસેન. નાહારે ગહિતે નઇન્દ્રિયપચ્ચયાતિ ન ગહેતબ્બં. તથા નઇન્દ્રિયે ગહિતે નાહારપચ્ચયાતિ. કસ્મા? દ્વીસુ એકતો ગહિતેસુ ગણેતબ્બવારસ્સ અભાવતો. ઝાનમગ્ગાદીસુપિ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ આહારતો વા ઇન્દ્રિયતો વા એકં અનુલોમં અકત્વાવ અવસાને **ઇન્દ્રિયે એકં, અત્થિયા એકં, અવિગતે એકં, આહારે એકં, અત્થિયા એકં, અવિગતે એક**ન્તિ વુત્તં. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ.

નહેતુમૂલકં.

૬૩૬. નારમ્મણમૂલકાદીસુ નઅઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકે **નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા હેતુયા તીણી**તિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં. **અધિપતિયા અટ્ઠા**તિ અધિપતિયા વુત્તેસુ દસસુ ‘‘કુસલો કુસલાબ્યાકતસ્સ, અકુસલો અકુસલાબ્યાકતસ્સા’’તિ દ્વે અપનેત્વા સેસાનિ અટ્ઠ. **સહજાતે પઞ્ચા**તિ હેતુયા વુત્તેહિ તીહિ સદ્ધિં ‘‘કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ અબ્યાકતસ્સ, અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ અબ્યાકતસ્સા’’તિ ઇમે દ્વે. **નિસ્સયે સત્તા**તિ તેહિ પઞ્ચહિ સદ્ધિં ‘‘અબ્યાકતો કુસલસ્સ, અબ્યાકતો અકુસલસ્સા’’તિ ઇમે દ્વે વત્થુવસેન. **કમ્મે તીણી**તિ હેતુયા વુત્તાનેવ. સેસતિકેસુપિ એસેવ નયો. **અધિપતિયા તીણી**તિ હેટ્ઠા વુત્તાનેવ.

૬૪૪. નાહારમૂલકે **અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણી**તિ ઠપેત્વા આહારે સેસચેતસિકવસેન વેદિતબ્બાનિ. યથા ચ હેટ્ઠા, તથા ઇધાપિ નાહારનઇન્દ્રિયેસુ એકેકમેવ ગહિતં, ન દ્વે એકતો.

૬૪૮. **નસમ્પયુત્તપચ્ચયા હેતુયા તીણી**તિ હેટ્ઠા નઅઞ્ઞમઞ્ઞે વુત્તાનેવ. **અધિપતિયા અટ્ઠા**તિ વુત્તાનેવ. નવિપ્પયુત્તમૂલકે **કમ્મે પઞ્ચા**તિ કુસલાદિચેતના સહજાતકુસલાદીનં, નાનાક્ખણિકા કુસલાકુસલચેતના કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપસ્સાતિ એવં પઞ્ચ. **આહારિન્દ્રિયેસુ તીણિ** સહજાતસદિસાનિ. **ઝાનમગ્ગાદીસુ તીણિ** હેતુસદિસાનિ.

૬૫૦. નોઅત્થિમૂલકે યસ્મા હેતુ નોઅત્થિ નામ ન હોતિ, નિયમતો અત્થિયેવ, તસ્મા તં અગ્ગહેત્વા **નારમ્મણે નવા**તિ વુત્તં. યથા ચ હેતુ, તથા અઞ્ઞેપિ અત્થિપચ્ચયલક્ખણયુત્તા એત્થ અનુલોમતો ન તિટ્ઠન્તિ. **કમ્મે દ્વે**તિ ઇદં પન નાનાક્ખણિકકમ્મવસેન વુત્તં. પચ્ચનીયતો સબ્બે લબ્ભન્તિ. યં પન અનુલોમતો લબ્ભમાનમ્પિ અગ્ગહેત્વા તતો પુરેતરા પચ્ચયા પચ્ચનીયતો ગય્હન્તિ, સો પચ્છા યોજનં લભતિ. તેનેવેત્થ ‘‘નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુપચ્ચયા…પે॰… નોઅવિગતપચ્ચયા કમ્મે દ્વે’’તિ વુત્તં. કસ્મા પનેસ સકટ્ઠાનેયેવ ન ગહિતોતિ ? યસ્મા અવસેસેસુપિ પચ્ચનીયતો ઠિતેસુ એકોવ અનુલોમતો લબ્ભતિ. ઇદઞ્હિ ઇમસ્મિં

પચ્ચયાનુલોમે લક્ખણં – યો સબ્બેસુ પચ્ચનીયતો ઠિતેસુ એકોવ અનુલોમતો લબ્ભતિ, સો પચ્છા વુચ્ચતીતિ. **નોઅત્થિપચ્ચયા નોહેતુપચ્ચયા**...પે॰... **નોઅવિગતપચ્ચયા ઉપનિસ્સયે નવા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ઇદં પન પકતૂપનિસ્સયવસેન વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બત્થ લબ્ભમાનં અલબ્ભમાનં પુરેવુત્તં પચ્છાવુત્તઞ્ચ વેદિતબ્બન્તિ.

પઞ્હાવારસ્સ પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના.

નિટ્ઠિતા ચ કુસલત્તિકપટ્ઠાનસ્સ વણ્ણનાતિ.

૨. વેદનાત્તિકવણ્ણના

૧. વેદનાત્તિકે તિસ્સો વેદના રૂપં નિબ્બાનન્તિ ઇમે ધમ્મા ન લબ્ભન્તિ, તસ્મા **એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા**તિઆદિ વુત્તં. પટિસન્ધિક્ખણે **સુખાય વેદનાયા**તિ સહેતુકપટિસન્ધિવસેન વુત્તં. દુક્ખવેદના પટિસન્ધિયં ન લબ્ભતીતિ દુતિયવારે પટિસન્ધિગ્ગહણં ન કતં. તતિયવારે **પટિસન્ધિક્ખણે**તિ સહેતુકપટિસન્ધિવસેન વુત્તં. સેસમેત્થ ઇતો પરેસુ ચ પચ્ચયેસુ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ. સબ્બત્થ તયો તયો વારા વુત્તા. તેન વુત્તં **હેતુયા તીણિ…પે॰… અવિગતે તીણી**તિ.

૬. પચ્ચયસંસન્દને પન સહેતુકાય વિપાકદુક્ખવેદનાય અભાવતો હેતુમૂલકનયે **વિપાકે દ્વે**તિ વુત્તં. અધિપતિઆદીહિ સદ્ધિં સંસન્દનેસુપિ વિપાકે દ્વેયેવ. કસ્મા? વિપાકે દુક્ખવેદનાય અધિપતિઝાનમગ્ગાનં અભાવતો. યેહિ ચ સદ્ધિં સંસન્દને વિપાકે દ્વે વારા લબ્ભન્તિ, વિપાકેન સદ્ધિં સંસન્દને તેસુપિ દ્વેયેવ.

૧૦. પચ્ચનીયે નપુરેજાતે આરુપ્પે ચ પટિસન્ધિયઞ્ચ દુક્ખવેદનાય અભાવતો દ્વે વારા આગતા. નવિપ્પયુત્તેપિ આરુપ્પે દુક્ખાભાવતો દ્વેયેવ. સબ્બઅરૂપધમ્મપરિગ્ગાહકા પન સહજાતાદયો પચ્ચયા ઇમસ્મિં પચ્ચનીયવારે પરિહાયન્તિ. કસ્મા? વેદનાસમ્પયુત્તસ્સ ધમ્મસ્સ વેદનાસમ્પયુત્તં પટિચ્ચ સહજાતાદીહિ વિના અનુપ્પત્તિતો પચ્છાજાતપચ્ચયઞ્ચ વિનાવ ઉપ્પત્તિતો.

૧૭. પચ્ચયસંસન્દને પન **નપુરેજાતે એક**ન્તિ આરુપ્પે પટિસન્ધિયઞ્ચ અહેતુકાદુક્ખમસુખવેદનાસમ્પયુત્તં સન્ધાય વુત્તં. **નકમ્મે દ્વે**તિ અહેતુકકિરિયસમ્પયુત્તચેતનાવસેન વુત્તં. સુખાય હિ અદુક્ખમસુખાય ચ વેદનાય સમ્પયુત્તે ધમ્મે પટિચ્ચ તાહિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તા અહેતુકકિરિયચેતના ઉપ્પજ્જન્તિ. નહેતુપચ્ચયા નવિપાકેપિ એસેવ નયો. **નવિપ્પયુત્તે એક**ન્તિ આરુપ્પે આવજ્જનવસેન વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બસંસન્દનેસુ ગણના વેદિતબ્બા.

૨૫-૩૭. અનુલોમપચ્ચનીયે પચ્ચનીયે લદ્ધપચ્ચયા એવ પચ્ચનીયતો તિટ્ઠન્તિ. પચ્ચનીયાનુલોમે સબ્બા રૂપધમ્મપરિગ્ગાહકા સહજાતાદયો અનુલોમતોવ તિટ્ઠન્તિ, ન પચ્ચનીયતો. અહેતુકસ્સ પન ચિત્તુપ્પાદસ્સ અધિપતિ નત્થીતિ અધિપતિપચ્ચયો અનુલોમતો ન તિટ્ઠતિ. પટિચ્ચવારાદીસુ પન પચ્છાજાતો અનુલોમતો ન લબ્ભતિયેવાતિ પરિહીનો. યે ચેત્થ અનુલોમતો લબ્ભન્તિ, તે પચ્ચનીયતો લબ્ભમાનેહિ સદ્ધિં પરિવત્તેત્વાપિ યોજિતાયેવ. તેસુ તીણિ દ્વે એકન્તિ તયોવ વારપરિચ્છેદા, તે સબ્બત્થ યથાનુરૂપં સલ્લક્ખેતબ્બા. યો ચાયં પટિચ્ચવારે વુત્તો, સહજાતવારાદીસુપિ અયમેવ વણ્ણનાનયો.

૩૮. પઞ્હાવારે પન **સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન**ન્તિ તેન સદ્ધિં સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં તેહિયેવ વા હેતૂહિ સુખવેદનાદીહિ વા.

૩૯. **વિપ્પટિસારિસ્સા**તિ દાનાદીસુ તાવ ‘‘કસ્મા મયા ઇદં કતં, દુટ્ઠુ મે કતં, અકતં સેય્યો સિયા’’તિ એવં વિપ્પટિસારિસ્સ. ઝાનપરિહાનિયં પન ‘‘પરિહીનં મે ઝાનં, મહાજાનિયો વતમ્હી’’તિ એવં વિપ્પટિસારિસ્સ. **મોહો ઉપ્પજ્જતી**તિ દોસસમ્પયુત્તમોહો. તથા **મોહં અરબ્ભા**તિ દોસસમ્પયુત્તમોહમેવ.

૪૫. **સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ભવઙ્ગં અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તસ્સ ભવઙ્ગસ્સા**તિ તદારમ્મણસઙ્ખાતં પિટ્ઠિભવઙ્ગં મૂલભવઙ્ગસ્સ. **વુટ્ઠાનસ્સા**તિ તદારમ્મણસ્સ ભવઙ્ગસ્સ વા. ઉભયમ્પિ હેતં કુસલાકુસલજવનતો વુટ્ઠિતત્તા વુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. **કિરિયં વુટ્ઠાનસ્સા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ફલં વુટ્ઠાનસ્સા**તિ ફલચિત્તં ભવઙ્ગસ્સ. ભવઙ્ગેન હિ ફલતો વુટ્ઠિતો નામ હોતિ. પરતો ''વુટ્ઠાન''ન્તિ આગતટ્ઠાનેસુપિ એસેવ નયો.

૪૬. **દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ખન્ધા**તિ દોમનસ્સસમ્પયુત્તા અકુસલા ખન્ધા. **અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તસ્સ વુટ્ઠાનસ્સા**તિ તદારમ્મણસઙ્ખાતસ્સ આગન્તુકભવઙ્ગસ્સ વા ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તમૂલભવઙ્ગસ્સ વા. સચે પન સોમનસ્સસહગતં મૂલભવઙ્ગં હોતિ, તદારમ્મણસ્સ ચ ઉપ્પત્તિકારણં ન હોતિ, જવનસ્સ આરમ્મણતો અઞ્ઞસ્મિમ્પિ આરમ્મણે અદુક્ખમસુખવેદનં અકુસલવિપાકં ઉપ્પજ્જતેવ. તમ્પિ હિ જવનતો વુટ્ઠિતત્તા વુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. સહજાતપચ્ચયાદિનિદ્દેસા ઉત્તાનત્થાયેવ. નહેત્થ કિઞ્ચિ અત્થિ, યં ન સક્કા સિયા હેટ્ઠા વુત્તનયેન વેદેતું, તસ્મા સાધુકં ઉપલક્ખેતબ્બં.

૬૨. ઇદાનિ યસ્મિં યસ્મિં પચ્ચયે યે યે વારા લદ્ધા, સબ્બે તે સઙ્ખિપિત્વા ગણનાય દસ્સેતું **હેતુયા તીણી**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સબ્બાનિ તીણિ સુદ્ધાનં તિણ્ણં પદાનં વસેન વેદિતબ્બાનિ. આરમ્મણે નવ એકમૂલકેકાવસાનાનિ. અધિપતિયા પઞ્ચ સહજાતાધિપતિવસેન અમિસ્સાનિ તીણિ, આરમ્મણાધિપતિવસેન ચ ''સુખાય સમ્પયુત્તો સુખાય સમ્પયુત્તસ્સ, અદુક્ખમસુખાય સમ્પયુત્તો અદુક્ખમસુખાય સમ્પયુત્તસ્સા''તિ દ્વે, તાનિ ન ગણેતબ્બાનિ. સુખાય પન સમ્પયુત્તો અદુક્ખમસુખાય, અદુક્ખમસુખાય સમ્પયુત્તો સુખાયાતિ ઇમાનિ દ્વે ગણેતબ્બાનીતિ એવં પઞ્ચ. **અનન્તરસમનન્તરેસુ સત્તા**તિ સુખા દ્વિન્નં, તથા દુક્ખા, અદુક્ખમસુખા તિણ્ણમ્પીતિ એવં સત્ત. **ઉપનિસ્સયે નવા**તિ સુખસમ્પયુત્તો સુખસમ્પયુત્તસ્સ તીહિપિ ઉપનિસ્સયેહિ, દુક્ખસમ્પયુત્તસ્સ પકતૂપનિસ્સયેનેવ, ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તસ્સ તીહિપિ, દુક્ખસમ્પયુત્તો દુક્ખસમ્પયુત્તસ્સ અનન્તરપકતૂપનિસ્સયેહિ, સુખસમ્પયુત્તસ્સ પકતૂપનિસ્સયેન, અદુક્ખમસુખસમ્પયુત્તસ્સ દ્વિધા, અદુક્ખમસુખસમ્પયુત્તો અદુક્ખમસુખસમ્પયુત્તસ્સ તિધાપિ, તથા સુખસમ્પયુત્તસ્સ, દુક્ખસમ્પયુત્તસ્સ અનન્તરપકતૂપનિસ્સયેહીતિ એવં નવ. પચ્ચયભેદતો પનેત્થ પકતૂપનિસ્સયા નવ, અનન્તરૂપનિસ્સયા સત્ત, આરમ્મણૂપનિસ્સયા ચત્તારોતિ વીસતિ ઉપનિસ્સયા. પુરેજાતપચ્છાજાતા પનેત્થ છિજ્જન્તિ. ન હિ પુરેજાતા પચ્છાજાતા વા અરૂપધમ્મા અરૂપધમ્માનં પચ્ચયા હોન્તિ.

કમ્મે અટ્ઠાતિ સુખસમ્પયુત્તો સુખસમ્પયુત્તસ્સ દ્વિધાપિ, દુક્ખસમ્પયુત્તસ્સ નાનાક્ખણિકતોવ તથા ઇતરસ્સ. દુક્ખસમ્પયુત્તો દુક્ખસમ્પયુત્તસ્સ દ્વિધાપિ, સુખસમ્પયુત્તસ્સ નત્થિ, ઇતરસ્સ નાનાક્ખણિકતોવ અદુક્ખમસુખસમ્પયુત્તો અદુક્ખમસુખસમ્પયુત્તસ્સ દ્વિધાપિ, ઇતરેસં નાનાક્ખણિકતોતિ એવં અટ્ઠ. પચ્ચયભેદતો પનેત્થ નાનાક્ખણિકા અટ્ઠ, સહજાતા તીણીતિ એકાદસ કમ્મપચ્ચયા. યથા ચ પુરેજાતપચ્છાજાતા, એવં વિપ્પયુત્તપચ્ચયોપેત્થ છિજ્જતિ. અરૂપધમ્મા હિ અરૂપધમ્માનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન હોન્તિ. **નત્થિવિગતેસુ સત્ત** અનન્તરસદિસાવ. એવમેત્થ તીણિ પઞ્ચ સત્ત અટ્ઠ નવાતિ પઞ્ચ ગણનપરિચ્છેદા. તેસં વસેન પચ્ચયસંસન્દને ઊનતરગણનેન સદ્ધિં સંસન્દનેસુ અતિરેકઞ્ચ અલબ્ભમાનઞ્ચ અપનેત્વા ગણના વેદિતબ્બા.

૬૩-૬૪. હેતુયા સદ્ધિં આરમ્મણં ન લબ્ભતિ, તથા અનન્તરાદયો. **અધિપતિયા દ્વે**તિ દુક્ખપદં ઠપેત્વા સેસાનિ દ્વે. દુક્ખસમ્પયુત્તો હિ હેતુ અધિપતિ નામ નત્થિ, તસ્મા સો ન લબ્ભતીતિ અપનીતો. સેસદ્વયેસુપિ એસેવ નયો. ઇતિ હેતુમૂલકે દ્વેયેવ ગણનપરિચ્છેદા, તેસં વસેન છ ઘટનાનિ વુત્તાનિ. તેસુ પઠમં અવિપાકભૂતાનં

ञाणविप्पयुत्तनिराधिपतिधम्मानं वसेन वुत्तं, दुतियं तेसञ्ञेव विपाकभूतानं, ततियचतुत्थानि तेसञ्ञेव ञाणसम्पयुत्तानं, पञ्चमं अविपाकभूतसाधिपतिअमोहवसेन, छट्ठं विपाकभूतसाधिपतिअमोहवसेन. पठमं वा सब्बहेतुवसेन, दुतियं सब्बविपाकहेतुवसेन, ततियं सब्बामोहहेतुवसेन, चतुत्थं सब्बविपाकामोहहेतुवसेन. पञ्चमं सब्बसाधिपतिअमोहवसेन, छट्ठं सब्बसाधिपतिविपाकामोहवसेन.

६६. आरम्मणमूलके **अधिपतिया चत्तारी**ति आरम्मणाधिपतिवसेन सुखं सुखस्स, अदुक्खमसुखस्स, अदुक्खमसुखं अदुक्खमसुखस्स, सुखस्साति एवं चत्तारि. उपनिस्सयेपि आरम्मणूपनिस्सयवसेन चत्तारो वुत्ता. घटनानि पनेत्थ एकमेव. अधिपतिमूलकादीसुपि हेट्ठा वुत्तनयेनेव यं लब्भति यञ्च न लब्भति, तं सब्बं साधुकं सल्लक्खेत्वा संसन्दनघटनगणना वेदितब्बा.

८३-८७. पच्चनीयम्हि कुसलत्तिके वुत्तनयेनेव अनुलोमतो पच्चये उद्धरित्वा तत्थ लद्धानं वारानं वसेन पच्चनीयतो गणनवसेन **नहेतुया नवा**ति सब्बपच्चयेसु नव वारा दस्सिता . ते एकमूलकेकावसानानं नवन्नं विस्सज्जनानं वसेन ''सुखाय वेदनाय सम्पयुत्तो धम्मो सुखाय वेदनाय सम्पयुत्तस्स धम्मस्स नहेतुपच्चयेन पच्चयो, सुखाय वेदनाय सम्पयुत्तेन चित्तेन दानं दत्वा''तिआदिना नयेन पाळिं उद्धरित्वा दस्सेतब्बा. पच्चयसंसन्दने पनेत्थ **नहेतुपच्चया...पे॰... नउपनिस्सये अट्ठा**ति नानाक्खणिककम्मपच्चयवसेन वेदितब्बा. दुब्बलकम्मञ्हि विपाकस्स न उपनिस्सयो होति. केवलं पन नानाक्खणिककम्मपच्चयेनेव पच्चयो होति. सेसमेत्थ अनुलोमपच्चनीयपच्चनीयानुलोमेसु च तेसं तेसं पच्चयानं योगे लद्धवारवसेन सक्का हेट्ठा वुत्तनयेनेव गणेतुं, तस्मा न वित्थारितन्ति.

वेदनात्तिकवण्णना.

૩. વિપાકત્તિકવણ્ણના

૧-૨૩. વિપાકત્તિકે **વિપાકં ધમ્મં પટિચ્ચ વિપાકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિ યે હેતુપચ્ચયે તેરસ વારા વુત્તા, તે સઙ્ખિપિત્વા ગણનાય દસ્સેતું **હેતુયા તેરસા**તિ વુત્તં. **આરમ્મણે પઞ્ચા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ તેરસ પઞ્ચ નવ સત્ત તીણિ દ્વેતિ છ ગણનપરિચ્છેદા, તેસં વસેન પચ્ચયસંસન્દને હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ ગણના વેદિતબ્બા.

૨૪-૫૨. પચ્ચનીયેપિ **વિપાકં ધમ્મં પટિચ્ચ વિપાકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા**તિ યે નહેતુપચ્ચયે દસ વારા વુત્તા, તે સઙ્ખિપિત્વા ગણનાય દસ્સેતું **નહેતુયા દસા**તિ વુત્તં. **ન આરમ્મણે પઞ્ચા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ દસ પઞ્ચ તેરસ દ્વાદસ દ્વે એકં નવ તીણીતિ અટ્ઠ ગણનપરિચ્છેદા, તેસં વસેન પચ્ચયસંસન્દને હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વિત્થારતો ગણના વેદિતબ્બા. પાળિ પન સઙ્ખિત્તા, એતેસઞ્ઞેવ પન લદ્ધગણનરપરિચ્છેદાનં વારાનં વસેન સંસન્દિત્વા અનુલોમપચ્ચનીયં પચ્ચનીયાનુલોમઞ્ચ વેદિતબ્બં.

સહજાતવારો ઇમિનાવ એકગતિકો. પચ્ચયનિસ્સયસંસટ્ઠસમ્પયુત્તવારા યથાપાળિમેવ નિય્યન્તિ.

૯૨. પઞ્હાવારે **કુસલાકુસલે નિરુદ્ધે**તિ એતસ્મિં વિપસ્સનાવસેન પવત્તે કુસલે સારજ્જનાદિવસેન પવત્તે અકુસલે ચ નિરુદ્ધે. **વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતી**તિ કામાવચરવિપાકો તદારમ્મણતાય ઉપ્પજ્જતિ. યે પન ''વિપસ્સનાજવનાનં વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચાનઞ્ચ પરિયોસાને તદારમ્મણં નત્થી''તિ વદન્તિ, તે ઇમાય તન્તિયા પટિસેધેતબ્બા. **આકાસાનઞ્ચાયતનકુસલં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસ્સ કિરિયસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ અરહત્તં પત્વા અસમાપન્નપુબ્બા સમાપત્તિયો પટિલોમતો સમાપજ્જન્તસ્સ વસેનેતં વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ સાધુકં પાળિં ઉપપરિક્ખિત્વા અત્થો વેદિતબ્બો.

૧૨૦. હેતુયા સત્ત, આરમ્મણે નવ, અધિપતિયા દસાતિઆદીસુપિ સહજાતાધિપતિવસેન આરમ્મણાધિપતિવસેન સહજાતનિસ્સયવસેન પુરેજાતનિસ્સયવસેન અનન્તરૂપનિસ્સયવસેન આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન પકતૂપનિસ્સયવસેન સહજાતવિપ્પયુત્તવસેન પુરેજાતપચ્છાજાતવિપ્પયુત્તવસેનાતિ યત્થ યત્થ યથા યથા યત્તકાનિ વિસ્સજ્જનાનિ લબ્ભન્તિ, તત્થ તત્થ તથા તથા તાનિ સબ્બાનિ સલ્લક્ખેતબ્બાનિ. તથા પચ્ચનીયાદીસુ અનુલોમવસેન વારુદ્ધરણં, અનુલોમતો લદ્ધવારાનં પચ્ચનીયતો ગણના, પચ્ચયસંસન્દનં, અનુલોમપચ્ચનીયે પચ્ચનીયાનુલોમે ચ સુદ્ધિકેસુ ચેવ સંસન્દનવસેન ચ પવત્તેસુ હેતુમૂલકાદીસુ લબ્ભમાનવારગણના, અલબ્ભમાનાનં અલબ્ભમાનતાતિ સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

યથા ચેત્થ, એવં ઇતો પરેસુપિ તિકદુકેસુ. પટ્ઠાનપકરણઞ્હિ પાળિતોવ અનન્તં અપરિમાણં. તસ્સ પદપટિપાટિયા અત્થં વણ્ણયિસ્સામીતિ પટિપન્નસ્સ અતિદીઘાયુકસ્સાપિ આયુ નપ્પહોતિ. ન ચસ્સ એકદેસં વણ્ણેત્વા સેસમ્હિ નયતો દસ્સિયમાને ન સક્કા અત્થો જાનિતું, તસ્મા ઇતો પરં એત્તકમ્પિ અવત્વા સેસેસુ તિકદુકેસુ હેટ્ઠા અવુત્તપ્પકારત્તા યં યં અવસ્સં વત્તબ્બં, તં તદેવ વક્ખામ. યં પન અવત્વા ગમિસ્સામ, તં પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ.

વિપાકત્તિકવણ્ણના.

૪. ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના

૫૧. ઉપાદિન્નુપાદાનિયત્તિકસ્સ પઞ્હાવારે **વત્થુ ઉપાદાનિયાનં ખન્ધાનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ પવત્તિં સન્ધાય વુત્તં. પટિસન્ધિયં પન તં પુરેજાતં ન હોતિ.

૭૨. ઉપાદિન્નુપાદાનિયો કબળીકારો આહારો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એત્થ ઉપાદિન્નુપાદાનિયો કબળીકારાહારો નામ કમ્મસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં અબ્ભન્તરગતા ઓજા. **ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સા**તિ તસ્સેવ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપકાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયં વિય કટત્તારૂપાનં અનુપાલનઉપત્થમ્ભનવસેન પચ્ચયો, ન જનકવસેન. યં પન મણ્ડૂકાદયો ગિલિત્વા ઠિતાનં અહિઆદીનં કાયસ્સ જીવમાનકમણ્ડૂકાદિસરીરે ઓજા આહારપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. ન હિ જીવમાનકસરીરે ઓજા અઞ્ઞસ્સ સરીરસ્સ આહારપચ્ચયતં સાધેતિ. **અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સા**તિ એત્થ પન જનકવસેનાપિ લબ્ભતિ. **ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ** ચાતિ એત્થ એકસ્સ ઉપત્થમ્ભકવસેન, એકસ્સ જનકવસેન, ઉભિન્નમ્પિ વા ઉપત્થમ્ભકવસેનેવ વુત્તો. દ્વે પન આહારા એકતો પચ્ચયા હોન્તા ઉપત્થમ્ભકાવ હોન્તિ, ન જનકા. સેસમેત્થ પાળિમેવ સાધુકં ઓલોકેત્વા વેદિતબ્બં.

ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના.

૫-૨૨. સઙ્કિલિટ્ઠત્તિકાદિવણ્ણના

સઙ્કિલિટ્ઠસઙ્કિલેસિકત્તિકે સબ્બં કુસલત્તિકે વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં.

૭૯. વિતક્કત્તિકે **યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ પરિકમ્મ**ન્તિ દિબ્બચક્ખુપરિકમ્મમેવ તસ્સ ઉપ્પાદનત્થાય પરિકમ્મં. ઉપ્પન્નસ્સ પન વળઞ્જનકાલે પરિકમ્મં સન્ધાયેતં વુત્તં. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

૮૨. તિ તદારમ્મણભવઙ્ગમૂલભવઙ્ગાનં વસેન વુત્તં. સેસમેત્થ સબ્બં પાળિવસેનેવ વેદિતબ્બં.

દસ્સનત્તિકે **દસ્સનેન પહાતબ્બો રાગો ઉપ્પજ્જતી**તિઆદીસુ દસ્સનેન પહાતબ્બો પુથુજ્જનસ્સ ઉપ્પજ્જતિ. ભાવનાય પહાતબ્બો સોતાપન્નસ્સાપીતિ એવં ઉપરિમસ્સ ઉપરિમસ્સ હેટ્ઠિમા હેટ્ઠિમા નુપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બા. દસ્સનેન પહાતબ્બો ધમ્મો ભાવનાય પહાતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ એકેનપિ પચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતિ. સેસમેત્થ પાળિં અનુગન્ત્વા કુસલત્તિકે વુત્તલક્ખણવસેનેવ વેદિતબ્બં.

દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકત્તિકે દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકાદીનં વિભાગો અટ્ઠકથાકણ્ડે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતો મોહો અહેતુકત્તા તતિયપદે પવિટ્ઠો. એવમેત્થ યેસં દસ્સનભાવનાહિ પહાતબ્બો હેતુ અત્થિ, તે પહાતબ્બહેતુકા. યેસં સો નત્થિ તે નેવદસ્સનેન નભાવનાયપહાતબ્બહેતુકાતિ ઇમં પહાતબ્બહેતુકવિભાગં ઞત્વા સેસં દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકે ચેવ કુસલત્તિકે ચ દસ્સિતલક્ખણાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં.

આચયગામિત્તિકે ચ પટિચ્ચવારસંસટ્ઠવારેસુ અનુલોમં કુસલત્તિકસદિસમેવ. સેસં વિસ્સજ્જનતો ગણનતો ચ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

સેક્ખત્તિકે અસેક્ખો ધમ્મો સેક્ખસ્સ ધમ્મસ્સ ન કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો. સેક્ખો અસેક્ખસ્સ અનન્તરપકતૂપનિસ્સયો પન હોતિ. સેસમેત્થ યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ, તથા પરિત્તત્તિકે.

પરિત્તારમ્મણત્તિકે **અપ્પમાણારમ્મણાચેતના**તિ સેક્ખાનં ગોત્રભુચેતના, પચ્ચવેક્ખણચેતનાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. **વિપાકાનં પરિત્તારમ્મણાન**ન્તિ પટિસન્ધિયં કમ્મં આરમ્મણં કત્વા, પવત્તે ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિવસેનરૂપાદિઆરમ્મણં, તદારમ્મણવસેન જવનેન ગહિતપરિત્તારમ્મણઞ્ચ આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પન્નાનં. યે પન ''ગોત્રભુચિત્તેન નત્થિ પટિસન્ધી''તિ વદન્તિ, તે ઇમિના સુત્તેન પટિસેધેતબ્બા. સેસમેત્થ પાળિનયેનેવ વેદિતબ્બં. હીનત્તિકો સઙ્કિલિટ્ઠત્તિકસદિસો.

મિચ્છત્તત્તિકે મિચ્છત્તનિયતો સમ્મત્તનિયતસ્સ, સમ્મત્તનિયતો વા મિચ્છત્તનિયતસ્સ કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતિ. મિચ્છત્તનિયતો વા સમ્મત્તનિયતો વા સહજાતાધિપતિરહિતો નામ નત્થિ. સમ્મત્તનિયતે એકન્તતો આરમ્મણપુરેજાતં નત્થિ, મિચ્છત્તનિયતે સિયા આરમ્મણપુરેજાતં. અનિયતં ચિત્તં આરબ્ભ નિયતા મિચ્છાદિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જેય્ય. સેસા નિયતં આરબ્ભ નિયતં નુપ્પજ્જતિ, મિચ્છત્તનિયતં ગરું કત્વા ન કોચિ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ. કુસલો મિચ્છત્તસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો ન હોતિ. સેસમેત્થ પાળિયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

મગ્ગારમ્મણત્તિકે પટિચ્ચવારસ્સ અનુલોમે વિપાકપચ્ચયો નત્થિ. કમ્મપચ્ચયેપિ ઇમસ્મિં તિકે નાનાક્ખણિકં ન લબ્ભતિ, તથા ઉપ્પન્નત્તિકઅતીતત્તિકેસુ. પચ્ચનીયે **અહેતુકં મગ્ગારમ્મણ**ન્તિ અહેતુકં મગ્ગારમ્મણં, આવજ્જનં સન્ધાયેતં વુત્તં. સેસમેત્થ પાળિઅનુસારેનેવ વેદિતબ્બં.

ઉપ્પન્નત્તિકે ચ અતીતત્તિકે ચ પટિચ્ચવારાદયો નત્થિ, પઞ્હાવારમત્તમેવ લબ્ભતિ. કસ્મા? પટિચ્ચવારાદયો હિ સહજાતપુરેજાતાનઞ્ઞેવ હોન્તિ. ઇમે ચ તિકા અતીતાનાગતમિસ્સકા. ઉપ્પન્નત્તિકે ચેત્થ અનન્તરભાગિયાપિ પચ્ચયા ન લબ્ભન્તિ. કસ્મા? ઉપ્પન્નત્તિકે અતીતસ્સ અભાવતો. ઉપ્પન્નો ચ અનુપ્પન્નો ચાતિ ઇમે ચેત્થ દ્વે ધમ્મા ઉપ્પન્નસ્સ ચ અનુપ્પન્નસ્સ ચાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં ન કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો. અનુપ્પન્નો ચ ઉપ્પાદી ચાતિ ઇમે પન દ્વે ઉપ્પન્નસ્સ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેન દ્વીહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો. સેસમેત્થ પાળિયં આગતનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અતીતત્તિકે પચ્ચુપ્પન્નં અતીતાનાગતસ્સ, અતીતાનાગતઞ્ચ અતીતાનાગતસ્સ ન કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો. નિબ્બાનં પન દ્વીસુપિ ઇમેસુ તિકેસુ નેવ પચ્ચયતો ન પચ્ચયુપ્પન્નતો લબ્ભતિ. સેસમિધાપિ પાળિયં આગતનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અજ્ઝત્તત્તિકે અજ્ઝત્તબહિદ્ધાપદં ન ગહિતં. અજ્ઝત્તબહિદ્ધાસઙ્ખાતા હિ ઉભો રાસયો નેવ એકતો પચ્ચયા હોન્તિ, ન પચ્ચયુપ્પન્ના; તસ્મા હત્થતલે ઠપિતસ્સ સાસપસ્સ વણ્ણોપિ હત્થતલવણ્ણેન સદ્ધિં એકતો આરમ્મણં ન હોતીતિ વેદિતબ્બો. યથા ચ અજ્ઝત્તબહિદ્ધાપદં, એવમેત્થ અજ્ઝત્તારમ્મણત્તિકેપિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણપદં ન લબ્ભતિ. સેસં યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

સનિદસ્સનત્તિકેપિ પાળિવસેનેવ અત્થો ગહેતબ્બો. ગણનાપેત્થ પાળિયં આગતવારે સઙ્ખિપિત્વા હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ સંસન્દનેસુ સંસન્દિત્વા વેદિતબ્બાતિ.

ધમ્માનુલોમે તિકપટ્ઠાનવણ્ણના.

૨. દુકપટ્ઠાનવણ્ણના

દુકપટ્ઠાનેપિ સબ્બદુકેસુ પઞ્હાવિસ્સજ્જનાનિ ચેવ ગણના ચ પાળિયં આગતનયેનેવ વેદિતબ્બા. અપિચેત્થ સહેતુકહેતુસમ્પયુત્તદુકાનં વિસ્સજ્જનં હેતુદુકવિસ્સજ્જનસદિસં; તથા હેતૂચેવસહેતુકહેતૂચેવહેતુસમ્પયુત્તદુકાનં, તથા સપ્પચ્ચયસઙ્ખતદુકાનં. **ઇદં દુકં યથા સપ્પચ્ચયદુકં, એવં કાતબ્બન્તિ** ઇદં યસ્મા સપ્પચ્ચયો વિય અપ્પચ્ચયેન સઙ્ખતોપિ, અસઙ્ખતેન સદ્ધિં યોજનં ન લબ્ભતિ, તસ્મા વુત્તં. સારમ્મણચિત્તસમ્પયુત્તસંસટ્ઠદુકાપિ સદિસવિસ્સજ્જનાયેવ; તથા આસવઓઘયોગગોચ્છકા. એતે હિ તયો અઞ્ઞમઞ્ઞં સદિસવિસ્સજ્જનાયેવ. અપિચ લોકિયસાસવસંયોજનિયગન્થનિયનીવરણિયપરામટ્ઠસઙ્કિલેસિકદુકા આસવવિપ્પયુત્તસાસવસંયોજનવિપ્પયુત્તસંયોજનિયગન્થવિપ્પયુત્તગન્થનિયનીવરણવિપ્પયુત્તનીવરણિયપરામાસવિપ્પયુત્તપરામટ્ઠકિલેસવિપ્પયુત્તસઙ્કિલેસિકપરિયાપન્નસઉત્તર ઇમેપિ દુકા સમાના.

કિલેસદુકં સંયોજનદુકસદિસં. સઙ્કિલિટ્ઠકિલેસસમ્પયુત્તનીવરણસમ્પયુત્તદસ્સનેનપહાતબ્બસરણદુકાપિ સમાના. તથાકિલેસા ચેવ સઙ્કિલિટ્ઠનીવરણા ચેવ નીવરણસમ્પયુત્તકિલેસા ચેવ કિલેસસમ્પયુત્તદુકા. ઇમિના નયેન સબ્બેસં અત્થતો સદિસાનં દુકાનં વિસ્સજ્જનાનિ સદિસાનેવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. સબ્બસ્મિમ્પિ પન પટ્ઠાને કેનચિવિઞ્ઞેય્યદુકં ન લબ્ભતિ. આસવા ચેવ આસવસમ્પયુત્તા ચ, સંયોજના ચેવ સંયોજનસમ્પયુત્તા ચ, ગન્થા ચેવ ગન્થસમ્પયુત્તા ચ, નીવરણા ચેવ નીવરણસમ્પયુત્તા ચ, કિલેસા ચેવ સઙ્કિલિટ્ઠા ચાતિ એવરૂપેસુ દુકેસુ વિપાકપચ્ચયો ચેવ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયો ચ ન લબ્ભતિ. નહેતુસહેતુકનહેતુઅહેતુકેસુ હેતુપચ્ચયો નત્થિ. હેતૂ ચેવ હેતુસમ્પયુત્તા ચ, આસવા ચેવ આસવસમ્પયુત્તા ચ, ગન્થા ચેવ ગન્થસમ્પયુત્તા ચાતિ ઇમેસુ દુકેસુ નહેતુનઝાનનમગ્ગા ન લબ્ભન્તિ. સંયોજના ચેવ સંયોજનસમ્પયુત્તા ચ, નીવરણા ચેવ નીવરણસમ્પયુત્તા ચ, કિલેસા ચેવ કિલેસસમ્પયુત્તા ચ, કિલેસા ચેવ સઙ્કિલિટ્ઠા ચાતિ ઇમેસુ પન વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતસ્સ મોહસ્સ વસેન નહેતુપચ્ચયો લબ્ભતિ; નઝાનનમગ્ગપચ્ચયા ન લબ્ભન્તીતિ એવં સબ્બદુકેસુ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં ઉપપરિક્ખિત્વા પાળિવસેનેવ વારગણના વેદિતબ્બાતિ.

દુકપટ્ઠાનવણ્ણના.

૩. દુકતિકપટ્ઠાનવણ્ણના

દુકતિકપટ્ઠાને હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયાતિ એવં પઞ્હામત્તુદ્ધારવસેનેવ સઙ્ખેપતો દેસના કતા. ''કુસલં અલોભં પટિચ્ચ અદોસો અમોહો''તિઆદિના પન નયેન વિત્થારો વત્તબ્બો સિયા, સો હેટ્ઠા દસ્સિતનયેન સક્કા અવુત્તોપિ જાનિતુન્તિ એકપદેપિ એકપચ્ચયો વા ન વુત્તો. યા પનેસા સઙ્ખેપતો દેસના કતા, સા એવં કતાતિ વેદિતબ્બા. હેતુદુકેન હિ સદ્ધિં કુસલપદં યોજેત્વા પટિચ્ચવારે અનુલોમસ્સ ચેવ પચ્ચનીયસ્સ ચ વસેન સબ્બે લબ્ભમાનકપચ્ચયા દસ્સિતા, અનુલોમપચ્ચનીયપચ્ચનીયાનુલોમનયા ચેવ સહજાતવારાદયો ચ ન દસ્સિતા, કેવલં ''પટિચ્ચવારસદિસંયેવ વિત્થારેતબ્બ''ન્તિ વુત્તં. પઞ્હાવારે પઞ્હમ્પિ અવિસ્સજ્જેત્વા કેવલં પઞ્હુદ્ધારમત્તં કત્વા અનુલોમપચ્ચનીયવસેનેવ લબ્ભમાનપચ્ચયા દસ્સિતા. યથા ચ કુસલપદં, એવં અકુસલઅબ્યાકતપદાનિપિ હેતુદુકેન સદ્ધિં યોજેત્વા હેતુકુસલદુકતિકં નિદ્દિસિતબ્બન્તિ વુત્તં.

તતો પરં **હેતું સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મ**ન્તિઆદિના નયેન હેતુવેદનાદુકતિકાદીનિ એકવીસતિ દુકતિકાનિ દસ્સિતાનિ. યસ્મા પન હેતુ નામ સનિદસ્સનસપ્પટિઘો અનિદસ્સનસપ્પટિઘો વા નત્થિ, તસ્મા હેતુપદેન સદ્ધિં સનિદસ્સનસપ્પટિઘઅનિદસ્સનસપ્પટિઘપદાનિ ન યોજિતાનિ. એવં હેતુદુકેન સદ્ધિં લબ્ભમાનકવસેન દ્વાવીસતિ તિકે યોજેત્વા પુન તે સહેતુકદુકાદીહિ સરણદુકપરિયોસાનેહિ સબ્બદુકેહિ સદ્ધિં યોજિતા. તત્થ યં યં પદં યેન યેન પદેન સદ્ધિં યોજનં ન ગચ્છતિ, તં તં પાળિયંયેવ ન લબ્ભતીતિ વુત્તં. એવમેત્થ એકેન દુકેન સદ્ધિં બાવીસતિ તિકે યોજેત્વા પુન અપરેન બાવીસતિ, અપરેન બાવીસતીતિ પટિપાટિયા દુકસતે લબ્ભમાનદુકપદેહિ સદ્ધિં દ્વાવીસતિ તિકા યોજિતાતિ દ્વાવીસતિ તિકે ગહેત્વા દુકસતે પક્ખિપિત્વા દુકતિકપટ્ઠાનં નામ દેસિતં. તત્થ યેસુ યેસુ ઠાનેસુ નયં દસ્સેત્વા પાળિયા સઙ્ખેપો કતો, તેસુ તેસુ ઠાનેસુ દસ્સિતનયાનુરૂપેન તસ્સા વિત્થારો વેદિતબ્બોતિ.

દુકતિકપટ્ઠાનવણ્ણના.

૪. તિકદુકપટ્ઠાનવણ્ણના

તિકદુકપટ્ઠાનેપિ **કુસલં હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો હેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિ પઞ્હામત્તુદ્ધારવસેનેવ દેસના કતા. તત્થ યથા હેટ્ઠા હેતુદુકેન સદ્ધિં કુસલપદં યોજેત્વા સબ્બપચ્ચયવસેન સબ્બવારેસુ સઙ્ખેપતો દેસના કતા, એવમિધ કુસલત્તિકેન સદ્ધિં હેતુપદં યોજેત્વા સબ્બપચ્ચયવસેન સબ્બવારેસુ સઙ્ખેપતો દેસના કતા. યથા ચ હેતુપદં, એવં નહેતુપદમ્પિ કુસલત્તિકેન સદ્ધિં યોજેત્વા કુસલત્તિકહેતુદુકં નિટ્ઠાપિતં. તતો પરં **સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં હેતું ધમ્મ**ન્તિઆદિના નયેન વેદનાત્તિકહેતુદુકાદીનિ એકવીસતિ તિકદુકાનિ દસ્સિતાનિ.

એવં બાવીસતિયા તિકેહિ સદ્ધિં હેતુદુકં યોજેત્વા પુન તેહિયેવ સદ્ધિં સહેતુકદુકાદયો સરણદુકપરિયોસાના લબ્ભમાનવસેન સબ્બદુકા યોજિતા. ઇધાપિ યં યં પદં યોજનં ન ગચ્છતિ, તં તં પાળિયંયેવ પટિક્ખિત્તં. એવં દુકસતં ગહેત્વા દ્વાવીસતિયા તિકેસુ પક્ખિપિત્વા તિકદુકપટ્ઠાનં નામ દેસિતં. તત્રાપિ યેન યેન નયેન પાળિ સઙ્ખિત્તા, સો સો નયો વિત્થારતો વેદિતબ્બો.

તિકદુકપટ્ઠાનવણ્ણના.

૫. તિકતિકપટ્ઠાનવણ્ણના

તિકતિકપટ્ઠાનેપિ કુસલં સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયાતિ પઞ્હદ્વારવસેનેવ સઙ્ખેપતો દેસના કતા. એત્થ ચ કુસલત્તિકં વેદનાત્તિકાદીહિ, વેદનાત્તિકાદયો ચ કુસલત્તિકેનાતિ એવં તિકેસુયેવ તિકા પક્ખિત્તા. યેન યેન ચ પદેન સદ્ધિં યં યં પદં યોજનં ન ગચ્છતિ, તં તં હાપેત્વા લબ્ભમાનવસેનેવ સબ્બપચ્ચયેસુ વારા ચ ગણનનયા ચ દસ્સિતા, તસ્મા તે સાધુકં પાળિં ઉપપરિક્ખિત્વા વેદિતબ્બા. યથા ચ કુસલત્તિકં વેદનાત્તિકાદીહિ, વેદનાત્તિકાદયો ચ તેન સદ્ધિં યોજેત્વા વેદિતબ્બા; તથા એકેકં તિકં સેસેહિ. સેસા ચ તેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા વેદિતબ્બાતિ.

તિકતિકપટ્ઠાનવણ્ણના.

૬. દુકદુકપટ્ઠાનવણ્ણના

દુકદુકપટ્ઠાનેપિ હેતુસહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુસહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયાતિ પઞ્હદ્વારવસેનેવ સઙ્ખેપતો દેસના કતા. તત્થ હેતુદુકં સહેતુકદુકાદીહિ, સહેતુકદુકાદીનિ ચ તેન સદ્ધિં યોજિતાનિ. એકેકં પન દુકં સેસેહિ, સેસા ચ તેહિ સદ્ધિં પટિપાટિયા યોજેતબ્બા. ઇદઞ્હિ દુકદુકપટ્ઠાનં નામ 'દુકેસુયેવ દુકે પક્ખિપિત્વા' દેસિતં. તેનેત્થ સબ્બદુકેહિ સદ્ધિં સબ્બદુકાનં યોજના વેદિતબ્બા. પાળિ પન સઙ્ખિત્તા. યેન યેન ચ પદેન સદ્ધિં યં યં પદં યોજનં ન ગચ્છતિ, તં તં હાપેત્વાવ દેસના કતાતિ.

દુકદુકપટ્ઠાનવણ્ણના.

એત્તાવતા –

> તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
> દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
> તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
> છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ. –

અટ્ઠકથાયં વુત્તગાથાય દીપિતા. **ધમ્માનુલોમપટ્ઠાને** છ નયા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. પચ્ચયવસેન પનેત્થ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને અનુલોમાદયો ચત્તારો ચત્તારો નયાતિ એકેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં અનુલોમપટ્ઠાનંયેવ વેદિતબ્બં.

૭-૧૨. પચ્ચનીયપટ્ઠાનવણ્ણના

૧. ઇદાનિ કુસલાદીનં પદાનં પટિક્ખેપવસેન ધમ્માનં પચ્ચનીયતાય લદ્ધનામં **પચ્ચનીયપટ્ઠાનં** દસ્સેતું **નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવં વારેતિ. **નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ કુસલસ્સ ઉપ્પત્તિં વારેતિ, તસ્મા ''અકુસલાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ અકુસલાબ્યાકતા તયો ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિ એવમાદિના નયેનેત્થ પઞ્હં વિસ્સજ્જિતબ્બં. તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે લદ્ધગણના પન પાળિયં વુત્તાયેવ. યેપિ વારા સદિસવિસ્સજ્જના, તેપિ તત્થેવ દસ્સિતા. તસ્મા સબ્બમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેન પાળિં ઉપપરિક્ખિત્વા વેદિતબ્બં. યથા ચેત્થ, એવં દુકપટ્ઠાને, દુકતિકપટ્ઠાને, તિકદુકપટ્ઠાને તિકતિકપટ્ઠાને, દુકદુકપટ્ઠાને ચ.

એત્તાવતા –

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ, દુકં દુકઞ્ચ,
છ પચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ. –

અટ્ઠકથાયં વુત્તગાથાય દીપિતા. **ધમ્મપચ્ચનીયપટ્ઠાને** છ નયા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. પચ્ચયવસેન પનેત્થ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને અનુલોમાદયો ચત્તારો ચત્તારો નયાતિ એકેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં પચ્ચનીયપટ્ઠાનઞ્ઞેવ વેદિતબ્બં.

પચ્ચનીયપટ્ઠાનવણ્ણના.

૧૩-૧૮. અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનવણ્ણના

૧. ઇદાનિ કુસલાદીસુ ધમ્મેસુ પચ્ચયધમ્મં અપ્પટિક્ખિપિત્વા પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ કુસલાદિભાવપટિક્ખેપવસેન ધમ્માનં અનુલોમપચ્ચનીયતાય લદ્ધનામં **અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનં** દસ્સેતું **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ ન કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવં અનુજાનાતિ. **ન કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ કુસલસ્સેવ ઉપ્પત્તિં વારેતિ. તસ્મા ''કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિઆદિના નયેન વિસ્સજ્જનં દસ્સિતં, તં સબ્બં પાળિં ઓલોકેત્વા સાધુકં સલ્લક્ખેતબ્બં. યમ્પિ યેન સદિસં, યઞ્ચ યત્થ લબ્ભતિ, યો ચ યેસં વિસ્સજ્જનાનં યેસુ પચ્ચયેસુ ગણનપરિચ્છેદો, સો સબ્બો પાળિયં દસ્સિતો, તસ્મા પાળિયેવ એત્થ અત્થો. યથા ચેત્થ, એવં દુકપટ્ઠાનાદીસુપીતિ.

એત્તાવતા –

તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
છ અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ. –

અટ્ઠકથાયં વુત્તગાથાય દીપિતા **ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાને** છ નયા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. પચ્ચયવસેન પનેત્થ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને અનુલોમાદયો ચત્તારો ચત્તારો નયાતિ એકેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનઞ્એવ વેદિતબ્બં.

અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનવણ્ણના.

૧૯-૨૪. પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનવણ્ણના

૧. ઇદાનિ કુસલાદીસુ ધમ્મેસુ પચ્ચયધમ્મં પટિક્ખિપિત્વા પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ કુસલાદિભાવં અપ્પટિક્ખેપવસેન ધમ્માનં પચ્ચનીયાનુલોમતાય લદ્ધનામં **પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનં** દસ્સેતું **નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવં વારેતિ. **અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ અકુસલસ્સ ઉપ્પત્તિં અનુજાનાતિ. નકુસલઞ્હિ અકુસલં અબ્યાકતં વા, તઞ્ચ સહજાતપચ્ચયં કત્વા ઉપ્પજ્જમાનો કુસલો નામ નત્થિ, તસ્મા અકુસલાબ્યાકતવસેન દેસના કતા. તત્થ ''અકુસલં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિ એવં નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં. **અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા**તિ અયં પન પઞ્હો ''વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિ વિસ્સજ્જિતોવ. ઇતિ સબ્બપઞ્હેસુ અવિસ્સજ્જિતસ્સ અત્થાનુરૂપં વિસ્સજ્જિતસ્સ ચ પાળિઆગતમેવ વિસ્સજ્જનં. એકેકસ્મિઞ્ચ તિકદુકે વારપ્પભેદપચ્ચયગણનવિધાનં સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં.

એત્તાવતા ચ –

> તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
> દુકં તિકઞ્ચેવ તિકં દુકઞ્ચ;
> તિકં તિકઞ્ચેવ દુકં દુકઞ્ચ,
> છ પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરાતિ. –

અટ્ઠકથાયં વુત્તગાથાય દીપિતા. **ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાને** છ નયા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. પચ્ચયવસેન પનેત્થ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને અનુલોમાદયો ચત્તારો ચત્તારો નયાતિ એકેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનઞ્એવ વેદિતબ્બં.

પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનવણ્ણના.

એવં ધમ્માનુલોમાદિવસેન ચતૂસુ વારેસુ એકેકસ્મિં ચતુવીસતિયા ચતુવીસતિયા નયાનં વસેન છન્નવુતિ નયા હોન્તિ. તત્થ પચ્ચયનયે અગ્ગહેત્વા એકેકસ્મિં પટ્ઠાને તિકદુકાદીનઞ્એવ છન્નં છન્નં નયાનં વસેનેતં ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં **સમન્તપટ્ઠાનમહાપકરણં** વેદિતબ્બં. કેચિ પન ''કુસલારમ્મણો ધમ્મો અકુસલારમ્મણો ધમ્મો''તિઆદિના નયેન આરમ્મણમાતિકં નામ ઠપેત્વા ''કુસલારમ્મણો ધમ્મો કુસલારમ્મણસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન આરમ્મણપટ્ઠાનં નામ દસ્સેત્વા અપરમ્પિ ફસ્સાદીનં વસેનપિ ફસ્સપટ્ઠાનં નામ ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેન્તિ. તં નેવ પાળિયં ન અટ્ઠકથાસુ સન્દિસ્સતીતિ ઇધ ન વિચારિતં. સઙ્ગીતિઆરુળ્હપાળિવસેનેવ પનેત્થ વણ્ણના કતાતિ વેદિતબ્બા.

એત્તાવતા ચ –

> સમ્મૂળ્હા યત્થ પજા, તન્તાકુલાદિભાવમાપન્ના;
> નેકવિધદુક્ખગહનં, સંસારં નાતિવત્તન્તિ.

પચ્ચયભેદે કુસલો, લોકે ગરુતમ્પિ પચ્ચયાકારં;
અતિનિપ્પુણગમ્ભીરં, જવનભ્ભૂમિં બુદ્ધઞાણસ્સ.

કુસલાદિધમ્મભેદં, નિસ્સાય નયેહિ વિવિધગણનેહિ;
વિત્થારેન્તો સત્તમ-મભિધમ્મપ્પકરણં સત્થા.

સુવિહિતસન્નિટ્ઠાનો , પટ્ઠાનં નામ યં પકાસેસિ;
સદ્ધાય સમારદ્ધા, યા અટ્ઠકથા મયા તસ્સ.

આચરિયાનં વાદં, અવિહાય વિભજ્જવાદિસિસ્સાનં;
અતિબહુવિધન્તરાયે, લોકમ્હિ અનન્તરાયેન.

સા એવં અજ્જ કતા, ચુદ્દસમત્તેહિ ભાણવારેહિ;
અત્થં પકાસયન્તી, પટ્ઠાનવરસ્સ સકલસ્સ.

સન્નિટ્ઠાનં પત્તા યથેવ નિટ્ઠં તથા બહુજનસ્સ;
સમ્પાપુણન્તુ સીઘં, કલ્યાણા સબ્બસઙ્કપ્પા.

એત્તાવતા –

સત્તપ્પકરણં નાથો, અભિધમ્મમદેસયિ;
દેવાતિદેવો દેવાનં, દેવલોકમ્હિ યં પુરે.

તસ્સ અટ્ઠકથા એસા, સકલસ્સાપિ નિટ્ઠિતા;
ચિરટ્ઠિતત્થં ધમ્મસ્સ, નિટ્ઠપેન્તેન તં મયા.

યં પત્તં કુસલં તસ્સ, આનુભાવેન પાણિનો;
સબ્બે સદ્ધમ્મરાજસ્સ, ઞત્વા ધમ્મં સુખાવહં.

પાપુણન્તુ વિસુદ્ધાય, સુખાય પટિપત્તિયા;
અસોકમનુપાયાસં, નિબ્બાનસુખમુત્તમં.

ચિરં તિટ્ઠતુ સદ્ધમ્મો, ધમ્મે હોન્તુ સગારવા;
સબ્બેપિ સત્તા કાલેન, સમ્મા દેવો પવસ્સતુ.

યથા રક્ખિંસુ પોરાણા, સુરાજાનો તથેવિમં;
રાજા રક્ખતુ ધમ્મેન, અત્તનોવ પજં પજન્તિ.

પટ્ઠાનપ્પકરણ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ પઞ્ચપકરણટ્ઠકથાતિ.

નિગમનકથા

પરમવિસુદ્ધસદ્ધાબુદ્ધિવીરિયપટિમણ્ડિતેન સીલાચારજ્જવમદ્દવાદિગુણસમુદયસમુદિતેન સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થેન પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતેન તિપિટકપરિયત્તિપ્પભેદે સાટ્ઠકથે સત્થુસાસને અપ્પટિહતઞાણપ્પભાવેન મહાવેય્યાકરણેન કરણસમ્પત્તિજનિતસુખવિનિગ્ગતમધુરોદારવચનલાવણ્ણયુત્તેન યુત્તમુત્તવાદિના વાદીવરેન મહાકવિના પભિન્નપટિસમ્ભિદાપરિવારે છળભિઞ્ઞાદિપ્પભેદગુણપટિમણ્ડિતે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે સુપ્પતિટ્ઠિતબુદ્ધીનં થેરવંસપ્પદીપાનં થેરાનં મહાવિહારવાસીનં વંસાલઙ્કારભૂતેન વિપુલવિસુદ્ધબુદ્ધિના **બુદ્ધઘોસો**તિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા અયં સકલસ્સપિ અભિધમ્મપિટકસ્સ અટ્ઠકથા –

તાવ તિટ્ઠતુ લોકસ્મિં, લોકનિત્થરણેસિનં;
દસ્સેન્તી કુલપુત્તાનં, નયં પઞ્ઞાવિસુદ્ધિયા.

યાવ બુદ્ધોતિ નામમ્પિ, સુદ્ધચિત્તસ્સ તાદિનો;
લોકમ્હિ લોકજેટ્ઠસ્સ, પવત્તતિ મહેસિનોતિ.

અભિધમ્મપિટક-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.